

श्री नेमिपद्म ग्रन्थमाला पु ७५ १

॥ ॐ नमः श्री सिद्धचक्राय ॥

तपोगन्धाधिपति-शासनसम्राट्-सूरियुक्त यजुर्वर्ति-जगद्गुरु
आचार्य महाराज श्री विजयनेमिसुरीश्वर विनेयाण्य
श्री विजयपद्मसूरि विरचिता

श्रावक धर्मजगारिका सार्थ

卐 तथा 卐

देशविरति ज्वन.

卐 卐 卐

पोतानी सुपुत्री जडेन भलिना स्मरणार्थे
आर्थिक सहायक
शेठ. डाह्याबाध सांकल्यचंद कापडवाला.
(डे. शाहपुर)

—: प्रकाशक :—

श्री जैन ग्रन्थ प्रकाशक सभाना कार्यवाहक
शा. धश्वरलाल भूलचंद
अमदावाद.
(भेट.)

॥ ભવ્ય જીવોએ નીચેની ભાવના જરૂર ભાવવી જોઈએ ॥

॥ હરિગીત છંદ ॥

કેસી વીતી ઇમ દૂંકમાં નૃપ પૂછતો યોગી કહે,
તારી સમી અડધી જ સારી અર્ધ વિસ્તારી કહે;
અર્ધ રાત ઉપાધ તારે પ્રભુ ગુણોને હું સ્મરું,
ઉંધ્યા પછી તો ખેડને ના હીસતું રજ આંતરું—૧
વૈરાગિના મન ભુવન કેવન અલગ ના કદિ ભાસતા,
નિજરમણરંગી ભવ્ય જનને શાંત વચને તારતા;
જે શાંતિસુખ છે ત્યાગમાં જે ભોગમાં ના નરપતિ,
લક્ષ્યાપતિ ભિક્ષ્યાપતિમાં શ્રેષ્ઠ છે ભિક્ષ્યાપતિ—૨
ઘોળા થયા તુજ વાળ પણ ઘોળી મતિ થઈ કે નહિ?
ઉંમર વધી પણ ધર્મકેરી ચાહના વધી કે નહિ?
દાંતો પડ્યા પણ આત્મચિંતા રજ પડી છે કે નહિ?
તન બલ ઘટયું પણ ભોગ તૃષ્ણા તેં ઘટાડી કે નહિ—૩
કરજે વિચારો એમ જોયાં તેં સવારે જેમને,
તે ખપોરે કેઈ ચાહ્યા યાદ નહિ શું તે તને;
જોયા ખપોરે જેમને પરભવ ગયા તેઓ ઘણા,
એવા બધા ભવના પદાર્થો જાણજો હે ભવિજનો—૪
સંઘયણુ પહેલું ધારનારા પણ જનો ચાહ્યા ગયા,
સંઘયણુ છેલ્લું તાહરું તો હાલ જીવ! તારા કયા;
જિમ ખિલાડી દૂધ પીતાં લાકડીના મારને,
વિષયરાગી જીવ પણ તિમ મરણુ ભયને ના ગણે—૫
ક્ષણવારમાં શું કરશે? ખખર તેની ના તને,
છોડ આળસ થઈ ઉમંગી સાધી લે અટ ધર્મને;
લગ્નમાં પેદાશમાં તો ના કરે કદિ વાયદા,
ધર્મ કરવામાં કરતાં વાયદા શા કાયદા—૬

વિ. સં. ૧૯૯૫

નકલ ૫૦૦

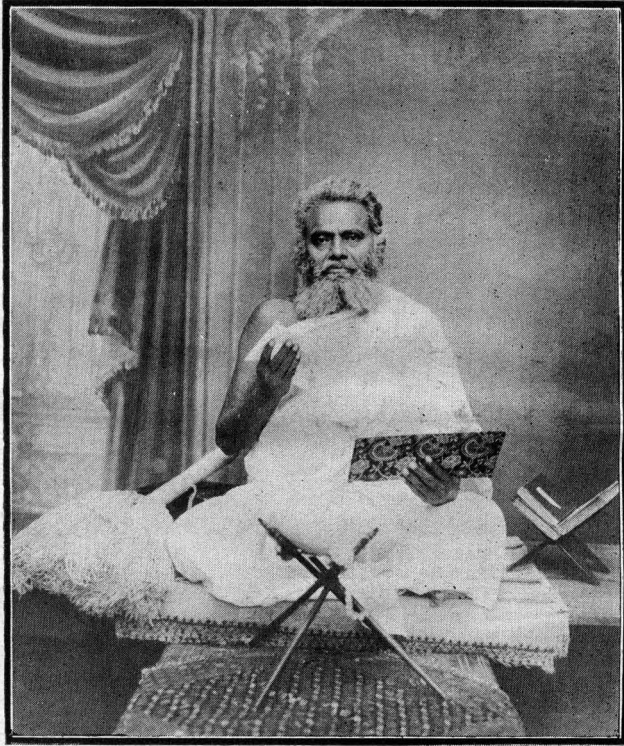
વીર સં. ૨૪૬૫

મુદ્રક : મણીલાલ છગનલાલ શાહ. નવપ્રભાત પ્રી. પ્રેસ, અમદાવાદ.

सर्वतन्त्रस्वतन्त्र-शासनसम्राट्-सूरियक्यक्यवर्ति नगदगुड

तपोगच्छाधिपति-भट्टारक

आचार्य श्रीविजयनेभिसूरीश्वरः

जन्म वि० सं० १८२८

कार्तिक शु १ महुवा

पन्यासपद वि० सं० १८६०

भागशर शु. ३

वणा (वडलभिपुर)

गण्णपद वि० सं० १८६०

कार्तिक वद ७

वणा (वडलभिपुर)

सूरिपद वि० सं० १८६४

ज्येष्ठ शु. ५ भावनगर

Trishna Printery, Ahmedabad.

॥ ओँ अह ॥

॥ श्री गुर्भहारानना हस्तकभलमां समर्पण ॥

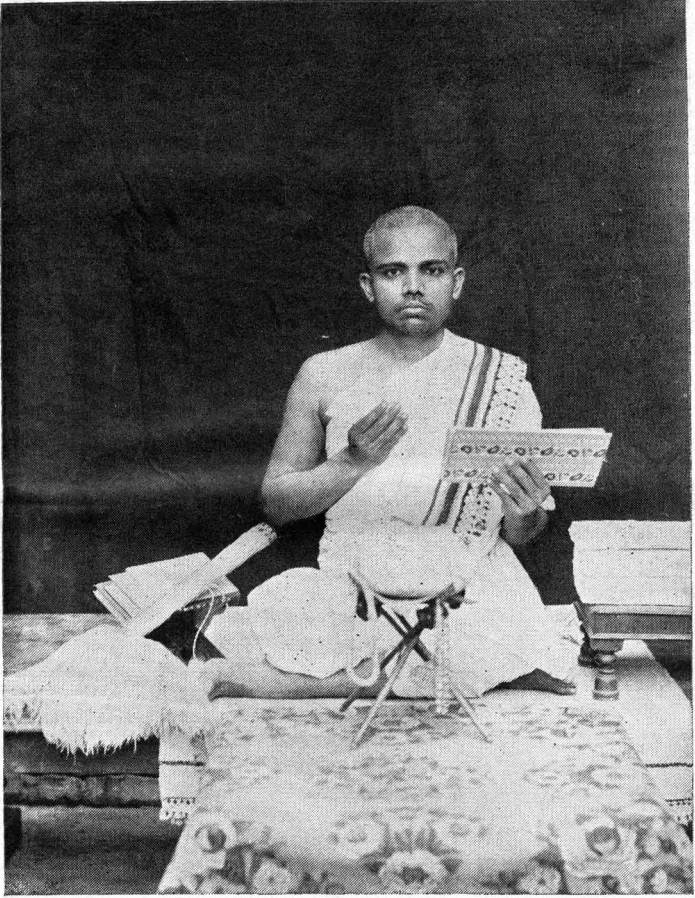
मदीयात्मोद्धारक, परमोपकारि, परमगुरु, सुगृहीत नामधेय,
पूज्यपाद, प्रातःस्मरणीय, श्रीगुरु महाराज !

आपश्रीलु मधुमती (महुवा) नगरीना रहीश पिताश्री
देवगुरु धर्मानुरागी शैठ लक्ष्मीचंद्र अने मातुश्री दीवालीभाईना
कुलदीपक पुत्र छे. वि. सं. १९२९ नी कार्तिक सुद अकभना
जन्म दिनथी भांडीने लगलग सोल वर्षनी नानी उमरे
संसारने कडवा जेरनी जेवो भानीने अगण्य सहगुणु निधान
परमगुरुश्री वृद्धिविजयलु (श्री वृद्धिचंद्रलु) महाराजनी पासै
श्री लावनगरमां वि. सं. १९४५ ना जेठ सुद सातमे सिंहुनी
पेठे शूरवीर जनीने परम कल्याणुकारी अने हृदयनी भरी
पादशाहीथी लरेली प्रनन्याने (दीक्षा) पूरेपूरा उल्लासथी
अहणु करीने सिंहुनी पेठे साधी रह्या छे, अने आपश्रीलुअ
अगाध बुद्धिबलथी जल्दी स्वपर सिद्धांतनो उठो अल्यास
कुर्यो, अने न्याय व्याकरणादि विविध विषयना पुष्कल विशाल
ग्रंथानी रचना करीने सुंदर साहित्यसेवा करवा उपरांत अपूर्व
देशना शक्तिना प्रभावे अलक्ष्यरसिक, उन्मार्गगामी अगण्य
महाराजदि लव्य लुवोने सद्धर्मना रस्ते दोरीने हृदयार
उपकार कुर्यो छे. तेमज आपश्रीलुना अगण्य सहगुणुने
जेठने मोटा गुर्भार, गीतार्थ शिरोमणि, भ्रमणकुलावत-
सक, परमपूज्य, पंन्यासलु महाराजश्री गंभीरविजयलु
गणिवरे तमाम सिद्धांतानी योगोद्धरनादि क्रिया विगेरे यथार्थ
विधान करावीने महा प्राचीन श्री वल्लभीपुर (वणा) मां
आपश्रीलुने वि. सं. १९६० ना कार्तिक वहि सातमे गणु-

પદ્ધતી અને માગશર સુદ ત્રીજે પંચાસપદ્ધતી વિભૂષિત કર્યાં. અને શ્રીલાવનગરમાં વિ. સં. ૧૯૬૪ ના જેઠ સુદ પાંચમે તપાગચ્છાધિપતિ, લદ્દારક, આચાર્યપદ્ધતી અલંકૃત કર્યાં. આપશ્રીજી રત્નની ખાણુ જેવા શ્રી સંઘની અને તીર્થાદિની સેવા ખેલાંની માફક હાલ પણ પૂરેપૂરા ઉદ્ધાસથી કરી રહ્યા છે. તથા આપશ્રીજીના અમોઘ ઉપદેશથી દેવગુરૂ ધર્માનુરાગી સંઘવી શેઠ માણેકલાલ મનસુખલાઈ લગુભાઈ વિગેરે ઘણાંએ લવ્ય જીવેએ છરી પાલતાં વિશાલ સંઘ સમુદાય સહિત તીર્થાધિરાજ શ્રી શત્રુજ્યાદિ મહાતીર્થ યાત્રા અંજનશલાકા વિગેરે ઉત્તમ ધાર્મિક ક્ષેત્રોમાં લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કર્યો અને કરે છે. તેમજ આપશ્રીજીએ મારા જેવા ઘણાંએ લવ્ય જીવેની ઉપર શ્રી જૈનેન્દ્રી દીક્ષા, દેશવિરતિ વિગેરે મોક્ષના સાધનો દ્ધને કદી પણ ન ભૂલી શકાય તેવા અનહદ ઉપકારો કર્યા છે અને કરે છે. વિગેરે લોકોત્તર ગુણોથી આકર્ષાઈને અને આપશ્રીજીએ મારી ઉપર કરેલા અનન્ત ઉપકારોને યાદ કરીને આપશ્રીજીના પસાયથી બનાવેલી શ્રી દેશવિરતિ જીવન સહિત શ્રી શ્રાવકધર્મ જાગરિકા પરમકૃપાલુ આપશ્રીજીના કરકમલમાં સમર્પીને હું મારા આત્માને ધન્ય માનું છું, અને નિરંતર એજ આહું છું કે આપશ્રીજીના પસાયથી (૧) પ્રાકૃત સંસ્કૃત ગુજરાતી વિગેરે લાખામાં આવા સાર્વજનિક સરલ ગ્રંથોની રચના કરીને શ્રી સંઘાદિ પવિત્ર ક્ષેત્રોની લક્ષિત કરવાનો શુભ અવસર (૨) આપશ્રીજી જેવા ગુરૂદેવ (૩) શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનની સેવા (૪) નિર્મલ નિરલિલાષ સંયમ જીવન (૫) પરોપકાર વિગેરે સંપૂર્ણ આત્મરમણ્યતાના સાધનો મને લવેલવ મળે.

નિવેદક : આપશ્રીજીના ચરણકિંકર
નિર્ગુણ વિનેયાણુ પદ્મની વંદના.

तपोगच्छाधिपति-शासनसम्राट्-सूरियक्यक्यवर्ति ङगङ्गुर्-आचार्य
 भडाराज श्री विजयनेमिसूरिश्चर चरणु किंकर पितेयाणु-विजयपद्मसूरि

जन्म वि० सं० १६५५ वैशाख सुद ३ अमदावाद
 दीक्षा वि० सं० १६७१ भागशर वद प तन्नाग्न (शोलावड)
 गणितपद वि० सं० १६८२ इगणु वद ५ पाटणु
 पंन्यासपद वि० सं० १६८२ इगणु वद ११ पाटणु
 उपाध्यायपद वि० सं० १६८८ महा सुद ५ मेरीसामलातीर्थ
 आचार्यपद वि० सं० १६९२ वैशाख सुद ४ अमदावाद

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

॥ ઓં નમઃ શ્રી સમીષ્ટદેવાદિવર્ગાય ॥
॥ નમો નમો પચ્ચૂલાહિસરણિજ્ઞાનામધેય-પરમોવ્યારિ
ગુરુવરસિરિણેમિસૂરીણં ॥

(આર્યાવૃત્તમ્)

તિત્થુદ્ધારવિણોણ-ગિમ્મલચરણે મહપ્પહાવહુ ॥
પડિબોહિયરાયાઈ-ગુણિજણગણપૂયણિજ્જપણ ॥ ૧ ॥
વસિઝ્ઞણ સયા જેસિં-સીયલછાયાઈ મુત્તિમગ્ગસ્સ ॥
લહુસાહણા કરેમિ-ણમામિ ગુરુ“નેમિસૂરિંદે” ॥૨ ॥

ધર્મત્રીર પ્રિય બંધુઓ ! શ્રી શ્રાવક ધર્મજ્ઞગરિકા એટલે શું ? કયા પ્રસંગે કેવા રૂપમાં કયા મુદ્દાથી બનાવી ? વિગેરે પ્રશ્નોનો સ્પષ્ટ ખુલાસો મેં ખેડેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવનામાં કર્યો છે. તેથી અહીં તે જણાવવાની જરૂરિયાત છેજ નહિ. ક્રકત બીજી આવૃત્તિમાં કયા પ્રસંગે કયા કારણથી કેવા રૂપમાં કયો વધારો કર્યો છે, તે બાબત ટુંકામાં જણાવવાની છે. તે આ પ્રમાણે-(ખેડેલી આવૃત્તિમાં છપાયેલી અશુદ્ધિઓને સુધારી છે. (૨) તેંતાલીસમા પાને પચાસમા શ્લોકના વિવરણમાં પ્રભુદેવની પૂજા કરવાના અવસરે આપેક્ષિક વિચારે કરીને અમુક અંશે બારે વ્રતોની આરાધના થાય છે, આ વાત સરલ પદ્ધતિએ સમજાવી છે. (૩) પરથી પપ સુધીના શ્લોકના વિવરણમાં અષ્ટપ્રકારી પૂજાના દૃષ્ટાંતો આપ્યા છે. (૪) એક-સઠમા શ્લોકના વિવરણમાં પત્થર અને મૂર્તિ આ બે એક સરખા કહેવાયજ કેમ ? આ વાત સચોટ સમજાવવાને જરૂરી

એ દાખલા આપ્યા છે. (૫) ખ્લોતેરમા શ્લોકના વિવરણમાં સાત્ત્વિકી પૂજા વિગેરે પૂજના સ્વરૂપને જણાવનારા સંસ્કૃત શ્લોકો સાક્ષિપાઠના દેવાના ખ્લોતેરમા જણાવ્યા છે. (૬) પંચોતેરમા શ્લોકના વિવરણમાં ત્રણ અવસ્થાના સ્વરૂપ અને ટાઈમને જણાવવામાં સાક્ષિપાઠ દીધો છે અને રાજ્યાદિ અવસ્થા કઈ રીતે ભાવવી? આનો સ્પષ્ટ ખુલાસો ટુંકામાં જણાવ્યો છે. (૬) આગળ કેટલાએક શ્લોકોમાં જણાવેલી ખીનાને અંગે જરૂરી સાક્ષિપાઠો દઈને ૨૦૯ માં શ્લોકના અર્થની ટીપણીમાં પ્રસિદ્ધ સરલ ટીકાકાર પૂજ્યશ્રી મલયગિરિજી મહારાજની અને શ્રીપ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની ઓળખાણ કરાવી છે. (૭) ખસો અઠ્યાવીસમા શ્લોકના વિવરણમાં કંડરીકનું દષ્ટાંત દઈને દાક્ષિણ્યતા ગુણનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે, અને સમજી શ્રાવકોએ દુઃખના સમયમાં ધૈર્ય રાખી કેવા વિચાર કરવા? આ વાતને એક દીવાનનું દષ્ટાંત દઈને સ્પષ્ટ સમજાવી છે. (૮) ખસો ઓગત્રીસમા શ્લોકના વિવરણમાં બહુજ જરૂરી માર્ગાનુસારીના ૩૫ ગુણો વિસ્તારથી જણાવ્યા છે, તેમાં પ્રસંગે સાત્ત્વિકાદિ ત્રણ પ્રકારના પુરૂષોના ગુણ વિગેરેની ખીના જે જણાવી છે, તે બહુજ યાદ રાખીને વર્તનમાં મૂકવા જેવી છે. ધર્માદા વિગેરે ખાતાની રકમોનો ઉપયોગ કઈ રીતે કરવો? જેથી શ્રી સંઘાદિમાં જરૂર સંપ-શાંતિ વધે, આ પણ સૂચના કરી છે. (૯) દાનધર્મને સમજાવતાં ૨૪૭ માં શ્લોકના વિવરણમાં શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનો ઘણોજ જરૂરી સાક્ષિપાઠ દીધો છે. (૧૦) ખસોને ઓગણપચાસમા શ્લોકના વિવરણમાં ઉકાળેલા પાણીને ઠારવા વિગેરેમાં જરૂરી સૂચના કરી છે. (૧૦) ખસોને પચાસમા શ્લોકના વિવરણમાં ૨૨ અલક્ષ્ય અને ૩૨ અનંતકાયની સરલ

અને જાણવા જેવી ખીના જાણાવીને, તેનો ત્યાગ કરવાની સૂચના કરી છે. (૧૧) ૨૯૧ માં શ્લોકના વિવરણમાં સંયમરાગ અને સંયમરાગી જીવનું સ્વરૂપ જાણાવ્યું છે. (૧૨) ૩૫૭ માં શ્લોકના વિવરણમાં એલેક્ઝાંડરનું બોધ દાયક દૃષ્ટાંત દીધું છે, ત્યાર બાદ દીવાલી પર્વનો મુદ્દો અને તે વખતે કરવા લાયક કર્તવ્યોની સૂચના કરી છે. (૧૩) ૩૯૨ માં શ્લોકના વિવરણની ટીપણીમાં સોનાના આઠ ગુણો પૂજ્યશ્રી આચાર્ય ભગવંતમાં ટુંકામાં ઘટાડીને તેમનો પીતવર્ણ સ્પષ્ટ સમજાવ્યો છે. (૧૪) ૪૦૧ માં શ્લોકના વિવરણમાં ધર્મવીરના વિચારો અને મોહને હરાવનારી શીખામણ રૂપે પ્રભુએ કહેલી ૧૩ ભાવના ટુંકામાં જાણાવી છે. (૧૫) ૪૦૩ માં શ્લોકના વિવરણમાં ઇલાચીપુત્રની કથા ટુંકામાં જાણાવી છે.

(૧૬) રાતે વિચારવા જેવા-૪૧૬ થી ૫૦૩ સુધીના ખાસ જરૂરી ૮૮ શ્લોકો વધાર્યા છે, તેમાં વિસ્તારથી મૈત્રી વિગેરે ભાવનાનું સ્વરૂપ અને આઉખાને ઘટવાના મુખ્ય સાત કારણો, તથા આયુષ્ય કર્મના ભેદ વિગેરેનું વર્ણન કરતાં વૈરાગ્યમય શ્રી ગજસુકુમાલ મુનિરાજનું વર્ણન, કયા જીવો કયારે કઈ રીતે કેવું આયુષ્ય કયા કારણથી ખાંધે? આ સવાલનો સ્પષ્ટ જવાબ, અખાધાકાલ, 'મતિ એવી ગતિ' અને 'ગતિ એવી મતિ' આની ઘટના, બે દૃષ્ટાંત સહિત છએ લેશ્યાનું અને તે તે લેશ્યાવાળા જીવોનું સ્વરૂપ તથા લેશ્યાનું ફલ જાણાવ્યું છે. (૧૭) ૫૦૫ માં શ્લોકના વિવરણમાં આત્માએ કરેલી ધાર્મિક પેદાશનું સરવૈયું કાઢતાં પોતે પોતાને પૂછેલા મુખ્ય ૮ પ્રશ્નોના વિસ્તારથી ખુલાસા કર્યા છે. અહીં પ્રસંગે વૈરાગ્યનો બોધ દેનારૂં બેગમનું દૃષ્ટાંત પણ દીધું છે, અને

શોક કરવા લાયક જીવો કયા ? અને નહિ શોક કરવા લાયક જીવો કયા ? આનું સ્પષ્ટ સ્વરૂપ સાક્ષિપાઠ દર્શને જણાવ્યું છે. હવે આ ગ્રંથની સાથે જોડેલા દેશવિરતિ જીવનને અંગે જરૂરી જણાવું છું. (૧) ખારે વ્રતો એ શી વસ્તુ છે ? (૨) તે દરેકનું સ્વરૂપ શું ? (૩) તેને કેમ લેવા, અને પાળવા ? (૪) અને તેમ કરવામાં શો લાભ ? (૫) ખેડેલાંના કાલમાં આ વ્રતોની કોણે કેવી રીતે સાધના કરી ? તેમ કરતાં તેમણે કેવા પ્રકારના લાભ મેળવ્યા ? (૬) ખારે વ્રતોની ટીપ કઈ રીતે તૈયાર કરી શકાય ? વિગેરે બીના હાલ દેશવિરતિ ધર્મને પામનારા શ્રાવકોએ અને પામેલા શ્રાવકોએ જરૂર સમજવી જોઈએ, આ સુદ્ધાથી અને શેઠ ચીમનલાલ લાલભાઈ તથા શેઠ હાદ્યાભાઈ સાંકલચંદ અને શા. ચીમનલાલ ગોકલદાસની વિનંતિથી પૂજ્યપાદ પરમોપકારી શ્રીગુરૂ મહારાજના પસાથે આ શ્રી દેશવિરતિ જીવન નામનો ગ્રંથ બનાવ્યો છે. આ બંને ગ્રંથોની રચના વિગેરેમાં અનાગ્રહી, ગુણગ્રાહી વિબુધ વાચક વર્ગને યોગ્ય ભૂલ માલમ પડે, તે તેમણે કૃપા કરીને ખૂશીથી વિના સંકોચે જણાવવી. જેથી બીજી આવૃત્તિમાં સુધારો થઈ શકે. છેવટે જરૂરી સૂચના એજ કરવી ઉચિત છે કે, ભવ્ય જીવો આ બંને ગ્રંથોને ગુરૂગમથી મનન પૂર્વક સમજીને પોતાનું જીવન નિર્મલ બનાવે અને ભવિષ્યમાં સુકિતપદ પામે એજ હાર્દિક લાવના.

નિવેદક :—

સુગૃહીતનામધેય પરમોપકારિ પૂજ્યપાદ પ્રાતઃસ્મરણીય

શ્રી ગુરૂ નેમિસૂરીશ્વર ચરણકિંકર

વિનેયાણુ

વિજયપદ્મસૂરિ :

અનુક્રમણિકા

ગાથાંક	પૃષ્ઠાંક	વિષય
૧	૧	મંગલાચરણ તથા અભિધેયાદિ.
૨	૨	જગરિકાનો અર્થ તથા પ્રકાર
૩-૪	૩-૫	ધર્મજગરિકાનો અર્થ
૬	૫-૬	ધર્મજગરિકાનો સારાંશ.
૭-૮	૭-૧૦	ધર્મજગરિકા કેવી રીતે કરવી.
૯	૧૦	ધર્મની વ્યાખ્યા.
૧૦	૧૧	કોનું જગવું ઉત્તમ.
૧૧	૧૨	ધર્મી જનોનું વર્તન કેવું હોય તે.
૧૨	૧૩	ધર્મના ઉપદેશનો હેતુ તથા લાભ.
૧૩	૧૪	શ્રાવકનો અર્થ.
૧૪	૧૫	શ્રાવકે શું કરવું.
૧૫	૧૬	શ્રાવકે ક્યારે જગવું તથા શું કરવું.
૧૬-૧૯	૧૭-૨૦	નમસ્કાર સ્મરણ તથા દ્રવ્યાદિની વિચારણા વગેરે.
૨૦	૨૦	પ્રતિક્રમણ કરવાનો મુદ્દો.
૨૧	૨૧	પ્રતિક્રમણ કેવા સ્વરે કરવું.
૨૨	૨૨	શુભ ભાવનાનું ક્ષણ.
૨૩-૨૪	૨૨-૨૪	પ્રતિક્રમણના છ આવશ્યકથી થતી શુદ્ધિ તથા ફલ જાણાવે છે.
૨૫	૨૪	પ્રતિક્રમણ કરી ઘર દેરાસરમાં જઈ શું કરવું તે જાણાવે છે.
૨૬	૨૪	પચ્ચખખાણના પ્રકાર.
૨૭	૨૫	શ્રાવકે પૂજા માટે દેરાસર જતાં સ્નાનાદિ કેવી રીતે કરવાં.

ગાથાંક	પૃષ્ઠાંક	વિષય
૨૮-૨૯	૨૬-૨૮	ત્રણ નિસિહીનું સ્વરૂપ.
૩૦	૨૮	દ્રવ્યપૂજન શરૂ કર્યા પહેલાંની વિધિ.
૩૧-૩૨	૨૮-૩૦	દ્રવ્યપૂજનની શરૂઆત.
૩૩	૩૦	પ્રભુના કયા કયા અંગે પૂજન કરવી તેનાં નામ.
૩૪	૩૧	અંગુઠાની પૂજન કરતાં કેવી ભાવના ભાવવી તે.
૩૫	૩૧-૩૨	પ્રભુના હાથની પૂજનની ભાવના.
૩૬	૩૨	પ્રભુના હાથના કાંડાની પૂજન કરવાનું કારણ.
૩૭	૩૩	પ્રભુના ખભાની પૂજન કરવાનું કારણ.
૩૮	૩૪-૩૫	પ્રભુના મસ્તકની શિખાની પૂજન કરવાનું કારણ.
૩૯	૩૫-૩૬	પ્રભુના લલાટે પૂજન કરવાનું કારણ.
૪૦	૩૬-૩૭	પ્રભુના કાંઠે તિલક કરવાનું કારણ.
૪૧	૩૭-૩૮	પ્રભુના હૃદયની પૂજન કરવાનું કારણ.
૪૨-૪૩	૩૮-૩૯	પ્રભુની નાભિએ પૂજન કરવાનું કારણ.
૪૪	૪૦	નવ અંગે પૂજન કર્યા પછીની વિધિ.
૪૫	૪૦	અષ્ટ પ્રકારી પૂજન કરતાં કેવી ભાવના રાખવી.
૪૬	૪૧	દીપ પૂજનની ભાવના.
૪૭	૪૧-૪૨	સાથીઓ કરવાનું પ્રયોજન.
૪૮	૪૨	અક્ષત પૂજનની ભાવના.
૪૯	૪૩	નૈવેદ્ય પૂજનની ભાવના.
૫૦	૪૩-૪૯	ફલપૂજનની ભાવના. તથા પૂજન કરતાં થતી આર વ્રતની આરાધનાની સમજૂતી.

ગાથાંક	પૃષ્ઠાંક	વિષય
૫૧	૪૯	પ્રભુની પૂજામાં હિંસાદિ દોષો કહેનારને જવાબ.
૫૨	૫૦-૫૯	જલપૂજા ઉપર સોમશ્રીનું દર્શાવ, ચન્દનપૂજા ઉપર જયસૂર રાગ્નનું દર્શાવ તથા પુષ્પપૂજા ઉપર લીલાવતીનું દર્શાવ.
૫૩	૫૯-૬૪	ધૂપપૂજા ઉપર વિનયધર રાગ્નનું તથા દીપપૂજા ઉપર જિનમતિ ને ધન શ્રીનું દર્શાવ.
૫૪	૬૪-૬૯	અક્ષતપૂજા ઉપર કીરયુગલનું તથા નૈવેદ્યપૂજા ઉપર હલીરાગ્નનું દર્શાવ.
૫૫	૬૯-૭૧	ફલપૂજા ઉપર કીર યુગલ, દુર્ગતાનારી વગેરેનું દર્શાવ.
૫૬	૭૧-૭૨	જિનેશ્વરની પ્રતિમાની પૂજા કરવાનું કારણ.
૫૭	૭૨	પ્રભુની પ્રતિમાના દર્શનનું પ્રયોજન.
૫૮	૭૩-૭૪	આકૃતિની ઉપયોગિતા.
૫૯-૬૦	૭૪-૭૫	પ્રતિમાપૂજન ઉપર વ્યાપકવાદીઓનો મત
૬૧	૭૬-૭૭	પ્રતિમા જડ પત્થર છે તેવું કહેનારને જવાબ.
૬૨	૭૭-૭૮	પ્રભુના દર્શનનો અલૌકિક પ્રભાવ.
૬૩	૭૮	પ્રતિમાનું માહાત્મ્ય.
૬૪	૭૯	જિનભક્તિનું ઉત્કૃષ્ટ ફળ.
૬૫-૬૭	૮૦-૮૨	પ્રભુ પૂજા વિષે આગમોની સાચિતી.
૬૮-૭૨	૮૨-૮૬	સાત્ત્વિક આદિ ત્રણ પ્રકારની ભક્તિનું સ્વરૂપ.
૭૩-૭૫	૮૬-૯૦	ત્રણ અવસ્થાનું સ્વરૂપ તથા ભાવના.

ગાથાંક	પૃષ્ઠાંક	વિષય
૭૬	૯૦-૯૧	પ્રભુપૂજની આવશ્યકતા અત્રે ફલ.
૭૭-૮૦	૯૧-૯૪	ચૈત્યવંદનના પ્રકાર તથા વિધિ.
૮૧-૧૩૧	૯૪-૧૨૯	પ્રભુ આગળ કેવી કેવી ભાવના તથા સ્તુતિ કરવી તેનું વિસ્તાર પૂર્વક વર્ણન.
૧૩૨	૧૨૯	ગુરૂવંદનનું સ્વરૂપ.
૧૩૩-૧૩૪	૧૩૦-૧૩૨	ગુરૂ કેવા હોવા જોઈએ તે વિષે.
૧૩૫	૧૩૨	ગુરૂના યદ્યર્થ ગુણોનું વર્ણન.
૧૩૬-૧૩૮	૧૩૨-૧૩૪	ગુરૂની જરૂરીયાત શા માટે તે જણાવે છે.
૧૩૯-૧૪૨	૧૩૫-૧૩૬	ગુરૂની ભાવ દયાનું વર્ણન.
૧૪૩	૧૩૭	ગુરૂ વચનનો પ્રભાવ.
૧૪૪-૧૫૧	૧૩૮-૧૪૩	કુગુરૂ તથા સદ્ગુરૂનું વર્ણન.
૧૫૨	૧૪૪	ગુરૂવંદનના ફલનું દર્શાવત.
૧૫૩-૧૫૬	૧૪૫-૧૫૬	પચ્ચખખાણુના ભાંગાનું સ્વરૂપ તથા ગુરૂવંદનનું સ્વરૂપ.
૧૫૭-૧૫૯	૧૪૭-૧૪૯	ગુરૂ પાસે શ્રાવકે વ્યાખ્યાન સાંભળતાં કેવી રીતે ઝેસવું. તથા કેવી રીતે ન ઝેસવું.
૧૬૦-૧૬૬	૧૫૦-૧૫૫	આગમનનું સ્વરૂપ તથા તેની મહત્તા તથા અન્ય શાસ્ત્રોની શ્રેષ્ઠતા.
૧૬૭-૧૬૮	૧૫૫-૧૫૮	આગમ નહિ સાંભળનારા શું શું જાણતા નથી તેનું સ્વરૂપ.
૧૬૯	૧૫૮-૧૫૯	આગમથી અલગ રહેનારની કેવી દશા થાય છે તે જણાવે છે.
૧૭૦-૧૭૧	૧૫૯-૧૬૦	જિનવાણી સાંભળવાથી થતા લાભ.
૧૭૨-૧૭૩	૧૬૦-૧૬૧	જિનવાણીની અપૂર્વ મીઠાશ.
૧૭૪-૧૭૬	૧૬૨-૧૬૩	જિનવાણીથી થતી ઇષ્ટ પ્રાપ્તિ ઉપર અવંતી સુક્રમાલનું દર્શાવત.

ગાથાંક	પૃષ્ઠાંક	વિષય
૧૭૭-૧૮૧	૧૬૩-૧૬૭	શય્યાંભવસૂરિ આદિનાં દષ્ટાન્તો.
૧૮૨	૧૬૭	શ્રાવક કેવા ભાવથી વ્યાપાર કરે તે જણાવે છે.
૧૮૩	૧૬૮	શ્રાવકે કયા વ્યાપાર ન કરવા તથા કેવી રીતે વેપાર કરવો તે જણાવે છે.
૧૮૪-૧૮૬	૧૬૯-૧૭૦	વ્યવહાર શુદ્ધિનો અર્થ તથા તેથી થતા ફાયદા.
૧૮૭	૧૭૧	અન્યાયનું ફલ.
૧૮૮	૧૭૧-૧૭૨	લોભીના વિચાર.
૧૮૯-૧૯૦	૧૭૨-૧૭૩	અન્યાયી જીવોની દશા.
૧૯૧	૧૭૩-૧૭૪	કર્મો બાંધતાં ચેતવાની જરૂર
૧૯૨	૧૭૪-૧૭૫	અજ્ઞાન અને મોહથી જીવો કેવાં કાર્ય કરે છે. તે જણાવે છે.
૧૯૩	૧૭૫-૧૭૬	વિવેકીએ પાપ કાર્ય કરતાં કેવી વિચારણા કરવી.
૧૯૪	૧૭૬-૧૭૭	નરકનું આયુષ્ય કયા કાર્યોથી બંધાય તે જણાવે છે.
૧૯૫	૧૭૭	નિર્યંચ ગતિમાં જવાનાં કારણો.
૧૯૬	૧૭૮	મનુષ્ય અને દેવગતિમાં જવાનાં કારણો.
૧૯૭	૧૭૮	શ્રાવકે કેવું કાર્ય કરવું તથા કાની સોખત ન કરવી તે જણાવે છે.
૧૯૮-૨૦૨	૧૭૯-૧૮૨	નીચની સોખત કરવી નહિ તેની દષ્ટાન્તો પૂર્વક સમજાવેલી.
૨૦૩-૨૦૪	૧૮૨-૧૮૪	ગુણવંત પુરૂષોની સોખતથી થતા લાભના દષ્ટાંતો.
૨૦૫	૧૮૪	સત્સંગનો લાભ.

ગાથાકં	પૃષ્ઠાકં	વિષય
૨૦૬	૧૮૫	ઉત્તમ પુરુષો સોય સમાન છે તે જણાવે છે.
૨૦૭	૧૮૬	સાચી આંખ કઇ છે?
૨૦૮-૨૦૯	૧૮૬-૧૮૯	વસ્તુપાલ મંત્રીશ્વરની ગુણીસંગની ભાવના.
૨૧૦-૨૧૧	૧૯૦-૧૯૧	સોયતને અનુસારે ફલ થાય છે તેની દૃષ્ટાંત પૂર્વક સમજાવતી.
૨૧૨-૨૧૩	૧૯૧-૧૯૨	ગુણી જનની સોયતની શ્રેષ્ઠતા.
૨૧૪-૨૧૬	૧૯૩-૧૯૪	નિર્ગુણી જનની સોયતથી થતા દોષોના દૃષ્ટાન્તો.
૨૧૭-૨૧૮	૧૯૫-૧૯૬	એ પોપટનું દૃષ્ટાન્ત.
૨૧૯	૧૯૬	સત્સંગના લાભ.
૨૨૦-૨૨૪	૧૯૭-૨૦૦	સત્સંગ વિના સુખને આહનારની મૂર્ખતા.
૨૨૫	૨૦૦	સત્સંગ ઉપર દિવાકરનું દૃષ્ટાંત.
૨૨૬-૨૨૭	૨૦૧-૨૦૨	ત્રણ મિત્રોનો ઉપનય.
૨૨૮	૨૦૨-૨૧૫	શ્રાવકે ઉત્તમ જનની સોયત કરવી તથા દાક્ષિણ્યતા રાખવી તેના ઉપર ક્ષુદ્રક કુમાર વગેરેનાં દૃષ્ટાન્તો.
૨૨૯	૨૧૫-૨૩૦	શ્રાવકને હિત શિક્ષા તથા માર્ગાનુસારીના ૩૫ ખોલ.
૨૩૦	૨૩૦-૨૩૧	સાચા શ્રાવકા હિતશિક્ષા ન ભૂલે તે વિષે.
૨૩૧-૨૩૨	૨૩૧-૨૩૨	શુદ્ધ વ્યવહાર સાચવ્યા પછી શ્રાવકે ભોજન કર્યા પહેલાં શું શું કાર્ય કરવાં તે જણાવે છે.
૨૩૩	૨૩૩	મુનિને કવી રીતે નિમંત્રણ કરવું.
૨૩૪	૨૩૪	મુનિને ઘેરોરાવતા સાવધાની રાખવા વિષે.

ગાથાંક	પૃષ્ઠાંક	વિષય
૨૩૫-૨૩૬	૨૩૪-૨૩૬	ગ્રાહક સુપાત્રના ચાર ભેદ.
૨૩૭-૨૩૮	૨૩૬-૨૩૮	મુનિરાજને દાન આપવાનું ફલ.
૨૩૯	૨૩૮-૨૩૯	શ્રાવક મુનિને સદોષ આહાર ક્યારે આપે તે વિષે.
૨૪૦-૨૪૨	૨૩૯-૨૪૨	ગોચરીમાં ઉત્સર્ગ તથા અપવાદ માર્ગનું સ્વરૂપ.
૨૪૩	૨૪૨-૨૪૩	શ્રાવકે સાધુને અકલ્પ્ય પદાર્થ ન દેવા વિષે.
૨૪૪-૨૪૬	૨૪૩-૨૪૫	શ્રાવકના પ્રકાર.
૨૪૭-૨૪૮	૨૪૫-૨૪૮	અકલ્પ્ય દાન ક્યારે હિતકર અને ક્યારે અહિતકર હોય તે કહે છે.
૨૪૯	૨૪૮-૨૫૦	પાણી અચિત્ત ક્યારે થાય ?
૨૫૦	૨૫૦-૨૬૩	અભક્ષ્ય અનંતકાય સ્વરૂપ.
૨૫૧	૨૬૩	રાંધતાં જ્યણા રાખવા વિષે.
૨૫૨-૨૫૪	૨૬૩-૨૬૭	સાત્ત્વિક આદિ ત્રણ પ્રકારના દાનનું સ્વરૂપ.
૨૫૫	૨૬૭-૨૬૮	દાનનાં પાંચ ભૂષણો.
૨૫૬	૨૬૮-૧૬૯	દાનનાં પાંચ દૂષણો.
૨૫૭	૨૬૯-૨૭૦	દાન આપતાં કેવી ભાવના ભાવવી તે જણાવે છે.
૨૫૮-૨૬૦	૨૭૦-૨૭૧	દાન આપતાં દાનની અનુમોદના કેવી રીતે કરવી તે જણાવે છે.
૨૬૧	૨૭૨	દાન સંબંધી ત્રિપુટીનું સ્વરૂપ.
૨૬૨-૨૬૩	૨૭૨-૨૭૩	દાનના દૂષણનો અર્થ.
૨૬૪-૨૬૫	૨૭૪-૨૭૫	દાન દેવા નહિ ઈચ્છનારની ચેષ્ટાઓ.
૨૬૬-૨૬૭	૨૭૬-૨૭૭	છ પ્રકારના મેલા દાન અને તેનું ફળ.

ગાથાંક	પૃષ્ઠાંક	વિષય
૨૬૮	૨૭૮	સાચું દાન, સાચો ધનવાન વગેરે.
૨૬૯	૨૭૮	દાનાદિક વડે દિવસની સફળતા.
૨૭૦	૨૭૯-૨૮૦	કંજૂસના વૈભવની નિરર્થકતા.
૨૭૧-૨૭૬	૨૮૦-૨૮૪	સુપાત્રને વિષે શુદ્ધ દાન કરનારને થતા લાભ.
૨૭૭	૨૮૪	દાન રૂપી પાટીઉં સંસાર સમુદ્રથી તારે છે તે જણાવે છે.
૨૭૮	૨૮૫	ચાર પ્રકારના ધર્મમાં દાનની મુખ્યતા.
૨૭૯-૨૮૦	૨૮૬-૨૮૮	દાનનો ઉપદેશ તથા દૃષ્ટાન્ત.
૨૮૧	૨૮૯-૨૯૦	કંજૂસની મૃતક સાથે સરખામણી.
૨૮૨	૨૯૦-૨૯૧	દુઃખી જીવોને જોઈને ઉત્તમ શ્રાવકે કેવો વિચાર કરવો.
૨૮૩	૨૯૧-૨૯૨	શ્રાવકે દાન આપતાં કેવી ભાવના રાખવી.
૨૮૪	૨૯૨-૨૯૪	મુનિઓ વસ્ત્રાદિક શા માટે રાખે તે વિષે.
૨૮૫	૨૯૩	શ્રાવકોએ કયા કારણથી ચારિત્રના ઉપકરણો રાખવા.
૨૮૬	૨૯૩-૨૯૪	દાનનું ફલ ટુંકાણમાં.
૨૮૭-૨૯૪	૨૯૪-૩૦૧	દાનથી લાભ થવા ઉપર સુખાહુ કુમારનું દૃષ્ટાન્ત.
૨૯૫-૨૯૬	૩૦૧-૩૦૨	સુપાત્ર દાન ઉપર ખીજાં દૃષ્ટાન્તો.
૨૯૭	૩૦૨-૩૦૩	દાન ધર્મ ઉપર શ્રાવકે કેવી વિચારણા કરવી તે જણાવે છે.
૨૯૮	૩૦૩-૩૦૪	સુપાત્રનું આગમન નિર્ભાગીને ત્યાં ન હોય તેનું દૃષ્ટાન્ત.
૨૯૯	૩૦૪	મુનિરાજને જોઈને શ્રાવકે કેવી ભાવના ભાવવી.

ગાથાંક	પૃષ્ઠાંક	વિષય
૩૦૦	૩૦૫	શ્રાવકે વસતિદાન કરવા વિષે.
૩૦૧-૩૦૩	૩૦૫-૩૦૮	વસતિદાનના ફલ વિષે.
૩૦૪	૩૦૮-૩૦૯	શ્રાવકે મુનિને અન્નાદિ બહોરાબ્યા બાદ શું કરવું.
૩૦૫	૩૦૯	સાધર્મિક કોને કહેવાય ?
૩૦૬-૩૦૮	૩૧૦-૩૧૨	સાધર્મિક વાત્સલ્ય ઉપર દૃષ્ટાંત તથા મદદ કરવા વિષે.
૩૦૯-૩૧૦	૩૧૨-૩૧૪	શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે કુમારપાળને સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરવા ઉપર આપેલો ઉપદેશ.
૩૧૧	૩૧૪	સાધર્મિકને સંકટમાં સહાય કરવા વિષે.
૩૧૨-૩૧૪	૩૧૪-૩૧૭	શ્રાવકોએ સંપીને રહેવા વિષે.
૩૧૫-૩૧૭	૩૧૮-૩૨૦	સાધર્મિકના ભાવ વાત્સલ્ય કરવા વિષે.
૩૧૮	૩૨૦-૩૨૧	હિતનાં વચન સાંભળીને શ્રાવકે શો વિચાર કરવો તે વિષે.
૩૧૯	૩૨૧-૩૨૨	ધર્મકાર્યમાં પ્રમાદ નહિ કરવા વિષે.
૩૨૦	૩૨૨-૩૨૩	મુનિદાન ન અને તો સાધર્મિકને જમાડવા વિષે.
૩૨૧	૩૨૩-૩૨૪	શ્રાવકે કેવો આહાર વાપરવો.
૩૨૨	૩૨૫	માંદગી આદિ કારણે દ્રવ્યાદિના પ્રમાણમાં વધઘટ કરવા વિષે.
૩૨૩	૩૨૫-૩૨૬	અનુકંપા દાન પ્રસંગે શ્રાવકોએ કેવા વિચાર કરવા.
૩૨૪	૩૨૬-૩૨૭	આહારના ત્રણ પ્રકારો.
૩૨૫	૩૨૭-૩૨૮	રોગ જીતવાનો ઉપાય.
૩૨૬	૩૨૮-૩૨૯	સાત્વિક આહારમાંથી કેવા પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવો.

ગાથાંક	પૃષ્ઠાંક	વિષય
૩૨૭	૩૨૯-૩૩૦	વિદ્ધળ કોને કહેવાય ?
૩૨૮	૩૩૦-૩૩૧	વિકૃત આહારના ત્યાગ વિષે.
૩૨૯-૩૩૦	૩૩૧-૩૩૩	પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયનું સ્વરૂપ.
૩૩૧-૩૩૨	૩૩૩-૩૩૪	શ્રાવકના ત્રણ પ્રકારો.
૩૩૩-૩૩૬	૩૩૫-૩૩૮	રાત્રિ ભોજનનો ત્યાગ કરવા વિષે.
૩૩૭-૩૩૮	૩૩૮-૩૪૦	રાત્રી ભોજનથી દુઃખી થનાર વામદેવ તથા એકાક્ષનું દષ્ટાન્ત.
૩૩૯	૩૪૧	રાત્રીભોજનથી નુકસાન થમાના તાબજ બનેલા બનાવો.
૩૪૦	૩૪૨	દિવસે જમતાં રાત્રી ભોજનનો દોષ કેવી રીતે લાગે.
૩૪૧	૩૪૩	જમ્યા પછી પ્રતિક્રમણ વેલા થાય ત્યાં સુધીનું કર્તવ્ય.
૩૪૨-૩૪૩	૩૪૩-૩૪૫	શ્રાવકને સ્થાપનાની જરૂર વિષે.
૩૪૪	૩૪૫-૩૪૬	પ્રભુનું અનુકરણ નહિ કરવા વિષે દષ્ટાન્ત.
૩૪૫	૩૪૬-૩૪૮	દૈવસિક પ્રતિક્રમણ ક્યારે શરૂ કરવું.
૩૪૬	૩૪૮	દેશવિરતિ વિનાના જીવોને પ્રતિક્રમણની જરૂરીયાત વિષે.
૩૪૭	૩૪૯	પ્રતિક્રમણ કરવાનાં ૪ મુખ્ય કારણો.
૩૪૮-૩૫૦	૩૫૦-૩૫૨	પ્રતિક્રમણનાં ૧૦ નામો.
૩૫૧	૩૫૨-૩૫૩	પ્રતિક્રમણ કરતાં જરૂરી સૂચના.
૩૫૨	૩૫૪	પ્રતિક્રમણ પૂરું થયા પછીનું કર્તવ્ય.
૩૫૩	૩૫૪	સ્વાધ્યાયનું ફલ.
૩૫૪	૩૫૫-૩૫૬	ગુરૂની વિશ્રામણાથી થતા ફલ ઉપર સુઆહુનું દષ્ટાન્ત.

ગાથાંક	પૃષ્ઠાંક	વિષય
૩૫૫	૩૫૬	મુનિની સેવા બ્રહ્મવી ઘેર જવા વિષે.
૩૫૬	૩૫૭	શ્રાવકે કુટુંબ આગળ ધર્મોપદેશ કરવા વિષે.
૩૫૭	૩૫૭-૩૬૨	કુટુંબને ધર્મોપદેશ નહિ આપવાનું પરિણામ.
૩૫૮	૩૬૨-૩૬૩	કુટુંબને ઉપદેશ આપવાથી થતા લાભ વિષે.
૩૫૯	૩૬૩	કુટુંબને ઉપદેશ નહિ આપવાથી થતા નુકસાન વિષે.
૩૬૦	૩૬૪	પરિવાર અવજો રસ્તે દોરાય તેમાં શ્રાવકની નિમિત્તતા.
૩૬૧	૩૬૫	ભાવ પોષણનો અર્થ.
૩૬૨	૩૬૫-૩૬૬	શ્રાવકે કેવા સ્થાનમાં ન રહેવું.
૩૬૩	૩૬૬	સાધર્મિકતા એ પ્રકાર.
૩૬૪	૩૬૬-૩૬૭	શ્રાવકાએ કોની સોમત ન કરવી.
૩૬૫-૩૬૮	૩૬૮-૩૭૦	મિથ્યાત્વી તથા અવિરતિની સોમત તજવા વિષે.
૩૬૯-૩૭૮	૩૭૧-૩૭૯	શ્રાવકે કુટુંબને કેવો કેવો ઉપદેશ આપવો. વિકથાત્યાગ તથા જ્યણુ રાખવા વિષે.
૩૭૯-૩૮૦	૩૭૯-૩૮૦	શ્રાવકે કેવા કેવા અભિગ્રહ ધારવા.
૩૮૧	૩૮૧-૩૮૨	પાંચ પ્રકારના સાધુઓને ળ્હોરાવવામાં વિશેષ લાભ જણાવે છે.
૩૮૨-૩૮૮	૩૮૨-૩૮૭	મનુષ્ય ભવ આદિ ૧૦ પદાર્થોની દુર્લભતા.
૩૮૧	૩૮૭	સિદ્ધાન્ત સાંભળનાર ભવ્ય જીવોએ કેવી ભાવના રાખવી.

ગાથાંક	પૃષ્ઠાંક	વિષય
૩૯૦	૩૮૮	વિષયાદિકના કારણે મનુષ્ય ભવ ફેગટ નહિ ગુમાવવા વિષે.
૩૯૧-૩૯૨	૩૮૯-૩૯૨	શ્રાવકે કુટુંબને જ્ઞેન ધર્મની ઉત્તમતા સમજાવવી.
૩૯૩	૩૯૨-૩૯૩	ધર્મની આરાધનાના પ્રકાર.
૩૯૪-૩૯૬	૩૯૩-૩૯૫	શ્રાવકે કુટુંબને આપવાનો સામાન્ય ઉપદેશ. અને તેથી થતું ફલ.
૩૯૭-૩૯૮	૩૯૫-૩૯૬	શ્રાવક શયન કરે તે પૂર્વેની વિધિ.
૩૯૯	૩૯૬	કરેલા અપરાધને ખમાવવા વિષે.
૪૦૦	૩૯૭	સર્વ પાપસ્થાનો તજીને નિયમ કરવા વિષે.
૪૦૧	૩૯૭-૪૦૬	રાત્રે શીયળ પાળવા તથા મોહમાં નહિ ફસાવા વિષે.
૪૦૨	૪૦૬-૪૦૭	મોહના જીલમો.
૪૦૩	૪૦૭-૪૦૯	મોહે કોને કોને હેરાન કર્યા ?
૪૦૪	૪૦૯-૪૧૦	ભોગતૃષ્ણાથી થતી ખરાબી તથા તેનો ત્યાગ કરનાર ખરા સુખી છે.
૪૦૫	૪૧૦-૪૧૧	ધન્યકુમારનું દષ્ટાન્ત.
૪૦૬-૪૦૭	૪૧૧-૪૧૩	સંયમ ભાવના રાખવા વિષે.
૪૦૮-૪૧૦	૪૧૩-૪૧૫	શ્રાવકે કેવા કેવા મનોરથ રાખવા જોઈએ.
૪૧૧	૪૧૫-૪૧૬	શીલભાવ મળ્યુત કરવા સ્ત્રીના શરીરનું અશુચિપણું વિચારવું.
૪૧૨	૪૧૬	બાલ સાધુઓની અનુમોદના કરવા વિષે.
૪૧૩	૪૧૭	અનિત્ય ભાવના ભાવવા વિષે.
૪૧૪	૪૧૭-૪૧૮	ભવસ્વરૂપની વિચારણા.
૪૧૫-૪૨૯	૪૧૮-૪૨૫	મૈત્રી આદિ ચાર ભાવનાનું સ્વરૂપ.

ગાથાંક	પૃષ્ઠાંક	વિષય
૪૩૦-૪૩૧	૪૨૫-૪૨૬	ઉત્તમ મનુષ્યોની વિચારણા.
૪૩૨-૪૪૦	૪૨૬-૪૩૦	આયુષ્યનાં ઉપક્રમોનું વર્ણન.
૪૪૧-૪૪૨	૪૩૧	કામની દશ દશાઓ.
૪૪૩-૪૪૪	૪૩૨	અતિસ્નેહથી થતા આયુષ્યના ક્ષય વિષે દૃષ્ટાન્ત.
૪૪૫-૪૬૦	૪૩૩-૪૪૦	અતિભયથી આયુષ્ય ઘટવા વિષે સોમિલ અને ગજકુમાલનું દૃષ્ટાંત.
૪૬૧-૪૬૪	૪૪૦-૪૪૨	આયુની અપવર્તતાના પીઞ્ઞ કારણો.
૪૬૫-૪૭૮	૪૪૨-૪૪૮	સોપક્રમ આયુષ્યવાળા અને નિરૂપક્રમ આયુષ્યવાળા જીવો પરલવાયુષ્ય ક્યારે ક્યારે બાંધે તે વિષે.
૪૭૯-૪૮૨	૪૪૮-૪૫૦	અબાધા સંબંધી સ્પષ્ટતા.
૪૮૩ ૪૮૫	૪૫૦-૪૫૧	શ્વાસોશ્વાસ સંબંધી સ્પષ્ટતા.
૪૮૬-૪૯૫	૪૫૧-૪૫૬	મરણનો લેશ્યા સાથે સંબંધ અને લેશ્યા ઉપર જાંભુ ખાનાર તથા ગામ લૂંટનાર છ જાંભુનાં દૃષ્ટાન્ત.
૪૯૬-૫૦૧	૪૫૬-૪૫૯	કૃષ્ણાદિ છ લેશ્યાનાં લક્ષણ તથા સ્વરૂપ.
૫૦૨-૫૦૩	૪૫૯-૪૬૦	કઈ લેશ્યાવાળો જીવ કઈ ગતિ પામે.
૫૦૪-૫૦૫	૪૬૦-૪૭૦	આત્મપૃચ્છા.
૫૦૬	૪૭૦-૪૭૧	ભૂલચૂકની ક્ષમાપના.
૫૦૭	૪૭૧	ત્રંચકાર પોતાની લઘુતા જણાવે છે.
૫૦૮	૪૭૧-૪૭૩	ત્રંચ રચનાનો કાળ તથા સ્થળ.
	૪૭૩થી૬૭૨	દેશવિરતિ જીવન.

- शुद्धिपत्रक -

पृष्ठांक	लीटी	अशुद्ध	शुद्ध
७	६	वहुलो येत	येत वहुलो
१०	१२	उत्तम	उत्तर
१२	४	(जगवुं)	जगवुं
२०	६	सम्यक्	सम्यग्
२०	१७	द्वैवसिक	द्वैवसिक
२३	२२	लाभाकाङ्क्षी	लाभाकाङ्क्षी
२४	८	धामधूम	धामधूम
२६	११	विधि	विधि
३०	१७	डोके	गणे
३०	१८	(डुंटीये)	(डुंटी)ये
३१	१३	ने	केवी
३५	६	भावना	भावन
३६	१३	सर्वसरणुमां	समवसरणुमां
३७	१७	तेने	नेमने
३६	१५	६	३
३६	१५	अरहा	अरहा
४०	२	नवेघ	नैवेघ
४०	१६	गुणो वडे	गुणरूप सुवास दधने
४४	१६	अक्खण	अक्खण
५६	२३	राणी साथे	मांढोमांढे
५६	१५	विनयधर धूपथी	विनयधर धराधर धूपथी
६३	११	महार्धक	महर्द्धिक
७१	१७	वियोगमां	(वियोगमां)
७२	१६	मूर्च्छंति	मूर्च्छंति

પૃષ્ઠાંક	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૭૪	૮	તોયે	તોય
૭૫	૧૨	પુરી	પૂરી
૭૬	૩	ઘેનુ	ઘેનુ
૭૬	૧૧	ગાયનું નામ	ગાય નામનું
૭૭	૪	સત્ય પૂજના	સત્ય
૮૦	૧૨	વચન	વચનથી
૮૬	૯	ગુણશ્રણિ	ગુણશ્રણિ
૯૦	૧	ધરાદાથી	નિમિત્તે
૯૭	૯	તાર	તાર તાર
૧૦૨	૧૯	કલેશહીણા	કલેશહીણા
૧૦૩	૨૧	દેવ: સ	દેવ: સ સ
૧૦૩	૨૩	વસ્તુ કર	વસ્તુકા
૧૦૮	૧	હોય છે	દોષ છે
૧૧૮	૬	વિભાગો	વિભાવો
૧૧૮	૧૬	જાણવી	માનું ધું
૧૨૯	૫	જાઉ	જાઉ
૧૩૦	૬	ભાગોએ	ભાંગાએ
૧૩૫	૫	ખરે	ખરે
૧૩૬	૧૧	વઘ	વૈઘ
૧૩૮	૭	ખડે જેમ ખાપડા	ખડે ખાપડા
૧૩૮	૮	ખેડેલાના	ખેડેલના
૧૪૧	૩	માત	માતા
૧૪૧	૮	તેએ	તેઓ
૧૪૪	૨૦	અબુદ્દાય	અબદ્દાય
૧૪૭	૧૯	ચુલિની	ચુલની
૧૪૭	૧૯	સકાલપુત્ર	સદાલપુત્ર

पृष्ठांक	लीटी	अशुद्ध	शुद्ध
१४७	१०	साक्षिपिता	तेतक्षिपिता
१५२	७	हेतुओने पणु	हेतुओने अने दुःभना हेतुओने
१५३	६	सरीओ	सरीभुं
१५४	३	जेवो	जेवुं
१५६	१३	नाणवेस	नाणवेस
१६१	१२	यक्षु	धक्षु
१८३	१२	शक्य	शक्य
१८४	२१	चंदन	चंदनं
१८५	६	मगलमा०	मंगलमा०
२०८	१४	मुद्ररत्न	मुद्रारत्न
२१६	११	पवि०	प्रवि०
२३१	२१	प्रसारक	प्रसारक
२४४	२३	हे ओज	दीओज
२४६	१२	समण वा	समणं वा माहणं वा
२४६	२५	गेणहति	गेणहंत
२४७	१३	जालुथी	जालुवाथी
२४६	२३	यलेथी	यूलेथी
२५१	७	पींपटक्षीना	पींपक्षीना
२५२	१४	धमिष्ठ	धमिष्ठ
२६०	१७	गत	गतना
२६४	११	क्षेत्र	क्षेत्रं
२६४	११	तद्दा	तद्दानं
२६४	१२	क	कं
२६५	१५	तद्दान	तद्दानं
२६८	१३	भरडावुं	भरडावुं

पृष्ठांक	लीटी	अशुद्ध	शुद्ध
२७७	२	दुलगापथुं	दुलगतथुं
२७७	१५	पतिवर्जिता	पतिवर्जिता
३००	१०	स्वार्थने	सर्वार्थने
३०७	१७	लत्य	लव्य
३०८	१२	अधुं	अधु
३१५	१५	सुणे	सुणु
३१६	१५	धणुं	धणुं
३१६	२२	पीछीथी	पीछाथी
३१८	१	रहुं	रहुं
३२५	१६	अर्ध	अर्ध
३२६	१६	सात्विक	सात्विक
३३०	१६	तेवा	तेवा
३३४	६	भोटी	भोटी
३५१	१	षष्ठ	षट्क
३६२	२	गातम	गौतम
३६४	६	द्रव्यनी	द्रव्यथी
३६८	२	दर्शन	दर्शने
३८६	१७	प्रवचनने	प्रवचने
३८६	१८	योग	योग्य
३९०	८	आषधीमां	आषधीमां
३९०	९	वने	वन
३९३	९	साधामिं	साधुभि
४१४	१९	घ्रास्यन्ति	घ्रास्यन्ति
४१४	२२	लवनमां	लवम
४१५	९	खणे	खणे
४१६	२१	वपने	वपते

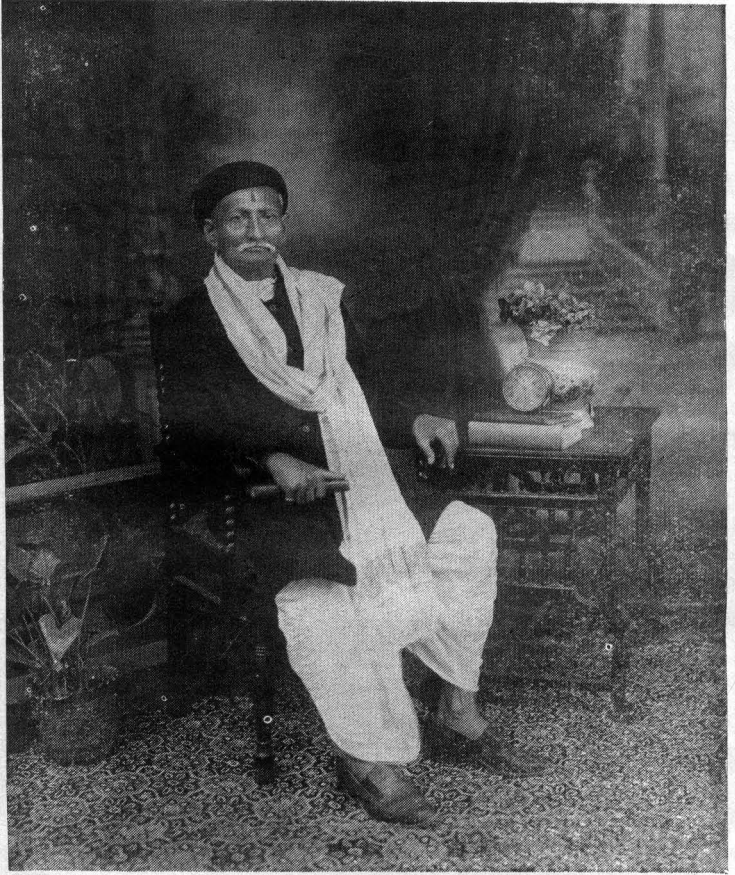
पृष्ठांक	लीटी	अशुद्ध	शुद्ध
४१८	१४	छंदी	छंदी
४२०	१४	समरणा मुणे	सारणा प्रमुणे
४२५	२	माध्यस्थतानी	मध्यस्थतानी
४२५	६	माध्यस्थ	माध्यस्थ
४२६	१५	अम	धम
४३१	१३	नेवानी	नेवाधी
४३३	१५	अ	हु
४३३	१७	पेरे	परे
४३४	४	काप्याना	अंतगड दशांग
४३४	७	सांभणने	सांभणीने
४३८	१२	जालुजे	छ भरे
४३६	१२	तरई	जतां
४६५	२१	अ पुत्र	अम पुत्र
४६६	१६	जुलोद्धार	जुलोद्धार
४६८	२३	सांभणपूर्व	सांभणवापूर्वक
४७०	५	अवाहि	अबोहि
४७०	८	परलोअं	परलोअं
४७०	९	ससारे	संसारे
४७०	९	अणुहवता	अणुहवता
४७७	२४	तम	तेम
४८०	१३	भात्रीने	भाभीने
४८१	५	विधिपूर्वक	विधिपूर्वक
४८५	१७	सायलुं	सायलुं
४८७	१३	अशुद्रादि	अक्षुद्रादि
५०५	१	पडी होय	पाडीअे
५०६	६	रवाभी	स्वाभी

પૃષ્ઠ ક્ર	સીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૫૧૧	૧૩	અમ	આમ
૫૧૬	૪	કરાવીને	કરાવીને
૫૨૩	૧૩	ઉચ્છિત	ઉચ્છિત
૫૨૪	૬	કારણ	કારણે
૫૨૯	૧૩	ઉપર નીચે	ઉપર
૫૫૬	૧૪	ગો કર્તાપણું	એક કર્તાપણું
૫૫૭	૧	સ્વર્ગે	સ્વર્ગે
૫૫૯	૧૬	કહું જે	કહું છે
૫૬૨	૭	અ કોહી	અને કોહી
૫૭૦	૯	અને સૈંધવ	અને લાલ સૈંધવ
૫૭૩	૧	આદિમા	આદિમાં
૫૭૩	૧૪	ચુરણ	ચુરણ
૫૭૭	૫	નિમિત્ત	નિમિત્તે
૫૭૭	૨૨	જમીન	જમીનથી
૫૯૭	૧	દક્ષિણ્યતા લેણું	દક્ષિણ્યતાથી કે લેણું
૫૯૭	૭	જરૂર	જરૂરી
૬૦૩	૪	દડ	દંડ
૬૦૭	૨૫	ટીકામાં આ	ટીકામાં કહું છે કે આ
૬૧૦	૮	પાત	પતિ
૬૧૦	૧૦	મૃગ સુંદર એ	મૃગસુંદરીએ
૬૧૬	૧૧	બધા ના જૂએ	બધા જૂએ
૬૧૭	૧૬	છોડવનારી	છોડાવનારી
૬૧૯	૯	ભાવથી	ભાવથી
૬૨૧	૨૫	કુલવાલુઆ	કુલવાલુઆ
૬૨૨	૧	વેશ્યએ	વેશ્યાએ
૬૨૩	૨૩	બહુભાષ્યમાંથી	બહુભાષ્યમાંથી

પૃષ્ઠાંક	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૬૩૯	૧૭	નિમિતે	નિમિતે
૬૪૪	૧૧	ભૂષણે	ભૂષણો
૬૪૮	૨	તયાર	તૈયાર
૬૪૮	૪	અગ્નણુત	અગ્નણુતા
૬૬૨	૧૧	ગોચરી	ગોચરીનો
૬૬૨	૧૯	તો શુકન	શુકન
૬૬૩	૧૩	કર કરં છું	કાર કરં છું
૬૬૬	૩	વત માનકાલે અતે ભવિષ્ય (હાલ)	વર્તમાનકાલે (હાલ)
૬૬૮	૧૦	સાધુ,	સાધુ, સાધ્વી,

शेठ दाद्याभाळ सांकल्यंद कापडवाला.

जन्म-वि० सं० १८२० जेठ सुद ५

भारत लीढा-वि० सं० १८८३ मढा सुद ५

Krishna Printery, Ahmedabad.

॥ जेमना तरङ्गी आ ग्रंथ छपायो ते शेर

उद्यालार्थ सांकलयंह ॥

अमहावाहमां शाहपुर हरेराणांयाना रहीश आर व्रत-
धारी श्रावक उद्यालार्थ सांकलयंह राजनगरना आगेवान सह-
गृहस्थोमांना अेक छे. तेअो अविच्छिन्न प्रभावशाली, त्रिका-
लाणाधित श्री तीर्थकर हेवे कडेला त्रिपुटी शुद्ध धर्मनी निर्मल
आराधना करवामां उज्ज्वल रडे छे. तेमणे प्रभुपूजा प्रति-
कमणु तपश्चर्यादि धर्मक्रियाने साधवा उपरांत जे वार ज्ञान-
पंचमीनुं उज्ज्वलुं करवामां तथा त्रणु वार श्री शीगरणु
महा तीर्थनी यात्रा करवामां अने हेव गुड साधर्मिक विगेरे
साते क्षेत्र विगेरेमां उद्वासथी स्वलक्ष्मीने सदुपयोग कर्यो
छे अने करे छे. तेअो अेक वधत सामायिकमां आ श्री
श्रावक धर्मजगरिका वांचता हुता, त्यारे ते टाधमे तेमने
विचार आव्यो के “श्रावक ज्वनने ज्ञानुवाने माटे आ जुक
अेक अपूर्व साधन छे, अने ते छपावीने आपणु साधर्मि
लार्थोमां ंडेय्यो, तो धणु लव्य ज्वो पोतानी इरज

સમજીને આત્મકલ્યાણ કરી શકે.” આ વિચાર પ્રમાણે શ્રી જિન ધર્મરસિક ચિ. ચીમનલાલભાઈની અનુમતિથી શ્રાવક ધર્મજ્ઞગરિકાની ૫૦૦ બુકો અને શ્રી દેશવિરતિ જીવનની ૫૦૦ બુકો શ્રી જૈન ગ્રંથપ્રકાશક સલા મારફત છપાવી છે, તે તેઓનાજ હાથે ખપી જીવોને વિના મૂલ્યે આપવામાં આવશે. આ ગ્રંથની ખેડેલી આવૃત્તિ અહીંના દેવ ગુરૂ ધર્માનુરાગી, દાનગુણી શેરદલાલ જેસંગભાઈ કાલીદાસે અને આ સલાના કાર્યવાહક શા. ઇશ્વરદાસ મુલચંદની પ્રેરણાથી ચિ. મણીલાલના સ્મરણાર્થે શા. વાડીલાલ મુલચંદે છપાવી હતી, તે તેઓના હાથે ખપી જીવોને વહેંચાઈ ગઈ, છતાં લબ્ય જીવો તરફથી માગણી પુષ્કલ આવવા લાગી, તેથી આ બીજી આવૃત્તિ છપાવવામાં આવી છે. શેઠ ડાહ્યાભાઈની માફક બીજા ધનિક ધર્મિષ્ઠ શ્રાવકો આવા માર્ગે સ્વલક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરે. એજ.

ડી. શ્રી જૈન ગ્રંથ પ્રકાશક સલા.

॥ नमः श्री सिद्धचक्राय ॥

॥ श्रुतयोगसंपत्संपादक-परमोपकारिशिरोमणि-तपो-
गच्छाधिपति-शासनसम्राट्-जगद्गुरु-सूरिचक्र-
कवर्त्ति-आचार्यवर्यश्रीविजयनेमिसूरिभग-
वद्भ्यो नमो नमः ॥

परमगुरु-आचार्यवर्य श्रीविजयनेमिसूरीश्वर-
विनेयाणु विजयपद्मसूरिप्रणीता

श्री श्राव.उधर्म जगरिका
卐卐卐

अंधकारशङ्खातमां भंगदायरेणु तथा अलिधियादि कडे छे:—

हरिगीत छंद.

प्रत्यक्ष लोकोत्तर समीहित सुरतइ श्रीपार्श्वने,
भवकूपथी उद्धारनारा पूज्य नेमिसूरीशने;
प्रणुमी रयुं आगभभले श्रीधर्म जगरिका मुहा,
श्रावक सुणी निजधर्म साधीसाधने शिव संपहा. १

અર્થ—જગતના જીવોના મનોવાંછિત પૂરવાને સાક્ષાત્ લોકોત્તર (લોકમાં શ્રેષ્ઠ) ^૧ કલ્પવૃક્ષ સમાન પુરુષાદાનીય પ્રભુ શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવંતને, તથા ભવ-સંસાર રૂપી કૂપમાંથી કાઢનાર પરમપૂજ્ય શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વર નામના મારા ઉપકારી ગુરૂને નમસ્કાર કરું છું. એ રીતે ઇષ્ટ દેવ તથા ગુરૂવર્યને નમસ્કાર કરીને હવે અભિષેય (અંતનો વિષય) જણાવે છે:— આગમના બળથી (સિદ્ધાન્તના અનુસારે) હું (વિજયપદ્મસૂરિ) ધર્મજાગરિકા નામના અંતને આનંદપૂર્વક રચું છું. તે અંતને ઉમંગથી સાંભળીને હે ભવ્ય શ્રાવકો! પોતાનો જે શ્રાવક ધર્મ તેને આરાધીને મોક્ષની સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરજો. ૧

‘જાગરિકા’ નો અર્થ તથા પ્રકાર સમજાવે છે:—

છે અર્થ જાગરિકા તણો જે જાગવું બે ભેદ તે, જેમાં વિચાર કુટુંબના તે પ્રથમ જાગરિકા શ્રુતે; કલ્યાણપથે ના જરૂરી એમ તીર્થંકર કહે, જે ધર્મ જાગરિકા કરે તે ભવ્ય કેવલપદ લહે. ૨

અર્થ:—જાગરિકા એટલે જાગવું. તે જાગવું બે પ્રકારે છે:—૧ કુટુંબ જાગરિકા, ૨ ધર્મજાગરિકા. જે જાગરિકા—

૧ લોકોત્તર કલ્પવૃક્ષ:—આ ભવમાં ભોજન વગેરે લૌકિક અને ક્ષણિક ઈચ્છિત આપનાર હોવાથી યુગલોકોનાં જે કલ્પવૃક્ષો તે લૌકિક કલ્પવૃક્ષ કહેવાય. અને પાર્શ્વ પ્રભુ તો અને ભવના તમામ વાંછિત આપનાર હોવાથી લોકોત્તર કલ્પવૃક્ષ છે. લૌકિક કલ્પવૃક્ષો પૌંદ્રગલિક સમૃદ્ધિ જ આપે, ત્યારે પાર્શ્વપ્રભુ તે આ ભવમાં અને પરભવમાં પણ ધર્મ સામગ્રીનો લાભ વગેરે સ્થિર આત્મિક ઋદ્ધિને પણ દેવા સમર્થ છે.

જાગરણમાં કુટુંબ સંબંધી વિચાર કરાય, તેને શાસ્ત્રમાં 'કુટુંબ જાગરિકા' કહેલી છે. આ જાગરિકા આત્મહિત ધ્વંસનાર જીવોને કલ્યાણ માર્ગમાં નુકસાનકારી હોવાથી જરૂરની નથી એમ તીર્થંકરો કહે છે. બીજી ધાર્મિક વિચારણા વાલી 'ધર્મ જાગરિકા' જે લબ્ય જીવો કરે છે તેઓ પરિણામે-કૃણરૂપે કેવલપદ એટલે મોક્ષસ્થાન પામે છે. કહ્યું છે કે:- 'પુવ્વરત્તાવરત્તસમયસિ ધમ્મજાગરિયં જાગરતિત્તા મવહ' (એટલે કે લબ્ય જીવ પૂર્વ રાત્રી-રાતનો પ્રથમ પ્રહર અને અપરરાત્રી-પાછલી રાતના કાળમાં ઉપલક્ષણથી મધ્યરાતે ધર્મ જાગરિકા વડે જાગનારો હોય.)^૧ એમ શ્રી સ્થાનાંગ- (વગેરે અનેક શાસ્ત્રો) માં કહ્યું છે. ૨

હવે બે ગાથાઓ વડે વિવિધ શાસ્ત્રોના આધારે ધર્મ જાગરિકા' નો સ્પષ્ટ અર્થ સમજાવે છે:-

ધર્મ જાગરિકા તણા અર્થો દીસે ઇમ આગમે,
 ધર્મ ચિંતા ઇમ કહ્યું શ્રી પંચવસ્તુક આગમે;
 ધર્મ કેરું ધ્યાન કરતાં જાગવું ઇમ કલ્પમાં,
 તિમ જૃહતકલ્પે પ્રથમ ઉદ્દેશકે સંક્ષેપમાં. ૩

અર્થ:- ધર્મ જાગરિકાના આગમમાં આ પ્રમાણે અર્થો કર્યા છે. શ્રી હરિલદ્ર સૂરિ કૃત પંચવસ્તુક નામના શાસ્ત્રમાં ધર્મ જાગરિકા એટલે 'ધર્મચિંતા' એ પ્રમાણે, અને શ્રી કલ્પસૂત્રમાં 'ધર્મનું ધ્યાન કરતાં જાગવું' એ પ્રમાણે,

૧. અહીં મધ્યરાત્રીનો ટાઇમ સંક્ષેપથી કહ્યો છે તેથી એમ સમજવું કે-ત્યારે જાગે ત્યારે શ્રાવકે જરૂર ધર્મ જાગરિકા કરવી જોઈએ.

તથા ઔહત્કેદપના પહેલા ઉદ્દેશામાં પણ ટુંકાણુમાં એજ અર્થ છે. આ સૂત્રોના પાઠો નીચે પ્રમાણે:—શ્રી પાંચવસ્તુકેના ચોથા દ્વારમાં “ સો પુબ્વાવરકાલે જાગરમાણો ડ ધમ્મજાગરિયં ” (તે પૂર્વાપર રાત્રીમાં જાગતો છતો ધર્મ જાગરિકા કરે વગેરે.) આ પાઠની ટીકામાં ધર્મજાગરિકા નો અર્થ ધર્મચિન્તા કર્યો છે. શ્રી કદપસૂત્રના નવમા વ્યાખ્યાનમાં “ ધર્મધ્યાનેન જાગરિકા ધર્મજાગરિકા ” (ધર્મધ્યાન વડે જાગવું તે ધર્મજાગરિકા) એ પ્રમાણે, તથા શ્રીઔહત્કેદપમાં “ ધર્મધ્યાનાનુસ્મરણં-ધમ્મજાગરિત્તપ વા ધર્મધ્યાનલક્ષણં જાગરણં ધાતૂનામનેકાર્થત્વાત્ જ્ઞાણં વા જ્ઞાઈત્તપ-ધર્મધ્યાનમનુસ્મર્તવ્યમ્ ” એટલે ધર્મજાગરિકા એટલે ધર્મધ્યાનનું અનુસ્મરણુ, અથવા ધર્મજાગરણુ એટલે ધર્મધ્યાનના સ્વરૂપવાળું જાગરણુ. અથવા પ્રસંગ પ્રમાણે ધાતુના અનેક અર્થ થઈ શકે છે. તેથી ધ્યાન ધ્યાવવું એટલે ધર્મધ્યાન નિરન્તરપણે ચિન્તાવવું એ ધર્મજાગરિકા એ પ્રમાણે કહ્યું છે. ૩

નિજ ધર્મને સંભાળવા તિમ ધર્મ ચિંતાએ કરી,
જે જાગવું તે લાભદાયક ધર્મ જાગરિકા ખરી;
ભગવતીમાં ખારમા શતકે પ્રથમ ઉદ્દેશએ,
ધર્મ જેમાં મુખ્ય એવું જાગવું સ્થાનાંગએ. ૪

અર્થ—વળી પોતાના ધર્મને (કરજને) સંભાળવા ધર્મની ચિન્તા (વિચારણા) કરતાં જાગવું તેજ ધર્મજાગરિકા ખરેખર ક્ષાયદાકારી છે એ પ્રમાણે પાંચમા અંગ શ્રી ભગવતીસૂત્રના ખારમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશામાં કહેલું છે. તે પાઠ આ પ્રમાણે:—

“ ધર્મીય ધર્મચિન્તયા વા જાગરિકા જાગરણં ધર્મજાગરિકા” (ધર્મને માટે અથવા ધર્મના ચિન્તવન (વિચારણા કરવા) પૂર્વક જે જાગરિકા એટલે જાગરણ તે ધર્મજાગરિકા) તથા શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રમાં જે જાગરણમાં ધર્મની (ધાર્મિક વિચારની) મુખ્યતા હોય એવી રીતે જાગવું તે ધર્મજાગરિકા એમ કહેલ છે. તે પાઠ આ પ્રમાણે—“ ધર્મપ્રધાના જાગરિકા-નિદ્રાક્ષયેણ બોધો ધર્મજાગરિકા ભાવપ્રત્યુપેક્ષા इत्यर्थः, सा च, गाथा-किं कयं किं वा सेसं, किं करणिज्जं तवं च न करेमि । पुब्बावरत्तकाले जागरओ भावपडिलेहो ॥ १ ॥ अहवा को मम कालो, किमेयस्स उच्चियं, असारा विसया नियमगामिणो, विरसावसाणा, भीसणो मच्चू, इत्यादि” इति ठाणांगे चतुर्थस्थानक (अध्ययन) द्वितीयउद्देशके ॥ (ધર્મની મુખ્યતાવાળી જાગરિકા એટલે નિદ્રા (ઉંઘ) ઉડી જાય ત્યારે જાગવું તે ધર્મજાગરિકા કહેવાય એટલે આત્મિક લાવની પ્રત્યુપેક્ષા-ચિન્તવન (વિચારણા) તે. આ પ્રમાણે મેં શું શું કર્યું, શું બાકી છે, કર્યું કરવા યોગ્ય તપ વગેરે ધર્મ ક્રિયા હું કરતો નથી એવી મધ્યરાત્રિને વિષે (ઉપલક્ષણથી જ્યારે જાગે ત્યારે) ચિન્તવના. અથવા મારે ધર્મારાધન માટે યોગ્ય કાલ કયો છે, એને ઉચિત ધર્મકાર્ય શું છે. શબ્દાદિ વિષયો અસાર અને નિશ્ચે નાશવંત છે, પરિણામે વિરસ (તુચ્છ) છે, મૃત્યુ લયંકર છે વગેરે વિચાર કરવા તે ધર્મજાગરિકા કહેવાય.) ૪

આ ગાથામાં ‘ધર્મજાગરિકાનો’ સારાંશ કહે છે:—

સર્વનો સારાંશ એ જિન ધર્મની શુભ સાધના,
પૂર્વે કરી તેથી લહો હે જીવ! નરભવ જૂઠ ના;

ધર્મ માટે નરપણું ના પાપ માટે નરપણું,
ધર્મ માંહે શ્રેષ્ઠ સંયમ સાધવાને નરપણું. ૫

અર્થ—પૂર્વે ત્રીજી તથા ચોથી ગાથામાં કહેલ ધર્મ-
જાગરિકાના જુદા જુદા શાસ્ત્રોમાં કહેલા પાઠના અર્થનો
સારાંશ—(ભાવાર્થ) એ છે કે હે આત્મા ! તેં પૂર્વ ભવમાં
શ્રી વીતરાગદેવે કહેલા જૈન ધર્મની સમ્યક્ આરાધના કરી
તેથી ઉત્તમ મનુષ્ય ભવ મેળવ્યો છે એમાં જરા પણ અસત્ય
નથી. માટે આ ઉત્તમ મનુષ્યપણું તે ધર્મની આરાધના કરવા
માટે છે. પણ આરંભાદિ પાપ કરવા માટે નથી. તેમાં
પણ ધર્મમાં અતિ ઉત્તમ ચારિત્ર ધર્મની આરાધના કરવા
માટેજ મનુષ્યભવ છે. ૫

મનુષ્ય ભવની ઉત્તમતાને વિસ્તારથી સમજાવે છે:—

દર્શનાદિક સાધના તો અન્ય ગતિમાંહે મલે,
ચરણ કેરી સાધના તો નરપણા વિણ ના મલે;
એ આશયે સુરભાવમાં પણ દ્રવ્ય તીર્થકર ભલા,
નરભાવને નેહે નિરંતર આહતા થઈ નિર્મલા. ૬

અર્થ—મોક્ષ સાધના માટે જરૂરી સમ્યક્ દર્શન
(સમકિત) જ્ઞાન અને ચારિત્ર પૈકી દર્શન વગેરેની આરાધના
તો મનુષ્ય ગતિ સિવાય બીજી દેવાદિક ગતિઓમાં પણ થઈ
શકે છે. પરંતુ નિર્મલ ચારિત્રધર્મની આરાધના તો મનુષ્ય
ભવ સિવાય થઈ શકતી નથી. અને તેવી ચારિત્ર ધર્મની
આરાધના વિના મોક્ષ મળેજ નહિ. આજ આશયથી (ઉદ્-

શથી) નિર્મળ ભાવવાળા બનીને દ્રવ્ય તીર્થકરો દેવપણાને વિષે રહ્યા છતાં પણ હંમેશાં પ્રીતિપૂર્વક મનુષ્યભવને ગાહે છે. એટલે દેવપણામાંથી હવે હું મનુષ્ય ક્યારે થઈશ ? એવી આહવા રાખે છે. ૬

હવે ધર્મજગરિકા કેવી રીતે કરવી તે સમજાવે છે:—

ખેડૂત વર્ષાકાલમાં વાવે પછી સુખિયો થવા,
હે જીવ ! તેં શું પુણ્યસાધ્યું પરભવે સુખ પામવા;
પહેલાં કરેલી પુણ્ય કેરી શુભ કમાણી ક્ષીણ થઈ,
નહેલો એ તથા ન ઘેલો ખેડાત ગઈ થોડી રહી. ૭

અર્થ—જેમ ખેડૂત ભવિષ્યમાં (શિયાળામાં અને ઉનાળામાં) સુખી થવાના ઇરાદાથી વર્ષા ઋતુ (ચોમાસા)માં ખેતી કરે છે તેમ હે જીવ ! પરભવમાં સુખ મેળવવા માટે તેં કયા કયા પુણ્ય કાર્યો કર્યાં. હાલ કદાચ તું મોટી ઋદ્ધિવાળો અને સુખી હોય, તેથી એમ ધારીશ નહિ કે સુખના સાધનો કાયમ રહેવાનાજ છે. કારણ કે હાલમાં તને પ્રાપ્ત થએલી (મળેલી) સુખની સામગ્રી એ તો તેં પૂર્વે કરેલા પુણ્યની કમાઈ છે તેને તું ભોગવી રહ્યો છું અને ધીમે ધીમે

૧. દ્રવ્ય તીર્થકર—જે આગામી ભવમાં તીર્થકર થવાના છે એવા તીર્થકરના જીવો, તેમજ તે ભવમાં પણ જે તીર્થકર થવાના છે તે પણ ન્યાં સુધી કેવલજ્ઞાન પામ્યા નથી ત્યાં સુધી દ્રવ્ય તીર્થકર કહેવાય. તથા કેવલજ્ઞાન પામ્યા ત્યારથી મોક્ષ પ્રાપ્તિ સુધી ભાવ તીર્થકર તથા તેજ જીવ મોક્ષે જાય ત્યારથી પણ દ્રવ્ય તીર્થકર કહેવાય. તેમાંથી અહીં તો ચરમ ભવની પહેલા દેવભવમાં રહેલા તીર્થકરનો અધિકાર છે.

તે કમાઈ નાશ પામતી જાય છે. માટે હે ચેતન! હજી પણ તું વેલાસર ચેત. ઘણી ઉંમર ચાલી ગઈ અને થોડી રહી છે. માટે ઘેલો ન થતાં પરલવનું સાધન કરવા તત્પર થા. કારણ કે પ્રમાદથી જીવગી ફેગટ ચાલી જાય, એ શું બ્યાજબી છે ? ૭.

પૂર્વે કહેલીજ ખીના સ્પષ્ટ જણાવે છે:—

એવી વિશિષ્ટ વિચારણા કરવી નિરંતર તાહરે,
તિમ ના બને તો નિંદ ઉડતાં મધ્ય રાત્રીએ કરે;
શ્રી ધર્મ જંગરિકા તણું ખરૂં તત્ત્વ એ ધરચિત્તમાં,
તક્તક્ કહે ગોવાળ નિસુણી ના રહીશ પ્રમાદમાં. ૮

અર્થ—હે જીવ ! તારે આવા પ્રકારની વિશિષ્ટ ઉત્તમ ધર્મની વિચારણા નિરંતર (હંમેશાં) કરવી. પરંતુ સાંસારિક કાર્યોમાં આસક્ત હોવાથી કદાચ તેમ વારંવાર ન બની શકે તો મધ્ય રાત્રે-જ્યારે જ્યારે, નિંદ ઉડે એટલે જાગી જાય, ત્યારે ત્યારે ધર્મની વિચારણા જરૂર કરવી. આ પ્રમાણે ધર્મજંગરિકાનું ખરૂં તત્ત્વ (રહસ્ય) ચિત્તમાં ધારણ કરજે-વિચારજે. અને ગોવાળ ‘તક્ તક્ કુરુરુ કહ્યા કરે છે એ દૃષ્ટાંત સાંભળીને અને સમજીને પ્રમાદમાં રહીશ નહિ.

ગોવાળની કથા આ પ્રમાણે:—એક ગોવાળ જંગલમાં પશુઓ ચારતો હતો. થાક લાગવાથી એક ઝાડ નીચે બેઠો. ત્યાં બીજા ગોવાળે તેને પૂછ્યું કે ભાઈ! તેં કોઈ ગુરૂ ધાર્યા કે નહિ? તેણે કહ્યું ‘ના’ બીજાએ કહ્યું કે તું નગુરો (ગુરૂ વિનાનો) ક્યાં સુધી રહીશ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે હવે હું

જરૂર ગુરૂ કરીશ. કેટલોક સમય વીત્યા બાદ એક વાર જંગલમાં ફરતાં કેટલાક સાધુઓનો સમાગમ થયો. ત્યારે ખેડલાંની પીના ભૂલી જવાથી સાધુઓને પોતાના ગુરૂ તરીકે ધારવાને બદલે મને ગુરૂ કરો એમ ગોવાળે (સાધુઓને) કહ્યું. સાધુઓએ સમજાવ્યું કે પ્રથમ ચેલો બન્યા સિવાય ગુરૂ ન થવાય માટે તું ચેલો થા. પણ એકનો એ ન થતાં ગોવાળે હઠ લીધી. સાધુઓએ એને ભદ્રિક જાણીને કહ્યું કે ત્યાગ ધર્મ સ્વીકાર્યા સિવાય ગુરૂ થવાય નહિ. ગોવાળે કહ્યું કે ભલે મને ત્યાગી બનાવો, સાધુઓએ તેને ત્યાગી બનાવ્યો. પછી શિખામણુ આપી કે તું અમારો ગુરૂ. પણ તારે મૌન રહેવું. ગોવાળે તે પ્રમાણે કબુલ કર્યું. ત્યાંથી સર્વે આગળ ચાલ્યા. કોઈક નગરની પાસે આવતાં નજીકમાં નદીના કાંઠે બેઠા. નગરના રાજા વગેરે વંદન કરવા આવતાં સાધુઓએ રાજાને જણાવ્યું કે વચમાં બેઠેલા ભવ્યાકૃતિવાળા આ અમારા ગુરૂજી હાલ મૌન રહે છે માટે અમે ઉપદેશ આપીએ છીએ. એ પ્રમાણે કહી વૈરાગ્યમય ઉપદેશ શરૂ કર્યો. આ વખતે નદીના સામેના કાંઠે બકરાં ચરી રહ્યાં છે. ગોવાળનો જાતિ-સ્વભાવ હોય છે કે બકરાંને સીધા ચલાવવા ‘તક્ર તક્ર તક્ર કુર્રર્ર’ એમ બોલે, આ ગુરૂ બનેલા ગોવાળને પણ બકરાં ચરતાં જોઈને તે યાદ આવવાથી ઉપર પ્રમાણે બોલ્યા. આ સાંભળી સર્વે આશ્ચર્યમાં પડયા કે આ શું? પડખેના સમજી સાધુએ કહ્યું કે ગુરૂએ ટુંકાણમાં ઉપદેશ એમ આખ્યો કે હે ભવ્ય જીવો! પ્રબલ પુષ્ટ્યોદયથી માનવ જાંઠગી પામીને ધર્મ સાધવાની તક્ર તક્ર તક્ર એટલે મોસમ મળી છે એમ ગુરૂજી તમને સ્પષ્ટ સમજાવવા માટે ત્રણ વાર કહે છે. માટે

પ્રમાદ કરશે નહિ. લક્ષ્મી આદિ સર્વે ચપળ-અસ્થિર છે માટે એની મોહબળમાં ધર્મ ચૂકવો નહિ. જે ચૂકયા તો જેમ વઠોળીઓ વાતાં રૂનું પુંમડું કુરૂર્ થઈ ઉડી જાય છે તેમ ચપળ લક્ષ્મી આયુષ્ય વગેરે કાળનો અપાટો લાગતાં અચાનક ઉડી જતાં (મરણ પામતાં) વાર નહિ લાગે. આ ઉપદેશ સાંભળી રાજા વગેરે પ્રમાદને છોડી ધર્મમાં જોડાયા, ને સુખી થયા. આ દૃષ્ટાંત સાંભળી હે જીવ! પ્રમાદમાં પડ્યા રહેવું નહિ. પ્રમાદ છોડીને ધર્મ સાધવામાં તત્પર થઈ જા. ૮

આ ગાથામાં ધર્મ કોને કહેવાય? તે બતાવે છે:—

દુર્ગતિથી જે બચાવે તેમ સદ્ગતિને દીએ,
તે દયામય ધર્મ જિનનો પૂરણ પુણ્યે પામીએ;
ઉત્તમ દીએ પ્રભુ વીર તારા જ્યાં જયંતો પૂછતી,
વ્યાખ્યા તણી પ્રજ્ઞા જેમાં ઈમ કહે તે ભગવતી. ૯

અર્થ:—જે દુર્ગતિ (નરક તિર્થંચ ગતિ)થી બચાવે એટલે દુર્ગતિમાં જતા રોકીને દેવ મનુષ્યની શુભ ગતિ અને મોક્ષ આપે તે જિનેશ્વર-તીર્થંકર દેવે પ્રરૂપેલા દયામય-અહિંસા લક્ષણ ધર્મ પૂર્ણ પુણ્યના સંયોગે મલી શકે છે. ધર્મની વ્યાખ્યા કરતાં કહ્યું છે કે “ દુર્ગતૌ પ્રસૂતાન્ જન્તૂન્ , યસ્માદ્ધારયતે પુનઃ । યત્તે ચૈતાન્ શુભે સ્થાને, તસ્માદ્ધર્મ ઇતિ સ્મૃતઃ ॥ ૧ ॥ (જે કારણથી-દુર્ગતિમાં પડતા પ્રાણીઓને ધારી રાખે-ન જવા દે વળી શુભ સ્થાનમાં સ્થાપન કરે છે. તે માટે ધર્મ કહેવાય છે.) હે જીવ! જ્યારે ‘જયંતી’

૧. આ ‘જયંતી’ શ્રાવિકા શતાનિક રાજની બહેન અને મૃગાવતીની નણુંદ તથા ઉદાયન રાજની ક્ષત્ર અને શ્રીવીર પ્રભુની પરમ શ્રાવિકા હતી.

શ્રાવિકા ‘હે ભગવન્ ! સુવું સારું કે જગવું ?’ એમ તારા વીર પ્રભુને પૂછે છે ત્યારે તે પરમાત્મા, “વ્યાખ્યા એટલે સ્પષ્ટ વિવરણ કરવા પૂર્વક પ્રજ્ઞા સિ એટલે પદાર્થોનું નિરૂપણ છે જેમાં, અથવા ‘વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞા સિ’ એવું જેનું નામ છે” એવા શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં આ પ્રમાણે (આગળ કહેવાતો) ઉત્તર આપે છે. ૯

કેાનું જગવું ઉત્તમ તે આ ગાથામાં હેતુપૂર્વક જણાવે છે:—

ધર્મિ જનોનું જગવું ઉત્તમ કદી ના અન્યનું,
સ્વપ્નમાં પણ ન કદી તેઓ કાર્ય ચાહે પાપનું;
શુભ ભાવના નિત ભાવતા પ્રિય હિત અને મિત ખોલતા,
નિજ કાય જેડે ધર્મ માર્ગે શીઘ્ર જ્યારે જાગતા.૧૦

અર્થ—ધર્મી જીવોનું જગવું ઉત્તમ છે, પણ ખીજ અધર્મીઓનું જગવું ઉત્તમ નથી કારણ કે અધર્મી જનો જાગે ત્યારે કુટુંબના દ્રવ્યના તથા અન્ય સાંસારિક પાપ કાર્યોના વિચારમાં જેડાય છે. ત્યારે ધર્મી જનો સ્વપ્નમાં પણ પાપનાં કાર્યો ચિંતવતા નથી તો જાગતાં તો ચિંતવેજ શેના ? તેઓ તો જાગે ત્યારે હંમેશાં અનિત્યાદિ અથવા મૈત્ર્યાદિ શુભ ભાવનાઓ ભાવે છે; વળી ખોલે ત્યારે પણ અન્યને પ્રિય હિતકર અને મિત (જરૂર પુરતુંજ) ખોલે છે; એટલે અન્યને અપ્રિય, નુકશાનકારી અથવા જેમ તેમ જરૂર વિનાનું ખોલતા નથી. વિશેષમાં પોતાની કાયને તરતજ સામાયિકાદિ ધર્મ-કાર્યોમાં જેડે છે. શ્રી ભગવતીજીના ૧૨ મા શતકના ખીજા ઉદ્દેશમાં જ્યંતી શ્રાવિકાના પ્રશ્નનો પાઠ આ પ્રમાણે છે:—

સુત્તત્તં મંતે ! સાહ્ જાગરિયત્તં સાહ્ ? જયંતી ! અત્યેગહ-
આણં જીવાણં જાગરિયત્તં સાહ્ । ઇત્યાદિ ॥ ” (હે ભગવન્ !
સુવું એ સાહ્ કે ભગવું ? હે જ્યંતિ ! કેટલાક (અધર્મી)
જીવોનું સુવું અને કેટલાક (ધર્મી) જીવોનું (ભગવું)
સાહ્ છે.) ૧૦.

આ ગાથામાં ધર્મી જનોનું વર્તન કેવું હોય તે
દેખાડે છે:—

સારણા ને વારણા વળી ચોયણા પરિચોયણા,
કરી અન્ય જનને ધર્મ રસ્તે જોડશે ગણી આપણા;
સામે કદી રજ કોપશે પણ ધાર્મિકો ના કોપશે,
આંગણી ના પાંચ સરખી એમ મનમાં ભાવશે. ૧૧

અર્થ:—સારણા એટલે સંભારી આપવું; એટલે હે
ભાઈ ! તારે આ ધર્મકાર્ય કરવાનું બાકી છે. આજસ ન રા-
ખવી જોઈએ, ગએલો સમય પાછો આવતો નથી, એમ ઉપ-
દેશ આપી અન્યને ધર્મકાર્યનું સ્મરણ કરાવવું તે સારણા,
અને કોઈ જીવ પાપનું કામ કરતો હોય, તેમાંથી રોકવો
તે વારણા. એટલે તમારા જેવા ધર્મી જનને આવું કાર્ય ક-
રવું કલ્પેજ નહિ વગેરે ઉપદેશ વડે અધર્મના કામથી બીજા-
ને રોકે અને ચોયણા એટલે પ્રેરણા એટલે ધર્મ કાર્ય કરવા
માટે બીજાને પ્રેરણા કરે આ પ્રભુપૂજાદિ ધર્મકાર્ય તો તમારે
અવશ્ય કરવુંજ જોઈએ. આવા કાર્યમાં પ્રમાદી ન બનવું વગેરે
ઉપદેશથી બીજાને ધર્મકાર્યમાં પ્રવર્તાવે (જોડે) તે ચોયણા.
તથા પ્રતિચોયણા એટલે વારંવાર પ્રેરણા એટલે એક વખત

કહેવા છતાં ગણુકારે નહિ તેને બીજીવાર ત્રીજીવાર એમ વારંવાર ધર્મકાર્ય કરવા માટે પ્રેરણા કરવી તે. એવી રીતે ધર્મજનો બીજા જીવોને પોતાના કુટુંબી સમાન ગણીને સારણાદિ ચારે પ્રકારે વડે ધર્મના માર્ગમાં જોડે છે. હિતનો ઉપદેશ કરવા છતાં પણ સામો માણસ કદાચ કોપાયમાન થાય તો પણ ધર્મી જીવ સામો કોપ કરશે નહિ. પણ એવી ભાવના (વિચારણા) મનમાં ભાવશે કે જેમ હાથની પાંચ આંગળીઓ સરખી હોતી નથી. તેમ જીવો પણ એક પ્રકારના (સરખા) હોતા નથી કારણ કે સંસારી જીવો કર્મધીન છે. તેથી સરખા સ્વભાવના ક્યાંથી હોય ? એટલે કેટલાક જીવો હિતનો ઉપદેશ સાંભળી સામાનો ઉપકાર માને, ત્યારે કેટલાક હલકા જીવો ઉલટા કોપે છે. ૧૧

બીજાને ધર્મનો ઉપદેશ કરવાનો હેતુ અને લાભ સમજાવે છે:—

બહુ લાભ ધર્મ પમાડવામાં નિશ્ચયે તિમ માનશે,
તત્ત્વાર્થ કારિકા વચનને યાદીમાં પણ ભાવશે;
બહુલકર્મી હોય સામો ના કદી ધર્મી બને,
નિષ્કામ ઉપદેશક નરા પામેજ પુષ્કલ લાભને. ૧૨

અર્થ—ધર્મી જીવો માને છે કે બીજાને ધર્મ પમાડવામાં જરૂર બહુ લાભ છે. કારણ કે પોતે અન્ય કુટુંબી જીવને ધર્મ રૂપી સુખના સાધનની પ્રાપ્તિમાં હેતુ થયો છે. એમ જાણી પરમ સંતોષને પામે છે. “કહેનારને જરૂર લાભ જ છે” એવા તત્ત્વાર્થ કારિકાના વચનને યાદ કરશે, સામો

જીવ બહુલકર્મી એટલે ભારે કર્મી હોય તેથી ઉપદેશ આપવા છતાં પણ કદાચ ધર્મી ન બને એટલે બોધ પામે નહિ તો પણ નિષ્કામ કૃણ (બદલા) ની ઈચ્છા રાખ્યા વિના ઉપદેશ કરનાર ઉત્તમ જીવો અવશ્ય ઘણા લાભને પામે છે. કારણકે પરનાહિતની લાગણીથી કરેલો ઉપદેશ પરમ કર્મ નિજરાતું કારણ થાય છે:—

આ ગાથામાં શ્રાવક શબ્દનો અર્થ સમજાવે છે:—

શયન પૂર્વેની બીના શરૂઆતથી સંક્ષેપમાં,
યોગ શાસ્ત્રે એમ ભાખી યાદ કર રહી હર્ષમાં;
જિનશ્રુત સુણે શુભ ક્ષેત્રમાંવાવે દ્રવિણકિરિયા કરે,
ત્રણ અક્ષરોના અર્થસાધક પ્રભુ કહે શ્રાવક ખરે. ૧૩

અર્થ:—હે જીવ! યોગશાસ્ત્રમાં સૂવા ખેલાંની શરૂઆતથી માંડીને સુઈ રહે ત્યાં સુધીની હકીકત ટુંકમાં આવી રીતે કહી છે તે આનંદ પૂર્વક આગળ કહ્યા પ્રમાણે યાદ કર. તેમાં પ્રથમ—તું શ્રાવક છે, તો તું નામધારી શ્રાવક છે કે ખરેખરો—યથાર્થ શ્રાવક છે તેનો વિચાર કર. શ્રાવક શબ્દના ત્રણ અક્ષરોમાં આગળ જે અર્થ (શુણ)નો ટુંકમાં સમાવેશ કરેલો છે તે જો તારામાં હોય તો તો તું યથાર્થ શ્રાવક ખરો. તે આ પ્રમાણે એટલે—પ્રથમ ‘શ્રા’ અક્ષર વડે જે જિનશ્રુત (પ્રવચન) જિનેશ્વરે કહેલ શાસ્ત્રને ‘સાંભળે અને ‘વ’ અક્ષર વડે જે પોતાના ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યને શુભ

૧. જુઓ પંચાશકમાં—પરલોચહિયં સમ્મં-જો જિણવચણ સુણેહ ઉવવત્તો ॥ અદ્વિતિવ્વકમ્મવિગમા-સુક્કોસો સાવગો પત્થ ॥૧॥

૧ સાત ક્ષેત્રોમાં વાવે-વાપરે. તથા 'ક' અક્ષર વડે ધર્મક્રિયા કરે. આ પ્રમાણેના અર્થને અનુસારે વર્તનાર ભવ્યજીવને પ્રભુએ ખરો શ્રાવક કહ્યો છે.

હવે શ્રાવકે શું કરવું તે બતાવે છે:—

અપ્રમાદ શ્રાવક રાતદિન મનવચન કાયા ધર્મમાં,
જેડે સ્મરે કલ્યાણુ શિક્ષા જેહ ઉત્તરાધ્યયનમાં;
જ્યાં ધર્મ કેરી સાધના તે રાત દિન સક્લા કહ્યા,
શેષ નિષ્કલ પૂરની જિમ દિવસ જલદી વહી ગયા. ૧૪

અર્થ:—આગલી ગાથામાં કહેલ લક્ષણવાળો ખરો શ્રાવક પોતાના મન વચન અને કાયાને પ્રમાદ તજીને ધર્મ કાર્યમાં જેડે છે. વળી શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહેલી જે કલ્યાણુશિક્ષા-આત્માને હિતકર શિષ્યામણુ તેનું સ્મરણુ કરે છે. શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહ્યું છે કે ધમ્મં કુળમાણસ્સ સહલા જંતિ રચણીઓ ॥ અહમ્મં કુળમાણસ્સ વિહલા જંતિ રચણીઓ ॥ એટલે હે આત્મન! જે રાત્રી અને દિવસો ધર્મ સાધનામાં પસાર થયા તેજ સક્લ જાણુવા, અને તે સિવાયના રાત્રી

૧. સાત ક્ષેત્રના નામ આ પ્રમાણે જાણુવા. ૧ સાધુ. ૨ સાધ્વી ૩ શ્રાવક. ૪ શ્રાવિકા. ૫ પ્રતિમા. ૬ જ્ઞાન. ૭ જિનાલય. મહાશ્રાવકપણું પણુ સાતે ક્ષેત્રોમાં ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય વાપરનાર અને અતિદીનાદિ જીવોમાં અનુકંપાથી દ્રવ્ય વાપરવા પૂર્વક વ્રતારાધક ભવ્યજીવને મળી શકે છે. જુઓ યોગશાસ્ત્રનો સાક્ષિપાઠ-પવં વ્રતસ્થિતો ભક્ત્યા-સપ્તક્ષેત્ર્યાં ધનં વપન્ ॥ દયયા ચાતિદીનેષુ મહાશ્રાવક ઉચ્યતે ॥ ૧ ॥

દિવસો વરસાદના પૂરની જેમ ફેગટ વહી ગયા છે એમ જાણવું. જેમ યોગ્ય વરસાદ ધાન્ય વગેરેની ઉત્પત્તિમાં કારણ હોવાથી સફલ છે. તેમ ધર્મસાધનામાં ગએલા દિવસો પુણ્ય બંધ અને કર્મનિર્જરાદિના હેતુ હોવાથી સફલ છે. તથા જેમ વરસાદનું પૂર ધાન્ય વગેરેની ઉત્પત્તિ કરવાને બદલે ઉગેલા ધાન્યને ઉલટું નાશ કરવામાં નિમિત્ત બનતું હોવાથી નિષ્ફલ અને નુકસાનકારી ગણાય છે. તેમ ધર્મસાધના રહિત ગએલા દિવસો પણ નિષ્ફલ અને આત્માને નુકસાનકારક જાણવા. ૧૪

આ ગાથામાં શ્રાવકે ક્યારે જાગવું અને સૌથી પ્રથમ શું કરવું તે કહે છે:—

ચઉ ઘડી બાકી રહે જ્યારે નિશા તે અવસરે,
શ્રાવક તજી નિદ્રા પથારીમાંય બેસીને સ્મરે;
પરમેષ્ઠિ મંગલ મંત્રને સૂતાં અવિનય વિચારતાં,
શ્રુતસ્કંધ મહાનિશીથે પંચમંગલ ભાસતા. ૧૫

અર્થ:—જ્યારે પાછલી રાત્રી ઓછામાં ઓછી ચાર ઘડી (૯૬ મિનિટ એટલે ૧ કલાક ઉપર ૩૬ મિનિટ) બાકી રહે ત્યારે શ્રાવકે અવશ્ય નિદ્રાનો ત્યાગ કરવો—જાગવું. જાગીને પથારીમાં બેઠા થઈને પરમ માંગલિક એવા પરમેષ્ઠી મંત્ર—(નવકાર મંત્ર)નું સ્મરણ કરવું. સૂતાં થકાં નવકારમંત્રને યાદ કરવાથી અવિનય થાય છે. આ શ્રી પરમેષ્ઠિ મંત્રનું બીજું નામ પંચ મંગલ મહાશ્રુતસ્કંધ છે. આ પ્રમાણે ઉપધાન વહનના પ્રસંગે જાણાય છે. એમ છેદ સૂત્ર શ્રીમહાનિશીથ સૂત્રમાં^૧ કહ્યું છે. ૧૫.

૧. પૂજ્યશ્રી સ્થવિર ભગવંતે આ છેદસૂત્રમાં ત્રિકાલ ચૈત્યવંદના ઉપધાન વહનાદિ શ્રાવક જીવનને ઉપયોગી ઘણી ક્ષીના કહી છે.

શ્રી નવકાર મંત્રના સ્મરણ બાદ દ્રવ્યક્ષેત્રાદિકની વિચારણા કરવી તે જણાવે છે:—

દેવ ગુરૂ છે કોણુ મારા દ્રવ્ય યાદી ઇમ કરે,
ક્યાં ગામમાં કે નગરમાં છું ક્ષેત્રથી એવું સ્મરે;
સવાર આદિ કયો સમય છે કાલચિંતા ઇમ કરે,
ભાવ ચિંતવના હવે આગળ કહું હું વિસ્તરે. ૧૬

અર્થ:—શ્રાવક દ્રવ્યથી એવી વિચારણા કરે કે મારા દેવ કોણુ છે? મારા સહગુરૂ કોણુ છે વગેરે. ક્ષેત્રથી વિચારતાં હું ક્યાં ગામ અથવા નગરમાં છું તેનું સ્મરણ કરે. સવાર વગેરે કયો વખત છે એ પ્રમાણે કાલથી વિચારણા કરે. ત્યાર પછી ભાવથી શ્રાવક કેવી કેવી ચિંતવના કરે તે હું આગલી ગાથામાં હવે વિસ્તારથી કહું છું. ૧૬.

આ ગાથામાં ભાવથી વિચારણા જણાવે છે:—

મારો કયો છે ધર્મ માઈં કુલ કયું ઇમ ભાવજે,
મેં વ્રતો લીધા કયા ઇમ ચાર ભેદ વિચારજે;
જિનધર્મ મારો કુલ અમુક ઇક્ષ્વાકુ આદિ માહરૂં.
અણુવ્રતાદિક યાદ કરતાં વિરૂદ્ધ વર્તન પરિહરૂં. ૧૭:

અર્થ:—મારો ધર્મ કયો છે? માઈં કુલ કયું છે? તે વિષે વિચાર કરજે. વળી મેં કયા વ્રતો લીધા છે? તેની વિચારણા કરજે. એવી રીતે ચાર ભેદથી વિચારણા કરવી. વીતરાગ દેવ પ્રણીત જૈન ધર્મ એ મારો ધર્મ છે. ઇક્ષ્વાકુ વગેરે:

અમુક માંડે હૃદયે જીવણી જે અમુક અમુક અણુવતો^૧ લીધેલાં છે એમ વિચારી તે અણુવતોથી વિરુદ્ધ વર્તન-ઉલટું આચરણુ એટલે અતીચારાદિકનો ત્યાગ કરું છું. એમ ભાવથી ચિંતવના કરે. ૧૭.

પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે કરવાથી શો લાભ ? તે જણાવે છે:—

લજવાય જેથી દેવ ગુરૂ તિમ જનક જનની ધર્મને,
લાગેજ દૂષણુ પાંચ અણુવત તેમ ધીજી નિયમને;
તે કાર્ય ન કદી કરાય સંકટ દ્યે ભલે તુજ પ્રાણને,
હે જીવ ! સાત્ત્વિક ધર્મ સાધન સેવજે ધરી હર્ષને. ૧૮

અર્થ:—હે જીવ ! જે કાર્ય કરવાથી, દેવ, ગુરૂ, માતા-પિતા અને ધર્મને લાંછન લાગે, તથા શ્રાવકના વ્રતો જે પાંચ અણુવત તથા ધીજી નિયમોમાં અતીચારાદિક દૂષણો લાગે તેવાં કાર્યો કદાચ તારા પ્રાણો આલ્યા જાય તેવું ભારે સંકટ આવે તો પણ કરાયજ નહિ. એમ સમજી હે ચેતન !

૧. અણુવત:—અણુ=નાનાં એવાં વ્રત તે અણુવત. તે પાંચ છે. ૧ સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણુ વ્રત, ૨ સ્થૂલ મૃષાવાદ વિરમણુ વ્રત, ૩ સ્થૂલ અદત્તાદાન વિરમણુ વ્રત. ૪ સ્થૂલ મૈથુન વિરમણુ વ્રત, ૫ સ્થૂલ પરિગ્રહ પરિમાણુ વ્રત. સાધુ મહારાજનાં સ્થૂલ શબ્દ રહિત પાંચ મહાવ્રત છે. તે મહાવ્રતની આગળ શ્રાવકનાં વ્રતો અમુક અમુક પ્રકારની હદ તથા જ્યણાવાળાં (છુટવાળાં) હોવાથી સ્થૂલ (અલ્પ અથવા નાનાં) છે. માટે શ્રાવકનાં વ્રતને અણુવ્રત કહ્યાં છે. તે અણુ-પણું જણાવવાને શ્રાવકનાં વ્રતની આગળ સ્થૂલ શબ્દ મૂકવામાં આવે છે.

સાત્વિક^૧ ધર્મનાં સાધનોનું તું આનંદપૂર્વક સેવન કરજે. લાવથી આવી દૃઢ વિચારણા એ પૂર્વ કહેલા દ્રવ્યાદિની વિચારણાની જેમ ઉત્તમ લાભદાયી છે. આજ ઇરાદાથી સવારમાં શ્રાવકે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર વગેરેની યાદી જરૂર કરવી જોઈએ. ૧૮.

હવે દ્રવ્યાદિને યાદ કરવાનું કોને ગમે તે જણાવવા-પૂર્વક પછીની ખીના જણાવે છે:—

દ્રવ્યાદિની યાદી તણું ફલ એહ દીસે આગમે,
પાપભીરૂ ધર્મરંગી જીવને એ બહુ ગમે;
રાત્રી કેરા પાપને આલોચવા પ્રતિક્રમણને,
હે જીવ ! કર ઇમ યાદ કરતો આ ક્રિયાના હેતુને. ૧૯

અર્થ:—ધર્મ વગેરેના સ્મરણનું ફલ ગઈ ગાથામાં કહ્યા પ્રમાણે સિદ્ધાન્તમાં જણાય છે. તેમ કરવું એ પાપથી ભય પામનાર અને ધર્મ ઉપર રાગવંત જીવને ઘણું પસંદ પડે છે. ત્યાર પછી રાત્રી સંબંધી લાગેલા અતિચારોને આલોચવા માટે તારે પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ. હે જીવ ! એ પ્રમાણે

૧ ધર્મના ૩ પ્રકાર:—૧ સાત્વિક ધર્મ, ૨ રાજસ ધર્મ, ૩ તમો ધર્મ. ૧ સાત્વિક ધર્મ—સત્વ ગુણની પ્રધાનતાવાળો ધર્મ એટલે જે ધર્મમાં આ લોક અને પરલોક સંબંધી શ્રેષ્ઠ સુખની મુખ્યતા હોય. જેમાં અહિંસા, સત્ય વગેરેની પ્રધાનતા હોય. ૨ રાજસ ધર્મ—રજો ગુણની મુખ્યતાવાળો ધર્મ, જેમાં આ લોક સંબંધી ક્ષણિક-તુચ્છ સુખની મુખ્યતા હોય તે. ૩ તમો ધર્મ—તામસ ગુણની પ્રધાનતાવાળો, જેમાં જીવહિંસા, મદિરાપાન વગેરે વડે ધર્મ માનવામાં આવે તે.

૧ પ્રતિક્રમણ કરવાના હેતુનેર યાદ કરવા પૂર્વક તેને કરવા માટે તૈયાર થજે. ૧૯.

હવે પ્રતિક્રમણ કરવાનો મુદ્દો વગેરે જણાવે છે:—

ધર્માદિમાં છે મોક્ષ મોટો જ્ઞાન દર્શન સંયમે,
તે મોક્ષ કેરી સાધના જ્ઞાનાદિ ત્રણ આવશ્યકે;
અતિચારની પણ શુદ્ધિ આથી પ્રતિક્રમણનામાન્તરે,
અનુયોગ તિમ ઉપદેશ ત્રંથો વિસ્તરી વર્ણન કરે. ૨૦

અર્થ:—ધર્માદિ ચારમાં^૩ મોક્ષ સૌથી મોટો છે. તે મોક્ષની સાધના જ્ઞાનાદિ ત્રણ એટલે સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્ર વડે થાય છે. એ જ્ઞાનાદિ ત્રણની દેશથી આરાધના આવશ્યકમાં છે એટલે આવશ્યક વડે ઉત્તમ જ્ઞાનાદિ ત્રણની અમુક અમુક અંશે સાધના થાય છે. વળી આ આવશ્યક વડે અતિચારોની શુદ્ધિ પણ થાય છે. તેથી

૧. પ્રતિક્રમણ. પ્રતિ+ક્રમણ. પ્રતિ એટલે પાછું. ક્રમણ એટલે ફરવું. પાપ વ્યાપાર ત્રત્યે ગએલા આત્માનું પોતાના સ્વભાવમાં પાછું ફરવું. અથવા પાપ વ્યાપારથી આત્માનું પાછું ફરવું તે પ્રતિક્રમણ. તેના પાંચ પ્રકાર:—૧ રાષ્ટ્ર પ્રતિક્રમણ, ૨ દેવસિક પ્રતિક્રમણ, ૩ પાક્ષિક (પખખી) પ્રતિક્રમણ, ૪ યૌમાસિક પ્રતિક્રમણ અને ૫ સાંવત્સરી પ્રતિક્રમણ.

૨ આની માહિતી માટે 'શ્રી પ્રતિક્રમણ હેતુ ગર્ભવિચાર'નામે શુક જ્ઞેવી. તે શ્રી જૈનધર્મ પ્રસારક સભાએ છપાવી છે.

૩. ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર.

હે જીવ ! જરૂર આવશ્યક કરજો. આ આવશ્યકનું જ બીજું નામ પ્રતિક્રમણ પણ કહેલું છે. આ છ એ આવશ્યકનું આવશ્યક સૂત્ર અને અનુયોગ દ્વારમાં તથા ઉપદેશ^૧ ગ્રંથોમાં વિસ્તારથી વર્ણન કરેલું છે. ૨૦

હવે પ્રતિક્રમણ કેવા સ્વરે કરવું તે કહે છે:—

મંદ સાદે સૂત્ર વહજે અન્યથા દોષો ઘણા,
જગતાં પાપો કરે હિંસાદિ આરંભક જના;
શબ્દશુદ્ધિ ન ભૂલજે આ શબ્દ ચોખ્ખા સાંભળી,
સ્પષ્ટ અર્થ જણાય પ્રકટે ભાવના પણ નિર્મલી. ૨૧

અર્થ:—સવારના પ્રતિક્રમણમાં સૂત્રો મન્દ-ધીમા સ્વરથી બોલજો. કારણ કે મોટા સ્વરે બોલવામાં ઘણા દોષો રહેલા છે. તે આ પ્રમાણે-ઉંચા સ્વરે બોલે તો જેથી જીવ-હિંસાદિ થાય તેવા આરંભના કાર્ય કરનારા તિર્યચાદિ જીવો જગવાથી તેઓ પાપના કાર્યોનો આરંભ કરે છે. તેમાં ઉંચા સ્વરે બોલનાર નિમિત્તભૂત થાય છે. તેથી ધીમે ધીમે સવારનું પ્રતિક્રમણ કરજો. તેમાં શબ્દશુદ્ધિ-સૂત્રોના શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરવાનું ભૂલીશ નહિ. અથવા સૂત્રો જેમ તેમ ગણુગણુટ કરતો હોય તેમ બોલીશ નહિ. કારણ કે શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરવાથી અર્થ પ્રગટ રીતે સમજાય છે. અને તેથી શુદ્ધ ભાવ પ્રગટ થાય છે. ૨૧.

૧. ઉપદેશ પ્રાસાદ, શ્રાદ્ધવિધિ, ધર્મસંગ્રહ વગેરેમાં.

હવે શુભ ભાવ પ્રકટયા પછીનું ફલ દેખાડે છે:—

શુભ ભાવનાથી કર્મ વિઘટે છેવટે શિવપદ લાહે,
એ કારણે ઉચ્ચાર ચોખ્ખા ખોલને ગણુધર કહે;
જીભનો ને દોષ હોવે અન્ય ખોલે સૂત્રને,
તેહ સાંભળને ક્રિયાની શુદ્ધિ ગુણ ધમિ પ્રવચને. ૨૨

અર્થ:—શુભ ભાવ પ્રકટ થવાથી કર્મની નિર્જરા થાય છે. અને કર્મની નિર્જરા થવાથી છેવટે મોક્ષપદ મળે છે. એ કારણથી સ્પષ્ટ શુદ્ધ ઉચ્ચાર ખોલવાનું ગણુધર મહારાજ કહે છે. ને પોતાને જીભનો દોષ હોય તો સ્પષ્ટ ખોલનાર ખીજે પ્રતિક્રમણ કરનાર શ્રાવક સૂત્રો ખોલે તે તારે સાંભળવાં, તેથી ક્રિયાની શુદ્ધિરૂપી લાભ થાય છે એમ સિદ્ધાન્તમાં કહ્યું છે. ૨૨.

હવે પ્રતિક્રમણના છ ^૧આવશ્યકોમાંથી કયા આવશ્યક વડે કઈ શુદ્ધિ થાય તે બે ગાથા વડે કહે છે:—

ઉભયટંક કરાય નિયમા તેહ આવશ્યક વિષે,
સાવધ વિરતિ માનને તું પ્રથમ સામાયિક વિષે;
નામસ્તવે સમ્યક્વશુદ્ધિ વંદના નીચ ગોત્રની,
ક્ષપણા કરે દે જન્મ ઉંચો વાણુ ઉત્તરાધ્યયનની. ૨૩

અર્થ:—તે પ્રતિક્રમણ નિશ્ચે બે વખત—સવારે અને સાંજે કરાય તેથી આવશ્યક કહેવાય છે. તેમાં પ્રથમ સામાયિક નામના આવશ્યક વડે સાવધ વિરતિ એટલે પાપવાળા

૧. અવશ્ય કરવા ચોખ્ખે હોવાથી આવશ્યક કહેવાય છે.

વ્યાપાર (ક્રિયા)નો ત્યાગ થાય છે એમ હે જીવ ! તું માનજે. બીજા નામસ્તવ એટલે લોગસ્સ અથવા ચતુર્વિંશતિ સ્તવવડે સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ થાય છે. ત્રીજું વંદન નામનું આવશ્યક નીચ ગોત્રનો ક્ષય કરે છે અને ઉંચ ગોત્રમાં જન્મ આપે છે. એ પ્રમાણે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનાં વચનો જાણજે. ૨૩.

હવે છેલ્લા ચાર આવશ્યકોનું ફલ કહે છે:—

કુગતિ કેરૂં દાર વાસે પ્રતિક્રમણ આવશ્યકે,
સદ્ધ્યાન ધારામાં વધે આ પાંચમા આવશ્યકે;
તૃષ્ણા તણે વિચ્છેદપ્રત્યાખ્યાનમાંવિધિ રંગિઓ,
થઈ પ્રતિક્રમણ કરજે સવારે લાભ ચાહે વાણિઓ. ૨૪

અર્થ:—ચોથું પ્રતિક્રમણ નામનું આવશ્યક નરકાદિક દુર્ગતિનાં ખારણાં બંધ કરે છે. અથવા જીવને ખરાબ ગતિમાં જતાં રોકે છે. તેમજ પાંચમા કાઉસગ્ગ નામના આવશ્યકવડે ભવ્ય જીવ શુભ ધ્યાનની ધારામાં આગળ આગળ વધતો જાય છે. તથા છઠ્ઠા પચ્ચખ્યાણુ નામના આવશ્યક વડે વિધિ-ક્રિયામાં આસક્ત જીવ તૃષ્ણાનો-અસંતોષ વૃત્તિનો નાશ કરે છે. એ પ્રમાણે દરેક આવશ્યકના ફલ જાણીને વિધિ સાચવવામાં આનંદી થઈને સવારે જરૂર પ્રતિક્રમણ કરજે. કારણ કે વાણીઓ લાભને ચાહનારો હોય છે. આત્મિક ગુણરૂપ કમલને કમસર વિકસ્વર કરવામાં સૂર્યના જેવી આ પ્રતિક્રમણની પવિત્ર (મંત્રાક્ષર સમાન) ક્રિયા અપૂર્વ સાધન છે, એમ

૧. લાભાકાઙ્ઘી વણિજ્ઞર:

વિશિષ્ટ લાલ જાણી મોહનું ઝેર ઉતારવાને જરૂર પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ. ૨૪.

પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી દેરાસરમાં જઈ શું શું કરવું તે કહે છે:—

શુદ્ધ થઈ જઈ ચંગ મંગલ ચૈત્યમાં સંક્ષેપથી,
કર વાસ આદિક ચૈત્યવંદન ભક્તિ ઇમ બેભેદથી;
ત્રિવિ સાથ પ્રત્યાખ્યાન કર નિજ શક્તિના અનુમાનથી,
મન થીર હોવે એમ કરતાં લાલ તપનો અંશથી. ૨૫

અર્થ:—પવિત્ર થઈને શોભાયમાન મંગલ ચૈત્ય (ધર દેરાસર)માં જશે. ત્યાં સંક્ષેપથી—ટુંકાણુમાં પ્રભુની વાસક્ષેપ, ચામરથી વીંજવું વગેરે દ્રવ્યભક્તિ તથા ચૈત્યવંદન કરવા વડે ભાવભક્તિ કર. પછી પોતાની શક્તિના અનુસારે વિધિપૂર્વક પરચખ્યાણુ કરશે. આમ કરવાથી મનની સ્થિરતા થાય છે. તેમજ તેથી તેટલે અંશે તપનો લાલ પણ મળે છે. ૨૫.

આ ગાથામાં પરચખ્યાણુના પ્રકાર જણાવે છે:—

કાલને સંકેત રૂપ બે ભેદ પ્રત્યાખ્યાન ના,
નવકારસી વળી ત્રિવિ આદિક જાણુજે ક્રમ ભૂલના;
ભક્તિ ચૈત્યે ગમન ધનિકો ધામધૂમ પૂર્વક જતા,
અન્ય ઉદ્ધત ભાવ જન પરિહાસ છંડીને જતા. ૨૬

અર્થ:—પરચખ્યાણુના બે ભેદ છે—૧ કાલ પરચખ્યાણુ, ૧

૧. કાલ પરચખ્યાણુ—જે પરચખ્યાણુમાં કાલની મુખ્યતા હોય તે, જેમકે 'નવકારસી'ના પરચખ્યાણુમાં બે ઘડી. 'પોરસી'ના પરચખ્યાણુમાં એક પહોર વગેરે.

૨ સાંકેતિક પરચખખાણુ.^૧ 'નવકારસી' વગેરે કાલ પરચખખાણુ અને 'ગંઠસહિઅં' વગેરે સાંકેતિક પરચખખાણુ સમજવા. એમ ક્રમસર જે પ્રકારના પરચખખાણુ જાણીને ભૂલીશ નહિ. જે શ્રાવક ધનવાન હોય તો શ્રી જૈનશાસનની પ્રભાવના કરવાના ઉદ્દેશથી ભક્તિચૈત્ય એટલે મોટા દહેરે ધામધૂમ પૂર્વક-આડંબર સહિત જાય. ખીજા સામાન્ય શ્રાવકો ઉદ્ધત ભાવ અને જનપરિહાસને છોડીને એટલે પોતાની સ્થિતિ આદિને છાજે અને જેથી લોકમાં પોતાની હાંસી ન થાય તેવો ઉચિત વેષ, માર્ગો મૌન, નીચે જોઇને ચાલવું વગેરે વિધિ સાચવીને મોટા દહેરે જાય. પોતાની સ્થિતિ ઉપરાંત કરોડાધિપતિ આદિને છાજે તેવા વેષાદિ રાખવાથી લોકો એમ કહે કે 'આ ઉદ્ધત ધર્મ ગયો' અને હાંસી પણ કરે તેથી તેમ ન થાય તેવા વેષાદિ રાખી દહેરે જવું. ૨૬.

શ્રાવકે પૂજા મોટે દેરાસર જતાં સ્નાનાદિ વિધિ કેવી રીતે કરવી તે જણાવે છે:—

સાચવી જયણા કરીને સ્નાન મિત જલથી અને, વસ્ત્ર શુદ્ધ અખંડ પહેરી આવજે મંદિર કને; સચિત્ત પરિહારાદિ અભિગમ સાચવી દાખલ થતાં, અગ્રદ્વારે ચૈત્ય કેરા નિસિહી પહેલી ખોલતાં. ૨૭

૧. સાંકેતિક પરચખખાણુ-લીધેલું પરચખખાણુ પૂર્ણ થઈ રહે તે છતાં પારવાની વાર હોય તો પારે ત્યાં સુધીનો વખત પરચખખાણુ વિનાનો ન જાય એથી અને તેવા ખીજા અનેક હેતુથી ધારવામાં

અર્થ:—સ્નાન કરવાનું સ્થાન જીવજંતુ રહિત છે કે નહિ તેની તપાસ કરીને એટલે ઉપયોગ પૂર્વક જોધને, જીવાદિ હોય તો સાચવીને બીજે ઠેકાણે કુંડી મૂકીને મિત-પ્રમાણુસર શરીર શુદ્ધિ થાય તેટલા પાણીથી સ્નાન કરજે. પછીથી શુદ્ધ-સ્વચ્છ અને અખંડ (આખાં) વસ્ત્ર પહેરી મંદિર પાસે આવજે. દેરાસરમાં પ્રવેશ કરતાં ‘ સચિત્ત પરિહાર ’ વગેરે પાંચ ^૧ અભિગમ સાચવવા. અને તે વખતે દેરાસરના મુખ્ય બારણામાં પહેલી ‘ નિસિહિર ’ બોલવી. ૨૭.

પહેલી નિસિહી વખતે અને બીજી નિસિહી વખતે શું કરવું અને શું ન કરવું તે જણાવે છે:—

ધર ચિંતના કર ના હવે કર ચૈત્ય કેરી ચિંતના,
આશાતના દૂરે કરી શ્રાવક લહે સુખ મુક્તિના;
તે પછી બીજી નિસિહી રંગ મંડપ પેસતાં,
ચૈત્ય યોગ નિષેધ કરજે દ્રવ્યથી પ્રભુ પૂજતાં. ૨૮

આવતાં પચ્ચખખાણુ. જેમકે ગાંઠ છોડું નહિ ત્યાં સુધી ‘ ગંઠિ-સહિઅં ’ વગેરે.

૧. અભિગમ—અભિ એટલે તરફ, ગમ એટલે જવું તે. જિનેશ્વરના સન્મુખ જવું તે અભિગમ. તે વખતે પાંચ વાનાં સાચવવાનાં હોવાથી ૫ અભિગમ છે:—૧ સચિત્ત ત્યાગ, ૨ અચિત્તનો અત્યાગ, ૩ મનની એકાગ્રતા, ૪ એકશાટક ઉત્તરાસંગ, ૫ શ્રી જિનેશ્વરને જોધને બે હાથ જોડી લલાટે લગાડવા.

૨. નિસિહિ—નિષેધ અથવા આરંભાદિનું વર્જન. (છોડવું.) આ અર્થ—આ નિસિહી (નૈષેધિકા) શબ્દ જણાવે છે.

અર્થ:—પહેલી નિસિહી કહે તે વખતે ઘર સંબંધી કાર્યના વિચારનો ત્યાગ કરવો, અને તે વખતે દેરાસર સંબંધી કાર્યની ચિન્તવના (તપાસ) કરવી. દેરાસર સંબંધી કાંઈ આશાતના થતી હોય તો તે દૂર કરવી. કારણ કે આશાતના દૂર કરવાથી શ્રાવક મોક્ષનાં સુખ મેળવે છે. ત્યાર પછીથી રંગમંડપમાં પ્રવેશ કરતાં બીજી નિસિહી કહેવી, તે વખતે ચૈત્યયોગ-દેરાસર સંબંધી કાર્યનો નિષેધ-ત્યાગ કરવો. અને પ્રભુનું સ્નાત્ર વગેરે દ્રવ્યપૂજા કરવો. ૨૮.

આ ગાથામાં ત્રીજી નિસિહી ક્યારે કહેવી તે તથા બીજા પ્રદક્ષિણાદિ ત્રિકનો વિચાર કહે છે:—

દ્રવ્યપૂજા અંતમાં ત્રીજી નિસિહી બોલવી,
એ ક્રમેજ પ્રદક્ષિણાદિ વિધિ દશેની જાણવી;
પૂર્ણરંગ પ્રદક્ષિણા ત્રણ આપતાં ઇમિ ભાવના,
ભાવજો જ્ઞાનાદિ દેજો દુઃખ હરી ભવ ભ્રમણના. ૨૯

અર્થ:—દ્રવ્યપૂજા વિધિપૂર્વક અને ઉલ્લાસથી કર્યા પછી (ચૈત્યવંદન કરતાં પહેલાં) ત્રીજી નિસિહી કહેવી. તે વખતે પ્રભુની દ્રવ્ય પૂજાનો ત્યાગ કરી ભાવપૂજામાં જોડાવું. આવી રીતે જ પ્રદક્ષિણાત્રિક વગેરે દસે ત્રિકોની^૧ વિધિ

૧. ૧૦ ત્રિક આ પ્રમાણે:—૧ નિસિહિ ત્રિક, ૨ પ્રદક્ષિણા ત્રિક, ૩ પ્રણામ ત્રિક, ૪ પૂજા ત્રિક, ૫ અવસ્થા ત્રિક, ૬ ત્રણ દિશાએ નિરીક્ષણ વર્જન, ૭ પગભૂમિ પ્રમાર્જન ત્રિક. ૮ આલંબન ત્રિક, ૯ મુદ્રા ત્રિક, ૧૦ પ્રણિધાન ત્રિક, વધારે બીના શ્રી ચૈત્યવંદન ભાષ્ય, પ્રવચન સારોદ્ધારાદિકથી જાણવી.

જાણવી. ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેતી વખતે આનંદથી એવી ભાવના ભાવવી કે હે પ્રભુ! આ ભવબ્રમણના (ચાર ગતિમાં રખડવાના) દુઃખને દૂર કરીને મને ઉત્તમ જ્ઞાન દર્શાવ અને આરિત્ર એ ત્રણને આપજો. ૨૯.

આ ગાથામાં વિસ્તારથી પ્રભુની દ્રવ્યપૂજા શરૂ કરતાં પહેલાંની વિધિ જણાવે છે:—

ઉત્તરાસંગી થજે તિમ અષ્ટપટ મુખ કોશને,
બાંધજે પ્રભુ પાસ કરતા ભક્તિની શરૂઆતને;
ઉત્તરાસંગે વિનયની સાધના મુખકોશથી,
નાસિકાના પવનની આશાતના હોતી નથી. ૩૦

અર્થ—પ્રભુ સન્મુખ ભક્તિનો—દ્રવ્યપૂજાનો આરંભ કરતાં પહેલાં પ્રથમ તો ઉત્તરાસંગ—ખેસ ધારણ કરવો. તેમજ આઠપટો મુખકોશ બાંધવો. ખેસ ધારણ કરવાનું કારણ એ છે કે તેથી પ્રભુની પાસે વિનય જળવાય છે. તથા મુખકોશ બાંધવાથી નાકનો પવન પ્રભુની ઉપર જતો નથી, મુખકોશ ન બાંધે તો આશાતના દોષ લાગે. ૩૦.

મુખકોશ બાંધી દ્રવ્ય પૂજા—(સેવા) શરૂ કરતાં પ્રથમ શું કરવું તે જણાવે છે:—

ભૂષણાદિક દૂર થાપી મોરપીંછી કર ધરી,
નિર્માદ્ય પુષ્પાદિક ઉતારે સાચવી જયણા ખરી;
નહવણ કરતાં ભાવજે અભિષેક ઈંદ્રાદિક તણો,
સુરશર્મ તેઓ ધાસ માને સમય લહી આનંદનો. ૩૧

અર્થ:—પ્રભુના શરીર ઉપરના મુગટ વગેરે અલંકારો (પ્રભુના શરીર ઉપરથી) ઉતારીને ફૂર મૂકવાં. ત્યાર પછીથી મોરપીંછી હાથમાં લઈને સાચી જયણા સાચવીને પુષ્પાદિક-ફૂલ વરખ વગેરે નિર્માલ્ય—(ફરીથી વાપરવામાં અનુપયોગી હોવાથી નિર્માલ્ય કહેવાય છે) ઉતારવાં. ફૂલ વગેરે ઉતાર્યા પછી પ્રભુને નહવણુ-પખાલ કરવો. તે વખતે ઇન્દ્ર મહારાજ વગેરે જે પ્રભુનો અભિષેક-સ્નાત્ર મહોત્સવ કરે છે તેની ભાવના રાખજે. સ્નાત્રપૂજા કરવા રૂપી આનંદનો કાલ પામીને તેઓ (ઇન્દ્રાદિ) સુરશર્મા (દેવ સંબંધી સુખ)ને ઘાસ-તુચ્છ માને છે. ૩૧.

હવે સ્નાત્ર કર્યા પછીની વિધિ બતાવે છે:—

સિત અખંડિત શ્રેષ્ઠ નિર્મલ અંગ લૂસણુ કર લઈ,
પ્રભુ દેવનો તન લૂસજે ત્યાં સાવધાની ધર ખરી;
મલિન ને ફોટલ વસ્ત્રે હોય બહુ આશાતના,
ચંદનાદિક દ્રવ્યથી કરજે હવે પ્રભુ પૂજના. ૩૨

અર્થ—પખાલ કર્યા પછી સિત (શ્વેત) અને અખં-
ડિત એટલે આખું નિર્મલ અને ઉત્તમ અંગલૂસણુ હાથમાં
લઈને જિનેશ્વરના શરીરને ખરી સાવચેતી^૧ રાખીને લૂસીને

૧. શરીર લૂસતી વખતે પ્રતિમાજી નીચે ન પડે તે બાબત ધ્યાન રાખવું. ધોતીયા વગેરેનો ભાગ પ્રભુને ન અડવો જોઈએ. તેમજ પોતાના શરીરના પરસેવાનું પાણી પ્રભુની ઉપર ન પડવું જોઈએ. આવી સાવચેતી જોટલી શ્રાવક રાખે તેટલી બીજાઓ તેા નજ રાખી શકે.

સાફ કરવું. અંગલૂસણા તરીકે મેકું અને ફાટેલું વસ્ત્ર વાપરવાથી ઘણી આશાતનાં થાય છે માટે તેવાં અંગલૂસણાનો ત્યાગ કરવો. ત્રણ વાર અંગલૂસણા કરીને ચંદન, કેસર, ખરાસ વગેરે દ્રવ્યથી પ્રભુની દ્રવ્ય પૂજા કરવી. ૩૨.

આ ગાથામાં પ્રભુના કયા કયા અંગે પૂજા કરવી તે બતાવે છે:—

અંગુષ્ઠ જમણા તેમ ડાબા પ્રથમ જાનુ તે પછી,
મણિબંધ બંધ શિરે લલાટે કંઠ હૃદ નાભિ પછી;
નવ અંગ કેરી પૂજના એ દ્રવ્ય પૂજા જાણવી;
દ્રવ્યના યોગે હુવે શુભ ભાવના પણ નવ નવી. ૩૩

અર્થ:—સૌથી પ્રથમ પ્રભુના પગના ૧ જમણા અંગુઠે તથા ડાબા અંગુઠે પૂજા કરવી. (ચંદનથી તિલક કરવાં) ત્યાર પછી ૨ જાનુ (પ્રથમ જમણા પછી ડાબા) એમ બે ઢીંચણે પૂજા કરવી. પછી ૩ મણિબંધ-કુમે હાથના જમણા ડાબા (કમસર-જમણી ડાબી) કાંડાની પૂજા કરીને કમસર ૪ જમણા ડાબા બે ખભાની પૂજા કરવી. પછીથી ૫ મસ્તકે ૬ લલાટે એટલે કપાળમાં, ત્યાર પછી ૭ કંઠે-ઠોકે, પછી ૮ હૃદયે અને છેલ્લી ૯ નાભિ (ડુંટીએ) પૂજા કરવી. એવી રીતે પ્રભુના નવ અંગની પૂજા કરવી. આવી રીતે દ્રવ્ય પૂજા કરવાનું કારણ એ છે કે દ્રવ્યના યોગથી નવી નવી સારી ભાવનાઓ થાય છે. ૩૩.

હવે પ્રથમ અંગુઠાની પૂજા કરતાં કેવી લાવના લાવવી

તે બતાવે છે:—

પ્રભુ ઋષભનો અંગુષ્ઠ પૂજે જલથી સંપુટ પત્રના,
ભદ્રિક યુગલિયા એમ જોઈ ઈંદ્ર રસિયા વિનયના;
નયરી વિનીતા ત્યાં વસાવે જોહ ચરણુ દીપાવતો,
અંગુષ્ઠની પૂજા કરું હું ચિત્તને વિકસાવતો. ૩૪

અર્થ:—જોના યુગલિયાઓને સંપુટ પત્રમાં—વૃક્ષના પાંદડાના પડીયામાં જલ લાવીને ઋષભદેવ પ્રભુના અંગુઠાની પૂજા કરતા જોઈને વિનયના રસિક ઈંદ્ર મહારાજે ત્યાં વિનીતા (અયોધ્યા) નગરી વસાવી. અને જે અંગુઠો પ્રભુના ચરણને શોભાવે છે, વળી જે મારા ચિત્તને પ્રકુલ્લિત કરે છે તે અંગુઠાની હું પૂજા કરું છું. ૩૪

આ ગાથામાં પ્રભુના ઠીંચણની પૂજા કરતાં જે લાવના લાવવી તે બતાવે છે:—

જે જનુ બલથી નાથ મારા કાઉસગ્ગ વિષે રહ્યા,
ઉપસર્ગ સમભાવે સહીને નાણુ કેવલ ઝટ લહ્યા;
વિચર્યા વિદેશે દેશમાં અભિલાષથી ઉદ્ધારના,
પુણ્યોદયે આજે કરું તે જનુ કેરી પૂજના. ૩૫

અર્થ:—જે જનુબલથી એટલે ઠીંચણના પ્રતાપે મારા પ્રભુ (કર્મ નિર્જર શ માટે) કાઉસગ્ગમાં રહ્યા. સમતા લાવે

ઉપસર્ગો સહન કરીને જલ્દી કેવલજ્ઞાન^૧ પામ્યા, વળી ભવ્ય જીવોને આ સંસારમાંથી તારવાની ઇચ્છાથી જે પ્રભુએ દેશ વિદેશમાં-આર્ય^૨ અનાર્ય દેશોમાં વિહાર કર્યો એવા પ્રભુના જનુની પુણ્યના ઉદયથી આજે હું પૂજા કરું છું. આવી ભાવનાથી પ્રભુના હાથે પૂજા કરવી. ૩૫.

હવે પ્રભુના હાથના કાંડે પૂજા કરવાનું કારણ જણાવે છે:—

ધગ કોડ અડલાખ નિષ્ક દિન પ્રતિ દાન દીધું જેમણે,
ત્રણસો અઠ્યાસી કોડ એંશી લાખ તિમ સંવત્સરે;
દારિદ્ર્ય દાવાનલ જગતનો ખૂઝવ્યો દાનાંબુએ,
એવા પ્રભુના હાથના કાંડે કરું પૂજન ખરે. ૩૬

અર્થ:—જે પ્રભુના હાથે દરરોજ એક કોડ, આઠ લાખ (૧૦૮૦૦૦૦૦) નિષ્ક-સોનામહોરનું^૩ દાન દીધું. એ પ્રમાણે એક સંવત્સર-વર્ષ સુધી દાન દીધું. એટલે કુલ

૧. સંપૂર્ણજ્ઞાન-જેનાથી તમામ દ્રવ્યાદિની ખીના જણી શકાય. કેવલ શબ્દના અનેક અર્થો જણાવી આને અસાધરણ અનન્તું નિર્મલ જ્ઞાન પણ કહ્યું છે. શ્રી ભગવતી, નંદી, વિશેષાવસ્થક, પ્રવચનસારો-દ્વાર, લોકપ્રકાશાદિ અનેક ગ્રંથોમાં વિસ્તારથી ઉપયોગી વર્ણન કર્યું છે.

૨. સાડીપચીસ આર્ય દેશો તે સિવાયના અનાર્ય દેશો જણાવા. શ્રી ત્રિષષ્ટિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્રાદિમાં સવિસ્તર વર્ણન કર્યું છે.

૩. આ વાર્ષિક દાનના છ અતિશયો, દાનશાલાદિની વ્યવસ્થા, સોનામહોરની ઉપર પ્રભુના પિતાજીના નામનો સિક્કો હોય વગેરે ખીના આત્મપ્રબોધ વિગેરે અનેક ગ્રંથોમાં જણાવી છે.

ત્રણસો અઢાસી કોડ અને એંસી લાખ (૧૦૮૦૦૦૦૦૪૩૬૦=૩૮૮૮૦૦૦૦૦૦) સોનામહોરોનું દાન દીધું. આ પ્રમાણે દાન આપીને દાનાંબુએ-દાનરૂપી પાણીવડે જગતના દરિદ્રતા રૂપી દાવાનલ-અગ્નિને એલવી નાખ્યો એવા પ્રભુના હાથના કાંડે ભાવથી પૂજન કરું છું. ૩૬.

આ ગાથામાં પ્રભુના સ્કંધ-ખલાની પૂજા કરવાનું કારણ બતાવે છે.—

વીર્યાન્તરાય તણાક્ષયેજસ વીર્યં અનહદ્દ જ્ઞેધને,
જેના ખભાર્થી માન ભાગ્યું પામીને અપમાનને;
ખાહુબલને ફેરવીને નાથ ભવસાયર તરે,
એવા વિચારે આ ખભે પૂજા કરતાં મન ઠરે. ૩૭

અર્થ:—વીર્યાન્તરાય કર્મનો ક્ષય-સંપૂર્ણ નાશ થવાથી જે પ્રભુનું અનહદ્દ-અનંત વીર્ય-શક્તિ જ્ઞેધને જેમના ખભા-માંથી માન-અહંકાર અપમાન પામીને નાશી ગયું છે, જે પ્રભુદેવ ભુજના બલને ફેરવીને-વિસ્તારીને ભવસાયર એટલે સંસાર સમુદ્રને તરી ગયા એવી ભાવનાપૂર્વક પ્રભુના ખલાની પૂજા કરતાં મનમાં શાંતિ થાય છે. આ શ્લોક ખોલીને ખભે પૂજા કરવી. એમ નવે અંગની પૂજના નવે શ્લોકો પૂજા કરતી વખત ખોલવા. ૩૭.

આ ગાથામાં મસ્તકની શિખાની પૂજા કરવાનું કારણ બતાવે છે:—

ક્ષપકશ્રેણિમાં પ્રથમ જે મોહસેનાને હણી,
 બારમા ગુણુઠાણુના છેલ્લા ક્ષણે ત્રણુને હણી;
 કેવલ લહી બાળી અઘાતી સ્થાનને લોકાંતના,
 પામ્યા એ કારણુ હું કઈં મસ્તકશિખાની પૂજના. ૩૮

અર્થ:—જે પ્રભુએ ક્ષપકશ્રેણિ^૧ માંડીને પ્રથમ મોહ-
 સેનાને—મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કર્યો. ત્યાર
 પછી બારમે ગુણુઠાણુ^૨ આવીને ચરમ—છેલ્લા સમયે જ્ઞાનાવ-
 રણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાય એ ત્રણુ કર્મનો ક્ષય
 કર્યો. તે પછી કેવલજ્ઞાન પામીને અઘાતી^૩ કર્મનો ક્ષય કરી

૧. ક્ષપકશ્રેણિ—જે ભવમાં મોક્ષે જવાનું હોય તે ભવમાં જીવ
 ક્ષપકશ્રેણિ માંડે છે. અને તે શ્રેણિમાં પ્રથમ મોહનીય કર્મનો ક્ષય
 થાય છે.

૨. ગુણુસ્થાનક—ગુણુ એટલે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર તેના
 સ્થાન—તરતમ (ઓછાવતા) પણાથી થએલા ભેદ. તે ભેદ અસં-
 ખ્યાતા હોવાથી ગુણુસ્થાનક પણુ અસંખ્યાતા છે. પણુ સ્થૂલ વ્યવ-
 હારથી ચૌદ ગુણુસ્થાનક કહ્યાં છે. તેમાં બારમા ગુણુસ્થાનકનું નામ
 ક્ષીણુમોહ વીતરાગ છદ્મસ્થ છે.

૩. અઘાતી—કર્મના એ ભેદ ઘાતી અને અઘાતી નામે છે.
 જે કર્મે આત્માના મુખ્ય ગુણોનો ઘાત કરે છે તે ઘાતી કહેવાય છે.
 તે ચાર છે—જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય.
 તેમાં મોહનીયનો ૧૦ મા ગુણુસ્થાનકના અંતે અને બાકીના ત્રણુનો
 ૧૨ મા ગુણુસ્થાનકના અંતે ક્ષય થાય છે. તથા જે કર્મે આત્માના
 મુખ્ય ગુણોને હણુતા નથી તે અઘાતી કહેવાય છે. તેના પણુ ચાર

લોકાંતના^૧—ચૌદ રાજલોકના અંતે ઉંચે આવેલ સિદ્ધ શિલાને વિષે સ્થિર થઇને રહ્યા તે કારણથી હું મસ્તકની શિખાની— ચોટલીની પૂજા કરું છું. ૩૮.

આ ગાથામાં પ્રભુના લલાટે પૂજા કરવાનું કારણ બતાવે છે:—

સમ્યક્ત્વશુભ ભાવના સહિત વીસ ઠાણુ કેરી સાધના,
સાધી નિકાચ્યું જેહ વર જિન નામ ઉદયે તેહના;
ઉર્વ અધ તિર્છા તણા લોકે કરી જસ પૂજના,
જગ તિલક સમ પ્રભુના લલાટે હું કરું શુભ પૂજના. ૩૯

અર્થ:—સમ્યક્ત્વ સહિત “સવિ જીવ કરું શાસન-
રસી ” એવી શુભ ભાવનાપૂર્વક વીસસ્થાનકની^૨ આરાધના

પ્રકાર છે. વેદનીય, નામ, ગોત્ર અને આયુષ્ય. આ ચારે અઘાતીનો ચૌદમા ગુણસ્થાનકના અંતે ક્ષય થાય છે. તે વખતે જીવ મોક્ષે જાય છે.

૧. લોકાંત—જે છ દ્રવ્યોથી ભરેલો છે તે લોક કહેવાય છે. એ પગ પહોળા રાખી કૂડે હાથ દઇને ઉભેલા મનુષ્ય જેવો તેનો આકાર છે. અને તે ચૌદ રાજ (અસંખ્યાત કોડા કોડી યોજનનો એક રાજ થાય છે) પ્રમાણુ છે. તેમાં સૌથી અંતે ૪૫ લાખ યોજન પ્રમાણુ સિદ્ધશિલા આવેલી છે. અને લોકના અંતે ઉંચે આવેલી હોવાથી લોકાંત કહેવાય છે. ત્યાં સિદ્ધના જીવો રહે છે.

૧. વીસ સ્થાનક આ પ્રમાણુ:—૧ અરિહંત, ૨ સિદ્ધ, ૩ ગુરૂ (આચાર્ય), ૪ સ્થવિર, ૫ બહુશ્રુત, ૬ ગચ્છ (મુનિ સમુદાય), ૭ શ્રુત (જ્ઞાન), ૮ તપસ્વીની ભક્તિ, ૯ આવશ્યકાદિ ક્રિયા, ૧૦ સંયમ (માં પ્રમાદ તજવો) ૧૧ વિનય, ૧૨ જ્ઞાનાભ્યાસ, ૧૩ તપ.

કરીને જે ઉત્તમ જિનનામ-તીર્થકર નામ કર્મનો નિકાચિત? બંધ કર્યો, તે જિનનામનો જ્યારે રસોદય થાય ત્યારે જેમની ઉર્ધ્વલોક એટલે વૈમાનિકના દેવોએ, અધોલોક એટલે ભુવન-પત્યાદિક દેવોએ, અને તિર્છાલોક એટલે મનુષ્ય વિગેરે લઘ્ય જીવોએ એ પૂજના-લક્ષિત સ્તુત્યાદિક કરી હતી. તેથી જગતના જીવોમાં તિલક સમાન-શ્રેષ્ઠ એવા પ્રભુના લલાટને-કપાળને વિષે હું શુભ પૂજ-સેવા કરું છું. ૩૬.

હવે પ્રભુના કંઠે તિલક કરવાનું કારણ સમજાવે છે:—

જે પ્રભુના કંઠના મધુર ધ્વનિને પર્ષદા,
સુણતાં હરે તરસા તણી ને ભૂખ કેરી આપદા;
હૈય હિંસાદિક તણ સાધક અને વ્રત આદિના,
એ ભાવ દીલમાં રાખીને કરું કંઠની શુભ પૂજના. ૪૦

અર્થ:—સમોસરણમાં પ્રભુના કંઠમાંથી નીકળતી ઉપદેશ

૧૪ દાન (એ ૪ ની આરાધના) ૧૫ ધ્યાન, ૧૬ જ્ઞેન તીર્થ પ્રભાવના, ૧૭ સંધ, ૧૮ વેયાવચ્ચ, ૧૯ નવું શ્રુત, ૨૦ સમકિત. આ સિવાય કેટલેક સ્થળે નામોમાં તથા અમુક અમુક પદમાં હેરફેર જણાય છે.

૧. નિકાચિત બંધ—આત્મા સાથે કર્મનો એવો સજ્જડ બંધ થાય કે જેથી તેનું ક્ષણ અવશ્ય ભોગવવું પડેજ. અથવા તે કર્મ જેવું બાંધ્યું છે તેવું રસોદયથી ભોગવવું પડે. જિનનામનો નિકાચિત બંધ મનુષ્યપણામાં અને પાછલા ત્રીજે ભવે (મોક્ષે જવાના ત્રણ ભવ યાકી હોય ત્યારે) થાય છે. અને રસોદય ૧૪ મે ગુણસ્થાનકે હોય છે.

રૂપી મધુર કર્ણપ્રિય ધ્વનિને—વાણીને પર્ષદા—સલા સાંભળે છે. જે ઉપદેશ વાણી તરસ અને ભૂખની આપત્તિનો નાશ કરે છે. (પ્રભુવાણી સાંભળવામાં તદ્દીન બનવાથી ભૂખ અને તરસનું ભાન રહેતું નથી. અથવા પ્રભુવાણી પ્રમાણે વર્તવાથી પરંપરાએ મોક્ષ પ્રાપ્તિ હોવાથી ભૂખ અને તરસનો નાશ થાય છે.) જે વાણીથી જીવો હેય—છોડવા યોગ્ય હિંસા, જૂઠું, ચોરી વગેરેને તજીને વ્રત નિયમ વગેરેના સાધનારા થાય છે. આવો પ્રભુના કંઠમાંથી નીકળતી વાણીનો પ્રભાવ છે. એવી ભાવના મનમાં લાવીને પ્રભુના કંઠની શુભ (કલ્યાણ-કારી) પૂજા કરે છું. ૪૦.

પ્રભુના હૃદયની પૂજા કરવાનું કારણ કહે છે:—

અનુકૂલ ને પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગો કરે શત્રુજનો,
મિત્ર માની હૃદયમાંહે ક્ષાંતિ ને કરૂણા તણો;
ગુણ ધારતા હિત માનતા તારક ખરા અપરાધીના,
એવું વિચારી હું કરું પ્રભુ હૃદય કેરી પૂજના. ૪૧

અર્થ:—શત્રુજનો (દ્રેષી જીવો) પ્રભુને અનુકૂલ તથા પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગો કરે તો પણ પ્રભુ તો તેને મિત્ર સમાન

૧. અનુકૂલ ઉપસર્ગો—જે લલચાવનારા ઉપસર્ગોથી જીવ પોતાના ધ્યાનથી પતિત થાય જેવા કે ધન રાન્ય વગેરે આપવાના તથા સ્ત્રીઓના હાવભાવ વગેરે દ્વારાએ થાય, તે અનુકૂલ ઉપસર્ગો કહેવાય.

૨. પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગો—જે ઉપસર્ગોથી જીવને અતિશય દુઃખ થાય તેવા મારવું, કાનમાં ખીલા ઠોકવા, રાક્ષસ વગેરેનાં રૂપો કરી ભય પમાડવો વગેરે ઉપસર્ગો તે પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગો કહેવાય.

વિચારીને પોતાના હૃદયમાં (જીવો કર્મધીન હોવાથી દુઃખ આપે, તો પણ ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે એમ જાણીને) ક્ષાંતિ-ક્ષમાગુણને ધારણ કરતા તથા (આ જીવને આવા વર્તનથી કેવાં દુઃખો ભોગવવાં પડશે એવી ભાવનાથી) કચ્છા-દયા ગુણને ધારણ કરી પોતાનું હિત કરનાર છે એવું માની અપરાધી જનોના પણ સાચા તારક-ઉદ્ધારક બને છે. આવી પ્રભુના હૃદયની ઉદારતાને વિચારીને હું પ્રભુના હૃદયની સેવા કરું છું. ૪૧

હવે બે ગાથાઓ વડે નાલિની પૂજા કરવાનું કારણ સમજાવે છે:—

શકટની નાલિ વિષે આરા ઠસોઠસ જિમ ભર્યા,
દેવાધિદેવ પ્રભુ વિષે પણ તિમ અનંત ગુણો ભર્યા;
લોક નાલિ સમાન તિછી લોકમાં પ્રભુ દેવના,
કલ્યાણકો પાંચે થયા સવિ લોક ધર આનંદના. ૪૨

અર્થ:—જેવી રીતે શકટ-ગાડાના પૈડાની નાલિ-મધ્યભાગને વિષે ઠાંસીને આરા ભરેલા હોય છે, તેવી રીતે દેવાધિદેવ-દેવોને પણ પૂજ્ય એવા જિનેશ્વરને વિષે પણ અનંત ગુણો ભરેલા છે. વળી (ચૌદ રાજ લોકના મધ્યમાં આવેલ હોવાથી) લોકનાલિ સમાન તિછીલોકમાં પ્રભુના પાંચે કલ્યાણકો^૧ થયા કે જેના પ્રતાપે તમામ જીવો આનંદના ધર (આનંદી) બન્યા હતા. ૪૨.

૧. તમામ જીવોને વાસ્તવિક સ્થિતિ કલ્યાણ-સુખ અથવા આનંદ આપનાર હોવાથી તે કલ્યાણક કહેવાય છે. તેનાં પાંચ નામ આ

અંગ રચના મૂલ નાલિ મૂલ પ્રભુ પ્રવચન તણા,
એવા વિચારે હું કરું આ નાલિ કેરી પૂજના;
નવ અંગ કેરા પૂજને નવ નિધિ ફલે ધર આંગણે,
મન શીઘ્ર થાય પ્રસન્ન સાધે મુક્તિ રૂપ વરમાલને. ૪૩

અર્થ:—જેમ શરીરની રચનામાં નાલિ એ મૂલકારણ છે તેમ પ્રવચનના-સિદ્ધાંતના મૂલ^૧ પ્રભુ છે. એવા વિચારથી હું પ્રભુની નાલિની-ડુંટીની પૂજા કરું છું. એવી રીતે નવ અંગની પૂજા કરનાર પુણ્યશાલી જીવોના ધરના આંગણામાં નવ નિધાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. પૂજકનું મન તરત પ્રકુલ્લિત થાય^૨ છે. અને તે મુક્તિ રૂપી સ્ત્રીની વરમાલા ખેરે છે. ૪૩.

હવે પ્રભુના નવ અંગે પૂજા કર્યા પછીની બીજી વિધિ-ઓ જણાવે છે:—

વિલેપનાદિ કરી સુગંધી પુષ્પ તાજ લેધને,
પુષ્પ પૂજા કર નકામા જે અડેલા ભૂમિને;

પ્રમાણે:—૧ વ્યવન કલ્યાણક, ૨ જન્મ કલ્યાણક, ૩ દીક્ષા કલ્યાણક, ૪ કેવલજ્ઞાન કલ્યાણક, ૫ મોક્ષ કલ્યાણક.

૧. અર્થ પ્રકાશક પ્રભુ દેવ છે. તેથી તે પ્રવચનના મૂલ તરીકે કહી શકાય, “અત્યં ભાસદ્ અરહા-સુત્તં ગંથંતિ ગણહરા નિરૂણં” એમ યૌદ પૂર્વધર શ્રુત કેવલી શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી મહારાજે આવશ્યક નિર્ચુક્તિમાં કહ્યું છે.

૨ ઉપસર્ગાઃ ક્ષયં યાન્તિ, છિદ્યન્તે વિઘ્નવલ્લયઃ ॥

મનઃ પ્રસન્નતામેતિ, પૂજ્યમાને જિનેશ્વરે ॥ ૧ ॥

શુભ ગંધ ધૂપ ઉપેવજે દીપક સમર્ચન સાધજે,
અક્ષત અને નવેદ્ય ફલની પૂજના ના ભૂલજે. ૪૪

અર્થ:—પ્રભુના નવ અંગે પૂજા કર્યા પછી વિલેપનાદિ—સુખડનું તેલ, અત્તર વગેરેનો લેપ કરી, સુગંધિદાર તાબાં ફલ લઈને પ્રભુની પુષ્પપૂજા કરજે. પરંતુ જે ફલો ભૂમિ ઉપર પડેલા હોય તે નકામા ગણજે એટલે પૂજામાં ઉપયોગમાં લઈશ નહિ. પછીથી સુગંધિદાર ધૂપ એટલે અગરબત્તી વગેરે વડે ધૂપપૂજા કરવી. ત્યાર પછી દીપક પૂજા સારી રીતે કરીને અક્ષતપૂજા અને નૈવેદ્યપૂજા કરવાની ભૂલીશ નહિ. ૪૪.

અષ્ટ પ્રકારી પૂજા કરતાં કેવી ભાવના ભાવવી તે કહે છે:—

હે નાથ! ટાળો કર્મ મલને પ્રથમ પૂજા ભાવના,
ગુણ સુવાસિત આત્મ કરજે બીજી પૂજા ભાવના;
શુભ ભાવ ચિત્ત બનાવજે એ ત્રીજી પૂજા ભાવના,
કર્મ કાષ્ટ જલાવજે એ ધૂપ પૂજા ભાવના. ૪૫

અર્થ:—પહેલી જળપૂજા કરતાં એવું ભાવવું કે હે સ્વામિ! આ જળ પૂજાથી મારા કર્મરૂપી મલને—કાઢવને દૂર કરો. તેમજ બીજી પૂજા કરતાં એવી ભાવના કરવી કે આ ચન્દન પૂજાથી મારા આત્માને ગુણો વડે સુગંધિદાર બનાવજે. ત્રીજી પુષ્પપૂજા કરતાં એવી ભાવના ભાવવી કે હે પ્રભુ! આ પૂજાથી મારા ચિત્તને શુભ પરિણામવાળું બનાવો. તથા ચોથી ધૂપ પૂજા કરતાં મારા કર્મરૂપી લાકડાં બાળી નાખો—કર્મોનો નાશ કરો એવી ભાવના ભાવવી. ૪૫.

આ ગાથામાં પાંચમી દીપપૂજની ભાવના કહે છે:—
ધ્યાન અનલે ધાતી કર્મો ચાર બાળી નિશ્ચયે,
કેવલી થયા પ્રભુ બારમા ગુણુડાણુના છેક્ષા ક્ષણે;
વ્યવહારથી પહેલા ક્ષણે તે તેરમા ગુણુ ઠાણુના,
પ્રભુ નાણુ કેવલ આપજો એ દીપ પૂજ ભાવના. ૪૬

અર્થ:—દીપપૂજ કરતી વખતે એવી ભાવના ભાવવી કે જેમણે શુકલ ધ્યાનરૂપ ૧અગ્નિ વડે ચાર ધાતી કર્મોનો નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ બારમા ગુણુડાણુના અંતે ક્ષય કરી કેવલજ્ઞાન મેળવ્યું. અને ૨વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ તેરમા ગુણુ-સ્થાનકના પ્રથમ સમયે કેવલજ્ઞાન મેળવ્યું એવા હે સ્વામી! મને તેવું કેવલજ્ઞાન આપજો. ૪૬.

આ ગાથામાં સાથીઓ કરવાનું પ્રયોજન બતાવે છે:—
સ્વસ્તિક વિષે ચઉ પાંખડાં એ ચાર ગતિના બાણુવા,
જે ઉપર ત્રણ પુંજ તે જ્ઞાનાદિ ત્રણુના બાણુવા;
તાસ ઉપરે સિદ્ધ કેરું સ્થાન સિદ્ધ શિલા કહી,
અક્ષત અખંડિત શ્વેત લેવા સ્વસ્તિકે ભૂલજે નહી. ૪૭

૧ નિશ્ચયનયના મતે જે સમયે ધાતી કર્મોનો ક્ષય તેજ સમયે કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કહી છે. જેમ ઘડો ફૂટે તેજ સમયે ઠીકરાં થાય.

૨. વ્યવહારનય એક સમય પછી એટલે તેરમાના પ્રથમ સમયે કેવલજ્ઞાન માને છે. એ મતનું કહેવું એવું છે કે ધાતી કર્મોનો ક્ષય થાય ત્યાર પછીના સમયે કેવલજ્ઞાન પ્રકટે. જેમકે ઘડો ફૂટે ત્યાર પછી ઠીકરાં થાય. કારણકે આગલે સમયે તો તે આખો હતો તેથી નિશ્ચયનય અને વ્યવહારનયને એક સમયનું આંતરું છે.

અર્થ:—સ્વસ્તિકને વિષે એટલે સાથીઆને વિષે જે ચાર પાંખડાં છે તે દેવતા, નારકી, તિર્યંચ અને મનુષ્યની ગતિ એ ચાર ગતિ જણાવનાર છે. સાથીઆ ઉપર જે ત્રણ ઢગલીઓ કરવામાં આવે છે તે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયીને જણાવવા માટે છે. અને તેના ઉપર જે અર્ધ ચંદ્ર જેવો આકાર કરાય છે તે સિદ્ધોના સ્થાનરૂપ સિદ્ધશિલા બતાવવા માટે છે. ભાવાર્થ એ છે કે જ્ઞાનાદિ ત્રણ ચાર ગતિનો નાશ કરે છે અને તેથી સિદ્ધશિલારૂપ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, વળી હે શ્રાવક! સ્વસ્તિકની રચના કરવા માટે અખંડ અને શ્વેત-ઘોળા-સ્વચ્છ ચોખા વાપરવામાં ભૂલ કરીશ નહિ. ૪૭.

આ ગાથામાં અક્ષતપૂજની ભાવના કહે છે:—

જે દર્શનાદિકના બલે ગતિ ચાર છેદી પાંચમી,
ગતિ સિદ્ધિ પામ્યા આપદીલમાં તે મને તો બહુ ગમી;
ચાર ગતિને છેદનારા દર્શનાદિક આપજો,
જેથી લહું હું સિદ્ધિ અક્ષત પૂજનામાં ભાવજો. ૪૮

અર્થ:—હે પ્રભુ! આપ જે દર્શનાદિ એટલે સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્રના બલથી ચાર ગતિનો ક્ષય કરી પાંચમી સિદ્ધિ ગતિને પામ્યા છે, તે મને ઘણી પસંદ પડી છે—તે મેળવવાની મારી પણ ઈચ્છા છે. માટે ચાર ગતિનો નાશ કરનાર સમ્યગ્ દર્શનાદિ ત્રણ સાધનો મને આપો, જેથી હું પણ મોક્ષને મેળવું, એવી ભાવના અક્ષતપૂજ કરતી વખતે ભાવવી. ૪૮.

હવે નૈવેદ્ય પૂજા કરતી વખતની ભાવના સમજાવે છે:—

મિષ્ટ રસને અવગણી સંયમ ધરી પ્રભુ શિવ લહ્યા,
નિજ ગુણુરમણતા શ્રેષ્ઠ રસથી ભૂરિજન ભવજલ તર્યા;
જેમ પરણું શિવ વધૂ અણુહારી પદ એ આપજો,
પ્રભુ આગલે નૈવેદ્ય ધરતાં એમ પ્રતિદિન ભાવજો. ૪૯

અર્થ:—જે પ્રભુ મિષ્ટ રસને—સ્વાદિષ્ટ આહારને તજીને અને આરિત્રને લઈને શિવ—મોક્ષ પામ્યા, એથી સમજાવે છે કે—નિજ ગુણુ—આત્માના ગુણુ જે જ્ઞાન દર્શન આરિત્ર, તેને વિષે રમણતા—લીન થવારૂપી શ્રેષ્ઠ રસથી ભૂરિ—ધણા મનુષ્યો સંસાર સમુદ્રને તરી ગયા. માટે મને પણ એ 'અણુહારિપદ—મોક્ષસ્થાન આપજો જેથી શિવવધૂ—મોક્ષ રૂપી સ્ત્રીની પ્રાપ્તિ થાય. એવી પ્રભુ આગલ નૈવેદ્ય ધરતી વખતે દરરોજ ભાવના ભાવવી. ૪૯.

હવે અંધકર્તા ફલપૂજા કરતાં શું ભાવવું? તે કહે છે:—

તરૂ સિંચને ફલ પામિએ ફલ પૂજને શિવ પામીએ,
શ્રેષ્ઠ થાળ વિષે ઠવીને નાથ આગળ સૂકીએ;
હાથ જોડી શીસ નામી મુક્તિ ફલ ઘો ઈમિ ભણી,
અષ્ટ ભેદી પૂજનાએ કર્મ નિર્જરણા ધણી. ૫૦

૧. અણુહારિપદ—ન્યાં જીવને ખીલકુલ આહાર લેવાનો હોતો નથી, એવું સ્થાન તે મોક્ષ છે. કારણ કે સંસારી અવસ્થામાં વિગ્રહ-ગતિમાં ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ સમય, કેવલી સમુદ્ધાતમાં ત્રણ સમય તથા ચૌદમે ગુણુકાણે પાંચ હસ્વાક્ષર કાલ સુધીજ જીવ અણુહારી હોય છે.

અર્થ:—જેમ વૃક્ષને પાણી સિંચવાથી ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે તેમ ફલપૂજન વડે મોક્ષરૂપી ફલ મેળવાય છે. માટે સારા થાળને વિષે ઉત્તમતાબ્દં કૃષ્ણો મૂકીને “ મને મોક્ષફલ આપો” એ પ્રમાણે બે હાથ જોડીને મસ્તક નમાવી બોલવું. એવી રીતે અષ્ટ પ્રકારી પૂજા કરવાથી કર્મની ઘણી નિર્જરા-નાશ થાય છે. આવા પ્રભુપૂજના ઉત્તમ સમયમાં પુણ્યશાલી આસન્ન સિદ્ધિક લવ્ય જીવોને દાન-શીલ-તપ-ભાવની પણ અમુક અંશે જરૂર આરાધના થાય છે. તે આ પ્રમાણે ટુંકમાં સમજવી:—પ્રભુ દેવની આગળ ચોખ્ખાનો સાથિયો કરીને નૈવેદ્ય મૂકે, આમાં પ્રભુને અક્ષતાદિનું દાન દેવાયું એમ સમજવું, અને આ દાન મહા વિશિષ્ટ ફલને આપે છે. સુવર્ણપાત્ર સમાન મુનિરાજને દાન દેવાથી શ્રી શાલિભદ્રાદિ લવ્ય જીવોને અનેક જાતના લાભ મળ્યા, તે આ તેથી અધિક (ચઢીયાતા) રત્ન પાત્ર સમાન પ્રભુને દાન દેવાનું ફલ વિશેષ હોય એમાં નવાઈ શી? પ્રભુદેવની આગળ નૈવેદ્ય ધરનારા લવ્ય જીવો એવી ઉત્તમ ભાવના ભાવે છે કે-હે પ્રભો! ‘અરક્ષાણ રસણ’ આ વચનથી દુર્જય રસનેન્દ્રિયને વશ પડીને મેં આવી આવી મિષ્ટ તથા સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓને આખવાની લાલચમાં પડી ભવ ખગાડ્યો, અને આપે તે પદાર્થોને છંડીને નિજ ગુણ રમણ-તાનો અપૂર્વ રસ આખ્યો. મને તેજ પદ્ધતિ ઉચિત લાગે છે. આપના પસાયથી તેમ થાય એમ હું નિરંતર ચાહું છું. આથી સમજવું કે આ પૂજનના કાલમાં દાન અને ભાવ-ધર્મની આંશિક આરાધના થાય છે, તેમ શીલ અને તપની પણ આંશિક આરાધના સમજાય તેવીજ સરલ છે. જુઓ, પૂજનના સમયે પ્રભુની સામે જ નજર રાખવી જોઈએ એમ

‘તિદિસિનિરિક્ષણ વિરઓ’ આ પાઠથી કહી શકાય. આથી આનુબાનુ જોવાનો નિષેધ હોવાથી અને પ્રાયે મૌન ભાવ હોવાથી અસદાચાર (મૈથુન)ની ભાવના લગાર પણ થતી જ નથી. કારણ કે સારા નિમિત્તોના સંસર્ગથી કુભાવના થાયજ નહિ. એમ આંશિક શીલની આરાધના સમજવી. હવે આંશિક તપની આરાધના સમજાવવી બાકી છે. તે આ પ્રમાણે—ખાતો જ્ય ને પૂજા કરતો જ્ય, એમ તો બને જ નહિ. કારણ કે એક કાર્યમાં બે કાર્ય થઈ શકેજ નહિ. માટે પૂજનના સમયમાં તેટલે અંશે તપની આરાધના પણ સમાયેલી છે. આ રીતે દાનાદિ ચારની આરાધના સમજવી. તેમજ એ પણ જરૂર યાદ રાખવું કે—પ્રભુના પૂજનકાલે અમુક અંશે બારે વ્રતોની આરાધના થાય છે. તે બીના ટુંકામાં આ પ્રમાણે સમજવી. પ્રભુદેવની દ્રવ્ય પૂજના અધિકારી બે જણા હોય છે. તે આ પ્રમાણે—૧ અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ. ૨ દેશવિરતિ. આજ ધરા-દાથી મહર્ષિ ભગવતે શ્રાવકના-૧. ‘દર્શન શ્રાવક. ૨. વ્રત શ્રાવક’ એમ બે ભેદ કરમાવ્યા છે. ગુણુસ્થાનકના વિચારે દર્શન શ્રાવકને ચોથું અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણુસ્થાનક કહ્યું છે. અને વ્રત (ધારી) શ્રાવકને પાંચમું દેશ વિરતિ ગુણુસ્થાનક હોય એમ સમજવું. દર્શન શ્રાવક જીવ અજીવાદિ નવે તત્ત્વોના સ્વરૂપનો જાણકાર હોય છે અને શ્રી જૈન શાસનને (જૈન ધર્મને) જ પરમ કલ્યાણકારી માને છે. કહ્યું છે કે—

“સેણં દંસણ સાવણ હવહ્-અહિગય જીવાજીવે ઉવલદ્ધપુણ્ણ-
પાવે આસવ સંવર નિજ્જર કિરિયાહિગરણ બંધ મોક્ષલક્ષણે
જાત્ર અયમાડસો ? નિર્ગથે પાવયણે અટ્ટે અયં પરમદ્દે સે સે

અણક્ટે ” પૂજનના વિધિને અંગે દેવવંદન લાખ્યાદિમાં જણાવ્યું છે કે-દશ ત્રિક અને પાંચ અલિગમ સાચવવાં જોઈએ. તેમાં (૧) ત્રણ વાર નિસીડી બોલવી. (૨) ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા દેવી. (૩) ત્રણ વાર પ્રણામ કરવો. (૪) અંગ પૂજ, અથ પૂજ, લાવપૂજ એ ત્રણ પૂજ. (૫) પિંડસ્થ-પદસ્થ-રૂપાતીત અવસ્થા એ ત્રણ અવસ્થા. (૬) આબુ-બાબુ-અને પાછળ જોવું નહિ. એમ ત્રણ દિશાએ જોવાનો નિષેધ. (૭) ત્રણ વાર પ્રમાર્જના કરવી. (૮) વર્ણાદિ ત્રણ તે વર્ણુત્રિક. (૯) યોગમુદ્રા-જિનમુદ્રા-મુક્તાશુક્રિતમુદ્રા એ ત્રણ જાતની મુદ્રા. (૧૦) ત્રણ પ્રકારનું પ્રણિધાન એ પ્રણિધાન ત્રિક કહેવાય. એ પ્રમાણે દશ ત્રિક કહ્યા. હવે પાંચ અલિગમ આ પ્રમાણે જાણવા. ૧-દહેરે જતી વખતે સચિત્ત પદાર્થોનો ત્યાગ કરવો એટલે ત્યાં ન લઈ જવા જોઈએ. ૨-પૂજ નિમિત્તે અચિત્ત પદાર્થો લઈ જવામાં બાધ (વાંધો) નહિ. ૩-પૂજના પ્રસંગે એક સાડી ઉત્તરાસંગ કરવું. ૪-મનને એકાગ્ર (સ્થિર) કરવું. ૫-પ્રભુને દેખતાંની સાથે ઉલ્લાસથી બંને હાથ જોડવા. એમ પાંચ અલિગમ જણાવ્યા.

ત્રણ વાર નિસીડી બોલવાના અવસરે શ્રાવક શરૂઆતમાં જિન મંદિરમાં પેસે ત્યારે પ્રથમ નિસીડીથી મનમાં નિર્ણય કરી લે છે કે મારાથી ઘર વગેરેના આરંભ સમારંભાદિ આશ્રવ સ્થાનો સેવાય નહિ. પછી પ્રભુ મંદિરમાં દાખલ થઈને જ્યારે ત્રણ પ્રદક્ષિણા દે ત્યારે પ્રભુ મંદિરની થતી આશાતના ધ્યાનમાં લઈને જરૂર હર કરે. એમ દહેરાની બરોબર તપાસ કરીને જ (પછી) બીજી નિસીડી કહે. પછી

દ્રવ્ય પૂજા શરૂ કરે, તેમાં મૌનપણેજ તમામ કાર્ય કરવું. જરૂર પડે નિર્દોષ વચન ખપ પૂરતાં બોલી શકાય. આમ કરવાથી વિધિ સચવાય, અને આશાતના ન થાય. આ કાર્ય પૂરું થયા બાદ ભાવપૂજાની શરૂઆતમાં ત્રીજી નિસીડી કહેવાય છે. આ અવસરે પૂજા કરનાર ભવ્ય શ્રાવકનું જીવન મનોગુપ્તિ વચનગુપ્તિ કાયગુપ્તિમાં જોડાય છે, તેમજ પૂજક પાંચે ઈંદ્રિયોને પણ કાબુમાં રહેજે રાખી શકે છે. જેથી શબ્દાદિ વિષયો તરફ મન જતું જ નથી. તેને તો પૂજાની જ નિર્મલ પ્રવૃત્તિ તરફ લીનતા હોય છે, તે પુણ્યશાલી શ્રાવક જરૂર સમજે છે કે અત્યારે (પૂજા કાલે) ચારે વિકથા ન કરાય, અને માર્મિક વચન-અભ્યાખ્યાન વચન-અપ્રિય, અસત્ય વચન બોલાય જ નહિ. તેમજ “વપુશ્ચ વસનં ચૈવ-મનોભૂમિસ્તથૈવ ચ ॥ પૂજોપકરણં ન્યાચ્યં-દ્રવ્યં વિધિક્રિયા તથા ॥૧॥” આ પાઠથી વસ્ત્ર શુદ્ધિ આદિ સાત પ્રકારની શુદ્ધિ જાળવવી જોઈએ. શરીરે ખણી શકાય નહિ, યુકાય નહિ, તેમજ કોઈ પણ પ્રકારની લગાર પણ (શીલબાધક) કામ (શૃંગાર) ચેષ્ટા વગેરે થઈ શકેજ નહિ. આવી રીતે ત્રણ ગુપ્તિ વગેરે વર્તન જાળવે તોજ સાચી નિસીડી કહેવાય. તે સિવાય નહિ. એમ ત્રણ નિસીડીની સૂચનાથી સમજાય છે કે અમુક અંશે આશ્રવ ન સેવવા એ નિયમ જાળવાય છે. આ તમામ બીના સૂક્ષ્મદષ્ટિથી વિચારીશું તો સમજશે કે-આ પૂજાકાલમાં પ્રાણાતિપાત વિરમણુ આદિ પાંચે આણુતોની આંશિક આરાધના રહી છે, તેમજ પૂજાના સમયે પ્રભુની સામે જ જોવાનું હોય છે. આજીવનું વગેરે તરફ

નજર કરાય જ નહિ. એથી સમજવું જોઈએ કે છટ્ટા વ્રતની પણ આરાધના થાય છે. તેમજ પૂજના ટાઈમે ભોગ-ઉપ-ભોગના વ્યાપારની ચિંતવના બોલવું વગેરેનો સર્વથા નિષેધ કરાય છે. એમ સાતમા વ્રતની પણ આરાધના થાય છે. અને (૮) આવા (પૂજના) અવસરે જે સાત પ્રકારની શુદ્ધિ જાળવવા ફરમાવ્યું તેમાં મનઃ શુદ્ધિ જણાવી, તથા ઉપર જણાવેલી ત્રણ ગુણિ સહિત ભાવ નૈષેધિકીનો વિચાર, પૂજના. ૧-કાયયોગસાર. ૨-સામન્તભદ્ર. ૩-વચનયોગસાર. એમ ત્રણ ભેદો, તથા ૧-સર્વમંગલા ૨-મનોયોગસાર. ૩-સર્વ-સિદ્ધિફલા. આ ત્રણ ભેદો. બીજી રીતે ૧-વિદ્નોપશામિની. ૨-અભ્યુદય સાધિની. ૩-નિર્વૃત્તિ કારિણી આ નામે પણ પ્રસિદ્ધ છે. નામ પ્રમાણે વિશિષ્ટ ફલદાયક છે. આ બધા પ્રકારો વિચારતાં સમજાય છે કે-પૂજન કાલે આર્તધ્યાનાદિ થાય નહિ, પ્રમાદ સેવાય નહિ, પાપમય ઉપદેશાદિ કરાય નહિ, એમ આઠમા વ્રતની પણ આરાધના થાય છે. (૯) ભાવપૂજની શરૂઆતમાં ત્રીજી નિસિદ્ધી બોલે એથી પૂજક સમજે છે કે મારે સાવધ યોગનો નિષેધ છે, અને સામા-યિકતું સ્વરૂપ પણ તેવું જ કહ્યું છે. એમ પૂજના ટાઈમે નવમા વ્રતની પણ આંશિક આરાધના થાય છે. જુઓ સાક્ષિપાઠ-સાવજ્જજોગ વિરબો, તિગુત્તો છસુ સંજબો ॥ ઉવઉત્તો જય-માણો ય, આયા સામાદ્યં હોઈ ॥૧॥ ૧૦-પહેલાં કહ્યું કે- પૂજના અવસરે પ્રભુની સામે જોવું. બાકીની ત્રણ દિશામાં ન જોવું, આથી દિશાનો સંક્ષેપ કર્યો અને ત્રણ નિસિદ્ધીમાં બીજી અને ત્રીજી નિસિદ્ધી કહેતી વખતે પૂર્વના આશ્રવ નિષેધનો સંકોચ કરાય છે, જેથી વ્રતને સંક્ષેપ્યા. એમ

પૂજનકાલે એ બંને રીતે દશમા વ્રતની આંશિક આરાધના થાય છે. ૧૧-પ્રભુદેવની પૂજા કરતી વખતે આહાર અધ્રુક્ષ (મૈથુન) વગેરેનો નિષેધ તો હોય જ છે. આથી અગીઆરમા વ્રતની આંશિક આરાધના થાય છે. (૧૨) જ્યારે અંગ-પૂજા કરીને ઉત્તમ શ્રાવકો અગ્રપૂજા કરે છે તે વખતે પ્રભુની આગળ નૈવેદ્ય વગેરે મૂકે છે. આ રત્નપાત્રને દાન દીધું કહેવાય. એમ બારમા અતિથિ સંવિભાગ નામના વ્રતની પણ દેશથી આરાધના થાય છે. આવો મહાલાલહાયક પૂજન કાળ છે એમ સમજીને ઉત્તમ લવ્ય શ્રાવકોએ જરૂર ત્રિકાલ પૂજા કરીને માનવ લવને સફલ કરવો. ૫૦.

હવે વાઢી પ્રભુપૂજામાં હિંસાદિ દોષો બતાવે છે તેનો જવાબ આ પ્રમાણે દેવો:—

કૂપના દષ્ટાંતથી નિર્દોષ પૂજા પ્રવચને,
જિમ મેલ શ્રમતરસાટણે જલથી તથા પ્રભુ પૂજને;
સંસાર સાગર ચુલુ કરે પ્રભુદેવ સાત્ત્વિક પૂજના,
છેદ સૂત્ર મહા નિશીથે કહી ત્રિકાલે પૂજના. ૫૧

અર્થ:—કૂવાના દષ્ટાંતથી (ઉઢાહરણથી) પ્રવચનમાં (સિદ્ધાંતમાં) પૂજાને નિર્દોષ (નિરવધ) કહી છે. જેમ કૂવાના પાણીથી ખોદતાં લાગેલ શરીરનાં મેલ-ધૂળ જાય છે, શ્રમ-થાક ઉતરે છે અને તરસ દૂર થાય છે, તેમજ પ્રભુ પૂજન કરવાથી આત્માનો કર્મરૂપી મેલ નાશ પામે છે. સંસારમાં રખડવારૂપી થાક ઓછો થઈ જાય છે. તેમજ પૌણ્ડલિક

તૃણા ઘટે છે. પ્રભુની સાત્વિક પૂજા સંસાર સમુદ્રને ચુલુ કરે—એટલે ખોખા જેટલો કરી નાખે છે—ઓછો કરે છે. એજ કારણથી મહાનિશીથ છેદ સૂત્રમાં શ્રાવકને ત્રિકાલ-સવાર, મધ્યાહ્ન અને સાંજે પૂજા કરવાની કહી છે. ૫૧.

આ ગાથામાં જલપૂજા, ચંદનપૂજા, તથા પુષ્પપૂજા ઉપર દષ્ટાન્ત કહે છે:—

વિપ્ર નારી સોમશ્રી જલપૂજને યશ સંપદા,
 છેવટ લહંતી મોક્ષ પણ નૃપ મોહને મારી ગદા;
 જયસૂર શુભમતિ દંપતી નિર્વાણ ચંદન પૂજને,
 લીલાવતી પણ તેહ પામે પુષ્પ કેરા પૂજને. પર

અર્થ:—સોમશ્રી નામે બ્રાહ્મણની સ્ત્રી જલપૂજના પ્રભાવે પાંચમે લવે મુક્તિપદ પામી, તેની બીના ટુંકામાં આ પ્રમાણે—ભરતક્ષેત્રમાં બ્રહ્મપુર નામનું નગર હતું. ત્યાં સોમિલ નામે એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો, તેને સોમા નામે સ્ત્રી હતી. પુત્રનું નામ યજ્ઞવલ્ક્ર અને તેની (યજ્ઞવલ્ક્રની) સ્ત્રીનું નામ સોમશ્રી હતું. એક વખત દૈવયોગે સોમિલ મરણ પામ્યો. તેની ઉત્તર ક્રિયા થયા બાદ સોમાએ (પુત્રવધૂ) સોમશ્રીને કહ્યું કે—હો સોમશ્રી ! દ્રાદશીનું દાન દેવા માટે તમારા સસરાની ક્રિયા નિમિત્તે જળ ભરી લાવો ? સાસુના કહેવા પ્રમાણે સોમશ્રી બીજી પાડોશણ સ્ત્રીઓની સાથે જળ લેવા ગઈ. પાણીનો ઘડો ભરીને આવતાં શ્રી દેવાધિદેવ પ્રભુના મંદિરની પાસે થઈને નીકળી. તેવામાં સ્વભાવે તેણે

મુનિવરની પવિત્ર દેશના આ પ્રમાણે સાંભળી કે “ જો ભવ્ય
 જીવ નિર્મલ પાણીનો ઘડો ભરીને ઉલ્લાસથી શ્રી વીતરાગ
 દેવની આગળ સ્થાપન કરે તે જરૂર મોક્ષપદ પામે. ” આ
 દેશના સાંભળીને સોમશ્રીએ તે જલનો ભરેલો ઘડો જિન-
 મંદિરમાં જઈને પ્રભુની પાસે મૂક્યો, ને બંને હાથ જોડી
 ભક્તિ ભાવથી બોલી કે—“ હે પ્રભો ! હું અણુસમન્નુ છું તેથી
 આપની સ્તુતિ કઈ રીતે કરું ? આ જલનો ઘડો ચડાવવાથી
 જો પુણ્ય (લાભ) થતું હોય, તે મને મલજો. ” સાથેની ખીજ
 સ્ત્રીઓએ (સોમશ્રી ઘેર આવ્યા ખેલાં) આ ખીના તેની
 સાસુને જણાવી દીધી. જ્યારે પાછળથી સોમશ્રી ઘેર આવી
 ત્યારે ક્રોધથી ધમધમીને સોમાએ કહ્યું કે—હે દુષ્ટા ! હું તને
 ઘડા વગર ઘરમાં નહિ પેસવા દઉં. અરે ભોલી ! હજી પિતૃ-
 ઓને તર્પણ કરવાનું અને અગ્નિને તૃપ્ત કરવાનું તથા
 બ્રાહ્મણોને દાન દેવાનું કામ બાકી છે, તે ખેલાં પાણીનો
 ઘડો જિનમંદિરમાં કેમ મૂકી આવી ? સાસુનાં ક્રોધ ભરેલાં
 આ વચનો સાંભળીને સોમશ્રી રોઈ ગઈ. તે રોતી રોતી
 ઘડો લેવા માટે એક કુંભારને ત્યાં ગઈ. તેણે કુંભારને કહ્યું
 કે—હે ભાઈ ! આ કંકણના બદલામાં તું મને એક ઘડો આપ.
 કુંભારે કહ્યું કે—તું રોતી રોતી ઘડો કેમ માગે છે ? ત્યારે
 સોમશ્રીએ તમામ ખીના કુંભારને જણાવી. કુંભારે રાજી થઈને
 કહ્યું કે—હે બેન ! તું મહાભાગ્યશાલી છું કે જેણીએ ઉત્તમ
 ભાવથી શ્રી જિનેશ્વર દેવની જલપૂજા કરી. મને ખાત્રી છે કે
 તું થોડા ભવમાં નિર્વાણ પદ પામીશ. કારણ કે પ્રભુપૂજા એ
 આત્મ કલ્યાણ કરવાના સાધનોમાં મુખ્ય સાધન કહ્યું છે.

આ પ્રમાણે કુંભારે જલપૂજની અનુમોહના કરી. ધ્યાન રાખવું કે અપેક્ષાએ અનુમોહના પણ સંસાર સાગર તરી જવો વગેરે વિશિષ્ટ ફલ દેવા સમર્થ નીવડે છે. (આ વાત અહીંજ આગળ સ્પષ્ટ સમજાશે.) આ અનુમોહના કરવાથી કુંભારે મહા પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યનો બંધ કર્યો. ત્યાર બાદ કુંભારે કહ્યું કે હું તને બીજો ઘડો આપું છું, તે લઈ જા. મૂલ્ય દેવાની જરૂર નથી. બેનનું કંકણ લેવાય નહિ. સોમશ્રીએ અહીંથી ઘડો લઈ તેમાં પાણી ભરીને ઘેર જઈ સાસુને આપ્યો. આથી સોમાનો ક્રોધાગ્નિ શાંત થયો, અને પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગી. પણ સોમશ્રીએ કરેલી જિનરાજની જલપૂજ સાંભળીને દ્રેષ કર્યો. તેથી સોમાને આગલા એક લવમાં ભોગવી શકાય, એવા તીવ્ર પાપકર્મનો બંધ તે (પશ્ચાત્તાપ કર્યા) પહેલાં જ પડી ચૂક્યો હતો. જલપૂજની અનુમોહના કરનાર કુંભાર (નો જીવ) કુંભાર નગરમાં શ્રીધર નામે રાજા થયો. તેને શ્રીદેવી નામે રાણી હતી. સોમશ્રી મરણ પામીને જલપૂજના પ્રભાવે આ શ્રીધર રાજાની કુંભારી નામે પુત્રી થઈ. અર્પૂર્વ રાજ્ય વૈભવને ભોગવવા લાગી. એક વખત અહીં ચાર જ્ઞાનવાળા શ્રી વિજયસેનસૂરિણ મહારાજ પધાર્યા. રાજા શ્રીધરને આ વાતની ખબર પડી. જેથી કુંભારી કુંવરી વગેરે પરિવારને સાથે લઈને તે પગે ચાલતાં શ્રીગુરૂ મહારાજને વંદન કરવા નીકળ્યા. ગુરૂ પાસે આવીને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈને સર્વે ઉચિત સ્થાને બેઠા. અહીં રાજા એક સીને બેસ્યો છે. તેનું શરીર ખડું જ મળથી ભરેલું અને ધૂળથી ખરડાયેલું હતું. તેના માથાની ઉપરના ભાગમાં રસોળીની જેવો ઘડાના

આકારે ઉંચો માંસપિંડ નીકળ્યો હતો. આ સ્થિતિમાં પણ તે રોગાદિની પીડાથી ઘણીજ હેરાન થતી હતી. તે જ્યારે નજીકમાં આવી, ત્યારે રાજાએ આચાર્ય મહારાજને પૂછ્યું કે આ રાક્ષસી જેવી લયજનક સ્ત્રી કોણ છે? જવાબમાં જણાવ્યું કે—(એ) તારા નગરમાં જે વેણુદત્ત નામે દરિદ્રી ગૃહસ્થ રહે છે, તેની એ પુત્રી થાય. આનો જન્મ થયો કે તરતજ તેના માતાપિતા મરણ પામ્યાં. ઘણી જ દુઃખી હાલતમાં આ સ્ત્રી પોતાનું જીવન ગુબરે છે. આ સાંભળી રાજાને કર્મની વિચિત્રતાનો ખરોખર ખ્યાલ આવ્યો. અવસરે તે દુઃખી સ્ત્રીએ ગુરૂને પૂછ્યું કે—હે ભગવન્! મેં પાછલા ભવમાં એવું શું પાપકર્મ આંધ્યું હતું કે જેના ઉદયે હું આવી દુઃખમય સ્થિતિ પામી. જવાબમાં ગુરૂ મહારાજે કહ્યું કે તું પાછલા ભવમાં સોમા નામની બ્રાહ્મણી હતી, તે વખતે તારા પુત્રની સ્ત્રીએ શ્રીજિનેશ્વર દેવની જલપૂજા કરી, તે ઉપર તેં દ્વેષ કર્યો, તેથી ભયંકર નિળિડ પાપકર્મ આંધ્યું, જેના પરિણામે તું આવાં ભયંકર દુઃખ ભોગવે છે. ઘણું પાપકર્મ ભોગવાઈ ગયું છે. સોમશ્રી જલપૂજના પ્રભાવે કુંભશ્રી નામે રાજકુંવરી થઈ, તે તેના પિતાની સાથે અહીં બેઠી છે. આ બીના સાંભળીને કુંભશ્રી ઘણી રાજી થઈ. તે રાજકુંવરીએ કુંભારની બીના પૂછી, તેના જવાબમાં કહ્યું કે તારી જલપૂજની અનુમોહના કરી, તેના પ્રભાવે તે મરીને (આ તારો પિતા) શ્રીધર નામે રાજા થયો. આ સાંભળીને રાજા પણ ઘણો ખુશી થયો. પૂર્વે કરેલા સુકૃત દુષ્કૃતનો વિશેષ વિચાર કરતાં ત્રણે (રાજા-કુંવરી-દુઃખી સ્ત્રી) જણાને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન

થયું, તેથી તેમને ખાત્રી થઇ કે ગુરૂએ કહેલી ધીના તદ્દન સાચી છે. કુંભશ્રીએ તે દુઃખી સ્ત્રીના માથે હાથ ફેરવીને મસ્તકનો વ્યાધિ દૂર કર્યો. જલપૂજનો પ્રભાવ જાણી કુંભશ્રી કુંવરી પ્રભુપૂજા વિશેષે કરવા લાગી. છેવટે સમાધિ-મરણ પામી ઈશાન દેવલોકે ગઇ. ત્યાં દેવતાઈ સુખ ભોગવીને મનુષ્ય ભવ પામશે. ત્યાંથી આગળ ચોથે ભવે દેવ થશે, અને પાંચમે ભવે મુક્તિ પદ પામશે.

તથા ચંદનપૂજના પ્રભાવે જયસૂરરાજ અને શુભમતિ રાણી અનંત સુખમય મુક્તિપદ પામ્યા. તે ધીના ટુંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી:—રાજા જયસૂર વૈતાલય ગિરિની ઉપર દક્ષિણ-શ્રેણિમાં ગજપુર નગરના વિદ્યાધર રાજા હતા, તેમને શુભ-મતિ નામે રાણી હતી. એક વખત ત્રીજા દેવલોકમાંથી ચવીને એક સમ્યક્દષ્ટિ દેવ તેના ગર્ભમાં આવ્યો. ઉત્તમ ગર્ભના પ્રભાવે રાણીને દોહલો થયો કે ‘હું રાજાની સાથે અષ્ટાપદ તીર્થે જઈ પ્રભુદેવની પૂજા કરું.’ આ ધીના રાણીએ રાજાને કહી, જેથી બંને જણાં વિમાનમાં ઘેરીને અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર આવ્યા. અહીં રાણીએ શ્રીજિનેશ્વર પ્રભુની પરમોક્ષાસથી પૂજા કરી અને ચંદનપૂજા ઠાઠમાઠથી સવિસ્તર કરી. પછી નીચે ઉતરતાં એક દિશામાંથી દુર્ગંધ આવી. તપાસ કરતાં ખાત્રી થઇ કે મુનિરાજ કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાને આતાપના લઇ રહ્યા છે. તેમના શરીરમાંથી પરસેવાની દુર્ગંધ આવે છે. રાણીએ રાજાને પૂછ્યું કે મુનિઓ આવી દુર્ગંધ દૂર કરવા માટે પ્રાસુ-ક જળથી ન્હાય તો તેમાં શું વાંધો? જવાબમાં રાજાએ કહ્યું કે સંયમરૂપ જળથી મુનિવરો ન્હાય છે તેથી તેઓ કાયમ

પવિત્રજ હોય છે. શીલ ધર્મને ટકાવવા માટે સ્નાનનો નિષેધ છે. અહીં શુભ મતિએ મુનિના શરીરની દુર્ગંધા કરી પાપકર્મ ઉપાર્જન કર્યું. (તે કર્મ આગળ મદનાવલિના ભવમાં લોગવે છે) ભક્તિભાવે રાજ અને રાણીએ મુનિના શરીર ઉપરનો મળ પ્રાસુક જળથી દૂર કર્યો અને સુગંધિ પદાર્થો ચોપડ્યા. ત્યાંથી બંને આગળ ખીજ તીર્થોની યાત્રા કરવા ગયા. અહીં મુનિના શરીર ઉપરની સુગંધનો ગંધ લેવા ઘણાં ભમરાઓ ચોંટે છે, અને ચટકા મારે છે જેથી મુનિ તીવ્ર વેદના લોગવે છે, તો પણ સદ્ધ્યાનથી લગાર પણ ચલાયમાન થતા નથી. તીર્થયાત્રા કરીને પાછા ફરતી વખતે બંને અહીં આવી જીએ છે તો જણાય છે કે ભમરાઓ મુનિને હેરાન કરી રહ્યા છે. રાજાએ તમામ ભમરાઓ ઉડાડી મૂક્યા. આ તીવ્ર વેદના સહન કરવાથી મુનિને કેવલજ્ઞાન થયું. મુનિરાજે દેશના દેતાં જણાવ્યું કે-મુનિરાજના મલિન શરીરની દુર્ગંધા ન કરવી જોઈએ. તેમ કરે તો તે કર્મના ઉદયે દુર્ગંધા કરનાર જીવની ભવોભવ ખીજાઓ દુર્ગંધા કરે છે. જે પાપરૂપ મેલથી મલિન હોય, તેજ ખરો મલિન કહેવાય. આ વચન સાંભળીને રાણી શુભમતિએ દુર્ગંધા કરેલી તેની માફી માગી. વારંવાર મુનિને નમીને તે અપરાધ ખમાવવા લાગી. મુનિરાજે રાણીને કહ્યું કે તમે આવો ખરા દીલથી પશ્ચાન્તાપ કર્યો, તેથી ઘણું પાપ નાશ પામ્યું, તો પણ એક ભવમાં લોગવી શકાય એટલું પાપકર્મ (લોગવવાનું) બાકી રહ્યું છે. પૂર્ણ ઉદ્ધાસથી શ્રી જૈનેન્દ્ર ધર્મની આરાધના કરી માનવ જન્મને સફલ કરવો. આવી દેશના સાંભળીને તથા વંદન કરી બંને જણા સ્વસ્થાને આવ્યા.

અવસરે રાણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો, તેનું નામ 'કલ્યાણ' રાખ્યું. અનુક્રમે પુત્ર ઉંમર લાયક થયો, એટલે પુત્રને રાજ્ય સોંપીને બંને જણાએ ગુરૂ મહારાજની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પૂર્ણ ઉદ્ધાસથી તેની યથાર્થ સાધના કરી રાજા સૌધર્મ દેવ-લોકે દેવ થયો અને શુભમતિ તેની દેવાંગના થઈ. અવસરે ત્યાંથી ચ્યવીને (ત્રીજે ભવે) શુભમતિનો જીવ હસ્તિનાપુરમાં જિતશત્રુ રાજાની મદનાવલિ નામે પુત્રી પણે ઉપજ્યો. અનુક્રમે યોગ્ય વય થતાં સ્વયંવર મંડપમાં વર વરવાના પ્રસંગે તે પુત્રીએ સિંહધ્વજ રાજાને વરમાલા ખેંચાવી. કેટલોક સમય વીત્યા બાદ પૂર્વે બાંધેલું પાપકર્મ ઉદયમાં આવ્યું, તેને લઈને મદનાવલિના શરીરમાંથી અસહ્ય દુર્ગંધ છુટવા લાગી, જેથી સર્વેને તિરસ્કારપાત્ર બની. આથી રાજાને ઘણું દુઃખ થયું. તેણે ઘણાં ઉપચાર કર્યાં, પણ લગારે ફાયદો થયો નહિ. રાજાએ તેને છેટે જંગલમાં મહેલ બંધાવીને ત્યાં રાખી. રાજ-સુભટો દૂર રહીને તેની સલાખ રાખે છે. દુઃખે કરી સહન કરી શકાય એવી દુર્ગંધથી રાણી તીવ્ર વેદના ભોગવે છે, આ સ્થિતિમાં રાણીએ વિચાર્યું કે ભલભલાને પણ કર્મોના ફલ ભોગવવા પડે છે, તો પછી મારે આ વેદનાને કર્મપરિણામ સમજીને સમતા ભાવે સહન કરવી એમાંજ ડહાપણ ગણાય. 'ઓ દીન બી વીત જાય ગા' એટલે સુખના કે દુઃખના દહાડા કોઈના કાયમ રહેતાજ નથી. આવી રીતે ધૈર્ય રાખીને પલંગમાં રાણી ખેડી છે, એવામાં રાણીએ ગોખની ઉપર ખેડેલા શુક પક્ષીના જોડલાને જોયું. તે શુકપક્ષીના જોડલાએ રાણી સાથે વાતચિત કરતાં મદનાવલિનું જીવનચરિત્ર કહ્યું. રાણીને આ

(પોતાનું જીવન) સાંભળતા જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું, તેથી એને ખાત્રી થઈ કે આ શુક પક્ષીનું કહેવું તદ્દન વ્યાજબી છે. છેવટે આ શુક પક્ષીના કહ્યા પ્રમાણે રાણીએ સાત દિવસ સુધી વિધિ-પૂર્વક ઉદ્ધાસથી શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુની ચંદનપૂજા કરી, જેના પ્રભાવે તમામ દુર્ગંધ નાશ પામી. રાણીના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. આ બીના રાજ્યે જાણી, જેથી તે ખૂશી થઈને રાણીને હાથી ઉપર બેસાડીને રાજમહેલમાં લઈ ગયા. એક વખત બંને જણા આનંદમાં બેઠા છે, એવામાં ખબર મળી કે—અમરતેજ નામના મહા મુનીશ્વરને ઉદ્યાનમાં કેવલજ્ઞાન થયું છે, જેથી રાજા રાણી વિગેરે પરિવારને સાથે લઈને વંદન કરવા ગયા. ત્યાં મુનિરાજની વૈરાગ્યમય અપૂર્વ દેશના સાંભળ્યા બાદ રાણીએ ગુરૂને પૂછ્યું કે—જેણે મારૂં જીવન કહી સંભળાવ્યું તે શુકપક્ષી કોણ હતો? જવાબમાં કેવલી પ્રભુએ કહ્યું કે હે રાણી! તે તારો પૂર્વ ભવનો સ્વામી હતો. તેણે શુક પક્ષીનું રૂપ કરીને તીર્થંકર ભગવંતની પાસે તારૂં જીવન સાંભળીને તને પ્રતિબોધ કરવા ખાતર અને નીરોગી થવાનો ઉપાય જણાવવા માટે તારી આગળ (તારૂં) જીવન કહી સંભળાવ્યું હતું. તે દેવ અહીં તારી પાસેજ બેઠો છે. રાણીએ તે દેવની પાસે જઈને તેનો ઉપકાર માન્યો. દેવે (પૂર્વ ભવના સ્વામીએ) રાણીને કહ્યું કે—“ હવે મારૂં સાત દિવસનું આઉષ્ણું બાકી છે. અહીંથી ચવીને હું ખેચર (વિદ્યાધર) નો પુત્ર થઈશ. તે વખતે તું મને પ્રતિબોધ કરજે ” રાણીએ કહ્યું કે મને તેવું જ્ઞાન થશે, તો જરૂર તેમ કરીશ. આવો ઉત્તર સાંભળીને દેવ સ્વસ્થાને ગયો. અવસરે (શુભમતિના જીવ) રાણી મહ-

નાવલિએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી ઉચ્ચ તપસ્યા સાધવા માંડી. પેલો દેવ સાત દિવસનું દેવાયુધ્ય પૂરું કરીને પવન નામના વિદ્યાધર રાજાનો મૃગાંક નામનો પુત્ર થયો. અનુક્રમે યૌવન વય થતાં એક દિવસ વિમાનમાં બેસીને મૃગાંક કુમાર આવ્યો જાય છે, ત્યારે તેની નજર સાધ્વી મહનાવલિની ઉપર પડે છે. આ વખતે કામાતુર મૃગાંક કુમારે નીચે આવીને સાધ્વીને ઘણાંએ અનુકૂલ ઉપસર્ગો કર્યા તો પણ સાધ્વીજી શીલધર્મથી ચલા-ધમાન થયાજ નહિ, ઉપસર્ગને સમભાવે સહન કરવાથી તે કેવલજ્ઞાન પામ્યા ને મૃગાંક કુમારને (પૂર્વે કરેલી પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે) પ્રતિબોધ પમાડ્યો, જેથી કુમારે દીક્ષાને સાધીને કેવલી થવા પૂર્વક મુક્તિપદ મેળવ્યું. સાધ્વી મહનાવલિ પણ ઘણાં વર્ષના કેવલી પર્યાયમાં અનેક ભવ્ય જીવોનો ઉદ્ધાર કરી નિર્વાણપદ પામ્યા. સારાંશ એ કે ચંદનપૂજા કરવાથી જય-સૂર (મૃગાંક) અને શુભમતિ (મહનાવલિ) જેમ સંસાર-સાગર તરી ગયા, તેમ ભવ્ય જીવોએ પ્રભુની ઉદ્ધાસથી પૂજા કરી આત્મકલ્યાણ જરૂર સાધવું. તેમજ પ્રભુદેવની ઉત્તમ પુષ્પ (કૂલ) પૂજા કરવાથી લીલાવતી નામની એ વણિક પુત્રીએ મોક્ષ સંપદા મેળવી હતી. તેની ટુંકી ધીના આ પ્રમાણે જાણવી:— ઉત્તરમથુરા નામની એક નગરી છે, ત્યાં ધનપતિ નામે એક શેઠ રહેતા હતા. તેમને શ્રીમાલા નામે સ્ત્રી હતી. લીલાવતી નામે પુત્રી હતી, મુનિરાજના કહેવા પ્રમાણે વિધિપૂર્વક ઉદ્ધા-સથી તેણે (લીલાવતીએ) પ્રભુદેવની ઉત્તમ પુષ્પપૂજા કરી હતી; તે ઉપરાંત તે પરમ શ્રાવિકા હંમેશા પ્રભુપૂજાદિ ધર્મા-નુષ્ઠાનમાં મગ્ન રહેતી હતી. અંતે સમાધિ ભરણ પામી દેવ-

પણે સૌધર્મ દેવલોકની દેવતાઇ ઋદ્ધિ ભોગવી. લીલાવતીને ગુણધર નામે ભાઈ હતો. તે પણ બેનના કહેવા પ્રમાણે પ્રભુ-પૂજા હંમેશાં કરતો હતો, જેના પરિણામે તે પણ ત્યાંજ સૌધર્મ દેવલોકે દેવ થયો. દેવાયુષ્ય પૂરું કરીને લીલાવતીનો જીવ દેવલોકને ત્યાંજ કરીને ત્રીજે ભવે સુરપુર નગરના સુર-વિક્રમ રાજની વિનયશ્રી નામે પુત્રી થઈ. અને ગુણધરનો જીવ સ્વર્ગથી ચ્યવીને પદ્મપુર નગરના પદ્મરથ રાજનો જય નામે પુત્ર થયો. બુદ્ધો કર્મની વિચિત્રતા. અહીં પૂર્વે જે ભાઈબેન હતા તે દૈવયોગે સ્ત્રી ભર્તાર થાય છે. એટલે જયકુમારનું લગ્ન વિનયશ્રી સાથે થાય છે. નિર્મલાચાર્ય નામના ગુરૂના સમાગમથી આ બાબતની ખાત્રી થાય છે. છેવટે વિનયશ્રી દીક્ષાને સાધીને નિર્વાણપદને પામી. પર.

આ ગાથામાં ધૂપપૂજા તથા દીપક પૂજા વડે મોક્ષ મેળવનારના દૃષ્ટાંત કહે છે:—

સાતમે ભવ સિદ્ધિ વિનયધર ધૂપથી,
પામે જવાથી જ્યાં મરણ જન્માદિનો ભય રજ નથી;
જિનમતિ ને ધનસિરિ સખિ દ્રવ્ય દીપક પૂજને,
વર ભાવ દીપ જગાવતી તિમ સાધતી શિવશર્મને. ૫૩.

અર્થ:—રાજા વિનયધરે પ્રભુદેવની ઉલ્લાસથી ધૂપ પૂજા કરી હતી. તેના પ્રભાવે તે સાતમે ભવે જ્યાં જન્મ મરણાદિનો લગાર પણ ભય નથી એવા પરમપદ મોક્ષને પામ્યા. તે બીના ટુંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી:—પોતનપુર

નામના નગરમાં વજ્રસિંહ રાજા હતો, તેને કમળા અને વિમલા એ નામની બે રાણીઓ હતી. કમલા રાણીને કમલ નામે અને વિમલા રાણીને વિમલ નામે પુત્ર હતો. વિમલા રાણીનો પક્ષ લઈને નિમિત્તિયાએ ‘ રાજ્યપદને યોગ્ય કોણુ થશે ? ’ આ (રાજાએ પૂછેલા) પ્રશ્નના જવાબમાં કહ્યું કે “ વિમલ કુમાર સર્વગુણ સંપન્ન છે, તેને રાજ્ય સોંપવું ઉચિત છે. કમલ કુમારને રાજા બનાવશો, તો તમારા રાજ્યનો નાશ થશે.” આથી દશ દિવસના બાલક કમલકુમારને નોકરોની મારફત ભયંકર અટવીમાં મૂકાવી દીધો. ત્યાંથી માંસનો પિંડ જાણીને ભારંડ પક્ષીએ ઉપાડ્યો. તે બીજા ભારંડના જોવામાં આવ્યો. આકાશમાં બંનેની તકરારમાં બાળક નીચે પડ્યો. તેને કુવામાં પડતાં ત્યાં ખેડેલાં પડેલા પુરૂષે ઝીલી લીધો. તે બંને સુબંધુ નામે એક સાર્થવાહની મદદથી ખહાર નીકળ્યા. (બાળકની સાથે કુવામાંથી ખહાર નીકળેલા) પુરૂષે સાર્થવાહને બીના જણાવી ને તે બાલક સોંપ્યો. તેણે (કમલ) બાલકનું નામ “ વિનયંધર ” રાખ્યું. અનુક્રમે સાર્થવાહ મુસાફરી કાર્ય પૂરું થતાં પોતાના કંચનપુર નગરમાં આવ્યો. અહીં વિનયંધર કાળક્રમે મોટી ઉંમરનો થાય છે. એક વખત વિનયંધરે મુનિરાજની દેશનામાં સાંભળ્યું કે— “ જોઓ કસ્તુરી, ચંદન, અગર અને કર્પૂર મિશ્રિત ધૂપથી પ્રભુદેવની પૂજા કરે, તેઓને ઈદ્રાદિક પણ નમસ્કાર કરે છે અને તેઓ સંસાર સાગરને તરી જાય છે. ” આથી વિનયંધરે અવસરે પરમ ઉલ્લાસથી ધૂપપૂજા કરી, તેમાં પ્રતિજ્ઞા કરી કે આ ધૂપધાણામાં રહેલો ધૂપ જ્યાં સુધી સર્વથા ન

બળી રહે, ત્યાં સુધી મારે પ્રાણાંત કળે પણ અહીંથી ખસવું નહિ. આ પ્રસંગે યજ્ઞે ભયંકર સર્પનું રૂપ કરીને આકરા ઉપસર્ગો કર્યા, તો પણ તે તલભાર પણ ચલિત થયો (હગ્યો) નહિ. છેવટે યજ્ઞે પ્રસન્ન થઈને સર્પના ઝેરને ઉતારનારૂં એક રત્ન આપ્યું. જણાવવું જરૂરી છે કે-આ કંચનપુરનો રત્નરથ નામે રાજા હતો, તેને ભાનુમતી નામની પુત્રી હતી, સર્પ કર-ડવાથી 'મરી ગઈ' એમ જાણીને રાજા વગેરે તે કુંવરીને ચિતામાં સુવાડી બાળવાની તૈયારી કરતા હતા, તેટલામાં વિનયંધરે આવીને રત્નના પ્રભાવે તેને (કુંવરી) સાવધાન કરી. ત્યાર બાદ પ્રસન્ન થયેલા યજ્ઞના કહેવાથી રાજાને વિનયંધરની પૂરી ઝોળખાણ મળી, જેથી તેની સાથે ભાનુમતીને પરણાવી, તેમજ રાજાએ બીજી પણ પુષ્કળ ઋદ્ધિ આપી. મારા પિતાએ મને નાની ઉંમરમાં ઘણું દુઃખ આપ્યું, એમ યજ્ઞના કહેવાથી વિનયંધરે જાણ્યું, જેથી પિતાની ઉપર ચઢાઈ કરી. આ વખતે યજ્ઞે વજ્રસિંહને જણાવ્યું કે-આ વિનયંધર તમારો પુત્ર છે જેને તમે અરણ્યમાં મૂકાવી દીધો હતો. આથી યુદ્ધ શાંત થયું. પિતાએ ગેરવ્યાજબી કામ કર્યું તેનો પશ્ચાત્તાપ કરીને વિનયંધરને દીક્ષા લેવાનો વિચાર જણાવ્યો. ત્યાં તો વિનયંધરે પણ સંયમ લેવાની ઇચ્છા દર્શાવી, જેથી વિમલકુંવરને રાજ્ય સોંપી બંને જણાએ ઉલ્લાસથી શ્રી વિજયસૂરિ મહારાજની પાસે દીક્ષા લીધી. યથાર્થ આરાધના કરીને બંને મુનિવરો ચોથા માહિન્દ્ર દેવલોકમાં દેવ થયા. અહીં વિનયંધરના સાત ભવ સમજવાના છે. તેમાં ૧-વિનયંધર. ૨-માહિન્દ્ર દેવ. એમ બે ભવ થયા. પાંચ બાકી રહ્યા તે આ પ્રમાણે-વજ્રસિંહનો જીવ દેવલોકથી સ્થવીને ક્ષેમપુરનો પૂર્ણ-

અંદ્ર રાજા થયો, અને વિનયધરનો જીવ ત્રીજે ભવે ક્ષેમપુરમાં ક્ષેમંકર શેઠનો ધૂપસાર નામે પુત્ર થયો. જુઓ ધૂપપૂજાનો પ્રભાવ-પાછલા ભવમાં કરેલી ધૂપપૂજાના પ્રભાવે ધૂપસાર સુગંધી શરીરવાળો થયો, એટલે એના શરીરમાંથી બહુજ સુગંધ છૂટવા લાગી. આ વાતની રાજાને ખબર પડી. તેણે પાછલા ભવના દ્રેષથી ધૂપસારના શરીર ઉપર અશુચિ પદાર્થ ચોપડાવ્યા. તો પણ ચક્ષુ (ના જીવ)ની મદદથી તેના શરીરમાંથી અપૂર્વ સુગંધ નીકળવા લાગી. છેવટે રાજાએ માફી માગી. કેવલી ભગવંતની પાસેથી પૂર્વ ભવની ખીના જાણવાની મળી, જેથી ધૂપસારને જ્ઞાતિસ્મરણુ જ્ઞાન પ્રગટયું. એ દેશનાનો પ્રભાવ સમજવો. અહીં રાજાની સાથે અપૂર્વ સંયમની સાધના કરીને ધૂપસાર ખેલા ઐવેચક દેવલોકમાં દેવ થયો. ત્યાંનાં સુખ લોગવીને મનુષ્ય ભવ પામશે. પછી દેવ થઈને નર ભવ પામી સંયમને આરાધી મોક્ષ પામશે.

તેમજ દ્રવ્યદીપકની પૂજા કરી, તેથી જિનમતિ અને ધનશ્રી નામની બંને સખીઓએ ઉત્તમ કેવલ જ્ઞાનરૂપી ભાવ દીપકને ચેતાવીને મોક્ષ સુખ મેળવ્યું. તે ખીના ટુંકામાં આ પ્રમાણે સમજવી:—મેઘપુર નામના નગરમાં સુરદત્ત નામે શેઠ રહેતા હતા, તેમને શીલવતી નામે સ્ત્રી હતી. બંનેને સમ્યગ્દષ્ટિ જિનમતિ નામે પુત્રી હતી, તેને ધનશ્રી નામે મિથ્યાદષ્ટિ સખી (ખેડેનપણી) હતી. જિનમતિ હંમેશાં જિનમંદિરમાં પૂજાના પ્રસંગે ઉલ્લાસથી દીપક કરતી હતી. આ જોઈને ધનશ્રીએ પૂછ્યું કે-આમ કરવાથી શો લાભ થાય ? તેના જવાબમાં જિનમતિએ જણાવ્યું કે-દેવતાઈ સુખ અને છેવટે મોક્ષપદ મળે. પવિત્ર આગમો

સ્પષ્ટ જાહેર કરે છે કે—“દીપપૂજના પ્રભાવે બુદ્ધિ વધે, અખંડ દેહ મળે, શરીરની કાંતિ ચળકે, રોગાદિ કષ્ટ ટળે, અને અનર્ગલ સંપદા મળે, પાપરૂપ પતંગીયાનો જરૂર નાશ થાય” સખીનાં આ વચનો સાંભળીને ધનશ્રી તે પ્રમાણે હંમેશાં ત્રિકાલ દીપકપૂજા કરવા લાગી. જિનમતિની ઉત્તમ સોખત મળી, તેથી છેવટે અનશન અંગીકાર કરીને સમાધિ મરણુ સાધીને દીપકપૂજના પ્રભાવે સૌધર્મ દેવલોકમાં દિવ્યરૂપાદિ ઋદ્ધિવાળી દેવી થઈ. હંમેશના નિયમ મુજબ અર્પૂર્વ ઉલ્લાસથી જિનમતિ પૂજના ટાઇમે કાયમ ત્રિકાલ દીપક પૂજા કરતી હતી. તે ધર્મમય સાત્ત્વિક જીવન ગુજારીને છેવટે જ્યાં ધનશ્રી ઉપજી હતી ત્યાંજ મહાર્ધક દેવી થઈ.

અને દેવીઓએ અહીં મેઘપુરમાં શ્રી ઋષભદેવનું લવ્ય વિશાલ મંદિર બનાવીને ઉપરના ભાગે કળશ સ્થાપીને ત્યાં રત્નદીપક મૂક્યો. એ દીપકપૂજનો પૂર્વનો સંસ્કાર સમજવો. ધનશ્રી સ્વર્ગમાંથી ચ્યવીને હેમપુરના મકરદંવજ રાજાની કનકમાલા નામે રાણી થઈ. ધ્યાનમાં રાખવું કે—જિનમતિનો જીવ હજી દેવલોકમાં દેવીપણે છે. તે દેવી રાતના પાછલે ખેરે કનકમાલાને પ્રતિબોધ કરવાની ખાતર કહેવા લાગી કે—હે રાણી ! યાદ રાખજે કે—તેં પાછલા ભવે પ્રભુની દીપક પૂજા કરી તેથી તને આ વિશાલ રાજ્ય ઋદ્ધિ મળી છે, એમ વારંવાર કહેવા લાગી. તો પણ રાણીને નિર્ણય થતો નથી કે આ કોણ કહે છે. છેવટે કેવલી મહારાજાની પાસેથી આ ખાખતનો નિર્ણય થાય છે. દેશના સાંભળતાં જાતિસ્મરણુ જ્ઞાન પામી જૈન ધર્મ અંગીકાર કરે છે. જિનમતિ દેવીએ આ

વાતની અનુમોદના કરી જણાવ્યું કે—હું સ્વર્ગથી ચ્યવીને અહીંજ સાગરદત્ત શેઠની સુદર્શના નામે પુત્રી થઈશ. ત્યારે તું મને જૈન ધર્મ પમાડજે, એમ કહી દેવી સ્વસ્થાને ગઈ. અવસરે જિનમતિ દેવી ચ્યવીને સુલસાના ગર્ભમાં આવી.

જન્મ થતાં સુદર્શના નામ પાડ્યું. જ્યારે મોટી થઈ ત્યારે લાગ જોઈને કનકમાલાએ સુદર્શનાને શ્રીઋષભ પ્રભુના મંદિર ઉપર રહેલા રત્નદીપકની ખીના કહી સંભળાવી. જેથી તે જ્ઞાતિસ્મરણ જ્ઞાન પામી રાણીને ભેટી પડી, અને સુદર્શનાએ ઘણાં બહાલથી રાણીનો ઉપકાર માન્યો. અહીં બંને અવસરે સંયમને અંગીકાર કરીને તેની અપૂર્વ ઉદ્ધાસથી સાધના કરીને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવીને મનુષ્ય ભવમાં ચારિત્ર સાધીને શિવસંપદા પામશે. ૫૩.

હવે અક્ષતપૂજા તથા નૈવેદ્ય પૂજા ઉપર દૃષ્ટાન્ત કહે છે:—

કીર યુગલની જેમ સુર સુખ હોય અક્ષત પૂજને,
નિર્વાણ થાય પરંપરાએ દેખ વિજય ચરિત્રને;
રાજા હલી નૈવેદ્ય પૂજા આચરે નિર્મલ મને,
દેવભવ વચમાં લહે ને સાતમે ભવ મુક્તિને. ૫૪

અર્થ:—અક્ષત પૂજના પ્રભાવે કીર યુગલ (પોપટના જોડલા)ને દેવતાઈ ઋદ્ધિ મળી અને છેવટે મુક્તિનો પણ લાભ થયો. તે ખીના ટુંકામાં આ પ્રમાણે:—શ્રીપુર નગરની બહાર શ્રી ઋષભદેવના મંદિરની આગળના ભાગમાં એક આંખાનું ઝાડ હતું. તે (વૃક્ષ)ની ઉપર એક શુક પક્ષીનું

જોડવું રહેતું હતું. તેમાંની શુકી (સૂડી) એ પાછલા ભવમાં પરિવ્રાજિકા હતી. અહીંના રાજા શ્રીકાંતને શ્રીદેવી (વિગેરે) નામે રાણી હતી. પાછલા ભવના સ્નેહને લઈને તેને જોતાં આ સૂડીને જ્ઞાતિસ્મરણુ જ્ઞાન થયું. તેથી તેણે રાજાને પહેલાંની ખીના જણાવીને ખુશી કર્યો, અને પોતાના પતિ (સૂડી) ના પ્રાણ બચાવ્યા, અને રાજાએ પોતાના ક્ષેત્રમાં તે જોડાને ચણવાની રજા આપી. અવસરે આ સૂડીએ બે ઈંડાં મૂક્યાં. તેમજ તેની સપત્ની (શોક) બીજી સૂડીએ પણ એક ઈંડું મૂક્યું. પ્રથમની સૂડીએ શોકનું ઈંડું પોતાના માલામાં લાવી મૂક્યું. ત્યાં સોલ મુહૂર્ત સુધી રહ્યું. ઈંડું નહિ જોવાથી શોક (સૂડી) તરફડવા લાગી. આ જોઈને દયા આવવાથી પાછું હતું ત્યાં તે ઈંડું મૂક્યું. ઈંડું જોઈને શોક (સૂડી) શાંત થઈ. અવસરે તે બે ઈંડાંમાંથી બે બચ્યા (સૂડો-સૂડી) નીકળ્યાં. તેઓ રાજાના ખેતરની ચણુ ખાઈને મોટા થવા લાગ્યા. એક વખત પ્રભુ શ્રીઋષભદેવને વંદન કરવા માટે જ્ઞાની ચારણુ મુનિ પધાર્યા. આ વખતે રાજા વગેરે પણ અહીં હાજર હતા. તેઓએ વંદનાદિ વિધિ સાચવીને મુનિરાજનો અપૂર્વ આદર સત્કાર કર્યો. અવસરે રાજાએ તે મુનિને અક્ષત પૂજનું ફલ પૂછ્યું. જવાબમાં મુનિરાજે કહ્યું કે-જે ભવ્ય જીવો પ્રભુની આગળ અખંડ ઉન્નવલ અક્ષત (ચોખા)ની ત્રણુ ઢગલી કરે તે જરૂર અખંડ મોક્ષ સુખ પામે. આ સાંભળીને જેમ નગર-જનો અક્ષતપૂજ કરવા તૈયાર થયા, તેમ શુકમિથુને (સૂડો અને સૂડીએ) પણ ઉલ્લાસથી પ્રભુની આગળ ત્રણુ અક્ષતના પુંજ કર્યા. એમ કરવાને પોતાના બચ્યાઓને પણ લલામણુ

(સૂચના) કરી. જેથી તેઓ પણ તેમ કરવા લાગ્યા. અંતે ચારે પક્ષીઓ પ્રભુની અક્ષત પૂજા કરવાથી બીજે ભવે દેવ લોકની ઋદ્ધિ પામ્યા. ત્યાંથી ચ્યવીને ચાર પક્ષીઓમાંથી શુક (જે બચ્ચાના બાપ)ને જીવ ત્રીજે ભવે હેમપુર નગરને માલીક હેમપ્રભ રાજા થયો. અને સૂડીને જીવ તેજ રાજાની જયસુંદરી નામે રાણી થઈ. એની શોક (બીજી સૂડી)ને જીવ તેજ રાજાની રતિ નામે રાણી થઈ. ખેલાં (સૂડીના ભવમાં) સપત્ની (શોક)નું ઈડું સોલ મુહૂર્ત સુધી પોતાના માળામાં રાખ્યું હતું. તેથી ગાઠ પાપ કર્મ બંધાયું. તેના પરિણામે આ ભવમાં રાણી જયસુંદરીને સોલ વર્ષ પર્યંત મદનકુમાર પુત્રનો વિયોગ સહેવો પડ્યો. આ બીના વિજય-ચંદ્ર કેવલીના ચરિત્રમાંથી વિસ્તારે જાણવી. મેં ત્યાંથી અહીં ટુંકામાં જાણાવી છે. પુણ્યોદયે રાજા હેમપ્રભને કેવલીનો સમાજમ થતાં તેણે કેવલી ગુરૂને પૂછ્યું કે-આવું સુખ મને કયા પુણ્યથી મળ્યું ? જવાબમાં શ્રી કેવલી ભગવંતે કહ્યું કે- “ તમે શુક પક્ષીના ભવમાં પ્રભુ શ્રી જિનેશ્વર દેવની આગળ ઉલ્લાસથી અક્ષતના ત્રણ પુંજ કર્યા હતા. તેથી જે પુણ્યાનુ-બંધી પુણ્ય બંધાયું તેના પરિણામે આ રાજ્યઋદ્ધિ આદિ સુખ મળ્યું છે. આનાજ પ્રતાપે અહીંથી ત્રીજે ભવે તું મોક્ષ સુખને જરૂર પામીશ.” આ સાંભળીને રાજ્યમાં આવીને રાજાએ રતિરાણીના પુત્રને રાજ્ય સોંપીને જયસુંદરી અને મદનકુમારની સાથે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ઉલ્લાસથી સાધીને હેમપ્રભ મુનિ (રાજા હેમપ્રભ) મહાશુક દેવલોકમાં ઈંદ્રની ઋદ્ધિ પામ્યા. અવસરે ત્યાંથી ચ્યવીને ઉત્તમ નરભવ

પામીને સંયમની સાધના કરીને સિદ્ધિના સુખ પામશે. એમ શુક પક્ષીએ અક્ષતપૂજના પ્રભાવે (શુક પક્ષીના લવથી માંડીને) છઠ્ઠે ભવે મોક્ષપદ મેળવ્યું.

સાતમી નૈવેદ્ય પૂજા કરવાથી હલી રાજ્યે સાતમે ભવે મોક્ષ સુખ સ્વાધીન કર્યું. તે બીના ટુંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી:—ભરતક્ષેત્રમાં ક્ષેમા નામે એક નગરી હતી. ત્યાં સૂર-સેન નામે રાજા રાજ્ય કરતા હતા. આ નગરીથી થોડેક દૂર શૂન્ય જંગલમાં શ્રી ઋષભ પ્રભુનું મંદિર હતું. ત્યાં બીજા આશાતના કરનારા દુષ્ટ પુરૂષો દાખલ ન થાય, આ ઈરાદાથી એક દેવ સિંહનું રૂપ કરીને ઉભો રહેતો હતો. અહીં નજીકમાં એક નિર્ધન કણ્ઠીનું ખેતર હતું. તે અહીં ખેતી કરતો હતો તેવામાં ચારણ મુનીશ્વરના દર્શન થયા. ખેડૂત પરમ ઉદ્ધાસે તેમને વાંદીને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછવા લાગ્યો કે—હું જન્મથીજ દુઃખિયો કેમ રહું છું? મુનિરાજે જવાબમાં કહ્યું કે તેં પાછલા ભવે મુનિને દાન દીધું નથી. અને પ્રભુની આગળ નૈવેદ્ય ધર્યું નથી, તેથી તારી આવી નિર્ધન અવસ્થા જણાય છે. આ સાંભળીને તે હલીએ (હલ રાખે માટે હલી કહેવાય—ખેડૂત) મુનિની પાસે અભિગ્રહ લીધો કે—હું હંમેશાં મારે માટે જે ભોજન આવશે, તેમાંથી શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુની પાસે એક પિંડ ધરીશ. અને છતી જોગવાઈએ મુનિરાજને દાન દઈને જમીશ. આ બાબત મુનિએ અનુમોહના કરી. મુનિરાજે વિહાર કર્યો અને ખેડૂત ખેતરમાં ગયો. લીધેલો નિયમ ધરોળર પાલતો હતો. હંમેશના નિયમ મુજબ તે એક વખત નૈવેદ્ય પૂજા ભૂલી ગયો, ને ઘણી ભૂખ

લાગવાથી જ્યાં ખાવાની તૈયારી કરે છે, તેવામાં તે નિયમ યાદ આવ્યો. તેથી નૈવેદ્ય લઈને જ્યાં મંદિરમાં જાય છે ત્યાં તેણે દરવાજાની પાસે સિંહ દીઠો. થોડીવાર વિચારમાં પડ્યો. હિંમત ધરીને મરણની પણ પરવા નહિ રાખીને જ્યાં મંદિરની અંદર દાખલ થાય છે ત્યાં તો સિંહ અદૃશ્ય થયો. નૈવેદ્ય પૂજા કરીને તે જમવાની તૈયારી કરે છે, તેવામાં પેલો દેવ મુનિનું રૂપ કરી ત્યાં આવ્યો, ત્યારે ખેડુતે ઉલ્લાસથી બહારાવ્યું. ફરી ક્ષુલ્લક મુનિનું અને સ્થવિર મુનિનું રૂપ કરી તે આવ્યો, તો પણ તેણે દાન દીધું. આવી લીધેલ નિયમમાં દઢ પ્રીતિ જોઈને તેણે (દેવે) મૂલરૂપે પ્રત્યક્ષ થઈને વરદાન દીધું કે—તારૂં દારિદ્ર્ય (નિર્ધનપણું) નાશ પામશે. આ વાતની તેની સ્ત્રીએ અનુમોદના કરી પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનો બંધ કર્યો.

રાજા સૂરસેનને વિષ્ણુશ્રી નામે પુત્રી હતી. તે રાજકું-વરીએ સ્વયંવર મંડપમાં બીજા બધા રાજકુંવરોને છંડીને આ હલી (ખેડુત)ને વરમાલા ખેરાવી. એમાં માંહોમાંહે ઘણું યુદ્ધ થયું. પણ છેવટે ખેડુતે દેવની સહાયથી વિજયપતાકા મેળવી. રાજાએ ધામધૂમથી લગ્ન મહોત્સવ કર્યો. સાથે સૂર-સેન રાજાએ જમાઈને રાજ્યાલિપેક કરી રાજા બનાવ્યો. કારણ કે તે અપુત્રિયો હતો. આ બધો નૈવેદ્યપૂજાનો પ્રભાવ જાણીને ખેડુત સપરિવાર વધારે ધર્મારાધન કરવા લાગ્યો. તેમાં નૈવેદ્યપૂજાનો નિયમ પણ કાળજીપૂર્વક પાલે છે. સહાયકદેવ દેવતાઈ આયુષ્ય પૂરું થતાં આ હલીરાજાની વિષ્ણુશ્રી રાણીનો કુમુદ નામે પુત્ર થયો. અનુક્રમે તે મોટો થયો ત્યારે પરમ શ્રાવક હલી રાજાએ તેને રાજ્ય સોંપીને અંતિમ

આરાધના કરીને સૌધર્મ દેવલોકે દેવ (પણુ)ની ઋદ્ધિ મેળવી. (દેવ થયો). અહીં અવધિજ્ઞાનથી જાણ્યું કે—આ બધું નૈવેદ્ય પૂજનું પરિણામ છે. જેથી તેણે પુત્રને પ્રતિબોધ કરીને ધર્મી બનાવ્યો અને વિશેષે કરી નૈવેદ્ય પૂજનો રસિયો કર્યો. તે દેવ હવે (દેવ લવના અને મનુષ્ય લવના પાંચ લવ પૂરાં કરીને, સિદ્ધિ સુખ પામશે. એ બધો પ્રભુની નૈવેદ્ય પૂજનો પ્રસાવ સમજવો. ૫૪.

આ ગાથામાં ફલ પૂજન ઉપર દષ્ટાન્ત કહે છે:—

કીર યુગલ તિમ દુર્ગતા નારી લહે ફલ પૂજને,
પુરૂષોત્તમાદિ અનેક ગુણિજન સિદ્ધ કેરા સ્થાનને;
કમસર કહ્યા દષ્ટાન્ત આઠે પૂજનાના નિત સ્મરી,
શુદ્ધિ સાતે સાચવી કર સાત્ત્વિકી ભક્તિ ખરી. ૫૫

અર્થ:—પ્રભુદેવની ફળપૂજ કીરયુગલે એટલે શુકપક્ષીના જોડલાએ અને એક ગરીબ સ્ત્રીએ તથા શ્રી પુરૂષોત્તમ રાજાએ પરમ હર્ષથી કરી જેથી ઉત્તમ દેવલોકની ઋદ્ધિ પામ્યા એમાં નવાઈ શી? પણ થોડા સમયમાં મુક્તિપદ પણ પામ્યા. એ કીરયુગલ અને ગરીબ સ્ત્રીની હકીકત ટુંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી:—કંચનપુરી નામની નગરીની ખડાર શ્રીઅરનાથ પ્રભુના મંદિરની નજીકના ભાગમાં એક આંખાનું ઝાડ હતું, તેની ઉપર એક શુકપક્ષીનું જોડલું આનંદથી રહેતું હતું. એક વખત આ જિનમંદિરમાં મહોત્સવ પ્રવર્ત્યો. આ પ્રસંગે સપ્તરિવાર ‘નરસુંદર’ રાજાએ અહીં આવીને પ્રભુની ઉદ્ધાસથી ફળપૂજ કરી. એ એક ગરીબ સ્ત્રીએ જોઈ અનુમોદના કરી.

અવસરે પેલા શુકપક્ષીએ આને એક ફલ આપ્યું. તેથી એણે (ગરીબ સ્ત્રીએ) ઉદ્ધાસથી પ્રભુદેવની ફલપૂજા કરી. એમ શુકપક્ષીના જોડલાએ પણ ફલપૂજા કરી. ફલપૂજાના પ્રભાવે એ ગરીબ સ્ત્રી દેવલોકમાં દેવ થઈ, અને શુકનો જીવ ગંધિલા નગરીમાં સૂર રાજાનો ફલસાર નામે કુંવર થયો અને સૂડીનો જીવ રાયપુર નગરમાં સમરકેતુ રાજાની ચંદ્રલેખા નામે રાજકુંવરી થઈ. દુર્ગત (ગરીબ સ્ત્રીને જીવ) દેવના કહેવાથી કુમાર ફલસાર ચંદ્રલેખાના સ્વયંવર મંડપમાં શુક યુગલનું ચિત્ર લઈને ગયો. ચિત્રને જોતાં કુંવરીને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. જેથી જાણેલી ખીના પિતાને જણાવીને તેણે ફલસારને વરમાલા ખેરાવી. અનુક્રમે ફલસાર લગ્ન થયા બાદ સ્વનગરીમાં આવ્યો. દુર્ગત દેવની સહાયથી ચિંતિત અર્થો જલ્દી મેળવે છે. અને ચંદ્રલેખાને સર્પ કરડ્યો, ત્યારે દેવવૃક્ષની માંજરીના પ્રયોગથી નિર્વિષ પણ બનાવે છે. અવસરે સૂરરાજાએ ફલસારને રાજ્ય સોંપીને શ્રી શીલંધર સૂરીશ્વર મહારાજની પાસે પરમ ઉદ્ધાસથી દીક્ષાગ્રહણ કરી આત્મકલ્યાણ સાધ્યું. રાજા ફલસારને ચંદ્રસાર નામે કુંવર હતો, તે પણ 'બાપ એવા ખેટા' આ કહેવત પ્રમાણે પ્રભુદેવની હૃદયેશાં પિતાની માફક ફલપૂજા કરતો હતો. તેમજ ખીજું પણ નવપદ આરાધનાદિ ધાર્મિક અનુષ્ઠાન પૂર્ણ ઉદ્ધાસથી કરતો હતો. કુમાર ચંદ્રસારને રાજ્ય સોંપીને પિતાની માફક રાજા ફલસારે પણ પોતાની રાણી સહિત તીવ્ર ઉદ્ધાસથી દીક્ષાની આરાધના કરીને સાતમા મહાશુક દેવલોકની દેવતાઈ ઋદ્ધિ મેળવી. ભવિષ્યમાં તે સાતમે ભવે સિદ્ધિપદ પામશે. એમ દુર્ગતદેવ પણ સાતમે

ભવે સિદ્ધિપદ પામશે. આ બધો ફલપૂજનો પ્રભાવ સમજવો. હે જીવ ! એ પ્રમાણે આઠે પ્રકારની પૂજના ક્રમસર (અનુક્રમે) ટુંકામાં આઠ દૃષ્ટાંતો કહ્યાં. હૃંમેશાં તે યાદ કરીને અને સાતે પ્રકારની શુદ્ધિને જાળવીને જરૂર પ્રભુદેવની ઉત્તમ સાત્ત્વિકી પૂજા કરજે. ૫૫.

જિનેશ્વરની પ્રતિમાને પૂજવાનું કારણ કહે છે:—

ચિત્તનું આરોગ્ય પ્રકટે પૂજને પ્રભુ દેવના,
શરીરનું આરોગ્ય પણ છે ચિત્ત આધીન ભૂલના;
પ્રત્યક્ષ જિનવર વિરહ કાલેઆશરે શ્રુત ણિંબનો,
એહના આલંબને જન પાર પામે ભવ તણો. ૫૬

અર્થ:—પ્રભુદેવ જે તીર્થંકર ભગવાન તેમની પૂજા કરવાથી ચિત્તનું—મનનું આરોગ્ય થાય છે. મન નિર્મળ બને છે. વળી મનની આરોગ્યતાને આધીન શરીરની આરોગ્યતા રહેલી છે. કહ્યું છે કે—ચિત્તાયત્તં ધાતુબદ્ધં શરીરં—નષ્ટે ચિત્તે ધાતવો યાંતિ નાશં ॥ તસ્માચ્ચિત્તં યત્નતો રક્ષણીયં—સ્વસ્થ્યે ચિત્તે બુદ્ધયઃ સંચલંતિ ॥ ૧ ॥ એ વાત તું ભૂલીશ નહિ. આ પંચમ આરામાં આ ક્ષેત્રમાં પ્રત્યક્ષ—સાક્ષાત્ જિનેશ્વરના વિરહકાલે વિયોગમાં જિનરાજ પ્રરૂપિત શ્રુતજ્ઞાન—સિદ્ધાંત તથા ણિંબ—

૧. સાત પ્રકારની શુદ્ધિનાં નામ ૧ મનશુદ્ધિ, ૨ વિધિની શુદ્ધિ, ૩ કાયશુદ્ધિ, ૪ દ્રવ્યશુદ્ધિ, ૫ વસ્ત્રશુદ્ધિ, ૬ ઉપકરણશુદ્ધિ, ૭ ભૂમિશુદ્ધિ. જીઓ—અંગ વસન મન ભૂમિકા, પૂજોપકરણ સાર; ન્યાયદ્રવ્ય વિધિશુદ્ધતા, શુદ્ધિ સાત પ્રકાર ॥ ૧ ॥

જિનેશ્વરની પ્રતિમા એ ઊંજ શરણરૂપ છે. અને એ ઊંજના આલંબનથી—આધારથી માણસો આ સંસારના પારને પામે છે. ૫૬.

પ્રભુની પ્રતિમાના દર્શનનું પ્રયોજન કહે છે:—

ખિંબ પ્રભુનું દેખતાં વીતરાગ કેરી ભાવના,
પ્રકટેજ દીલમાં પાતલા હોવે કષાયો ભવ્યના;
સમતા વધે દર્શન બને નિર્મલ વલી કુમતિ ટળે,
ખિંબમાં મૂર્છા કરતાં સકલ વાંછિત પણુ રૂળે. ૫૭

અર્થ:—જિનેશ્વરની પ્રતિમા જોવાથી હૃદયમાં ^૧વીતરાગની ભાવના જાગ્રત થાય છે. તેમજ ભવ્ય^૨ જીવોના કષાયો—વિષયો—રાગદ્વેષાદિ પણુ પાતળા પડે છે—ઓછા થઈ જાય છે. સમતા—સમભાવ વૃદ્ધિ પામે છે. દર્શન—સમકિત નિર્મલ થાય છે. તથા કુમતિ—ખરાબ બુદ્ધિ ટળે—દૂર થાય છે. વળી પ્રભુના ખિંબમાં—પ્રતિમા પ્રત્યે મૂર્છા કરતાં—આસક્ત અથવા લીન બનવાથી સઘળાં વાંછિત—ઈચ્છિતની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટેજ શ્રી સિદ્ધર્ષિ ગણિએ ઉપમિતિમાં ‘મૂઠ્ઠાંતિ ભગવદ્ વિંબેષુ’ એમ કહ્યું છે. ૫૭.

૧. વીતરાગ—એટલે મૂલથી ગયા છે રાગ એટલે માયા લોભ વગેરે કષાયો જેમના તે વીતરાગ. પ્રભુની કાઉસગ્ગાદિ મુદ્રાએ રહેલી શાંત મૂર્તિ દેખીને પણુ વીતરાગ ભાવના જાગે છે.

૨. ભવ્ય—જીવોની મોક્ષે જવાની યોગ્યતાને લઈને જે પ્રકાર છે. તેમાં મોક્ષે જવાને યોગ્ય તે ભવ્ય અને મોક્ષે જવાને અયોગ્ય

આ ગાથામાં આકૃતિની ઉપયોગીતા જણાવે છે:—

છે અભાવ સ્વરૂપ તોયે તેહને બતલાવવા,
આકૃતિ મૂકાય બિંદુ બાદબાકી દેખવા;
નિર્મલ સ્વરૂપી જે થયા જેણે ઘણાને ઉદ્ધર્યા,
તે પ્રભુની આકૃતિ ઉપયોગિની પ્રભુ કહી ગયા. ૫૮

અર્થ:—જેમ એક સરખી સંખ્યાની બાદબાકી કરતાં કાંઈ રહેતું નથી (જેમ કે પચીસમાંથી પચીસ બાદ કરીએ તો કાંઈ બાકી રહે નહિ તે છતાં નીચે ૦૦ જે મીંડાં મૂકાય છે.) તો પણ તે અભાવ-કાંઈ રહે નહિ તે જણાવવાને બિંદુ -મીંડુ મૂકીએ છીએ. એટલે જે કાંઈ નથી તો પણ તેને જણાવવા માટે પણ મીંડાં રૂપી આકૃતિ મૂકાય છે. તો પછી જે નિર્મલ સ્વરૂપવાળા થયા, વળી જેમણે ઘણા માણસોને

તે અભવ્ય કહેવાય છે. ભવ્ય જીવોમાં પણ જે મુક્તિમાં જાય તે તો ભવ્યજ હોય, પણ ભવ્ય જીવો તમામ મુક્તિમાં જાયજ એવો નિયમ નથી. દૃષ્ટાંત-પ્રતિમા બનાવવા માટે લાવેલા લાકડાનું સમજવું. જેમ પ્રતિમાજી બનાવવા માટે લાવેલા ચંદન વગેરેના લાકડાંમાંથી અમુક ભાગજ પ્રતિમાના કામમાં આવે છે. શેષ ભાગ કારણસર કામમાં ન લાગે છતાં પ્રતિમાને માટે તો કહેવાયજ. એમ કેટલાએક જીવો મુક્તિમાં જવા લાયકાત ધરાવે છે, પણ સંયમાદિ સાધનના અભાવે મુક્તિ પામી શકતા નથી. આવા જીવો જાતિભવ્ય કહેવાય. ઘણાં લાંબા કાળે પણ મુક્તિમાં જનારા દુર્ભવ્ય કહેવાય. જુઓ સાક્ષિપાઠ “યસ્તુ સ્તેત્સ્યતિ સોઽવશ્યં મવ્ય પવેતિ નો મતં ॥” એમ અધ્યાત્મસારમાં કહ્યું છે. વિસ્તાર માટે ભગવતીની ટીકા આદિ ગ્રંથો જેવા જોઈએ.

તાર્યા તેવા પ્રભુની તો આકૃતિ-પ્રતિમા જરૂર ખરેખર ઉપ-
યોગવાળી છે એમ પ્રભુ પોતે કહી ગયા છે. ૫૮.

ઈશ્વર સર્વ સ્થળે વ્યાપીને રહેલો છે તે છતાં પણ
પ્રતિમા પૂજન કરવું જોઈએ એવો વ્યાપકવાદીઓનો મત છે.
ગાથા વડે જણાવે છે:—

સર્વત્ર વ્યાપક આતમા એ વેણ વ્યાપકવાદીનું,
તેહ ઘૃત દષ્ટાંતથી ભાષે સમર્થન ણિંબનું;
વ્યાપક ભલે ધી ગાયમાં છે તોયે પિંડીભૂત ઘૃતે,
ગાય નીરોગી બને દષ્ટાંત એઓના મતે. ૫૯

અર્થ:—આત્મા સર્વ સ્થળે વ્યાપીને રહેલો છે એવું
વ્યાપકવાદીઓનું વચન છે. તેઓ પણ ધીના^૨ દષ્ટાંત વડે પ્રતિ

૧. કેટલાએક અનભિજ્ઞ જીવો પ્રભુના સ્થાપના નિક્ષેપારૂપ
પ્રતિમાને માનતા નથી. તેઓ કહે છે કે પ્રભુ તો ચેતનાવંત અરૂપી
છે. અને આકૃતિ તો જડ છે. માટે તેની પૂજા કરવાની જરૂર નથી.
તે વિષે જણાવવાનું કે આકૃતિમાં પણ સામર્થ્ય છે. અને સંસારી
જીવોને પ્રભુ ભક્તિ માટે પ્રતિમાની જરૂર છેજ. કારણ કે ખાલ જીવો
આલંબન વિના પ્રભુ ભક્તિ કરી શકતા નથી.

૨. ધીનું દષ્ટાંત આ પ્રમાણે:—એક શેઠ હતા. તેમની ગાય
એક નખત્ર માંદી પડી. વેદે જણાવ્યું કે અમુક અમુક વસ્તુઓ ખાંડીને
એકઠું કરીને ધીમાં મસળીને ગાયને ખવરાવવાથી ગાય નીરોગી
થશે. એ પ્રમાણે શેઠે મારફત અધી વસ્તુઓ ખાંડીને એકઠું
કરાવીને ખાંડીને ખવરાવવાથી શેઠે જરા કરકસરીઆ હોવાથી વિચા-

માનું સમર્થન-પૂજન કહે છે. તેમના મતે જે કે ગાયમાં ઘી વ્યાપીને રહેલું છે તે પણ પિંડીભૂત-એકઠા થએલ ઘીવડે ગાય નિરોગી બને છે એ દૃષ્ટાન્ત જાણાવ્યું છે. ૫૯.

હવે મૂર્તિની સાબીતી માટે બીજું દૃષ્ટાન્ત આપે છે:—

વ્યાપક ભલે ઘી દૂધમાં ન તળાય પૂરી દૂધથી, અન્ય દર્શનમાંય પણ આકૃતિ વિના સરતું નથી; આકૃતિને માનવા જે ના કહે રૂપાન્તરે, તેહ પણ આકૃતિ બલે નિજ ઇષ્ટનું સાધન કરે. ૬૦

અર્થ:—જેમ દૂધમાં ઘી વ્યાપીને રહેલું છે પણ તે દૂધમાં પૂરી તળી શકાતી નથી પણ ઉલટી લોચો થઈ જાય છે. પરંતુ જ્યારે દૂધમાંથી ઘી જુદું કાઢવામાં આવે ત્યારે તે પિંડીભૂત ઘીમાં પુરી તળી શકાય. આ દૃષ્ટાન્તે અન્ય દર્શન-વાળાઓને પણ આકૃતિ વિના ચાલતું નથી. વળી જેઓ આકૃતિને માનવાની ના કહે છે. તેઓ પણ રૂપાન્તરે-બીજે પ્રકારે પણ આકૃતિના બલથી પોતાના ઇષ્ટ દેવની સાધના કરે છે. ૬૦.

રવા લાગ્યા કે ઘી તે ગાયના શરીરમાં વ્યાપીને રહેલું છે. માટે ઘી મેળવવાની જરૂર નથી. તેથી ઘી વિના ગાયને ખવરાવવાને નોકરને કહ્યું. નોકરે કહ્યું કે શેઠ! ઘી ગાયના શરીરમાં રહેલું છે પણ પિંડી-ભૂત ઘી વિના ગાય નીરોગી ન થાય. શેઠ સમજી ગયા અને કહ્યું ઘી સાથે મેળવીને ખવરાવવાથી ગાય નીરોગી બને.

૧. ખ્રીસ્તી, મુસલમાન વગેરે.

હવે જેઓ પ્રતિમા તો જડ પથર છે તેને પૂજવાથી શું ફળ મળવાનું છે ? એવું કહે છે તેમને જવાબ આપે છે:—

પથર તાણી ઘેનુ નિરખતા સત્ય ઘેનુ દેખશે,
ભૂખ તરસ પણ ઠારશે ને ઇષ્ટ નગરે પહોંચશે;
ખિંબના સંસ્કારથી સાચા જિનેશ્વર દેખશે,
ભવ્ય દર્શન પૂજનાએ પાપ પંક પખાલશે. ૬૧

અર્થ:—^૧ગાયત્રી આકૃતિવાળી પથરની ગાય જોવાથી

૧. અહીં ગાયનું દૃષ્ટાંત નીચે પ્રમાણે:—એક માણસ જંગલમાં ચાલ્યો જતો હતો. રસ્તામાં એક ખેડુતને જમીન ખોદતાં પથરની ગાય નીકળેલી છે તે જોઈને તે માણસે ખેડુતને પૂછ્યું કે આ શું છે ? ખેડુતે કહ્યું કે આ પથરની ગાય છે. ગાયનું નામ ચોપચુ' પ્રાણી થાય છે. તેને બે શીંગડાં હોય છે. આ તેના આંચળ છે. તેમાંથી દૂધ નીકળે છે. જે પીવાથી ભૂખ અને તરસ મટે છે. આ સાચી ગાયનો આકાર છે. ત્યાંથી તે માણસ આગળ ચાલ્યો. રસ્તામાં તેને ભૂખ અને તરસ લાગી છે. એવામાં તેણે સાચી ગાયને ચરતી જોઈ. પથરની ગાય જોએલી હોવાથી તેણે તરત ગાયને ઓળખી. તેના આંચળમાંથી દૂધ પીને તેણે પોતાની ભૂખ અને તરસ મટાડી. અને તે ઇચ્છિત સ્થળે પહોંચ્યો. જેમ આ માણસને પથરની ગાય (ગાયત્રી આકૃતિ) જોવાથી સાચી ગાયનું જ્ઞાન થયું તેમ પ્રભુની પ્રતિમા જોવાથી સાચા ભાવ જિનરાજનું જ્ઞાન થાય છે. જે તે માણસે ગાયનો આકાર જોયો ન હોત તો તે સાચી ગાયને જોવા છતાં તેને ઓળખત ? નજ ઓળખત. સાચી ગાય છતાં તેની ભૂખ તરસ મટત ? નજ મટત. માટે જેમ તે માણસને ગાયત્રી આકૃતિ સાચી ગાય જાણવામાં નિમિત્ત થઈ તેમ જિનખિંબ પણ સાચા જિનને ઓળખવાનું કારણ જાણવું.

જેમ તે દ્વારાએ જ્ઞેનાર લોકને સાચી ગાયનું જ્ઞાન થાય છે. તેથી દર્શક (દેખનાર)ની ભૂખ અને તરસ મટે છે અને ઇચ્છિત નગરે પહોંચે છે, તેમ ભવ્ય જીવો પ્રભુની પ્રતિમાની પૂજના સંસ્કારથી સત્યપૂજના (ભાવ)જિનેશ્વરને ઝોળખશે. તેથી ભવ્ય જીવ તેમના દર્શન અને પૂજન વડે પાપપંક-પાપરૂપી કાઢવને પખાલશે-સાફ કરશે અથવા નાશ કરશે. આજ હેતુથી પ્રતિમા અને પત્થર એક નજ કહેવાય. સરકારી નોટનો કાગળ અને સાદા કાગળમાં તથા સ્ત્રી અને માતામાં જેમ તફાવત છે, તે જાને એક નજ મનાય, તેમ અહીં સમજવું. ૬૧.

હવે પ્રભુદેવના દર્શનનો અલૌકિક પ્રભાવખતાવે છે:—

દર્શને જ્ઞતિ સ્મરણુ આદિ અનેક ફલો કહ્યા,
પ્રભુ ઋષભ કેરા દર્શને શ્રેયાંસ જ્ઞતિ સ્મૃતિ વર્યા;
આર્દ્ર કુંવરે આદિ પ્રભુનું ખિંખ હર્ષે દેખતાં,
જ્ઞાન સાધ્યું જે અવંચક ભાવ હૃદયે જાગતાં. ૬૨

અર્થ:—વળી પ્રભુના દર્શનથી જ્ઞતિસ્મરણુ વગેરે ઘણી જ્ઞાતનાં ફલની પ્રાપ્તિ કહેલી છે. જેમકે શ્રેયાંસકુમારને ઋષભદેવ પ્રભુના દર્શનથી જ્ઞતિસ્મરણુની પ્રાપ્તિ થઈ. વળી

૧. જ્ઞતિસ્મરણુજ્ઞાન—મન વચન કાયાના યોગની એકાગ્રતા વડે થતું પૂર્વ ભવોનું સ્મરણુ. આ જ્ઞાન થવાથી સંજી પંચેંદ્રીયના સંખ્યાતા ભવો જાણે છે. આ જ્ઞાન મતિ જ્ઞાનની ધારણાનો ભેદ છે. ઉત્કૃષ્ટથી પાછલા નવ ભવોની ખીના આથી જાણી શકાય.

આર્દ્રકુમારે પણ આદીશ્વર પ્રભુની પ્રતિમાને હર્ષપૂર્વક જોઈને ચિત્તમાં અવંચકભાવ બદાત થતાં બલિસ્મરણુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. ૬૨.

આ ગાથામાં પ્રતિમાનું માહાત્મ્ય જણાવે છે:—

શાંતિ પ્રભુના બિંબને એકાગ્રતાથી નિરખતા,
વિપ્ર શય્યંભવ લહીને બોધ સંયમ પામતા;
દાન શીલ તપ ભાવ કેરી એક સાથે સાધના,
હોવેજ તેને જે કરે ઉદ્ધાસથી પ્રભુ પૂજના. ૬૩

અર્થ:—શય્યંભવ નામના વિપ્ર—બ્રાહ્મણ જેઓ પછીથી શય્યંભવસૂરિના નામે પ્રસિદ્ધ થયા તેઓએ સોલમા શ્રી શાન્તિનાથ જિનેશ્વરની પ્રતિમાને એક ધ્યાનથી જોઈને બોધ—સમકિત પામીને સંયમ—ચારિત્ર લીધું. તથા જેઓ ઉદ્ધાસથી—પ્રકુલ્લિતપણે પ્રભુની પૂજા કરે છે તેઓને પૂજના સમયમાં પૂર્વે કહ્યા મુજબ દાન, શીલ તપ અને ભાવ ધર્મની પણ એક સાથે સાધના થાય છે. ૬૩.

૧. અવંચકભાવ—મન વચન કાયાના યોગોમાં સરલતા ગર્ભિત પ્રવૃત્તિ. તેના ત્રણ ભેદ છે. ૧. યોગાવંચક. ૨. ક્રિયાવંચક. ૩. ક્લાવંચક. આ બાબતમાં શ્રી યોગદષ્ટિ સમુચ્ચયમાં વિસ્તારથી કહ્યું છે.

૨. પૂજની સાથે દાન, શીલ અને તપની સાધના થવાનું કારણ આ પ્રમાણે:—દાન એટલે મોહ ત્યાગની ભાવના. પ્રભુની પૂજા વખતે ઉત્તમ જાતિના ચન્દન, બરાસ, પુષ્પ, ફળ, નૈવેદ્ય વગેરેનો જે ઉપયોગ છે તે સ્વસત્તાના ત્યાગ ભાવરૂપ દાન બાબુવું. શીલ એટલે ઉત્તમ આચાર. પૂજના ટાઇમે સદાચાર રૂપ ધ્વજચર્યની પણ દેશથી આરા-

જિનભક્તિનું ઉત્કૃષ્ટ ફળ તીર્થકર નામકર્મનો બંધ પણ છે તે આ ગાથામાં જણાવે છે:—

પ્રભુ શાંતિ પૂર્વ ભવે કરી જિનભક્તિ તીર્થપતિ બને,
દેવપાલ સુસત્યકી તિમ રેવતી સુલસા અને;
કૃષ્ણ શ્રેણિક કોણિકે જિન નામ બાંધ્યું પૂજને,
પૂજ્યની પૂજા કરતાં પૂજ્ય હોવે ત્રિભુવને. ૬૪

અર્થ:—શાંતિનાથ પ્રભુ પોતાના પૂર્વ ભવમાં જિનભક્તિ કરવાવડે તીર્થપતિ-તીર્થકર થયા. તેમજ જિનેશ્વરના પૂજનદ્વારાએ દેવપાલ, વ્રતધારી સત્યકી, રેવતી શ્રાવિકા, સુલસા શ્રાવિકા, કૃષ્ણ વાસુદેવ, શ્રેણિક રાજા તથા કોણિક રાજાએ તીર્થકર નામ-કર્મ બાંધ્યું. કારણ કે નિયમ એવો છે કે પૂજ્ય-પૂજવા લાયકની પૂજા કરતાં પૂજા કરનાર ભવ્ય જીવો ત્રણ ભુવનમાં પૂજનીક થાય છે, ત્રણ ભુવનમાં પૂજનીકપણું તીર્થકર નામકર્મના ઉદ્દયથી પ્રાપ્ત થાય છે. ૬૪

પ્રભુ પૂજા આગમોમાં પણ કહી છે તે ત્રણ ગાથાઓ વડે જણાવે છે:—

ધના થાય છે. કારણ કે કેટલાંક સ્થાનોનીજ એવી ઉત્તમતા છે કે ત્યાં મલીન વિચારોનો ઉદ્ભવ જ થતો નથી. એટલુંજ નહિ પણ મલીન વિચારવાળા જીવોના મલીન વિચારો પણ ત્યાં નાશ પામે છે. એથી આ સ્થાન પણ તેવુંજ છે. તેમજ આ સ્થાનમાં આવેલાને પૂજનના અવસરે અશનાદિ ચાર પ્રકારના આહારમાંથી કોઈ પણ પ્રકારનો આહાર કરી શકાતોજ નથી માટે તપની પણ સાધના થાય છે. તેમજ ભાવ તો નિર્મલ વર્તેજ છે. એમ ચાર ભેદે ધર્મ સધાય છે.

નાગકેતુ યોગની સ્થિરતા કરી પ્રભુ પૂજતા,
ક્ષપક શ્રેણિમાં હણી ચઉ ધાતી કેવલ પામતા;
દ્રૌપદીની પૂજના વિસ્તાર જ્ઞાતા સૂત્રમાં,
સુર વિજય કેરી પૂજના વિસ્તાર જીવાલિગમમાં. ૬૫

અર્થ:—નાગકેતુએ મન વચન અને કાયાની એકાગ્રતા કરી પ્રભુની પૂજા કરી હતી. અને તે ક્ષપક શ્રેણિમાં ચઢીને ચાર ધાતી કર્મોનો નાશ કરી કેવલજ્ઞાન પામ્યા. વળી ^૧જ્ઞાતાસૂત્રમાં દ્રૌપદીએ કરેલી પૂજા વિસ્તારથી વર્ણવી છે. તેમજ ^૨જીવાલિગમ સૂત્રમાં વિજયદેવની પૂજા વિસ્તારથી કહી છે. ૬૫

રાજપ્રશ્નીએ કહી સૂર્યાલની પ્રભુ પૂજના,
ચરમદેહી દેવ એ શુભ વેણુ ઇમ શ્રીવીરના;
સિદ્ધાર્થ પ્રભુ પૂજા કરે નિર્ણય વચન કલ્પના,
પ્રભુ પૂજના આણંદની વચને ઉપાસક સૂત્રના. ૬૬

અર્થ:—^૩રાજપ્રશ્નીય નામના ઉપાંગ ગ્રંથમાં સૂર્યાલ-દેવે કરેલી પ્રભુપૂજા વર્ણવી છે. એ સૂર્યાલદેવ ચરમદેહી-છેલ્લો એક મનુષ્યનો ભવ કરી મોક્ષે જનારા છે. એવા શ્રી વીર પ્રભુનાં શુભ વચનો છે. સિદ્ધાર્થ રાજા (મહાવીર સ્વા-

૧. જ્ઞાતાસૂત્ર—એ બાર અંગમાંનું 'છઠું' અંગ છે. જુઓ પ્રસ્તાવના

૨. જીવાલિગમ—ત્રીજા સ્થાનાંગનું ઉપાંગ છે. જુઓ પ્રસ્તાવના.

૩. રાજપ્રશ્નીય—બીજા સૂત્રકૃતાંગનું ઉપાંગ છે. (રાયપસેણીય) જુઓ પ્રસ્તાવના.

મીના પિતા) પ્રભુની પૂજા કરે છે એવો નિર્ણય ૧કલ્પસૂત્રના વચનથી થાય છે. તથા આનંદ શ્રાવકે કરેલી જિનેશ્વરની પૂજા ઉપાસકસૂત્રમાં કહેલી છે. ૬૬.

પૂજ્ય જંઘાચારણો મુનિરાજ વિદ્યાચારણો,
જિન ણિંબને વાંદે ધરી ઉદ્ધાસ ચિત્ત વિષે ઘણો;
ભગવતીના વીસમા શતકે નવમ ઉદ્દેશમાં,
પૂજન દયાનું નામ સાક્ષી દેખ દશમા અંગમાં. ૬૭

અર્થ:—૩જંઘાચારણ મુનિઓ તથા ૪વિદ્યાચારણ મુનિઓ ચિત્તમાં-મનમાં ઘણો ઉત્સાહ લાવીને જિન પ્રતિ-

૧. કલ્પસૂત્ર-દશાશ્રુત સ્કંધનું આઠમું અધ્યયન-કલ્પસૂત્ર નામથી પ્રસિદ્ધ છે. જુઓ પ્રસ્તાવના.

૨. ઉપાસગદશાંગ બાર અંગમાંનું સાતમું અંગ છે. જુઓ પ્રસ્તાવના.

૩-૪. જંઘાચારણ નામની તથા વિદ્યાચારણ નામની લખ્ધિઓ જન્મને પ્રાપ્ત થઈ છે એવા મુનિઓ અનુક્રમે જંઘાચારણ તથા વિદ્યાચારણ કહેવાય છે. તેમાં જંઘાચારણ લખ્ધિનો એવો પ્રભાવ છે કે સૂર્યના કિરણનું અવલંબન લઈ એકજ ઉત્પાતે (કૂદકે) તેરમા રૂચકવર નામના દ્વીપ સુધી તીર્છા જઈ શકાય છે. પાછા ફરતાં પ્રથમ ઉત્પાતે નંદીશ્વરે, ત્યાં વીસામો લઈ બીજા ઉત્પાતે સ્વસ્થાને આવે. વિદ્યાચારણ લખ્ધિવાળા માનુષોત્તર પર્વતે તીર્છા પ્રથમ ઉત્પાતે જાય છે. વિદ્યાચારણ મુનિ વિદ્યાના પ્રભાવથી જાય છે. બીજા ઉત્પાતે આઠમા નંદીશ્વરદ્વીપે જાય છે. પણ પાછા ફરતાં એકજ ઉત્પાતે સ્વસ્થાને આવે છે. ઊર્ધ્વગતિએ જતાં જંઘાચારણ એકજ ઉત્પાતે મેરૂના પાંકુકવને જાય છે. પાછા ફરતાં પ્રથમ ઉત્પાતે નંદન-

માને વંદન કરે છે. એ પ્રમાણે લગવતી સૂત્રના વીસમા શતકના નવમા ઉદ્દેશમાં કહેલું છે. તથા જેઓ પૂજામાં હિંસા માને છે તેમને દશમા અંગની સાક્ષીએ જવાબ આપે છે કે ‘ પૂજન ’ એ પણ દયાનું જ (અહિંસાનું) એક નામ છે. અથવા પૂજનનો એક અર્થ દયા પણ કહેલો છે. દ્રવ્યપૂજામાં કૂવાના દૃષ્ટાંતે જરૂર લાભની અધિકતા છે, માટેજ શ્રી મહા-નિશીથાદિ અનેક ગ્રંથોમાં શ્રાવકને અવશ્ય પૂજા કરવી જોઈએ. તે પછીજ આહાર કરે એમ કહ્યું છે. ૬૭.

આ ગાથામાં ભક્તિના ત્રણ પ્રકાર કહે છે:—

પૂજક તણા આશય વિશેષે વિચારામૃતસંગ્રહે,
સાત્ત્વિકી તિમ રાજસી વળી તામસી ભક્તિ કહે;
આસન્નસિદ્ધિક પુણ્યશાલી સાત્ત્વિકી પૂજા કરે,
ભાવનાના રંગથી તે ભવ વિષે પણ શિવ વરે. ૬૮

વને અને બીજા ઉત્પાતે સ્વસ્થાને આવે છે. અને વિદ્યાચારણ મુનિ પ્રથમ ઉત્પાતે નંદનવન, અને બીજા ઉત્પાતે પાંકુકવનમાં પહોંચે છે. પાછા ફરતાં એકજ ઉત્પાતેજ સ્વસ્થાને આવે છે. જંઘાચારણ મુનિઓ જંઘાના બલથી એકજ ઉત્પાતે ધૃષ્ટિત સ્થાને પહોંચે છે. પરંતુ પરિશ્રમના કારણે પાછા ફરતાં એ ઉત્પાત થાય છે. વિદ્યાચારણ મુનિઓને વિદ્યાના વશથી જતા હોવાથી અને પ્રથમ અભ્યાસ હોવાથી ધૃષ્ટિત સ્થળે જતાં વચમાં વિશ્રાન્તિ લેવી પડે છે, તેથી જતાં એ ઉત્પાત કરવા પડે છે. પરંતુ વિદ્યાના વારંવાર સેવનથી વિદ્યા તાજ થતી હોવાથી આવતાં એકજ ઉત્પાત કરવાની જરૂર પડે છે.

અર્થ:—“ વિચારામૃત સંગ્રહ ” નામના ગ્રંથમાં ગ્રંથકારે પૂજકના વિવિધ આશયને ધ્યાનમાં લઈને સાત્ત્વિકી, રાજસી તેમજ તામસી એમ ત્રણ પ્રકારની ભક્તિ કહેલી છે. તેમાં સાત્ત્વિકી ભક્તિ કરનાર જીવ આસન્નસિદ્ધિક એટલે નજીકમાં (થોડા ભવોમાં) મોક્ષે જનારો તેમજ પુણ્યવંત જાણવો. કોઈક સાત્ત્વિક પૂજા કરનાર ઉત્તમ જીવ ભાવનાના રંગથી-ઉત્કૃષ્ટ ભાવવડે તે ભવમાં પણ શિવ (મોક્ષ) ને મેળવે છે. ૬૮.

હવે જે ગાથા વડે સાત્ત્વિકી ભક્તિનું સ્વરૂપ કહે છે:—

પ્રભુદેવના ઉત્તમ ગુણોને ઓળખી જ્ઞાની કને,
જેહ સંકટ કાલમાં પણ જાળવી મનરંગને;
પ્રભુ કાજ એ સર્વસ્વ પણ ઝટ ભક્તિરાગ વધી જતાં,
સંપૂર્ણ ઉત્સાહે નિરંતર શક્તિ રજ ન છુપાવતા. ૬૯

અર્થ:—જેઓ જ્ઞાનવંત ગુરૂ પાસેથી પ્રભુ દેવના (વીતરાગ જિનેશ્વરના) શ્રેષ્ઠ ગુણોને ઓળખીને સંકટના સમયમાં પણ પ્રભુભક્તિ કરવાના પ્રસંગે મનરંગને-મનના ઉમંગને જાળવે, પણ ઓછો થવા દેતા નથી. વળી ભક્તિરાગ-ભક્તિ પ્રત્યેનો પ્રેમ વધતાં પોતાની જરા પણ શક્તિને ગોપવ્યા સિવાય પુરેપુરા ઉત્સાહથી પ્રભુના કાર્ય માટે હંમેશાં સર્વસ્વનો પણ ત્યાગ કરવામાં તત્પર રહે. પ્રસંગે તમામ માલમીલકત વગેરેનો ત્યાગ પણ કરે. (તેની સાત્ત્વિકી ભક્તિ જાણવી એમ આગળ કહેવાનું છે.) ૬૯.

પદ પદ્મ પૂજે પ્રભુ તણા તે સાત્ત્વિકી પૂજા મુણે,
અમૃતક્રિયા ઉપયોગ સંગે પાર ઘે સંસારનો,
સુલભ નહિ આ સર્વને જે સર્વ મંગલકારિણી;
આ ભવે પણ સુખ કરી તિમ સમ્મ ભય સંહારિણી. ૭૦

અર્થ:—આગલી ગાથામાં કહેલા ગુણવાળા જે ભવ્ય
જીવો પ્રભુના પદપદ્મ-ચરણ કમલની વિધિ પૂર્વક પૂજા કરે તે
સાત્ત્વિકી પૂજા જાણવી. આ ઉપયોગ પૂર્વકની અમૃત ક્રિયા
રૂપ સાત્ત્વિકી પૂજા સંસારનો પાર આપે છે-સંસારમાંથી
તારે છે. આવી સાત્ત્વિકી પૂજા જે સર્વ મંગલને કરનારી છે
તે સર્વ જીવો માટે સુલભ-સહેલી નથી. તેમજ આ ભક્તિ
આ ભવમાં પણ સુખ કરનારી તેમજ સાત ભયનો નાશ
કરનારી છે. ૭૦.

રાજસી ભક્તિનું સ્વરૂપ આ ગાથામાં બતાવે છે:—

પ્રભુદેવને પૂજીશ તો હું પુત્ર સંપત્તિ અહીં,
પામીશ દર્શક લોક પણ પૂજી થશે એવું ચહી;

૧. સાત ભયો આ પ્રમાણે:—૧. ઇહલોક ભય-મનુષ્યને મનુષ્યથી
ભય. ૨. પરલોક ભય-મનુષ્યને દેવાદિકથી ભય. ૩. આદાન
ભય-ચોર વગેરેનો ભય. ૪. અકસ્માત ભય-ઘરમાં રાત્રિએ કે દિવસે
એકદમ ભય લાગે તે. ૫. આજીવિકા ભય-આજીવિકા કેમ ચાલશે
તેની ચિંતા થયા કરે તે. ૬. મરણ ભય-કુટુંબ, પરિવાર, ધનાદિક
મૂકીને મરી જવું પડશે એવા ભયવાળો વિચાર. ૭. અપકીર્તિ
ભય-લોકને વિષે અપકીર્તિ થશે એવો ભય.

લક્ષિ કરે એ લક્ષ્મી પૂજા કરી તે રાજસી,
પુદ્ગલાનંદી જનોના ચિત્તમાંહે નિત વસી. ૭૧

અર્થ:—જે હું જિનેશ્વર પ્રભુની પૂજા કરીશ તેા આ ભવમાં મને પુત્ર-પરિવાર તથા સંપત્તિ-ધન દોલત વગેરેની પ્રાપ્તિ થશે. વળી દર્શક લોક (પ્રભુનું દર્શન કરનારા લોકો) પણ ખુશી થશે એવી માન્યતા (ભાવના)થી જે પ્રભુની સેવા-લક્ષિ કરે તે લક્ષ્મી રાજસી પૂજા કરેવાય. આ લક્ષિ પુદ્ગલાનંદી જીવોના હૃદયમાં હંમેશાં રહેલી છે. ૭૧.

આ ગાથામાં તામસી પૂજનું સ્વરૂપ કહે છે:—

બાહ્ય શત્રુ જીતવા મત્સર ધરી પૂજા કરે,
દહ આશયે એ તામસી પૂજન જિનેશ્વર ઉચ્ચરે;
રાજસી તિમ તામસી એ સુલભ મધ્યમ રાજસી,
હલકી કહેલી તામસીને પુધ જનો કાઠે હસી. ૭૨

અર્થ:—જે જીવ બાહ્ય (બહારના વ્યવહારિક) શત્રુને જીતવા માટે મત્સર-અદેખાઈ-દ્રેષ અથવા વૈરભાવ ધરીને દહતા પૂર્વક પૂજા કરે તે પૂજને શ્રી જિનેશ્વરદેવ તામસી

૨. પુદ્ગલાનંદી—જે (જીવો) આત્માના ગુણો જે જ્ઞાનાદિ તેને મૂકીને શરીર, પુત્રાદિ તથા ધન દોલત વિગેરેમાં આનંદ માને તે પુદ્ગલાનંદી કહેવાય.

૧. શત્રુ એ પ્રકારના—૧. અબ્યન્તર એટલે આત્માના ખરા દુશ્મન એવા રાગ દ્રેષાદિ તે. ૨. બાહ્ય એટલે રાગ દ્રેષ થવામાં નિમિત્તભૂત એવા મનુષ્ય વગેરે.

પૂજા કહે છે. આ ત્રણ પ્રકારની પૂજામાંથી રાજસી પૂજા તથા તામસી પૂજા સુલભ-સહેલી છે. આ ત્રણમાં સાત્વિકી ઉત્તમ છે. રાજસી મધ્યમ છે. અને તામસીને સૌથી હલકી કહીને પંડિત પુરૂષો તેને હસી કાઢે છે, એટલે આદર આપતા નથી. અકરણીય (કરવી ન જોઈએ, એમ) માને છે. આ ત્રણે પૂજાના સ્વરૂપને જણાવનારા શ્લોકો-શ્રી ધર્મસંગ્રહમાં આ પ્રમાણે જણાવ્યા છે—

સાત્ત્વિકી રાજસી ભક્તિસ્તામસીતિ ત્રિધાઽથવા ॥ જંતો-
સ્તત્તદ્ભિપ્રાયવિશેષાદર્હતો ભવેત્ ॥ ૧ ॥ અર્હત્સમ્યગ્ગુણશ્રણિ-
પરિજ્ઞાનૈકપૂર્વકમ્ ॥ અમુચ્ચતા મનોરંગમુપસર્ગેઽપિ મૂયસિ
॥ ૨ ॥ અર્હત્સંબંધિ કાર્યાર્થ-સર્વસ્વમપિ દિત્સુના ॥ મવ્યાંગિના
મહોત્સાહાત્-ક્રિયતે યા નિરંતરમ્ ॥૩॥ ભક્તિઃ શક્ત્યનુસારેણ-
નિઃસ્પૃહાશયવૃત્તિના ॥ સા સાત્ત્વિકી ભવેદ્ ભક્તિલોકદ્વય-
હિતાવહા ॥ ૪ ॥ ત્રિભિર્વિશેષકમ્ ॥ યદૈહિકફલપ્રાપ્તિહેતવે
કૃતનિશ્ચયા ॥ લોકરંજનવૃત્ત્યર્થ-રાજસી ભક્તિરુચ્યતે ॥ ૫ ॥
દ્વિષદાં યત્પ્રતીકારભિદે યા કૃતમત્સરં ॥ દ્વાશયં વિધીયેત-
સા ભક્તિસ્તામસી ભવેત્ ॥ ૬ ॥ રજસ્તમોમયી ભક્તિઃ સુપ્રાપા
સર્વદેહિનામ્ ॥ દુર્લભા સાત્ત્વિકી ભક્તિઃ-શિવાવધિ સુખા-
વહા ॥ ૭ ॥ ઉત્તમા સાત્ત્વિકી ભક્તિ-મધ્યમા રાજસી પુનઃ ॥
જઘન્યા તામસી જ્ઞેયા-નાદતા તત્ત્વવેદિભિઃ ॥૮॥ અર્થ ઉપર
આવી ગયો છે. ૭૨.

પૂજા કરતાં પ્રભુની ત્રણ અવસ્થા ભાવવી તે જણાવે છે:—

પિંડ પદની સિદ્ધ કેરી ત્રણ અવસ્થા ભાવના,
પિંડસ્થના ત્રણ ભેદ પહેલી જન્મ સમય વિચારણા;

ભેદ બીજે જે કરે પ્રભુ રાજ્ય કેરી વિચારણા,
ભેદ ત્રીજે જે વિચારો શુભ ગુણો પ્રભુ શ્રમણના. ૭૩

* અર્થ:—પિંડ એટલે શરીર તેને આશ્રી જે અવસ્થા તે પહેલી 'પિંડસ્થાવસ્થા.' અથવા છદ્મસ્થાવસ્થા. પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયા પહેલાની આ અવસ્થા ચોથાથી બારમા ગુણુસ્થાનકે હોય. બીજી દેહધારી કેવલજ્ઞાનીને આશ્રીને જે અવસ્થા તે પદસ્થાવસ્થા એટલે કેવલીપણાની અવસ્થા. આ વખતે પ્રભુ કેવલજ્ઞાન થયા પછીથી મોક્ષે નથી ગયા ત્યાં સુધી તેરમા ચૌદમા ગુણુસ્થાનકે વર્તતા હોય છે. 'રૂપાતીત' નામની ત્રીજી અવસ્થા એટલે સિદ્ધાવસ્થા. અઠે ધર્મ બંધાવીને મોક્ષે ગયા તે અવસ્થા. એ પ્રમાણે પ્રભુની ત્રણ અવસ્થાઓ જાણવી. તેમાં પહેલી પિંડસ્થાવસ્થાના ત્રણ પ્રકાર આ પ્રમાણે:—પ્રભુના જન્મ સમયની વિચારણા તે પહેલી 'જન્મ-વસ્થા' (૧) પ્રભુના રાજ્ય સંબંધી જે વિચારણા તે 'રાજ્યાવસ્થા' (૨) તેમજ પ્રભુ દીક્ષા ગ્રહણ કરી શ્રમણ થયા તે વખતના ગુણોની જે વિચારણા તે ત્રીજી 'શ્રમણા-વસ્થા' (૩) સાધુપણાની અવસ્થા. ૭૩.

આ ગાથામાં પિંડસ્થ અવસ્થાના ત્રણ ભેદની ભાવનાનો સમય બતાવે છે:—

સ્નાત્રકાલે જન્મ કેરી ભાવના દીલ ભાવવી,
આંગી કરેલા નાથ જોઈ રાજ્ય સ્થિતિને ભાવવી;
લોચવાણું શીષ આદિ જોઈ મુનિતા ભાવવી,
પિંડસ્થના એ ભેદ ભાવો યોગ સ્થિરતા જાણવી. ૭૪

અર્થ:—પ્રભુને સ્નાત્ર (પખાલ) કરતી વખતે પ્રભુની જન્મ-આવસ્થા મનમાં લાવવી. (ઈન્દ્ર મહારાજ પ્રભુના જન્મ વખતે પ્રભુને મેરૂ પર્વત ઉપર લઈ જઈને સ્નાત્ર કરે છે તેની લાવના લાવવી) તથા પ્રભુના શરીરને વિષે આંગી કરેલી જોઈને પ્રભુની રાજ્યાવસ્થા લાવવી. લોચવાણું પ્રભુનું મસ્તક જોઈને તથા પ્રભુને માથે લોચ કરેલો અને દાઢી મૂછ રહિત જોઈને (પ્રભુની) મુનિપણાની અવસ્થા—શ્રમણાવસ્થા લાવવી. એવા રીતે યોગની નિશ્ચલતા પૂર્વક પિંડસ્થાવસ્થા અથવા છદ્મસ્થાવસ્થા વિચારવી. ૭૪.

હવે પદ્મસ્થ અને રૂપાતીત અવસ્થા ક્યારે લાવવી ? તે કહે છે:—

પ્રાતિહાર્યો આઠ જોઈ પદ્મ અવસ્થા લાવવી,
એજ કેવલિતા અવસ્થા અર્થભેદે નહિ નવી;
રૂપહીન દશા વિષે સિદ્ધત્વ કેરી લાવના,
નિજ રૂપરંગી સિદ્ધ વારક સર્વથા પર લાવના, ૭૫

અર્થ:—અશોકવૃક્ષ વગેરે આઠ પ્રાતિહાર્યો^૧ પ્રભુની સાથે વિરાજમાન હોય છે તે જોઈને પદ્મસ્થાવસ્થા લાવવી. આજ અવસ્થાને કેવલી અવસ્થા પણ કહે છે. અને નામ જુદાં છે પણ અર્થમાં જુદાંપણું નથી. જ્યારે પ્રભુ રૂપરહિત—શરીરનો ત્યાગ કરી રૂપ વિનાના થયા તે વખતની લાવના

૧. આઠ પ્રાતિહાર્યોનાં નામ:—૧. અશોકવૃક્ષ, ૨. સુરપુષ્પવૃષ્ટિ,
૩. દીવ્યધ્વનિ, ૪. ચામર, ૫. આસન, ૬. ભામંડલ, ૭. દુંદુભિ, ૮. છત્ર.

તે સિદ્ધાવસ્થા. જે સિદ્ધ ભગવાન નિજરૂપરંગી-પોતાનું સ્વરૂપ જે જ્ઞાનાદિ ગુણો તેમાં લીન હોય છે. અને પરભાવ જે વિભાવદશા-પુદ્ગલાનંદીપણું તેને સંપૂર્ણ રીતે દૂર કરે છે. બુદ્ધો સાક્ષિપાઠ-ચૈત્યવંદન ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે-ભાવિજ્જ અવત્થતિયં-પિંડત્થ પયત્થ રૂવરહિયત્તં । છુડમત્થ કેવલિત્તં-સિદ્ધત્તં ચેવ તસ્સત્થો ॥ ૧ ॥ ન્હવણચ્ચગેહિ છુડમત્થ-વત્થ પહિહારગેહિ કેવલિત્તં ॥ પલિત્તં કુસ્સગ્ગેહિ ય જિણસ્સ ભાવિજ્જ સિદ્ધત્તં ॥ ૨ ॥ અહીં બીજા શ્લોકથી સમજવાનું એ મલે છે કે-પખાળ કરતી વેલાએ મેરૂ ઉપર જેમ ઇંદ્રાદિક દેવો પ્રભુનો જન્મોત્સવ કરે છે તે વિચારણા કરવી. ત્યાર-બાદ જ્યારે નવ અંગે પૂજા કરી રહીએ, અને પ્રભુને ઘરેણાં (આંગી આદિ) પહેરાવીએ ત્યારે પ્રભુની રાજ્યાવસ્થા આ પ્રમાણે ભાવવી—

હે પ્રભો ! આપને વ્યવહાર દષ્ટિએ રાજ્યાદિ સુખના સાધનો પૂરેપૂરા હતાં છતાં તેમાં વાસ્તવિક-સ્થિર સુખ છેજ નહિ. તેવું સુખ તો યથાર્થ સંયમની સાધના કરવાથીજ મલે; આવું અવધિજ્ઞાનથી જાણીને સાચી હૃદયની બાદશાહી અંગીકાર કરીને આપ પવિત્ર સંયમ આરાધવા ઉત્સાહી બન્યા. એવો સમય મને ક્યારે મળશે ? તથા શ્રમણાવસ્થામાં એમ વિચારણા કરવી કે-હે પ્રભો ? આપે સમતાભાવે તીવ્ર ઉપસર્ગોને સહન કર્યા-શત્રુ તરફ મૈત્રીભાવની લાગણી દર્શાવી. ઉત્તમ ધ્યાનાગ્નિથી ઘાતી કર્મરૂપી લાકડાંને બાળી કેવલજ્ઞાન પામ્યા. તેમજ કેવલિપણુની (પદસ્થ) અવસ્થામાં એમ ભાવવું કે-હે પ્રભો ! આપે કેવલજ્ઞાનથી લોકાલોકના ભાવ જાણીને

ઉપકાર કરવાના ઇરાદાથી લવ્ય જીવોને દ્રવ્ય, ગુણુ પર્યાયનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું. ઘણું જીવોને વૈરાગ્ય દેશના આપીને સંસાર સમુદ્રના પારગામી બનાવ્યા. ધન્ય છે આપના એ પવિત્ર જીવનને. આપના પસાયથી મને તેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય. એવી હું નમ્ર ભાવે વિનંતિ કરું છું.

અને પ્રભુદેવ પર્યાકાસને ખેઠા હોય અથવા કાઉસગ્ગ ધ્યાને ઉભા હોય, ત્યારે સિદ્ધ સ્વરૂપની વિચારણા કરવી તે આ પ્રમાણે—

હે પ્રભો! આપે શૈલેશી અવસ્થાના પ્રભાવે અઘાતી કર્મોને બાળી નાખ્યા. અને આપ એક સમયમાં સિદ્ધિ પદ પામ્યા. અનાજ વગેરે દ્વારા જે કે શાંતિ મળે છે પણ તે ક્ષણિક છે અને આપને જે શાંતિ મળી છે. તે કાયમની છે. કર્મરૂપી બીજના અભાવે હવે આપને જન્માદિની વિડંબના રૂપ અંકુરો પ્રકટ થશેજ નહિ. આપના પસાયથી હું તેવી સ્થિતિ પામું. એજ મારી તીવ્ર ઇચ્છા હાલ વર્તે છે. ૭૫.

હવે અંતકાર પ્રભુપૂજની આવશ્યકતા અને ફલ જણાવે છે:—

પૂજનિક અને એકેમ? ન કરે જેહ પૂજા પૂજ્યની,
એલા થયા વિણ શું ઉચિત? અભિલાષગુરુ બનવા તણી;
પારસમણિના સંગથી જિમ લોહ સોનું સંપજે,
પૂજ્ય જેવો તિમ અને તે જેહ રંગે પ્રભુ ભજે. ૭૬

અર્થ:—જે મનુષ્ય પૂજ્ય-અરિહંતાદિકની પૂજા ન કરે તે પૂજનીય-પૂજવા યોગ્ય કેવી રીતે અને? અર્થાત્ નજ

બને. જેમ શિષ્ય થયા સિવાય ગુરૂ બની જવાની ઇચ્છા તે શું યોગ્ય છે? નથીજ. અથવા જેમ શિષ્ય બન્યા સિવાય ગુરૂ થવાતું નથી તેમ પૂજ્યની પૂજા કર્યા સિવાય પૂજનીક થઈ શકાતું નથી. માટે જેમ પારસમણિની સોબતથી લોહું તે સોનું બની જાય છે તેમ પારસમણિ સમાન પ્રભુની જે ઉદ્ધાસપૂર્વક સેવા લક્ષિત કરે છે તે લવ્ય જીવો (લક્ષ્મી) પૂજ્યની સોબતથી પૂજનીય બને છે. ૭૬.

દ્રવ્યપૂજાની વિધિ કહીને હવે ચૈત્યવંદનના પ્રકાર જણાવે છે:—

પૂર્વે કહેલા ક્રમ પ્રમાણે દ્રવ્યપૂજા ઇમિ કરી,
ત્રીજી નિસિદ્ધી કરે વિધિ ચૈત્યવંદનની ખરી;
ત્રણ ભેદ તેના પ્રથમ એક શ્લોક સ્તુતિનો ઉચ્ચરે,
એક દંડક સ્તુતિ કહે એ ભેદ બીજો વિસ્તરે. ૭૭

અર્થ:—પ્રથમ કહી ગયા એ ક્રમ પ્રમાણે દ્રવ્યપૂજા સંપૂર્ણ થઈ રહે તે વખતે ત્રીજી નિસિદ્ધી કહેવી. અને ત્યાર પછી ચૈત્યવંદનની સાચી વિધિ કરે. તે ચૈત્યવંદનના ત્રણ પ્રકાર છે. તેમાં પ્રભુ આગળ સ્તુતિનો એક શ્લોક કહેવો તે જઘન્ય ચૈત્યવંદન જાણવું. બીજા મધ્યમ ચૈત્યવંદનમાં એક દંડક-નમુશ્ચુણું તથા સ્તુતિ-શ્રેય વિગેરે કહેવું. ૭૭.

આ ગાથામાં ત્રીજી ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદનની વિધિ કહે છે:—
પ્રકટ નામસ્તત્ર સુધી ઇરિયાવહી આદિ કહી,
પાંચ દંડક ચૈત્યવંદન ભેદ ત્રીજો એ અહીં;

ચૈત્યવંદન ભાષ્યમાં મુદ્રાદિ વિધિ દીસે ઘણો,
ગુરૂ પાસ જાણી તેમ કરજે ભાવ આણી દીલ ઘણો. ૭૮

અર્થ:—ઇરિયાવહી સૂત્રથી નામસ્તવ-લોગસ્સ સુધી પ્રગટ ઉચ્ચ સ્વરે કહીને પાંચે દંડક^૧ કહેવા વડે ત્રીન્નું ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદન જાણવું. આ સંબંધી ચૈત્યવંદન ભાષ્યમાં મુદ્રા વગેરેનો ઘણો વિધિ કહેલો છે. તે સંબંધી વિધિ ગુરૂ પાસેથી જાણીને મનમાં ઘણો ભાવ લાવીને ચૈત્યવંદન વિગેરે કરજે. એ પ્રમાણે ચૈત્યવંદનરૂપ ભાવપૂજા જાણવી. ૭૮.

હવે જો ભેદની જોડેચણી કરે છે:—

ભાવપૂજન એક મુનિને જોઉ હોવે શ્રાદ્ધને,
દ્રવ્યની ભજના કહી ભાવાર્યને સ્મર વ્યાપ્તિને;
જિમ અનલને ધૂમ કેરી વ્યાપ્તિ ન્યાય વિષે દીસે,
એમ સાધન વ્યાપ્તિ યોગે વસ્તુતત્ત્વ હૃદય ડંસે. ૭૯

અર્થ:—એવી રીતે દ્રવ્યપૂજા અને અમુક અંશે ભાવ-પૂજાનું સ્વરૂપ કહ્યું. (આગળ સ્તવના કહેવાની છે) તેમાંથી સાધુ મુનિરાજને એક ભાવપૂજા હોય છે, અને શ્રાવકને દ્રવ્યપૂજા અને ભાવપૂજા એમ જો પ્રકારની પૂજા હોય છે. ભાવપૂજનને વિષે દ્રવ્યપૂજનની ભજના કહી છે. એટલે ભાવ-

૧. પાંચ દંડક—૧ શકસ્તવ=નમુથ્યુણું, ૨. ચૈત્યસ્તવ=અરિહંત ચેઈઆણું અને અન્નતથ, ૩. નામસ્તવ=લોગસ્સ, ૪. શ્રુતસ્તવ=પુખ્ખરવર
૫. સિદ્ધસ્તવ=સિદ્ધાણું બુદ્ધાણું. અથવા જે દેવવંદન કરતાં પાંચ વાર નમુથ્યુણું કહેવામાં આવે તે.

પૂજનમાં દ્રવ્યપૂજન હોય અથવા ન પણ હોય. એ વ્યાપ્તિનું સ્મરણ કરજે, જેમ ન્યાયશાસ્ત્રમાં અગ્નિને ધૂમાડાની વ્યાપ્તિ જણાવી છે ત્યાં “અગ્નિ હોય ત્યાં ધૂમાડો હોય અથવા ન પણ હોય.” એ પ્રમાણે અગ્નિને વિષે ધૂમાડાની ભજના છે. પરંતુ જ્યાં ધૂમાડો હોય ત્યાં અગ્નિ અવશ્ય હોયજ. એવી રીતે સાધનની વ્યાપ્તિના યોગથી વસ્તુતત્ત્વ-યથાર્થ સ્વરૂપ હૃદયમાં ઠસે-ચોક્કસ થાય છે. ૭૯

પ્રભુના સ્તવનરૂપ ભાવપૂજા કરવાનું કારણ સમજાવે છે:—

પ્રભુદેવના તાત્ત્વિક ગુણોનું સ્મરણ સ્તવન કરી કરે,
ધ્યેય રૂપ થતાં ભવિકજન આત્મ નિર્મલતા વરે;
પુણ્યાનુભંધી પુણ્ય બાંધે કર્મ નિર્જરણા હુવે,
સ્તવના કરો તે આ પ્રમાણે જેમ ગુણિતા પ્રતિભવે. ૮૦

અર્થ:—પ્રભુદેવ જે વીતરાગ તીર્થંકર મહારાજ તેમનું સ્તવન (ગુણકીર્તન) કરવા વડે પ્રભુના તાત્ત્વિક ગુણો-અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન વગેરેનું સ્મરણ કરવું. કારણ કે ધ્યેય

૧. વ્યાપ્તિ:—“ સાહચર્યનિયમો વ્યાપ્તિ: ” એટલે હેતુ અને સાધ્યનો સાથે રહેવાનો જે નિયમ તે વ્યાપ્તિ કહેવાય. ચાલુ પ્રકરણમાં શ્રાવકને દ્રવ્યપૂજા એ ભાવપૂજાનું કારણ છે. જ્યાં (શ્રાવકને) દ્રવ્ય-પૂજા હોય ત્યાં ભાવપૂજા હોય અને ભાવપૂજા હોય ત્યાં શ્રાવકની અપેક્ષાએ દ્રવ્યપૂજા પણ હોય. એક ભાવપૂજાના અધિકારી સાધુની અપેક્ષાએ દ્રવ્યપૂજા ન હોય.

એટલે ધ્યાન કરવા યોગ્ય જે પ્રભુદેવના ગુણો તેમાં લયલીન થવાથી ભવ્યજનો આત્માની નિર્મલતા-વિશુદ્ધતા પામે છે. વળી 'પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બાંધે છે. કર્મની નિર્જરા કરે છે, માટે આ પ્રમાણે (આગલી ગાથાઓમાં બતાવે છે તે પ્રમાણે તેવા ભાવવાળી) પ્રભુની સ્તવના કરવી જેથી દરેક ભવમાં તેવા ઉત્તમ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય. ૮૦

આ ૮૧ મી ગાથાથી ૧૩૧ મી ગાથા સુધી પ્રભુની કેવી રીતે વાસ્તવિક સ્તવના કરવી તે જણાવે છે:—

પ્રભુ આજ તારા બિંબને જોતાં નયણ સફલા થયા,
પાપો બંધા દૂરે ગયા તિમ ભાવ નિર્મલ નીપજ્યા;
સંસાર રૂપ સમુદ્ર ભાસે ચુલુ સરીખો નિશ્ચયે,
આનંદરંગ તરંગ ઉછલે પદ કમલના આશ્રયે. ૮૧

૧. પુણ્ય અને પાપ આશ્રી ચાર ભાંગા થાય છે. ત્રીયે પ્રમાણે:—

૧. પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય—પ્રથમ બાંધેલ પુણ્ય ભોગવે છે અને સાથે સત્કૃત્યો કરે છે જેથી નવીન પુણ્ય બાંધે છે. જેમ ભરત ચક્રવર્તી વિગેરે.

૨. પાપાનુબંધી પુણ્ય—પ્રથમ બાંધેલ પુણ્ય ભોગવે છે અને સાથે દુષ્કૃત્યો કરે છે જેથી નવું પાપ બાંધે છે. જેમ સુભૂમ ચક્રવર્તી.

૩. પુણ્યાનુબંધી પાપ—પ્રથમ બાંધેલ પાપ ભોગવે છે પણ સાથે સુકૃત્ય કરતો નવીન પુણ્ય બાંધે છે. જેમ પુણ્ય કરનાર દરિદ્ર માણસ.

૪. પાપાનુબંધી પાપ—પ્રથમ બાંધેલ પાપ ભોગવે છે અને દુષ્કર્મો કરતાં નવીન પાપ બાંધે છે. જેમ બિલાડી વગેરે.

અર્થ:—હે પ્રભુ! તારી પ્રતિમાના દર્શન થતાં આજે મારા ચક્ષુઓ ખરેખર સફલ થયા છે. તેમજ સમસ્ત પાપ દૂર ગયાં છે. નાશ પામ્યા છે. વળી મારા હૃદયમાં નિર્મલ ભાવ (પરિણામ) ઉત્પન્ન થયા છે. આ સંસારરૂપી મોટો સમુદ્ર તે પણ નક્કી ચુલુ એટલે ખોખા જેટલો થયો જણાય છે, આપના ચરણ કમલને! આશ્રય કરવાથી મારા હૃદયમાં આંતંદરંગ રૂપી તરંગ—કલ્લોલ ઉછલે છે—ઉત્પન્ન થાય છે. ૮૧

નખલી બની જસ પાપ સેના તે તને પ્રેમે ભજે,
દારિદ્રય તિમ દૌર્ભાગ્ય ન લહે વળી અભેદ પણું સજે;
હું સૂર્ય માનું આપને અજ્ઞાન તિમિર હઠાવતા,
વળી ચંદ્ર માનું આપને મુજ રાગ તાપ શમાવતા. ૮૨

અર્થ:—હે પ્રભુ! જેમની પાપરૂપી સેના એટલે મોહનીય વજેરે અશુભ કર્મો નબળા બન્યા હોય—પાતળા પડ્યા હોય, તેઓ આપને પ્રીતિ પૂર્વક સેવે છે. અને તારૂં સેવન કરવાથી દારિદ્રય એટલે ગરીબાઈ તેમજ દૌર્ભાગ્ય—કમનસીબપણું મલતું નથી. વળી ભવ્યજીવો અભેદપણાને—ભેદરહિતપણાને અથવા એકતાને ધારણ કરે છે. હે પ્રભુ! આપ પોતે અજ્ઞાનરૂપી તિમિર—અંધકારને દૂર કરતા હોવાથી હું આપને સૂર્ય સમાન ગણું છું. તથા મારા રાગ—વિષય—કષાય—વાસના રૂપી તાપને શાન્ત કરતા હોવાથી આપને હું ચંદ્ર જેવા માનું છું. ૮૨

સાગર કૃપાના નાથ ! તારૂં વહન કમલ નિહાલતા,
નિર્ભય અમે બનતા વળી આપત્તિ દૂરે ટાલતા;

પાવન થયો મુજ જન્મ ના દરકાર મારે કોઈની,
ગણું આજ આંખો દેખતી પરનિરખતી શા કામની? ૮૩

અર્થ:—હે નાથ! હે કૃપાના સાગર! તારા મુખરૂપી કમલને આજે નિહાળવાથી એટલે જોવાથી અમારા લયો નાશ પામતા હોવાથી અમે નિર્ભય થઈએ છીએ. તથા અમારી આપત્તિઓ—સંકટો પણ દૂર થાય છે. આપના દર્શનથી મારો જન્મ પણ પવિત્ર થયો છે. હવે મારે કોઈની દરકાર રહી નથી. હું આજે મારી આંખોને ખરી રીતે દેખતી માતું છું. કારણ કે આપના દર્શન થયા પહેલાં તે પરને—(સ્ત્રી આદિના પુદ્ગલને) જોતી હોવાથી શા કામની હતી? અથવા પુદ્ગલમય વસ્તુને જોતી હોવાથી નિર્થક હતી. ૮૩.

આનંદ દાતા વિશ્વના વળી મુક્તિકેરા પંથને,
બતાવનારા નાથ મારા તારનારા ભવ્યને;
ભંડાર ભાવ રચણુતણાછો એહ ભાવ ધરી અમો,
ધમ યોલીએ પ્રતિદિન પ્રભાતે આપને જ નમો નમો. ૮૪

અર્થ:—હે પ્રભુ! તમે વિશ્વને—દુનિયાના જીવોને આનંદના આપનારા છો. તેમજ મોક્ષના માર્ગને બતાવનારા

૧, ચક્ષુનો વિષય રૂપ અથવા રંગને જોવાનો છે. રૂપ અથવા રંગ—વર્ણ તે પુદ્ગલનો ગુણ હોવાથી ચક્ષુને પરને જોનારી કહી. પણ પ્રભુના દર્શન થવાથી તે દ્વારાએ જીવને પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું હોવાથી ચક્ષુની કૃતાર્થતા જાણી. સ્ત્રી આદિ મોહક વસ્તુને જોવાથી કેવલ આંખની ખરાબી જ થાય છે. અને તે રાગાદિથી દેખનારને ચીકણાં કર્મો જરૂર બંધાય છે. એમ શ્રી ભગવતીસૂત્રમાં કહ્યું છે.

પણુ તમેજ છે. હે મારા નાથ ! તમેજ લવ્ય જીવોને (આ સાંસાર સમુદ્રમાંથી) તારનાર છે. તમે લાવરત્નોના^૧ ખળના છે. આવા પ્રકારનો લાવ લાવીને અમે આ પ્રમાણે કહીએ છીએ કે ‘હે દીનાનાથ ! દરરોજ સવારમાં આપનેજ નમસ્કાર થાઓ.’ ૮૪.

ઉત્તમ ગણું હું તેજ મનને જેહ ધ્યાવે આપને,
ઉત્તમ ગણું તુજ સ્તવન કરવામાં રસિક તે જીભને;
ઉત્તમ ગણું તે નયણુ નિરખે જે નિરંતર આપને,
છે એક સાચી ચાહના મુજ, તાર હવે મને. ૮૫

અર્થ:—હે પ્રભુ ! જે મન આપનું ધ્યાન કરે છે તેજ મનને હું ઉત્તમ માનું છું (કારણ કે મન સાંસારિક વાસનાઓમાં દોડયા કરનારું છે.) જે જીભ તમારા ગુણોનું સ્તવન કરવામાં રસિક—આનંદ માનનારી છે તેજ જીભને હું શ્રેષ્ઠ સમજું છું (કારણ કે જીભને પરનિંદા વગેરેમાં વધારે રસ પડે છે) જે ચક્ષુઓ આપને હંમેશાં જુએ છે તે ચક્ષુઓને હું ઉત્તમ માનું છું (કારણ કે અણુસમજું

૧. હીરા માણેક વગેરે ઝવેરાત ધણું કિંમતી હોવાથી તે દ્રવ્યરત્નો કહેવાય છે, કારણ કે તે પૌદ્ગલિક છે. તે રત્નોને સાચવવા માટે ખળનામાં રાખવામાં આવે છે. તેા પણુ તે દ્વારા આત્માનું હિત થતું નથી. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિક અનેક ગુણો તે લાવરત્નો ખતે લવમાં હિતકર જાણુવા. કારણ કે તેની કિંમત થઇ શકતી નથી, અને તેજ જીવને મુક્તિ પામવામાં ખરા ઉપયોગી છે, પ્રભુમાં જ્ઞાનાદિક અમંતા ગુણો ભરેલા હોવાથી પ્રભુને લાવરત્નોના ભંડાર કલા છે.

જીવોની ચક્ષુ તો લલનાઓનાં રૂપાદિક જોવા તરફ પ્રાયે દોડનારી છે) હે પ્રભુ! મારી એક સાચી-ખરા જીવનની શ્રદ્ધા છે કે હવે (આ સંસારમાં રળડવાથી કંટાળેલા) મને આ ભવ સમુદ્રમાંથી તારો, તારો, મારો ઉદ્ધાર કરો-ઉદ્ધાર કરો. ૮૫.

સંસારના વિસ્તારને વિણસાવનારા આપ છો, ત્રણ ભુવનમાં પણ મુકુટ સમ દેવાધિદેવ તમેજ છો; આ ઘોર ભવજંગલ વિષે છો સાર્થવાહ પ્રભુ તમે, ભવસાગરે ખૂડનાર મુજને તારનારા પણ તમે. ૮૬

અર્થ:—હે પ્રભુ! આપ આ સંસારની વૃદ્ધિને રોકનારા છો. તથા સ્વર્ગ મૃત્યુ અને પાતાલ એ ત્રણે લોકમાં પણ મુકુટ સમાન શ્રેષ્ઠ દેવાધિદેવ-દેવોના પણ દેવ તમેજ છો. આ ભયંકર ભવજંગલ-સંસારરૂપી અટવીમાં હે પ્રભુ! તમેજ સાર્થવાહ-સાચો રસ્તો બતાવનારા છો. તથા આ સંસારરૂપી સમુદ્રમાં ડૂબતા મને તારનારા-બચાવનારા પણ તમેજ છો. ૮૬

જ્યાં નિત્ય સાચી પૂર્ણ શાંતિ તેહ મુક્તિ સ્થાનને, શોભાવનારા આપ રજ ના દૂર છો આ ભક્તને; હે નાથ! થુણતા આપને આનંદ ઉછળે બહુ મને, તેથીજ જાણું હૃદયમાં પ્રત્યક્ષ ઊભા આપને. ૮૭

અર્થ:—જ્યાં હંમેશાં સત્ય અને સંપૂર્ણ શાન્તિ

૧-૨. સંસારમાં જણાતી શાન્તિ વાસ્તવિક શાન્તિ નથી

છે એવા મોક્ષસ્થાનને શોભાવનારા આપ આ ભક્તને જરા પણ દૂર જણાતા નથી. હે નાથ! આપની સ્તુતિ કરતાં મારા મનમાં ઘણો આનંદ ઉદ્ભવે છે. અને તે કારણથી આપને હું મારા હૃદયમાં સાક્ષાત્ ખડા રહેલા માનું છું. ૮૭.

સંસારી જનના દીલમાં આવો નહી તુમ જ્યાં સુધી,
અનુભવ કરે નિત પાપકેરા દુઃખનો તે ત્યાં સુધી;
તે ધ્યેય માની આપને ધ્યાવે અડગ ભાવે યદા,
જિમ અગ્નિ ખાળે લાકડાં તિમ પાપ ભસ્મ કરે તદા. ૮૮

અર્થ:—હે વીતરાગ દેવ! આપ જ્યાં સુધી આ સંસારી જનોના દીલમાં આવો નહિ એટલે જ્યાં સુધી સંસારી જીવો આપનું સ્મરણ કરે નહિ ત્યાં સુધી તે પાપના ઉદયથી પ્રાપ્ત થએલ દુઃખનો નિરંતર અનુભવ કરે છે. જ્યારે આ જીવ આપને ધ્યેય-ધ્યાન કરવા યોગ્ય માનીને નિશ્ચલ ભાવથી ધ્યાન કરે છે ત્યારે જેમ અગ્નિ લાકડાંને ખાળે છે તેમ તે (ભવ્ય જીવ) પાપને ભસ્મ કરે છે—ખાળી નાખે છે. ૮૮

જે પાપ રૂપી પંક તે કરતો ભલિન આ જીવને,
મેલાશ જાયે દૂર વધતે ભાવ કરતાં ધ્યાનને;

તેમજ સંપૂર્ણ પણ નથી. કારણ કે તે જણાતી શાન્તિ નિરંતર રહેતી નથી. કર્મનો સંપૂર્ણ ક્ષય થાય ત્યારેજ સત્ય અને સંપૂર્ણ શાન્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે. જુએ અષ્ટકજીમાં—“ કિંફલોઽન્નાદિ સંભોગઃ
—વુશુક્ષાદિનિવૃત્તયે ॥ તન્નિવૃત્તેઃ ફલં કિં સ્યાત્—સ્વાસ્થ્યં તેષાં તુ
તત્સદા ॥ ૧ ॥

સિંચાય જે તુજ ધ્યાન રૂપી અભિયરસની ધારથી,
તે હર્ષમાં મહાલે સદા પૂરણુ અને ગુણુ ઋદ્ધિથી. ૮૯

અર્થ:—આ સંસારી જીવને જે પાપરૂપી પંક-કાદવં વળગેલો છે તે આત્માના સ્વરૂપને મલીન કરે છે. (ઉત્તમ જ્ઞાન, દર્શન વગેરે ગુણોને આવરે છે તેથી આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ મલીન થાય છે.) પણ જ્યારે વધતા શુદ્ધ પરિણામે તે જીવો આપનું ધ્યાન કરે છે, ત્યારે તેની પાપરૂપી મલીનતા દૂર જાય છે—નાશ પામે છે. માટે જે આત્મા આપના ધ્યાન રૂપી અમૃતરસની ધારથી સિંચાયેલો છે એટલે જે જીવ આપના ધ્યાનમાં—પ્રભુના સ્વરૂપની વિચારણામાં આસક્ત થાય છે, તે હૃદયમાં આનંદથી મોજ કરે છે (પાપનો ઉદય દૂર થવાથી સુખને અનુભવે છે) અને ગુણુ રૂપી સંપત્તિથી પૂર્ણ અને છે. તેનામાં જ્ઞાનાદિ ગુણોની નિર્મળતા વધતી જાય છે. ૮૯.

દુઃખમાં દીલાસો આપનારા આપ મદદે જેહની,
હોતા નથી કંઈણા ઘણી મુજ ચિત્તમાંહે તેહની;
રાગાદિ ચોરોના બુલમમાં તેહ જન સપડાય છે,
પહેલા નહી ચેત્યો અરે ત્યારે હવે રીખાય છે. ૯૦

અર્થ:—આપત્તિમાં દિલાસો આપનારા આપ જેમના મદદગાર થયા નથી એટલે કે જે જીવોએ આપનું સ્વરૂપ ઓળખ્યું નથી, સમકિત પામ્યા નથી અને મિથ્યાત્વમાં ફસાઈ પડેલા છે, તે જીવો પ્રત્યે મારા મનમાં ઘણી દયા.

ઉપન થાય છે. તે જીવોની શી દશા થશે? એવા વિચારો આવે છે. તે મનુષ્યો રાગાદિ-રાગ દ્વેષ રૂપી ચોરોના જીલ્લા-મમાં સપડાઈને દુઃખી થાય છે. પ્રથમથી એટલે દુઃખના કારણો સેવ્યા પહેલાં જે મનુષ્ય ચેતતા નથી-નવપદની આરાધના વગેરે પ્રભુલક્ષિતમાં રહેતા નથી તેઓ પછીથી રીખાય છે-દુઃખી થાય છે. ૯૦

અમૃત સરીખા મિષ્ટ ઉત્તમ વચન ખોલી આપતા,
પ્રભુ પ્રેમથી અમને શિખામણુ તે અમે ભૂલી જતા;
નિર્લજ્જ થઈને સ્વપ્નમાં પણ ના કદી સંભારતા,
અજ્ઞાનથી અપરાધ ક્રીધા સેંકડો અણુછાજતા. ૯૧

અર્થ:—હે પ્રભુ! તમે તો અમૃત સમાન મધુર વચનો વડે પ્રેમપૂર્વક ઉપદેશ આપો છો. પરંતુ અમે તે ઉપદેશને વારંવાર ભૂલી જઈએ છીએ એટલુંજ નહિ પરંતુ નિર્લજ્જ એટલે ખેશરમા થઈને નફ્ટની જેમ સ્વપ્નામાં પણ કદાપિ દેશનાને સંભારતા નથી અને અજ્ઞાનતા રૂપી દોષથી આપના અણુછાજતા-અયોગ્ય એવા સેંકડો અપરાધો અમારાથી થઈ ગયા છે. ૯૧.

તોયે ગણો નિજ ભક્તની કોટી વિષે અમને તમે,
હૃદયાર કરણા આપની એ કેમ ભૂલીશું? અમે;
આપજ કૃપા ભંડાર છો ઉન્મત્ત અમ વિણ કોણુ છે?
અપરાધીને પણ તારનારા આપ વિણ પર કોણુ છે? ૯૨

અર્થ:—આ પ્રમાણે સેંકડો અપરાધો કર્યા છતાં પણ

તમે અમને પોતાના લક્ષ્મી કોટીમાં-કક્ષામાં-સમાનતામાં ગણી છે એ આપની હૃદય-અપાર દયાને અમે કેમ કરી ભૂલીશું? આપજ ખરેખર દયાના ભંડાર છે. એટલે આપનામાં તો ઘણી દયા ભરેલી છે. અમારા સિવાય બીજા-ઉન્મત્ત અભિમાની ગાંડા જીવો કોણ છે? અને અમે અપરાધ કરનાર છતાં અમારા જેવાને પણ તારનાર આપના સિવાય બીજા કોણ છે? ૯૨.

પ્રભુ આપ કૃપા રૂપ કરને દેઈ ભવ્ય સમાજને,
પકડી કૃપાએ રાખતા તુજ ધન્ય કૃપા ભાવને;
નહિ તો જરૂર પડતાજ તેઓ નરકરૂપી કૂપમાં,
કેના શરણને લેત રેતાં જેહ પલ પલવારમાં. ૯૩

અર્થ:—હા પ્રભુ! તમે તો દયારૂપી હાથ આપીને ભવ્ય સમાજને-ભવ્ય જીવોના સમૂહને કૃપા વડે દુર્ગતિમાં જતાં પકડી રાખ્યા છે માટે આપના દયા ભાવને ધન્ય છે. તે જીવોને આપની દયારૂપી હાથનો આધાર ન હોત તો નક્કી તેઓ નરક રૂપી ઉંડા કૂવામાં પડ્યા હોત. તે દુઃખી જીવો ઘડીએ ઘડીએ રૂઢન કરી રહ્યા હોત. તે વખતે દુઃખથી પીડાયા છતાં (આપના સિવાય) બીજા કોનું શરણ મેળવત? ૯૩.

કલેશહીણો નિર્વિકારી દેહ શોભે આપનો,
તેને નિરખતાં પણ અભવ્ય અને નિધાન ન હર્ષનો;
જિમ કાકને ન ગમે ધરાખ ધરાખનો શો દોષ છે?
જે આપ ન ગમે તેહને ત્યાં આપનો શો દોષ છે? ૯૪

અર્થ:—કે પ્રભુ! આપનું શરીર કલેશ રહિત તથા કોઈ પણ પ્રકારના વિકાર રહિત જણાય છે. (સંસારી મનુષ્યોમાં ક્રોધ, શોક, હર્ષ ઈર્ષ્યા વગેરે વિકારો હોવાથી તે તે વિકારો દ્વારાએ આકૃતિ પણ બદલાય છે, પણ પ્રભુ વિકારોને દૂર કરનાર હોવાથી પ્રભુનો દેહ પણ નિર્વિકારી છે) આવા પ્રકારના આપને જેવા છતાં પણ અલવ્ય જીવો હર્ષના નિધાન-ભંડાર બનતા નથી અથવા આનંદી થતા નથી તેમાં આપનો કોઈ દોષ નથી. કારણ કે જેમ કાગડાને દ્રાક્ષ ભાવતી નથી તેમાં દોષ દ્રાક્ષનો નહિ પણ કાગડાનો પોતાનોજ છે? તેમ અલવ્ય જીવને આપ ન ગમે તેમાં આપનો દોષ નહિ પણ તે અલવ્યનોજ દોષ છે. ૯૪.

છે હાસ્ય સાધન રાગનું તિમ શસ્ત્ર સાધન દ્વેષનું,
વળી જે વિલાસો કામના તે પ્રબલ સાધન મોહનું;
તેં હાસ્યને દૂર કર્યો નવિ શસ્ત્ર રાજ્યા પાસમાં,
ન વિલાસને હૈડે ધર્યા તેથી હું હરખું દીલમાં. ૯૫

અર્થ:—હાસ્ય એ રાગનું-પ્રીતિ થવાનું સાધન-નિમિત્ત છે. તેમ શસ્ત્ર-હથીઆર એ દ્વેષનું-વૈરનું સાધન છે. વલી કામના-વિષય સુખના જે વિલાસો-સ્ત્રી વગેરે પદાર્થો તે પ્રબલ મોહનું કારણ છે. જીઓ-અષ્ટકજીમાં કહ્યું છે કે-
રાગોઽજ્ઞનાસંગમનાનુમેયઃ, દ્વેષો દ્વિષદારણહેતુગમ્યઃ ॥ મોહઃ કુવૃત્તાગમદોષસાધ્યઃ-નો યસ્ય દેવઃ સ ચૈવમર્હન્ ॥ ૧ ॥

૧. આ બાબત જીઓ-દુહો-ભાગ્યહીનકું ના મીલે, ભલી વસ્તુ કર ભોગ ॥ દ્રાક્ષ પકે મુખ પાકેતે, હોત કાગ કે રોગ ॥ ૧ ॥

હે પ્રભુ તમે તેમાંના હાસ્યને લો છેટો કર્યો છે—નાશ કર્યો છે. કારણ કે હાસ્ય લાવનારું જે હાસ્ય મોહનીય નામનું કર્મ તેને! તમે સંપૂર્ણ ક્ષય કર્યો છે. અને હાસ્ય જે રાગનું નિમિત્ત છે તે નિમિત્તને! નાશ થવાથી આપનામાંથી રાગ દૂર થયો છે. વળી દ્વેષ-વૈરનું સાધન શસ્ત્ર તે તો તમે તમારી પાસે રાખ્યુંજ નથી. તેમજ વિલાસ-વૈભવાદિક તેને તો તમે આહ્યથી દૂર કર્યા છે એટલુંજ નહિ પણ તમારા ચિત્તમાંએ તેની લાલસા નથી. આ પ્રમાણે હાસ્યાદિ કારણોના નાશ કરવા પૂર્વક તમે રાગ, દ્વેષ, અને મોહનો નાશ કર્યો હોવાથી નિરંતર આપને જોઈને-લક્ષિત કરીને હું મારા હૃદયમાં આનંદ પામું છું. ૯૫.

તુજમાં રહેલા ગુણ અનંતા કેમ હું જોલી શકું,
જડબુદ્ધિ હું છું લક્ષિતરાગે કંઈક પણ જોલી શકું;
જાણી શકો છો આપ મારા ચિત્ત કેરા લાવને,
લવલવ પસાયે આપના ગણગુણ તણો મલજો મને. ૯૬

અર્થ:—હે પ્રભુ! તમારામાં અનંતાં ગુણો રહેલા છે તે તો હું શી રીતે જોલી શકું. પરંતુ જડ બુદ્ધિવાળો છતાં પણ હું આપ પ્રત્યેના લક્ષિત રાગથી કંઈક જોલું છું. આપ મારા મનના લાવને જાણનાર છો. તે છતાં પ્રગટ જોલીને માગું છું કે આપની કૃપાથી લવોલવ મને તેવા ગુણોનો ગણ-સમુદાય મલજો. ૯૬.

આપના ગુણ જાણી શકાય તેમ નથી તે જાણાવે છે:—

મધિપુંજ નિલગિરિ જેટલો હોવે જલધિરૂપ ભાજને,
કાગળ રસા પડ સમ બનાવે કલમ સુરતરૂ શાખને;
એ સર્વ સાધનથી લખે હંમેશ કુશલ સરસ્વતી,
તોયે કદી ન લખી શકાયે આપના ગુણુ છે અતિ. ૯૭

અર્થ:—જલધિ એટલે સમુદ્રરૂપી ભાજન-પાત્ર હોય અને નીલગિરિ જેટલો મધિપુંજ-શાહીનો ઢગલો હોય. તથા લખવા માટે રસાપડ-પૃથ્વીના પડ સમાન કાગળ બનાવ્યો હોય. તથા સુરતરૂ-કલ્પવૃક્ષની શાખની-ડાળીની કલમ બનાવે. એ પ્રમાણે સઘળી સામગ્રી મેળવીને સૌથી ચતુર એવી સરસ્વતી દેવી હંમેશાં આપના ગુણુ લખ્યા કરે તો પણ આપના ગુણુની સંખ્યા એટલી બધી મોટી છે કે તે કદાપિ પણ લખી શકાયજ નહિ. ૯૭.

સંસાર ઘોર અપાર છે તેમાં ખૂડેલા ભવ્યને,
હે તારનારા નાથ ! શું ભૂલી ગયા નિજ ભક્તને;
મારે શરણુ છે આપનું નવિ ચાહતો હું અન્યને,
તો પણ મને પ્રભુ તારવામાં ઢીલ કરો શા કારણે ? ૯૮

અર્થ:—આ સંસાર ઘોર-ભયંકર છે, અનેક પ્રકારના જન્મ મરણ વગેરે દુઃખોથી (દુઃખના સાધનોથી) ભરેલો છે. વળી અપાર છે. એટલે પાર વિનાનો છે એટલે જેનો છેડો નજીક નથી. આવા સંસારમાં બડતા ભવ્ય જીવોને તારનાર-ઉદ્ધાર કરનારા હે નાથ ! તમારા ભક્ત એવા મને કેમ ભૂલી ગયા ? મારે તો આપનોજ આધાર છે. હું કોઈ અન્ય દેવને

ચાહતો નથી. માટે મારો ઉદ્ધાર કરવામાં હું પ્રભુ! તમે શા માટે ઢીલ કરો છો? ૯૮.

છો આપ ખેલી દીનના ઉદ્ધારવામાં દીનને, આજે ઉપેક્ષા આહરો છે તે ઉચિત શું? આપને; મૃગખાલ વનમાં આથડે તિમ ધોર ભવમાંહે મને; મૂક્યો રખડતો એકલો આપે કહો? શા કારણે. ૯૯

અર્થ:—આપ તો ગરીબના ખેલી-સહાય કરનાર ગણાઓ છો. તો મારા જેવા ગરીબનો ઉદ્ધાર કરવામાં આજે જે બેદરકારી રાખો છો તે શું આપ જેવાને યોગ્ય છે? જેમ હરણુનું ખાલક વનમાં અથડાયા કરે તેમ મને આ ભયંકર સંસારરૂપી વનમાં શા માટે એકલો રખડતો મૂક્યો છે? તેનું શું કારણ છે? તે આપ સાહેબ કૃપા કરી કહો. ૯૯.

ભયથી બનેલો ગાભરો હું ચઉ દિશાએ રખડતો, આધારથી અલગો થયેલો આપવિણુ દુઃખ પામતો; ધારક અનંતા વીર્યાના દેનાર ટેકો જગતને, હું નાથ! ભવ અટવી ઉતારી કર હવે નિર્ભય મને. ૧૦૦

અર્થ:—સંસારના દુઃખોથી ગાભરો બનેલો-ગભરા-એલો હું ચાર ગતિરૂપી ચારે દિશાઓમાં રખડયા કરું છું. એમ આશ્રય રહિત થએલો હું આપના વિના દુઃખ પામું છું. આપ અનંતા વીર્યા-બલ-પરાક્રમના ધારણુ કરનાર છો. (કારણ કે આપે વીર્યાન્તરાય કર્મનો સંપૂર્ણ ક્ષય કરેલો છે) વળી તમે જગતના દુઃખી જીવોને આશ્રય આપનાર

છા. માટે હે સ્વામી આ સંસારરૂપી જંગલમાંથી બહાર કાઢી હવે મને નિર્ભય-ભય રહિત બનાવો. ૧૦૦

જિમ સૂર્ય વિણુ ના કમલ ખીલે તેમ તુજ વિણુ માહરી,
હોવે કદી ના મુક્તિ ભવથી માહરી એ ખાતરી;
જિમ મોર નાચે મેઘને જોઈ હું દેખી આપને,
તિમ નાચ કરું હરખાઈને મનમાં ધરી શુભ ભાવને. ૧૦૧

અર્થ:—જેમ સૂર્યોદય થયા સિવાય સૂર્ય વિકાસી કમળ પ્રકુલિત થતું નથી તેમ તમારા આશરા સિવાય મારી પણ આ સંસારમાંથી મુક્તિ-બંધનમાંથી છુટકારો થવાનો નથી, તેની મને પૂરી ખાતરી છે. વળી જેમ મેઘ-વરસાદ જોઈને મયૂર આનંદિત થઈને નૃત્ય કરવા લાગે છે, કેકારવ કરે છે તેમ હું પણ આપને જોઈને મનમાં શુભ ભાવને ધારણ કરીને હર્ષથી નૃત્ય કરું છું. (નાચું છું.) ૧૦૧

શું કર્મ કેરો દોષ આ ? અથવા શું મારો દોષ છે ?
શું ભવ્યતા નહિ માહરી ? હતકાલનો શું દોષ છે ?
અથવા શું મારી ભક્તિ નિશ્ચલ આપમાં પ્રગટી નથી ?
જેથી પરમપદ માગતાં પણ હાસને દેતા નથી. ૧૦૨

અર્થ:—હે પ્રભુ પરમ પદ જે મોક્ષ તે માગવા છતાં પણ આપના સેવકને તે આપતા નથી તો તેમાં શું મારા કર્મનો વાંક છે ? અથવા મારો પોતાનોજ વાંક છે ? અથવા શું મહારામાં ભવ્યત્વપણું નથી ? અથવા તો આ પાંચમા

૧. મોક્ષ જવાને યોગ્ય જીવ તે ભવ્ય અને મોક્ષે જવાની યોગ્યતા તે ભવ્યતા. હું ભવ્ય છું કે નહિ એવો પ્રશ્ન જેના મનમાં

આરાડ્ડપી પતિતકાલનો હોય છે ? અથવા આપને વિષે મારી
દૃઢ ભક્તિ પ્રગટ થઈ નથી ? કે મારી ભક્તિમાં કાંઈ ખામી
છે ? ૧૦૨

હું સ્પષ્ટ ખોલું તુજ કને છે આપનું શરણું મને,
આ લોક માંહે સ્વપ્નમાં પણ ચાહતો નવિ અન્યને;
હે નાથ ! મારા પ્રાણના મુજ માત તાત ખરા તમે,
મુજ સત્ય જીવિત અંધુ ગુરૂ સામી વલી સાચા તમે. ૧૦૩

અર્થ:—હું આપની આગળ સ્પષ્ટ-પ્રગટ રીતે કહું છું
કે મને આપનું જ શરણુ છે. આપ સિવાય મારે કોઈ આશ્ર-
યસ્થાન (આશરો) નથી. આ સંસારમાં રહેલો હું સ્વપ્ને
પણ અન્ય દેવને ઈચ્છતો નથી (કારણુ કે તમેજ સાચા
દેવ છો—વીતરાગ છો અને ખીજાઓ તો નામનાજ દેવ છે
એવી મારી સંપૂર્ણ ખાતરી છે.) હે નાથ ! મારા તમેજ
ખરા માતા અને પિતા છો. (જેમ માતા-પિતા પુત્રના
રક્ષક છે તેમ તમેજ મારા રક્ષક હોવાથી માળાપ છો) મારા
સાચા જીવનઅંધુ-ભાઈ પણ તમેજ છો કારણુ કે ભાઈની જેમ
દુઃખમાં સહાય કરનાર આપજ છો. સત્ય ધર્મને દેખાડો છો,
માટે સાચા ગુરૂ પણ તમેજ છો. વળી તમેજ મારા સ્વામી
પણ છો (કારણુ કે આપ માંડે પાલન કરો છો.) ૧૦૩

તરછોડશેા જે આપ તો હોશે ગતિ શી માહરી,
થલ માંહિ જે ગતિ માછલાની હાલ તે ગતિ માહરી;

ઉત્પન્ન થાય તે ભવ્ય જાણવો. એમ શ્રી આચારાંગ સૂત્રની ટીકામાં
પૂજ્યશ્રી શીલાંકાચાર્યે કહ્યું છે.

મેં સત્ય અનુભવથી કર્યું છે થીર મનને આપમાં,
સર્વજ્ઞ પ્રભુજી તેહ સઘલું આપની છે જાણમાં. ૧૦૪

અર્થ:—હે પ્રભુ! જો આપ મારો તિરસ્કાર કરશો તો મારી દશા કેવી થશે? જેમ કોઈ માછલાને પાણીમાંથી કાઢીને થલ-જમીન ઉપર મૂકે અને જેમ તે પાણી વિના તરફડયા કરે છે તેવી મારી પણ અવસ્થા થશે. કારણ કે મેં સાચા અનુભવથી સારી રીતે પરીક્ષા કરવા વડે મારા મનને આપના વિષેજ સ્થિર કર્યું છે. આ બધી વાત તમારા જાણવામાં પણ સારી રીતે છે. કારણ કે હે પ્રભુ! તમે તો સર્વજ્ઞ છો (કેવલજ્ઞાન વડે સર્વ જાણનાર છો) તો મારા પરિણામ તો જાણોજ એમાં નવાઈ શી? ૧૦૪.

તુમ ભાનુ સરખા ભુવનમાંહિ કમલસમ મન માહરં;
તુજ બિંબ આજ નિહાલતાં ઝટ ચિત્ત વિકસે માહરં;
જીવો અનંતા તુમ બચાવો કિમ મને ન બચાવશો,
કેવી દયા આ આપની જાણું ન આપ જણાવશો. ૧૦૫

અર્થ:—હે પ્રભુ! તમે પૃથ્વીને વિષે સૂર્ય સમાન છો અને મારું મન કમલ સરખું છે. કારણ કે તમારી પ્રતિમાના દર્શન કરતાં મારું મન તરતજ પ્રકુલિત થાય છે—આનંદી અને છે. હે સ્વામી! તમે અનંતા જીવોને બચાવો છો તો મને એકને શું નહિ બચાવો. આ આપની કેવા પ્રકારની દયા કહેવાય તે હું જાણી શકતો નથી તો આપ તે જાણાવશો. ૧૦૫.

ધન ભાગ્યમ્હારા આજ પાવન સંખ્યો મુજ આતમા,
 દરિસણે આનંદ હોવે અસંખ્યેય પ્રદેશમાં;
 સંસ્કાર ઉચ્ચ વધારનારૂં ભાવપ્રભુ દેખાડશે,
 પ્રભુ આપનું દર્શન અમોલું મુક્તિ ઠાણ પમાડશે. ૧૦૬

અર્થ:—આપનાં દર્શન થયાં તેથી મારૂં અહોભાગ્ય
 હું માનું છું. વળી આજ મારો આતમા પવિત્ર બન્યો છે.
 તેમજ આપના દર્શન કરવાથી મારા અસંખ્યાતા પ્રદેશોમાં
 આનંદ થયો છે. ઉચ્ચ સંસ્કાર વધારનારૂં એવું આપનું દર્શન
 ભાવપ્રભુને ઓળખાવનારૂં થશે. તથા અમૂલ્ય આપનું દર્શન
 મને મોક્ષસ્થાનની જરૂર પ્રાપ્તિ કરાવશે. ૧૦૬.

૧ એક જીવના અસંખ્યાત પ્રદેશો હોય છે. દરેક જીવના
 પ્રદેશોની સંખ્યા અસંખ્યાતી છે. અને તે અસંખ્યાતુ દરેકને સરખું
 છે. ચૌદ રાજલોક (લોકાકાશ)ના પ્રદેશો જે અસંખ્યાત છે તેટલાજ
 અસંખ્યાતે એક જીવના પ્રદેશો છે.

૨ ભાવપ્રભુ—સાક્ષાત્ તીર્થંકર તે ભાવપ્રભુ જાણવા. પ્રભુના
 ૪ નિક્ષેપા આ પ્રમાણે—૧ નામ પ્રભુ એટલે પ્રભુ એવું નામ. ૨
 સ્થાપના પ્રભુ એટલે પ્રભુની પ્રતિમા. ૩. દ્રવ્યપ્રભુ એટલે પ્રભુના
 જીવો જે તીર્થંકર થવાના છે વગેરે. ૪ ભાવપ્રભુ એટલે સાક્ષાત્
 સમોસરણમાં ધિરાજમાન તીર્થંકર ભગવાન. પ્રભુની સ્થાપના ભાવ-
 પ્રભુને ઓળખાવનારી છે. આ બાબત જુઓ સાક્ષિપાઠ ચૈત્યવંદન
 ભાષ્યનો—“નામજિણા જિણનામા-ઠવણજિણા પુણ જિણિંદપડિમા-
 ઓ ॥ દઢવજિણા જિણજીવા-ભાવજિણા સમવસરણથા ॥ ૧ ॥

જિમ આમ્રકેરી મંજરીને જોઈ કોયલ કલસ્વરે,
ટહુકા કરે બહુ હોંશથી સુણનારને ખુશી કરે;
તિમ હર્ષદાતા નાથ ! નેહી વદન તારૂં દેખતાં,
જે મૂર્ખ તે પણ શીખતો ક્ષણ વારમાંહે ખોલતા. ૧૦૭

અર્થ:—જેવી રીતે આંખાની મંજરી-મહોરના ગુચ્છ-
ઓને જોઈને કોયલ પક્ષી મધુર સ્વરથી હર્ષપૂર્વક ટહુકા કરે
છે એટલે ટૂહુ ટૂહુ એ પ્રમાણે મીઠા સ્વરે ગાય છે અને
સાંભળનારને ખુશી કરે છે, તેવી રીતે હર્ષને પમાડનારા હો-
નાથ ! તમારૂં મુખ કમલ સ્નેહપૂર્વક જોતાં જે મૂર્ખ હોય
તે પણ ક્ષણ માત્રમાં ખોલતા શીખી જાય છે. ૧૦૭.

કાંઈ આવડે ના ખોલતા આને વિચારી ઇમ મને,
તરછોડશો ના નાથ ! મારા આશરો કેનો મને;
નવ અંક સરખા સંત મોટા ભેદ ભાવ તજે સદા,
નમનાર નરને નેહથી નિરખે હરે તસ આપદા. ૧૦૮

અર્થ:—આને કાંઈ ખોલતાં આવડતું નથી એવું વિચારી
હો દયાળુ પ્રભુ ! મને તરછોડશો નહિ-મારી અવગણના કરશો
નહિ. કારણ કે હો નાથ ! તમારા સિવાય મને ખીજા કોનો
આધાર છે ? વળી સજ્જન પુરૂષો તો નવના^૧ અંક જેવા

૧ નવના આંકનો ઘડીઓ એવો છે કે ગુણાકાર કર્યા પછી
આવેલા તેના આંકડાનો સરવાળો નવનો નવ આવે છે. જેમ કે-૧×૧=૧
એક^૧ નવ ૯, એટલે ૯, નવે દુ અઠાર ૧૮, ૧+૮=૯. નવે તરી સત્તાવીસ
૨૭, ૨+૭=૯, નવે ચોક છતરી ૩૬, ૩+૬=૯, નવે પાંચ પીસ્તાલીસ ૪૫,

હોય છે. કારણકે તેઓ હાંમેશાં ભેદ ભાવ-આ પોતાનો અને આ પારકો એવો ભેદ ભાવ (જૂદાઈ) રાખતા નથી. તેમજ સન્નન પુરૂષ નમનાર મનુષ્યને સ્નેહદષ્ટિથી જુએ છે. અને તેની આપત્તિને હરણુ કરે છે, હે પ્રભો ! આપ પણ તેવાજ છો. માટે સેવકને સ્નેહથી નિહાળી સુખી બનાવો. ૧૦૮.

કાલું વદે અછતું વદે શિશુ આલજ્જલ વચન કહે,
તો પણ પિતા તે સાંભળીને હર્ષને શું ના લહે ?
તેવીજ રીતે આપનો આ ભક્ત પણ જિમ તિમ કહે;
તો પણ કહો ન પમાડતો મુદ્ધ આપને આ અવસરે. ૧૦૯

અર્થ:—જેમ બાલક કાલી કાલી વાણી બોલે, અછતુ-
ન હોય તે બોલે, જેમ તેમ વચન કહે તે છતાં પણ તેવાં
વચન સાંભળીને શું પિતા હર્ષ પામતો નથી? અથવા પામે
છેજ. તેવીજ રીતે બાળક સમાન આપનો આ ભક્ત પણ
પિતા સમાન આપની આગળ જેમ તેમ-જેવાં તેવાં વચન
બોલે, તોપણ આ પ્રસંગે તે આપને શું આનંદ પમાડતો
નથી? તે કહો. ૧૦૯.

જિમ ભુંડ અશુચિ સ્થાનકે દોડેજ નિજ અભ્યાસથી,
ચલચિત્ત દોડે તિમ વિષયમાં ભૂરિ ભવ અભ્યાસથી;

૪+૫=૯, નવે છક ચોપન ૫૪, ૫+૪=૯, નવે સતે ત્રેસક ૬૩,
૬+૩=૯. નવે અઠે બેતેર ૭૨, ૭+૨=૯, નવે નવે એકાસી ૮૧,
૮+૧=૯. દશી નવે નેવુ ૯૦, ૯+૦=૯. એ પ્રમાણે નવનો આંક
એવો છે કે તે પોતાની સંખ્યામાં ઓછાવતાપણું (વધારો ઘટાડો
થવા ૩૫ 'ભેદ') કરતો નથી.

જતાં નિવારૂં તોય પણ દરરોજ દોડી જાય છે,
તેને તમે અટકાવજો હીલડું અપાર દુભાય છે. ૧૧૦

અર્થ:—જેમ ભુંડ-ડુકર ગમે તેવા સારા સ્થાનમાં રાખ્યું હોય તે છતાં પ્રથમના અભ્યાસથી-ટેવ પડી જવાથી અપવિત્ર સ્થાન (વિષ્ટાદિ) તરફ દોડે છે. તેવી રીતે માણે ચંચળ મન પણ ભૂરિ-ઘણા-અનાદિકાળના સંસારમાં રખડતાં વિષયાદિ સેવનના અભ્યાસથી અશુચિ સમાન વિષયાદિ તરફ દોડે છે. વિષયાદિની વાસનાઓમાં લલચાય છે. વિષયાદિ તરફ જતાં રોકવાને પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ હંમેશાં તે તરફ લલચાયા કરે છે. કૃપા કરીને મારા મનને તે વિષયો તરફ જતાં રોકજો. કારણ કે માણે મન તેવી પ્રવૃત્તિથી પાછું હઠતું નથી. જેથી ઘણા તીવ્ર દુઃખો અનુભવે છે. માટેજ અકળાય છે. ૧૧૦.

આ ભક્ત શીર આણા નધારે આ વિકલ્પશું આપને?
જેથી વિનયથી ખોલતાં પણ ઘો નહિ ઉત્તર મને;
સેવક બન્યો હું આપનો તિણ ઉચ્ચ કોટીએ ચઢ્યો,
તોયે હૃદયના શત્રુઓનો ભુલમ હનુ પણ ના ટાળ્યો. ૧૧૧

અર્થ:—આ ભક્ત આજ્ઞાનું પાલન કરતો નથી એવો વિચાર શું આપને આવે છે? જે કારણ માટે વિનયપૂર્વક ખોલવા છતાં પણ મને જવાબ આપતા નથી. વળી આપનો સેવક બનવાથી હું ઉચ્ચ દશાએ પહોંચ્યો, તે છતાં મારા હૃદયના શત્રુઓ જે રાગ, દ્વેષ, વિષયો, વગેરે તેમનો ભુલમ

હજી સુધી દૂર થયો નથી એટલે હજી સુધી હું રાગ-દ્રેષ વગેરે જે ભાવશત્રુઓ મને દુઃખ આપનારા છે તેમને ઓછા કરી શક્યો નથી. ખાત્રી છે કે-આપની કૃપાથી તે શત્રુઓને હરાવીશ. ૧૧૧.

જો આપ સર્વ નમેલ જનને શૂરવીર બનાવતા,
તો ખલસમા ઉપસર્ગ સવિ કિમ પૂઠં મુજના છોડતા;
પીડે મને ચારે કષાયો તેહથી હું તુજ કને,
આવી ઉભો જ્ઞાની છતાં પણ નાથ! કિમ ન જીઓ મને. ૧૧૨

અર્થ:—હે પ્રભુ! તમને નમસ્કાર કરનાર સર્વ જનોને તમે શૂરવીર-બળવાન બનાવો છો તો પછી ખલ સમા-દુષ્ટ જનની સરખા આ સર્વ ઉપસર્ગો મારી પૂઠં કેમ છોડતા નથી. એટલે મારે કેડો કેમ મૂકતા નથી. તથા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચારે કષાયો મને પીડા કરી રહ્યા છે. એટલે ચારે કષાયોમાં હું લપટાએલો છું. તેથી હું તમારી પાસે આવીને ઉભો છું-તમારે શરણે આવેલો છું. તે સઘળું હે નાથ! તમે જ્ઞાની હોવાથી જાણો છો છતાં મને કેમ જોતા નથી? ૧૧૨.

વર ગંધહસ્તી જેહવા શ્રુતખોધ ચક્ષુ દાયકા,
વર ધર્મચક્રી આપ મારા સર્વ સંકટ પાયકા;
પુરુષોત્તમ પ્રભુ આપ વળી પુંડરીક જેવા આપ છો,
પુરુષસિંહ સમા તમે જિનરાજ જગદાધાર છો. ૧૧૩

અર્થ:—હે પ્રભુ! તમે ઉત્તમ ગંધહસ્તી^૧ સમાન છે. વળી શ્રુતબોધ-સમ્યક્જ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાનરૂપી ચક્ષુ આપનાર છે. ઉત્તમ ર્ધર્મચક્રને ધારણ કરનારા તેમજ સર્વ સંકટો-માંથી મારા પાયક-રક્ષણ કરનારા છે. હે પ્રભુ! આપ પુરૂષોમાં ઉત્તમ છે. તેમજ પુંડરીક^૩ કમલ સમાન છે. વળી પુરૂષોમાં સિંહ સમાન હે જિનેશ્વર! આજગતના પ્રાણીઓને તમારો આધાર છે. ૧૧૩.

શત્રુ તણા પંડા વિષે સપડાયલા આ દાસને,
છોડાવવામાં છેો સમર્થ સદા તમે આવા ક્ષણે;
ના ધ્યાન આપો હે દયાલુ ! ઉચિત તે શું આપને ?
સાચું કહું છું એમ કરવું ખચિત અઘટિત આપને. ૧૧૪

૧ ગંધહસ્તી—જેમ ગંધહસ્તીની ગંધથી બીજા હાથીઓ દૂર ભાગી જાય છે તેમ આપની આગળથી ઉપદ્રવ અને કર્મરૂપી મહોન્મત્ત હાથીઓ નાશી ગયા છે માટે આપ ગંધહસ્તી સમાન છે.

૨ જેમ ચક્રવર્તી ચક્રરત્ન વડે ચારે દિશાઓમાં જ્ય મેળવે છે. તેમ પ્રભુએ દાનાદિક ચાર પ્રકારના ધર્મના ઉપદેશ વડે જગતના જીવોને વશ કર્યા છે માટે પ્રભુને ધર્મચક્રવર્તી કહ્યા છે. આ બાબતનો શ્રી ભગવતી-સમવાયાંગ-આવશ્યકસૂત્રાદિ ગ્રંથોમાં સારો વિસ્તાર કર્યો છે.

૩. પુંડરીક કમળ—જેમ કમળ કાદવ તથા જલમાંથી અનુક્રમે ઉત્પન્ન થયું અને વધ્યું છે, છતાં તે કાદવ અને જળથી અદ્ધર-અલિપ્ત રહે છે, તેમ પ્રભુ પણ સંસારરૂપી કાદવમાંથી ઉત્પન્ન થઈને અને ભોગ રૂપી પાણી વડે વૃદ્ધિ પામ્યા છતાં તે (ખેઉ)નાથી અલિપ્ત રહે છે. માટે પ્રભુદેવને પુંડરીક કમલ જેવા કહ્યા છે.

અર્થ:—કર્મરૂપી શત્રુઓના પંબમાં સપડાએલા એવા આ તમારા સેવકને આ સમયે તેના સપાટામાંથી મૂકાવવાને તમે હું મેશાં શક્તિમાન (સમર્થ) છો. માટે હે પ્રભુ! આ વખતે તમે મારા તરફ લક્ષ આપતા નથી તે શું આપને યોગ્ય છે? હું ખરેખર સત્ય કહું છું કે આવું (મારા તરફ દુર્લક્ષ્ય રાખવું) તે આપ જેવાને ખરેખર વ્યાજબી નથી. ૧૧૪.

સંસાર સાગરને તરેલા પૂજ્ય પ્રભુજી આપને, જોતાં ભવે વસવા રતિ જરી ના રહે આ દાસને; પણ શું કરું? આ ઘોર આંતર શત્રુઓ કનડે મને, તે જીલ્મજો અટકાવશો તો નાથ! આવીશ તુજ કને. ૧૧૫

અર્થ:—હે પ્રભુજી! સંસારરૂપી મહાસાગરમાંથી તરી ગએલા સિદ્ધસ્વરૂપી, કર્મરહિત એવા આપને જોઈને આ આપના દાસને આ સંસારમાં રહેવા જરા પણ પ્રીતિ નથી. પરંતુ લાચાર છું કે મારાથી સંસારને છોડવાનું કંઈ થઈ શકતું નથી. કારણ કે આ ભયંકર અંદરના દુશ્મનો-રાગ દ્રેષાદિ કષાયો તથા વિષયાદિક મને સતાવી રહ્યા છે. માટે હે નાથ! એ અંદરના શત્રુઓના જીલ્મને જો અટકાવશો તો હું તમારી પાસે આવીશ. (એટલે જો મારા રાગ દ્રેષાદિ કષાય નાશ પામે તો મારી પણ આપના સરખી સ્થિતિ થાય અથવા મને પણ મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય.) ૧૧૫.

હે ધીર ! ભવ આધીન તારે તેમ ભવનો પાર જે,
તેહ પણ આધીન તારે તારવામાં ઢીલ જે;
તે કિમ ? તમારા હાસને તાર્યા વિના છુટકો નથી,
જિમતિમ કરો પણ આપને હું છોડવાનો કહી નથી. ૧૧૬

અર્થ:—હે ધૈર્યવાન પ્રભુ ! જેમ ભારેકર્મી એવા
અમને આ સંસારમાં રાખવાનું તમારા હાથમાં છે તેમ આ
ભવથી પાર ઉતારવાનું પણ તમારા હાથમાં છે, તો મને આ
સંસારમાંથી તારવામાં આપ ઢીલ કેમ કરો છો ? આ (તમારા)
ભક્તજનને તાર્યા વિના છુટકોજ નથી. માટે આપ ગમે તેમ
કરો પણ હું તમને કદાપિ છોડવાનો નથી એ નક્કી જાણવું. ૧૧૬.

માટે કરો ઉદ્ધાર મારો ઢીલ પ્રભુજી ના કરો,
કરૂણા કરી વિનયે કરેલી વિનંતિ મુજ સાંભલો;
સંતો સુખડની જેહવા જે આપતા નિજ વસ્તુને,
મોટાઈ દેવામાં સદા તે જાણમાં છે આપને. ૧૧૭

અર્થ:—તેથી હે પ્રભુ ! મારો આ સંસારમાંથી ઉદ્ધાર
કરો. આ આખતમાં ઢીલ કરો નહિ. મારા ઉપર દયા લાવીને
વિનયપૂર્વક નમ્રતાથી કરેલી આ મારી વિનતિ—અરજ સાંભ-
ળીને ધ્યાનમાં લો. સત્પુરૂષો જરૂર સુખડ—ચન્દનના ગાડની
જેવા હોય છે. (સુખડને કાપો, ખાળો અગર ઘસો તોપણ
તે છેદનાર જીવોને પણ પોતામાં રહેલી સુગન્ધ આપે છે)
જેથી ઉત્તમ પુરૂષો પોતાની પાસેની વસ્તુને આપનારા હોય

છે. કારણ કે દેવામાંજ હું મેશાં મોટાઈ રહેલી છે તે તો આપના જાણવામાં છેજ (કારણ કે આપ તો સર્વજ્ઞ છો.) ૧૧૭.

કરુણા નહિ પ્રભુ આપની તેથી લહીને દીનતા,
હું જન્મ મરણ કરું ઘણા સંસારમાં નહિ થીરતા;
ભૂલ્યો ભમ્યો ખેલાં પ્રભુ તુજ ણિંબ આજ નિહાલતા,
હૃદયાર આનંદી બન્યો ખોટા વિભાગો દૂર જતાં. ૧૧૮

અર્થ:—હે પ્રભુ! હજી સુધી આપની મારા પ્રત્યે કૃપાદષ્ટિ નથી તેથી દીનતા-ગરીબાઈ ધારણ કરીને હું ઘણા જન્મ મરણ કરું છું અને આ સંસારમાં મને કોઈ ઠેકાણે સ્થિરતાની^૧ પ્રાપ્તિ નથી. આપના દર્શન થયા પહેલાં અત્યાર સુધી હું ભૂલમાં ભમ્યો. પરંતુ આજે તમારા ણિંબને-પ્રતિમાને જોઈને અત્યંત આનંદિત થયો છું. કારણ કે મારા વિભાવો^૨ દૂર થયા છે. ૧૧૮.

૧. સ્થિરતા—સંસારમાં જીવને કોઈ ઠેકાણે નિરંતર સ્થિરતા છેજ નહિ. કારણ કે વધારેમાં વધારે આયુષ્ય ૩૩ સાગરોપમ હોય છે. તે પણ પૂરું થઈ જાય છે અને બીજે જન્મ લેવો પડે છે. તેમજ જ્યાં સુધી યોગ રહેલો છે, ત્યાં સુધી આત્મપ્રદેશોનું કંપનપણું હોવાથી સ્થિરતા નથી. માટે ખરી સ્થિરતા અયોગી થાય ત્યારે એટલે મોક્ષમાં સિદ્ધશિલા ઉપર જીવ પહોંચે ત્યારે સ્થાન નહિ બદલવારૂપ તેમજ આત્મ પ્રદેશોની સ્થિરતારૂપ એમ બંને પ્રકારની સ્થિરતાની પ્રાપ્તિ થાય છે. પ્રભુનું પૂજન-દર્શન ભકિત વગેરે તેવી સ્થિતિ જરૂર પમાડે.

૧. વિભાવો—આત્માથી પર વસ્તુઓ તે વિભાવ કહેવાય. તેવા

તુજ પૂર્ણતા સ્વાભાવિકી વસ્તુનાં કાંતિ પ્રભા સમી;
 મુજ પૂર્ણતા પરભાવની માગ્યાં ધરેણાંના સમી,
 એવું વિચારી ચિત્તમારૂં થીરબન્યું તુજ ળિંબમાં,
 નિર્મલ સ્વરૂપે શોભતા પ્રભુ તાહરી ન અજાણમાં. ૧૧૯

અર્થ:—હે વીતરાગ દેવ! શ્રેષ્ઠ જાતિવંત રત્નની કાન્તિના તેજ જેવી તમારી પૂર્ણતા (જ્ઞાનાદિક સ્વગુણો સંપૂર્ણ સ્વરૂપે પ્રકટ થાય) તે સ્વાભાવિક છે. તે કોઈનાથી લઈ શકાય તેવી નથી. પરંતુ મારી પૂર્ણતા (મેં માની લીધેલી પૂર્ણતા) પરભાવની હોવાથી માગી લાવેલાં ધરેણાં સરખી છે. (જેમ માગી લાવીને પહેરેલાં ધરેણાં વડે કોઈ પોતાને પૈસાદાર માને તો તે ધનવાન (પૈસાદાર) પણ ટુંક સમયનુંજ છે, કારણ કે ધરેણાં ઉતારી પાછા માલીકને આપવા પડવાના છે. તેમ મેં પરભાવ એટલે આત્માથી જુદા જે શરીર ધન કુટુંબ, રાગાદિક તે પૌદ્ગલિક વસ્તુઓને મારી માનીને પૂર્ણતા કલ્પેલી છે તે તો અસ્થિર અથવા ચંચળ છે. કારણ કે તે તો નાશવંત છે. અથવા મારે તેમને અહીં-આંજ મૂકીને આયુષ્ય પૂર્ણ થયે ળીજે જવાનું છે. તે મારી સાથે આવનાર નથી. માટે મારી પૂર્ણતા ખરી પૂર્ણતા નથી) આ પ્રમાણે મને યથાર્થ—સત્ય વિચાર આવ્યો હોવાથી અથવા આત્મસ્વરૂપ જાણ્યું હોવાથી મારૂં ચિત્ત તમારા ળિંબને વિષે

શરીર, સ્ત્રી, પુત્ર, ધર, દોલત વગેરે વિષે સમજી લગ્ય જીવોએ મમતા ન રાખવી.

સ્થિર થયું છે. તમારી ભક્તિમાં આસક્ત થયું છે. આ વાત કર્મભલથી રહિત થએલા હોવાથી નિર્મલ સ્વરૂપમાં વિરાજ-
માન હે પ્રભુ! આપની જાણ બહાર નથીજ. આ બાબત જુઓ

સાક્ષિપાઠ-જ્ઞાનસારમાં-પૂર્ણતા યા પરોપાધે:-સા યાચિતક-
મંડનમ્ ॥ યા તુ સ્વાભાવિકી સૈવ-જાત્યરત્નવિમા નિમા ॥ ૧ ॥

૧૧૯.

આનંદના દેનાર પ્રભુ દેખાડજે શિવપંથને,
આ મૂર્ખને સમજાવજે નેહે ઉચિત સત્યાર્થને;
સંસારના વિસ્તારને વિણસાવનારા આપ છો,
ત્રણ લોકમાં પણ મુકુટ જેવા તીર્થ તારક આપ છો. ૧૨૦

અર્થ:—હે સત્ય (વાસ્તવિક) આનંદના આપનાર
પ્રભુ! મને કલ્યાણ માર્ગ જે મોક્ષપંથ તે બતાવજો. અને
સ્નેહપૂર્વક પદાર્થોના યોગ્ય સત્ય અર્થ મને મૂર્ખને સમજા-
વજો. વળી આપ સંસારનો વિસ્તાર-વૃદ્ધિ તેને વિણસાવનારા
—નાશ કરનારા છો. અને સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાલ સ્વરૂપ
ત્રણ લોકને વિષે તમે મુગટ સમાન એટલે શ્રેષ્ઠ છો. તેમજ
આપ સંસારથી તરેલા અને બીજાના તારક છો. એટલે
સંસાર સમુદ્ર તર્યા હોવાથી તીર્થ છો. તથા ભવ્ય જીવોને
તારતા હોવાથી તારક પણ છો. ૧૨૦.

ભવ સાગરે રખડી રહેલા જીવને હોડી સમા,
વળી સાર્થવાહ સમા તમે સંસારરૂપ કાંતારમાં;
અનન્ત પૂર્ણાનન્દ પૂરે પૂર્ણ નિર્વાણે રહ્યા,
પ્રત્યક્ષનિરખું ભક્તિથી હું આપને મુજ હીલવસ્યા. ૧૨૧

અર્થ:—હે પ્રભુ ! ભવ સમુદ્રમાં ડૂબતા જીવોને બચાવનાર હોવાથી તમે વહાણુ સમાન છો. (જે પોતે તરે છે અને બીજાને પણ તારે છે) વળી સંસારરૂપી કાંતાર-જંગલમાં ભૂલા પડેલા જીવોને સત્ય માર્ગે ચઢાવનારા હોવાથી તમે સાર્થવાહ-સાર્થપતિ સમાન છો. અને અનન્ત^૧ અને સંપૂર્ણ^૨ યથાર્થ આનંદના પૂરથી-સમૂહથી પૂર્ણ-ભરેલા નિર્વાણુમાં-મોક્ષસ્થાન (મુક્તિ)માં તમે રહેલા છો, તો પણ ભક્તિવડે કરીને હું આપને મારા મનમાં રહેલા પ્રત્યક્ષ-સાક્ષાત્ જોઉં છું. ૧૨૧.

તુજ બિંબ જોતાં દીલ હરખે એજ સારી ભવ્યતા,
ક્રોધ દાવાનલ શમાવું ભાવ નિર્મલ પ્રકટતા;
કરૂણા સુધાકર માહરા ચિત્તે ન આવો જ્યાં સુધી,
આ પાપ પુંજે કનડગત બહુવાર કરતા ત્યાં સુધી. ૧૨૨

અર્થ:—હે જિનરાજ ! આપની પ્રતિમાના દર્શન કરવાથી દીલ હરખે ને મન પ્રસન્ન થાય તેજ સારી-સત્ય ભવ્યતા-મોક્ષે જવાની યોગ્યતા (નીશાની) જાણવી. આપને જોતાં નિર્મલ ભાવ પ્રકટ થવાથી ક્રોધરૂપી દાવાનલ-વનનો અગ્નિ શાન્ત પડે છે. માટે હે કૃપારૂપી અમૃતની ખાણ જેવા

૧ અનન્ત—આ શ્રી સિદ્ધભગવંતના સુખનો નાશ નથી માટે અનન્ત. આવેલું કાષ્ઠવાર જવાનું નથી.

૨ સંપૂર્ણ—પ્રભુએ વિભાવ દશાનો પૂરેપૂરો નાશ કરેલો હોવાથી પૂરેપૂરો પ્રગટ થએલો છે—માટે તે આનંદ સંપૂર્ણ કહેવાય.

હે પ્રભુ! જ્યાં સુધી આપ મારા ચિત્તમાં આવો નહિ ત્યાં સુધી આ પાપના પુંજે-સમૂહો મને ઘણીવાર હેરાનગતિ કરે છે. ૧૨૨.

પ્રભુ આપ હૃદયે આવતા તો પાપ સઘલા દૂર જતાં, સિંચી અમે શુભભાવઅમૃત શાંતિ સાચી પામતા; જેની ઉપર મીઠી નજર પ્રભુ આપની પડતી નથી, તેહ જન રાગાદિથી પીડાય ત્યાં અચરિજ નથી. ૧૨૩

અર્થ:—હે પ્રભુ! જે આપ હૃદયમાં આવો એટલે જે ભવ્યજનો આપનું ખરા ભાવથી સ્મરણુ કરે છે તેનાં સઘળાં પાપો દૂર થાય છે—નાશ પામે છે. તેજ પ્રમાણે ગુણ સ્મરણુરૂપી અમૃત સિંચીને—છાંટીને અમે સાચી શાંતિને પામીએ છીએ. અમારી બાહ્ય ઉપાધિઓ નાશ પામે છે. હે પ્રભુ! જેના ઉપર આપની મીઠી નજર પડતી નથી એટલે જે મનુષ્યો આપનું બહુ માનથી ધ્યાન કરતા નથી તેઓ રાગાદિક અભ્યન્તર શત્રુઓથી પીડા પામે તેમાં કાંઈ પણ આશ્ચર્ય નથી. ૧૨૩.

શરણું લીધાથી આપનું મન ભય વિનાનું સંપજે, ગુરૂનીજ સાચવણી થકી ભવ્યો શિવાલયને ભજે; કૃષ્ણા સ્વરૂપી શુભ કહેડો નરકકૂપ ઉપરે કર્યો, આપેજ તેથી ભક્તજનને દુર્ગતિનો ભય ગયો. ૧૨૪

અર્થ:—હે જિનેશ્વર! આપનું શરણુ લેવાથી મન ભય વગરનું થાય છે. ભય મનમાંથી દૂર થાય છે. વળી તેવા

અવસરે લક્ત જનો ગુરૂ મહારાજની સાચવણી થકી એટલે સત્ય ઉપદેશરૂપી આધારવડે શિવાલય એટલે મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. હે પ્રભુ! આપેજ નરકરૂપી ભયંકર ક્રૂવાને વિષે કરૂણારૂપી સારો કઠેડો બનાવેલો છે. તેથી કરીને લક્ત જનોના દુર્ગતિનો એટલે નરક તિર્યચ વગેરે અશુભ ગતિનો ભય નાશ પામ્યો છે. ૧૨૪.

સંકલેશ સવિ સંહારનારા નિર્વિકારી આપ છે,
સ્ત્રી હાસ્ય હેતિ અક્ષમાલા છોડનારા આપ છે;
નિરખી વિભાવાનંદિ જીવો જે જરી ના હરખતા,
તેઓ બિચારા નિજ તણા દોષે રીખાતા રખડતા. ૧૨૫.

અર્થ:—હે પ્રભુ! તમે સર્વ સંકલેશ-સાંસારિક દુઃખોનો નાશ કરનારા છે. વળી આપ નિર્વિકારી એટલે વિકાર રહિત છે. (કારણ કે વિકારના હેતુઓનોજ આપે નાશ કરેલો છે.) આપે સ્ત્રીનો ત્યાગ કર્યો છે કારણ કે તમારો વેદ-વિષયાભિલાષ નાશ પામ્યો છે. અને આપે હાસ્ય-હસવાનો પણ ત્યાગ કર્યો છે (હાસ્ય મોહનીય નામનું કર્મ કે જેના ઉદ્દયથી હસવું આવે છે તેનો પણ આપે ક્ષય કર્યો છે.) તેમજ હેતિ-શસ્ત્રને પણ આપે છોડી દીધેલ છે (કારણ કે આપને કોઈની સાથે શત્રુવટ છેજ નહિ.) વળી અક્ષમાલા-રૂદ્રાક્ષની માલાનો પણ તમે ત્યાગ કર્યો છે કારણ કે તમારે કોઈનો ભય કરવાની જરૂરજ રહી નથી. આવા સ્વરૂપવાળા આપને

પણ જોઈને જે વિભાવાનંદી^૧—(લલાલિનંદી) જીવો જરા પણ હુર્ષ પામતા નથી તે બાપડાઓ પોતાનાજ કર્મ દોષથી સંસારમાં રીબાયા કરે છે એટલે દુઃખી થાય છે. અને રમળ્યા કરે છે એટલે ચાર ગતિઓમાં ભમ્યા કરે છે. ૧૨૫.

તે ભરત ભૂમિ ભાગ્યશાલીન્યાં પ્રભુ વિચર્યા તમે,
ચારે ગતિના જંતુઓને શાંતિદાયક છો તમે;
ઉપજે કમલ કાદવ વિષે જિમ રજ ધરે ના લેપને,
ધમિ ભવ વિષેરહેતાં છતાં પ્રભુ ના ધરો રજ લેપને. ૧૨૬

અર્થ:—હે પ્રભુ! જ્યાં આપ વિચર્યા છો એટલે જે ભૂમિને આપે આપના ચરણકમલની રજથી પાવન કરેલી છે તે અમારી ભારતભૂમિ પણ ભાગ્યશાળી છે. વળી તમે નર-કાદિક ચારે ગતિઓના જીવોને શાંતિ આપનાર છો. જેમ કમલ કાદવને વિષે ઉત્પન્ન થવા છતાં અને જલથી વૃદ્ધિ પામવા છતાં તે કાદવથી અને પાણીથી જરા પણ લેપાતું નથી તેવીજ રીતે હે પ્રભુ! તમે પણ આ ભવ-સંસારને વિષે રહેલા હતા છતાં પણ તેમાં જરા પણ લેપાણા નથી-આ-સક્ત થયા નથી. ૧૨૬.

૧ જીવની બે દશા—સ્વભાવદશા અને વિભાવદશા. સ્વભાવ જે પોતાના જ્ઞાનાદિક ગુણો તેને વિષે રમણ કરવું તે સ્વભાવદશા. તેમાં જેમને આનંદ છે તે સ્વભાવાનંદી જાણવા. તેમનાથી ઉલટા કે જેઓ આત્માથી પર જે પુદ્ગલાદિક એટલે શરીર ધન, કુટુંબ, મહેલ, બગીચા સ્ત્રી વગેરેમાં મમત્વ રાખનારા છે, અને તેમના સંયોગથી સુખ અને વિયોગથી દુઃખ પામનારા તે વિભાવાનંદી જાણવા.

ધગ કોડિ સદ્દિ લાખ કલશે આપને નહવરાવતા,
ચોસઠ હરિહોવેજ નિર્મલ એજ અચરિજ પામતા;
કર્મ રૂપી પાંદડાંને છેદનારૂં વ્રત લહી,
ચઉનાણુ રૂપી મૈાન ભાવે પ્રભુ કર્યા ભૂતલ મહી. ૧૨૯

અર્થ:—ચોસઠ^૧ ઇન્દ્રો એક કોડ અને સાઠ^૨ લાખ

૧. ૬૪ ઇન્દ્રો આ પ્રમાણે—૧૦ પ્રકારના ભુવનપતિ દેવોમાં દરેકને વિષે એ એ ઇન્દ્ર હોવાથી ભુવનપતિના ૨૦ ઇન્દ્રો, ૮ પ્રકારના વ્યન્તરને વિષે એ એ ઇન્દ્ર એટલે વ્યન્તરના ૧૬ ઇન્દ્રો, તેમજ ૮ પ્રકારના વાણુવ્યન્તરને વિષે પણ એ એ ઇન્દ્રો એટલે વાણુવ્યન્તરના ૧૬ ઇન્દ્રો, ન્યોતિષિમાં એક ચંદ્ર અને એક સૂર્ય એમ ૨ ઇન્દ્રો. (જો કે ચંદ્ર સૂર્ય અસંખ્યાત છે તેથી તેમના ઇન્દ્ર પણ અસંખ્યાતા થાય પણ સમાન જાતિની અપેક્ષાએ એ ગણ્યા છે) તથા વૈમાનિક દેવોમાં ૧૨ દેવલોકના મળી ૧૦ ઇન્દ્રો છે. (કારણ કે નવમા દશમા દેવલોક વચ્ચે ૧, તથા ૧૧મા ૧૨મા સ્વર્ગ વચ્ચે ૧ એક છે.) ૨૦+૧૬+૧૬+૨+૧૦=૬૪ ઇન્દ્રો છે. આ સર્વે કલ્પોપપન્ન કહેવાય. નવ ઐવેયક તથા પાંચ અનુત્તરવાસી દેવતાઓ અહમિન્દ્રો છે. તેઓ પ્રભુના કલ્યાણુકોમાં જતા નથી. તેમનો એવો આચાર છે માટે જતા નથી તેથી કલ્પાતીત કહેવાય.

૨ એક કોડ અને ૬૦ લાખ કળશાલિષેક આ પ્રમાણે:—રત્નના, સોનાના, રૂપાના, રત્ન-સુવર્ણના, રત્ન-રૂપાના, સુવર્ણ-રૂપાના, રત્ન-સુવર્ણ-રૂપાના, તથા માટીના એમ આઠ જાતના કળજો. તેમાં એક એક જાતના આઠ હજાર હોય માટે ૮૦૦૦ ને આઠે ગુણુતાં ૬૪૦૦૦ થાય તેટલા વડે ૨૫૦ અલિષેક કરાય માટે ૬૪૦૦૦ને ૨૫૦ વડે ગુણુતાં ૧૬૦૦૦૦૦૦ કળશાલિષેકો જાણુવા.

કળશો વડે આપને નહવરાવે છે અને તેઓ (ઈંદ્રો) નિર્મલ^૧ થાય છે તેજ અમને આશ્ચર્ય લાગે છે. વળી કર્મરૂપો પાંદડાને નાશ કરનાર સંયમવ્રત લઈને ચાર^૨ જ્ઞાની થઈને મૈન ભાવે^૩—મુંગા રહીને હે પ્રભુ! અણુગારપણે પૃથ્વીતલ ઉપર વિચર્યા. ૧૨૭.

નિર્મમ કૃપાલુ આપ છો નિર્ઞથ મોટા તે છતાં,
છો ઋદ્ધિવાળા નાથ મારા સૌમ્ય તેજસ્વી છતાં;
સંસારથી ભય રાખનારા આપ ધીર વડા છતાં,
પૂજે ઘણાંયે દેવ પ્રેમે આપને માનવ છતાં. ૧૨૮

અર્થ:—હે પ્રભુ આપ નિર્મમ—મમત્વ ભાવ રહિત છો. આપને કોઈ પ્રત્યે મારાપણું નથી. અને આપ દયાળુ

૧ અહીં વિરોધાભાસ છે. કારણ કે નહવરાવે છે પ્રભુને છતાં નિર્મલ થાય છે ઈન્દ્રો. નહાય તે નિર્મલ થવા જોઈએ, તે છતાં ઈન્દ્રો પ્રભુને નહવરાવતાં પ્રભુ ઉપરના ભક્તિ ભાવ વડે નિર્જરાવાળા થાય છે તેથી તેમનો કર્મભલ નાશ પામવાથી તેઓની નિર્મળતા જાણવી.

૨ તીર્થંકરો મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન સાથે લઈને છેલ્લા ભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને જ્યારે રાત્યાદિ છોડીને દીક્ષા ગ્રહણ કરે તે વખતેજ ચોથું મન:પર્યાવ જ્ઞાન ઉપજે. માટે દીક્ષા લઈ વિહાર કરતાં ચાર જ્ઞાનને ધારણ કરનારા પ્રભુ કહ્યા.

૩ પ્રભુ દીક્ષા પોતાની મેળેજ લે છે તેમને ગુરૂ હોતા નથી. માટે પ્રભુ સ્વયંબુદ્ધ કહેવાય છે. દીક્ષા લીધા પછી જ્યાં સુધી જન્મ-સ્થાવસ્થા છે અથવા કેવલજ્ઞાન ઉપજ્યું નથી ત્યાં સુધી પ્રભુ પ્રાયે ઘણું કરીને ઉપદેશ આપતા નથી માટે મૌની કહ્યા.

છો (કારણ કે સંસારી જીવોને સુખો થવાનો ઉપદેશ આપો છો.) વળી તમે મોટા નિર્ગ્રંથ-સાધુ છતાં પણ હે મારા નાથ! તમેજ ઋદ્ધિવાળા છો. કુટુંબ દોલત, ઘર વગેરે ગ્રન્થીઓ (પરિગ્રહ)નો ત્યાગ કર્યો હોવાથી નિર્ગ્રંથ એટલે સાધુ (પરિગ્રહથી સર્વથા મુક્ત) છો એટલે સંસારી વસ્તુઓની અપેક્ષાએ તદ્દન નિર્ધન છો છતાં તમેજ ઋદ્ધિવાળા છો. કારણ કે આત્મિક સુખના દેનારા જ્ઞાનાદિક રત્નો જે ખરી ઋદ્ધિ છે તે તમારામાં સંપૂર્ણ છે. તથા તેજસ્વી છતાં તમેજ સૌમ્ય છો. (ઘાતી કર્મોનો ક્ષય કર્યો હોવાથી પ્રગટ થએલ અનંત જ્ઞાનાદિના પ્રતાપે આપનું તેજ એટલું બધું છે કેજે ભામંડલ ન હોય તો સંસારી જીવો આપના તરફ જોઈ પણ શકે નહિ. તે છતાં તમે તેઓને અત્યંત શાંત જણાવ્યો છો. કારણ કે આપના અતિશયની અસરથી, જાતિથી-જન્મથી વૈરવાળા જીવોનાં વૈરો પણ નાશ પામે છે, અને તેઓ શાંતિને અનુભવે છે. અને આપ ધૈર્યવંતમાં શ્રેષ્ઠ છતાં આ સંસારથી ભય રાખનારા છો. વહી તમે મનુષ્ય છો તે છતાં પણ દેવતાઓ સુદ્ધાં તમને પૂજે છે. (એ પ્રમાણે વિરોધાભાસ જણાવતી પ્રભુની અલૌકિકતા આ ગાથામાં જણાવી છે.) ૧૨૮.

પ્રભુહું સનાથ બન્યો હવે તુજ ચરણનો લહી આશરો,
જર જમીનજેરું તુચ્છલાગે કાયમણિનો આંતરો;
મોહે બગાડ્યું માહરું તેથી ન જાણ્યા આપને,
સાયો મણિ પરખ્યો હવે હું ના થઈશ વશ મોહને. ૧૨૯

અર્થ:—હે પ્રભુ! હવે મને આપના ચરણ કમલનો આશ્રય મળેલો હોવાથી હું સનાથ-નાથવાળો-આશ્રયવાળો

થયો છું. (અત્યાર સુધી મને સાચા દેવ મળ્યા નહોતા, પરંતુ આપને ઓળખીને મેં સાચા દેવને ઓળખ્યા છે.) તેથી જેમના ઉપર भारी અત્યંત આસક્તિ હતી તે જર-ધન-દોલત, જમીન-મહેલ, બગીચા વગેરે તથા જોડ-સ્ત્રી (જેમને હું માઝં સર્વસ્વ માનતો તે) હવે મને તુચ્છ-અત્યંત હલકા-કિંમત વિનાના જણાય છે. કારણ કે તમારી અને તેમની વચ્ચે કાચ અને મણિ જેટલો અંતર (ફેર) રહેલો છે એમ તેની મને ખાત્રી થઈ છે. અત્યાર સુધી હું મોહમાં ફસા-એલો હોવાથી આપને ખરા સ્વરૂપે ઓળખી શક્યો નહોતો. પરંતુ સાચા મણિ સમાન તમને મેં સત્ય સ્વરૂપે ઓળખ્યા હોવાથી હવે હું મોહને (મોહના સાધનને) આધીન થવાનો નથી. ૧૨૬.

પુણ્યગણના કણ સમી તુજ ચરણરજ હું માનતો,
તે જસ શિરે દ્યે સ્થાન તેને મોહનો ડર ભાગતો;
જિમ લોહચુંબક લોહ ખેંચે ભક્તિ ખેંચે મુક્તિને,
મલજો ભવોભવ સાત્ત્વકી ભક્તિ હું વીનવું આપને. ૧૩૦

અર્થ:—હે પ્રભુ ! આપના ચરણ કમલની રજને હું પુણ્ય રૂપી ધાન્યના સમૂહના કણ-દાણા સરખી માનું છું. કારણ કે તે રેતીના કણીયા જેમના મસ્તકને વિષે સ્થાન પામે (પડે) તે મનુષ્યને મોહનો ભય ભાગી જાય છે-જતો રહે છે. તથા જેમ લોહચુંબક પોતાના ગુણથી લોહને પોતાના તરફ આકર્ષે છે તેમ સાચી ભક્તિરૂપી લોહચુંબક મુક્તિને પોતાની (ભક્તની) તરફ ખેંચે છે-મોક્ષને નજીક

લાવે છે. માટે મને લવોલવ આપની સાત્વિકી ભક્તિ મળે
એવી મારી આપની આગળ વિનંતિ છે. ૧૩૦.

તુજ મૂર્તિદર્શનને ચહું રોગી દવાને જિમ ચહે,
તુજમાં રહો મન માહરું મુજ આતમા એહી ચહે;
થાકી જાઉ છું જોલતાં જડ્યુદ્ધિ જોલું કેટલું,
કરૂણા કરીને તારજો જિનરાજ માગું એટલું. ૧૩૧

અર્થ:—જેમ રોગવાળો માણસ દવાને ઇચ્છે છે તેમ
સંસારરૂપી રોગથી પીડાએલો હું તમારી મૂર્તિનાં દર્શન
સ્વરૂપ દવાને લવોલવ ઇચ્છું છું. મારા આત્માની એજ
આહના છે કે મારું મન તમારે વિષે-તમારા ધ્યાનમાં લીન
રહે. હું મંદ બુદ્ધિવાળો હોવાથી જોલતાં પણ થાકી જાઉં
છું. માટે હે જિનેશ્વર! હું તો ટુંકામાં એટલુંજ માગું
છું કે મારા ઉપર દયા લાવીને મને આ સંસાર સમુદ્ર-
માંથી તારજો. ૧૩૧.

એવી રીતે પૂજનું સ્વરૂપ અને તે પ્રસંગે પ્રભુદેવની
સ્તુતિ પણ વિસ્તારપૂર્વક કહીને હવે ગુરૂવંદનના સ્વરૂપનો
આરંભ કરે છે:—

પૂજા પછી ગુરૂવંદના પરચખ્યાણ ગુરૂ સાખે કરે,
ગુરૂપદ પ્રથમ ગુરૂવંદનામાં ગુરૂસ્વરૂપ શ્રુત ઉચ્ચરે;
અંગ ત્રીજું વિવિધ ભાંગે ગુરૂ સ્વરૂપ વર્ણન કરે,
ભવ્યજન સંક્ષેપ માંહે આ પ્રમાણે દીલ ધરે. ૧૩૨

અર્થ:—એમ પ્રભુની જે પ્રકારે પૂજા પૂર્ણ કરીને, ત્યાંથી (મંદિરમાંથી) નીકળીને પછી શ્રી ગુરૂ મહારાજને વંદન કરવું જોઈએ. પછી ગુરૂની સાક્ષીએ પરચખાણુ કરવું. ગુરૂ-વંદનમાં પ્રથમ ગુરૂપદ આવેલું છે. તેમાં ગુરૂનું સ્વરૂપ શ્રુતમાં— (સિદ્ધાન્તમાં) આ પ્રમાણે કહ્યું છે. શ્રી સ્થાનાંગ નામના ત્રીજા અંગમાં ગુરૂનું સ્વરૂપ વિવિધ પ્રકારના ઘણા ભાગોએ વર્ણવેલું છે. અને તે (હવે પછીની ગાથાઓમાં કહેવાતું) ગુરૂનું વર્ણન લવ્યજનો સંક્ષેપમાં આ પ્રમાણે હૃદયમાં ધારણુ કરે-ધારી રાખે. ૧૩૨.

ગુરૂ કેવા હોય તે કહે છે:—

મૈત્રી પ્રમુખ શુભ ભાવનાઓ ચિત્તમાંહે રાખતા,
સવિ જીવ શાસન રસિક કરવા સર્વદા વળી ચાહતા;
ઉત્તર ગુણોને જાળવીને પાંચ મોટા વ્રત ધરે,
જોડેન અવગુણ અન્યના તિમ સહેજ પરગુણ ઉચ્ચરે. ૧૩૩

અર્થ:—જેઓ મૈત્રી^૧ વગેરે સારી ભાવનાઓ પોતાના મનમાં લાવે છે. વળી જેઓ સર્વ જીવોને શાસનરસિક કરવા એટલે જૈનધર્મમાં રસ લેતા કરવાને હંમેશાં ચાહે છે—ઈચ્છા

૧ ભાવનાઓ એટલે ચિન્તવન અથવા વિચારણા. વિશિષ્ટ ધર્મની અપેક્ષાએ તે ચાર છે—૧ મૈત્રી ભાવના એટલે સર્વ જીવો મારા મિત્રો છે, કોઈ મારું દુશ્મન નથી એવી વિચારણા. ૨ પ્રમોદ ભાવના—પોતાથી અધિક ગુણવંતને જોઈને મનમાં ખૂશી થવું તે. ૩ કાર્ણવ્ય ભાવના—દુઃખી જીવોને જોઈને મનમાં દયાભાવ રાખવો તે. ૪ માધ્યસ્થ ભાવના—ધર્મહીન તથા પાપી જીવોને સમજાવતાં છતાં

રાખે છે. જેઓ ઉત્તર ગુણોને^૧ સાચવવા પૂર્વક પાંચ મહા-
વ્રતને^૨ ધારણ કરે છે અથવા પાળે છે. જે ગુરૂ બીજાના
અવગુણ ખોલતા નથી. તથા બીજાના થોડા ગુણને પણ ઉચ્ચરે
છે—પ્રગટ કહી બતાવે છે. ૧૩૩.

સાદાઈ સંતોષે ધરે પર જીવને દુઃખીયો કલો,
ચિત્તે ધરે જે શોકને ન કરે પ્રશંસા આપની;
પથ ન્યાયનો છોડે નહિ નિજ યોગ્યતા ન અતિક્રમે,
સામે કહે કડવું છતાં પણ ક્રોધથી ના ધમધમે. ૧૩૪

અર્થ:—જેઓ સંતોષ પૂર્વક સાદાઈને ધારણ કરે છે,
તથા અન્ય જીવને દુઃખીઓ જાણીને જે મનમાં શોક ધરે
છે—દીલગીર થાય છે. વળી પોતે પોતાનાં વખાણ કરતા નથી.
ન્યાયનો—નીતિનો માર્ગ મૂકતા નથી, તેમજ પોતાની યોગ્ય-

ન માને તો પણ તેના ઉપર ક્રોધ ન કરતાં ક્ષમા રાખવી તે. આ
ચાર સિવાય બીજી અનિત્યાદિ ૧૨ ભાવનાઓ તથા પાંચ મહાવ્રતની
૨૫ ભાવનાઓ પણ જાણવી.

૧ ઉત્તરગુણ—પાંચ મહાવ્રતને વિશેષે કરી ગુણ કરનારા
હોવાથી ઉત્તર ગુણ કહેવાય તે પિંડ વિશુદ્ધિ વગેરે જાણવા.

૨ મહાવ્રત—શ્રાવકના વ્રતોની અપેક્ષાએ મોટાં હોવાથી મહા-
વ્રત કહેવાય છે. તે પાંચ—૧ પ્રાણાતિપાત વિરમણવ્રત—જીવહિંસાનો
સર્વથા ત્યાગ. ૨ મૃષાવાદ વિરમણવ્રત—અસત્યનો સર્વથા ત્યાગ. ૩
અદત્તાદાન વિરમણવ્રત—અદત્ત (ચોરી)નો સર્વથા ત્યાગ. ૪ મૈથુન
વિરમણવ્રત—મૈથુનનો સર્વથા ત્યાગ. ૫ પરિગ્રહ વિરમણવ્રત—પરિગ્રહનો
સર્વથા ત્યાગ.

તાને ઓળંગતા નથી. અને સામે માણસ કડવું વચન કહે છતાં પણ જેઓ ક્રોધી થઇને ધમધમતા નથી. એટલે ક્ષમા ગુણ રાખે છે. ૧૩૪.

હવે ગુરૂના યથાર્થ ગુણો જણાવે છે:—

દોષો મટાડે ઉષ્ણ નીર જિમ કષ્ટ કાલે પણ યથા,
દોષો મટાડે અન્યના આપત્તિ કાલે જે તથા;
નિજ ગુણુરમણુતારંગ રંજિતસ્વપર ઉપકારે રતા,
સમતા સુધારસ ઝીલતા ચારે કષાયો છોડતા. ૧૩૫

અર્થ:—જેવી રીતે કષ્ટકાલે એટલે પેટમાં દુઃખાવો થવો, તાવ વગેરે રોગાદિકના પ્રસંગે ઉનું પાણી મનુષ્યના દોષોને-રોગોને શાન્ત કરે છે, તેવી રીતે ગુરૂ પણ અન્યના-બીજાઓના સંકટ વખતના દુઃખોનો નાશ કરનારા હોય છે. વળી નિજ ગુણુ આત્માના ગુણો જે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિક તેને વિષે રમણુતા એટલે તન્મયપણું તેના રંગરંજિત એટલે આનંદમાં આસક્ત છે. તેમજ જે ગુરૂ સ્વપર એટલે પોતાના તથા પરના-અન્ય જીવોના ઉપકારને વિષે રતા-આસક્ત છે. તથા સમતા-સમભાવ (રાગ દ્રેષની ઓછાશ) રૂપી અમૃત રસને ઝીલે છે. એટલે જેઓ શાન્ત પ્રકૃતિવાળા છે. વળી જેઓ ચાર કષાયો-ક્રોધ, માન, માયા અને લોભને તજે છે. ૧૩૫

ચાલુ પ્રસંગે ગુરૂની જરૂરીયાત જણાવે છે—

ગુણુ રચણુસાયર ગુરૂ વિના ડાહ્યો છતાં નવિ ધર્મને,
જાણે યથા છે નેત્ર તોયે દીપ વિણુ નવિ અર્થને;

સુત નીરોગ બનાવવા માતા દવા કડવી દીએ,
હિત કાજ ભવિના ગુરૂ પ્રસંગે વેણુ કડવા પણ કહે. ૧૩૬

અર્થ:—જેમ માણસને નેત્ર છે તે છતાં પણ દીવા વિના (ઉપલક્ષણથી સૂર્યના પ્રકાશ વિના પણ) અર્થને એટલે પદાર્થને જાણી શકતો નથી. તેવી રીતે માણસ ડાહ્યો-બુદ્ધિમાન હોય છતાં પણ જ્ઞાનાદિક અથવા ગાંભીર્યાદિક ગુણો રૂપી રત્નોના સમુદ્ર ગુરૂ વિના ધર્મને યથાર્થરૂપે સમજી શકતો નથી (માટે ધર્મ સ્વરૂપ જાણવા માટે ગુરૂ મહારાજની અવશ્ય જરૂર છે.) વળી જેમ માતા પોતાના બાળકને રોગ રહિત કરવા તેના ઉપર સ્નેહ છતાં બાળકને ન ગમે તેવી કડવી દવા પાય છે તેવી રીતે ગુરૂ મહારાજ પણ લબ્ય જીવોના હિતને માટે કડવાં વચનો પણ કહે છે. ૧૩૬.

વેણુ મીઠા બોલનારા વૈધ ગુરૂ મંત્રી સહી,
હરદી તણું ચેલા તણું નૃપતું બગાડે કમ અહીં;
રોગીને રૂચતું કહે જે વૈધ તો રોગી ભરે,
શ્રદ્ધાલુને રૂચતું કહે ગુરૂ આત્મહિત તો ના કરે. ૧૩૭

અર્થ:—કડવાં વચન કહીશ તો સામાને ખોટું લાગશે એવા ઇરાદાથી તે ખોટે રસ્તે જતો હોય તે જાણવા છતાં પણ સામાને સાચું લગાડવા માટે એકલાં મીઠાં વચન બોલનાર એવા વૈધ, ગુરૂ તથા મંત્રી નક્કી અનુક્રમે રોગીના, ચેલાના તથા રાજાના હિતને બગાડે છે—નુકશાન કરે છે. જે વૈધ રોગીને જે પસંદ આવતું હોય તે કરવાનું કહે (એટલે

વૈદ્ય જાણે છે કે અમુક અમુક અપથ્ય દરદીને નહિ ખાવા યોગ્ય વસ્તુ જેના પ્રત્યે દરદીને ખાસ લાવ છે તે જો તે વાપરશે તો તેથી તેના રોગો મટવાને બદલે વધશે તે છતાં પણ વૈદ્ય જો તેને તે વસ્તુઓનો નિષેધ ન કરે) તો તેથી આખરે રોગીનું મરણ થાય છે. જેથી વૈદ્ય દરદીના લાભને બદલે નુકસાન માટે થાય છે. તેવીજ રીતે જે મનુષ્ય ગુરૂ પ્રત્યે શ્રદ્ધાવાળો છે તેને સાફ લગાડવા માટે ગુરૂ ગમે તે કરવાને કહે અને જો તે આત્માને નુકસાનકારક માર્ગે લઈ જાય છે તેવું જાણવા છતાં તેને તે કાર્યોમાંથી રોકે નહિ તો તે ગુરૂ તેનું (ભક્તનું) આત્મહિત કરી શકતા નથી. ૧૩૭.

જો ભૂપની છે ભૂલ છતાં દીવાન હાજી હા કરે,
તો હિત ખગાડે ભૂપનું શું સંજ્ઞનો એવું કરે ?
સત્ય ખીનાને જણાવે વૈદ્ય ગુરૂ મંત્રીવરા,
જિમ હાટ હાટ હિરા નહિ તિમ તે જનો હિતકર ખરા. ૧૩૮

અર્થ:—રાજા અમુક કાર્યમાં ભૂલ કરે છે તેવું જાણવા છતાં પ્રધાન “રાજા નારાજ થશે” એવું માનીને તેમાં હાજી હા કર્યા કરે અને તે કાર્ય કરતા રોકે નહિ તો તે રાજાના હિતને નુકસાન કરનારો થાય છે. માટે જે સંજ્ઞન પુરૂષો હોય તેઓ શું આ પ્રમાણે કરે? અથવા નજ કરે. માટે જે ઉત્તમ વૈદ્ય, ગુરૂ અને મંત્રી હોય તેઓ તો (સામાને ઓટું લાગતું હોય તો પણ) સત્ય હકીકતને જણાવે છે. જેમ હાટ હાટ (દુકાને દુકાને) હીરા-ઝવેરાત હોતું નથી

તેમ હીરા સમાન હિતકારી આવા ઉત્તમ ગુરૂ પણ જ્યાં ત્યાં હોતાં નથી. ૧૩૮.

હવે ગુરૂની ભાવ દયા અખૂટ છે, તે જણાવે છે—

ભાન ભૂલી ભદ્રનું બહુ દોડધામ કરી અરે,
આ બિચારો દુર્ગતિમાં દુઃખ સહેશે બહુ ખરે;
એ કરૂણા હીલ ધરતા ગુરૂ સદા હિતકર કહે,
જસ પુણ્ય પૂરા જગતાં તે તેહવા ગુરૂને લહે. ૧૩૯

અર્થ:—ભદ્ર એટલે પોતાનું હિત ભૂલીને આ જીવ ઘણી દોડાદોડ કરી પૌદ્ગલિક સુખના સાધનોની પાછળ આથક્યા કરે છે. હું નહિ કહું તો એ બિચારો નરકાદિ દુર્ગતિઓમાં જઈને ખરેખર ઘણાં દુઃખો સહન કરશે. આવા પ્રકારનો દયાભાવ પોતાના હૃદયને વિષે ધારણ કરનાર ગુરૂ મહારાજ હંમેશાં હિતકર (જીવોને ક્ષયદાકારક વચન) કહે છે. માટે જે જીવોના પુણ્ય પૂર્ણ જગતા હોય, એટલે જેમને શુભ કર્મનો પૂરેપૂરો ઉદય હોય તે જીવોજ ઉપર કહ્યા તેવા ગુણવંત ઉત્તમ ગુરૂને પ્રાપ્ત કરવાને ભાગ્યશાળી થાય છે. ૧૩૯.

તોફાન તારા આકરા ગુરૂ જોઈને કડવું કહે,
તો પણ ખીજાઈશિના જરીએ પૂજ્ય માઈ હિત ચહે;
એમ મનમાં માનજે માતાપિતાથી અધિક એ,
નિઃસ્વાર્થ ગુરૂ મુજ તારવાને શ્રેષ્ઠ શીખામણુ હીએ. ૧૪૦

અર્થ:—હે જીવ! તારા તરફથી થતા આકરા (આત્માને અહિતકારી) તોફાનો—અયોગ્ય કાર્યો જોઈને ગુરૂ કડવાં વચન

પણ કહે તો પણ તું ગુરૂ ઉપર લગાર માત્ર પણ ખીન્નધર્શિ નહિ—ગુસ્સો કરીશ નહિ. પરંતુ મનમાં એવું વિચારજે કે મારા પૂજ્ય ગુરૂ મહારાજ મારું લલુંજ ઇચ્છે છે. વળી ગુરૂ તો માબાપથી પણ અધિક છે. કારણ કે માબાપને તો સ્વાર્થ—પોતાની મતલબ છે, પરંતુ કોઈ પ્રકારના સ્વાર્થ વિનાના ગુરૂ મહારાજ તો મને તારવાને માટે—મારા લલાને માટે ઉત્તમ શિખામણ આપે છે. ૧૪૦.

રોગને અનુસાર ઓસડ વૈધ આપે રોગીને,
ભૂલને અનુસાર બોલે તાહરા ગુરૂજી તને;
રોગીના માતા પિતા દુઃખ દેણ ઓસડ ઘે છતાં,
અહિત કર આ વધ છે ઇમ તે કહી શું બોલતા ? ૧૪૧

અર્થ:—જેમ વૈધ રોગને અનુસારે દરદીને દવા આપે છે તેમ ગુરૂ મહારાજ પણ તારી જેવી ભૂલ હોય તે પ્રમાણે તને મીઠાં અગર કડવાં વચનો વડે શિખામણ આપે છે. શું વૈધ દુઃખદેણ એટલે જે પીવી ન ગમે તેવી કડવી દવા બાળકને આપે તો પણ રોગી બાળકના મા બાપ “આ વૈદ અહિતકર અથવા નુકસાન કર્તા છે” એવું કદાપિ પણ બોલે છે ? અથવા નથીજ બોલતાં. ૧૪૧.

આ કેમ શિવગામી બને ઇમ લાગણી જેને ઘણી,
મનમાં હશે તે પૂજ્ય ગુરૂને ચાહના નહિ અર્થની;
તે છતાં શિક્ષા હીએ કિમ ? ઇમ જરૂર વિચારજે,
ગુરૂ દેવનો ઉપકાર માની સારગ્રાહી તું થજે. ૧૪૨

અર્થ:—હે જીવ! ગુરૂ જ્યારે કડવાં વચનોથી તને શિખામણુ આપે ત્યારે તું વિચાર કરજે કે ગુરૂ મહારાજને અર્થની એટલે દ્રવ્ય વગેરેની કોઈ પણ પ્રકારની ઈચ્છા નથી તે છતાં મને કડવાં વચનો વડે પણ શિખામણુ આપવાનું તેમને શું પ્રયોજન છે? એટલે ગુરૂને તો કાંઈ કાર્યસિદ્ધ કરવાનું નથી. ત્યારે ઉપદેશ શા માટે આપે છે? ગુરૂને તારા પ્રત્યે લાગણી છે કે આ જીવ સંસારની ઉપાધિઓથી સંપૂર્ણ રીતે છટીને ક્યારે શિવગામી-મોક્ષે જનારો બને? આવી લાગણી હોવાથી ઉપદેશ આપે છે. માટે ગુરૂ મહારાજનો ઉપકાર માનીને સારને ગ્રહણ કરનારો તું થજે. ૧૪૨.

હવે અંતકાર શ્રી ગુરૂ મહારાજના વચનો પ્રલાવ જણાવે છે:—

હીરો શરાણુ ઘસાયેલો નૃપ મુકુટમાંહિ જડાય છે,
ગુરૂ વેણુ કડવા સાંખનારા લવ્ય પૂજનિક થાય છે;
નાણુ ગુણુ અતિશય વધારે ચરણુ થીરતા આહરે,
દુર્મતિને દૂર કરે ને ચિત્તને નિર્મલ કરે. ૧૪૩

અર્થ:—જેવી રીતે શરાણુ ઉપર ઘસાયેને-કષ્ટ સહન કરીને તેજસ્વી બનેલો હીરો રાજાના મુગટમાં જડાય છે-ઉચ્ચ સ્થાનને પ્રાપ્ત કરે છે. તેવીજ રીતે ગુરૂનાં કડવાં લાગે તેવાં છતાં પણ હિતકારી વચનોને સહન કરનારા લવ્ય જનો લોકોમાં પૂજવા યોગ્ય બને છે. કારણુ કે ગુરૂનાં વચનો પ્રમાણે વર્તનાર લવ્ય જીવો જ્ઞાન ગુણુમાં ઘણા વધારો કરે

છે. ચારિત્રમાં સ્થીરતા પામે છે. ગુરૂ આજ્ઞાવર્તી^૧ જીવો ખરાબ બુદ્ધિને દૂર કરે છે. તેમજ ચિત્તને નિર્મલ કરે છે—ચિત્તના પરિણામ નિર્મળ બનાવે છે. ૧૪૩.

હવે કુચુરનો ત્યાગ અને સહુચુરની સેવા કરવાનું કહે છે:—

શિષ્ય હોવે લાલચુ તિમ હોય ગુરૂ જે લોભિયા,
થાય ઠેલમઠેલ નરકે ખેડેની નિષ્કલ બન્યા;
ખેડે ખૂડે જેમ ખાપડા પત્થર તણી જિમ નાવમાં,
ખેડેલાના શા હાલ ? શુભ ગુરૂ આશરો ભવરાનમાં. ૧૪૪

અર્થ:—જે શિષ્ય લાલચુ હોય તેમજ ગુરૂ પણ લોભી હોય એટલે બંને દીક્ષા લેવાનું પ્રયોજન ચૂકીને પૌદ્ગલિક વાંછાઓમાં ફસાએલા હોય તો બંને આત્મસિદ્ધિમાં નિષ્ફળ બને છે? અને અંતે નરકાદિ દુર્ગતિમાં ગમન કરનારા થાય છે. એવી રીતે ગુરૂ અને શિષ્ય બંને ખૂડે છે—સંસારમાં રખડ્યા કરે છે. માટેજ આવા ગુરૂને પત્થરના નાવની એટલે વહાણની ઉપમા આપી છે. કારણ કે પત્થરનું નાવ પોતે ખૂડે છે અને તેમાં ખેડેલાને પણ ખૂડાડે છે. તેથી પત્થરના વહાણમાં ખેડેલાના જેવી હાલત કુચુરની સેવા કરનારની થાય છે. માટે સુચુરજ ભવરાનમાં—સંસાર રૂપી અરણ્યમાં આધારભૂત છે. ૧૪૪.

૧. શાસ્ત્રકારે કહ્યું છે કે—ગીર્મિર્ગુરૂણાં પરુષાક્ષરાભિસ્તિર-
સ્કૃતા યાંતિ નરા મહત્વમ્ ॥ અલબ્ધશાણોત્કષ્ણા નૃપાર્ણાં, ન
જાતુ મૌલૌ મળયો વિશંતિ ॥ ૧ ॥

ગુરૂ લોભી ને લાલચુ ચેલા, દેાનું નરકમાં ઠેલમઠેલા.

ઉત્તમ ગુરૂ દીપક સમા અથ તિમિર દૂર હઠાવતા,
નાથુ કિરિયા મુક્તિપથને સાધતા બતલાવતા;
અજ્ઞાન રૂપ તિમિરે બનેલા અંધના જ્ઞાનાંજને,
ખુલ્લા કરે જે નયન તેવા ગુરૂ નમીએ પ્રતિહિને. ૧૪૫

અર્થ:—ઉત્તમ ગુરૂ મહારાજ દીપક સમાન છે. કારણુ કે દીપક પોતાના પ્રકાશથી અંધકારને દૂર કરે છે તેમ ગુરૂ અન્યના અથ એટલે પાપરૂપી તિમિર-અંધકારને દૂર કરે છે. વળી જ્ઞાન અને ક્રિયા એ બંને વડે પોતે મોક્ષ માર્ગને સાધે છે અને અન્ય જીવોને પણ મોક્ષ માર્ગ બતાવે છે. માટે જે ગુરૂ અજ્ઞાનરૂપી અન્ધકારથી આંધળા થયેલા મનુષ્યોના ચક્ષુઓને જ્ઞાનરૂપી અંજન વડે કરીને (આંજીને) ખુલ્લા કરે છે—દેખતા કરે છે. અથવા અજ્ઞાની જીવોને જ્ઞાન રૂપી ચક્ષુની પ્રાપ્તિ કરાવે છે તેવા ગુરૂ મહારાજને હે જીવ ! દરરોજ નમસ્કાર કરજે. ૧૪૫.

નિજ આત્મનું હિત ચાહનારે તેજ ગુરૂને સેવવા,
પોતે તરે જે શક્ત પરને તારવા જિમ હોડીઆ;
નિર્દોષ પ્રભુના માર્ગમાં પોતે ચલાંતા અન્યને,
નિઃસ્પૃહ બનીજ ચલાવતા તું ના જઈશ કુગુરૂ કને. ૧૪૬

અર્થ:—પોતાના આત્માનું ભલું ઇચ્છનારે તે ગુરૂની સેવા કરવી જોઈએ કે જેઓ લાકડાના વહાણુ સમાન હોય. જેમ વહાણુ પોતે સમુદ્રને વિષે તરે છે અને તે વહાણુના

આશ્રય કરનારાઓને પણ તારે છે. તેવા વહાણ સમાન જે નિર્દોષ-ખામી વિનાના-પ્રભુના માર્ગમાં પોતે ચાલે છે. એટલે પ્રભુની આજ્ઞા મુજબ ચાલનારા છે. તેમજ નિઃસ્પૃહ એટલે કોઈ પણ જાતની બદલો લેવાની ઈચ્છા વિનાના બનીને ખીજાઓને પણ સદ્દુપદેશ વડે તે પ્રભુના માર્ગે ચલાવે છે. તેવા સદ્ગુરુનો આશ્રય કરવો, પરંતુ કુગુરુની પાસે જવું નહિ. ૧૪૬.

મિથ્યાત્વને દૂર કરે જે શ્રુત રહસ્ય જણાવતા,
 કારણુ સુગતિને કુગતિના પુણ્ય પાપ પ્રકટ પ્રકાશતા;
 આ યોગ્ય કરવા એહ ખીજું ભેદ ઈમ પરખાવતા,
 આદર્શ જીવનને બનાવે તેજ ગુરુ વિણુ કોઈ ના. ૧૪૭

અર્થ:—જે ગુરુ અન્યના મિથ્યાત્વને દૂર કરે છે. વળી જે શ્રુત એટલે સિદ્ધાન્તના રહસ્યને-સારને જણાવે છે-સમજાવે છે. તથા સદ્ગતિને મેળવવાનું કારણુ દાનાદિ પુણ્યકાર્યો છે, અને નરકાદિ દુર્ગતિનું કારણુ હિંસાદિ પાપ કાર્યો છે એમ પ્રગટ રીતે જણાવે છે. વળી આ કાર્ય કરવા યોગ્ય છે અને આ કાર્ય કરવા યોગ્ય નથી એવી રીતે કરવા લાયક અને નહિ કરવા લાયક કાર્યના ભેદની સમજણુ આપનાર છે. અને તેવા દયાળુ ગુરુ મહારાજ લબ્ય જીવોના જીવનને ચાટલા જેવું ઉજવલ બનાવે છે. આવું ઉત્તમ કાર્ય ધરખારી ગુરુઓ કોઈ દિવસ કરી શકેજ નહિ. ૧૪૭.

આ જીવને નરકરૂપી ખાણમાં પડતાં ખરૂં રક્ષણ કરનાર કોણ છે ? તે સમજાવે છે:—

માત પિતા તિમ ભાઈ નારી મિત્ર પુત્રો નાથ તે,
જે ગજ સુભટ રથ અશ્વ રાખે તેમ ચાકર વર્ગ તે;
પડતાં નરક રૂપ ખાણમાં આ જીવનું રક્ષણ કરે,
ધમ કિમ બને ? ગુરૂ દેવ સાચા દુઃખથી રક્ષણ કરે. ૧૪૮

અર્થ:—જ્યારે સંકટ આવે ત્યારે જીવને બચાવવાને મા બાપ, ભાઈ, સ્ત્રી, મિત્ર, પુત્ર કોઈ પણ સમર્થ નથી તેઓ. આ જીવને નરક રૂપી ખાણમાં પડતાં બચાવવાને સમર્થ નથી. એટલુંજ નહિ પરંતુ નાથ એટલે સ્વામી અથવા તે રાજા કે જેની પાસે હાથીઓ, ચોદાઓ, રથ, ઘોડા વગેરેનો હિસાબ નથી તે પણ સમર્થ નથી. વળી ચાકરોનો સમૂહ પણ દુઃખથી રક્ષણ કરવાને શક્તિમાન નથી. અને જીવને કર્મને આધીન થયા વિના છુટકો નથી. કુટુંબ પરિવાર માટે બાંધેલાં કર્મ તો તે કરનાર જીવને ભોગવવાનાં છે. અને પાપ કાર્યો કરીને ઉપાર્જેલાં દ્રવ્યમાં તો સર્વ સાગ પડાવે છે. માટે જીવનું સંકટથી રક્ષણ કરનાર તો ગુરૂ મહારાજ છે. કારણ કે તેઓ જીવને સત્ય ધર્મનો ઉપદેશ કરી પાપ કાર્ય કરતાં રોકે છે, અને તે પ્રમાણે વર્તનારને દુર્ગતિમાં જવું પડતું નથી. ૧૪૮.

૧ આ બાબતમાં અખા ભગતે પણ કહ્યું છે કે—

ગુરૂ ગુરૂ નામ ધરાવે સહુ, ગુરૂને ઘેર ખેટા ને વહુ;
ગુરૂને ઘેર ઢાંઢા ને ઢોર, અખો કહે આપે વળાવા ને આપે ચોર.

સાચું સ્વરૂપ સમજવતા ગુરૂરાજ વિણ તું અન્યને,
 નરક રક્ષક ના સમજજે એમ કીધું પ્રવચને;
 ગણિ કેશિના સુપસાયથી રાજ પ્રદેશી દેખને,
 પામ્યા અમરના સ્થાનને ના છોડજે ગુરૂ ચરણને. ૧૪૯

અર્થ:—સિદ્ધાન્તમાં પણ કહ્યું છે કે હે જીવ ! આત્માનું
 ખરું સ્વરૂપ સમજવનાર ગુરૂ મહારાજ વિના બીજા કોઈને
 નરકથી બચાવનાર તું સમજશ નહિ. દષ્ટાન્ત તરીકે તું
 પ્રદેશી રાજાનો વિચાર કર કે જેઓ કેશી ગણધરના સારા
 ઉપદેશ રૂપી સાધનથી દુર્ગતિમાં જતા બચી દેવગતિને
 પામ્યા. માટે ગુરૂરાજની ચરણસેવાને તું છોડીશ નહિ. ૧૪૯

પ્રભુ વીરધર્મકથી હતા મતિમંત મંત્રી અભયહતો,
 તે કાલ પણ ન કરી શક્યો જે કાર્ય શ્રેણિકભૂપ તો;
 તે જીવ રક્ષણ હેમચંદ્ર સૂરીશના ઉપદેશથી,
 મોજે કર્યુંજ કુમારપાલે સુખ સદા ગુરૂ શરણથી. ૧૫૦

અર્થ:—જેમની આગળ ચરમતીર્થંકર મહાવીર સ્વામી
 પોતેજ ધર્મકથી—ધર્મનો ઉપદેશ કરનાર હતા. જેમની પાસે
 અતિશય બુદ્ધિશાળી અભયકુમાર નામના શ્રેષ્ઠ મંત્રીશ્વર હતા

બીજા પ્રથોમાં પણ—ગુરૂ કીધા મેં સર્વે સાથ, ધરડાં બલદને
 ધાલી નાથ ॥ ધન હરે તે ધોખો ન હરે, એવા ગુરૂ કલ્યાણ શું
 કરે ? ॥ ૧ ॥

૧ સૂર્યાબનામે દેવ થયા. આનો વિસ્તાર શ્રી રાજપ્રતીય ઉપાં-
 ગમાં કરેલો છે.

તેવા શ્રેણિક રાજા પણ તે વળતે જે કાર્ય ન કરી શક્યા તે જીવરક્ષણનું-અમારીનું કાર્ય કલિકાલ સર્વજ્ઞની પદવી મેળવનાર હેમચન્દ્ર સૂરીશ્વરના ઉપદેશથી ગુજરાતના રાજા પરમ શ્રાવક કુમારપાલ મહારાજે હર્ષપૂર્વક કર્યું. માટે ગુરૂ મહારાજના આશ્રયથી હંમેશાં સુખ પ્રાપ્તિ છે. ૧૫૦.

પરચખખાણ કરતાં આદિમાં એવા ગુરૂને વંદીએ,
વંદનતણા બહુ ભેદ વંદન ભાષ્યથી અવધારીએ;
નીચ ગોત્ર હોવે ક્ષીણને ઉંચ ગોત્ર વળી અંધાય એ,
ઠીલા અને નિજ કર્મ ફલ એ વંદનાના જાણીએ. ૧૫૧

અર્થ:—એવી રીતે ગુરૂ મહારાજનું સ્વરૂપ કહ્યું. એવા ગુરૂની આગળ પરચખખાણ કરતાં પહેલાં વંદન કરવું. તે ગુરૂવંદનના ઘણા લેહો છે. તે ગુરૂવંદન નામના ભાષ્યથી જાણવા. વંદનથી પૂર્વજન્મ નીચ ગોત્ર હોય તેનો ક્ષય થાય છે તે સાથે વળી નીચ ગોત્રનો અંધ અટકે છે અને ઉંચ ગોત્ર અંધાય છે. તથા પ્રથમના અંધેલા પાપ કર્મો પણ ઠીલા પડે છે. પાપકર્મના સ્થિતિ રસ વગેરે ઓછા થાય છે. આવા પ્રકારનું ગુરૂ વંદન કરવાનું ફલ જાણવું. ૧૫૧.

૧ ગુરૂવંદનના મુખ્ય ત્રણ પ્રકાર છે:—૧ રૂઠાવંદન તે એ હાથ જોડી કપાળે લગાડવાથી થાય છે. ૨ થોભવંદન તે એ ખમાસમણું ફેલાવડે થાય છે. તથા ૩ દ્વાદશાવત્તવંદન તે ગુરૂને એ વાંદણા ફેલાવી થાય છે.

ગુરૂવંદનના ફલનું દષ્ટાન્ત આ ગાથામાં દેખાડે છે:—

ચાર નરક ગમન ટળ્યું ક્ષાયિક સુદર્શન ઉદ્દભવ્યું,
જિનનામ બાંધ્યું કૃષ્ણ ભૂપે વંદના ફલ ઇમ લલ્હું;
છ ગુણો વિનય ગુણ નમ્રતા ગુરૂપાદ પંકજ પૂજના,
પ્રભુ આણની આરાધના શ્રુતધર્મ શિવપદ સાધના. ૧૫૨

અર્થ:—કૃષ્ણ મહારાજે બાવીસમા તીર્થંકર શ્રી નેમનાથને તથા તેમના સાધુ પરિવારને વંદન કરતાં પૂર્વબદ્ધ સાતમી નરકનાં દલીયાં બપાવીને ત્રીજી નરકનાં કર્યા એટલે તેમની ચાર નરકો એાછી થઈ. વળી સર્વ શ્રેષ્ઠ ક્ષાયિક^૨ સમકિતને પ્રાપ્ત કર્યું. જિનનામ કર્મ બાંધ્યું જેથી તેઓ આવતી ચોવીશીમાં પ્રભુશ્રી વીરની જેવા પદ્મનાભ નામે તીર્થંકર થશે. એ પ્રમાણે ગુરૂવંદનનું ફલ કૃષ્ણ મહારાજે મેળવ્યું. તથા ગુરૂવંદન કરતાં છ ગુણો (લાભ) પ્રાપ્ત થાય છે તે આ પ્રમાણે:—૧ વિનય ગુણ, ૨ નમ્રતા--અભિમાનનો નાશ, ૩ ગુરૂના ચરણ કમલની સેવા, ૪ તીર્થંકરની આજ્ઞાનું આરાધન, ૫. શ્રુતધર્મની સાધના, ૬ મોક્ષ પદની પ્રાપ્તિ. ૧૫૨.

૧ ક્ષાયિક સમકિત:—અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર તથા સમકિત મોહની મિશ્ર મોહની અને મિથ્યાત્વ મોહની એ સાતના સર્વથા (મૂલથી) ક્ષય કરવાથી ક્ષાયિક સમકિત થાય છે. એ સમકિતી અશુદ્ધાય હોય તો તે ભવમાંજ મોક્ષે જાય છે. પૂર્વશુદ્ધાય હોય તો ત્રણ ચાર ભવે અને કોઈક પાંચમે ભવે પણ મોક્ષે જાય છે.

હવે ગુરૂને વંદન કરી કયા ભાંગે પરચખખાણુ લેવું,
તે જાણવે છે:—

ફલ ગુણુ ધરીને ચિત્તમાંહે ભાવથી વંદન કરી,
ગુરૂ પાસે પ્રત્યાખ્યાન લીજે ચાર ભાંગાને સ્મરી;
ગુરૂ જાણુ તિમ લેનાર હોવે જાણુ એ ભાંગો ખરો,
ભગવતી સ્થાનાંગ પ્રત્યાખ્યાન ભાષ્યે વિસ્તરો. ૧૫૩

અર્થ:—એવી રીતે વંદનના ફલને તથા ગુણુને મનમાં
વિચારીને ભાવપૂર્વક ગુરૂને વંદન કરીને પરચખખાણુના ચાર
ભાંગાનું સ્મરણુ કરવા પૂર્વક ગુરૂની પાસે પરચખખાણુ લેવું.
પરચખખાણુ કરાવનાર ગુરૂ જાણુ હોય તથા પરચખખાણુ લેનાર
શિષ્યાદિક પણુ જાણુ હોય એ શુદ્ધ ભાંગો છે. આ પરચ-
ખખાણુનું શ્રી ભગવતીસૂત્રમાં અને શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રમાં તથા
પ્રત્યાખ્યાન ભાષ્યમાં વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન કરેલું છે. ૧૫૩.

વિરતિ ફલ અપ્રમાદ જીવન તત્ત્વ એનું જાણીએ,
સર્વ મુનિને વંદીને શુભ શર્મ શાતા પૂછીએ;
એમ કરતા કર્મ કેરી નિર્જરા બહુ પામીએ,
પૃચ્છા સફલતા કાજ નિયમે જ્ઞાન આદિતપાસીએ. ૧૫૪

૧ પરચખખાણુના ૪ ભાંગો આ પ્રમાણે:—૧ પરચખખાણુ
કરાવનાર જાણુ અને કરનાર જાણુ. ૨ કરાવનાર જાણુ અને કરનાર
અજાણુ. ૩ કરાવનાર અજાણુ અને કરનાર જાણુ ૪ કરનાર અજાણુ
અને કરાવનાર પણુ અજાણુ. આ ચાર ભાંગામાંથી પ્રથમના ત્રણ ભાંગે
પ્રત્યાખ્યાન કરવાની અનુરૂ છે. તેમાં ત્રીજા ભાંગો કરતાં બીજા અને
બીજાથી પ્રથમ ભાંગો ઉત્તમ જાણુવો.

અર્થ:—પચ્ચખખાણુ કરવાથી વિવિધ પ્રકારે વિરતિ-
રૂપી ફલ તથા અપ્રમાદ-પ્રમાદ રહિત જીવન થાય છે. એ
પ્રમાણે સંક્ષેપમાં પચ્ચખખાણુનું ફળ બાણુવું. પચ્ચખખાણુ
કર્યા પછી સર્વે મુનિને પણ વંદન કરીને તેમને સુખશાતા
પૂછવી. કારણ કે એ પ્રમાણે સર્વ મુનિઓને વંદન કરવાથી
કર્મની ઘણી નિર્જરા થાય છે. તેમજ ગ્લાન (રોગી) સાધુ
વગેરે મુનિઓની દવા વેચાવચ્ચ વગેરે બાબતમાં તપાસ
કરવી. એમ શ્રાવક કરે તોજ સાચી સુખશાતા પૂછી
કહેવાય. ૧૫૪.

ગણુમાંય હોવે ગ્લાન વૃદ્ધો બાલ કેઇક મુનિવરા,
તજવીજ સમાધિ સાધનોની તસ કરે શ્રાવક ખરા;
નિજ શક્તિ અનુસારે કરે પણ ના ઉપેક્ષા આદરે,
સંબંધિથી પણ અધિક માને સાધુને શ્રુત ઉચ્ચરે. ૧૫૫

અર્થ:—ખરા શ્રાવક ગણુમાં (એક આચાર્ય વગેરેના
પરિવારમાં) જે કોઈ મુનિ રોગી હોય, વૃદ્ધ હોય, તેમજ
બાલ એટલે નવીન દીક્ષિત હોય તેમના સમાધિ-સુખ શાન્તિના
સાધનોને માટે હિંમેશાં તપાસ રાખે. તથા પોતાની શક્તિના
અનુસારે વૈયાવૃત્યાદિક કરે પણ કોઈ બતની ઉપેક્ષા-બેદર-
કારી રાખે નહિ. સિદ્ધાંત કહે છે કે શ્રાવક-સાધુ મુનિરાજને
પોતાના પુત્રાદિ સંબંધી અથવા સગાં વહાલાંથી પણ અધિક
ગણે. ૧૫૫.

જ્ઞાનાદિ સાધનની જરૂરી હોય પણ મુનિરાજને,
ધ્યાન આપે તેહમાં સુણીએ ઉપાસક સૂત્રને;

આનંદ આદિ દશે તણી ળીના હૃદય અવધારીએ,
ભગવતીમાં તુંગિયાના શ્રાવકો સંભારીએ. ૧૫૬

અર્થ:—ઉપાસક સૂત્ર (ઉપાસક દશાંગ)માં કહ્યું છે કે મુનિરાજને પણ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર વગેરેના જે જે ઉપકરણોની જરૂરીઆત હોય તે બાબત શ્રાવકોએ જરૂર ધ્યાન આપવું. શક્તિ અને ભાવ પ્રમાણે તે વસ્તુઓ લાવી આપવી. વળી આનંદ શ્રાવક વગેરે દશ^૧ શ્રાવકોની કથાઓ હૃદયમાં વિચારવી. તેઓએ મુનિવરોની ભક્તિ કેવી રીતે કરી છે? તેનો વિચાર કરવો. વળી ભગવતીસૂત્રમાં કહેલા તુંગીયા નગરીના^૨ શ્રાવકોનું સ્મરણ કરવું. ૧૫૬.

એવી રીતે સર્વે સાધુઓને વંદન કરીને તથા સુખ-શાંતા પૂછીને પછી શ્રાવકે ગુરૂ પાસે વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરવું. ત્યાં કેવી રીતે બેસવું? તેનું વર્ણન કરે છે:—

ગુરૂ પાસ પહેલાં શ્રાવકાદિક જેહ આવ્યા તેમને,
વંદન કરી બેસી વિનયથી સાંભળે શ્રુત વચણને;

૧. આનંદ વગેરે મહાવીર પ્રભુના પરમ ભક્ત દશ શ્રાવકો હતા, જેમની કથા તથા ઋદ્ધિ વગેરેનું વર્ણન વર્ધમાન દેશના વગેરેમાં આપેલું છે. દશ શ્રાવકોનાં નામ આ પ્રમાણે:—૧ આનંદ, ૨ કામદેવ, ૩ સુલિની પિતા ૪ સુરાદેવ ૫ સુલ્લક્ષ્મણ ૬ કુંડકોલિક ૭ સકાલપુત્ર ૮ મહાશતક, ૯ નંદિની પિતા, ૧૦ સાલહિપિતા.

૨ તુંગિકા નામની નગરી હતી. તેમાં પૂર્વે કહેલા ગુરૂ ભક્તિ આદિ સુબુવાળા શ્રાવકો તે નગરીમાં વસતા હતા. તેનો અધિકાર શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં આપેલો છે.

બહુ નિકટ નહિ બહુ દૂર નહિ ઉચ્ચાસને ગુરૂથી નહી,
કદી બેસીએ આશાતના પ્રભુશાસ્ત્રની માંહે કહી. ૧૫૭

અર્થ:—પોતાથી પ્રથમ જે શ્રાવકો ગુરૂ મહારાજની પાસે આવ્યા હોય તેમને વંદન કરવું. કારણ કે તેઓ આરંભ સમારંભ છોડીને તમારી પહેલાં વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવ્યા છે. તેવા વિશિષ્ટ ગુણવંત સાધર્મી લાઈઓ પણ વંદન કરવા યોગ્ય છે. ત્યાર પછી ઉચિત સ્થાને બેસીને ગુરૂના મુખેથી સિદ્ધાન્તનાં વચનો સાંભળવાં. ગુરૂની આગળ કેવી રીતે બેસવું તે કહે છે:—ગુરૂથી ઘણી નજીક ન બેસવું, તેમજ ગુરૂથી બહુ દૂર પણ ન બેસવું. વળી ગુરૂ મહારાજ કરતાં ઉંચા આસને બેસવું નહિ. કારણ કે ઉંચા આસને બેસીએ તો પ્રભુએ કહેલ શાસ્ત્રમાં ગુરૂની આશાતના લાગે એમ કહેવું છે. ૧૫૭.

આ બીનાને સ્પષ્ટ સમજાવે છે:—

જન્ય ગુરૂ પર શ્વાસ બેસી નિકટ જો શ્રુત સાંભળે,
દૂર તો ન સુણાય ઉંચા તેમ સરખા આસને;
હોય અવિનય તેજ પડખે બેસતાં પાછળ વળી,
નજીક સામે બેસતાં આડાશ વંદકને વળી. ૧૫૮

અર્થ:—જો ગુરૂ મહારાજની તદ્દન નજીક બેસીને સિદ્ધાન્ત સાંભળે તો શ્રાવકનો શ્વાસોશ્વાસ ગુરૂના ઉપર જાય છે. તેથી આશાતના થાય છે. જો ગુરૂથી બહુ દૂર બેસે તો ગુરૂ મહારાજે કહેલાં વચનો સાંભળાઈ નહિ. ગુરૂથી ઉંચા

આસને બેસે અથવા ગુરૂના આસનથી સરખા આસને બેસે તો ગુરૂનો અવિનય થાય છે. તેમજ ગુરૂના પડખે બેસતાં તથા ગુરૂને અડકતાં પાછળ બેસતાં પણ તેજ અવિનયરૂપ આશાતના થાય છે. વળી ગુરૂની નજીક સામે બેસતાં બીજા વંદન કરનારાઓને આડાશ પડે છે. ૧૫૮.

હવે આગમ સાંભળતાં કેવી રીતે બેસવું તે કહે છે:—

વાળે પલાંઠી નહિ ચડાવે પગ ઉપર પણ પગ નહિ,
પક્ષપિંડની જિમ નહિ તિમ પગ પસારીને નહિ;
વિકથા અને નિદ્રા તજીને મસ્તકે અંજલિ કરી,
લક્ષિત બહુમાને સુણો આગમ પ્રમાદી નહિ થઈ. ૧૫૯

અર્થ:—આગમની વાણી સાંભળીએ ત્યારે પલાંઠી વાળીને બેસવું નહિ, તથા પગ ઉપર પગ ચડાવીને પણ બેસવું નહિ. પક્ષપિંડની^૧ પેઠે બેસવું નહિ તેમજ પગ પહોળા કરીને પણ બેસવું નહિ. વળી વિકથા^૨ રાજકથા વગેરે કરવી તે તજીને તથા નિદ્રા-વ્યાજ્યાનમાં ઉંઘવું, ઝોકાં ખાવાં વગેરે તજીને મસ્તકને વિષે બે હાથ જોડીને એમ અંજલિ રચીને પ્રમાદ દૂર કરીને લક્ષિત તથા બહુમાન પૂર્વક સિદ્ધાન્તનું શ્રવણ^૩ કરવું. ૧૫૯.

૧. પક્ષપિંડ—બે પગના ઢીંચણ ઉભા રાખી તેની આજીઆજીથી કડ સુધી બેસ અગર લુગડુ ખાંધવું તે પક્ષપિંડ કહેવાય.

૨. વિકથાનું વર્ણન શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રના ચોથા અધ્યયનમાં વિસ્તારથી કર્યું છે.

૩. નિદ્વાવિકહાપરિવજ્જિપહિ-પંજલિહિં ॥

મત્તિબહુમાણપુવ્વં-સુણેઅવ્વં જિણવયણં ॥ ૧ ॥

હવે આગમનું સ્વરૂપ કહે છે:—

વસ્તુ સ્વરૂપ જણાય જેથી તેહ આગમ જાણીએ,
સૂર્ય દર્પણ દીપ ઔષધ ચંદ્ર અગ્નિ સમાન એ;
બાહ્ય વસ્તુ જણાવવાથી સૂર્યના સરખો કહ્યો,
નિજ સ્વરૂપ દેખાડવાથી ચાટલા સરખો કહ્યો. ૧૬૦

અર્થ:—જેનાથી વસ્તુ સ્વરૂપ એટલે જીવ અજીવ વગેરે દ્રવ્યોનું સ્વરૂપ જાણીએ તે આગમ જાણવો. પવિત્ર શાસ્ત્રોમાં તે આગમને સૂર્યની, ચાટલાની, દીવાની, ઔષધ- (દવા)ની, ચન્દ્રની તથા અગ્નિની ઉપમા આપેલી છે. જેમ સૂર્યના પ્રકાશથી આપણે બાહ્ય પદાર્થોને જોઈ શકીએ છીએ તેમ આગમથી બાહ્ય પદાર્થોનું જ્ઞાન થતું હોવાથી આગમને સૂર્ય સમાન કહેલો છે. તથા જેમ દર્પણની અંદર આપણે આપણું પોતાનું રૂપ એટલે શરીરનું પ્રતિબિંબ જોઈ શકીએ છીએ તેમ આગમ પણ આપણને આપણું સ્વરૂપ એટલે આત્મસ્વરૂપ જણાવે છે માટે આગમને દર્પણ અથવા અરિ- સાની ઉપમા આપેલી છે. ૧૬૦.

હવે તેજ આગમની બાકી રહેલી જુદી જુદી ઉપમાઓ સમજાવે છે:—

આંતર તિમિર હરવા થકી દીપક સરીખો પણુ કહ્યો,
મિથ્યાત્વ વ્યાધિ મટાડવાથી તે દવા જેવો કહ્યો;
નિજ સ્વરૂપાનન્દ દાયક ચંદ્રની સરખો કહ્યો,
કર્મ ઈંધન બાળવાથી અગ્નિની જેવો કહ્યો. ૧૬૧

અર્થ:—જેમ દીવો અન્ધકારનો નાશ કરે છે તેમ આગમ-સિદ્ધાન્ત આપણા આન્તર તિમિર એટલે અજ્ઞાન અથવા મોહરૂપી અન્ધકારનો નાશ કરે છે, એમ શ્રતસ્તવ (પુષ્પરવસ્તી)માં કહ્યું છે. જુઓ તે પાઠ—“ તમતિમિરપડલ-વિદ્ધંસગ્નસ્સ સુરગણનરિંદમહિયસ્સ इत्यादि ” માટે આગમને દીવાની ઉપમા આપેલી છે. જેવી રીતે એસડ આપણા રોગોને મટાડે છે તેમ આ આગમ આપણા મિથ્યાત્વાદિ રૂપી રોગોને મટાડનાર હોવાથી તેને દવાની ઉપમા આપી છે. તથા ચંદ્ર જેમ પોતાની શીતળતા વડે આપણને આનન્દ આપે છે તેમ આગમ આપણને નિજ સ્વરૂપ એટલે જ્ઞાન દર્શન તેમાં સમ-ણતા-તન્મયપણા રૂપી આનંદ આપનાર હોવાથી આગમને ચંદ્રની ઉપમા આપી છે. અને અગ્નિ જેમ લાકડાને બાળે છે તેમ આગમ અનુસારે વર્તનાર ભવ્ય જનો પોતાના કર્મરૂપી લાકડાને બાળતા હોવાથી આગમને અગ્નિની ઉપમા આપી છે. ૧૬૧.

હવે તેવા આગમ રૂપ નેત્રથી શું શું જણાય ? તે કહે છે:—

પ્રભુના વચન તે આંખ સાચી એહથી જાણે નરા,
શુભ દેવ તેમ કુદેવને ઝટ કુગુરને ગુર ખરા;
ધર્મ તેમ અધર્મને ગુણવંત ને ગુણ હીનને,
શું ઉચિત કરવાને અનુચિત શર્મ દુઃખના હેતુને. ૧૬૨

અર્થ:—પ્રભુના વચન એટલે આગમ તેજ સાચી આંખ છે. કારણ કે આગમથી મનુષ્યો શુભ દેવને એટલે સુદેવને

૧. સકલ કર્મોથી મુક્ત, અંગર દોષોથી રહિત તે સુદેવ.

અથવા સત્ય દેવને તથા કુદેવ^૧ એટલે ખોટા દેવને ઓળખી શકે છે. તેવીજ રીતે કુગુરૂ^૨ એટલે અશુભ ગુરૂને તથા ખરા એટલે સાચા શુભ ગુરૂને અથવા સદ્ગુરૂને^૩ જાણે છે. ધર્મ^૪ તથા અધર્મને^૫, જ્ઞાનાદિક ગુણવાળાને તથા ગુણ રહિતને પણ અઃગમથી શ્રોતાઓ સમજે છે. કરવા યોગ્ય કાર્યને, તથા અનુચિત એટલે નહિ કરવા યોગ્ય કાર્યને, વળી શર્મ એટલે સુખના હેતુઓને પણ પ્રભુના વચનોએ શ્રોતાઓ જાણી શકે છે. ૧૬૨

સુણનાર પ્રભુના વચનને જાણે કહેલા ભાવને, માટેજ દશ વૈકાલિકે ભાખ્યું સુણો એ ભાવને; જિન વચન મીઠાં સાંભળી કહ્યાણને વળી પાપને, ખંને પિછાને ચરણ સાધે તેમ પર ઉપકારને. ૧૬૩

અર્થ:—પ્રભુના વચનને સાંભળનાર જીવો ઉપર કહેલા ભાવોને જાણે છે માટે શ્રી દશ વૈકાલિક સૂત્રમાં જે

૧. રાગ દ્રેષ સહિત, સ્ત્રી સંસર્ગાદિ દોષયુક્ત તે કુદેવ.
૨. હિંસાદિકમાં તત્પર કંચન કામિની વગેરેને રાખનાર, વેષમાત્ર ધારક તે કુગુરૂ.
૩. પાંચ મહાવ્રતધારક, કંચન કામિનીના ત્યાગી, નિર્મલ મોક્ષ માર્ગની સાધના કરનાર તે સદ્ગુરૂ.
૪. દુર્ગતિમાં પડતા જીવોને બચાવે તે ધર્મ જીવહયામય.
૫. જે જીવહિંસાદિ પાપ કાર્યોમાં ધર્મ માનવો તે અધર્મ.

કહ્યું છે એ ધીનાને સાંભળો.^૧ તે આ પ્રમાણે:-જિનરાજનાં મીઠાં વચનો સાંભળીને પોતાના કલ્યાણને-હિતને તેમજ પ્રાપ્તિને એ ધર્મને સારી રીતે ઓળખીને લવ્ય જીવો ચારિત્રને સાધે છે તેમજ પારકાના ઉપકારને પણ સાધે છે. ૧૬૩

હવે જૈનેન્દ્રાગમ ધીજ્ઞ શાસ્ત્રોથી શ્રેષ્ઠ છે તે જણાવે છે:-

અનુયોગ કરિયાણા તણું વર હાટ આગમ જાણુને,
પરશાસ્ત્ર સમ માને નરા જે સૂર્ષતાએ તેહને;
તે ઝેર જેવું અમૃત માને અગ્નિ જેવું પાણીને,
તિમિરના જત્યા સરીખો માનતા રવિ તેજને. ૧૬૪

અર્થ:-હે લવ્ય જીવો! અનુયોગરૂપીર કરિયાણાનું ઉત્તમ હાટ-સંગ્રહસ્થાન એટલે દુકાનની જેવો આગમ છે એમ જાણો. કારણ કે તેમાં દરેક વિષયનો સમાવેશ કરેલો છે જે મનુષ્યો મૂર્ખપણાથી આ આગમને અન્ય શાસ્ત્રોના

૧. પદમં નાણં તઓ દયા, પવં ચિદ્દૃઢ સવ્વસંજપ ॥

અણ્ણાણી કિં કાહિ, કિં વા નાહીઢ છેયપાવગં ॥૧॥

દશ વૈ૦ એથા અધ્યયનમાં

૨. અનુયોગ-ચાર પ્રકારે છે. ૧ ચરિતાનુયોગ-જેમાં ઉત્તમ ગુણોનાં ચરિત્રનું વર્ણન આપેલું હોય તે. ૨ ગણિતાનુયોગ-જેમાં ગણિતનો વિષય મુખ્ય હોય તે. ૩ ચરણકરણાનુયોગ-જેમાં ક્રિયા તથા આચારોનું પ્રતિપાદન કરેલું હોય તે. ૪ દ્રવ્યાનુયોગ-જેમાં ષડ્દ્રવ્યો, નવ તત્ત્વો, નય, સમ્પલંગી વગેરેનું વર્ણન આવેલું હોય તે. વિશેષ વર્ણન મેં લખેલી શ્રી નવતત્ત્વ વિસ્તરાર્થની અને શ્રી સિંદૂર પ્રકરની પ્રસ્તાવનાથી જાણવું,

જેવો માને છે તેઓ અમૃતને ઝેર જેવું માને છે, પાણીને અગ્નિ જેવું માને છે. તથા સૂર્યના તેજને અંધકારના સમૂહ જેવો માને છે. ભાવાર્થ એ કે બીજા શાસ્ત્રો તે કુશાસ્ત્રો છે, કારણ કે તેમાં કહેલો ધર્મ તે સંસારને વધારનાર છે માટે ઝેર વગેરેની જેવો છે. જ્યારે જૈનાગમ સંસારનો નાશ કરનાર હોવાથી તે અમૃત વગેરેની જેવો છે. માટે જૈનાગમની બીજા શાસ્ત્રો સાથે સરખામણી થઈ શકેજ નહિ. ૧૬૪

નિજ શત્રુ માને મિત્રને તિમ્મ સર્પ પુલની માલને,
પત્થર ગણે ચિંતામણિને ચંદ્ર કેરી કાંતિને;
આતપ ઉનાળાનો ગણે અમૃત પ્રમુખ સમ નાથનો,
આગમ ગણો ને અન્ય શાસ્ત્રો વિષ પ્રમુખ જેવા ગણો. ૧૬૫

અર્થ:—કોઈ માણસ પોતાના મિત્રને પોતાનો શત્રુ માને, તેમજ ફૂલની માલાને સર્પ માને, ચિંતામણિ રત્નને પત્થર સમાન ગણે, વળી ચંદ્રની કાન્તિને ઉનાળાના તાપ સમાન માને તે જેમ મૂર્ખ કહેવાય છે. તેની જેમ જે જૈનાગમને અન્ય શાસ્ત્રોની જેવો માને છે તે પણ મૂર્ખ જાણવો. અહીં પ્રભુના આગમને અમૃત વગેરે ઉત્તમ પદાર્થોની જેવો જાણવો, અને અન્ય શાસ્ત્રોને ઝેર વગેરેની જેવા ગણવા. ૧૬૫

હવે આગમને નહિ સાંભળનારા જીવો કેવા ગણાય તે કહે છે:—

આગમ દયા રસથી ભરેલો જેમણે ના સાંભલ્યો,
ડાહ્યા જનો ખોલે મનુજ ભવ તેમનો એળે ગયો;
મન શૂન્ય તેઓનું નકામા કાન પણ તેઓ તણા,
ગુણ દોષની ન વિચારણા હોવેજ ચિત્તે તેમના. ૧૬૬

અર્થ:—જેમણે દયા-કરૂણા રસથી ભરેલા પ્રભુના
આગમને સાંભલ્યો નથી તેમનો મનુષ્ય ભવ ફેગટ ગયો છે,
એમ ડાહ્યા મનુષ્યો કહે છે. તેમનું મન પણ શૂન્યની-ભમેલા
ચિત્તવાજાની જેમ નકામું છે તેમજ તેમના કાન ફેગટ છે.
અને તેમના મનમાં ગુણ દોષનો ઉચિત વિચાર પણ જાગતો
નથી. ૧૬૬

આગમ નહિ સાંભળનારા જીવો શું શું જાણતા નથી ?
તે કહે છે:—

દેવ નરક સ્થાન આયુ પ્રાણ તનુ કાય સ્થિતિ,
દુઃખશર્મહેતુ મુણે ન તેઓ સિદ્ધિ સિદ્ધાની સ્થિતિ;
પટ દ્રવ્યતિમ નવ તત્ત્વ સત્તા શ્રેણી વળી અપર્વતના,
ઉદ્ધર્તના સ્થિતિઘાત વળી રસઘાત નિજ કર્મોતણા. ૧૬૭

અર્થ:—જેઓએ આગમ સાંભલ્યો નથી, તેઓ દેવના
નરકના તિર્યચના અને મનુષ્યના રહેવાના સ્થાન, તેમનું
આયુષ્ય, પ્રાણ, શરીર, કાયસ્થિતિ^૧, દુઃખના હેતુઓ તથા

૧. કાયસ્થિતિ—ફરીને તેને તે અવસ્થા પામવી તે. જેમકે
પૃથ્વીકાય મરીને પૃથ્વીકાયપણે ઉત્પન્ન થાય તો કયાં સુધી થાય તેનું
કાલમાન.

સુખના હેતુઓ, સિદ્ધિ-મોક્ષ; સિદ્ધના જીવોની સ્થિતિ, છ દ્રવ્યો, નવ તત્ત્વો, સત્તા,^૧ શ્રેણિ,^૨ વળી પોતાના કર્મોની અપવર્તના^૩, ઉદ્ધર્તના,^૪ સ્થિતિઘાત^૫ તથા રસઘાતને^૬ જાણી શકતા નથી. ૧૬૭

સંક્રમ નિષેક ઉદય અખાધા વિવિધ ભેદો જીવના,
અનુયોગ લોક સ્વરૂપનય ગમ ભંગમાન પદાર્થના;
ઉત્સર્ગ વિધિ અપવાદ તેમ નિષેધ ગર્ભિત સૂત્રને,
તેઓ ન જાણે ના સુણે જેઓ જિનાગમ વચનને. ૧૬૮

અર્થ:—જેઓ જિનેશ્વરના આગમના વચનોને

૧. સત્તા—આંધેશા કર્મો જ્યાં સુધી આત્માથી ખરે નહિ ત્યાં સુધીની કર્મોની અવસ્થા.

૨. શ્રેણિ—એ પ્રકારની છે. ઉપશમશ્રેણિ તથા ક્ષપકશ્રેણિ. મોહનીય વગેરેને ઉપશમાવવા માટે ઉપશમશ્રેણિ કરાય તથા મોહાદિને અપાવવા માટે ક્ષપકશ્રેણિ કરાય. તથા ગુણુશ્રેણિ પણ લઈ શકાય.

૩. અપવર્તના—જેથી સ્થિતિ તથા રસનું ઘટવું થાય તેવા અધ્યવસાયાદિ.

૪. ઉદ્ધર્તના—સ્થિતિ તથા રસનું વધવું થાય તેવા અધ્યવસાય વગેરે.

૫. સ્થિતિ ઘાત—સત્તામાં રહેલી સ્થિતિઓને ઓછી કરવી તે.

૬. રસઘાત—સત્તામાં રહેલ રસને ઓછો કરવો તે.

સાંભળતા નથી તેઓ સંક્રમને,^૧ નિષેકને,^૨ ઉદ્યને,^૩ અઆધાને,^૪ તથા જીવોના જુદા જુદા ભેદોને જાણતા નથી. વળી તેઓ અનુયોગને,^૫ લોકસ્વરૂપને,^૬ નયોને,^૬

૧. સંક્રમ—એક પ્રકૃતિનાં દલિકાદિકનું અન્ય પ્રકૃતિરૂપે પરિણમન. જેમકે અશાતા વેદનીયરૂપે આંધેલા દલિયા શાતા વેદનીયરૂપે કરવાં તે પ્રાયે પોતાની સજ્જતીય પ્રકૃતિમાં થઈ શકે. કર્મપ્રકૃતિ આદિમાં વિસ્તારથી ખીના છે.

૨. નિષેક—એક સમયમાં આંધેલા કર્મ તે લતા કહેવાય છે. તેમાં સમયે સમયે ઉત્તરોત્તર સમયે ઓછા ઓછા ભોગવાય એવી જે ગાયના પુંછડાના આકારે દલિકની રચના તે નિષેક. તેમાં પહેલા નિષેકમાં ઘણા દલિક, ખીજામાં હીન, ત્રીજામાં તેથી હીન એ પ્રમાણે રચના થાય.

૩. ઉદ્ય—આંધેલા કર્મોનું જે ભોગવવું તે. તેનાં બે પ્રકાર છે: ૧ રસોદ્ય—જે પ્રકારે આંધ્યું તે પ્રકારે ભોગવવું તે. ૨ પ્રદેશોદ્ય—જે પ્રકૃતિપણે આંધ્યું તેનાથી ખીજે પ્રકારે ભોગવાય તે. દરેક કર્મના દલિકો જરૂર ભોગવાય. શ્રી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર-લોકપ્રકાશાદિથી વિસ્તાર સમજવો.

૪. અઆધા—આંધેલું કર્મ અધાયા પછી અમુક વખત સુધી ઉદ્યમાં ન આવે તે કાલને અઆધ કાલ કહે છે. શ્રી સંવેગમાલાથી વિસ્તાર સમજવો.

૫. લોકસ્વરૂપ—ચૌદ રાજલોક જે છ દ્રવ્યોથી ભરેલા છે તેનું સ્વરૂપ.

૬. નયો—અપેક્ષા પૂર્વકનું વચન. તેના દ્રવ્યાર્થિક તથા પર્યાયાર્થિક એમ બે ભેદ છે. તથા નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર, ઋણસૂત્ર, શબ્દ, સમભિરૂઢ અને એવંભૂત એમ સાત ભેદો છે.

ગમ^૧ ભંગ^૨ (સમભંગીને) તથા પદાર્થો (દ્રવ્યો) ને અને પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણને જાણતા નથી. વળી ઉત્સર્ગસૂત્રને,^૩ વિધિસૂત્રને,^૪ અપવાદસૂત્રને^૫ તેમજ નિષેધસૂત્રને^૬ જાણી શકતા નથી. માટે જિનાગમ અવશ્ય સાંભળવે! જોઈએ. ૧૬૮

હવે આગમથી અલગા રહેનારા ભવ્ય જીવોના કેવા હાલ થાય? તે કહે છે:—

આ નરક રૂપી અંધ કૂવો તેહમાં તેઓ પડે,
કૃતકર્મને અનુસાર તેઓ તિરિગતિમાં પણ સડે;
પામે ન તેઓ મુક્તિરમણીશ્રવણવિણુજિનવચણના,
ઈમ જાણીને ચેતન! સદા સુણુ તેહ ના રાખીશ મણા. ૧૬૯

૧. ગમ—સરખી ખીનાવાળા આગમના સરખા પાક (ખોધ-ટીકા અથવા માર્ગ) એવા અર્થો પણ પ્રસંગાનુસાર થઈ શકે છે.)

૨. ભંગ—સમભંગી:—(૧) સ્યાત્ અસ્તિ (૨) સ્યાત્ નાસ્તિ, (૩) સ્યાત્ અસ્તિ નાસ્તિ. (૪) સ્યાત્ અવકતવ્ય (૫) સ્યાત્ અસ્તિ અવકતવ્ય, (૬) સ્યાત્ નાસ્તિ અવકતવ્ય, (૭) સ્યાત્ અસ્તિ નાસ્તિ અવકતવ્ય એમ સાત ભાંગા છે.

૩. ઉત્સર્ગસૂત્ર—ચારિત્રાદિકના રક્ષણુનો મૂળ (સામાન્ય) માર્ગ જણાવનાર સૂત્ર.

૪. વિધિસૂત્ર—જેમાં શું કરવું તે જણાવ્યું હોય તે.

૫. અપવાદસૂત્ર—ચારિત્રના રક્ષણુ માટે ઉત્સર્ગ માર્ગને ઉદ્ધારનાર સૂત્ર.

૬. નિષેધસૂત્ર—ક્યાં ક્યાં કાર્યો ન કરવાં? તે ખીના જણાવનાર સૂત્ર.

અર્થ:—જેઓ જિનવચનને સાંભળતા નથી તેઓ કરેલા કર્મને અનુસારે નરકરૂપી ^૧અંધ કૂવામાં પડે છે. વળી તિર્થચગતિની અંદર ગએલા તેઓ ત્યાં સડે છે—રીળાયા કરે છે. તેમજ તેઓ જિનેશ્વરના વચનને સાંભળતા નથી. માટે મુક્તિરૂપી સ્ત્રીને મેળવી શકતા નથી. એવું જાણીને હે ચેતન! હે આત્મા! તું જિનરાજના વચનો સાંભળજે. તે સાંભળવામાં કોઈ પણ પ્રકારની આળસ વિગેરે સેવીને ખામી રાખીશ નહિ. ૧૬૯

જિનેશ્વરનાં વચનો સાંભળવાથી શા શા લાભ થાય? તે જણાવે છે:—

હંમેશા શ્રુત સુણુનારને હોવેજ આત્મિક ઉન્નતિ,
જિણુ વચણુત્રિપુટી શુદ્ધ તે આપે નિરંતર સન્મતિ;
હૂરે હકાવે આધિ વ્યાધિ તિમ ઉપાધિ ઊરને,
નાળવેલ સમું કહું તીર્થકરે એ કારણે. ૧૭૦

અર્થ:—હંમેશાં સિદ્ધાન્તને સાંભળનાર ભવ્ય જીવોની આત્મિક ઉન્નતિ થાય છે (એટલે તેનો આત્મા કષાયાદિકથી ખસતાં ખસતાં સમતામય ઉચ્ચ નિર્મલ દશા પામતો બન્ય છે.) વળી જિનરાજના વચન ત્રિપુટી (કષ, છેદ અને તાપથી) શુદ્ધ છે. તે હંમેશાં સારી બુદ્ધિ આપે છે. વળી આધિ

૧ અંધ કૂવો—જેમ એકાંતમાં આવેલા અંધારા કૂવામાં પડેલો જીવ ત્યાંથી નીકળી શકતો નથી તેમ તેવા કેકાણે કોઈની સહાય પશુ મળતી નથી અને અત્યંત દુઃખી થાય છે. તેવી રીતે નરકને વિષે પડેલો જીવ પણ તેથી પણ ઘણું દુઃખ પામે છે. ત્યાં તેને કોઈ મદદ દઈ શકતું નથી.

(મનની પીડા) વ્યાધિ (શરીરની પીડા) તથા ઉપાધિ (ખાહેરની પીડાઓ) તે રૂપી ઝેરને દૂર કરે છે. માટેજ તીર્થકરોએ શ્રુત શ્રવણને નોળવેલ^૧ સમાન કહ્યું છે. ૧૭૦.

જિનવયણુ સાંભળવા થકી વશ હોય મન રૂપ વાંદરો,
જિમ લગામ થકીજ ચાલે અશ્વ વશ થઈ પાંસરો;
શુભ ગતિના હેતુઓમાં પણ ગણ્યું શ્રુત શ્રવણને,
શ્રુત શ્રવણ રંગે પૂર્ણ રંગી ના કદી દુઃખીયા બને. ૧૭૧

અર્થ:—જેમ ઘોડો લગામથી વશ થઈને સીધો ચાલે છે, તેવી રીતે મનરૂપી વાંદરો જિનેશ્વરનાં વચન સાંભળવાથી વશ થાય છે. એટલે મન આડું અવળું દેડવાને બદલે સ્થિર થાય છે. (આર્ત રૌદ્ર ધ્યાન કરતું અટકી શુભ ધ્યાનમાં જોડાય છે) વળી શ્રુત એટલે સિદ્ધાન્તના શ્રવણને પણ સદ્ગતિ પામવાના ઘણા કારણોમાં મુખ્યપણે ગણ્યું છે. માટેજ શ્રુતના સાંભળવાના રાગમાં જે હંમેશાં પૂરેપૂરા આસક્ત હોય છે તે કદાપિ દુઃખી થતા નથી. ૧૭૧.

હવે જિનવાણીની મીઠાશ અપૂર્વ છે એમ જણાવે છે:—

જ્યાં સુધી ના સાંભળે ભવ્યો જિનાગમ વચનને,
ત્યાં સુધી મીઠા ગણે અમી દ્રાખ સાકર ઈક્ષુને;
જિન વાણીની મીઠાશ અતિશય જેમના હૃદયે ઠસી,
તેઓ જરૂર તરછોડતા એ ચારને કાઠી હસી. ૧૭૨

૧. નોળવેલ—એક ભતની વનસ્પતિ છે જેને સુંઘવાથી નોળી-આને સર્પદંશથી ચઢેલું ઝેર નાશુદ્ધ થાય છે.

અર્થ:—જ્યાં સુધી લવ્ય જીવો જિનરાજના સિદ્ધાન્તના વચનો સાંભળતા નથી ત્યાં સુધી અમૃત, દ્રાક્ષ, સાકર તથા શેરડીને મીઠા ગણે છે. અથવા એ ચારની મધુરતા જિનવાણીની મીઠાશ આગળ કાંઈ ગણતરીમાં નથી. માટે જેમના હૃદયમાં જિનેશ્વરની વાણીની અત્યંત મીઠાશ ઠસી છે—એકસપણે રહેલી છે અથવા જેઓ જિનેશ્વરના વચનમાં દઢ રાગવાળા થએલા છે, તેઓ એ અમૃત વગેરે ચારે પદાર્થોની મીઠાશને હસી કાઢીને તેમનો (અમૃત આદિનો) જરૂર તિરસ્કાર કરે છે. ૧૭૨.

ચારે નિરાશ થઈ ગયા અમૃત ગયું સુરલોકમાં,
દ્રાખ જંગલમાં ગઈ સાકર લીએ તૃણ વહનમાં;
ચક્ષુ ચઢાવી રીસ પડતી કોલમાં કવિ વીર કહે,
બોધ સાધન કલ્પના પણ ઈમિ વિશેષાવશ્યકે. ૧૭૩

અર્થ:—જિનરાજની વાણીની મીઠાશને પારખનાર જીવોથી તરછોડાયેલા ઉપર કહેલા અમૃતાદિ ચારે પદાર્થો નિરાશ થઈ ગયા તેથી અમૃત તો આ મનુષ્ય લોક તજીને દેવલોકમાં જતું રહ્યું. દ્રાક્ષ પણ જંગલમાં જતી રહી. સાકર તો પોતાના બચાવની ખાતર મુખમાં ઘાસના તરણાંને લેવા લાગી. અને શેરડી તો રીસ ચઢાવી કોલમાં (શેરડી પીલવાના યંત્રમાં) પડવા લાગી. આ પ્રમાણે પં. વીરવિજયજી કવિએ કલ્પના વડે બોધ આપ્યો છે. આવા પ્રકારની કલ્પનાઓ પણ બોધ-જ્ઞાનનાં સાધન રૂપ છે એમ વિશેષાવશ્યકમાં^૧ કહ્યું છે. ૧૭૩

૧. “કપ્પિયં વવહારિયં” વગેરે.

જિનવાણી સાંભળવાથી ઇષ્ટપ્રાપ્તિ ઉપર અવંતીસુ-
કુમાલનું ઇષ્ટાન્ત કહે છે:—

નલિની ગુલ્મ વિમાનના અધ્યયનની આવૃત્તિને,
રાતે કરે મુનિરાજ સુણતાં અવંતિ સુકુમાલને;
જ્ઞતિ સ્મરણ પ્રગટે ગુરૂની પાસ હોંશે આવતા,
એ વિમાન તણા સુખો શાથી મળે ? ઇમ પૂછતાં. ૧૭૪

અર્થ:—રાત્રીએ મુનિરાજ “ નલિનીગુલ્મ નામના
વિમાનના અધ્યયનનું ” પુનરાવર્તન (આવૃત્તિ) કરતા હતા
જે સાંભળીને અવંતીસુકુમાલને^૧ જ્ઞતિસ્મરણ જ્ઞાન પ્રગટ થયું.
પછીથી ગુરૂની પાસે હર્ષપૂર્વક આવીને એ વિમાનનાં સુખોની
પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થાય ? એ પ્રશ્નને ગુરૂને પૂછવા લાગ્યા. ૧૭૪
સંયમ વિના એ ના મળે ઉત્તર ગુરૂ એવો હીએ,
પણ ત્યાં જવાની તીવ્ર ઇચ્છા તેહથી સંયમ લોએ;
આણુ ગુરૂની મેળવી શમશાન કાઉસગ્ગે રહે,
શીયાલણી તન ખાય તોએ પૂર્ણ સમતાએ સહે. ૧૭૫

અર્થ:—અવંતી સુકુમાલના પ્રશ્નનાં જવાબમાં ગુરૂએ
જવાબ આપ્યો કે ચારિત્ર વિના એની પ્રાપ્તિ નથી. અવંતી
સુકુમાલને ત્યાં જવાની અત્યંત ઇચ્છા હોવાથી તેમણે ગુરૂની
પાસે ચારિત્ર લીધું. ત્યાર પછી ગુરૂની આજ્ઞા લઈને શમશાનમાં
જઈને કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહેલા છે. ત્યાં (પૂર્વ ભવની શત્રુ)
શીયાલણી તેમના શરીરનું ભક્ષણ કરે છે તો પણ શીયાલણી

૧. અવંતી સુકુમાલ—ભદ્રા માતાના પુત્ર થાય. તે મહાધનાઢય
આવક હતા. શ્રી પરિશિષ્ટ પર્વ વગેરેમાં વિસ્તારથી તેમનું ચરિત્ર કહ્યું છે.

ઉપર જરા પણ રોષ લાગ્યા સિવાય પૂર્ણ શાંતિથી તે દુઃખને સહન કરવા લાગ્યા. ૧૭૫.

શત્રુને પણ મિત્ર માને આયુ પૂરે તે ક્ષણે,
નિજ ઈષ્ટ સ્થાને જઈ ઠરે સુણતાંજ આગમ વચણને;
પૂર્વ ભવ અણુમાનીતી મરી હોય એહ શીયાલણી,
દ્વેષથી ઉપજવતી ઉપસર્ગની પીડા ઘણી. ૧૭૬

અર્થ:—મુનિરાજ શ્રી અવંતી સુકુમાલજી મહારાજ સમતા ભાવે દુઃખને સહન કરતાં શત્રુરૂપ શીયાલણીને પણ મિત્ર માને છે. તે વખતે પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ થવાથી મરીને પોતાના ઈચ્છિત સ્થાને (નલિની ગુદમ વિમાને) પહોંચ્યા. એ પ્રમાણે આગમનાં વચન સાંભળીને શ્રી અવંતી સુકુમાલ મહારાજ પોતાના ઈષ્ટ સ્થાનને પામ્યા. આ શીયાલણી તે તેમના પૂર્વ ભવની અણુમાનીતી સ્ત્રી હતી. તેથી તેણે પૂર્વના વૈરને લીધે ઘણા ઉપસર્ગો કરીને પીડા ઉપજવી. ૧૭૬.

આ ગાથામાં પૂજ્ય શ્રી શય્યાંભવસૂરિજીનું દ્રષ્ટાન્ત કહે છે:—

કષ્ટં અહો કષ્ટં અહો ઈત્યાદિ વાણી સાંભળી,
વિપ્ર શય્યાંભવ લહે વર ઝોધ સંયમને વળી;
શ્રુત કેવલી થઈ રચિત દશવૈકાલિકે સુત મનકને,
અદ્ય જીવનમાંય પણ હેઝે પમાડે સ્વર્ગને. ૧૭૭

અર્થ:—જ્યારે બ્રાહ્મણો એકઠા થઈને યજ્ઞ કરી રહ્યા હતા તે વખતે શય્યાંભવ બ્રાહ્મણે ત્યાં આવેલા મુનિના

અહો કષ્ટં અહો કષ્ટં-તત્ત્વં ન જ્ઞાયતે પરં ॥ વગેરે વચન સાંભળી તે દ્વારાએ ઝોધ પામીને ચારિત્ર લીધું. ત્યાર પછી શ્રુત કેવલી (ચૌદ પૂર્વધર) થઈને પોતાના મનક નામના પુત્ર કે જેનું થોડુંજ આયુષ્ય હતું તેના હિતને માટે દશ વૈકલ્પિક નામના સૂત્રની રચના કરી. અને તેને સંભળાવી તેને આનંદ પૂર્વક સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ કરાવી. ૧૭૭.

આ ગાથામાં ચિલાતી પુત્રનું દષ્ટાન્ત કહે છે:—

મુનિએ કહેલા ત્રણ પદો ઉપશમ વિવેક સુસંવરો,
સુણતાં ચિલાતી પુત્ર ટાળી મોહ થઈ નીડર ખરો;
થઈ થીર કાયોત્સર્ગમાં કીડીએ તણા ચટકા સહી,
સમભાવથી સુખીએ થયો સહસ્રારની ઋદ્ધિ લહી. ૧૭૮

અર્થ:—વિદ્યાચારણ મુનિએ કહેલા ઉપશમ વિવેક અને સંવર એ ત્રણ પદો સાંભળીને ચિલાતીપુત્ર મોહ છોડી દઈને સાચા બહાદુર થઈને કાઉસગ્ગમાં સ્થીર બન્યા. તે વખતે કીડીએએ ચટકા ભરીને શરીરને ચાલાણી જેવું બનાવી દીધું. તો પણ સમ ભાવ પૂર્વક તે દુઃખને સહન કરીને મરણ પામીને સહસ્રાર નામના આઠમા દેવલોકની સમૃદ્ધિ પામીને સુખી થયા. આ પણ ગુરૂએ કહેલા આગમના વચનનો મહિમા બાણવો. ૧૭૮.

ચાલુ પ્રસંગે બીજા પણ દ્રષ્ટાંતો આપે છે:—

વર મંત્ર સમ જૈનાગમે ગોવિંદ વાચક શ્રુતધરા,
થઈબ્ધયસદ્ગતિઅભયબનતાશ્રવણથી સંયમધરા;
જિનરાજ ભાવી સમયથશે અંબડ અને સુલસાવળી,
દેવ નરભવ શ્રેષ્ઠ પામે સફલ મુક્તિતણી રળી. ૧૭૯

અર્થ:—ઉત્તમ મંત્ર સમાન જિનરાજના આગમથી ગોવિંદ નામના બ્રાહ્મણ શ્રુતને ધારણ કરનારા થઈને સદ્-ગતિને પામ્યા. વળી શ્રેણિક મહારાજના પુત્ર મન્ત્રીશ્વર અભયકુમારે પણ શ્રી વીર પ્રભુની વાણી સાંભળીને સંયમધરા-ચારિત્રને સ્વીકાર્યું. અંબડ પરિત્રાજક તથા સુલસા શ્રાવિકા પણ ભાવી સમય એટલે આવતી ચોવીસીમાં તીર્થ કરશે થશે. એમ જિનવાણી સાંભળવાથી ઉત્તમ દેવલવ તથા મનુષ્યલવ મળે છે. તથા મોક્ષના મનોરથ પણ સફળ નીવડે છે. ૧૭૯.

સમૃદ્ધિ પંડિતતા પ્રતિષ્ઠા પ્રભુ વચન શ્રવણે કરી,
જિનવચન મોહક રાતિહિન પ્રુધ ખાય તૃપ્તિ નહિ જરી;
નહિ અંધતા નહિ મૂકતા જડતા નહિ મતિ મંદતા,
અમૃતરસાયણ જિનવચનથી જન મરણ ભય ટાલતા. ૧૮૦

અર્થ:—વળી વિશેષમાં જિનરાજની વાણી સાંભળવાથી સમૃદ્ધિ એટલે સારી ઋદ્ધિઓ, પંડિતતા-ચતુરાઈ; પ્રતિષ્ઠા-માન આબરૂ વગેરેની પ્રાપ્તિ થાય છે. પંડિત પુરૂષો જિનેશ્વરના વચનરૂપી મોહક-મિષ્ટાન્ન રાત દિવસ ખાય તો પણ જરાએ ધરાતો નથી. (ભાવાર્થ એ છે કે પૌદ્ગલિક મોહક અમુક હદ સુધીજ ખવાય છે તથા કાયમ ખવાઈ શકાતા નથી. ખાધા ઉપર જે ખાવા જાય તો ભાવતા પણ નથી, અરૂચિ થાય છે અને રાતે ન ખવાય. ત્યારે જેમને પ્રભુના વચન શ્રવણરૂપી ભાવમોહકમાં આસક્તિ થએલી છે તેમને જેમ જેમ સાંભળે તેમ તેમ તેના ઉપર અધિક અધિક ભાવ જાગૃત થાય છે. અરૂચિ થતી નથી અને ગમે તે

ટાઇમે ખાઈ શકાય છે. વળી જેઓ જિન વચન સાંભળે છે તેઓ અંધ થતા નથી. અને મુકતા-ખેરાપણું પામતા નથી. જડપણું પામતા નથી. મતિમંદતા અથવા બુદ્ધિની ઓછા-શને પામતા નથી. તથા અમૃત અને રસાયણ સમાન જિનેશ્વરના વચનના સાંભળનારા લવ્ય જીવો મરણનો (ઉપલક્ષણથી જન્મનો) ભય પણ જરૂર ટાળે છે. ૧૮૦.

બુદ્ધિની મુંઝવણ ટાળે ઉન્માર્ગથી સવળા કરે,
 સંવેગ સમ ગુણુઝટ પમાડે હર્ષ સાત્ત્વિક થીર મળે;
 સુલભ સુરતરૂ કામઘટ ચિંતામણિ ભવ સાગરે,
 અત્યંત દુર્લભ જિનવચનરૂપવહાણુથી ભવિજન તરે. ૧૮૧

અર્થ:—વળી જિનેશ્વરના વચન સાંભળનાર લવ્ય જીવોની બુદ્ધિની મુંઝવણ-અમુઝણ (અમુક પ્રસંગે શું કરવું? વિગેરે) દૂર થાય છે. જિનવચન ઉન્માર્ગ-અવળે માર્ગે જનારને સવળા કરે-સીધા માર્ગે અથવા સાચા માર્ગમાં લાવે છે. વળી સંવેગ-સંસારના વિષયસુખો પ્રત્યે ઉદ્દાસીનતા અને મોક્ષાભિલાષ તથા સમગુણુ એટલે સમતાલાવ અથવા રાગદ્વેષની ઓછાશ જલ્દી પ્રકટ કરે છે. તથા જિનવચનના શ્રવણથી સાત્ત્વિક હર્ષ જે જ્ઞાનાદિક ગુણોની રમણુતારૂપ છે તેની સ્થિરતા થાય છે. વળી સંસારરૂપ સમુદ્રમાં સુરતરૂ-કલ્પવૃક્ષ કામઘટ-કામકુંભ (ઇષ્ટ આપનાર ઘટ) તેમજ ચિન્તામણિ રત્ન એ બધા મળવા સુલભ છે પણ જિનવચન મળવું દુર્લભ છે. આવા પ્રકારના ઘણી મશકેલીથી મેળવાય તેવા જિનેશ્વરના વચનરૂપી વહાણુને મેળવીને લવ્યજન

સંસાર સમુદ્રને તરી શકે છે. માટે જિનવચનમાં ઘણો આદરભાવ રાખવો. ૧૮૧.

એવી રીતે ગુરૂ મહારાજ આગળ સિદ્ધાન્તના શ્રવણનું કલ કહ્યું. તે શ્રવણ કર્યા પછી શ્રાવકે શું શું કરવું? તે આ ગાથામાં કહે છે:—

ગુરૂદેશના એવી સુણી જોડાય શુભ વ્યવહારમાં,
ત્યાં ધર્મ કુલને સાચવે રાખે ન મન કૂટ યોગમાં;
સમકિતવંતા જીવડા આણુછૂટકે વ્યાપારમાં,
જોડાય મન અલગા રહે જિમ ધાવ રાજકુમારમાં. ૧૮૨

અર્થ:—એવી હિતકારી ગુરૂ મહારાજના મુખેથી દેશના-ઉપદેશ સાંભળ્યા પછી શ્રાવક પોતાના જે શુભ વ્યવહાર કાર્યો વેપારાદિક તેમાં જોડાય. ત્યાં પણ પોતાના ધર્મની મર્યાદાને અને કુલની મર્યાદાને સાચવીને મનમાં કૂડ કપટ રાખે નહિ. અથવા વેપાર કરતાં ઓછું આપવું, વધારે લેવું, કહ્યા પ્રમાણે માલ ન આપવો, અજાણ્યો જાણીને ભાવમાં છેતરવું, છેતરપંડી કરવી, જૂઠાં જોડાવું વગેરેના ત્યાગ કરી નીતિમાર્ગે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરે. સમકિતવંતા જીવો ન છૂટકેજ (આજીવિકા ચલાવવા પૂરતાજ) વ્યાપારમાં જોડાય છે. પણ મનમાં તો ચારિત્રની ધૃષ્ટિ રાખીને ન્યારા હોય છે. જેમ રાજકુવરને ધવરાવતાં છતાં પણ ધાવનું મન તો પોતાના પુત્રને વિષે હોય છે. તેમ શ્રાવકે જરૂર સર્વવિરતિ ચારિત્ર તરફ લક્ષ્ય રાખવું જોઈએ. ૧૮૨.

શ્રાવકે કેવી જાતના વેપાર ન કરવા તથા વેપાર કેવી રીતે કરવો તે કહે છે:—

વિકટ કર્માદાન છોડે કૂટ તોલા પરિહરે,
 ઓછું દીએ ન લીએ અધિક નહિ ભેળસેળ કદી કરે;
 કૂડાં ન માપાં માન રાખે કૂટ કય વિકય તજે,
 લોક લોકોત્તર વિરૂદ્ધ વ્યવહાર તજતાં સુખ ભજે. ૧૮૩

અર્થ:—શ્રાવકે આકરાં કર્માદાનનો^૧ ત્યાગ કરવો. કારણ કે તેથી ઘણા જીવોનો ઘાત થાય છે. વળી ખોટાં તોલનો ત્યાગ કરવો. ભેખવામાં અથવા માપવામાં ઓછું ન આપવું. તેમજ લેતી વખતે છેતરીને વધારે લેવું નહિ. વળી માલમાં ભેળસેળ કરીને વેચવું નહિ. સમજી શ્રાવકો માપવાના માપાં તથા વાર, ગજ વગેરે માપ તે ખોટાં રાખે નહિ. ખરીદ કરવામાં તેમજ વેચવામાં કપટનો ત્યાગ કરે. જે ધરાકને છેતરતો નથી તેના ધરાકની વૃદ્ધિ થાય છે અને તેના ઉપર લોકો વિશ્વાસ રાખે છે. એ પ્રમાણે આ લોકમાં નિંદવા યોગ્ય અને પર લોકમાં દુઃખદાયી એવા કૂડ કપટવાળા વ્યાપારનો ત્યાગ કરવાથી તે શ્રાવક સુખને ભોગવનારો થાય છે. ૧૮૩.

આ ગાથામાં વ્યવહાર શુદ્ધિનો અર્થ તથા વ્યવહાર શુદ્ધિનો લાભ સમજાવે છે:—

૧. કર્માદાન—જે વેપાર અથવા ધંધામાં (જીવ હિંસાદિ) ઘણો આરંભ કરવો પડતો હોવાથી તેમાં ઘણા જીવોની હિંસા થાય, જેથી ઘણા કર્મનું આદાન—આપવું થતું હોવાથી કર્માદાન કહેવાય છે. તે પંદર છે. અંગાર કર્મ વગેરે પાંચ કર્મ, લાખનો વેપાર વગેરે પાંચ કુવાણિન્ય તથા યંત્રપિણ્ણુ કર્મ વગેરે બીજા પાંચ મળીને કુલ ૧૫ કર્માદાન છે. તેનો શ્રાવકે ત્યાગ કરવો.

મન વચન કાયાની સરલતા શુદ્ધિ એ વ્યવહારની,
 ધર્મ કેરું મૂલ એ એથીજ શુદ્ધિ ધર્મની;
 વ્યવહાર ચોખ્ખો રાખનારા અર્થ ચોખ્ખો મેળવે,
 આહાર શુદ્ધિ એમ હોતાં દેહ શુદ્ધિ જાળવે. ૧૮૪

અર્થ:—મન વચન અને કાયાની જે સરલતા અથવા કપટ રહિતપણું તે વ્યવહારની શુદ્ધિ કહેવાય છે. પણ જેઓના મનમાં કાંઈ હોય, ખોલવામાં કાંઈ હોય અને કાયાથી આચરવામાં તેથી જુદુંજ હોય તેઓ દુર્જન ગણાય છે અને તેઓના ઉપર લોકો વિશ્વાસ રાખતા નથી. માટે વેપાર કરતાં વ્યવહાર શુદ્ધિ અવશ્ય રાખવી. અને સરલતા એ ધર્મનું મૂલ છે તેથીજ ધર્મની શુદ્ધિ છે. જેઓ કૂડ કપટ તથા વિશ્વાસલંગ વગેરે કર્યા વિના ચોખ્ખો—સાફ વ્યવહાર રાખે છે તેઓ દ્રવ્ય પણ ચોખ્ખું—નીતિનું મેળવે છે. જેઓ ન્યાય માર્ગે દ્રવ્ય કમાય તેઓજ આહાર શુદ્ધિ રાખનારા છે. અને જેઓ આહાર શુદ્ધિ સાચવે છે તેઓજ શરીર શુદ્ધિ જાળવી શકે છે. ૧૮૪.

શુદ્ધદેહી ધર્મલાયક નિજ ક્રિયા સફલી કરે,
 તપ નિયમ શીલ ગુણને ધરી સુરશર્મ શિવસંપદ વરે,
 પ્રવચન પ્રભાવક એહ ભાખ્યો છેદ સૂત્ર ગુરુવરે,
 ધર્મ બાધક વક્રતાને કેમ સજ્જન દીલ ધરે. ૧૮૫

અર્થ:—જે શુદ્ધ દેહી (ચોખ્ખા શરીરવાળો) હોય છે તેનેજ ધર્મ લાયક કહ્યો છે. અને તેની કરેલી ક્રિયા પણ સફલ-ફળ આપનારી છે. તેજ જીવ તપ, નિયમ તથા શીલ-

સદાચારને ધારણ કરીને સુરશર્મ એટલે દેવલોકનાં સુખ તથા શિવસંપદ એટલે મોક્ષની સંપત્તિને મેળવે છે. આવાજ સદાચારીને છેદ સૂત્રોમાં પૂર્વાચાર્યોએ પ્રવચનના-શાસનના પ્રભાવક કહેલા છે. આ પ્રમાણે સરલ વ્યવહારનું પરંપરાએ ફળ હોવાથી સજ્જન પુરૂષ ધર્મમાં બાધા કરનાર વક્તા-કપટને શા માટે ધારણ કરે? અર્થાત્ સજ્જન પુરૂષ કપટને ધારણ નજ કરે. ૧૮૫.

આહારને અનુસાર બુદ્ધિ તે પ્રમાણે ગતિ મળે,
પાપ ભય દીલ રાખનારો દુર્ગતિમાં ના ફરે;
અન્યાય સાધી મેળવેલું દ્રવ્ય બહુ ક્ષણ ના ટકે,
અદ્વાયુ તેવા પરભવે હોવે નિરય તિર્યચ કે. ૧૮૬.

અર્થ:—આહારના અનુસારે બુદ્ધિ હોય છે. કારણ કે જેઓ સાત્વિક (માંસ મદિરાદિક રહિત) આહાર વાપરનારા છે તેઓની બુદ્ધિ સન્માર્ગે જનારી હોય છે. કહેવત છે કે—આહાર તેવો એકાંકાર, અને બુદ્ધિ પ્રમાણે ગતિ કહી છે તેથીજ ‘મતિ તેવી ગતિ’ એવી કહેવત છે. માટે જે માણસ પોતાના હૃદયમાં પાપનો ભય રાખનારો છે તે નરકાદિ દુર્ગતિમાં રખડતો નથી. વળી અન્યાય કરીને મેળવેલું ધન લાંબો વખત ટકતું નથી માટે અન્યાયથી ધન મેળવનારા પરભવમાં ટુંકા આયુષ્યવાળા થાય છે અથવા તો નારકી અગર તિર્યચના ભવને પામે છે. ૧૮૬.

હવે અન્યાયનું ફલ કહે છે:—

સામા તણી દેખી હવેલી ઝુંપડી ના તોડવી,
અન્યાયી જનબહુ દ્રવ્ય પામે પણ શકે ના ભોગવી;
કાતર યથા કાપેજ મલમલ તેમ માદરપાટને,
તિમ પાપ કાતર ના તજે નિર્ધન અને ધનવાનને. ૧૮૭

અર્થ:—સામા માણસની હવેલી જોઈને પોતાની ઝુંપડી પાડી નાખવાની મૂર્ખાઈ ન કરવી. કારણ કે ઝુંપડી પાડવાથી હવેલી બનતી નથી અને પોતાની ઝુંપડીનો નાશ થાય છે. તેવીજ રીતે સામા માણસ અન્યાય કરીને ઘણું ધન કમાય છે માટે હું પણ અન્યાય કરીને ઘરાકોને છેતરીને ઘણું ધન કમાઉં એવો વિચાર પણ મનમાં ન લાવવો. કારણ કે ધન મળવું અગર ન મળવું તે અન્યાયને આધીન નથી, પણ ભાગ્યાધીન છે. અને ન્યાયથીજ ભાગ્ય વધે છે. કદાચ અન્યાય કરનારો માણસ પૂર્વના પુણ્યયોગે ઘણું ધન પેદા કરે તો પણ તે ભોગવી શકતો નથી. જરૂર યાદ રાખવું કે જેમ કાતર મલમલને જલ્દી કાપે છે તેમ માદરપાટને પણ મોડા કાપે છે, તેમ પાપરૂપી કાતર પણ ધનવાન અથવા ધન રહિતને છોડતી નથી. અર્થાત્ પાપ કરનારને પાપનું ફળ ભોગવવુંજ પડે છે. ૧૮૭.

અન્યાયી લોકો લોભથી આવા વિચારો કરે છે:—
ધનતેજ ઉત્તમ લોકમાં ઉંચ નીચ પણ ધનથી બને,
ધનથીજ કષ્ટ હણાય તેથી ધન કમાવું ઈગિ મને;
એવું વિચારી કુમતિ વશ થઈ કરી પ્રપંચો આકરા,
દેખાવ ઋણુતાનો કરીને ધન ઉપાજો જે નરા. ૧૮૮

અર્થ:—ધનજ લોકમાં ઉત્તમ છે. જે માણસ પાસે ધન હોય છે તેજ લોકોમાં ઉત્તમ મનાય છે. ધન હોય તો નીચ માણસ પણ ઉંચ બને છે. ધનથી સંકટોનો નાશ કરી શકાય છે. માટે આ દુનીયામાં એક ધનજ સાર છે અથવા પૈસોજ મારો પરમેશ્વર છે તેથી એક તાન થઈને દ્રવ્ય પેદા કરવું. આવા વિચારો કરીને દુષ્ટ બુદ્ધિને વશ થઈને જે અનેક પ્રકારના આકરા નિંદનીય છળ કપટો કરે. તથા સર-ળતાનો ખોટો આડંબર કરીને ઘરાકોને વિશ્વાસ પમાડીને જે મનુષ્યો ધન પેદા કરે છે. ૧૮૮.

તેવા જીવોની શી દશા થાય ? તે જણાવે છે:—

બહુ જીવ સાથે વૈર બાંધી ભોગમાં પ્રીતિ ધરી,
તે દુર્ગતિમાં સંચરે જ્યાં વેદનાઓ આકરી;
ધન હેતુ વધ બંધાદિનો ધનકુગતિહાયક ઇમિ કલી,
ના માનજે પુરૂષાર્થ ધનને ધર્મ સાધક તું જરી. ૧૮૯

અર્થ:—પૂર્વે કહેલી ગાથામાં કહ્યા પ્રમાણે અનેક જીવોને છેતરીને ઘણા જીવો સાથે વૈર બાંધનારા જીવો વળી સાંસારિક વિષયોમાં આસક્તિ ધારણ કરનારા લોભી મનુષ્યો નરકાદિ દુર્ગતિઓમાં જાય છે. જ્યાં ઘણી આકરી—દુ:ખે સહન કરાય તેવી વેદનાઓ ભોગવવી પડે છે. માટે હે જીવ ! ધનને માટે જીવોના વધ બંધન વગેરે કરવા પડતાં હોવાથી ધન દુર્ગતિને આપનાર છે એમ જાણીને ધન રૂપી પુરૂષાર્થને ? તું જરા પણ ધર્મની સાધનામાં મદદગાર માનીશ નહિ. ૧૮૯.

૧. પુરૂષાર્થ—ચાર પ્રકારના પુરૂષાર્થ છે—૧ ધર્મ, ૨ અર્થ, ૩ કામ, અને ૪ મોક્ષ.

ખાતર તણા આકા વિષે અંદર અનેવળી બહારથી,
પકડાયેલો જિમ ચોર દુઃખી હોય કૃત નિજ કર્મથી;
તિમ જીવ પોતે આચરેલા કર્મના ઉદયે સહે,
પીડા ઘણી જે દેખતાં ડાહ્યા જનો કરૂણા લહે. ૧૬૦

અર્થ:—જેવી રીતે પોતેજ ખાતર પાડવા કરેલા
છીંડામાં અંદરથી અને બહારથી સપડાએલો ચોર^૧ દુઃખી
થાય, તેવી રીતે જીવ પણ પોતેજ કરેલા કર્મના ઉદયથી ઘણા
પ્રકારની વેદનાઓ સહન કરે છે. જે જોઈને ડાહ્યા મનુષ્યોના
મનમાં ઘણી દયા ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૬૦.

કર્મ બાંધતાંજ જરૂર ચેતવું જોઈએ એ જણાવે છે:—

અજ્ઞાનથી બાંધ્યાં કુકર્મો ભોગવ્યા વિણ ના ખસે,
પ્રજ્ઞાપના સૂત્રે કહ્યું અનુભૂત કર્મ દલિક ખસે;

૧. જે ચોરે રાત્રીએ ચોરી કરવા નીકળ્યા. એક શેઠના મકા-
નમાં ચોરી કરવા માટે ખાતરીયાથી આકાર્ણ પાડ્યું, પછી એક ચોર
આકારામાં માથું નાંખી અડધો અંદર પેઠો. આ દરમિયાન શેઠ
નગી ગયા. તેમણે આકારામાંથી અંદર પેસતા ચોરને દીઠો, તેથી
ઉડીને આકારામાંથી અંદર આવેલું ચોરનું માથું પકડ્યું. બહાર ઉભેલા
ચોરને આ વાતની જાણ થતાં તે આકારામાં રહેલા ચોરના પગ
પકડીને બહારની બાજુ ખેંચવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે શેઠ તેને અંદર
ખેંચવા પ્રયત્ન કરે છે અને બહાર રહેલો ચોર તેને બહાર કાઢવા
માટે બહારથી ખેંચે છે. એવી રીતે પોતેજ પાડેલા આકારામાં સપ-
ડાયેલો તે ચોર અંદરથી અને બહારથી ખેંચાતાં ઘણે ઠેકાણે ઉઝરડા
ભરાવા વિગેરે દુઃખથી દુઃખી થયો.

રાખે અરે જેવું ડહાપણુ કર્મ તરૂંલ ચાખતાં,
તેવું જરૂર તું રાખજે ભઈ! કર્મ તરૂંને વાવતાં. ૧૯૧

અર્થ:—અજ્ઞાનથી—અજ્ઞાણપણે ખાંધેલાં કુર્મો—ખરાબ કર્મો ભોગવ્યા વિના ખસતા નથી એટલે નાશ પામતા નથી. માટેજ શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં કહ્યું છે કે જે કર્મ અનુભવાય તે કર્મનાં દલિકો આત્માથી દૂર થાય છે અથવા ખરી જાય છે. એટલે ખાંધેલાં કર્મોને (રસોદય અથવા પ્રદેશોદયથી) ભોગવ્યા સિવાય છુટકો નથી. તેથી હે ભાઈ ! કર્મરૂપી વૃક્ષનાં ફલ ભોગવતાં તને (જે) ડહાપણુ સૂઝે છે કે જે આવાં પાપ કર્મો મેં આગલ ખાંધ્યાં ન હોત તો મારે દુઃખી થવાનો વખત આવત નહિ. તેવું ડહાપણુ કર્મરૂપી વૃક્ષને વાવતી વખતે એટલે ખરાબ કર્મ ખાંધતી વખતે (પાપ કરતાં) તું જરૂર રાખજે. જેથી પછીથી પસ્તાવો કરવાનો વખત આવે નહિ.^૧ ૧૯૧.

અજ્ઞાનથી આવું ન કરવું જોઈએ તે જણાવે છે—

સંસારી જીવો આપ કાજે અન્ય કાજે પણ ધણાં,
કરતાં સમજ દૂરે કરી વ્યાપાર મીલ કૃષિ આદિના;
જે ખાંધેવાને કાજ કરતા પાપ કર્મો આકરા,
દુઃખના સમે કર્મો તણા ના ભાગ લેશે તે જરા. ૧૯૨

અર્થ:—આ સંસારમાં જીવો અજ્ઞાન તથા મોહને વશ થઈને પોતાને માટે તથા ખીજને માટે એટલે પોતાના

૧. કહ્યું છે કે—અ'ધ સમય ચિત્ત ચેતીએ, ઉદય મહા બલવાન.

કુટુંબ પરિવારના માટે ખરી સમજણને દૂર કરીને મહા આરંભના વ્યાપારો-જેવા કે મીલ જીન તથા ખેતી વગેરેના કરે છે, જેમાં ઘણા જીવોની હિંસા થતી હોવાથી તેવા વ્યાપારો કરનારને ઘણો પાપબંધ થાય છે. પરંતુ જે કુટુંબ કળીલા માટે આવા પ્રકારનાં આકરાં પાપકર્મો કર્યાં છે તેઓ આરંભના કાર્ય કરનારને બાંધેલ પાપકર્મોના ઉદ્ધયથી દુઃખનો સમય આવે છે ત્યારે તેના દુઃખમાં જરા જેટલો પણ ભાગ લેતા નથી. માટે હે જીવ ! પાપકર્મો કરતાં પહેલાં ચેત અને તેવા કર્મોથી પાછો ફર. ૧૯૨.

ચાલુ પ્રસંગે વિવેકથી આવી વિચારણા કરવી જોઈએ:—

કર્મો કરીને મેળવેલી માલ મીલકત પામવા,
પુત્રો જઈ કોરટ વિષે ઝગડાજ કરશે નવનવા;
ધન ભાગ લેશે તે બધા ના ભાગ લેશે કર્મનો,
સૌ સ્વાર્થના ભેગા ભજ્યા મેળો સમજજે પંખીનો. ૧૯૩

અર્થ:—વળી પાપ કર્મો કરીને એકઠાં કરેલ ધન દોલત મેળવવા માટે તારાજ પુત્રો કોર્ટમાં જઈને નવા નવા પ્રકારના બધડાઓ કરશે. અને તેજ મેળવેલા ધનની અંદરથી ભાગ લઈને તારા શત્રુ જેવા બનીને જુદા રહેશે. પણ તેં કરેલા કર્મમાંથી જરા પણ ભાગ લેશે નહિ. પરંતુ કહેશે કે પોતે કર્યાં છે તેવાં તે ભોગવશે. આપણને એમાં શું ? માટે હે ભાઈ ! તું સમજ કે જે પુત્ર સ્ત્રી પરિવાર વગેરે જેમને તેં તારાં માનેલાં છે તે તો સૌ સ્વાર્થ માટેજ ભેગા

થએલા છે. માટે જ્યાં સુધી પોતાનો સ્વાર્થ સધાશે ત્યાં સુધીજ તારી આગળ રહેનારાં છે. માટે તેમને પંખીના મેળા સમાન જાણુજે. જેમ સાંજે ચારે બાજુથી આવીને ઝાડ ઉપર પક્ષીઓ ભેગાં થાય છે અને સવાર પડતાંજ ચારે દિશાઓમાં વિખરાઈ જાય છે. અને ઝાડ તો એકલુંજે એકલુંજ રહે છે. તેવીજ સ્થિતિ અહીં તારી સમજવી. ૧૯૩.

આ ગાથામાં કયાં કાર્યો કરનાર જીવ નરકનું આયુષ્ય બાંધે છે તે જણાવે છે:—

પ્રભુ વીર બારે પર્ષદામાં મધુર સ્વરથી ઇમ કહે,
ચઉ કારણે જીવો ઘણાં એ નરક પીડાને લહે;
આરંભ બહુ મમતા ઘણી હિંસા કરે પંચિન્દ્રિની,
આહાર કરતાં માંસનો પામે કુપીડા નરકની. ૧૯૪

અર્થ:—શ્રી મહાવીર પરમાત્મા બાર પ્રકારની સલામાં મધુર સ્વરથી આ પ્રમાણે કહે છે. ઘણા જીવો મુખ્ય ચાર હેતુઓથી નરકની પીડાને પામે છે. એટલે ચાર હેતુઓ વડે નરકનું આયુષ્ય બંધાય છે. ૧ આરંભ (જેથી ઘણા જીવોનો ઘાત થાય તેવાં કાર્યો) વડે. ૨. બહુ મમતા (ધન ધાન્યાદિક પરિગ્રહ ઉપર અત્યંત મમત્વ) વડે. ૩. પંચેન્દ્રિય જીવોની

૧. બાર પ્રકારની સલા આ પ્રમાણે:—ભુવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક એ ચાર પ્રકારના દેવ અને ચાર પ્રકારની દેવીઓ મળી આઠ, તથા સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા એ ચાર મળી કુલ ૧૨ પ્રકારની પર્ષદા જાણવી.

હિંસા કરવાથી. ૪. માંસનો આહાર કરવા વડે. એવી રીતે મુખ્યતાએ આ ચાર પ્રકારનાં કાર્યો વડે જીવો નરકની મહા પીડાને પામે છે. જુઓ સાક્ષિપાઠ-શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રના ચોથા અધ્યયનનો-ચઉર્હિં ઠાણેર્હિં જીવા નેરદ્વયત્તાપ કમ્મં પક-રંતિ-તં જહા-મહારંભયાપ મહાપરિગ્ગહયાપ કુણિમાહારેણં પંચિદિયવહેણં ॥ ૧૯૪.

આ ગાથામાં તિર્યચ ગતિમાં જવાનાં કારણો કહે છે:—

માયા કરતાં જૂઠ વહતાં તેમ ઉત્કંચન કરે,
વિવિધ ઠગબાજી કરતા તિરિગઠમાં સંચરે;
ઠગતાંજ ભોળા જીવને પર પાસ વાત છુપાવતા,
થીર મૌન સેવન તેહ ઉત્કંચન પ્રભુજી બોલતા. ૧૯૫

અર્થ:—જીવો તિર્યચ ગતિમાં પણ ૪ હેતુઓ વડે જાય છે:—૧ માયા અથવા કપટ કરવાથી, ૨ જૂઠ-અસત્ય બોલવાથી ૩ ઉત્કંચન કરવાથી, ૪ જુદા જુદા પ્રકારની ઠગ-બાજી-છળકપટ કરવાથી. એમ ચાર હેતુઓ વડે જીવ તિર્યચ ગતિમાં જઈને દુઃખી થાય છે. પ્રભુએ ઉત્કંચનનો અર્થ આ પ્રમાણે કહ્યો છે. ભોળા-વિશ્વાસુ જીવોને ઠગવાના ધરિદાથી બીજાની આગળ (જાણતાં છતાં) વાત છુપાવવી, અને સ્થિરતા પૂર્વક (જાણી જોઈને) મૌનનું સેવન કરવું. તે ચાલાકીનું નામ ઉત્કંચન કહેવાય. ૧૯૫.

આ ગાથામાં મનુષ્યગતિમાં તથા દેવગતિમાં જવાનાં કારણો કહે છે:—

કરૂણા વિનય સરલ સ્વભાવે નિરભિમાન દશા ધરે,
ચઉ કારણે મનુજયુ બાંધી મનુજ ગતિમાં સંચરે;
સંયમ સરાગ અણુવ્રતો નિષ્કામ નિર્જરણા બલે,
વળી બાલતપ ચઉ કારણે ગતિ દેવની જીવને મલે. ૧૯૬

અર્થ:—મનુષ્યાયુ બાંધવાના પણ મુખ્ય ચાર હેતુઓ છે. તે આ પ્રમાણે—૧ કરૂણા—દુઃખી જીવો ઉપર દયા ભાવ રાખવો તે. ૨ વિનય—શુરૂ તથા વડેરાનો વિવેક મર્યાદા વગેરે સાચવવી તે. ૩ સરલ સ્વભાવ—કપટ રહિતપણું. તથા ૪ નિરભિમાન દશા—અહંકારનો ત્યાગ. આ ચાર મુખ્ય કારણોથી મનુષ્યાયુ બાંધીને જીવ મનુષ્યગતિમાં જાય છે. તથા ૧ સરાગસંયમની સાધના. ૨ અણુવ્રતો—શ્રાવકનાં વ્રતો. (દેશવિરતિ)ની આરાધના. ૩ નિષ્કામ નિર્જરા અથવા અકામ નિર્જરા. ૪ બાલ તપ—અજ્ઞાન તપસ્યા એ ચાર હેતુઓથી જીવને દેવગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૧૯૬.

શ્રાવકે કેવું કાર્ય કરવું જોઈએ ? અને કોની સોબત ન કરવી ? તે આ ગાથામાં જણાવે છે :—

અબુધ ન કરે ધર્મ કેરી જેમ નિંદા તે ક્રિયા,
શ્રાવક કરે નટ વિટ પરસ્ત્રી સંગિ તેમ જુગારિયા;
એવા તણા સંગે ખચિત હોવેજ નિંદા ધર્મની,
ઉભય લોકે શ્રેણિ પામે આકરા બહુ દુઃખની. ૧૯૭

અર્થ:—અબુધ એટલે અજ્ઞાની જીવો પણ ધર્મની નિંદા ન કરે તેવી ક્રિયા શ્રાવકે કરવી. વળી નટ એટલે નાટક

કરનારા, વિટ એટલે ભાંડ, ભવૈયા, વગેરે તથા પારકાની સ્ત્રીનો સંગ કરનારા તેમજ જુગારીઓની સોબત શ્રાવકે કરવી નહિ. કારણ કે તેવાઓની સોબત કરવાથી ખરેખર ધર્મની નિન્દા થાય છે. તેવી સોબતથી આ લોક અને પર-લોક એમ બંને લોકમાં અત્યન્ત ભયંકર દુઃખની પરંપરાની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે ભવ્ય શ્રાવકોએ તેવાઓની સોબત કદાપિ કરવી નહિ. ૧૯૭.

નીચની સોબત શા માટે ન કરવી તે દષ્ટાન્તો દઈને સમજાવે છે:—

વ્યાધિ મરણ દરિદ્રતા નિજ વાસ અટવીમાં વરો,
પણ નીચ સંગ ઉચિત નહી વિષ વેગથી આ આકરો;
સહવાસથી ગુણ દોષ પ્રકટે તલ સુગંધી પુષ્પથી,
આત્રમાં કડવાશ આવી નિંબ કેરા સંગથી. ૧૯૮

અર્થ:—આ જીવને વ્યાધિ-રોગ, મરણ, ગરીબાઈ તથા જંગલમાં રહેવાનું પ્રાપ્ત થાય તે સાફ છે. પણ વિષ વેગ એટલે ઝેરના વેગથી પણ આકરો (તીવ્ર દુઃખદાઈ) ભયંકર નીચનો સંગ (સોબત) કરવો તે કોઈ રીતે યોગ્ય નથી. કારણ કે વિષનો વેગ એકજ ભવનું મરણ આપનાર છે ત્યારે નીચની સોબત આ જીવને ભવોભવ-ઘણા ભવ સુધી દુર્ગતિ આપનારી થાય છે. કહેવત છે કે ‘સોબત તેવી અસર’ માટે સારી સોબતથી ગુણો અને ખરાબ સોબતથી દોષો પ્રકટે છે, તેથી નીચની સોબત તજવા યોગ્ય કહી છે. આ બાબત જુઓ દષ્ટાન્ત-ઉત્તમ પુષ્પની સોબતથી તલમાં સુગંધી

પ્રગટે છે, અને કડવા લીંબડાની સોખતથી આંખાને વિષે કડવાશ પ્રગટ થાય છે. એ ખરેખર સોખતનીજ અસર છે. ૧૬૮

છેદાય કદલી ખોરડીના સંગથી તિમ લોહના,
સંગે સહે બહુ માર ઘણુનો અગ્નિ જે પૂજે જના;
ખાઈ અને સરિતા તણું જલ સંગથી સાગરતણા,
નીચ કેરા સંગથી રાવણ લહ્યો ગણ દુઃખના. ૧૬૯

અર્થ:—વળી ખોરડી-ખોરના ઝાડ પાસે ઉગેલી કદલી-કેળ ખોરડીની સોખતથી છેદાય છે-ખોરડીના કાંટા તેને વાગે છે. કહ્યું છે કે-દુસતનિકસ વસીષ નહિ, વસી ન કરીષ વાત; કિંદલી બોર સંગતે, હેદત उनके पात. ॥ १ ॥ તથા જેને મનુષ્યો પણ પૂજે છે તે અગ્નિ-દેવતાને લોહાની સોખતથી ઘણુનો આકરો માર લુહારને હાથે સહન કરવો પડે છે. તેમજ સમુદ્રની સોખતથી સરિતા-નદીનું મીઠું પાણી તે પણ ખાઈ ખની જાય છે. વળી નીચની સોખતથી રાવણ રાજાને પણ ઘણા દુઃખના ગણ-સમૂહની પ્રાપ્તિ થઈ માટે નીચની સોખત નજ કરવી જોઈએ. ૧૬૯.

પર્વત ઉપર વનચર તણી સાથે ભ્રમણ કરવું વરૂં,
પણ ઈંદ્ર ભુવને મૂર્ખ સંગતિના ઉચિત દુઃખ ઘે ઘણું;
ખલ સંગ છાંડી તેલ પામે દેવ કેરા શીર્ષને,
બહુ દોષ જાણી શ્રાદ્ધ છડે નીચ કેરા સંગને. ૨૦૦

અર્થ:—પર્વત જેવા વિકટ સ્થાનમાં વનચર-જંગલમાં વસનારા જંગલી પ્રાણીઓની સાથે રખડવું તે સાઈ છે, પરંતુ

ઇન્દ્રના મહેલ જેવા ઉત્તમ સ્થાનમાં પણ ઘણા દુઃખને આપનારી મૂર્ખ માણસની સોબત કરવી, એ સાફ નથી. કહ્યું છે કે-
વરં પર્વત દુર્ગેષુ-આન્તં વનેચરૈઃ સહ ॥ ન મૂર્ખજનસંપર્કઃ-
સુરેન્દ્રભવનેષ્વપિ ॥૧ ॥ તલમાં રહેલું તેલ તલમાં રહેલા ખલ-
ખોળની સોબત છોડવાથી દેવના મસ્તકને વિષે ચઢે છે, એવું
વિચારી ઉત્તમ શ્રાવકોએ પણ નીચની સોબત બહુ દોષવાળી
છે એમ જાણી નીચની સોબતનો જરૂર ત્યાગ કરવો. ૨૦૦.

હોવે કુબુદ્ધિ કુસંગથી નીચ બુદ્ધિથી હલકી ક્રિયા,
એવી ક્રિયા કરવાયકી જીવો લહે દુઃખ બહુ ઇહાં;
ઉત્સર્ગ માર્ગે સંગ તજવો તેમ જો ન બની શકે,
તો કરે ગુણીસંગ ઔષધ યોગ જિમ જીવન ટકે. ૨૦૧

અર્થ:—ખરાબ સોબતથી કુબુદ્ધિ-ખરાબ મતિ થાય છે. અને હલકી બુદ્ધિથી મૂર્ખ જીવો હલકટ-નિહનીય કાર્યો કરે છે. અને એવાં હલકાં કામો કરવાથી આ લોકમાં પણ તે જીવો ઘણાં દુઃખોને પામે છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-
કુસંગતેઃ કુબુદ્ધિઃ સ્યાત્-કુબુદ્ધેઃ કુપ્રવર્તનમ્ ॥ કુપ્રવૃત્તેઃ ભવે-
જ્જંતુઃ-ભાજનં દુઃખસંતતેઃ ॥૧॥ માટે ઉત્સર્ગ માર્ગે-સીધા
અથવા સરળ માર્ગે તો એ છે કે કોઈની પણ સોબત ન કરવી. અને તેમ જો ન બની શકે તો ગુણવંત પુરૂષોનો સંગ કરવો. કારણ કે ગુણીજનોનો સંગ ઔષધ (દવા) જેવો છે. જેમ ઔષધના સંયોગથી જીવનનો ટકાવ થાય છે તેમ ગુણી જનોની સોબતથી દોષો દૂર થાય છે અને ગુણો પ્રગટ થાય છે અને ભવિષ્યમાં નિઃસંગપણું જરૂર પામી શકાય છે.

નીતિ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-સંગઃ સર્વાત્મના ત્યાજ્યઃ-સ ચેત્યક્તું
 ન શક્યતે ॥ સદ્ભિઃ સહકર્ત્તવ્યઃ-સતાં સંગો હિ મેષજમ્ ॥૧॥
 ૨૦૧.

ચાંદનીથી રાત જ્યોત્સ્ની તમ થકીજ તમસ્વિની,
 સંગને અનુસાર ખ્યાતિ તેહવી વસ્તુ તણી;
 દોરો ચઢે પ્રભુ શીશ જિમ વર પુષ્પમાલા સંગથી,
 મોટાઈતુચ્છ પદાર્થ પણ પામેજ ગુણીના સંગથી. ૨૦૨

અર્થઃ—જેમ ચાંદનીથી એટલે ચંદ્રના પ્રકાશથી (તેની
 સોબતથી) રાત્રી પણ જ્યોત્સ્ની એટલે અજવાળી કહેવાય છે.
 તેમ તેજ રાત્રી-અધકારની સોબતથી તમસ્વિની એટલે અંધારી
 (રાત) કહેવાય છે. એ પ્રમાણે સોબતને અનુસારે વસ્તુની
 પણ સારી અથવા ખોટી ખ્યાતિ-પ્રસિદ્ધિ થાય છે. જેમ
 ફૂલની ઉત્તમ માલાની સોબત કરવાથી તે ફૂલોમાં પરોવેલો
 દોરો પણ પ્રભુના મસ્તક ઉપર ધારણ કરાય છે. માટે ગુણ-
 વંત પુરૂષોની સોબતથી હલકા પદાર્થો પણ મોટાઈને-ચઢતીને
 પામે છે. માટે ગુણી પુરૂષોનીજ સોબત કરવી એ વ્યા-
 જબી છે. ૨૦૨.

હવે અંધકાર ગુણવંત પુરૂષોની સોબતથી ઉત્તમ લાભ
 થાય છે, એ બીના વિવિધ દૃષ્ટાંતો દર્શને જણાવે છે:—

નિર્ગુણ બને ગુણવંત પૂજનિક મેઘની વચ્ચે રહી,
 હરિઆણુ પણ શોભા લહે ગુણિસંગલાભભણા નહી;

વંદ્ય હોવે મૃત્તિકા ગંગા તણા સંગે કરી,
જિનવર થશે નવ લવ્ય જીવો વીરપ્રભુ સંગે કરી. ૨૦૩

અર્થ:—ગુણવંતની સોખતથી ગુણુ રહિત પણુ ગુણુવાન તથા પૂજનીય થાય છે. જુઓ—મેઘની (વાદળાંની) વચ્ચે રહેવાથી હરિખાણુ—ઈન્દ્ર ધનુષ્ય અથવા મેઘ ધનુષ્ય શોભાને પામે છે. માટે ગુણુવાનની સોખતથી સંપૂર્ણ લાલ થાય છે તેમાં જરા પણુ નવઃઈ નથી. વળી પવિત્ર ગંગા નદીની સોખતથી ત્યાંની માટી પણુ વંદનીય થાય છે. તથા ચરમ જિનવર શ્રી વીર પ્રભુની સોખતથી નવ^૧ લવ્ય જીવો આવતી ચોવીસીમાં તીર્થકરો થવાના છે. ૨૦૩.

મહિમા લહે લઘુ માન્યસંગે જેમ શશીના સંગથી,
મૃગ ગગન લંઘે શક્ય કાર્ય બનેજ ગુણિના સંગથી;
સુખડ શીતલ તેહથી પણુ ચંદ્ર શીતલ ધુધ ગણે,
તેથી અધિક શીત સંગ ગુણિનો વિદ્ય ટાળે ક્ષણે ક્ષણે. ૨૦૪

અર્થ:—માન આપવા લાયક સત્પુરુષોના સંગથી (ગુણીજનની સોખતથી) લઘુ (નાના-હલકા) જન પણુ મોટા-

૧. વર્તમાન શાસન નાયક શ્રી વીર પ્રભુની સોખતની તીર્થકર થનારાં ૯ જણનાં નામ આ પ્રમાણે:—૧ શ્રેણિક, ૨ સુપાર્થ, ૩ ઉદાયી, ૪ પોદ્દિલ, ૫ પેદાલ, ૬ શંખ, ૭ શતક, ૮ સુલસા, ૯ રેવતી. આ નવેના જીવનચરિત્ર માટે શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રના નવમા અધ્યયનાદિને અનુસારે લખેલ 'શ્રી તીર્થ'કર નામ કર્મ' આ નામનો લેખ વાંચવાની ભલામણુ કરું છું. તે લેખ 'શ્રી જ્ઞાન સલ્ય પ્રકાશ' માસિકમાં છપાયો છે.

ધને પામે છે. જુઓ દષ્ટાંત—ચંદ્રની સોબતથી હરણુ પણ ગગન અથવા આકાશને ઝોળાંગે છે, અને ગુણી પુરૂષોની સોબતથી અશક્ય કાર્ય પણ શક્ય બને છે. સુખડ-ખાવના ચંદન શીતળ ગણાય છે, તેનાથી^૧ પણ ચંદ્રને પંડિત પુરૂષો અધિક શીતળ ગણે છે. તે ચંદ્રથી પણ ગુણી પુરૂષોની સોબત વધારે શીતલ છે કે જે ગુણીની સોબત પણે પણે વિધ્નો-સંકટોને દૂર કરે છે. ૨૦૪.

હવે પૂર્વની બીના સચોટ સમજાવવા સાથે સત્સંગનો લાલ જણાવે છે:—

ફેંકે વિદ્ધર અઘટિત વિચારો ચિત્તને નિર્મલ કરે,
ગુણિસંગ પાપ ગણો ઘટાડે પુણ્યવૃદ્ધિ સદા કરે;
વિસ્તાર કર્યાનો કરે જંગલ વિષે મંગલ કરે,
બહુ લખિંધ કેવલ નાણુને ગૌતમ તણા સંગી વરે. ૨૦૫

અર્થ:—વળી ગુણી પુરૂષોની સોબત આવેલા અયોગ્ય વિચારોને વિદ્ધર-ઘણે દૂર કાઢે છે. તેમજ ગુણી પુરૂષોની સોબતથી નવા અયોગ્ય વિચારો આવતા નથી. વળી સત્સંગ ચિત્તને નિર્મલ કરે છે તેમજ મનને ખુશ કરે છે. સત્સંગથી પાપના સમૂહો ઘટી જાય છે અને હંમેશાં પુણ્યની અથવા શુભ કર્મોની વૃદ્ધિ થાય છે, અને તે જંગલને વિષે અથવા સંકટવાળા પ્રસંગે પણ મંગલ અથવા કલ્યાણ કરે છે. જુઓ—

૧. ચંદ્રજ શીતલં લોકે, ચંદનાદપિ ચંદ્રમાઃ ॥

ચંદ્રચંદનયોર્મધ્યે શીતલઃ સાધુસંગમઃ ॥૧॥

દેવાધિદેવ શ્રી વીર પ્રભુના પ્રથમ ગણધર શ્રી ગૌતમ સ્વા-
મીની સોબત કરનાર એટલે તેમના હાથે દીક્ષિત થનારા
લઘ્ય જીવો ઘણા પ્રકારની લખિધને તથા કેવલજ્ઞાનને પણ
પ્રાપ્ત કરતા (પ્રકટાવતા) હતા. એમ સમજીને સોબત કરવી
હોય તો ઉત્તમ ગુણવંત (જ્ઞાન ક્રિયામાં આદરવાળા)
પુરૂષોનીજ કરવી જોઈએ. આ બાબત કહ્યું છે કે—
દૂરીકરોતિ કુમર્તિ વિમલીકરોતિ, ચેતશ્ચિરંતનમઘં ચુલુકી-
કરોતિ ॥ મૂતેષુ કિં ચ કરુણાં વહલીકરોતિ-સંગઃ સતાં કિમુ
ન મગલમાતનોતિ ॥ ૧ ॥ (અર્થ સ્પષ્ટ છે) ૨૦૫.

ઉત્તમ પુરૂષો સોયની જેમ બેનું એક કરે પણ એકના
બે તો નજ કરે તે જણાવે છે—

સંસાર કડવું ઝાડ તેના બે ફલો અમૃત સમા,
ઉત્તમવચનરસસ્વાદ સજ્જનસંગ અનુપમ ભુવનમાં;
બેઉ પાસે જેમની તે સોય જેવા ગુણિજનો,
કાતર તણી જિમ ભેદ ન કરે સાંધતાધરી મુદ્ધ ધણો. ૨૦૬

અર્થ:—સંસાર રૂપી કડવા ઝાડના બે ફળો અમૃતની
જેવાં કહ્યાં છે. એક તો મધુર જિનેશ્વરના વચનના રસનો
આસ્વાદ, અને બીજું સજ્જન પુરૂષની સોબત. એ પ્રમાણે
બે ફળો સંસારમાં ઉપમા રહિત છે. આ બંને પ્રકારના
ફળો જેમની પાસે હોય તે ગુણવાન માણસો સોય જેવા
કહ્યા છે, કારણ કે તેઓ જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં કાતરની પેઠે
ભેદ કરતા નથી પણ ઘણા આનંદપૂર્વક મેળ કરાવે છે. (જેમ

કાતર અખંડ વસ્ત્રના કકડા કરે છે તેવી રીતે દુર્જનો જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં નારદપણું કરી ભેદ પડાવે છે. ત્યારે સજ્જન પુરૂષો જેમ સોય-કાતરથી થયેલા વસ્ત્રના ખંડને સાંધીને એક બનાવે છે તેમ જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં ભેદ-કુસંપ દૂર કરાવે છે માટે સજ્જનોને સોય સમાન કહ્યા છે. ૨૦૬

સાચી આંખ કઈ ? તેથી લાલ શો ? તે જણાવે છે:—

પ્રથમ આંખ વિવેક બીજી આંખ ગુણિજન સંગતિ,
જસ પાસ ખેમાંની ન એકે તાસ ઉન્માર્ગે ગતિ;
સન્માર્ગ ગતિ હોવે વિવેકે તિમ વિવેકી સંગથી,
જીવ તન જૂદા સ્વભાવે એમ ખોધ વિવેકથી. ૨૦૭

અર્થ:—મનુષ્યોને જે ચક્ષુઓ છે તે ચર્મચક્ષુ કહેલી છે. પણ ખરી ચક્ષુ તો એક વિવેકરૂપી આંખને કહી છે, અને બીજી આંખ તે ગુણવાન માણસોની સોબતને કહી છે. આ બે પ્રકારની આંખોમાંથી જેની પાસે એકે આંખ નથી તેઓ ઉન્માર્ગે-અવળે માર્ગે ગમન કરનારા થાય છે. કારણ કે વિવેકથી સન્માર્ગે-સવળા અથવા સાચા માર્ગે ગતિ થાય છે અથવા વિવેકીની સોબતથી સન્માર્ગે ગતિ થાય છે. અહીં જીવ તથા શરીર સ્વભાવે જુદા છે એવું જ્ઞાન વિવેકથી પ્રકટ થાય છે. ૨૦૭

કયા મહાપુરૂષે સત્સંગને અંતિમ કાલે આહ્યો ? તે જણાવે છે:—

શાસ્ત્રનો અભ્યાસ જિનપદ નતિ સુસંગતિ આર્યની,
દોષવાદે મૌન ગુણગણ વારતા શુભ વૃત્તની;

सर्वने पणु प्रिय अने हित वचन वदवुं आत्मनी,
शुभ लावनाज लवे लवे अे सात वच्ये मुक्तिनी. २०८

अर्थः—(१) शास्त्रनुं अध्ययन करवुं. (२) जिनेश्वरना
अरणुमां नमस्कार. (३) आर्यजननी हुंमेशां सारी सोणत.
(४) अन्यना दोष कडेवाभां मौन रडेवुं. (५) सारा आअरणु-
वाणा लव्य पुड्ढेना गुणुना समूहनी वार्ता करवी. (६)
सर्वने प्रिय लागे तेवुं अने हितकारी वचन कडेवुं, तथा
(७) सातमुं आत्माना स्वइपनी विचारणा करवी. अे सातनी
प्राप्ति मोक्षपदने पामुं, त्यां सुधीमां वचदा लवोमां लवोलव
मलजे. (अेम भरणुनी नणुकना टाईमे महामंत्री श्री वस्तु-
पादे मागणी करी हुती. अेम आगणना श्लोकनी साथे आ
श्लोकनो संबंध छे). २०८.

मलजे मने धम वस्तुपादे लावना अंतिम क्षणे,
राणी तिहां गुणिसंग याह्ये आर्यसंगति सुवचने;
हेयथी अलगा रडे जे अर्थने अे आर्यना,
उपदेशता योथा उपांगे वचन मलयगिरीशना. २०९

अर्थः—आगली गाथामां कद्या प्रमाणे सात वानां
मने लवोलव मलजे अे प्रमाणे मंत्रीश्वर वस्तुपादे पोताना
अन्तिम क्षणे—भरणु वणते लावना राणी. तेमां तेमणे
“आर्यसंगति” अे वचन वडे गुणुजनना संगनी आहना
राणी छे.^१ आर्य शब्दनी व्याख्या करतां परमपूज्य

१. शास्त्राभ्यासो जिनपदनतिः संगतिः सर्वदार्थैः,
सद्वृत्तानां गुणगणकथा दोषवादे च मौनं ।

આચાર્ય મહારાજ શ્રી મલયગિરિજીએ ચોથા ઉપાંગ

સર્વસ્યાપિ પ્રિયહિતવચ્ચો ભાવના ચાત્મતત્ત્વે,
સંપદ્યન્તામ્ મમ ભવભવે યાવદાત્તોઽપવર્ગઃ ॥૧॥

૧. આચાર્ય મહારાજ શ્રી મલયગિરિજી મહારાજની જન્મભૂમિ આદિની ખીના મલી શકતી નથી. પરંતુ પરમાર્હત રાજર્ષિ પરમ શ્રાવક કુમારપાલ રાજને પ્રતિબોધ પમાડનાર કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના સમયમાં તેઓશ્રી હયાત હતા, એમ શ્રી જિનમંડનગણિએ ખનાવેલ કુમારપાલ ચરિત્રમાં આપેલી આ નીચેની હકીકત ઉપરથી જાણી શકાય છે—“ એક વખત પૂજ્યપાદ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજીએ ખીજ ગચ્છના શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિજી મહારાજ અને શ્રી મલયગિરિજી મહારાજની સાથે કલાકુશલતાદિ પ્રયોજનથી ગૌડ દેશમાં વિહાર કર્યો. તે અવસરે શ્રી રૈવતક (ગિરિનાર) ગિરિની ઉપર ઉત્તરસાધક પદ્મિની સ્ત્રીની સાક્ષિએ પરમ પ્રભાવક કલિકાલ લોકોત્તર કલ્પવૃક્ષ શ્રી સિદ્ધચક્રની આરાધના કરી, ત્યારે ઈંદ્રના સામાનિકદેવ શ્રી સિદ્ધચક્રાધિષ્ઠાયક શ્રી વિમલેશ્વરદેવે પ્રત્યક્ષ થઈને ત્રણે પૂજ્ય પુરૂષોને વરદાન માગવા કહ્યું. તેમાં (૧) શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે ‘ રાજને પ્રતિબોધ કરી શકવાનું ’ વરદાન માગ્યું. (૨) અને શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિજી મહારાજે “ ઉપદ્રવવાળી કાંતિનગરીથી જિનમંદિરને નિરૂપદ્રવ સ્થાનકે લઈ જવાનું ” વરદાન માગ્યું. (૩) તથા આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજી મહારાજે “ શ્રી જૈન સિદ્ધાંત ગ્રંથોની ઉપર સરલ સુબોધક ટીકા કરવાનું ” વરદાન માગ્યું. આ પાઠ ઉપરથી આરમા સૈકાની છેવટના ભાગમાં અને તેરમા સૈકાની શરૂઆતમાં શ્રીમન્મલયગિરિજી મહારાજની હયાતિ કહી શકાય. તેમજ ઐતિહાસિક ગ્રંથોના સૂક્ષ્મ અવલોકનથી નિઃશંક કહી શકાય છે કે તેઓશ્રી એક અપૂર્વ પ્રસિદ્ધ ટીકાકાર હતા. અને એ તો મને અનુભવસિદ્ધ છે કે—આ આચાર્યજીની ટીકા ખનાવવાની ભવ્ય સરલ પ્રણાલિકા મારા જેવા

૧ શ્રીપ્રજ્ઞાપના સૂત્રની અંદર આર્ય શબ્દનો અર્થ આ પ્રમાણે કર્યો છે કે જેઓ હૈય-ત્યાગ કરવા યોગ્ય નિન્દનીય કાર્યોથી છેટા રહે તે આર્ય જાણવા. ૨૦૯.

ધણાંએ બાલ જીવોને સ્પષ્ટ બોધદાયક નીવડી છે. તેમણે એક વ્યાકરણ શાસ્ત્ર બનાવવા ઉપરાંત ૧૫ મહા ગ્રંથોની ઉપર સરલ ટીકા બનાવી છે. તે આ પ્રમાણે-૧ શ્રી વ્યવહાર (છેદ ગ્રંથની) વૃત્તિ ૨ પાર્શ્વ-પિંના શિષ્ય શ્રી ચંદ્રમહત્તરાચાર્યે જે નવહજાર શ્લોક પ્રમાણ સ્વોપસ્ટ ટીકા સહિત ૩૮૯ ગાથા પ્રમાણ 'પંચસંગ્રહ' બનાવ્યો. તેની ઉપર ૧૮૮૫૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા બનાવી. ૩. શ્રી દેવવાચક કૃત નંદી-સૂત્ર વૃત્તિ. ૪. જુદા કર્મગ્રંથની ટીકા. ૫. ઉમાસ્વાતિ વાચકના શિષ્ય શ્રી શ્યામાચાર્યે બનાવેલ શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની વૃત્તિ. ૬. ચંદ્ર-પ્રજ્ઞાપિ (ઉપાંગસૂત્રની) વૃત્તિ. ૭. સૂર્યપ્રજ્ઞાપિ (ઉપાંગસૂત્રની) વૃત્તિ ૮ જ્યોતિષ્કરંડક પ્રકીર્ણક વૃત્તિ. ૯. જીવાભિગમ વૃત્તિ. ૧૦ ક્ષેત્રસમાસ વૃત્તિ. ૧૧ ધર્મસંગ્રહણીવૃત્તિ. ૧૨. રાજપ્રશ્નીયોપાંગવૃત્તિ. ૧૩. બૃહ-ત્કલ્પની અર્ધ પીઠિની વૃત્તિ (જે પાછળથી શ્રી ક્ષેમકીર્તિસૂરિએ પૂરી કરી છે) ૧૪. શ્રી આવશ્યકસૂત્રવૃત્તિ ૧૫. શ્રી ભગવતીના ૨૦ મા શતકની વૃત્તિ.

૧. આ શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર એ ઉપાંગસૂત્ર છે. ઉપાંગનો સંબંધ અંગસૂત્રની સાથે જરૂર હોય છે. કારણ કે અંગસૂત્રોની બીનાનો વિસ્તાર ઉપાંગ સૂત્રોમાં હોય છે. એમ “ અંગાર્થચિવરણરુપમુપાંગ-ગસૂત્ર” આ ઉપરથી જાણી શકાય છે જેથી શ્રી સમવાયાંગસૂત્રનું આ ઉપાંગ સમજવું. તેમાં જીવપદ સ્થાનપદ અને શરીર ભાષા લેશ્યા વિગેરે પદાર્થોના સ્વરૂપ સમજાવનારા બીજા પણ અધ્યયનરૂપ અનેક પદો ગોઠવ્યા છે. સર્વ મળી ૩૬ પદો છે તેને બનાવનારા શ્રી ઉમા-સ્વાતિ વાચકના શિષ્ય શ્યામાચાર્ય હતા.

સોબતને અનુસારે ફલ (અસર) થાય છે તે દષ્ટાન્ત પૂર્વક આ ગાથામાં દેખાડે છે:—

સંસર્ગને અનુસાર ફલ દેખો તપેલા લોહમાં,
ખિંદુ પડે વિણુસેજ મુક્તાસમ નલિની પત્રમાં;
છીપમાં પડતાં હોય મોતી વૃષ્ટિ ખિંદુ સ્વાતિમાં,
સંગ જેવો રંગ તેવો એમ પણ જે તુંબમાં. ૨૧૦

અર્થ:—જેવી સોબત તે પ્રમાણે ફલ (અસર) જણાય છે. જેમકે તપેલા લોહા ઉપર પાણીનું ટીપું પડે તો તેનો નાશજ થાય. તેનું નામ નિશાન પણ રહેતું નથી. તેજ પાણીનું ખિન્દુ કમલના પાંદડા ઉપર હોય તો મુક્તા સમ એટલે મોતીના દાણા જેવું શોભે છે. વળી સ્વાતિ નક્ષત્રમાં વરસેલું તે ખિન્દુ છીપના પેટમાં (મધ્યે) જાય તો સાક્ષાત્ મોતીજ બની જાય છે. એથી સાબીત થયું કે જેને જેવી સોબત થાય તેવી તેને અસર થાય છે. એ વિષે તુંબડાનું (આગળ કહેવાતું) દષ્ટાંત પણ તું વિચારજે. ૨૧૦.

પૂર્વ શ્લોકમાં સૂચવેલું તુંબડાનું દષ્ટાંત સ્પષ્ટ સમજાવે છે:—

રૂધિર પીએ કેઈ તારે કેઈ સાગર તુંબડાં,
પાત્રલીલા અનુભવે યતિ હાથ કેઈ તુંબડાં;
વંશ સંયોગે મધુર રસ ગાય કેઈક તુંબડાં,
નીચ સંગે નીચ હોવે ઉચ્ચ સંગે વળી વડા. ૨૧૧

અર્થ—તુંબડુ જે કાપાલિકના હાથમાં જાય તો તે તેનો લોહી પીવામાં ઉપયોગ કરે છે. તેજ તુંબડા વડે કેટલાક સમુદ્રમાં તરી પણ શકે છે. વળી જે તે તુંબડાં યતિના હાથમાં જાય તો પાત્રાની શોભાને પામે છે. તેમજ કેટલાક તુંબડાં જેનો વાંસની સાથે સંયોગ થાય એટલે જે તેનો તંબુરો બનાવે તો તે મધુર અવાજે ગાય છે. જેમ તુંબડાને નીચની સોબત થાય તો તેનો નીચ કાર્યમાં ઉપયોગ થાય અને સારાની સોબત થાય તો સારા કાર્યમાં તેનો ઉપયોગ થાય. તેમ નીચ માણસની સોબતથી નીચપણાની પ્રાપ્તિ થાય છે અને ઉચ્ચ માણસની સોબતથી સદાચાર પાલવાની ચાહના થાય છે. ૨૧૧.

ગુણવંતની સોબત શ્રેષ્ઠ છે એમ જુદા પ્રકારે તે સમજાવે છે:—

સંસારખિન્નજનો તણી વિશ્રામભૂમિ ત્રણ કહી,
તેમાં ગણ્યો ગુણિસંગ જેથી અંશ પણ ધોખો નહિ;
સ્વર્ગ વાનાં ષટ્ કહ્યા જિનધર્મભતિ ગુણિસંગતિ,
વિનય અંગજ આદિમાં ગુણિસંગની ગણનાથતી. ૨૧૨

અર્થ:—સંસારથી ઉદ્દેગ પામેલા માણસોની ત્રણ વિશ્રામ^૧ ભૂમિઓ કહેલી છે. તેમાં પણ ગુણીજનની સોબત

૧. વિશ્રામભૂમિ—જેમ થાકેલા મનુષ્યને વિસામો લેવાની જરૂર પડે છે અને તે માટે વિસામા બાંધેલા હોય છે તેને વિશ્રામ-ભૂમિ કહે છે. તેમ આ સંસારમાં રખડવાથી થાકેલા જીવોને માટે

ગણુવી છે. તે ગુણીજનની સોબતથી જરા પણ ઘોખો (નુક-
શાન) લાગતો નથી. વળી જૈન ધર્મમાં બુદ્ધિ, ગુણીની
સોબત, વિનયી પુત્ર વગેરે સ્વર્ગ જેવા છ વાનાં કહેલાં છે.^૨
તેની અંદર પણ ગુણુવાન જનની સોબતની ગણુતરી કરેલી
છે. ૨૧૨.

આહ્વાદ કોઈ અપૂર્વ પ્રગટે ચિત્તમાં ગુણિસંગથી,
તેવો કદી પ્રકટે નહિ ઉત્તમ રસાયણુ સ્વાહથી;
અમૃત થકી નહિ રાજ્યથી નહિ તે વળી સુતલાભથી,
ચિંતામણિ પ્રમુખે નહિ લાભો ઘણા ગુણિસંગથી. ૨૧૩

અર્થ:—ગુણી જનની સોબતથી ચિત્તમાં કોઈક અપૂર્વ-
(પૂર્વે નહિ અનુભવેલો) તેવા પ્રકારનો આહ્વાદ-આનંદ
પ્રગટ થાય છે. આ ગુણી જનની સોબતથી જે અપૂર્વ આનંદ
પ્રકટે તે આનંદ ઉત્તમ રસાયણુના આખવાથી પણ કદાપિ
પ્રગટ થતો નથી. વળી અમૃતથી, રાજ્યથી, પુત્રના લાભથી
અથવા ચિંતામણિથી પણ ગુણી પુરુષોના સંગથી થતા
આનંદ સરખો આનંદ પ્રગટ થતો નથી. કારણ કે આ બધી
વસ્તુઓની પ્રાપ્તિથી થતો આનંદ પૌદ્ગલિક અને અસ્થિર છે.
જ્યારે ગુણીજનની સોબતથી થતો આનંદ આત્મિક અને
સ્થિર છે. વળી ગુણીજનની સોબતથી બીજા પણ ઘણા લાભો
થાય છે. ૨૧૩.

વિસામારૂપ-આશ્રયનું સ્થાન હોવાથી વિશ્રામભૂમિ કહેલી છે. જુઓ
સૂક્તમુક્તાવલી પાનું ૩૫. શ્લોક ૨૧ મો.
૨. સૂક્ત મું પાનું ૩૫ મુ. શ્લોક ૨૨ મો.

હવે નિર્ગુણી જનની સોખત કરવાથી થતા દોષો વિવિધ દષ્ટાંતો દર્શને કવિ આ પ્રમાણે કહે છે:—

નિર્ગુણુ નરોની સોખતે હોનાર દોષો કવિ કહે,
ખાલે કમલને જેમ હિમ મોટાઈને જે તિમ દહે;
વંટોલિયો જિમ વાહલાંને તેમ નિર્ગુણુસંગતિ,
ધન ધાન્ય કેરી વૃદ્ધિને સંહારતી ઘે દુઃખતતિ. ૨૧૪

અર્થ:—જેમ હિમ કમલને ખાળી નાખે છે તેમ નિર્ગુણીની સોખત મોટાઈનો નાશ કરે છે. વળી વંટોળીયો જેમ વાહલાંનાં સમૂહને વિખેરી નાખે છે તેમ નિર્ગુણી જનની સોખત ધન ધાન્ય વગેરેની વૃદ્ધિનો (આખાદિનો) નાશ કરે છે અને વિશેષમાં દુઃખતતિ-દુઃખોની પરંપરાને આપે છે માટે નિર્ગુણી પુરૂષોની સોખત કરવીજ નહિ. ૨૧૪

હાથી ખગીચાને ઉખાડે તિમ દયાને જે સહી,
તોડે ગિરિને વજ્ર તિમ જે કુશલને છેદે સહી;
કાષ્ટો થકી અગ્નિ વધે જેથી કુમતિ વાધે વળી,
મૂલ વેલડીનું કંદ તિમ અન્યાયનું મૂલ જે વળી. ૨૧૫

અર્થ:—જેમ ખગીચામાં પેઠેલો હાથી તેની અંદર આવેલાં ઝાડો, વેલા, છોડવા વગેરેને ઉખેડી નાખીને ખેદાન મેદાન કરી નાખે છે, તેમ નીચની સોખત દયા-કરૂણા રૂપી વૃક્ષનો નિશ્ચયે નાશ કરે છે એટલે નીચની સોખત કરનારમાં દયાનો અંશ રહેતો નથી. વળી જેમ વજ્ર પર્વતોને તોડી નાખે છે, તેમ નીચની સોખત કુશલને-કલ્યાણને વધી છેદી

નાખે છે-નાશ કરે છે. તથા અગ્નિમાં કાષ્ઠો-લાકડાં નાખવાથી જેમ અગ્નિ વધે છે, તેમ નિર્ગુણી જનોની સોબત કુમતિ- (દુષ્ટ બુદ્ધિ)નો વધારો કરે છે. વળી વેલડીનું મૂલ (ઉત્પત્તિ સ્થાન) કંદ કહેવું છે, તેમ નીચની સોબત અન્યાય (અની-તિનું) મૂલ (ઉત્પત્તિસ્થાન) કહેવું છે. માટે નીચની સોબત ખીલકુલ કરવીજ નહિ. ૨૧૫.

દુર્જનના સંગથી તેવાજ ગેરકાયદા જણાવે છે:—

તે સંગને નિર્ગુણતણા કરવો ઉચિતશું? તે જને,
કલ્યાણને જે આહતો ના ખેસવું તેની કને;
સંસ્કાર સારા તેમ હલકા ગુણિ અગુણના સંગથી,
દષ્ટાંત ગિરિશુક પુષ્પશુકનું એમ જાણ્યું શાસ્ત્રથી. ૨૧૬

અર્થ:—જે મનુષ્યો પોતાનાં કલ્યાણને (હિતને) આહનારાં છે, તે મનુષ્યોએ નિર્ગુણી જનોની સોબત કરવી શું યોગ્ય છે? અર્થાત્ ખિલકુલ યોગ્ય નથી. એટલુંજ નહિ પણ તેવાની પાસે ખેસવું પણ ઉચિત નથી. કારણ કે ગુણીની સોબતથી સંસ્કારો (છાપ) પણ સારા પડે છે. અને ગુણુ-રહિતની સોબતથી હલકા-નીચ સંસ્કારો આવે છે. આ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં આપેલા ગિરિશુક તથા પુષ્પશુકના (આગળ કહેવાશે તે) દષ્ટાન્તથી જાણ્યું છે. (ટુંકામાં તે દષ્ટાન્ત આગલી ગાથામાં દેખાડે છે.) ૨૧૬.

પૂર્વ શ્લોકમાં સૂચવેલા જે પોપટનું દષ્ટાન્ત આ પ્રમાણે:—

માતા પિતા બે પક્ષિના ના ભિન્ન તોયે મુનિ કને,
વસનાર પક્ષી હોય સારો પર વસે હિંસક કને;
તે કારણે તેવો બને સંક્ષેપ આ ચિત્તે ધરી,
હે શ્રાદ્ધ! ગુણિનો સંગ કરજે તેહથી દુઃખ નહિ જરી. ૨૧૭

અર્થ:—એક સ્થળે એક પોપટ તથા મેના વસતાં
હતાં. તેમને બે બચ્ચાં થયાં. આ પ્રમાણે તે બંનેના માબાપ
એક હતા તથા જન્મ પણ સાથે થએલો હતો. તે બંને
બચ્ચાંએને પારધીએ પકડીને તેમાંનું એક શેઠને વેચાતું
આપ્યું, અને બીજું બચ્ચું હિંસકને આપ્યું. તે શેઠની
નજીકમાં મુનિ વસતા હોવાથી તે પક્ષીને મુનિ પાસે વસ-
વાનો લાલ મળવાથી તે પક્ષીમાં સારા સંસ્કાર પડ્યા, જેથી
તે મિષ્ટ વચન બોલે છે, અને આવનાર માણસનું સારા
શબ્દો વડે સન્માન કરે છે. અને હિંસક પાસે ગએલું તે
પક્ષી હિંસકના જેવું બને છે, અપશબ્દો બોલતાં શીખે છે.
એ પ્રમાણે સોબતની અસર પક્ષીઓ ઉપર પણ પડે છે એવું
સંક્ષેપમાં કહેલ આ દૃષ્ટાન્ત હૃદયમાં ધારણ કરીને હે શ્રાવક!
તું ગુણીજનની સોબત કરજે જેથી તને જરા પણ દુઃખ
થશે નહિ. ૨૧૭.

ગુણગુણ ધરી ઉત્તમ બનેલા ભવ્ય કેરી સંગતિ,
વાંછિત દીએ શું ના? નરોના ઇષ્ટ સઘલા ઘે અતિ;
હલકા વિચારો દૂર કરે ટાળેજ આંતર તિમિરને;
તેહી કરાવે ભાન તત્વાતત્વનું સત્સંગીને. ૨૧૮

અર્થ:—ગુણના સમૂહને ધારણ કરવાથી શ્રેષ્ઠ અનેલા ભવ્યજનની સોખત કયા ઇચ્છિતને આપતી નથી? અથવા મનુષ્યોના સઘળા ઇષ્ટને આપે છે. કારણ કે ગુણીની સોખત હલકા-નીચ અથવા આર્ત રૌદ્ર ધ્યાનના વિચારોને દૂર કાઢે છે. વળી આન્તર-આત્માના ગુણને ઢાંકનાર અભ્યન્તર અંધ-કારનો (જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોનો) નાશ કરે છે. અને સંજ્ઞ-નનો સંગ તત્વાતત્વનું-સાચા ખોટાનું ભાન કરાવે છે. અથવા પોતાને હિતકારી શું છે? અને નુકસાનકારી શું છે? તેની સંમજણ સત્સંગ કરાવે છે. ૨૧૮.

આ ગાથામાં સત્સંગના લાભ ગણાવે છે:—

સંતોષમય જીવન બનાવે ન્યાય વૃત્તિની વળી,
 વૃદ્ધિ કરે ગુણગણતણી યશને વધારે તે વળી;
 નિજ ધર્મમાં સ્થિર ધીર કરે તિમ દુર્ગતિને સંહરે,
 એ લાભ સત્સંગતિ તણો જે ભવ્ય તે તેને કરે. ૨૧૯

અર્થ:—સંજ્ઞન માણસોની સોખત માનવ જીવનને સંતોષમય બનાવે છે. તથા ન્યાયવૃત્તિમાં વધારો કરે છે. પોતામાં રહેલા ગુણના સમૂહમાં પણ વધારો કરે છે. તેમજ તે યશનો પણ વધારો કરે છે. વળી પોતાની ફરજ બજાવવામાં જીવને સ્થિર-નિશ્ચલ બનાવે છે. તથા સંકટના પ્રસંગે ધૈર્યવાન બનાવે છે. દુષ્ટ બુદ્ધિનો નાશ કરે છે. આ પ્રમાણે સત્સંગના લાભ જાણીને ભવ્યજનો અવશ્ય તે સત્સંગને કરે. ૨૧૯.

ખડું સુખ સત્સંગથી મળે છે. તે વિના સુખને ચાહનારો મૂર્ખાઈ ભરેલું કેવું કામ કરે છે. તે જણાવે છે:—

નિર્બુદ્ધિ જે સોખત તજી ગુણીની ચહે કલ્યાણને,
જીવહયા દૂરે તજીને ચાહતો તે પુણ્યને;
ધમ્મ્યા કરે યશની ધણી દૂરે તજીને ન્યાયને,
ધમ્મ્યા કરે છે દ્રવ્યની પણ છોડતો ન પ્રમાહને. ૨૨૦

અર્થ:—જે બુદ્ધિ રહિત જીવો ગુણીજનની સોખત તજીને પોતાના કલ્યાણને અથવા હિતને ધમ્મ્યા છે તેઓ જીવહયા—અહિંસા છોડીને પુણ્ય મેળવવાને ચાહે છે. અથવા જીવહયા વિના પુણ્યની ધમ્મ્યા કરવી ફેાગટ છે તેમ સત્સંગ છોડીને કલ્યાણની ધમ્મ્યા કરવી એ નકામી છે. વળી ન્યાયને છોડીને કોઈ યશ-કીર્તિની ધમ્મ્યા કરે, અથવા પ્રમાદ-આજ્ઞાને છોડ્યા સિવાય જે દ્રવ્ય મેળવવાની ધમ્મ્યા કરે તેવી ધમ્મ્યા કરનારા જીવો મૂર્ખા જણાય છે. કારણકે તેમ કરવાથી જેમ યશ તથા દ્રવ્ય ન મળે, તેમ સત્સંગ છોડનારનું પણ કલ્યાણ થતું નથી. ૨૨૦.

પ્રતિભા વિનાનો તે ચહે રચવાજ કવિતાને વળી,
ઉપશમ હયા વિણ ચાહતો કરવા તપસ્યાને વળી;
અદ્ય બુદ્ધિ છતાં ચહે ગંભીર શાસ્ત્રાધ્યયનને,
ચક્ષુ વિનાનો તે ચહે છે દેખવા ઘટ આહિને. ૨૨૧

અર્થ:—વળી જે માણસ સત્સંગને તજીને પોતાનું હિત ધમ્મ્યા છે, તે માણસ પ્રતિભા-કવિત્વ શક્તિ રહિત છતાં

કવિતા કરવાની ઇચ્છા કરનાર મૂર્ખ માણસની ધરાબર (જેવો) છે. અથવા જે કવિત્વ શક્તિ વિનાનો હોય, તે કવિતા રચી શકતો નથી તેમ સત્સંગ વિના કલ્યાણની આશા નિષ્ફળ છે. વળી જેમ ઉપશમ (શાન્તિ) તથા દયા (કરુણા) રહિત માણસની તપસ્યા કરવાની મહેનત પણ ફેાગટ છે, અને જેમ અલ્પ બુદ્ધિ-ટુંકી બુદ્ધિ છતાં ગંભીર-ઉંડા રહસ્યવાળા શાસ્ત્રના અભ્યાસની ઇચ્છા રાખવી જેમ નકામી છે, અને જેમ આંખો રહિત અંધની ઘટ પટ વગેરે વસ્તુઓને જોવાની ઇચ્છા નિર્થક છે. તેવીજ રીતે સત્સંગ વિના સ્વહિતની ઇચ્છા રાખવી એ ફેાગટ જાણવી. ૨૨૧.

વાંછા કરે છે ધ્યાન કરવા પણ અપક્વતા ચિત્તની,
એ આઠ વાનાં ના અને ખામીજ છે નિજ હેતુની;
પુણ્યાદિ કાર્યો નીપજે ના, જે મણા કરુણાદિની,
કલ્યાણ ના હોવે કદી સોખત વિના ગુણવંતની. ૨૨૨

અર્થ:—જેના ચિત્તની અપક્વતા-અચળતા હોય તે છતાં તે ધ્યાન કરવા આહે તે તે અનેજ નહિ. એવી રીતે ઉપર કહેલ આઠ કાર્યો જે થતા નથી તેનું કારણ એ છેકે- તે દરેક કાર્યોમાં નિજ હેતુ એટલે પોત પોતાનાં કારણોનીજ મુખ્ય ખામી છે. જેમ પુણ્યાદિ કાર્યોમાં તે કારણની એટલે કરુણા-દયા ભાવ વગેરે કારણોની ખામી છે, તેથી પુણ્યવગેરે કાર્યો બની શકેજ નહિ. તેવીજ રીતે ગુણી જનની સોખત વિના કદાપિ પણ કલ્યાણ થઈ શકતું નથી. ૨૨૨.

હે જીવ ! જે તું બુદ્ધિના ગણને ચહે છે પામવા,
વળી આપદાને દૂર કરવા ન્યાય માર્ગે ચાલવા;
યશ કીર્તિને વળી પામવા દુર્જનપણું સંહારવા,
સદ્ધર્મને આરાધવા તિમ પાપનાં ફલ રોકવા. ૨૨૩

અર્થ:—હે ચેતન ! જે તારી વિવિધ પ્રકારની બુદ્ધિના સમૂહને મેળવવાની ઇચ્છા હોય, અને આપત્તિઓને દૂર કરવાની ઇચ્છા હોય, તથા નીતિના માર્ગને અનુસરવાની, યશ^૧ અને કીર્તિને મેળવવાની, દુર્જનપણાનો નાશ કરવાની, સદ્ધર્મને આરાધન કરવાની તેમજ પાપના અશુભ ફળને રોકવાની ઇચ્છા હોય તો તારે શું કરવાની જરૂર છે ? તે આગળની ગાથામાં દેખાડે છે. ૨૨૩.

સુરઋદ્ધિ ઉત્તમ મુક્તિની વરમાલ ઝટપટ પામવા,
ચાહેજ છે તો સંગને કરજે સદા ગુણુવંતના;
તું જાણુ જીવ નિમિત્તવાસી તેહ જેવા હેતુને,
પામે લહે તે ભાવને ના ભૂલજે હિત વચનને. ૨૨૪

અર્થ:—વળી હે જીવ ! તારે દેવતાની દિવ્ય ઋદ્ધિઓને તથા શ્રેષ્ઠ મોક્ષની વરમાલાને જલ્દી પામવી હોય એટલે મોક્ષ પણ મેળવવાની ઇચ્છા હોય તો હંમેશાં ગુણીજનોની સોબત

૧. એક દિશામાં વ્યાપે તે કીર્તિ અને સર્વ દિશામાં ફેલાય તે યશ કહેવાય છે. કહું છે કે—एकदिग्गामिनी कीर्त्तिः-सर्वदिग्गामुकं यशः ॥

કરને. કારણકે આ જીવ નિમિત્તવાસી છે એટલે જેવા નિમિત્ત કારણો મળે તેવા તેવા પરિણામોને પામે છે. માટેજે સત્સંગ વગેરે સારાં નિમિત્તોની પ્રાપ્તિ થાય, તો જીવ તેને લઈને સારાં કાર્યો પ્રત્યે પ્રેરાય છે. અને ખરાબ સોળત વગેરે અનિષ્ટ નિમિત્તો મળે, તો જીવ અશુભ અથવા અનુચિત કાર્યો કરવા પ્રેરાય છે. માટે આ જીવ નિમિત્તવાસી છે એ શિખામણના અથવા કલ્યાણના વચનને તું ભૂલીશ નહિ. ૨૨૪.

આ ગાથામાં સત્સંગનું ક્ષણ કોને મળ્યું? તે દૃષ્ટાંત કહે છે:—

સત્સંગ ફલ પામ્યો દિવાકર જે પુરોહિત સુત હતો,
ત્રણ મિત્રનું દૃષ્ટાંત ગુરૂની પાસ તે અવધારતો;
નિત્ય પર્વ શ્રેષ્ઠ પ્રણામ મિત્રો સોમહત્ત પ્રધાનના,
સંકટ સમયમાં શાંતિ ત્રીજો આપતો જે સ્વાર્થના. ૨૨૫

અર્થ:—જે પુરોહિતનો પુત્ર દિવાકર નામે હતો તેને સત્સંગનું ક્ષણ આ પ્રમાણે મળ્યું. તેણે ગુરૂ (તેમની પાસે) ની સોળત કરવાથી ત્રણ મિત્રનું દૃષ્ટાંત સાંભળ્યું. તે આ પ્રમાણે:—સોમહત્ત નામના પ્રધાનને ત્રણ મિત્રો હતા. ૧ નિત્યમિત્ર, ૨ પર્વમિત્ર, અને ૩ ઉત્તમ પ્રણામ મિત્ર. આ ત્રણ મિત્રો પૈકી પ્રથમના જે સ્વાર્થના સગા હતા. અને ત્રીજો પ્રણામ મિત્ર સંકટ વખતમાં (દુઃખના સમયમાં) અપૂર્વ-સંપૂર્ણ શાંતિ આપનાર હતો. ૨૨૫.

આ ત્રણ મિત્રોનો ઉપનય ગુરૂ મહારાજ આત્મિક જીવનમાં આ પ્રમાણે ઘટાવીને સમજાવે છે:—

આત્મિક જીવનમાં એ ઘટે નિત્યમિત્ર સમ તનુ ગુરૂ કહે,
 પોપાય તે નિત કર્મ કોપે ના જરી મદદે રહે;
 પર્વ મિત્ર સમા સગાંઓ માત્ર આશ્વાસન દીએ,
 પણ આત્મહિત ન જરા કરે સૌ સ્વાર્થ સંગી જાણીએ. ૨૨૬

અર્થ:—જેમ માણસની પાસે દ્રવ્ય હોય છે ત્યારે સ્વાર્થી માણસોનાં ટોળાં હંમેશાં તેની પાછળ મિત્રતાનો ડોળ કરતાં ફર્યાં કરે છે, પરંતુ જ્યારે તે માણસનું દ્રવ્ય ખલાસ થઈ જાય અને તેને જ્યારે મદદની જરૂર હોય ત્યારે તે સ્વાર્થીઓ તેને એકલો મૂકીને ચાલ્યા જાય છે અને તે નિત્ય મિત્રો તેને કાંઈ કામમાં આવતા નથી. તેની પેઠે આ આત્માને પોતાનું શરીર એ નિત્યમિત્ર જેવું (હંમેશના પરિચયવાળું) જાણવું. જીવ તેને હંમેશાં ઈષ્ટ પદાર્થોથી પોષે છે. આત્મા તેને માટે કંઈ કંઈ જાતનાં પાપકર્મો કરે છે, પરંતુ તે અંત સમયે (મરણ વેલાએ) આત્માની જરા પણ મદદમાં રહેતું નથી. હવે ખીજા પર્વ મિત્ર સમાન સગાંઓ જાણવા. તેઓ પણ પોતાના સ્વાર્થ માટે આ જીવની પાસે કંઈ કંઈ જાતનાં પાપ કર્મો કરાવે છે. જ્યારે આ જીવ આપત્તિમાં હોય ત્યારે ઉપરના દેખાવનું આશ્વાસન આપવા સિવાય ખીજું કંઈ પણ આત્મહિત કરતા નથી. માટે આ બંને પ્રકારના મિત્રો સ્વાર્થની સગાઈ રાખનારા જાણવા. ૨૨૬.

સુપ્રણામ મિત્ર જિનેશ ભાષિત ધર્મ છેલ્લા પણ ક્ષણે,
 શરણે જતાં ઘે શર્મને રાખે સદા નિર્ભયપણે;

સંક્ષેપમાં ઉપદેશ ગુરૂનો સાંભળી સંયમ લહી,
સુરત્કલ્પનો અનુભવ કરી શિમ પામશે કર્મો દહી. ૨૨૭

અર્થ:—હવે ત્રીજો ઉત્તમ પ્રણામમિત્ર તે જિનેશ્વર ભગવાને કહેલો ધર્મ બાણવો. જે ધર્મ ભવ્ય જીવને મરણની છેલ્લી ઘડીએ પણ શરણ લેવાથી સુખને આપનાર થાય છે, તથા હંમેશાં ભય રહિતપણે (નિર્ભય-નીડર) રાખે છે. આ પ્રમાણે જેમ સોમદત્ત પ્રધાનને પ્રથમના એ મિત્રોએ કાંઈ સહાય ન કરી અને તે પ્રધાન ત્રીજા પ્રણામ મિત્રની મદદથી રાજાનો ભય ટાળી નિર્ભય બન્યો. તેમ ધર્મની સોખતથી (સાધના કરવાથી) આત્માનું હિત કરી શકાય છે. એવો ટુંકાણુમાં ગુરૂનો ઉપદેશ સાંભળીને તે પુરોહિતનો પુત્ર દિવાકર ગુરૂની આગળ ચારિત્રને લઈને અને તેની પરમ ઉદ્ધાસથી સાધના કરીને ત્યાંથી દેવલોકનાં સુખ ભોગવીને અંતે સકલ કર્મોનો નાશ કરી મોક્ષ સુખને પામશે. (આ પ્રમાણે સત્સંગતિનું ફળ બાણીને દરેક ભવ્ય જીવે દિવાકરની જેમ સત્સંગનો આદર કરવો. એમ આગળના શ્લોકમાં જણાવે છે.) ૨૨૭.

નિજ આત્મહિતને ચાહનારા શ્રાવકે ઉત્તમતણી,
સંગતિ સદા કરવી દયા દાક્ષિણ્યતા ધરવી ધણી;
ધૈર્ય દુઃખમાં રાખવું નિત ન્યાય પંથે ચાલવું,
ખોટાવિચારો છોડવા પ્રિય સત્યહિત મિત ખોલવું. ૨૨૮

અર્થ:—એ પ્રમાણે ઉપરનું દૃષ્ટાન્ત સમજીને ખોતાનું આત્મકલ્યાણ ઇચ્છનારા શ્રાવકે ઉત્તમ જનોની સોખત હંમેશાં

કરવી. વળી દુઃખી જનો પ્રત્યે ઘણો દયાલાવ રાખવો. જેમ પોતાના પુત્ર વગેરેને દુઃખી જોઈને લાગણીથી તત્કાલ ઇલાજ કરવામાં આવે છે, તેમ ઉત્તમ શ્રાવકોએ કોઈ પણ જીવ દુઃખી થતો હોય, ત્યારે તેનો ઉપાય વિલંબ કર્યા સિવાય શક્તિને અનુસારે જરૂર કરવો જોઈએ. આમ કરવામાં ‘આ મારો અને આ પર (ખીજો)’ આવો લેહલાવ રખાયજ નહિ, તેમજ ઉદાર આશયવાળા લબ્ય શ્રાવકોને તેમ કરવું જાણેજ નહિ. લેહલાવ રાખે એ હલકો ગણાય. કહ્યું છે કે “અયં નિજઃ પરો વેતિ, ગણના લઘુચેતસાં ॥ ઉદારચરિતાનાં તુ, વસુધૈવ કુટુંબકમ્ ॥ ૧ ॥ આ પ્રમાણે ઉત્તમ શ્રાવકોનું વર્તન જોઈને જેમનું દુઃખ દૂર કરવાને માટે આપણે યોગ્ય પ્રયત્ન કર્યો, તેમાંનાં કંઈકે લદ્રિક જીવો સન્માર્ગને પામે છે. શ્રાવકધર્મની અનુમોદના કરે છે. અને કહે છે કે—“જૈનો! તમારું લલું થજો’ આ આશીર્વાદના અમૂલ્ય વચનો તેમના મોંઠામાંથી નીકળે, એ ખરા અંતરના સમજવા. આવા જીવો શ્રી જૈનેન્દ્રશાસનની અનુમોદના કરે તેના પરિણામે આ લવમાં અથવા પરલવમાં જરૂર જૈનેન્દ્રશાસનને પામે, તેની ઉદ્ધાસથી પૂર્ણ આરાધના કરી આત્મકલ્યાણ સાધે. આમ થવામાં જરૂર સમજવું જોઈએ કે—ખરૂં કારણ ‘શ્રાવકે ખેલાં તેને દુઃખમાંથી બચાવ્યો’ એ છે. બદલો લેવાની ઇચ્છાથી ઉત્તમ શ્રાવકોએ કોઈનું કામ કરવુંજ નહિ. જેથી લવિષ્યમાં ‘આનું મેં કામ કર્યું હતું તોએ એણે કંઈ કદર કરી નહિ’ આવો વિચાર ન આવે. કારણ કે કોઈનું આપણે લલું કરીએ, તેથી પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય બંધાય, એટલે આ લવમાં

તો સુખી રહીએ એમાં નવાઈ શી? પણ પરલવમાં પણ ઉત્તમ શ્રાવક કુલમાં જન્મ મલે, જેથી નિરાંતે ધર્મમય સુખી જીવન ગુજરી શકાય અને મુક્તિપદ મલે, એમ સમજીને દુઃખી જીવોની ઉપર જરૂર લાગણી રાખવી. ‘શ્રાવકો વિશેષે કરીને દયાળુ હોય છે, તેઓના મહોદલામાં જઈશું તો કંઈ પામીશું’ આ ઇરાદાથી જેટલા પ્રમાણમાં દુઃખીજનો શ્રાવકના મહોદલામાં જતા આવતા દેખાય છે તેટલા પ્રમાણમાં બીજા સ્થળે તેમ દેખાતુંજ નથી. વ્યાજબીજ છે કે બીજાના દુઃખ ટાળવાથીજ સુખી જીવન ગુજરી શકાય. જેમ સામાને શાંતિ આપી હોય, તો તેના તરફથી આપણે શાંતિ મેળવી શકીએ. તેમજ કોઈપણ કામ કરવામાં દક્ષિણતા ધારણ કરવી, (રાખવી) અને લજ્જાળુ બની ડહાપણનો ઉપયોગ કરવો. તેમાં દક્ષિણતા એટલે બીજાનું કાર્ય બંધવવામાં અને કહેવું માનવામાં પોતાની ઉત્સાહપૂર્વક અનુકૂલતા જણાવવી. આવા ગુણને ધારણ કરનારા ઉત્તમ શ્રાવકો જે વખતે સામે માણસ ‘કૃપા કરીને માંડે આટલું કાર્ય કરી આપો, અથવા કરાવી દો’ આવી માગણી કરે, તે વખતે પોતાનું જરૂરી કાર્ય પણ એક બાબુ રાખીને સામાનું કામ કરવામાં (પરોપકાર કરવામાં તીવ્ર લાગણી દર્શાવીને તેને પૂર્ણ સંતોષ પમાડે છે. આવા પરગણુ ઉત્તમ (માણસોનું) શ્રાવકોનું જન સમુદાયમાં સાંડે માન જળવાય, એમાં નવાઈ શી? સમજવાનું એ છે કે—અનેક લવ્ય જીવોની મનની લાગણીને પોતાની તરફ ખેંચવાનું અપૂર્વ સાધન કોઈ પણ હોય, તો તે એકજ પરોપકાર (બીજાનું કામ બંધવવું, એ) છે. વસ્તુ-

સ્થિતિ એમ હોવાથી તેવા દાક્ષિણ્ય ગુણુવાલા લવ્ય શ્રાવકોનું વેણુ તમામ જીવો માને છે, એટલુંજ નહિ, પણ તેમણે બતાવેલા નિષ્કંટક રસ્તે હોશી દોરાય છે, માનવ જીવનને ઉંચ કોટીનું બનાવે છે. આજ કારણથી શ્રાવકે પોતાનું નિર્મલ વર્તન એવું રાખવું કે જે જોઈને સામો માણસ પોતાની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં અનુમોદના કરીને જરૂર જોડાય. મોહનીય કર્મના ઉછાળાને લઈને કદાચ ધર્મ માર્ગમાં અરૂચિ થઈ હોય, તેવા વિકટ પ્રસંગમાં પણ છેવટ સામાની શરમથી પણ દાક્ષિણ્ય ગુણુવાળા લવ્યજીવો ધર્મ સાધન છોડતા નથી. આ બાબત દૃષ્ટાંત દેવાની ખાસ જરૂર છે. કારણ કે બાલ-જીવોને ચાલુ પ્રસંગ યથાર્થ સમજવામાં તે મદદગાર છે. માટેજ કહ્યું છે કે “ન હિ દૃષ્ટાંતં વિના દાર્શનિકસ્ય સિદ્ધિ-ર્ભવિતુમર્હતિ” આ મુદ્દાથી દાક્ષિણ્ય ગુણુને ધારણ કરનાર શ્રી ક્ષુલ્લકકુમારની બીના ટુંકામાં જણાવું છું.

શ્રી સાકેતપુરમાં પુંડરીક નામે રાજા હતા. તેમને કંડરીક નામે નાના ભાઈ હતા. તે યુવરાજપદે નીમાયા હતા. યુવરાજ કંડરીકને યશોભદ્રા નામે સ્ત્રી (રાણી) હતી. રાજા પુંડરીક તે (યશોભદ્રા)ને જોઈને મોહિત થયો. આ મોહનાજ પાપે તેણે કંડરીકને આડખીલી જાણીને મારી નાખ્યો. પોતાના શીલને સાચવવાને માટેજ યશોભદ્રાએ પોતાના પતિની કૃષ્ણ સ્થિતિ દેખતાં વૈરાગ્ય પામીને સિંહની પેઠે આત્મિક વીર્યોલ્લાસ ફેરવીને દીક્ષા લીધી. અને તે આનંદથી આરાધવા લાગી. દીક્ષા લીધા પહેલાં તેને (યશોભદ્રાને) ગુપ્ત ગર્ભ હતો. ‘આ વાત જણાવું તો કદાચ દીક્ષા મને ન મળી શકે’ આ ધરા-

દાથી પોતાના ગુરૂણી કીર્તિમતી સાધ્વીને આ બીના કહી ન હતી. જેથી તે અબાણુ હતા. અનુક્રમે ગર્ભ વધતાં ગુરૂણીએ બાણુ, ને યશોભદ્રા સાધ્વીને પૂછીને ખાત્રી કરી. શ્રાવિકાને વાત કરી. તેની દેખરેખમાં સારી સારવાર થઈ. અવસરે પુત્ર જન્મ્યો. અનુક્રમે આઠ વર્ષનો થયો, ત્યારે આચાર્ય શ્રી અજિતસેનસૂરિજીએ દીક્ષા આપી. નામ “ મુનિ ક્ષુલ્લકકુમાર ” રાખ્યું. ઉલ્લાસથી સંયમની સાધના કરી રહ્યા છે. તેવામાં વસંત ઋતુમાં બુવાન પુરૂષો વિવિધ પ્રકારની કીડા કરી રહ્યા છે, આ જોઈને ચારિત્ર મોહોદયથી તે મુનિને સંયમથી ખસવાની ભાવના બાગી. આ બીના તેમણે બીજા સાધુને જણાવી. ત્યારે તેણે કહ્યું કે—હે મહાનુભાવ ! તમારા જેવા કુલીન મુનિરાજે આવા દુર્ગતિમાં લઈ જનારા વિચારે કરવા એ તદ્દન ગેરવ્યાજબી છે. પાપમય સંસારરૂપી કચરાનો ત્યાગ કરીને કયો સમજી માણુસ ફરી તેની આહના કરે ? હે મુનિરાજ ! જે (ઝેર) ત્યાગ કર્યું તેને ફરી લેવા ઇચ્છા કરાયજ નહિ, એવું ડહાપણુ તો તિર્યંચોમાં પણુ દેખાય છે. બુચ્ચો સર્પમાં એ બાતિ હોય છે. ૧. એક—અગંધન કુલના સર્પો. ૨. ગંધન કુલના સર્પો. તેમાં અગંધન કુલના સર્પ જેને કરડે, તે ઝેર પ્રાણાંત કષ્ટમાં પણુ ફરી ચૂસવા આહિજ નહિ. મંત્રવાદી ઘણી ધમકી બતાવે, તો પણુ મરણુ સ્વીકારે પણુ વમેલું ઝેર કોઈ દિવસ ચૂસશેજ નહિ. જ્યારે સર્પ જેવા તિર્યંચમાં પણુ આવી સમજણુ હોય છે, તો પછી હે મુનિરાજ ! તમે મનુષ્ય છતાં વમેલા (ત્યાગ પ્રેલા) ભોગોને કેમ આહો છો ? યાદ રાખજે કે ‘ ભોગથી

સુખ-મળે એમ માનવું એ ભયંકર ભૂલ ભરેલું છે. કારણ કે જેઓ સુખની ઇચ્છાથી લોગને સેવે છે, તેઓ ભયંકર રોગોની વેદના અહીં લોગવીને નરકાદિ દુર્ગતિના આકરા દુઃખો લોગવે છે.

લોગના સેવનથી આ ભવ અને પર ભવ એમ બંને ભવ બગડે છે. કહ્યું છે કે-આત્મસુખાર્થં ક્રિયતે મોગઃ પશ્ચાદ્ ભવતિ શરીરે રોગઃ ॥ રોગે જાતે મરણં શરણં-તદપિ ન મુચ્ચતિ પાપાચરણમ્ ॥ ૧ ॥ ડાહ્યા માણુસે કોઈ પણ કાર્યની શરૂઆત કરતાં પહેલાં 'આનું ભાવી પરિણામ (ફલ) સાડું આવશે કે ખુરું ? જો સાડું પરિણામ જણાય, તો કાર્યની શરૂઆત કરવી નહિ તો વિપરીત કાર્ય કરતાં તેનાં માઠાં પરિણામ (ફલ) એવાં લોગવવાં પડે છે કે જેથી ઠેઠ સુધી પશ્ચાત્તાપ થયા કરે છે. કહ્યું છે કે-સગુણમપગુણં વા કુર્વતા કાર્યજાતં, પરિણતિરવધાર્યા યત્નતઃ પંડિતેન ॥ અતિરમસકૃતાનાં કર્મણા-માવિપત્તેર્ભવતિ હૃદયદાહો શલ્યતુલ્યો વિપાકઃ ॥ ૧ ॥ હે મુનિરાજ ! હવે કંઈ સમજો. આ કાર્ય (વ્રતથી ચૂકવું) એ ભવિષ્યમાં જરૂર દુર્ગતિમાં લઈ જશે. નીતિ શાસ્ત્રકારે શીખામણુ દીધી છે કે-વગર વિચાર્યું કાર્ય કોઈ દિવસ ન કરવું, કારણ કે તેમ કરીએ તો અવિવેકથાય, તેથી ભવિષ્યમાં ઘણી વિપત્તિઓ લોગવવી પડે. જેઓ દીર્ઘદષ્ટિથી વિચાર કરીને કામ કરે છે, તેજ ઉત્તમ પુરૂષો દ્રવ્ય ભાવ સંપત્તિનાં સુખ લોગવી શકે છે. કહ્યું છે કે (ઉપજાતિ વૃત્તમ્) સહસા વિદધીત ન ક્રિયા-મવિવેકઃ પરમાપદાં પદં ॥ વૃણુતે હિ વિમૃશ્યકારિણં ગુણલબ્ધાઃ સ્વયમેવ સંપદઃ ॥ ૧ ॥

આવી રીતે સમજવતાં છતાં ક્ષુલ્લક મુનિ ન સમજ્યા. જેથી તે અન્ય મુનિરાજે સાધ્વી શ્રી યશોલદ્રા (ક્ષુલ્લક મુનિની માતા)ને જણાવી. ત્યારે તેણે (સાધ્વીએ) ક્ષુલ્લક મુનિને સંયમમાં સ્થિર કરવા ઘણા પ્રયત્ન કર્યો, છેવટે કહ્યું કે “તું જેમ તારી ઇચ્છાથી ખાર વર્ષ સુધી સંયમમાં રહ્યો, તેમ મારા વચનની ખાતર હવે પણ ખાર વર્ષ સુધી સંયમની સાધના કર.” ક્ષુલ્લક મુનિ આ વચન સાંભળીને દાક્ષિણ્યતા (માતા આદિ વડીલના વચનનો તિરસ્કાર-લોપ કેમ કરાય ? આવા) ગુણને લઈને ખાર વર્ષ સુધી સંયમ માર્ગમાં રહ્યા. એમ તેજ (દાક્ષિણ્યતા) ગુણને લઈને ગુરૂણીજી કીર્તિમતીજી સાધ્વીનું અને શ્રી અન્વિતસેન સૂરિ મહારાજનું અને ઉપાધ્યાયજીનું પણ વચન માન્યું. જેથી એ પ્રમાણે દાક્ષિણ્યતા ગુણે અડતાળીસ વર્ષ સુધી ક્ષુલ્લક મુનિને સંયમમાં ટકાવ્યા. છેવટે ભોગની લાલસાથી માતાએ આપેલ મુદ્રરત્ન અને રત્નકંબલ લઈને જો કે પુંડરીકના રાજ્યમાં આવ્યા, પણ ત્યાં નાટક જોવાનો પ્રસંગ મળ્યો, તેમાં આખી રાત ઠેક સુધી એક નટડી નાચ કરીને છેવટે થોડું નાટક બાકી રહ્યું, ત્યાં ઝોકાં ખાવા લાગી ત્યારે તેને મોટી નટડીએ ગીતમાં સમજાવ્યું કે-“હો સુંદરી ! રાત્રિના ઘણા ભાગ સુધી સારામાં સારું ગાયન-નાચ વિગેરે કરીને હવે થોડા સમય માટે શું કામ પ્રમાદ કરી કર્યા ઉપર પાણી ફેરવે છે ?” આ સાંભળીને ક્ષુલ્લકે વિચાર્યું કે-આ વચનમાંથી મારે પણ સમજવું જોઈએ કે જીવગીનો ઘણો ભાગ સંયમ સાધીને સફલ કર્યો, તો હવે ‘ખેાત ગઈ ને થોડી રહી’ આ કહેવત પ્રમાણે જીવગીનો

છેલ્લો ભાગ શા માટે બગાડવો ? જો હું સમજું હોઉં, તો મારાથી તેવું કામ થાયજ નહિ. આવી ઉત્તમ વિચારણા કરી મુનિ સંયમ માર્ગમાં ફરી સ્થિર થયા. એ નટકીના વચને તો યુવરાજ યશોભદ્ર, મંત્રી જયસંધિ, શ્રીકાંતા સાર્થવાહી અને કર્ણપાલ ભાવતને પણ સદ્બુદ્ધિ જગાડી અને સંયમ લેવા તત્પર બનાવ્યા. જેથી ક્ષુલ્લક મુનિ એ ચારે જણને લઈને ગુરૂની પાસે આવ્યા. તેમણે અનુમોદના કરી, અને ક્ષુલ્લક મુનિ સ્થિરપણે સંયમ સાધવામાં ઉજ્જમાલ થયા. પરિણામે આત્મકાર્યના સાધક બન્યા.

આ દષ્ટાન્તમાંથી શ્રાવકોને સમજવાનું મલે છે કે- દાક્ષિણ્યતા ગુણ જરૂર ધારણ કરવો, જેથી ધર્મ માર્ગમાં સ્થિરતાથી ટકી શકાય. અને કર્મમેલથી મલિન બનેલા આત્માને અલ્પ સમયમાં નિર્મલ બનાવી શકાય. દાક્ષિણ્યતા કરવી ખરી, પણ જેમાં પાપનું પોષણ થતું હોય, તેવા કાર્યમાં દાક્ષિણ્યતા કરાયજ નહિ. પુણ્યબંધના અને કર્મ-નિર્જરાના સાધનભૂત ધાર્મિક કાર્યોમાં તે ખૂશીથી કરવી. કારણ કે તેમ કરવામાં બંનેનું હિત સમાયત્વું છે. એમ દાક્ષિણ્યતા ગુણનું સ્વરૂપ ટુંકામાં જણાવ્યું. ઉત્તમ શ્રાવકોએ દાક્ષિણ્યતા ગુણની માફક લજ્જા ગુણ પણ જરૂર ધારણ કરવો. આ લજ્જા ગુણ બીજા અનેક ગુણોને પ્રકટાવે છે. ઉત્તમ લવ્ય જીવોના હૃદયમાં પ્રાણાંતે પણ અકાર્ય (પાપ) કરવાની લગાર પણ ઈચ્છા થાયજ નહિ, એ લજ્જા ગુણનોજ પ્રભાવ છે. પાપ કાર્યમાં લજ્જા રાખવાની હોય પણ ધર્મારાધનમાં લજ્જા હોયજ નહિ. સદાચાર સેવવાની તીવ્ર

ઉત્કંઠા અને જે ધર્મનું કાર્ય શરૂ કર્યું, તેમાં સ્નેહ કે બલા-
ત્કારને આધીન થયા વગર ઠેઠ સુધી ઉત્સાહી રહેવું, આમ
થવામાં લબ્ધ એજ કારણ છે.

લબ્ધ ગુણને ખાસ કરીને ઉત્તમ કુલની સાથે સંબંધ
હોય છે. કારણ કે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે કે ઉત્તમ કુળમાં જન્મેલા
પુરૂષો લબ્ધગુણ હોય છે. આ ખાબત ચંડરૂદ્રાચાર્યના શિષ્યના
દષ્ટાંતે સ્પષ્ટ સમજાશે. તે ખીના દુકામાં આ પ્રમાણે-કુલવાન
શેઠનો દીકરો પોતાના મિત્રોની સાથે આચાર્ય મહારાજની
ખાસે ગયો. મશકરીમાં મિત્રોએ કહ્યું કે આ દીક્ષા લેવા
આવ્યો છે. આ સાંભળીને ગુરૂએ લોચ કરવા માંડ્યો, ને
થોડીવારમાં ઘણા લોચ કરી પણ નાંખ્યો, ત્યારે શેઠના દીક-
રાએ વિચાર્યું કે-“ મારી અડધી દીક્ષા તો થઈ ગઈ, હવે
આવી સ્થિતિમાં ફરવું એ શરમ ભરેલું ગણાય, માટે હવે તો
દીક્ષા લીધી એનો નિર્વાહ કરવો એજ વ્યાજખી છે. ” આવો
વિચાર કરી દીક્ષા લીધી, અને સમતા ભાવે ગુરૂનો માર પણ
સહન કરીને તે મુનિએ કેવલજ્ઞાન મેળવ્યું, અને છેવટે આ
ખીના બાણી ગુરૂ પણ ક્ષમા ગુણ ધારણ કરી કેવલી બન્યા.
મશકરીમાં આરભેલું કામ શેઠના દીકરાએ પૂરું કર્યું, એ લબ્ધ
ગુણનોજ પ્રભાવ સમજવો. પૂર્વકૃત પાપકર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત
થએલા દુઃખમાં ધીરજ રાખવી. કારણ કે સુખ કે દુઃખ તે
પૂર્વે ખાંધેલા કર્મોનું ફલ છે. એટલે શાતા વેદનીય કર્મના
ઉદયે આ જીવ સુખને ભોગવે છે અને અશાતા વેદનીય
કર્મના ઉદયે દુઃખને ભોગવે છે. આવો વિચાર કરીને સંપ-
ત્તિના સમયમાં એટલે પોતાને સુખના દહાડા હોય, ત્યારે

અક્કડ ન થવું, (ગર્વ ધારણ કરવો નહિ; મારા જેવો દુનિયામાં બીજો કોણ સુખી છે ? આવી મગરૂરી ધારણ કરવી નહિ.) પણ સાવચેત થઈને લક્ષ્મી આદિનો દાનાદિ સત્કાર્યોમાં સદુપયોગ કરવો. તેમાં વિલાંબ (ઢીલ) કરવોજ નહિ. યાદ રાખવું કે-જેટલા દિવસ સુખ સાહિબી લોગવી, એનો અર્થ એ કે તેટલા દિવસનું પુણ્ય ખાલી થયું, એટલે જેમ જેમ સુખના દહાડા લંબાય, તેમ તેમ પુણ્યની મુંડી જરૂર ખાલી થાય છે, એમ સમજવું. આ બાબત બુદ્ધો સાક્ષિપાઠ-શ્રી વર્ધમાનસૂરિએ બનાવેલા વાસુપૂજ્ય ચરિત્રમાં દાનના પ્રસંગે શ્રી રતિસારવર્ણન ચાલે છે ત્યાં અવસરે જણાવ્યું છે કે-
 કાર્યઃ સંપદિ નાનન્દઃ, પૂર્વપુણ્યમિદે હિ સા ॥ નૈવાપદિ વિષા-
 દશ્ચ સા હિ પ્રાકૃપાપપિષ્ટયે ॥૧॥ અહીં અંતકાર એ પણ સમજાવે છે કે દુઃખના સમયમાં સમજી શ્રાવકોએ (શ્રાવકાદિ લવ્ય જીવોએ) કદી પણ હાય વોય કરવી નહિ, લગાર પણ ગભરાવું નહિ. આ સમયે તો જરૂર ખૂશી થવું જોઈએ. કારણ કે આત્માને એમ આશ્વાસન આપવું કે-હે જીવ ! આ કર્મ લેણીયાત પોતાનું લેણું લેવા આવ્યો છે. આ વખતે તું સારી સ્થિતિમાં છે. કારણ કે તારી પાસે જ્ઞાન ખબતનો ભરપૂર છે.

અહીં એક દૃષ્ટાંત સમજી લે-તે એ કે “ એક આબરૂ-દાર સરાફને ત્યાં એક બીજા માણસે લાખ રૂપિયા જમે મૂક્યા. અમુક ટાઈમ વીત્યા બાદ તે સરાફને ત્યાં તે માણસ મૂંડી લેવા આવ્યો. આ વખતે દેનાર સરાફને ત્યાં બે લાખ રોકડા પડ્યા છે, તેથી તે માગનારને દેતી વખતે એમજ કહેશે કે-હે ભાઈ ! તમે તમારા લાખ રૂપિયા ખૂશીથી લઈ

જાઓ, અને મનમાં એમ વિચારશે કે-આ લેણુદાર ખડલાં આવ્યો હોત, તો કદાચ મારે ના કહેવી પડત, પણ ખડુ સાડું થયું કે-આજે આવ્યો. કારણ કે રોકડ ભરપૂર છે. ” આ દૃષ્ટાંતમાંથી યોધ એ લેજે કે લાખ રૂપિયા (માગનારને) દેનાર સરાફ જેવો તું છે. તે જેમ દેવું ચૂકવે છે, તેમ તારે કર્મરાજનું દેવું ચૂકવવાનું છે. સરાફની પાસે જેમ રોકડ ભરપૂર હતી, તેમ તારી પાસે જ્ઞાન ખજાનો ભરપૂર છે. (એટલે તું સમજણના ધરમાં રહ્યો છે) માટે દેવું ચૂકવતી વખતે લગાર પણ ઉદાસ થઈશ નહિ. સાડું થયું કે આ મનુષ્ય ભવમાં પાપકર્મના ફલ લોગવવાનો સમય આવ્યો. કારણ કે કર્મનું સ્વરૂપ જાણવામાં છે કે-બાંધતી વખતે ચેતે તેને દુઃખ હોયજ નહિ, તે વખતે ન ચેત્યો તેથી આ દુઃખનો સમય આવ્યો. હવે તો હે જીવ ! તું જેટલા દિવસ દુઃખ લોગવીશ, તેટલા દિવસનો પાપરૂપી કચરો ખાલી થશે. ધરમાંથી કચરો જતો હોય ત્યારે તો ખૂશી થવું જોઈએ. આ તારા આત્મરૂપી ધરમાંથી પાપરૂપી કચરો ખાલી થાય છે, માટે આનંદમાં રહે. હાય વોય કરવાથી તો ઉલ્ટાં ખીજાં ચીકણાં કર્મો બંધાશે.

પંડિત-મૂર્ખ-રાજ-રંક-રોગી-નીરોગી એમાંના કોઈને પણ કર્મરાજ છોડતો નથી. ફેર એટલો પડે છે કે-જ્ઞાની પુરૂષો કર્મ ફલને સમતાલાવે લોગવે છે, ત્યારે અજ્ઞાની જીવો તેવા અવસરે ઘૈર્ય ગુમાવી જાણે છે. બાંધેલા કર્મોનાં ફલ ખંનેને જરૂર લોગવવાં પડે છે. એવું જેમ જૈન સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ જાણાવે છે, તેમ લગવંદ ગીતા પણ પોતાની માન્યતા

પ્રમાણે સ્વીકારે છે. ત્યાં કહ્યું છે કે-જ્ઞાનિનો ડજ્ઞાનિનશ્ચાત્ર-
સમે પ્રારબ્ધકર્મણિ ॥ ન કલેશો જ્ઞાનિનો ધૈર્યાત્-કિલશ્યત્ય-
જ્ઞોઽધૈર્યતઃ ॥ ૧ ॥ આ ચાલુ પ્રસંગે “ઓ દીન બી વીત
બયગા” આ દષ્ટાંત જરૂર યાદ રાખવું (જેથી દુઃખના સમ-
યમાં ધૈર્ય ટકી શકે) તે ટુંકામાં આ પ્રમાણે-એક રાજાને
મહા બુદ્ધિશાલી દીવાન (મંત્રી) હતો. તે રાજ્ય ચલાવવામાં
અને રાજા અને પ્રજા વચ્ચેના પ્રેમભાવ બાળવવામાં હોંશિયાર
હતો. આ ગુણને લઈને રાજા તેની ઉપર બહુ રાજી રહે છે.
એક વખત રાજાની આગળ કોઈ દુષ્ટ માણસે કહ્યું કે-“આ
દીવાન તમને પદબ્રષ્ટ કરવાને કોશીશ કરી રહ્યો છે.” રાજાને
“કાન હોય પણ સાન ન હોય” જેથી આ ખોટી બીનાને
પણ સાચી માનીને હંમેશના નિયમ મુજબ જ્યારે બીજે
દિવસે સવારે દીવાન કચેરીમાં આવ્યા, તે વખતે ક્રોધમાં આવીને
રાજાએ હુકમ ફરમાવ્યો કે “હે સીપાઈ ! દીવાનને કેદમાં
પૂરી દો.” હુકમ પ્રમાણે સિપાઈ દિવાનને કેદમાં લઈ ગયા.
અહીં દીવાન વિચારે છે કે-નક્કી કોઈ દુષ્ટ માણસે રાજાના
ખોટી રીતે કાન લલેર્યા છે, નહિ તો મને બીનગુનેગારને
ગુનો પણ જણાવ્યા વિના કેદમાં કેમ પૂરે ? ‘રાજાએ દિવા-
નને ભોજન પણ ન આપવું’ એવો હુકમ કર્યો હતો. જેથી
દીવાનને ખાવાનું પણ મલતું નથી. આવો દુઃખનો સમય
છે, તો પણ જ્ઞાની દીવાન લગાર પણ ખેદ કરતા નથી, અને
આત્માને આશ્વાસન દેવા માટે આનંદ પૂર્વક એજ શબ્દ
બોલે છે કે-‘ઓ દીન બી વીત જાય ણ’ દીવાનના મોંઠા
ઉપર લગાર પણ ઉઠાસીનતા દેખાતી નથી. ઉપરના શબ્દો

સિપાઈઓએ પણ સાંભળ્યા, પણ તેનો અર્થ તેઓ સમજતા નથી. કેટલોક સમય વીત્યા બાદ રાજાએ દીવાનની ખબર પૂછી. ત્યારે સીપાઈઓએ કહ્યું કે-હે રાજા! દીવાન તો બહુજ આનંદમાં રહે છે, ને 'ઓ દીન બી વીત જાય ગા' આવું બોલે છે. રાજા વિચારે છે કે-આ વાક્યનો અર્થ શો હશે? દીવાનને બોલાવીને પૂછું, તો આનો ખુલાસો મળે. રાજાએ સિપાઈને કહ્યું કે-દીવાનને બોલાવો. રાજાના હુકમથી સિપાઈ દીવાનને કચેરીમાં રાજાની આગળ લાવ્યો. રાજાએ પૂછ્યું કે-'ઓ દીન બી વીત જાય ગા' આ વાક્યનો અર્થ શો? દીવાને કહ્યું કે-હે રાજા! આનો અર્થ કહેતાં આપનો અવિનય થાય, માટે હું અર્થ કહેવા આહતો નથી.

રાજાએ કહ્યું કે-અવિનયની પ્રીકર કરવી નહિ. ખરો અર્થ નીડરપણે જણાવો. હવે તમને કેદખાનામાં નહિ રાખીએ. આવા નિર્ભય વચન સાંભળીને દીવાને કહ્યું કે 'ઓ દીન બી વીત જાયગા' આનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-કોઈને સુખના દહાડા હોય કે કોઈને દુઃખના દહાડા હોય, બન્ને જણાએ સમજવું જોઈએ કે 'ઓ દીન બી વીત જાયગા' એટલે સુખના દહાડા કાયમ રહેતા નથી, તેમજ દુઃખના દહાડા પણ કાયમ રહેતા નથી. આ નિયમ પ્રમાણે હે રાજા! તમારા સુખનાં દહાડા છે. તે પણ કાયમ રહેવાના નથી, અને મારે દુઃખના દહાડા છે, તે પણ કાયમ રહેવાના નથી. જ્યારે સુખના દહાડા હોય, ત્યારે સમજી માણસે મગર ન થવું જોઈએ, અન્યાય ન કરવો જોઈએ, કારણ કે અન્યાય કરવાથી ખાંધેલાં કર્મો પોતાનેજ લોગવવાના છે. અને જ્યારે

દુઃખના દહાડા હોય, ત્યારે મુંઝાવું નહિ, કારણ કે આવા સમયમાં કયાથી વિશેષ લાગણી રાખીને કાયાથી ધર્મારાધન કરવામાં આવે, સમતાભાવ રાખીએ, આત્મસ્વરૂપની ચિંતવના નિરંતર કરીએ, તો જરૂર પુણ્યનું જોર વધે. આ વખતે એમ અને છે કે-જેમ વધારે બળવાન માણસ નબળા માણસને દબાવી શકે, તેમ પુણ્ય (નું જોર વધે ત્યારે તે) બળિયું અને ત્યારે અદ્ય બળવાળા પાપનું જોર ટકી શકતું નથી. એ તો જગજાહેર છે કે-પાપના ઉદયથી દુઃખ મળે છે. હે રાજન્! મેં પાછલા લવમાં તમારું અનિષ્ટ કર્યું હશે, તેનું મને આ ફલ મળ્યું છે. આમાં ડાહ્યા માનવે એકલા બાહ્ય નિમિત્ત (તમે વગેરે)ને મુખ્ય નિમિત્ત કારણ તરીકે ન જ માનવા જોઈએ. કર્મ રાજા જે સ્થિતિમાં મૂકે, તેમાં આનંદ માનવો એ જીવન, અને તે સિવાયનું મરણ સમજવું. દીવાને કહેલી આ બીના સાંભળીને રાજાએ પોતાની ભૂલ કબુલ કરી અને આ દૃષ્ટાંતમાંથી બોધ લઈને જીવનમાં ઉતાર્યો. દીવાનને કેદખાનામાંથી મુક્ત કર્યો. ભવ્ય શ્રાવકોએ દીવાનની માફક દુઃખના સમયે ધૈર્ય રાખવું. તેમજ હુંમેશાં ન્યાયના માર્ગે ચાલવું. વળી ખોટા અશુભ વિચારોનો ત્યાગ કરવો. તથા બોલતી વખતે મિત-પ્રમાણસર અથવા જરૂર પૂરતું, તે વળી પ્રિય, સત્ય અને હિતકારી બોલવું. એમ શ્રી યોગ-શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. ૨૨૮.

ગ્રંથકાર શ્રાવકને ઉપયોગી હિતશિક્ષા આપે છે:—

દુર્જનતણી પાસે ન કરવી પ્રાર્થના તે આકરા,
આરંભને છોડી થવું માર્ગાનુસારી ગુણધરા;

સંતોષમય જીવન ગુજરે જિમ સમાધિ મરણને,
અંતિમ ક્ષણે પામે તથા શ્રાવક કરે વ્યવસાયને. ૨૨૯

અર્થ:—વળી શ્રાવકે વેપાર કરતાં દુર્જનની પાસે પ્રાર્થના ન કરવી. કારણ કે એક વાર પણ દુર્જનના સપાટામાં સપડાયા પછી તેના પ્રપંચમાંથી નીકળવું મુશ્કેલ થાય છે. વળી પૂર્વે કહેલા કૃષિ-ખેતી વગેરે ઘણા પાપવાળા આરંભ કાર્યોના ત્યાગ કરીને માર્ગાનુસારીના પાંત્રીસ ગુણોને ધારણ કરનારા થવું. તે માર્ગાનુસારીના ૩૫ ગુણો ટુંકામાં આ પ્રમાણે—આ ગુણો શ્રાવક ધર્મના માર્ગમાં જોડનારા તથા ટકાવનારા છે, માટે માર્ગાનુસારી ગુણો કહેવાય છે. તેના ઘણાં લેદા છે, તેો પણ મુખ્ય ગુણો ૩૫ છે. તેમાં—

૧ ન્યાયસંપન્ન વિલવ-શ્રાવકે ન્યાયથી ધન ઉપાર્જન કરવું જોઈએ. અન્યાયથી મેળવેલું ધન લાંબો ટાઈમ ટકેજ નહિ. ખાનારની ખુદ્ધિમાં જરૂર ફેરફાર થાય. કોઈએ સોંપેલી રકમ હોય, તેમાંથી ઉચાપત કરવી, એ અન્યાય કહેવાય. માપમાં, વાજમાં અને વેપાર વિગેરેમાં ભદ્રિકજનોને છેતરવા નહિ. કોઈને આડું અવળું ઉંધું ચતું સમજવીને પૈસો મેળવે એ પણ અન્યાયજ કહેવાય. ન્યાયથી પેદા કરેલું ધન ભલે ઓછું હોય તેો પણ એ (સો મણ લોઠા કરતાં) પાશેર સોના જેવું સમજવું.

૨ શિષ્ટાચાર પ્રશંસક:—શ્રાવકે ઉત્તમ જ્ઞાન અને ક્રિયા-મય સદાચાર (અથવા સદાચારી પુરૂષો)ની પ્રશંસા કરવી.

રાજવિરુદ્ધ કાર્ય કરવું નહિ, હિંસાદિ દોષોનો તથા સાતે વ્યસનોનો ત્યાગ કરવો. વિગેરે સદાચારને જરૂર સાધવો.

૩ સરખા કુલ અને શીલ (ધાર્મિક વર્તન) વાળાની સાથે વિવાહ કરી શકાય, તેમાં ગોત્ર જુદું હોવું જોઈએ. એક ગોત્રમાં તેમ ન થઈ શકે. બંનેનો (પતિ અને સ્ત્રીનો) એક સરખો ધર્મ હોવો જોઈએ. તેમ હોય તો ધર્મ સાધનામાં વિશેષ અનુકૂલતા જાળવી શકાય છે. ધાર્મિક ઝગડાઓ થતા નથી. સંપત્તિ જીવંતી ગુજરી શકાય.

૪ પાપભીરુ-ઉત્તમ શ્રાવકે ‘પાપનો બદલો પોતાનેજ લોગવવાનો છે’ એમ સમજીને પાપકાર્ય કરતાં જરૂર ચેતવું. પહેલેથી ચેતનારને ભવિષ્યમાં દુઃખ ન હોય. કહ્યું છે કે- ‘બંધ સમય ચિત્ત ચેતીએ, ઉદય મહા બલવાન અથવા ઉદયે શો સંતાપ”

૫ દેશાચાર પ્રમાણે વર્તન રાખવું:-જે દેશમાં રહેતા હોઈએ તેને અનુસરીને ધર્માદિને વાંધો ન આવે તેવા આચાર વિચાર તરફ લક્ષ્ય રાખી પ્રવૃત્તિ કરવી.

૬ કોઈનો પણ અવર્ણવાદ (નિંદા વચન) બોલવો નહિ. તેમાં અતુર્વિધ સંઘની તથા રાજાદિ અધિકારી પુરુષોની ક્યારે પણ નિંદા નજ કરવી જોઈએ. નિંદા કરવાથી નીચ ગોત્ર કર્મ બંધાય છે.

૭ જ્યાં પેસવાના અને નીકળવાના અનેક રસ્તા (દરવાજા વિગેરે) હોય, તેવા ઘરમાં શ્રાવકે રહેવું નહિ, કાર-

ણુ કે તેવા ઘરમાં રહેનારને ચોરાદિનો ઉપદ્રવ થાય. તથા તેવા ઘરમાં રહેતાં સ્ત્રી આદિ કુટુંબી જનો જીવનમર્યાદા-આબરૂ પણ જાળવી શકે નહિ. તથા જે ઘર ચારે બાજુથી ઠાંકેલું હોય, ત્યાં પણ શ્રાવકે રહેવું નહિ, કારણ કે તેવા સ્થલે અગ્નિ સર્પ વિગેરેના ઉપદ્રવના પ્રસંગે જલ્દી પેસવાની અને નીકળવાની પૂરેપૂરી મુશ્કેલી નડે છે. શ્રાવક જ્યાં રહે ત્યાં આજીવજીવના આડોશીપાડોશી ધર્મી હોવા જોઈએ. અને તેમ હોય તોજ કુટુંબના ધાર્મિક સંસ્કારો ટકે છે. પાડોશી ખરાબ હોય તો બાલકો વિગેરે કુટુંબીજનો તેનું તેવું વર્તન જોઈને ‘રાત્રિભોજન, અલક્ષ્યનું ખાવું’, ખરાબ ભાષા બોલવી વિગેરે’ ખરાબ પ્રવૃત્તિ કરવા મંડી જાય છે.

૮-જેઓ ઉત્તમ ધાર્મિક વિચાર કરે, વિચારીને ખપ પૂરતું પરહિતકારી સત્ય બોલે, તથા કાયાથી આવશ્યક પ્રભુ પૂજા દાનાદિ ધર્મની આરાધના કરે તેવા ધર્મિષ્ઠ પુરૂષોની સોબત કરવી. આવા પુરૂષો બીજાને પણ સમજાવીને (સારણા-વારણા-ચોયણા-પડિચોયણા કરીને) ધર્મમાં જોડે છે. તેમની સોબત કરવાથી પોતાની ભૂલ સુધરે, આપણું ધર્મમય જીવન બને, પાપ કાર્ય કરતાં ડરીએ અને આત્મકલ્યાણ સહેજે સાધી શકાય. મિત્ર પણ આવાજ સદાચારી જીવોને કરવા. કારણ કે તેવા ઉત્તમ શ્રાવકાદિ લબ્ય જીવોને શાસ્ત્રમાં કલ્યાણ મિત્ર કહ્યા છે. જ્યાં સદાચારી બહુ શ્રુત સાધર્મિક લબ્ય જીવો માંહે માંહે ઉત્તમ ચારે અનુયોગ ગર્ભિત વિચારોની આપ લે કરે, તે આયતન કહેવાય. શ્રાવકે તેવા ઉપાશ્રયાદિ સ્થાનને સેવનારા ઉત્તમ સાત્વિક પુરૂષોની સોબત કરવી.

સાત્ત્વિક પુરૂષો નિર્મલ શ્રદ્ધાગુણને ધારણ કરે છે. શ્રી આનંદ શ્રાવક, સુલસા, રેવતી શ્રાવિકાદિની માફક દૈવિક પરીક્ષાના પ્રસંગે પણ ધર્મથી ચલાયમાન થયા નથી. તેઓ જન્મતી વખતે બીજાને દંઠનેજ જન્મે છે. તથા કષાયો સેવતા નથી, સાચું બોલે છે, તથા મેઘા-બુદ્ધિ-ઘૈર્ય-વિનય-દયા ને ધારણ કરે છે, અને આત્માદિ પદાર્થોનું નિર્દોષ જ્ઞાન મેળવે છે. તથા ઉદ્ધવાસથી સરલતા પ્રધાન ઉત્તમ-નિરભિલાષ પ્રવૃત્તિ કરનારા હોય છે. એમ તો બીજા શાસ્ત્રોમાં પણ રૂપાન્તરે (બીજી રીતે) કહ્યું છે તે આ પ્રમાણે—સત્ત્વં રજસ્તમસ્ત્રીણિ વિજ્ઞેયાઃ પ્રકૃતેર્ગુણાઃ ॥ તૈશ્ચ યુક્તસ્ય ચિત્તસ્ય-કથયામ્યશ્ચિલાન્ગુણાન્ ॥ ૧ ॥ ॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતવૃત્તમ્ ॥ આસ્તિક્યં પવિ-જ્યમ્બોજનમનુત્તાપશ્ચ તથ્યં વચઃ । મેઘાબુદ્ધિધૃતિશ્ચમાશ્ચ કરુણા જ્ઞાનં ચ નિર્દમ્બતા ॥ કર્માનિદિતમસ્પૃહં ચ વિનયો ધર્મઃ સદૈવાદરાદ્-પતે સત્ત્વગુણાન્વિતસ્ય મનસો ગીતા ગુણા જ્ઞાનિભિઃ ॥ ૧ ॥ તેમજ શ્રાવકે રાજસી અને તામસી પુરૂષોની સોબત ક્યારે પણ નજ કરવી જોઈએ. તેમાં રાજસી પુરૂષો ક્રોધી હોય છે, નિર્દયપણે સામાની ઉપર પ્રહાર કરે છે, ભોગ સાધનને માટે ઘણું કષ્ટ સહન કરે છે, તેમને સાંસારિક તુચ્છ સુખની ઈચ્છા વધારે હોય છે, તેઓ ભોગતૃષ્ણાના ગુલામ બને છે, માયાને સેવે છે; જૂઠું બોલે છે. અધીરતા અને અહંકારવાળા હોય છે, લક્ષ્મી આદિની મોઝમજ ભોગવે છે અને તેવી સ્થિતિમાં મદોન્મત્ત બને છે. ભોગ સાધન મેળવવા માટે ઘણી મુસાફરી કરે છે. અને તેમને ઐહિક સુખની તીવ્ર લાલસા હોય છે. આ વાત રૂપાન્તરે બીજા શાસ્ત્રોમાં પણ કહી છે. તે આ પ્રમાણે—(શાર્દૂલવિક્રીડિ-

તવૃત્તમ્) ક્રોધસ્તાડનશીલતા ચ बहुलं दुःखं सुखेच्छाऽ
 धिका । दम्भः कामुकताऽप्यलीकवचनं चाधीरताहंकृतिः ॥
 ऐश्वर्यादभिमानिताऽतिशयितानन्दोऽधिकं चाटनं । प्रख्याता
 हि रजोगुणेन सहितस्यैते गुणाश्चेतसः ॥ २ ॥ तथा

તામસી પુરૂષો-શ્રદ્ધા ગુણુ વિનાના હોય છે, અપ્રસન્ન
 (સખેદ) રહે છે, બહુજ આળસુ હોય છે, અને તેમની
 બુદ્ધિ મલિન હોય છે, તેઓ અકાર્ય સેવીને રાજી થાય છે,
 ઘણી નિદ્રા સેવે છે, જ્ઞાનમાર્ગથી વેગળા રહે છે, તેમજ
 મૂઠ અને ક્રોધાંધ હોય છે. આ વાત સંક્ષેપમાં ખીજી રીતે
 અન્યત્ર આ પ્રમાણે કહી છે-(શાર્દૂલવિક્રીડિતવૃત્ત) નાસ્તિ-
 ક્યં સુવિષ્ણ્ણતાઽતિશયિતાઽસલસ્યં ચ દુષ્ટા મતિઃ । પ્રીતિર્નિ-
 ન્દિતકર્મશર્મણિ સદા નિદ્રાલુતાઽહર્નિશમ્ ॥ અજ્ઞાનં કિલ
 સર્વતોઽપિ સતતં ક્રોધાંધતા મૂઢતા । પ્રખ્યાતા હિ તમોગુણેન
 સહિતસ્યૈતે ગુણાશ્ચેતસઃ ॥૩॥ સાત્ત્વિક પુરૂષો વિશિષ્ટ જ્ઞાન
 ક્રિયા મય ધાર્મિક જીવન ગુજરે છે અને તેઓ ભવાન્તરે
 ઉચ્ચે (દેવલોકમાં અથવા મોક્ષમાં) જાય છે, રાજસી પુરૂષોનું
 લોભપ્રધાન જીવન હોય છે અને તામસી પુરૂષો-પ્રમાદ-મોહ-
 અજ્ઞાન દંભાદિ દોષોને સેવીને ભવાંતરે અધોગતિમાં જાય છે.
 સત્ત્વાત્સંજાયતે જ્ઞાનં-રજસો લોભ ઇવ ચ ॥ પ્રમાદમોહૌ તમસો
 -ભવત્યજ્ઞાનમેવ ચ ॥૧॥ ઊર્ધ્વ ગચ્છન્તિ સત્ત્વસ્થાઃ-મધ્યે તિષ્ઠન્તિ
 રાજસાઃ ॥ જઘન્યગુણવૃત્તિસ્થાઃ-અધો ગચ્છન્તિ તામસાઃ ॥ ૨ ॥

૯ શ્રાવકે પોતાના મહા ઉપકારી માતાપિતાની આજ્ઞા
 પ્રમાણે જરૂર વર્તવું. સવારે તેમને બંને હાથ જોડી વંદન
 કરવું. વિનયથી ભક્તિ કરવી તેમ કરવામાં પોતે માતા પિતાનો
 આશીર્વાદ મેળવીને સુખી જીવન ગુજારી શકે છે. માતા પિતાનો

અવિનય કદી પણ કરવો નહિ. તેમને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં અને પરલોક સાધનામાં કુલીન પુત્રોએ જરૂર મદદ કરવી.

૧૦ શ્રાવકે શાંતિમય ધાર્મિક જીવન ગુબ્ધરવા માટે જ્યાં રાજાઓનો માંહોમાંહે વિરોધભાવ ચાલતો હોય, તથા રોગચાલો અને દુકાલ હોય, ત્યાં રહેવુંજ નહિ.

૧૧ શ્રાવકે જેથી દેશ-જાતિ-કુલ-દેવ-ગુરુ-ધર્મ-માતા-પિતા આગરને લાંછન (ડાઘ-કલંક) લાગે તેવું કામ કદી પણ કરવું નહિ. મોહાદિને વશ થઈને જેઓ તેવું કરે છે, તેમને આ ભવમાં ભયંકર વેદના ભોગવવી પડે છે, અને પરભવમાં દુર્ગતિના દુઃખો ભોગવે છે.

૧૨ આવક (પેદાશ)ના પ્રમાણમાં ખર્ચની મર્યાદા બાંધવી. દેખાદેખી ખર્ચ કે દેવું વધારવાની ટેવ ન રાખવી, કારણ કે તેમ કરવાથી ભવિષ્યમાં અચાનક મુંઝવણ આવી પડે છે. માટેજ કુટુંબમાં વડીલે કરકસર અને સાદાઈની પદ્ધતિ પડે, તેવી યોજના કરવાની ખાસ જરૂરીયાત છે. આવક વધે તો તે સાધર્મિક ભક્તિ આદિ ઉત્તમ કાર્યોમાં જરૂર વાપરી દેવી જોઈએ. શુભ ખાતાની કે ધાર્મિક ખાતાની જે રકમ વાપરવાની હોય, તેનો જલ્દી નક્કી કર્યા પ્રમાણે સદુપયોગ કરવો. એમાં પોતાના નિમિત્તે કે કુટુંબના નિમિત્તે તેનો લગાર પણ અંશ વાપરી શકાયજ નહિ. ભૂલથી તેમ થતું હોય તો ન થાય, તેમ જરૂર કાળજી રાખવી, અને ભૂલની શુદ્ધિ કરવી. પ્રસંગે શ્રાવકે યાદ રાખવું કે સાધારણ ખાતાની

રકમ-જ્ઞાનકાર્યમાં અને દેવાદિના કાર્યમાં વાપરી શકાય, અને જ્ઞાન ખાતાની રકમ દેવાદિના કાર્યમાં વપરાય, પણ સાધારણ ખાતાના કાર્યમાં ન વપરાય. તથા દેવ દ્રવ્યની રકમ પ્રભુદેવના અને મંદિરના કાર્યમાંજ વાપરવી. પણ જ્ઞાનના અને સાધારણ ખાતાના કાર્યમાં નજ વાપરી શકાય.

૧૩ ધનને અનુસારે શ્રાવકે વેષ રાખવો. તેમજ તેવો વેષ રાખવો કે જેથી પોતાની આખરૂ જળવાય. પ્રભુ દેવ અને ગુરૂના દર્શન-વંદનાદિ પ્રસંગે દહેરામાં ઉપાશ્રયે ઉઘાડા માથે જઈ શકાય નહિ. દેવપૂજનના અવસરે, પૌષ્ઠ, ઉપધાન વહનાદિ પ્રસંગે માથું ખુલ્લું રહે તેનો વાંધો હોયજ નહિ.

૧૪ શ્રાવકે બુદ્ધિના આઠ ગુણોને સમજીને યાદ કરવા. હંમેશાં તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવી, તે આઠ ગુણો આ પ્રમાણે—
૧ પ્રભુદેવે કહેલા શાસ્ત્રોને સાંભળવાની તીવ્ર યાહના રાખવી.
૨ તેવા સિદ્ધાંતોને ઉદ્ઘાસથી નિરંતર સાંભળવા. ૩-સાંભળીને અર્થ સમજવો. ૪ સમજીને તે યાદ રાખવો. ૫ જિજ્ઞાસા બુદ્ધિએ તેમાં તર્ક કરવા (તે સામાન્ય જ્ઞાન). ૬ તેમ કરીને વિસ્તારથી વસ્તુતત્ત્વનો ઝોધ મેળવવો. ૭ અર્થનું જ્ઞાન લેવું. ૮ આ વસ્તુનું સ્વરૂપ આવું છે, જેમકે ચેતના સ્વરૂપવાળો જીવ છે. વિગેરે નીર્ણય રૂપે જ્ઞાન મેળવવું (તે તત્ત્વજ્ઞાન કહેવાય.)

૧૫ અમૃત, સાકર, શેલડી અને દ્રાક્ષથી પણ વધારે મીઠી ધર્મના સ્વરૂપને જણાવનારી શ્રી જિનવાણી સાંભળવી, જેથી

પોતાની ધાર્મિક ફરજો સમજાય અને તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરીને જરૂર આત્મહિત સાધી શકાય.

૧૬ અશુભ (ખાધેલું અનાજ ન પચે તે) અનેક રોગોને ઉપજાવે છે. આ ખાખત લાવપ્રકાશાદિ અનેક વૈદ્યક ગ્રંથોમાં કહ્યું છે કે—“ અજીણપ્રભવાઃ રોગાઃ ” આવું અશુભ હોય ત્યારે ધર્મિષ્ઠ શ્રાવકોએ જમવું નહિ. (નવું ભોજન લેવું નહિ.) તેવી સ્થિતિમાં જમવાથી ધાર્મિક સાધનામાં જરૂર ખલેલ પડે, રોગાદિની પીડા ભોગવવી પડે, એમ સમજીને ખાધેલું અનાજ પચી જાય, પછી નવું ભોજન લેવું.

૧૭ ભૂખ લાગે ત્યારે ખાવું, ટાઈમ ખીનટાઈમે જમવાથી આરોગ્ય સચવાય નહિ. તેમાં પણ ઊણોદરિકા તરફ જરૂર લક્ષ્ય રાખવું. આહારનો જેટલો ભાગ ગળેથી સુખે કરી ઉતારી શકીએ તેટલા ભાગનું નામ એક કોળીઓ કહેવાય. ખીજા ગ્રંથોમાં કુકડીના ઈંડાના આકાર જેટલો જે આહારનો ભાગ તે કોળીયો કહેવાય, એમ કહ્યું છે. સામાન્ય નિયમે પુરૂષનો આહાર ૩૨ કવલનો અને સ્ત્રીનો આહાર ૨૮ કવલનો જાણવો. એમાં ઉંમરના અને અવસ્થા વિશેષના પ્રમાણમાં ઓછાશ પણ સંલવે.

૧૮ ધર્મ, અર્થ અને કામ આ ત્રણમાં માંહોમાંહે એક ખીજાની જેમ મહત્તા અને અનુકૂલતા જળવાય, તેવી રીતે પ્રવૃત્તિ કરવી, એટલે ત્રણમાં ધર્મ અગ્રેસર છે, એમ સમજીને શ્રાવકે પહેલી ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ જાળવીનેજ બીજી પ્રવૃત્તિ કરવી ઉચિત છે. યાદ રાખવું કે ધર્મથીજ દ્રવ્ય વિગેરે તમામ

સુખના સાધનો મળે છે. ધર્મને આગળ કરીને ચાલનારા લભ્ય જીવો કોઈ પણ દિવસ દુઃખને લગાર પણ પામતા નથી. ધર્મને સાધવાથીજ ધનાદિની વૃદ્ધિ થાય છે. કહ્યું છે કે-ધર્મ વધતા ધન વધે-વધત વધત વધ જાય ॥ ધર્મ ઘટતા ધન ઘટે-ઘટત ઘટત ઘટ જાય ॥૧॥ ધાર્મિક નિયમને માન આપીને દ્રવ્યાદિ મેળવે તે લાંબો ટાઇમ જરૂર ટકે, ત્યાં અગ્નિ ચોર રાબ્બનો તલભાર પણ ભય હોયજ નહિ-કહ્યું છે કે-ચત્વારો ધનદાયાદાઃ-ધર્માગ્નિનૃપતસ્કરાઃ ॥ જ્યેષ્ઠબંધવમાનેન-ત્રયઃ કુપ્યન્તિ વાંધવાઃ ॥૧॥ હે માનવ! તું માથે પાઘડી પહેરે છે તે એમ સમજાવે છે કે હે માનવ! તું પા-ઘડીનો (૬મીની-ટનો) પણ ભરોસો રાખીશ નહિ. કારણકે અચાનક જીવનદોરી તૂટતાં વાર નહિ લાગે. બાહ્ય જીવનની સુખાકારીને માટે પુણ્યલાનંદી જીવોએ મહેલ, બગીચા, દવાખાના વિગેરે સાધનો માન્યા છે. તે દૃષ્ટિએ પણ આત્મિક જીવનની ઉન્નતિને માટે ધર્મની આરાધના કરવીજ જોઈએ. કારણકે તેથીજ આત્મા નિર્મલ બનીને પૂર્ણ સ્થિર શાંતિમય પરમપદને પણ સાધવા સમર્થ થઈ શકે છે. આ ધરાદાથી ઉત્તમ શ્રાવકે ધર્મારાધના થોડો ઘણો ટાઇમ જરૂર કરવુંજ જોઈએ. તેવા પ્રકારના નિયમિત ટાઇમટેબલ પ્રમાણે વર્તવાથી સર્વ અનુકૂળતા જાળવી શકાય છે.

૧૯ અતિથિ દાન એટલે સુપાત્રે દાન દેવું ને અનુકંપા દાન પણ ચૂકવું નહિ.

૨૦ ગોષ્ઠામાહિલ, જમાલિ વિગેરેના જેવો શ્રાવકે કઠા-અહ (ખોટી ઝકડ-લેપકડ) કરવો નહિ.

૨૧ વ્રત વિગેરે વિશિષ્ટ ગુણોને ધારણ કરે તે ગુણી પુરૂષ કહેવાય. તેવાનો પક્ષપાત કરવો, એટલે તેમની બહુમાન પૂર્વક સેવના કરવી, જેથી પોતાનું જીવન નિર્મલ બની શકે

૨૨ શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ ભગવંતોએ તથા રાજાએ જે દેશમાં જવાની ના પાડી હોય, અને જે ટાઇમે જે કાર્ય કરવાની ના પાડી હોય, અનુક્રમે તે દેશમાં જવું નહિ, ને તે ટાઇમે તે કામ કરવું નહિ. કારણકે તેમ કરવામાં અનેક બતની વગર ભેઠતી આપત્તિ ભોગવવી પડે છે.

૨૩ પોતાની શક્તિનો વિચાર કરીને ઇષ્ટ (કરવા ધારેલ ઉચિત) કાર્યનો આરંભ કરવો. ગળ ઉપરાંત કામ કરવાથી પરાજય પામીએ અને તેમ કરવું એ પડતીનું ચિહ્ન છે. પરમપૂજ્ય ન્યાયાચાર્ય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજે કહ્યું છે કે—“ ઉચિત ક્રિયા નિજ શક્તિ છંડી, જે અતિ વેગે ચઢતો; પણ ભવ સ્થિતિ પરિપક્વ થયા વિણ, જગમાં દીસે પડતો—૧ ધન્ય તે મુનિવરારે, જે ચાલે સમભાવે.

એ પ્રમાણે શ્રાવકે પોતાના બલાબલનો પણ જરૂર વિચાર કરવો. કારણકે તેમ જે ન કરે, તેને વગર મોતે મરવું પડે છે. ચાર કામ વગર મોતે મારનારા છે. તે આ-૧ જે પરસ્ત્રીગમન, દેવદ્રવ્યલક્ષ્ય વિગેરે લયંકર ગેરવ્યાજબી કાર્ય કરે. ૨ જે સગાં સંબંધિમાં નારહ વિદ્યાનો પ્રયોગ કરી ઝઘડા ઉભા કરે અગર કરાવે. ૩ જે પોતાથી અધિક બલવાળા પુરૂષની સાથે લડવા તૈયાર થાય. ૪ અને જે દોષની ખાણ જેવા સ્ત્રીવર્ગનો વિશ્વાસ કરે. કહ્યું છે કે—અનુચિતકર્મારંભઃ—

સ્વજનવિરોધો બલીયસા સ્પર્ધાં ॥ પ્રમદાજનવિશ્વાસઃ-મૃત્યો-
દ્વારાણિ ચત્વારિ ॥ ૧ ॥

૨૪ વ્રત જ્ઞાનાદિ ગુણુવંતપુરૂષોની પૂજા (પર્યુપાસના-
લક્ષિત-વિનય) કરવી.

૨૫ પોષણુ કરવા લાયક પુત્રાદિસ્વજન નોકર વિગેરેનું
પોષણુ કરવું, લેમના ધાર્મિક સંસ્કાર કેમ મજબુત થાય તે
તરફ જરૂર લક્ષ્ય રાખવું. અવસરે શાંતિથી અને પ્રેમથી
હિતશિક્ષા આપીને સન્માર્ગમાં જોડવા, ધીનસમજણુને લઈને
અવળે રસ્તે જતા હોય તેો અટકાવવા.

૨૬ જેમાં પોતાનું, દેશ, સંઘ, જ્ઞાતિ, સ્વજનાદિનું
અહિત સમાયેલું હોય, તેવું કામ લયંકર દુઃખ આપનાર છે,
આવો દીર્ઘદ્રષ્ટિ વાપરીને વિચાર કરીને તેવું પ્રાણુતે પણુ
ઉત્તમ શ્રાવકોએ નજ કરવું. જે કરવાથી સ્વપરહિત થાય,
તેવું કામ જલ્દી જરૂર કરવું.

૨૭ દુર્લભ માનવલવ પામીને હવે મારે શું કરવું જોઈએ ?
શું ન કરવું જોઈએ ? કયા પદાર્થો ખાવા લાયક નથી ? વિગેરે
જરૂરી જે જાણુવા જેવું હોય, તેને જાણુવું. છોડવા લાયક
જીવહિંસા વિગેરેને જરૂર છોડવા.

૨૮ અવસરે કોઈએ આપણું કામ કર્યું હોય, દુઃખના
સમયમાં મદદ કરી હોય, ધર્મમાર્ગમાં આપણુને આગળ
વધાર્યા હોય, તેવા ઉપકારી પુરૂષોનો ઉપકાર જરૂર માનવો,
તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું, ઉપકારનો યથાશક્તિ બદલો

આપવો. સમજી શ્રાવક 'ગરજ મટીને વૈદ્ય વેરી' એવું કામ તો કરેજ નહિ. કારણકે તેમાં ઘણું નુકસાન લોગવવું પડે.

૨૯-વિનય, દાન, વિવેક વિગેરે ગુણોથી લોકોને આપણું વર્તન જોઈને પ્રેમ જાગે તેવું સાદું ધાર્મિક વર્તન કાયમ રાખવું. અનીતિ કે લોકધર્મ વિરુદ્ધ વર્તન કરીએ તો લોકો ફિટકાર આપે, માટે શ્રાવકે તેમ કરવુંજ નહિ.

૩૦-લજ્જા ગુણ ધારણ કરવો, પ્રાણ્તાંત કષ્ટે પણ લીધેલા વ્રતો છોડવા નહિ, કારણકે તેમ કરવાથી બંને લવ બગડે, અને લોકમાં અપકીર્તિ-અવિશ્વાસ ફેલાય, મનમાં ખેદનો પાર રહે નહિ. કહ્યું છે કે-

વરં પ્રાણપરિત્યાગો, ન વ્રતપરિચંડનમ્ ॥

મૃત્યોશ્ચ ક્ષણિકં દુઃખં, માનભંગો દિને દિને ॥૧॥

૩૧-સર્વ જીવો સુખને ચાહે છે, મરવાને ચાહતા નથી કારણકે સર્વને પોતાના પ્રાણ બંધાવા હોય છે. કીડીથી માંડીને તપાસીએ તો ડેઠ હાથી સુધીના તમામ જીવોને જીવવું બંધાવું છે, માંકડ જેવાને પણ પકડવા જઈએ તો તે તરતજ લાગી જાય છે, એથી સાખીત થાય છે કે સર્વને જીવવું બંધાવું છે. કહ્યું છે કે-અમેઘ્યમધ્યે કીટસ્ય, સુરેન્દ્રસ્ય સુરાલયે ॥ સમાના જીવિતસ્યાશા, સમં મૃત્યુભયં દ્વયોઃ ॥૧ ॥ હજારો સાઈટીફિસ્ટો ભેગા થાય તોએ તેમાંના એકમાં પણ તાકાત નથી કે એક માખીની પાંખ પણ બનાવી શકે. જ્યારે બનાવવાનો અધિકાર નથી તો તેના (સામાના) પ્રાણ લેવાનો અધિકાર કઈ રીતે હોઈ શકે? એમ સમજીને ઉત્તમ શ્રાવકોએ દ્રવ્યાદિના

લોગે પણ સામાના પ્રાણુ જરૂર બચાવવા, અને ખીબને જરૂર ધર્મના રસ્તે દોરવા, ધરમાં દસ જગ્યાએ ચંદરવા બાંધવા. જયણા પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવી, એમ કરવાથી લાંબુ જીવન લોગવી શકાય, અને સુખ સાહિબી પણ ટકી શકે.

૩૨. શ્રાવકે સ્વભાવ શાંત રાખવો, જેથી પોતે સુખ-મય જીવન ગુંબરી શકે. સંપને વધારી શકે અને ખીબનું પણ ધાર્મિક જીવન ટકાવી શકે. કષાય સેવવા નહિ, સમતા ભાવ વધારવો, સામો ભૂલ કરે તો શાંતિથી સમજાવવો.

૩૩. શ્રાવકે પરોપકાર કરવામાં હંમેશાં શૂરા થવું. સાધર્મિક બંધુઓ આર્થિક સ્થિતિમાં નબળા હોય, તો યથા-શક્તિ મદદ કરીને જરૂર તેમને ટકાવવા. તેમ કરવામાં બિન શાસનને ટકાવવા જેટલો લાભ કહ્યો છે. આ બાબત આગળ વિસ્તારથી સમજાવીશ.

૩૪. (૧) કામ (૨) ક્રોધ, (૩) લોભ, (૪) માન, (૫) મદ, (૬) હર્ષ. આ છ શત્રુઓ આત્માને લયંકર નુકશાન કરે છે, માટે તે અંતરંગ શત્રુ કહેવાય છે. તેમાં ૧. કામ-વિષયવાસના. ૨. ક્રોધ-મનમાં બળવું અથવા સામાને લાલચોળ થઈને કઠોર વેણુ બોલવાં. ૩. લોભ-દ્રવ્યાદિને વધારે વધારે મેળવવાની તીવ્ર લાગણી (વલોપાત). ૪. મદ-જ્ઞાનાદિમાં મારા જેવો કોઈ નથી આવી ભાવના. તેના આઠ લેહ અને દરેક મદથી કોને કેવા ગેરલાલ થયા? તે ખીબા શ્રી સંવેગ-માલા ગ્રંથમાં જણાવી છે. જિજ્ઞાસુએ ત્યાંથી જોઈ લેવી.

પ. માન-અહંકાર. ૬. પાપ કરીને રાજી થવું તે હર્ષ. સમજી શ્રાવકે આ છ કદા શત્રુઓનો જરૂર ત્યાગ કરવો.

૩૫. ઈંદ્રિયોને વશ કરવી-પ્રભુદેવના આગમની વાણીને સાંભળવી એ લગામનું કામ કરે છે. જેમ લગામથી ઘોડાને વશ કરી શકાય, તેમ આગમની વાણી રૂપી લગામથી ઈંદ્રિયો રૂપી ઘોડાને વશ કરી શકાય છે. સ્વચ્છંદપણે રહેલી આ ઈંદ્રિયો સંસારી જીવોને ચારે ગતિનાં દુઃખ પમાડે છે. જીવો હાથીને સ્પર્શનેન્દ્રિયની પરાધીનતાને લઈને ઘણાં અસહ્ય દુઃખો ભોગવવાં પડે છે. માછલું લોઠાના કણેકવાળા કાંટામાં ભરાઈને મરણ પામે છે. એ રસનેન્દ્રિયનું પાપ સમજવું. દ્રાણેન્દ્રિયના પરવશપણને લઈને ભમરાને કમળના ડોડામાં ભરાઈ જઈને છેવટે મરવું પડે છે. તથા ચક્ષુરિન્દ્રિયની લોલુપતાને લઈને પતંગિયું દીવાની જ્યોતમાં અપલાઈને મરણ પામે છે. અને હરિણ શ્રોત્રેન્દ્રિયની લોલુપતાથી પારધીના હાથે મરણ પામે છે. કહ્યું છે કે-

“ રસનામેં મીન મરે, નયનમેં પતંગા,
શ્રવણમેં કુરંગ મરે, ભોગમેં માતંગા;
સુગંધમેં ભ્રમર મરે, જગત પંચ રંગા,
વિબુધ કરણ સંગ તજે, ધર્મ મેં અમંગા ॥૧॥

ઈંદ્રિયોના આવા વિકટ દુઃખોની વિચારણા કરીને ભવ્ય શ્રાવકોએ ઈંદ્રિયોને કાબુમાં રાખી ધર્મારાધન જરૂર કરવું જેથી આત્મિક લક્ષ્મીનો વૈભવ જલ્દી સાધી શકાય. તથા હે શ્રાવક! તું અત્યંત લોભનો ત્યાગ કરીને સંતોષવાળું જીવન ગુજારજે. આ બાબત શેલડી ચાવનારનું દૃષ્ટાંત સંવેગમાત્રામાં કહ્યું છે.

વળી શ્રાવકે તેવા પ્રકારના સરલ-નિર્દોષ વ્યવસાય-ધંધા વેપાર કરવા ભેદ્યએ. જેથી મરણની છેલ્લી ઘડીએ ૧સમાધિ મરણની પ્રાપ્તિ થાય. ૨૨૯.

નીચે જણાવેલી હિતશિક્ષા શું સાચા શ્રાવકો ભૂલે ખરા કે ? નજ ભૂલે એમ જણાવે છે:—

સર્વ પાપસ્થાન છોડે વ્યસન સાતે પરિહરે,
સદ્કો કરે ન લગાર અણધાર્યું મરણ એથી ખરે;
અન્યકૃત ઉપકાર સમરે ઉચિત બહલો પણ દીએ,
કર્મ કારણથી ખચી આહર્ષી જીવન જાળવે. ૨૩૦

અર્થ:—શ્રાવકે સર્વે અઠાર પાપસ્થાનકોનો ત્યાગ કરવો. તથા સાતે^૨ વ્યસનો છોડી દેવાં. કોઈ પણ જાતનો સદ્કાનો વ્યાપાર ન કરે, કારણ કે સદ્કાનો વ્યાપાર કરવાથી અચાનક મરણ (હાર્ટફેલ) પણ થાય છે. (આ સદ્કાના ધંધાથી દરેકને વગર મહેનતે પૈસાદાર થવાની ઈચ્છા આ જમાનામાં થાય છે, પણ દ્રવ્ય મળવું અથવા ન મળવું તે પુણ્યને આધીન છે. તથા વગર મહેનતનો પૈસો લાંબો વખત ટકતો

૧. સમાધિ મરણ:—શમતા પૂર્વકનું મરણ. મરતી વખતે પ્રાપ્ત થતી ચિરાંતી સ્થિરતા. શ્રી પંચસૂત્રમાં આ જાણતનો સારો વિસ્તાર કરેલો છે.

૨. સાત વ્યસનો આ પ્રમાણે:—૧ માંસ ખાવું, ૨ મદિરાપાન ૩ મૃગયા-શિકાર, ૪ વેશ્યાગમન, ૫ દૂત-જુગાર, ૬ પરસ્ત્રી લાંપટતા ૭ ચોરી. આ સાતમાંના એક એક વ્યસનથી પણ જીવો ઘણા દુઃખી થયા છે. તો સાતનું તો શું કહેવું ?

નથી. તેમજ તે ધંધાથી આર્ત ધ્યાન ઘણી વાર થયા કરે છે. કેટલાએ પૈસાદાર અને આબરૂદાર માણસોએ આ ધંધામાં ફસાઈને પોતાની આબરૂ તથા પૈસા ગુમાવ્યો છે. નબળી સ્થિતિમાં લોકો આગળ મોં નહિ દેખાડી શકવાથી કેટલાએ માણસોએ ઝેર વગેરે ખાઈને આપઘાત કર્યાના પ્રસંગો પણ બન્યા છે. માટે સુખી થવાની ઇચ્છવાળાએ આ અત્યંત હાનિકારક ધંધામાં પડવું નહિ.) તથા ઉત્તમ શ્રાવકો બીજાએ કરેલા ઉપકારને યાદ રાખે, તેમજ પોતાની શક્તિને અનુસારે ઉપકારીને યોગ્ય બદલો પણ આપે, તથા કર્મબંધના કારણથી^૧ અલગ રહીને આદર્શ-ધાર્મિક જીવન જીવે. ૨૩૦.

શુદ્ધ, વ્યવહાર જણાવીને શ્રાવક તે પછી શું કરે? તે હવે ગ્રંથકાર જણાવે છે:—

ભોજન પ્રસંગે પૂર્ણ રંગે દાન મુનિને દેઈને,
સાધર્મિ^૨ વાત્સલ્યાદિ સાધી પરિજનો સંભાળીને;
લીધેલ પ્રત્યાખ્યાન પારી ઉચિત ભોજન વાપરે,
વિસ્તાર એનો આગમે સંક્ષેપ શ્રુતધર ઉચ્ચરે. ૨૩૧

અર્થ:—ત્યાર પછી ભોજન કરવાના ટાઈમે મુનિરાજનો યોગ હોય તો તેમને પૂરેપૂરા ઉલ્લાસથી વહોરાવીને તથા શક્તિ પ્રમાણે સાધર્મિક વાત્સલ્ય^૨ કરીને તેમજ નોકર

૧. શ્રી સંવેગમાલામાં કર્મબંધના કારણોથી બચવાનો સ્પષ્ટ ઉપાય બતાવ્યો છે. શ્રી જ્ઞાનધર્મ પ્રચારક સભાએ છપાવી છે.

૨. સાધર્મિક વાત્સલ્ય—પોતાના સમાન ધર્મ પાળનાર તે સાધર્મિક. તેમનો પોતાની શક્તિ પ્રમાણે અન્નપાનાદિ વડે ઉચિત આદર સત્કાર

ચાકર વગેરે હોય તો તેમની પણ સંભાળ લઈને ત્યાર પછી પોતે ગુરૂ પાસે લીધેલું પચ્ચખખાણ પારીને ઉચિત-કલ્પે તેવું ભોજન વાપરે. આગમમાં આ સંબંધી ઘણો વિસ્તાર છે, તેનો વિધિ શ્રુતધરોએ ટુંકાણમાં આ પ્રમાણે કહ્યો છે. ૨૩૧

વ્યાપારન્યાયપ્રધાન કરીને ઉચિત ભોજનના ક્ષણે,
શ્રાવક ધરે આવે કરી તૈયાર શુભ નૈવેદ્યને;
ધરમંદિરે નૈવેદ્ય કેરો થાલ પ્રભુ આગલ ધરે,
મુનિને નિમંત્રણ વિનય ને બહુમાનથી નિયમા કરે. ૨૩૨

અર્થ:—ઉપર કહી ગએલી રીતે ન્યાય-નીતિપૂર્વક પોતાનો ધંધો કરીને ભોજનને યોગ્ય અવસરે શ્રાવક પોતાને ઘેર આવે. ત્યાર બાદ ભોજન માટે સંધેલી રસોઈમાંથી ઉત્તમ નૈવેદ્યને તૈયાર કરીને થાલમાં મૂકીને ધર મંદિરમાં પ્રભુદેવની સામે 'મૂકે. વળી મુનિરાજને આહાર માટે ઘણા વિનય અને આદરપૂર્વક નિમંત્રણ કરે. ૨૩૨.

કરવો તો. આ પ્રસંગે ચંદ્રાવતી નગરીના ૩૬૦ કરોડાધિપતિઓ કે જેઓ હંમેશાં ક્રમસર સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરતા હતા, સાધર્મિકભાઈની આર્થિક સ્થિતિ નબળી જાણે તો તેને ખાનગી મદદ પણ કરીને મૂલ સ્થિતિએ પહોંચાડવા ચૂકતા નહિ તેમનું દષ્ટાંત સમજવું. સાધર્મિકને ટકાવવાથી શાસન ટકાવવા જેટલો જરૂર લાભ થાય છે. ખીજને શાંતિ પમાડનાર ભવ્ય જીવોજ સાચી શાંતિ પામી શકે છે, આ વાત ભૂલવી ન જોઈએ.

૧. આ પ્રાચીન રિવાજ હતો. સાધર્મિક વાત્સલ્યાદિ પ્રસંગે વિવેકી શ્રાવકો હાલ પણ તે પ્રમાણે કરે છે. એથી પ્રભુની આગળ

હવે શ્રાવક કઈ રીતે મુનિને નિમન્ત્રણાદિ કરે તે જણાવે છે:—

નિઃસ્પૃહી મુનિરાજને નિર્દોષ આસન બેસવા,
વિનતિ કરે પરિવાર સહ વિધિ સાચવીને વાંદવા;
વૈદ્યના દૃષ્ટાંતથી દેશાદિ મીમાંસા કરી,
અશનાદિ ળહારાવે વિધાને દાન ભૂષણને ધરી. ૨૩૩

અર્થ:—સ્પૃહા રહિત મુનિરાજને નિમન્ત્રણ કરીને (ળહારવા માટે તેડી લાવીને) તેમને નિર્દોષ આસન ઉપર બેસવા માટે વિનતિ કરે. ત્યાર બાદ શ્રાવક વિધિપૂર્વક પોતાના પરિવાર સાથે તેમને વંદન કરે. વૈદ્યના^૧ દૃષ્ટાંતથી દેશ કાલ વગેરેની મીમાંસા-વિચારણા કરે. ત્યાર પછી દાનના પાંચ ભૂષણને સાચવીને અશન વગેરે ચાર^૨ પ્રકારના આહારને ળહારાવે. ૨૩૩.

નૈવેદ્ય થાળ (ભોજનની પ્હેલાં) જરૂર મૂકવો જોઈએ. એ શ્રાવકનો ધાર્મિક વ્યવહાર છે. તે પછી ભોજન કરાય. એમ સહેજે સમજી શકાય છે. શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદ શ્રાદ્ધવિધિ આદિમાં આ બાબત વિસ્તારથી કહ્યું છે.

૧. જેમ વૈદ્ય દરદીને તેનો દેશ, કાળ, ભાવ વગેરે તપાસીને પછી યોગ્ય દવા આપે છે, તેમ ઉત્તમ શ્રાવકો પણ સાધુ મુનિરાજને ગોચરી ળહારાવતાં સાધુ મુનિરાજ સંબંધી દેશ, શીત ઉષ્ણ ઋતુ સંબંધી કાલ, તથા મુનિરાજના ભાવ-પરિણામ એટલે અમુક વસ્તુ લેવાની ઇચ્છાવાળા છે કે કેમ ? વગેરે જાણીને મુનિરાજને ળહારાવે. (અશનાદિ આહાર આપે.)

૨ ચાર પ્રકારના આહાર આ પ્રમાણે:—

શ્રાવકે મુનિને ળ્હોરાવતાં ળહુજ સાવધાની રાખવી તે કહે છે:—

દાયક અને ગ્રાહક ઉભયને દોષ જિમ લાગે નહિ,
તેમ ળ્હોરાવે મુનિને દોષને જાણી સહી;
આવશ્યકે નિર્યુક્તિમાં ને પિંડ નિર્યુક્તિ શ્રુતે,
ખીના કહી શ્રુતધર ગુરૂએ જે મુણે ગીતાર્થ તે. ૨૩૪

અર્થ:—શ્રાવકે ગુરૂને ળ્હોરાવતી વખતે દાયક-ળ્હોરાવનાર (પોતે) તથા ગ્રાહક એટલે ળ્હોરાનાર મુનિરાજ એ બંનેને જેવી રીતે દોષ લાગે નહિ તેવી રીતે ળ્હોરાવવું. અહીં ળ્હોરાવનાર શ્રાવકે પોતાના નિમિત્તે લાગતા દોષોને નક્કી જાણવા જોઈએ. આ દોષો સંબંધી વિસ્તારપૂર્વક હકીકત આવશ્યક સૂત્રની નિર્યુક્તિમાં તથા પિંડ નિર્યુક્તિમાં શ્રુતધર-શ્રુતજ્ઞાની શ્રીભદ્રજાહુ સ્વામીએ કહેલી છે. જે શ્રાવકો તે દોષોને જાણે તેઓ અમુક અંશે ગીતાર્થ કહી શકાય. ૨૩૪.

હવે ગ્રાહક સુપાત્રના ચાર ભેદ બતાવે છે:—

ગ્રાહકતણા ચઉ ભેદ જિનપતિ રત્નપાત્ર સમા વરા,
નિરભિલાષી ગોચરી ન મળે તદા તપ ગુણુધરા;

૧. અશન—જે ખાવાથી ભૂખ તરત મટે તેવા ધઉ, મગ, ચોખા વગેરેના પદાર્થો.

૨. પાન—તરસ મટાડનાર પાણીની જાતિઓ.

૩. ખાદિમ—જે ખાવાથી તૃપ્તિ ઓછી થાય તેવા ફલ વગેરે.

૪. સ્વાદિમ—પાન, સોપારી વગેરે.

મુનિરાજ કંચનપાત્ર જેવા સાલિલાપ નિબંધને,
વ્રતધારી શ્રાવક રજત ભાજન જેહવા ઇમ પ્રવચને. ૨૩૫.

અર્થ:—ગ્રાહક એટલે દાન લેનારના ચાર પ્રકાર છે. તેમાં સૌથી ઉત્તમ હોવાથી રત્નપાત્ર સમાન જિનપતિ-વિચરતા તીર્થંકર જેહવા નંબરના ગ્રાહક જાણવા. તે પ્રભુદેવ નિરલિલાષી-અલિલાષા રહિત છે. ગોચરી^૧ નહિ મળે તો તપ ગુણમાં વૃદ્ધિ થશે અને મળશે તો તે દ્વારાએ ધર્મધ્યાનાદિ સાધનામાં મદદ થશે એવા પરિણામથી કોઈ પણ પ્રકારની અલિલાષા કરતા નથી. ણીજ નંબરના ગ્રાહક સુવર્ણ પાત્રની જેવા સાધુ મુનિરાજને કહ્યા છે, કારણ કે તેઓ અલિલાષા સહિત છે. તથા વ્રતધારી એટલે દેશવિરતિ શ્રાવકને સિદ્ધાન્તમાં રૂપાના પાત્ર (વાસણ) જેવા ત્રીજા નંબરના ગ્રાહક કહ્યા છે. ૨૩૫.

તામ્રભાજન જેહવા સમ્યક્ત્વ ગુણ ધારક નરા,
મુનિદાન ગુણુરાગી નિરાશંસી કહ્યા હાયક નરા;
નિર્દોષ પ્રાસુક દેય જાણી પૂજ્ય જિનવર આદિને,
પ્રતિલાભીએ ના ભૂલીએ જ્ઞાનાદિની ચઉ ભંગીને. ૨૩૬

અર્થ:—હવે ચોથા પ્રકારના ગ્રાહક તેતાંબાના વાસણ જેવા સમકિતધારી મનુષ્યોને કહ્યા છે. એ પ્રમાણે ચાર પ્રકાર

૧. ગોચરી—જેમ ગાય ચરતી વખતે આમતેમ ઉગેલા ઘાસને થોડું થોડું ચરતી જાય છે તેમ મુનિરાજ પણ ઘણા ધરે ફરતા ફરતા થોડો થોડો આહાર ગ્રહણ કરે એ મુદ્દાથી મુનિરાજના આહાર પાણીના ગ્રહણને ગોચરી કહી છે.

રના આહકને દાન આપવાનું ફલ પણ તેવાજ ક્રમે જાણવું. એટલે તીર્થપતિ તે ઉત્તમ આહક. તેમને દાન આપવાનું ફલ પણ સહુથી વધારે કહ્યું છે. તેથી ઉતરતું મુનિરાજને દાન આપવાનું ફલ જાણવું, તેથી દેશવિરતિને દાન દેવાનું ફલ ઉતરતું જાણવું. તેથી સમક્રિતીને દાન દેવાનું ફલ ઉતરતું જાણવું. તેમાં તીર્થકર રૂપી પાત્રને દાન આપવાનો પ્રસંગ તો કોઈક જીવોને કવચિત મળે છે. હવે અંથકાર દાન દેનારે કયા કયા ગુણો ધારણ કરવા તે કહે છે. મુનિરાજને દાનદે, તેમાં દાનમાં તથા મુનિના ગુણમાં રાગવાળા દાયક હોય, તેમજ નિરાશંસી-દાનના કોઈ પણ પ્રકારના પૌદ્ગલિક ક્રૂણની ઈચ્છા ન કરે એટલે નિયાણા રહિત હોય તે ઉત્તમ દાયક કહ્યા છે. માટે તેવા નિરાશંસી બનીને શ્રાવકે દોષ રહિત તથા પ્રાસુક-કલ્પે તેવી દેય-આપવા લાયક વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણીને તે નિર્દોષ વસ્તુઓ પૂજ્ય શ્રીજિનેશ્વર પ્રભુ વગેરેને ઠહારાવવી. અહીં ઠહારાવતાં જ્ઞાન-અજ્ઞાનની ચતુર્ભંગીને^૧ ધ્યાનમાં રાખવી. ૨૩૬.

હવે મુનિરાજને દાન આપવાનું ફલ કહે છે:—

મુનિરાજને નિર્દોષ દેતાં નિર્જરા એકાંતથી,
નહિ પાપ અંશે ઉજ્જુ કાલે દીર્ઘ મારગ હેતુથી;

૧. જ્ઞાન અજ્ઞાનના ૪ ભાંગા આ પ્રમાણે:—૧ આહક અને દાયક બંને જાણ (આ ભાંગો ઉત્તમ) ૨. આહક જાણ અને દાયક અજાણ. ૩ આહક અજાણ અને દાયક જાણ. (આ બે ભાંગા મધ્યમ) અને છેલ્લો ૪ આહક અજાણ અને દાયક અજાણ. (આ ભાંગો નકામો.)

દુષ્કાલ આદિક કારણે અપ્રાસુકાદિ આપતાં,
બહુ નિર્જરાતિમ પાપ ઓછું ભગવતીમાં લાખતા. ૨૩૭

અર્થ:—જે ભવ્ય જીવો નિરાશંસપણે સાધુ મુનિરાજને નિર્દોષ-દોષ રહિત કલ્પનીય દાન આપે છે તેમને એકાંતપણે કર્મોની નિર્જરા-કર્મનો દેશથી ક્ષય થવાનું શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં કહેલું છે. પાપ ખીલકુલ લાગતું નથી. વળી ઉનાળો હોય તેમજ ગોચરી જવાનો માર્ગ ઘણો છેટે હોય તેવા મહા અટવી આદિના પ્રસંગે અપ્રાસુક (દોષવાળું) આપતાં પણ લાલ ઘણો અને થોડે અંશે પાપ છે. તેમજ દુકાળ વગેરેના કારણથી અપ્રાસુક આપતાં પણ ઘણી નિર્જરા અને પાપ ઓછું. એ પ્રમાણે શ્રી ભગવતીસૂત્રમાં કહેલું છે. માટેજ શ્રવણે અવસર ક્ષેત્ર વગેરેના જાણ થવું જોઈએ. તેવો લાલ વ્યાખ્યાન શ્રવણાદિથી જરૂર મલે છે. ૨૩૭.

કારણ વિના મુનિરાજને શ્રાવક ન ઇતર કદી દીએ,
મુનિરાજ પણ પૃચ્છાદિથી નિર્દોષ વસ્તુને લીએ;
સહેજ શંકા જે પડે તો અંશ પણ બહેરે નહી,
તપ લાલ માને પૂર્ણ રંગે સંયમે તત્પર રહી. ૨૩૮

અર્થ:—ખાસ^૧ પ્રયોજન સિવાય શ્રાવક કદી પણ

૧. અહીં ખાસ પ્રયોજન તે સાધુ મુનિરાજ ગ્લાન બાલ વૃદ્ધ વગેરે હોય તેવા કારણો લઈ શકાય. તેમાં પણ અનુભવી વૈદ્ય અને ગીતાર્થ આચાર્યાદિક ગુરૂવર્યોની સત્ય સંમતિ જરૂર જોઈએ જ. સકારણ પણ સ્વેચ્છાનો ઉપાય કરાયજ નહિ વગેરે ખીના વિશિષ્ટ ગુરૂગમથી શ્રાવકે જરૂર જાણવી જોઈએ. અને જે શ્રાવક તેમ કરે, તોજ સંયમની આરાધનામાં મુનિરાજના ખરા મદદગાર કહી શકાય.

સાધુ મુનિરાજને ઈતર-સદોષ આહાર આપે નહિ. તેવીજ રીતે મુનિરાજ પણ પૃચ્છા-પૂછવા વગેરે સાધનોથી આહારાદિક વસ્તુને નિર્દોષ છે એમ જાણ્યા પછી ગ્રહણ કરે. પરંતુ તે વસ્તુના નિર્દોષપણામાં જરા જેટલી પણ જે શંકા-સંશય પડે તો તે વસ્તુ ખીલકુલ ગ્રહણ કરેજ નહિ. આવા અવસરે સંયમ માર્ગમાં તત્પરતા રાખી જરા પણ કચવાયા સિવાય પૂર્ણ આનંદથી એમ માને કે મને તપરૂપી લાલની પ્રાપ્તિ થઈ. ૨૩૮.

આ ગાથામાં શ્રાવક મુનિરાજને સદોષ આહારાદિક ક્યારે આપે? તે સમજાવે છે—

ગ્લાનાદિને ગીતાર્થ વચને ઈતર દાયક શ્રાદ્ધને,
ગ્લાનાદિનું સંયમ ટકંતા તે ગણે બહુ લાભને;
અવસરમળ્યોશુભ એહથીનિજ જન્મને પાવન ગણે,
પૂજા પરે દૃષ્ટાંતથી કૂપના ન માને દોષને. ૨૩૯

અર્થ:—ગીતાર્થ એટલે સૂત્ર અર્થના જાણુ પરમ ચરણકરણાનુરાગી એવા પૂજ્ય શ્રી આચાર્ય મહારાજ આદિના વચનથી (કહેવાથી) ગ્લાનાદિ એટલે મુનિરાજ કોઈ વ્યાધિથી પીડિત હોય વિગેરે ખીજ પણ તેવા પ્રસંગે (આદિ શબ્દથી આગાઠ યોગોદ્દહન વગેરે પ્રસંગમાં) ઈતર-દોષ સહિત આપનાર શ્રાવકને ઘણો લાભ મળે છે. કારણ કે તેવા પ્રસંગમાં ગ્લાન સાધુના સંયમને ટકાવવામાં પોતે નિમિત્તરૂપ થાય, તેને શ્રાવક બહુ મોટો લાભ માને. આથી મને સારો અવસર

મળ્યો એવી ભાવના પૂર્વક ખોતાના જન્મને તે પવિત્ર ગણે, અને પૂજની પેઠે એટલે પૂજ કરતાં સચિત્ત પાણી તથા સચિત્ત કૂલ વગેરે વાપરવા છતાં જેમ પૂજમાં ઘણું લાભ પ્રથમ કહી ગયા તેની જેમ કૂવાના^૧ દષ્ટાન્તથી તે સમજી શ્રાવક સદોષ આહાર આપવા છતાં દોષ માનતો નથી. ૨૩૯.

ગીતાર્થાદિની આજ્ઞાથીજ સેવવામાં આવતા અષવાદ પ્રસંગે પણ સાધુ મહાત્માઓએ આવો ઉત્સર્ગ માર્ગ નજ ભૂલવો જોઈએ એ જણાવે છે:—

ઉત્સર્ગ માર્ગ પ્રદીપ જેવો એહ નિર્મલ ગોચરી,
મલતી તદા અપ્રમાદ પાલે એષણા જયણા ખરી;
મુનિવર અકલ્પ્ય પદાર્થ દાયક શ્રાદ્ધને કલ્પે નહી,
મુજ આ કહે ઈમ શાંતિથી પણ ઉપર તસકોપેનહિ. ૨૪૦

અર્થ:—ઉત્સર્ગ માર્ગ એટલે દીવા જેવો મુખ્ય રસ્તો મુનિરાજને પાલવાનો તો આ પ્રમાણે છે. જ્યારે નિર્મલ-શુદ્ધ અથવા દોષ રહિત ગોચરી મળતી હોય ત્યારે તો સાધુ મુનિરાજે પ્રમાદ રહિત થઈને એટલે એક ઘરે શુદ્ધ

૧. કૂવાનું દષ્ટાન્ત આ પ્રમાણે:—જેમ કૂવો ખોદતાં પ્રથમ શ્રમ પડે, શરીરે માટી વગેરે ચોંટે તથા તરસ પણ લાગે, પરંતુ જ્યારે કૂવો ખોદાઈ રહે અને પાણી નીકળે, ત્યારે તે પાણીથી નહાવાથી શ્રમ દૂર થાય, શરીર પણ સાફ થાય અને તરસ મટે. તથા કાચમનું તરસનું દુઃખ દૂર થાય. ખાસ વિશિષ્ટ કારણે સદોષ દાન દેતાં પણ લાભ અધિક હોવાથી દોષ કહ્યો નથી.

નથી મળતી તો બીજે ઘેરથી મળશે, બીજે ઘરે નહિ મળે તો ત્રીજે ઘેરથી મળશે એ પ્રમાણે વિચારી ઠહોરવા જવામાં આગસ દૂર કરી દોષ રહિત ગોચરી લેવી અને આજ એપણા સમિતિની ખરી જયણા કહેલી છે. વળી અબ્બણુ શ્રાવક અકલ્પ્ય — ન કલ્પે તેવી સદોષ ગોચરી આપે તો તેને શાન્તિપૂર્વક કહેવું કે આવા પ્રકારની ગોચરી અમને કલ્પે નહિ. પરંતુ તે શ્રાવક ઉપર જરા પણ ગુસ્સે થાય નહિ. ઉપર જણાવેલી બીનાનું રહસ્ય એ છે કે—નિર્મલ શીલવ્રતની આરાધના કે જેમાં ગમે તેવા વિકટ કારણે પણ અપવાદ પ્રવૃત્તિ હોઈ શકે જ નહિ, તે સિવાયના મૂલોત્તર ગુણની આરાધનામાં અધિક લાલની અપેક્ષાએ યથાર્થ ગીતાર્થ ભાવાચાર્યાદિ પૂજ્ય પુરૂષોની યોગ્ય સૂચનાથી શ્રાવક લક્ષિતનો અપૂર્વ લાલ બાણીને અને—“ મુનિદ્વેહ ટકવાથી મુનિરાજ હબરોનો ઉદ્ધાર કરશે.” એવા ઉદ્ધાર અને સરલ આશયથી લક્ષિત કરતાં એકાંત લાલજ મેળવે છે. પરંતુ અપવાદ સેવનાર સાધુ મહાત્માની ઉત્સર્ગ માર્ગ તરફજ દ્રષ્ટિ હોય છે, તેથી એમ વિચારે કે મેં અપવાદ સેવ્યો, તે ઠીક નહિ, સાજે થઈશ ત્યારે અવસરે તેનું શ્રી ગુરૂ મહારાજની પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત જરૂર લઈ નિર્મલ થઈશ. ગીતાર્થની દીર્ઘદ્રષ્ટિ હોય છે. સ્વચ્છંદપણે અપવાદ સેવનારને આરાધકપણું નથીજ. ઉત્સર્ગ માર્ગને ટકાવનારજ અપવાદ માર્ગ હોઈ શકે. કોરટના અને હાઈસ્ક્રુલોના કાયદાઓ લક્ષ્યમાં રાખનાર લબ્ય જીવો ઉપરની બીના સહેલાઈથી સમજી શકશે. વિવિધ જીવોને વિવિધ પ્રકારે પ્રભુ લાપિત પવિત્ર માર્ગમાં સ્થિર કરવા એટલે પ્રગતિશાક્તી બનાવવા.” એવા અનેક

મુદાઓથી પૂજ્ય ગણધરાદિ મહા પુરૂષોએ પંચાંગીની રચના કરી છે, એ જરૂર લક્ષ્યમાં રાખવું જોઈએ. ૨૪૦.

પૂર્વે કહેલી બીના સ્પષ્ટ સમજાવે છે:—

દ્રવ્યાદિને આધિન છે અપવાદ માર્ગ ગીતાર્થનો,
ના અન્યનો નિઃસ્યંદ જાણે તેહ બંને માર્ગનો;
ગીતાર્થ તિમ ગીતાર્થની નિશ્રા વિષે વાસો કરે,
તે બેઉ આરાધક કહે શ્રુત અપર મુનિને પરિહરે. ૨૪૧

અર્થ:—આગલી ગાથામાં કહેલો ઉત્સર્ગ માર્ગ સાચવવાનો સાધુએ આદર રાખવો. કારણ કે ગીતાર્થ ગુરૂઓએ જણાવેલો અપવાદ માર્ગ તે તો દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર વગેરેને આધીન છે (એટલે દ્રવ્યથી જે સાધુ ગ્લાન એટલે રોગી હોય અથવા વૃદ્ધ હોય તેવા પ્રસંગે, ક્ષેત્રથી જે ક્ષેત્રમાં શુદ્ધ ગોચરી અસંલવિત હોય, કાલથી ઉનાળો વગેરે સખત ગરમીનો કાળ હોય તથા ભાવથી ગોચરી બહારાવનારના ઓછા પરિણામ વગેરે કારણોએ અપવાદ માર્ગ કહ્યો છે) પણ બધા સાધુઓને માટે અપવાદ માર્ગ નથી. એ પ્રમાણે ઉત્સર્ગ માર્ગ અને અપવાદ માર્ગ બંનેનું નિઃસ્યંદ એટલે તાત્પર્ય ગીતાર્થ જ જાણી શકે છે, માટે જ જે મુનિઓ ગીતાર્થ છે તથા ગીતાર્થની નિશ્રાએ વસનારા સાધુઓ છે તે બંનેને આરાધક કહ્યા છે (કારણકે ગીતાર્થ બંને માર્ગનું તત્ત્વ જાણે તેથી સમયોચિત લાભાલાભ જાણી વર્તન કરી શકે. તથા ગીતાર્થની નિશ્રાએ વર્તનારા પણ ગીતાર્થની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે

માટે બંને આરાધક કહ્યા) અને આ બંને સિવાયના અગ્ની-
તાર્થ અને મરણ મુજબ સ્વચ્છંદે વર્તનારા મુનિઓ
વિરાધક કહ્યા છે. ૨૪૧.

અન્ય પૂજનિક પૂર્વાધરના બહુ વિચારો વિસ્તરે,
છઠ્ઠા ઉદ્દેશો આઠમા શતકે ભગવતીમાં ખરે;
શ્રાવક અપાત્રે દાન દેતાં પાપને એકાંતથી,
બાંધે ન પામે નિર્જરાનો લાભ રજ ખોટું નથી. ૨૪૨

અર્થ:—વળી પાંચમા અંગ શ્રીભગવતી સૂત્રમાં આઠમા
શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં બીજા પૂજા કરવા યોગ્ય પૂર્વાચાર્ય
મહારાજે આ ચાલુ બાબતમાં વિસ્તાર પૂર્વક ઘણા વિચારો
જણાવ્યા છે. વળી જે શ્રાવક અપાત્ર-લાયકાત રહિત કુપાત્રને
ગુરુબુદ્ધિથી દાન આપે છે, તે એકાંત પાપને બાંધનારો થાય
છે, કારણકે તેણે અપાત્રને આપેલું દાન તે અપાત્રપણાને
પુષ્ટિ કરનાર થાય છે, અને તેથી તે શ્રાવકને જરા પણ
નિર્જરાનો-કર્મક્ષયનો લાભ થતો નથી. (એવું જે કહ્યું છે)
તે જરા પણ ખોટું નથી. માટે શ્રાવકે ગુરુબુદ્ધિથી દાન દેતી
વખતે પાત્ર-અપાત્રનો વિચાર અવશ્ય કરવો. ૨૪૨.

હવે અકલ્પ્ય પદાર્થ ન દેવો જોઈએ વગેરે બીના
જાણવાની શ્રાવકને જરૂર છે, તે જણાવે છે:—

અલ્પાયુના ત્રણ હેતુ હિંસા જૂઠા દૂષિત વસ્તુને,
દેતાં સમજતાં શ્રાદ્ધ ન દીએ કદિ અકલ્પ્ય પદાર્થને;

નિંદા કરી ગુણિપાત્રની શ્રાવક દીએ નહિ દાનને,
તેમ કરતાં જરૂર બાંધે અશુભ દીર્ઘાયુકને. ૨૪૩

અર્થ:—અદ્યાયુ એટલે ટુંકું આયુષ્ય બાંધવાના ત્રણ હેતુઓ કહ્યા છે. ૧ હિંસા-જીવહાત, ૨ જૂઠું-અસત્ય બોલવું તે, ૩ સુપાત્રને દોષવાળી વસ્તુ આપવાથી. એમ ત્રણ પ્રકારે ટુંકું આયુષ્ય બાંધાય છે એવું સમજનાર લબ્ય શ્રાવકો સાધુને અકલ્પનીય એટલે ન બપતો પદાર્થ કદાપિ આપતા નથી. વળી શ્રાવકે ગુણિપાત્ર એટલે ગુણવન્ત એવા સુપાત્રને નિંદા કરીને દાન આપવું નહિ. કારણ કે નિંદા કરીને સુપાત્રને દાન આપનાર જીવો નક્કી લાંબી સ્થિતિવાળા અશુભ આયુષ્યને બાંધે છે. ૨૪૩.

હવે પૂર્વેની બીનાનો વિસ્તાર ક્યાં છે? તે સ્થલ જણાવીને શ્રાવકના પ્રકાર જણાવે છે:—

વિસ્તાર પાંચમ શતકના ઉદ્દેશ છડે ગુરૂ કહે,
બે ભેદ શ્રાવકના કહ્યા સંવિગ્ન ભાવિત પ્રથમ એ;
લુબ્ધક નિદર્શન ભાવ શ્રાવક ભેદ બીજે જાણીએ,
સૂક્ષ્મ અર્થ વિચાર સાચો માનીએ ના તાણીએ. ૨૪૪

અર્થ:—ભગવતી સૂત્રના પાંચમા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશની અંદર શ્રી અભયદેવ સૂરીશ્વરજી ગુરૂ મહારાજે પૂર્વે કહેલી બીના વિસ્તારથી કહી છે, તેમજ શ્રાવકના બે ભેદનો અર્થ પણ વિસ્તાર પૂર્વક કહેલો છે. તેમાં પ્રથમ ભેદ “સંવિગ્નભાવિત શ્રાવક” નામે કહેલો છે, અને બીજે

લેહ “ લુપ્ધક નિદર્શન ભાવિત શ્રાવક ” નામનો કહેલો છે. તેમાં કહેલા સૂક્ષ્મ અર્થના આગળ કહેવાતા વિચારને સાચો માનવો પણ જેમ તેમ ખેંચીને અર્થ ન કરવો. ૨૪૪.

પૂર્વે જણાવેલો શ્રાવકનો પ્રથમ લેહ ટુંકામાં સમજાવે છે:—

સંવિગ્ન ભાવિત સાંભળી શ્રુત અર્થને અવધારતા,
ચારિત્ર બાધા ટાળતા મુનિને સહાયક નિત થતા;
ઉચિતતાને જાળવી મુનિએ કહેલા માનને,
ધારી હીએ દૂષણ તણને ચાર ભેદે દાનને. ૨૪૫

અર્થ:—પ્રથમ ‘સંવિગ્નભાવિત’ શ્રાવકનો અર્થ સમજાવે છે. તે સંવિગ્નભાવિત શ્રાવક શ્રુતના-સિદ્ધાન્તના અર્થને સાંભળીને તેને બરોબર ધારી રાખે છે. તથા મુનિરાજને હંમેશાં (ચારિત્રનાં ઉપકરણાદિ આપવા વડે) સહાય કર્તા થઈને ચારિત્ર પાલનમાં આવતી અડચણો દૂર કરે છે. તથા ઉચિતપણું સાચવીને મુનિએ કહેલા આહારના પ્રમાણને બરોબર સમજીને તથા દૂષણોને તણને અશનાદિક ચાર પ્રકારના દાનને આપે છે. ૨૪૫.

હવે આ ગાથામાં બીજા પ્રકારના શ્રાવકનો અર્થ કહે છે:—

લુપ્ધક શિકારી વધ્ય ઉપરે ધ્યાન રાખે તેમ જે,
દેવુંજ સમજે સરલતાએ ના મુણે બીજું રજે;
શ્રુતબોધ હીણુ લુપ્ધક નિદર્શન ભાવિત શ્રાવક ભલા,
જિમતિમ દે એજ ઉદારતાએ ભાવ રાખી નિર્મલા. ૨૪૬

અર્થ:—જેવી રીતે લુબ્ધક એટલે શિકારી, વધ્ય એટલે જે પશુ મારવાનું હોય છે તેના તરફજ એક ધ્યાન રાખે છે, તેવીજ રીતે જે શ્રાવક સરળતાએ-લોખા લાવપૂર્વક આપવાનુંજ સમજે છે પણ ખીન્નું (કેમ આપવું, શું આપવું, કેટલું આપવું તે) જરા પણ સમજતા નથી, વળી શ્રુતના જ્ઞાનથી રહિત હોય છે, પણ નિર્મલ પરિણામ રાખીને જે ઉદારતાપૂર્વક જેમ તેમ મુનિરાજને બહોરાવે તે ખીન્ન પ્રકારના “ લુબ્ધકનિદર્શન લાવિત ” શ્રાવક બાણવા. આવા શ્રાવકો પણ મુનિ સમાગમ જેમ જેમ વિશેષ થવા માંડે, તેમ તેમ જરૂર પ્રથમ નંબરના શ્રાવક જેવા થાય છે. સમજવું જોઈએ કે શીલાદિ ધર્મથી અલગ રહેલા (શાસન-રસિક) શ્રાવકો દાન રૂપી પાટિયાથી સંસાર સમુદ્ર તરીકે શકે છે. દાન ચૂકેલાનો ઉદ્ધાર થવો મુશ્કેલ છે. ૨૪૬.

નિર્વાહ કાલ અકલ્પ્ય હિતકર ખેડને અંશે નથી,
 ઇતરકાલે છેજ હિતકર ખેડને ખોટું નથી;
 અભયદેવ સૂરીશ્વરા સ્થાનાંગની વૃત્તિ વિષે,
 વિસ્તારમાં સમજવતા સંક્ષેપ તેનો અહીં દીસે. ૨૪૭

અર્થ:—જ્યારે નિર્વાહકાલ એટલે સુકાળ વગેરેની અનુકૂલતા હોય ત્યારે અકલ્પ્ય-સદોષ દેનારા અને લેનારા એમ બંનેમાંથી એકેને જરા પણ લાભ નથી (કારણ કે દાયકને અકલ્પ્ય આહારના દાનથી પ્રાયે શુભ ગતિનું અલ્પા-યુષ થવા રૂપ અહિત થાય છે અને ગ્રાહકને દોષવાળી ગોચરી

લેવાથી ચારિત્રમાં મલીનતા કરનાર થાય છે. (દોષ લાગે.) તથા ઈતર કાલ એટલે દુષ્કાળ વગેરે પ્રસંગે બ્યારે ગોચરી મેળવવામાં પણ મુશ્કેલી પડે ત્યારે સદોષ આહાર દેતાં અને લેતાં છતાં પણ બંનેને(દાયક અને ગ્રાહકને) હિતકારી તે કહી છે તેમાં ખોટું નથી. (કારણ કે તેવા મુશ્કેલીના પ્રસંગે સદોષ દાન આપનાર પણ મુનિના ચારિત્રના રક્ષણમાં સહાયકારી થાય છે અને સદોષ ગોચરી લેનાર મુનિને પણ તેવા પ્રસંગે સદોષ લેવા છતાં તે ધર્માધાર શરીરનું રક્ષણ કરતી હોવાથી ચારિત્ર પાલનમાં ઉપયોગી થાય છે, માટે બંનેને હિતકર કહી છે.) બુદ્ધો સાક્ષિપાઠ સર્વાનુયોગમય પંચમાંગ શ્રી ભગવતી સૂત્રની ટીકામાં-(૧) સમણોવાસગસ્સ ણં મંતે ! તહારૂવં સમણં વા ફાસુણ્ણસણિજ્જેણં અસણપાણલામસાહમેણં પહિલામેમાણસ્સ કિં કજ્જહ ! ગોયમા ? ઇંતસો નિજ્જરા કજ્જહ. નત્થિય સે પાવે કમ્મે કજ્જહ ॥ (૨) સમણોવાસગસ્સ ણં મંતે ! તહારૂવં સમણં વા માહણે વા અફાસુણ્ણં અણેસણિજ્જેણં અસણપાણલામસાહમેણં પહિલામેમાણસ્સ કિં કજ્જહ ? ગોયમા ! બહુતરિયા સે નિજ્જરા કજ્જહ અપ્પતરાણ સે પાવે કમ્મે કજ્જહ ॥ (૩) સમણો વાસગસ્સ ણં મંતે ! તહારૂવં અસંજયઅવિરયપહિહયપચ્ચરકાયપાવકમ્મં ફાસુણ્ણ વા અફાસુણ્ણ વા ઇસણિજ્જેણ વા અણેસણિજ્જેણ વા અસણપાણલામસાહમેણ પહિલામેમાણસ્સ કિં કજ્જહ ? ગોયમા ! ઇંતસો સે પાવે કમ્મે કજ્જહ, નત્થિ સે કાહ નિજ્જરા કજ્જહ ॥ આ આઠમા શતકના છઠા ઉદ્દેશના સૂત્રનું વિવરણ કરતાં ટીકાકાર ભગવંતે સ્પષ્ટ સમબંધુ છે કે-સંથરણમિ અસુદ્ધં-દોષહંવિ ગેણહતિ દિંતયાણહિયં ॥ આર-દિદ્દંતેણં-તં ચેવ હિયં અસંથરણે ॥ ૧ ॥ (નિર્વાહેશુદ્ધં-

ગૃહ્ણદતોર્દ્વયોરપ્યહિતં ॥ આતુરદૃષ્ટાંતેન-તદેવાસંસ્તરણે^૧ હિતં
 ॥ ૧ ॥ શ્રી અભયદેવસૂરીશ્વરે સ્થાનાંગસૂત્રની ટીકામાં આ દાન
 સંબંધી હકીકત ઘણા વિસ્તારપૂર્વક સમજાવી છે તેનો ટુંક
 સાર અહીં પૂર્વે કહ્યો છે. ૨૪૭.

આ ખીના જાણે તોજ શ્રાવક મુનિને નિર્દોષ દાન દઈ
 શકે એમ જણાવે છે:—

સચિત્તઅચિત્તવિભાગબોધે શ્રાવકો નિજ નિયમને,
 પાલે દીએ નિર્દોષ મુનિને જાણુવોજ વિભાગને;
 પરિપક્વ આમ્રસાદિ હોય અચિત્ત બે ઘટકા જતાં,
 ઈતર હોય સચિત્ત પણ કે મિશ્ર ઈમ પ્રભુ ભાષતા. ૨૪૮

અર્થ:—સચિત્ત^૨ કેને કહેવું તથા અચિત્ત કેને
 કહેવું. સચિત્ત હોય તે અચિત્ત ક્યારે થાય વગેરે વિભાગના
 બોધથી-જાણથી શ્રાવકો પોતાના નિયમનું પાલન કરી શકે
 છે. (કારણ કે સચિત્ત નહિ વાપરવાનો નિયમ કરનાર શ્રાવક
 સચિત્ત અચિત્તને જાણતો જ ન હોય તો તે પોતાના નિય-
 મનું પાલન કરી શકે નહિ.) તથા સચિત્ત અચિત્તના વિભા-
 ગને જાણનારા શ્રાવકો મુનિને પણ નિર્દોષ દાન આપી શકે
 છે. માટે શ્રાવકે સચિત્ત અચિત્તની વહેંચણુ અવશ્ય જાણવી

૧. અનિર્વાહિ=નિર્વાહાભાવે ॥

૨. સચિત્ત એટલે જેમાં જીવ હોય તે. ૨ અચિત્ત જેમાં જીવ
 ન હોય તે. ૩. મિશ્ર એટલે ફટલોક ભાગ સચિત્ત હોય અને
 ફટલોક અચિત્ત હોય તે.

જોઈએ. દૃષ્ટાંત તરીકે પાકેલી કેરીનો રસ વગેરે પદાર્થો બે ઘડી (૪૮ મીનીટ) ગયા પછી અચિત્ત બને છે. પરંતુ ઇંતર એટલે બે ઘડી થયા પહેલાંનો તો સચિત્ત હોય અથવા મિશ્ર પણ હોય એમ પ્રભુએ કહેલું છે. વગેરે બીના શ્રાવકોએ જરૂર સમજવી જોઈએ. ૨૪૮.

આ ગાથામાં પાણી અચિત્ત ક્યારે થાય છે? તે જોવાય છે:—

આંધણુ તણી જિમ વાર ત્રણ ઉભરાજિહાં ચોખ્ખા હીસે,
તે ત્રણ ઉકાળા જલ તણા પીવાય તે જલ વ્રત વિષે;
ઓછા ઉકાળા હોય તો પહેલે ઉકાળે સચિત્ત તે,
મિશ્ર બીજે એમ દશ વૈકાલિકાચાર શ્રુતે. ૨૪૯

અર્થ:—જેમ જાદખદતા (ચોખ્ખા-ખીચડી આદિના) આંધણુમાં ઉભરા સ્પષ્ટ જણાય છે તેની પેઠે જે પાણીને ઉકાળતાં ત્રણ ઉભરા સ્પષ્ટ આવી ગયા હોય તે ત્રણ ઉકાળા

૧ જ્યારે બરોબર પાણી ઉકળે ત્યારે પાણીના વાસણની ઉપર ઢાંકેલું ઢાંકણું એની મેજે ઉછળીને નીચે પડે, એમ ત્રણ વાર થાય ત્યારે ત્રણ ઉકાળા સમજવા. શ્રાવિકાદિએ જરૂર સમજવું જોઈએ કે નીચે અગ્નિના તાપનું ઠેકાણું ન હોય અને દેવદર્શન વ્યાખ્યાન શ્રવણાદિ કરીને ઘેર આવ્યા, તેટલામાં ત્રણ ઉકાળા આવ્યા શી રીતે? તે અચિત્ત કહેવાય જ નહિ. તેવું પાણી મુનિરાજ આદિને કાપ વિગેરે (વસ્ત્રપ્રક્ષાલન) ના પ્રસંગે પણ બહોરાવી શકાય જ નહિ. લેનાર ને દેનાર બંનેએ માહીતગાર થવું જોઈએ.

આવેલું પાણીનું વ્રતમાં (તિવિહાર ઉપવાસ—એકાસણું—એસણું વગેરેમાં) પી શકાય. કારણ કે તેથી ઓછા એટલે જો એકનું ઉકાળો આવ્યો હોય તો ત્યાં સુધી તે સચિત્તનું હોય છે. અને બીજા ઉકાળો આવે ત્યારે તે મિશ્ર હોય છે એટલે કેટલુંક પાણી સચિત્ત હોય અને કેટલુંક પાણી અચિત્ત હોય એમ દશવૈકાલિક સૂત્રમાં અને શ્રી આચારાંગમાં કહેલું છે. માટે ત્રણ ઉકાળા આવે ત્યારે તે સંપૂર્ણ અચિત્ત થાય છે. એમ જાણી ઉકાળેલું પાણી પીનારે બરોબર ત્રણ ઉભરા આવ્યા પછીથી પાણી ઠારવું. ઉકાળેલું પીનારા લઘ્ય શ્રાવકોએ યાદ રાખવું કે—ઉકાળેલા પાણીનો કાળ ચોમાસામાં ત્રણ પ્રહર (ખેડાર) નો હોય છે. શીયાળામાં ચાર ખેડારનો અને ઉનાળામાં પાંચ ખેડારનો હોય છે. પ્રહરનો અર્થ—દિવસની અપેક્ષાએ તેનો ચોથો ભાગ તે ખેડાર કહેવાય. એટલે જેટલા કલાકનો દિવસ હોય, તેનો જે ચોથો ભાગ તે ખેડાર કહેવાય. જેમ ઉનાળામાં ૧૨ કલાકનો દિવસ હોય, ત્યારે સૂર્યોદયથી માંડીને ત્રણ કલાકનો એક ખેડાર ગણાય. સર્વ ઋતુમાં એક સરખા કલાકનો દિવસ હોયજ નહિ, માટે જેમ શિયાળા—ચોમાસામાં દિવસ ટુંકો થાય, તેમ ખેડારનું પ્રમાણ જરૂર ઓછું થાય, અને દિવસ વધે, ત્યારે ખેડારનું પ્રમાણ પણ વધે. શ્રાવકે શિયાળા—ઉનાળા કરતાં ચોમાસામાં બે કાળનું (ખેડેલા કાળનું ને બીજા કાળનું) પાણી હોય છે, માટે તે વખતે વધારે કાળજી રાખવી જોઈએ. વ્યવહારથી બીજા કાલનું પાણી ચલેથી ઉતરે, ત્યારથી ત્રણ ખેડાર ગણી શકાય. ઠારતી વખતે બીજા કાલનું પાણી ઠારવાનાં વાસણ બની શકે તો

તદ્દન અલગ રાખવા. (ખેલા કાળનું પાણી ઠારવાનાં વાસણુ જૂદાં રાખવાં અને બીજા કાળનું પાણી ઠારવાનાં વાસણુ જૂદાં રાખવાં) તેમ ન બની શકે તો ખેલા કાળનું પાણી ઠારવાનાં વાસણુ કાળજીથી તદ્દન સાફ કરીને જ તેમાં બીજા કાળનું પાણી ઠારી શકાય, આમાં ગોટાળો ન થવો જોઈએ. કારણ કે તેમ થાય તો બે કાલના પાણીનો નિયમ રહે નહિ. પ્રત્યાખ્યાનનો ભંગ થાય, સચિત્તના નિયમનો પણ ભંગ થાય વિગેરે મુનિરાજે પણ આ બાબત શ્રાવકને વ્યાખ્યાનાદિ પ્રસંગે જરૂર સમજાવવી જોઈએ. ૨૪૯.

અનંતકાય અલક્ષ્યને જાણે સુશ્રાવક ગુરૂ કને,
તો દાન ફલ પૂરું લાહે ચાહે ન મનમાં તેહને;
દાનની શરૂઆત સૂર્યોદય પછી બે ઘડી જતાં,
ગોચરીનો પ્રથમ ક્ષણ એ બેઉ કદી ના ભૂલતા. ૨૫૦

અર્થ:—વળી શ્રાવકે અનંતકાય^૧ (જે એક શરીરમાં અનંતા જીવ હોય તે બાહર સાધારણ વનસ્પતિકાય અથવા નિગોદ) તથા અલક્ષ્ય^૨ (નહિ ખાવા લાયક તથા ઉપલક્ષણથી

૧ અનંતકાય—અનંતા જીવોનો નાશ થતો હોવાથી ઘેર હિંસાનું કારણ છે માટે તેને વાપરવાનો નિષેધ છે. તેના લોકમાં ૩૨ મુખ્ય ભેદો કહેલા છે. જેવા કે સર્વ જાતિનાં કંદમૂળ વગેરે સ્વરૂપ શ્રાદ્ધ વિધિથી જાણવું.

૨ અલક્ષ્ય—જે વાપરવાથી આરોગ્યને હાનિ તથા લોકનિંદા તેમજ ધર્મને બાધ આવે તેવી ચીજ વાપરવાનો નિષેધ છે તે માંસ, મદિરા વગેરે બીના ‘અલક્ષ્ય અનંતકાય વિચાર’ નામની મહેસાણા—
જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ તરફથી છપાયેલ શુકથી જાણવી.

નહિ પીવા લાયક) પદાર્થોનું સ્વરૂપ ગુરૂ મહારાજ પાસેથી જાણવું જોઈએ. તેજ તે શ્રાવક દાનનું પૂર્ણ ફળ મેળવી શકે છે. (કારણ કે નહિ જાણનાર તે વસ્તુઓ વાપરશે તથા દાનમાં પણ આપવા માંડશે) માટે તે અનંતકાય તથા અલક્ષ્યનું સ્વરૂપ જાણીને તેની મનમાં ખીલકુલ ઈચ્છા ન રાખવી. મુખ્ય ખાવીશ અલક્ષ્ય આ પ્રમાણે જાણવા. ૧-વડના ટેટા, ૨-પારસ પીંપટલીના તથા પીંપલાના ટેટા. ૩-ખલક (એક જાતનો પીંપળો). ૪-ઉંખર (ગૂલર) ની પીપુ (ટેટા). ૫-કચુંખર (કાલુંખર)ના ટેટા. આ પાંચે ઉંખર ફલના નામે પ્રસિદ્ધ છે. તેમાં ઘણાં સૂક્ષ્મ ખી અને જીવાત હોય છે. ખાવાથી ઘણી હિંસ થાય અને અલક્ષ્ય ગણ્યા છે, તે સમજી શ્રાવકોએ ન ખાવા જોઈએ.

૬-મધ-ક્ષુદ્ર જંતુઓની લાજ છે. ઘણાં જીવોની હિંસા કરીને એ તૈયાર કરવામાં આવે છે, એમાં નિરન્તર અસંખ્યાતા જીવો ઉપજે છે. આ કારણથી તે અલક્ષ્ય કહેવાય. સ્વાદિષ્ટ જાણીને કે દવાનું ખેડાનું કાઢીને પણ વાપરવું એ ઠીક નહિ. સમજી વૈદ્ય-મધની જગ્યાએ ઘી સાકરમાં અથવા જૂના ગોળમાં દવા લેવાની દરદીને લલામણુ કરે છે. મધ એ (મદિરા માંસ માંખણની માફક) વિષય વાસનાને પોષનાર છે. એમ સમજીને શ્રાવકે ન ખાવું જોઈએ. એક કહેવત છે કે-“મધ માખણને આમળખોર, એ ત્રણ ખાય તે હરાયું ઠોર.” ૭-મદિરા-ઉપર મધમાં જે જણાવ્યું, તે અહીં પણ ઘટે છે. અનેક પદાર્થોને ખેડવાં સડાવે (કોહરાવે) તે વખતે

આમાં ત્રસ જીવો ઉપજે છે. આ સ્થિતિમાં યંત્રમાં નાંખીને રસ કાઢે તે દાડૂ કહેવાય. જીવનને તુચ્છ ધનાવનાર અને ભયંકર પાપ કરાવનાર તથા ધાર્મિક જીવનને ધક્કો પહોંચાડનાર દાડૂ છે, એમ સમજીને ભવ્ય શ્રાવકોએ જરૂર તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. જે દવામાં દાડૂ આવે તેવી દવા પણ નજ વાપરવી જોઈએ. દ્રાક્ષાસવ, કુમાર્યાસવ, લોહાસવ આ પણ તેવી (દાડૂના જેવી) સ્ત્રીજ સમજીને ન વાપરવા જોઈએ. તેમજ ૧-કાંડલીવર પીલસ એટલે દરિયાઈ માછલીના કલેબના તેલની ગોળી. ૨-સ્કાંટઈમલશન ઝાવરીલ એટલે યજ્ઞ અને પાડાના અમુક ભાગનું માંસ. ૩-વિરોલ-ગાયના મગજના ભાગમાંથી કાઢેલો રસ. ૪-ખીક્રાઈરનવાઈન-થેટાના માંસવાળી ખાંડી. ૫-કારતિક લીકવીડ એ માંસના ભેગસેળવાળી દવા છે. ૬-સરોવાની ટોનિક-આમાં દાડૂનો ભાગ આવે છે. વિગેરે ઈંગ્રેજી દવાઓ પણ ધમિષ્ટ શ્રાવકોએ ન વાપરવી.

૮-માંસ-એ ઘણો દુર્ગંધમય પદાર્થ છે. નિરંતર ઘણા જીવોને ઉપજવાનું એ સ્થાન, વિકારને વધારનાર, છેવટે નરક રૂપ દુર્ગતિમાં લઈ જનાર છે. એમ સમજીને શ્રાવકે તેનો ત્યાગ કરવો. આનો ત્યાગ કરીને વંકચૂલે સ્વર્ગની સંપદા મેળવી. શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રના ચોથા અધ્યયનમાં નરકગતિના ચાર કારણો જણાવ્યા, તે પ્રસંગે કહ્યું કે-‘કુણિમાહારેણ’ માંસાહાર કરવાથી નરકના દુઃખો ભોગવવા પડે છે.

૯-માખણ-છાશથી અલગ પડે કે તરતજ અંતર્મુદૂ-ર્ત્તમાં તેના જેવા વર્ણુવાળા સૂક્ષ્મ જીવો તેમાં ઉપજે છે અને

વિકારવર્ધક છે. વિગેરે કારણોથી અલક્ષ્ય છે. ૧૦-ખરફ-હીમ-એ ઘણું દેહધારી જલના જીવોનો કઠિન પિંડ છે. ખાતાં ઘણી હિંસા થાય, વિગેરે કારણોથી અલક્ષ્ય છે.

૧૧-વિષ-એ જીવનને નાશ કરનાર પદાર્થ છે, એનું થોડું પણ વ્યસન-દ્રવ્ય વિગેરેની જરૂર ખરાબી કરે છે. જ્યારે અપ્રીણાદિને વેચાતી લેવાના પૈસા ન હોય, ત્યારે અપ્રીણીયાની સ્થિતિ એવી થાય છે કે-તે જ્યાં ત્યાંથી મફત મળે એમ ચાહે છે. ગામડા ગામમાં કોઈ મરણ પામ્યું હોય, ત્યારે પથરણામાં ગાંચઝો કસુંબો તૈયાર કરે, ત્યાં જનારને અપ્રીણનો કસુંબો મફત મળે, આવી વાત ગાંચઝાને જાણમાં હોય, એમ ખાત્રી હોવાથી એક અપ્રીણીયાએ ગાંચઝાને પૂછ્યું કે-વાણિયો પૂછે વેપારીને, કણબી પૂછે કૂચો; અપ્રીણિયો પૂછે ગાંચઝાને, ભાઈ? ગામમાં કોઈ મૂચો ॥ ૧ ॥ આવા વ્યસનથી આવી ખેડાલત જાણીને શ્રાવકે જરૂર ત્યાગ કરવો.

૧૨-કરા-આમાં ખરફ વિગેરે ખાવામાં જે નુકસાન કહ્યું તેજ જાણીને શ્રાવકે તેવા કરા નજ ખાવા જોઈએ.

૧૩-ભૂમિકાય (પૃથ્વીકાય) એટલે સર્વ જાતની માટી, ખડી, ભૂતડો, (સરાકડો) ખારો, કાચું મીઠું વિગેરે અલક્ષ્ય છે. કારણકે તેમાં અસંખ્ય જીવ છે. ૧૪-રાત્રિલોજન-પોતાના અને પરના જીવનને જાળવવાની ખાતર પણ રાતે લગાર પણ આહાર લઈ શકાયજ નહિ. વિસ્તારથી આ ખાખત આગળ

કહીશું. ૧૫-બહુ બીજ-ને ફલની અંદર એક બીજથી બીજ બીજને અંતર (આંતરું) હોય નહિ, એટલે બીજે બીજ અડેલાં હોય, અને બીજથી જેનો ગર્ભ જૂદો ન પડી શકે આવી રીતે જે ફલ વિગેરેમાં બીજ ઠસોઠસ રહેલાં હોય અને જેમાં બીજને રહેવાનાં જુદાં જુદાં ખાનાં ન હોય એ ફલ વિગેરે બહુ બીજ કહેવાય છે. આમાં સમજવાનું એકે ગર્ભ (ગર) થોડો અને બીયાં ઘણાં હોય તેવા ટીંબરું, કેઠી-બડા વિગેરે અલક્ષ્ય હોવાથી શ્રાવકે ન ખાવા જોઈએ. કારણકે તેમાં જેટલાં બીજ હોય તેટલા પર્યાપ્ત જીવો રહેલાં છે. આમાં ખાવાનું થોડું અને જીવહિંસા ઘણીજ હોય છે.

૧૬-સંઘાણા-ખોળ અથાણું-તે લીંબુ, કેરી, ગુંદા વિગેરેનું કરવામાં આવે છે. પૂરેપૂરા તડકા દહને કેરી વિગેરેની ચીરીઓને ખરોખર સૂકવવી વિગેરે કાળજી નહિ જાળવવાથી તેમાં ત્રસ જીવો ઉપજે છે, અને તે તુચ્છ પણ ગણાય છે. જીલને અદ્ય સ્વાદ અને જીવહિંસા વધારે. આ હેતુથી દયારસિક શ્રાવકે તે ન ખાવું જોઈએ. બીજા ધર્મવાલાઓ પણ આને નરકનું દ્વાર ગણીને છ'ડે છે. વિશેષ બીના- 'અલક્ષ્ય અનંતકાય વિચાર' (જે મહેસાણા-જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ તરફથી છપાઈ છે) બુકથી જાણવી.

૧૭-ઘોસવડાં-આ શબ્દથી દ્વિદલની બીના સમજવાની છે. જેમાં ચીકાશ ન હોય, એટલે તેલ ન નીકળતું હોય અને તેના બે (દાળ જેવા) ફાડીયા (બંને સરખા ભાગ) થતા

હોય, તે દિહલ^૧ કહેવાય. દષ્ટાંત તરીકે ચણા-મગ-મઠ-અડદ-તુવેર-વાલ-ચોળા-કળધી-વટાણા-લાંગ-ગુવાર-મેથી-મસૂર વિગેરે દિહલ કહેવાય. ગોરસ શબ્દથી લેંસ વિગેરેના દૂધ-દહીં-અને છાશ લેવાય છે. દિહલની સાથે કાચા (ખરો-ખર ગરમ કર્યા વિનાના) ગોરસનો સંબંધ થાય, તો તરતજ તેમાં બેઈદ્રિય જીવો ઉપજે છે, માટે શ્રાવક વિગેરે લવ્ય જીવોએ તે ત્રણેને ખૂબ ગરમ કરીને પછી તેમાં દિહલ ભેળવવું બેઈએ. તેમજ એ પણ નજ ભૂલવું બેઈએ કે-મેથી-ગુવાર તમામ કઠોલનાં પાંદડાંની ભાજી-વાલોળ, તુવેર-ચોળા-ફળી-મગફળી-ગવારની ફળો-વટાણાની ફળી-લીલા ચણાં-તથા તેમના પાંદડી વિગેરેનું શાક-સુકવણી-સંભારો-અથાણું કે-દાળ-બુંદી-કળી-(સેવ), ગાંઠીઆ વિગેરે તળેલી વસ્તુની સાથે કાચા ગોરસ ભેળવવાજ નહિ, તેમજ મગ વિગેરેના પાપડવડી વિગેરેની સાથે અને મેથીવાળા અથાણાંની સાથે કાચાં ગોરસ વાપરી (ખાઈ) શકાયજ નહિ. કેટલેક ઠેકાણે ઘોલવડાં (દહીવડાં) ખાવાની પદ્ધતિ છે, ત્યાં પણ સમજી શ્રાવક વિગેરે લવ્ય જીવો-ગોરસને પૂરેપૂરા ગરમ કરીનેજ ખનાવે, તોજ એ દિવસેજ ખાઈ શકાય. આ પ્રસંગે બદામ-પસ્તા-ચારોલી-રાઈ-સરસવ વિગેરે દિહલ તરીકે ન લેવા

૧. દિ=એ અને હલ=ફાડીયા. જેની સરખી બે ફાડ થાય, તે દિહલ કહેવાય. પણ એમાંથી તેલ નીકળે છે કે નહિ? આ બાબતનો જરૂર વિચાર કરવો. એકલી બે ફાડ થાય આ ઉપરથીજ દિહલનો નિર્ણય ન થઈ શકે. કારણ કે બદામ વિગેરે દિહલમાં નજ ગણાય.

કારણકે—તેમની બે કાંડ થાય છે, પણ તેમાંથી તેલ નીકળે છે. તથા શિખંડમાંનું દહીં બિનું નથી કરાતું, માટે તે પૂર્વે જણાવેલા દ્વિદલની સાથે નજ આવે જોઈએ. ગરમ ગોરસની સાથે દ્વિદલવાલો પદાર્થ ખાધા પછી તેના લેપવાળા ભાજન વિગેરે તદ્દન સાફ કરીનેજ કાચા દહીં વિગેરે પદાર્થો ખાઈ શકાય, એમ તે ખાધા પહેલાં કાચા દહીં આદિ પદાર્થો ખાધા હોય તો તેના ભાજન—હાથ—મુખ વિગેરે તદ્દન ચોખ્ખા કરીનેજ—બીજા પદાર્થો (ગરમ ગોરસવાળું દ્વિદલ વિગેરે) જમી શકાય. માટેજ સમજી શ્રાવકો—છાશ—દહીં વિગેરે કાટી ન જાય, આ મુદ્દાથી છાશ વિગેરેમાં બાજરાનો લોટ વિગેરે ભેળવીને બરોબર ગરમ કર્યા બાદ ચણાનો લોટ આદિ પદાર્થો ભેળવે છે. એમ ખાટાં ઢોકળાંનો આથો કરવામાં પણ ખાસ કાળજી રાખવી. જમણવાર વિગેરેમાં જમતાં પહેલાં આ બાબત જરૂર લક્ષ્ય રાખવું. ઉપયોગ એ ધર્મ છે. બીન કાળજીએ ધર્મ નથી, ક્ષણિક સ્વાદને માટે કયો ડાહ્યો માણસ ધર્મ હારી જાય. વસ્તુ સ્વરૂપને જાણ્યા બાદ બેદરકારી કરવીજ નહિ.

૧૮—રીંગણાં—સર્વ જાતના રીંગણાં ખાવા ન જોઈએ. કારણકે તેમાં ઘણાં બીજાં છે, એ ઉપરાંત વિષય વિકારને વધારે છે, પિત્તાદિને પણ વધારે છે. આ ખાવાથી વાસ્તવિક કર્મરોગ દૂર થતો નથી, પણ ઉલ્ટાં ચીકણાં કર્મો બંધાય છે, જેથી ભવ બ્રમણના દુઃખો ભોગવવા પડે, પુરાણાદિ ગ્રંથોમાં પણ રીંગણાં ખાવાનો નિષેધ કર્યો છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—
 યસ્તુ વૃતાંકકાલિંગ-મૂલકાનાં ચ મક્ષકઃ ॥ અંતકાલે સમૂહા-
 ત્મા-ન સ્મરિષ્યતિ માં પ્રિયે ॥ ૧ ॥

પ્રાયે રીંગણાના ખાનાર જીવેની અંતિમ ઘડી બગડે છે, તેનો ધૂમાડો આકાશમાં અદ્ધર ચાલતા વિમાનને અટકાવે છે. કહેનારને ખાવાની લાલસા હોય તેથી ઉપરની ખીના છુપાવવી પડે છે. માટે ‘પોથીમાંના રીંગણા’ આ કહેવત પ્રસિદ્ધ છે. લટ્ટજી કથા સંભળાવતાં બોલ્યા કે-‘ રીંગણાં ન ખાવા ’ આ એક બ્રાહ્મણે સાંભળ્યું. ત્યાંથી ઉડીને લટ્ટજીના રસોડામાં બોલ્યું, ત્યાં રીંગણાં દીઠા. કથા પૂરી કરી લટ્ટજી આવ્યા. ત્યારે પેલાએ લટ્ટજીને પૂછ્યું કે-મહારાજ ! આ રીંગણાં કેમ રંધાય છે? ખાધા વિના ચાલતું નથી માટે. લટ્ટજીએ કહ્યું કે-“ એ તો પોથીમાંના રીંગણાં ” એટલે આ રસોડામાં જે રીંગણાં રંધાય છે, તે ખાવામાં વાંધો નહિ. કથા વાંચતાં જે રીંગણાંનું નામ આવ્યું હતું તે જૂઠા અને આ રીંગણાં જૂઠા. એક કવિએ કહ્યું છે કે-કહે તો સો કરતે નહિ, મુખસે બડા લબાડ ॥ કાલા મુખ લે જયગા, સાહિબ કે દરબાર ॥૧૧॥ કથની કથે સહુ કોઈ, રહેણી અતિ દુર્લભ હોઈ-વિગેરે.

૧૬-અબ્બણ્યાં ફલ વિગેરે. જેનું નામ-ગુણદોષ પોતે અગર ખીજ જનો ન બાણતાં હોય તેવા ફલ વિગેરે ન ખાવા બેઠએ, કારણકે કદાચ તે પદાર્થો ઝેરી નીકળે તો મરણાંત કષ્ટ વેઠવું પડે. પરમ કૃપાલુ શ્રી ગુરૂમહારાજે રાજકુમાર વંક-ચૂડને ‘ અબ્બણ્યાં ફલ તારે ન ખાવાં ’ આવો નિયમ કરાવ્યો. એક વખત ઘણી ભૂખ લાગી તોએ નિયમ હોવાથી અબ્બણ્યું ફલ તેણે ન ખાધું, તેથી તે બચી ગયો, ને ઝેરી ફલ ખીજ-ઓએ ખાધું, તેથી તેઓ મરી ગયા.

૨૦-તુચ્છફલ-ને ફલ સાર વિનાનું એટલે ખાતાં આપણને તૃપ્તિ (ધરાવું) લગાર થાય, તે તુચ્છફલ કહેવાય. તે ચણીબોર, શેલડી વિગેરે બાણુવાં. આ પદાર્થોને ખાતાં ઘણું ભાગ નકામો જાય, અને એંઠાં હોવાથી ફેંકીએ ત્યારે તેમાં કીડી આદિ ચોંટે, સંમૂર્છિમ જીવો ઉપજે, તેની હિંસા થાય. આવા અનેક બાતના ગેરલાભ બાણીને શ્રાવકે અને ત્યાગ કરવો જોઈએ.

૨૧-ચલિતરસ-ને ખાવાની ચીજનો રસ બદલાયો હોય, એટલે ખેલાં કરતાં આખવામાં સ્વાદ બૂદો લાગે, તે પદાર્થો ચલિતરસ કહેવાય. રસ બદલાય, ત્યારે તેનો વર્ણ (રંગ) ગંધ-સ્પર્શ પણ જરૂર બદલાય છે. વાસી અનાજ, રોટલા, રોટલી વિગેરેના રસ વિગેરે સૂર્ય આથમે, ત્યારે બદલાય છે, માટે તે ન ખવાય. શાસ્ત્રકાર ભગવંતે શ્રાદ્ધવિધિ વગેરે અનેક ગ્રંથોમાં મીઠાઈનો કાલ શિયાળામાં એક મહિનો, ઉનાળામાં ૨૦ દિવસ અને ચોમાસામાં ૧૫ દિવસ કહ્યો છે. આનું ખરૂં રહસ્ય એ છે કે જેમાં પૂરેપૂરું ઘી, તેલ આદિ પદાર્થોનાં ખ્યાં હોય, એટલે જેમાં ઘી તેલ આદિની ઓછાશ (કરકસર) ન હોય, તેવી મીઠાઈનો કાલ ઉપર કહ્યા મુજબનો સમજવો. ઘી તેલની ઓછાશના પ્રમાણમાં મીઠાઈના કાલમાં જરૂર ઘટાડો સમજવો. કેટલીક વખત એવું પણ બને છે કે જે દિવસે મીઠાઈ બનાવી તે દિવસે અલક્ષ્ય થાય. આનું કારણ એ કે બનાવવામાં કયાશ રહે તેથી વર્ણાદિ ફરી જાય અથવા લીલકૂલ બાકે. ચલિત રસવાળા મીઠાઈ વિગેરેમાં અસંખ્યાતા દ્વીન્દ્રિય જીવો ઉપજે છે. ખાતાં જીવહિંસાનું પાપ લાગે,

આરોગ્ય બગડે વિગેરે કારણો ધ્યાનમાં લઈને શ્રાવકે આવા પદાર્થો નજ ખાવા જોઈએ. અને ‘અન્ન એવી મતિ અને મતિ તેવી ગતિ’ આ અને ‘આહાર એવો ઝોડકાર’ આ બંને શિખામણુ ભૂલવી ન જોઈએ. ચલિત રસના પ્રસંગે આ પણ યાદ રાખવું કે-એકું ખાવું નહિ, એકું છાંડવું નહિ, થાળી વાડકો જમીને ઘોઈ પીવા, પોતાનું એકું બીજને દેવું નહિ. તેવી લેવડદેવડ કરવાથી એકબીજના રોગ એક બીજને લાગુ પડે, ધર્મારાધન અટકે, ધાર્મિક નિયમનો ભંગ થાય. દિવસ છતાં જમી લેવું. રસોઈ કરવી અથવા પૂરી કરવી તે બંને કાર્ય દિવસ છતાં કરવા. આવા નિયમો પ્રમાણુ શ્રાવકોએ જરૂર વર્તવું જોઈએ. કારણકે એથી ધાર્મિક જીવનનો અને વ્યાવહારિક જીવનનો નિર્દોષ પદ્ધતિએ નિર્વાહ થઈ શકે છે.

૨૨. અનંતકાય-જેમાં શરીર એક છતાં તેમાં જીવો અનંતા રહ્યા હોય, એટલે અનંતા જીવોનું એક શરીર તે અનંતકાય કહેવાય. આ અનંતા જીવોને આહાર વિગેરે સાધારણુ (એક સાથે લેવાનો) હોય છે. માટે સાધારણુ વનસ્પતિકાય એમ પણ કહી શકાય. એમ શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ખેલા પદમાં કહ્યું છે. આજ બીનાને ટુંકામાં શ્રી શાંતિસૂરિજી મહારાજે શ્રી જીવવિચાર પ્રકરણમાં આ પ્રમાણુ કહી છે-“જેસિમળંતાણં તણૂ-ણગા સાહારણા તે ૩” એટલે અનંતા જીવોનું એક શરીર તે સાધારણુ વનસ્પતિકાય કહેવાય. તેના સૂક્ષ્મ અને બાહર એવા બે ભેદ છે. તેમાં અહીં બાહરની વાત ચાલે છે એમ સમજવું. બાહર અનંતકાયનું

ટુંકામાં લક્ષણુ આ છે—જે વનસ્પતિનાં પાંદડાં ફલ વગેરેની નસ તથા સાંધા દેખાતાં ન હોય, અને ગાંઠ (ગાંઠા) પણ શુભ (માલૂમ ન પડે તેવી) હોય, તથા ભાંગીએ ત્યારે બરોબર ભાંગે (સરખી રીતે ભાંગ ભાંગવું) થાય અને ભાંગ્યા પછી તેનો ભૂકો થઈ જાય તેમજ છેદીને (ટુકડા વગેરે કરીને) વાવીએ તો પણ ઉગે, ઘણું કરીને આવી વનસ્પતિનાં પાંદડાં દલદાર અને ચીકણાં હોય છે. અને પાંદડાં ફલ ઘણાં કોમલ હોય, આવું સ્વરૂપ જ્યાં જણાય, ત્યાં સમજવું કે આ અનંતકાય છે. ઉપર જણાવેલાં તમામ લક્ષણો અમુક અનંતકાયમાં મલી શકશે નહિ. એથી એમ સમજવું કે કોઈ પણ અનંતકાયમાં ઉપર જણાવેલા લક્ષણોમાંથી એકાદિ લક્ષણુ જરૂર ઘટે તો અનંતકાય છે એમ સમજવું. જે કે શ્રી પ્રજ્ઞાપના વિગેરે સૂત્રમાં બત્રીશથી પણ વધારે અનંતકાયના ભેદો જણાવ્યા છે. પણ તે સઘળાં અહીં બતાવી શકાય નહિ, માટે પ્રસિદ્ધ બત્રીશ અનંતકાયનું ટુંકામાં સ્વરૂપ જણાવું છું. તે આ પ્રમાણે ૧. જમીનની અંદર કંદ થાય છે, એવા તમામ જાત કંદ અનંતકાય છે એમ આગળ પણ સમજવું. ૨. લીલી હળદર. ૩. લીલું આદું. ૪. સૂરણકંદ. ૫. વજ્રકંદ. ૬. લીલો કચુરો. ૭. સતાવળી વેલી. ૮. વિરાલી (એક જાતની વેલડી—સોફાલી=ભોંયકોળું). ૯. કુંઆર (સેલરાં પણ ન ખાવાં ભેઈએ, કારણ કે કુંઆરના પાઠાનો મધ્યમ ભાગ કાઢીને તે બનાવવામાં આવે છે. આની વિશેષ વપરાશ કાઠીયાવાડમાં જણાય છે.) ૧૦. શેર. તેના સીજ, લંકા સીજ, હાથિયો, કાંટાળો ડાંડલી વિગેરે વર્જવા. ૧૧. ગલો. ૧૨.

લસણ. ૧૩. વાંસ કારેલાં. ૧૪. ગાજર. ૧૫. લુણીની લાજી
 (સાજીનું ઝાડ) ૧૬. લોઠી પકાની કંદ. ૧૭. ગરમર (ગિરિ-
 કણી) આનો કચ્છમાં વધારે ઉપયોગ થાય છે. કાઠીયાવાડ
 વિગેરે સ્થલે અથાણું કરે છે. ૧૮. કિસલય પત્ર-તમામ ગુચ્છા
 વિગેરેના શરૂઆતમાં નવા ઉગતાં પાંદડાં અને તમામ વન-
 સ્પતિમાં જ્યારે ઊગે ત્યારે શરૂઆતમાં અંકૂરો ફૂટે તે અનં-
 તકાય છે. આ ખીના-પ્રત્યેક અને સાધારણ એમ બંને
 લીલોતરીમાં સરખી જાણવી. તેમાં પ્રત્યેક વનસ્પતિના અંકૂરો
 અંતર્મુહૂર્ત પછી પ્રત્યેક રૂપે થાય છે. એટલે ખીજા જીવો
 સ્વવી જાય છે. સાધારણ વનસ્પતિમાં એમ છે કે-તે તે
 શરૂઆતથી માંડીને ઠેઠ સુધી તેના બધા અવયવો અનંત-
 કાયજ હોય છે. ૧૯. ખીર સુઆ કંદ-ખરસઈઓ. ૨૦. થેગી
 અને થેગ નામની લાજી. ૨૧. લીલીમોથ. ૨૨. લુણુ વૃક્ષ
 (ઝાડ)ની છાલ. ૨૩. ખીલોરા કંદ. ૨૪. અમૃતવેલી. ૨૫.
 મૂળા-દેશી અને પરદેશી જે જાતના થાય છે. તે રંગે (દેખા-
 વમાં) રાતા (લાલ) અને ઘોળા હોય છે. તેના ૧ મૂળો. ૨
 ઠાંડલી પાંદડા સાથે ગણવી. ૩-ફૂલ. ૪-મોગરા. ૫. તેમાંથી
 નીકળેલાં ઝીણાં ખીજ. આ પાંચે વાનાં શ્રાવકે નજ ખાવાં
 જોઈએ. કારણ કે તે અનંતકાય છે. ખાવાથી અનંતા જીવોની
 અને ખીજા ત્રસ જીવોની હિંસા કરવાનું (હણવાનું) પાપ
 લાગે છે. ૨૬. ખીલાડીના ટોપ તે ચોમાસામાં છત્રના આકારે
 જમીનમાંથી થાય છે. ૨૭. વત્યુલાની લાજી (પ્રથમ ઉગતી).
 ૨૮. અંકૂરાવાણું વિહલ (મગ વિગેરે) અનાજ. રાતે મગ
 વિગેરે કઠોળ પલાળી રાખે તો તેમાં અંકૂરો ફૂટે છે. તે

અનંતકાય છે એમ જાણીને સમજી શ્રાવકોએ તેવું અનાજ ન ખાવું, અને રાતે કઠોળ પલાળવાનો રિવાજ તદ્દન અંધ કરવો. સવારે પલાળવામાં પણ કઠોળને પાણીમાં થોડો વખત રાખવા. કારણ કે વધુ વખત રહે તો અનંતકાય અંકૂરા ફૂટે. સૌથી વધારે સારી પદ્ધતિ એ કે કઠોળ બાણીને કામમાં લે તો ખેલાં જણાવેલ દોષ લગાર પણ લાગતો નથી. બીજા ધર્મવાલાને ત્યાં જમવા જતાં ખેલાં આ બાબત શ્રાવકે બહુજ કાળજી રાખવી. કારણ કે ત્યાં તેનો વધારે પ્રચાર હોય છે. ૨૬. પલ્લકાની ભાજી. ૩૦. સૂઅરવલ્લી. (તે જંગલમાં મોટી વેલડીના જેવી થાય છે. ૩૧. કૂણી આંબલી-જ્યાં સુધી આંબલીમાં બીજ ન થાય, ત્યાં સુધી તે અનંતકાય છે. એમ બીજા અનેક કૂણાં ફલો પણ તેવા હોય છે. તેવા અનંતકાયનો શ્રાવકે જરૂર ત્યાગ કરવો. ૩૨. બટાટા અને ડુંગળી, સકરકંદ તેમજ ઘોષાતકી (હરડે) અને કેરડાના અંકૂરા તથા તિંદુક વૃક્ષનાં કૂણાં ફલ, જેમાં ગોટલી અંધાણી ન હોય, એવા આંબા વિગેરે અનંતકાયમાં ગણાય છે. ધર્મિષ્ઠ શ્રાવકોએ ઉપર પ્રમાણે અલક્ષ્યનું અને અનંતકાયનું સ્વરૂપ સમજીને આત્મહિતની ખાતર જરૂર તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. જીભની લાલસાને આધીન થઈને અનંતા જીવોની હિંસાનું પાપ ખાંધવું, એ ડહાપણુ ન કહેવાય. યાદ રાખવું કે ઘણાં દગાખોર લોકો દૂધના માવામાં અને ઘી વિગેરેમાં બટાટા સકરકંદ વિગેરેની ભેળસેળ કરે છે. તો તેથી પણ શ્રાવકે સાવચેત રહેવું જોઈએ. વળી દાનની (ગુરૂ મહારાજને બહોરાવવાની) શરૂઆત કરવાનો વહેલામાં વહેલો કાળ સૂર્યોદય

પછીથી એ ઘડી વીત્યા બાદ જાણવો. અને ગોચરી માટેનો પણ એ શરૂઆતનો (વહેલામાં વહેલો) કાલ કહેલો છે. એમ દેનારે અને લેનારે કદાપિ પણ ભૂલવું નહિ. ૨૫૦.

રવિ ઉદયની પૂર્વમાં રાંધેલ દાન હીએ નહિ, જ્યણા અપૂરવ જાળવે તે શ્રાદ્ધને શિવ દૂર નહિ; મોક્ષદાયી સુપાત્ર દાને એહ બીના જાણજે, દાન ગુણ ફલ ભાવ જાણી દાનથી સુખીયા થજે. ૨૫૧

અર્થ:—વળી સૂર્યના ઉગ્યા પહેલાં રાંધેલ આહારનું દાન મુનિરાજને દેવું નહિ. કારણ કે સૂર્યોદય પહેલાં રાંધતાં જીવહયાદિ જ્યણા સાચવી શકતી નથી. માટે જેઓ અપૂર્વ (બરોબર ઉપયોગ પૂર્વક) જ્યણા સાચવે છે તેવા શ્રાવકને મોક્ષ બહુ દૂર નથી. અથવા તેને મોક્ષ નજીકમાં છે એમ જાણવું. એ પ્રમાણે વૈમાનિકાદિ સ્વર્ગ સુખથી માંડીને ઠેઠ મોક્ષના સુખ દેનારા સુપાત્ર દાનની બીના કહી, તેને હે શ્રાવકો! તમે જાણજો. ઉપર કહ્યા પ્રમાણે દાનના ગુણોનું અને ફલનું રહસ્ય જાણીને તેવું સુપાત્રદાન દઈને હે શ્રાવકો! તમે સુખને મેળવજો. ૨૫૧.

આ દાનના ત્રણ પ્રકાર છે. ૧ સાત્વિક દાન, ૨ રાજસી દાન અને ૩ તામસી દાન. તેમાંથી આ ગાથામાં સાત્વિક દાનનું સ્વરૂપ સમજાવે છે:—

ઉચિત ક્ષેત્રે અવસરે સંપૂર્ણ ઉલ્લાસે કરી,
દાન ભૂપણ પાંચ રાખી ફલ ન ચાહીને જરી;

અનુપકારી સુપાત્રને નિરવધ વસ્તુ જે હીએ,
શાલિભદ્રાદિક નિદર્શન બાણ સાત્ત્વિક દાન એ. ૨૫૨

અર્થ:—યોગ્ય ક્ષેત્રને વિષે અને યોગ્ય અવસરે એટલે કાલે, સંપૂર્ણ ઉદ્ધાસપૂર્વક (પુરેપુરા ઉમંગથી વધતા ભાવ-પૂર્વક) દાનના પાંચ ભૂષણો (જેનાં નામ ૨૫૫ મી ગાથામાં આપેલાં છે.) સાચવવા પૂર્વક, કોઈ પણ બતના ફલની ઈચ્છા રાખ્યા સિવાય, અનુપકારી એટલે દાતા પ્રત્યે જેણે કોઈ પણ બતનો ઉપકાર નથી કરેલો એવા (કારણ કે ઉપકારીને દાન આપે, તે સાત્ત્વિક દાન ન કહેવાય) સુપાત્રને—યોગ્ય પાત્રને જે શ્રાવક નિરવધ—દોષ રહિત વસ્તુ—આહારાદિક (વસ્ત્ર તથા ચારિત્રનાં ઉપકરણો વગેરે) આપે તેવા દાનને સાત્ત્વિક દાન કહેલું છે. દાનને વિષે કહ્યું છે કે—દાતવ્યમિતિ ય-દાનં-દીયતેઽનુપકારિણે ॥ ક્ષેત્ર કાલે ચ ભાવે ચ-તદ્દાં સાત્ત્વિક સ્મૃતં ॥ ૧ ॥ આ સાત્ત્વિક દાનને વિષે શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદ વગેરે શાસ્ત્રોમાં શાલિભદ્ર વગેરેનાં દૃષ્ટાન્તો આપેલાં છે. ૨૫૨.

હવે આ ગાથામાં રાજસી તથા તામસી દાનનું સ્વરૂપ કહે છે:—

ઘે જેહ બહલો વાળવા અથવા સુતાદિક ફલ ચહી,
તે રાજસી છે દાન પ્રાયે હોય ઐહિક ફલ અહીં;
ક્રોધ તેમ બલાભિયોગે ભાવ વિણ જે દાન એ,
દાન હલકું તામસી એ ભવ્ય જન ઝટ પરિહરે. ૨૫૩

અર્થ:—જે માણસ ઉપકારનો બદલો વાળવા માટે દાન આપે, અથવા સુતાદિક ફલ ચઢી એટલે આ દાનથી પુત્ર, ધન, સ્ત્રી વગેરે મને મળે એવા આશયથી આપેલા દાનને રાજસી દાન કહેલું છે. અને તેવા પ્રકારના દાનથી પ્રાપ્ત શ્રેણિક ફલ એટલે આ લોક સંબંધી ફલની પ્રાપ્તિ થાય, પણ તેથી મોક્ષ-પ્રાપ્તિ રૂપી ફલ મળતું નથી. તથા ત્રીણું તામસી દાન સૌથી હલકું છે. (૧) ભાવ વિના અપાય તે (પરિણામ વિના) અને (૨) ક્રોધ પૂર્વક આપેલું દાન અથવા (૩) બલાલિયોગે એટલે આપવાની ઈચ્છા બીલકુલ ન હોય છતાં રાજ વગેરેના આગ્રહથી જે દાન આપવું પડે એમ ત્રણ પ્રકારે તામસી દાન કહેલું છે. ભવ્ય જીવોએ આ સૌથી હલકા ત્રીજા પ્રકારના તામસી^૧ દાનનો ઝટ ત્યાગ કરવો. યસ્તુ પ્રત્યુપકારાય-
ફલમુદ્દિશ્ય વા પુનઃ ॥ પ્રદીયતે પરિક્લિષ્ટં-તદાનં રાજસં સ્મૃતમ્
॥ ૧ ॥ ક્રોધાદ્બલાભિયોગાદ્વા-મનોભાવં વિનાપિ વા ॥ યદીયતે
હિતં વસ્તુ-તદાન તામસં સ્મૃતમ્ ॥ ૨ ॥ ૨૫૩.

ત્રીજા તામસી દાનનું દૃષ્ટાન્ત કહે છે:—

દેતી નથી હું ચાટવો ઘે ઇમ કપિલા ઉચ્ચરે,
શ્રેણિક ભૂપ બલાલિયોગે ભાવ વિણ એવું કરે;
કટુ તુંબ નાગશ્રી સુપાત્રે આપતી દુઃખ પામતી,
દાન સાત્ત્વિક એજ ઉત્તમ શીઘ્ર આપે સદ્ગતિ. ૨૫૪

અર્થ:—જ્યારે શ્રેણિક રાજસ્યે કપિલા નામની દાસી

૧ ઉપલક્ષણથી રાજસી દાનનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ.

પાસે તેના દાન આપવાના પરિણામ નહિ છતાં બલાભિયોગે-
પોતાના બલના પ્રયોગથી (બલાત્કારે) દાન અપાવ્યું ત્યારે
તે કહેવા લાગી કે હું દાન આપતી નથી પણ આ ચાટવો
દાન આપે છે. આ તામસી દાનનો પ્રકાર બળુવો. કપિલા
દાસીનું ટુંકમાં દૃષ્ટાન્ત આ પ્રમાણે:-જ્યારે શ્રેણિક રાજાએ
ભગવાન મહાવીર સ્વામીના મુખે પોતાનું નરક ગમન સાંભળ્યું
ત્યારે તેમણે પ્રભુને વિનતિ કરી કે આપ જેવા સમર્થનું
શરણ મળ્યા છતાં મારે નરકે જવું પડે તે કેવું કહેવાય ?
માટે કોઈ પણ રીતે મારું નરક ગમન નિવારો. ત્યારે પ્રભુએ
કહ્યું કે તેં પ્રથમ ગર્ભિણી હરણીને શિકાર કરતાં નરકનું
આયુષ્ય બાંધ્યું છે, તેથી નરક ગમન કોઈથી નિવારી શકાયજ
નહિ. માટે આ બાબતમાં કોઈ ઉપાય નથી. તે છતાં શ્રેણિક
રાજાએ ઘણો આગ્રહ કરતાથી પ્રભુએ કહ્યું કે જો તું તારી
કપિલા નામની દાસી પાસે મુનિને દાન દેવાવે, અથવા
કાલસૌકરિક નામનો કસાઈ જે પાંચસે પાડાનો દરરોજ વધ
કરે છે તેનો એક દિવસ વધ બાંધ કરાવે તો તારું નરક
ગમન રોકાય. શ્રેણિક રાજાએ પ્રભુને કહ્યું કે આ તો ઘણી
સહેલી વાત છે. હમણાં જઈને તે પ્રમાણે કરાવું છું.

શ્રેણિકે પોતાને મહેલે જઈને કપિલા દાસીને બોલાવી.
તેને મુનિને દાન આપવા કહ્યું. કપિલાએ કહ્યું કે બીજું ગમે
તે કામ બતાવો તે કરીશ, પણ દાન આપવાનું કામ મારાથી
થશે નહિ. રાજાએ ઘણી ઘણી લાલચો આપી સમજાવી પણ
દાસી એકની બે ન થઈ. છેવટે તેના હાથે ચાટવો બાંધી
દાન આપવા માંડ્યું ત્યારે પણ તે કહેવા લાગી કે આ દાન

હું આપતી નથી, પણ શ્રેણિક મહારાજનો ચાટવો દાન આપે છે.

દાસી પાસે નાસીપાસ થએલા રાજાએ કાલસૌકરિકને બોલાવી તેને ૫૦૦ પાડાનો વધ બંધ રાખવા કહ્યું. તેણે પણ માન્યુ નહિ, ત્યારે રાજાએ તેને બાંધીને કૂવામાં નાખ્યો. ત્યાં પણ તેણે માટીના ૫૦૦ પાડા પાણીમાં ચીતરીને માર્યાં. એ પ્રમાણે શ્રેણિક મહારાજ ત્યાં પણ નિષ્કળ થયા. કારણ કે સાવી મિથ્યા થઈ શકતું નથી. તેમને ખાત્રી થઈ કે નરકમાં જરૂર જવું પડશે. ધ્યાનમાં રાખવું કે રાજા શ્રેણિકે મિથ્યા-દષ્ટિપણામાંજ નરકાયુષ્ય બાંધ્યું હતું. વળી નાગશ્રીએ સુપાત્રને કડવી તુંબકીનું શાક વહોરાવ્યું જેથી તેને દુઃખ ભોગવવાં પડ્યાં માટે સાત્વિક દાનજ ઉત્તમ છે, કે જે થોડા ટાઈમમાં સદ્ગતિ-સ્વર્ગ અને મોક્ષ રૂપ સારી ગતિ આપે છે. ૨૫૪.

હવે આ ગાથામાં દાનનાં પાંચ ભૂષણો કહે છે:—

આનંદના આંસુ વહે રોમાંચ હોય ખડા વહી,
બહુ માનતિમ અનુમોદના પ્રિય વેણુ પાત્ર ગુણી કલી;
ઉપદેશ ત્રંથો દાન ભૂષણ પાંચ એમ જણાવતા,
વળી પાંચ દૂષણ ટૂંકમાં એહીજ ત્રંથ જણાવતા. ૨૫૫

અર્થ:—ગુણી પાત્રને જોઈને દાતારની આંખમાં હર્ષનાં આંસુ આવે. ૧, વળી તેની રોમરાજી (રોમરાય; રૂંવાટા) વિકસ્વર થાય. ૨ ગુણી પ્રત્યે બહુમાનની લાગણી થાય. ૩ અનુમોદના (મારે ત્યાં આપના જેવાના પગલાં થવાથી આને

હું ધન્ય બન્યો છું વગેરે) ૪ મીઠાં વચને આમંત્રણ આપવું.
૫ એ પ્રમાણે ઉપદેશ ગ્રન્થોએ^૧ દાનના પાંચ ભૂષણો જણાવ્યા
છે. વળી એજ ગ્રંથોમાં દાનનાં પાંચ દૂષણો પણ જણાવ્યા
છે, જે ટુંકમાં આગલી ગાથામાં કહેવાય છે. ૨૫૫.

દાનનાં પાંચ દૂષણો^૨ આ પ્રમાણે:—

આદર નહિ લવલેશ કાલ વિલંબ વિપ્રિય બોલવું,
વૈમુખ્ય પશ્ચાતાપ દોષે દાન કદી ન બગાડવું;
દેખી સુપાત્ર ગુણી ભલા ગુણ ગણ તણા રાગી બનો,
બહુ માન એવું રાખજો જ્યારે લહે ક્ષણ દાનનો. ૨૫૬

અર્થ:—દાન આપવામાં જરા પણ આદર જણાય નહિ.

૧. દાન આપતાં આપતાં વિલંબ-મોડું કરે ૨. વિપ્રિય એટલે
કડવાં લાગે તેવાં વચનો બોલે. વૈમુખ્ય એટલે મુખ ઉપર
પ્રસન્નતા થવાને બદલે મુખનું મરડાવું અથવા મોડું ચઢાવવું
૪ અને છેલ્લે પશ્ચાત્તાપ^૩ (મેં આને કયાં દાન આપ્યું એવી
ભાવના) ૫. આ પ્રમાણે પાંચ દૂષણો પૂર્વક દાન આપીને

૧ ઉપદેશ તરંગિણી, ઉપદેશપ્રાસાદ વિગેરેમાં આનન્દાશ્રૂણિ
રોમાન્નઃ, बहुमानं प्रियं वचः ॥ किंचानुमोदना पंच, सहानं
भूषयन्त्यमी ॥ ૧ ॥

૨ અનાદરો વિલંબશ્ચ, વૈમુખ્યં વિપ્રિયં વચઃ ॥ પશ્ચા-
ત્તાપશ્ચ પંચેતિ, સહાનં દૂષયન્ત્યમી ॥ ૨ ॥

૩ દીધા પછી પશ્ચાત્તાપ નજ કરવો જોઈએ-ધન્ય કુમારે
વિશિષ્ટ જ્ઞાની ગુરુને પૂછ્યું કે મારા વડીલ બંધુઓ ધણી વાર નિર્ધન

દાન બગાડવું નહિ અથવા દાનનું ફેલ ગુમાવવું નહિ. હે લવ્યજનો ! ગુણવાન ઉત્તમ સુપાત્રને જોઈને તેમના ગુણના સમૂહના તમે રાગી થાઓ. અને જ્યારે દાનનો અવસર તમને પ્રાપ્ત થાય (મલે) ત્યારે ઉપર કહ્યું તેવું બહુમાન ગુણી પ્રત્યે રાખજો. ૨૫૬.

દાન આપનાર લવ્ય જીવોએ કેવી ભાવના ભાવવી તે કહે છે:—

પાળી શકું નહિ શીલ ઉત્તમ તેમ તપ સાધું નહિ,
આરંભી મારા જીવને શુભ ભાવના પ્રકટે નહિ;
મુજ જેહવાને તારનારું દાન પ્રભુ સમજવતા,
પ્રભુની દયા અગણિત અમારી ઉપર દાની ભાવતા. ૨૫૭

અર્થ:—મારાથી ઉત્તમ શીલ (બ્રહ્મચર્ય અથવા ઉત્તમ આચાર) પાળી શકાતું નથી. વળી મારાથી કોઈ પ્રકારનું મોટું તપ પણ બની શકતું નથી. તથા ઘણા પ્રકારના આરંભવાળા મારા જીવને^૧ સારી સારી ભાવનાઓ પણ પ્રગટ થતી નથી. ફક્ત મારાથી બની શકે એવું અને મારા જેવાને તારનારું એવું દાન પ્રભુએ સમજવેલું છે. જે ઉત્તમ દાન-

કેમ થયા ? જવાબ આપતા શ્રી ગુરૂ મહારાજે કહ્યું કે તેમણે પૂર્વ ભવે દાન દીધા પછી ખેદ કર્યો માટે આ ભવમાં વારંવાર નિર્ધન થયા. વિસ્તાર માટે જૈન ધર્મપ્રસારક સભા શ્રી ભાવનગર તરફથી છપાયેલ શ્રી ધન્યકુમાર ચરિત્ર જોવું.

૧ “ સાવચારંભિણાં કુતો નિર્મલો ભાવઃ ॥ ”

વડે અસ્થિર-નાશવંત એવા દ્રવ્યનો પણ સદ્વ્યય થઈ શકે છે એવા દાનને સમજાવનાર પ્રભુની અમારા ઉપર ઘણી દયા છે. આવા પ્રકારની ભાવના રાખી શ્રાવકે નિરંતર દાન દેવું જોઈએ. ૨૫૭.

દાન આપતાં દાનની અનુમોદના કેવી રીતે કરવી ? તે કહે છે:—

ધન્ય તે શ્રેયાંસ જોણે આદિ પ્રભુને ખૂશ થઈ,
ઠ્ઠોરાવીયો રસ શેલડીનો શુભ ત્રિપુટી મેળવી;
કરતો નથી તેના સમું કંઈ એમ દેતાં ભાવજે,
ક્ષણ એહવો મલજે ફરી અનુમોદના સાચીજ એ. ૨૫૮

અર્થ:—જોણે અત્યંત હર્ષપૂર્વક પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનને લગભગ બાર માસના ઉપવાસને અંતે શુભ ત્રિપુટી એટલે સુપાત્ર, સુદાન અને સુભાવ (તીર્થંકર સમાન સુપાત્ર, ધનસાર્થવાહ વિગેરેના જેવો ભાવ અને શેલડીના રસ જેવું નિર્દોષ દાન) એ ત્રણેના સંયોગપૂર્વક શેલડીનો રસ ઠ્ઠોરાવીને આ અવસર્પિણી કાલમાં દાન માર્ગ શરૂ કર્યો એ શ્રેયાંસકુમારને ધન્ય છે. હું તેમના જેવું કંઈ કરતો નથી. હે છવ ! દાન દેતાં એવી ભાવના ભાવજે. મને પણ આવો શુભ અવસર ફરી ફરીને મલો એવી ભાવના તેજ સાચી અનુમોદના જાણવી. ૨૫૮.

સુપાત્રને દાન આપવાનો અવસર આવે ત્યારે શ્રાવકે કેવી ભાવના રાખવી, મીઠી વાણી બોલવી વગેરે જણાવે છે:—

ધન્ય ભાગ્ય સુપાત્ર આવ્યા સમય ઉત્તમ આજનો,
મેહ વર્ષ્યો મોતીનો ઊગ્યો સૂરજ સોના તણો;
કૃતપુણ્ય તેમ કૃતાર્થ હું કૃત કૃત્ય પાર ન હર્ષનો,
તારો મને કરૂણા કરી ગુરૂ ! લાભ દેઈ દાનનો. ૨૫૯

અર્થ:—આજે મારાં ધન્ય ભાગ્ય છે કે મારે ઘેર
આપના જેવા સુપાત્રનાં પગલાં થયાં. આજનો આ સમય
ઉત્તમ છે. આજે મારે આંગણે મોતીનો મેઘ વરસ્યો, આજે
મારે સોનાનો સૂરજ ઊગ્યો, હું કૃતપુણ્ય થયો છું, આજે
મારું જીવન કૃતાર્થ—સફલ થયું છે, આજે મારા હરખનો
પાર નથી. માટે હે ગુરૂ મહારાજ ! આજે મારા ઉપર દયા
લાવીને દાનનો લાભ આપીને મને તારો. ૨૫૯.

અશ્રુ વહાંતા હર્ષ પૂરે પ્રિય વચન એવા કહી,
ઘે દાન ગુરૂને શુદ્ધ શ્રેયાંસાદિ દષ્ટાંતો સ્મરી;
પાત્ર પ્રભુની જેહવું તિમ દાન રસ જેવું દીએ,
શ્રેયાંસ જેવો ભાવ ભક્તતાં સર્વ વાંછિત ઝટ ફલે. ૨૬૦

અર્થ:—ઉત્તમ શ્રાવક આગલી ગાથામાં કહ્યા પ્રમાણે
ઘણા હર્ષથી આનંદાશ્રુ વહેતાંની સાથે પ્રિય વચનો કહેવા
પૂર્વક શ્રેયાંસકુમાર વગેરેના દષ્ટાંતોનું સ્મરણ કરતાં કરતાં
ગુરૂને શુદ્ધ-દોષ રહિત દાન આપે. (૧) શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના
જેવું ઉત્તમ પાત્ર મળે. (૨) શેલડીના રસ જેવું નિર્દોષ દાન
હોય અને તેમાં (૩) શ્રેયાંસકુમારના જેવો ભાવ ભળે તો

સર્વ વાંછિતો તરત સિદ્ધ^૧ થાય (ફલે) એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. ૨૬૦.

ત્રિપુટીનું સ્વરૂપ જાણાવે છે:--

ચિત્ત વિત્ત સુપાત્રની ત્રિપુટી મલી શ્રેયાંસને,
શ્રાદ્ધ સમરી દાન એવું જરૂર છે ધરી હર્ષને;
પૂર્ણ આદર ભાવ રાખે કાલ વીતાવે નહિ,
મુમુખ થાય અપ્રિય ન યોલે દેઘ ખિન્ન યને નહિ. ૨૬૧

અર્થ:—શ્રેયાંસકુમારને ચિત્ત-મનના શુભ ભાવ, વિત્ત-શેરડીનો રસ વિગેરે દેવાના નિર્દોષ પદાર્થો તથા સુપાત્ર-શ્રી ઋષભદેવ જેવા ઉત્તમ પાત્ર એ ત્રિપુટી મળી, તેનું સ્મરણ કરતાં લબ્ય શ્રાવકો પણ હર્ષ ધરીને એવું દાન જરૂર આપે. વળી દાન આપતાં સંપૂર્ણ આદરભાવ રાખવો. તથા નકામો કાળ વિતાવી વિલંબ કરી દાન દેવું નહિ, મુખ ઉપર પ્રસન્નતા ધારણ કરવી, અપ્રિય વચન યોલવાં નહિ. વળી દાન આપીને ઉદાસ થવું નહિ-ખેદ કરવો નહિ. ૨૬૧.

આ ગાથામાં પૂર્વે કહેલાં દાનનાં દૂષણોનો સ્પષ્ટ અર્થ છે ગાથાઓમાં સમજાવે છે:--

આવો પધારો ઈમ કહે ના એ અનાદર જાણીએ,
શી ઉતાવળ? હાલ દઉં છું એ વિલંબ વિચારીએ;
મુખ ફેરવે ઉંચું જીએ નીચું અને મુખ મરડવું,
વિમુખતા એવી કહી શ્રાવક કરે ના એહવું. ૨૬૨

૧ રિસહેસસમં પત્તં-નિરવજ્જમિક્કુરસસમં દાણં ॥ સિજ્જં-સસમો ભાવો, જહ્ હુજ્જા મગ્ગિયં તદ્દયા ॥૧॥ કલ્પંબ્યાં ૭મું.

અર્થ:—ગોચરી માટે આવેલા મુનિરાજને ‘ આવો પધારો લાલ દો ’ એમ કહે નહિ તે અનાદર જાણવો. (૧) શી ઉતાવળ છે ? હમણાં દઉં છું, થાય છે એવાં વચન બોલે તે વિલાંબ જાણવો. (૨) મુનિને જોઈને મુખ ફેરવે-ઉંચું નીચું અથવા આડું અવળું જુએ, મુખ મરડે એ વિમુખતા અથવા અપ્રસન્નતા કહી છે. (૩) ઉત્તમ શ્રાવકો દાનના પ્રસંગે આવું વર્તન કરેજ નહિ. આ ગાથામાં ત્રણ દૂષણો સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યા. બાકીના બે દૂષણોને આગલી ગાથામાં સ્પષ્ટ સમજાવે છે. ૨૬૨.

અચ્ચિકર વચનો કહે વિપ્રિય વચન એ જાણીએ,
એહ પશ્ચાતાપ દેઇ મન ઉદાસીન જે કરે;
શ્રાવક તજે એ દૂષણો દીલમાં ધરીને ભૂષણો,
આસન્નસિદ્ધિક એમ કરતાં લાલ મેળવતા ધણો. ૨૬૩

અર્થ:—દાન આપતી વખતે અચ્ચિકર-ન ગમે તેવાં કડવાં વચનો બોલે એ વિપ્રિય વચન જાણવું. (૪) વળી દાન આપીને મનને ઉદાસીન કરે (મનમાં ખેદ ધારણ કરે) તે પશ્ચાતાપ (૫) જાણવો. દાનના ભૂષણો દિલમાં ધારણ કરીને સુશ્રાવકે એ પાંચે દૂષણોનો ત્યાગ કરવો. આ પ્રમાણે કરવાથી આસન્નસિદ્ધિક એટલે જેમને મોક્ષ નજીકમાં છે તેવા લવ્ય જીવો ધણો લાલ મેળવે છે. ૨૬૩.

અહીં પ્રસંગે દાન લેનાર સુપાત્રે પણ દાયકના ભાવ કેવા છે ? તે જાણવા માટે જહેલાં છ (૬) નકાર કહે છે:—

પાત્રદેખીને ચઢાવે ભૃકુટી (૧) વલિ ઊંચું જીએ, (૨) નજર નીચી પણ કરે (૩) તિમ વહનને અવળું કરે; (૪) મૌન (૫) કાલ વિલંબ (૬) દાને ભાઈ એ છ નકારના, પાત્ર એ જાણી તપાસે ભાવ દાયક દાનના. ૨૬૪

અર્થ:—પાત્રને આવતાં જોઈને આપનાર માણસ ભૃકુટિ ચઢાવે એટલે ભમરો ઊંચી ચઢાવે (૧) સન્મુખ જોવાને બદલે ઊંચું જીએ (૨) અથવા નજર નીચી ઢાળી દે (૩) અથવા મ્હોંને અવળું ફેરવે (૪) આવકાર આપવાને બદલે મૌન રહે—કાંઈ બેલે નહિ. (૫) તથા દાન આપવામાં ઠીક કરે (૬) આ છ નકારની? (દાન નહિ આપવાની) નિશાનીઓ છે. એટલે ચોખ્ખી 'ના' નહિ તો 'ના' ના ભાઈ છે. માટે પાત્રે—દાન લેનારે ઉપર કહેલાં નકારોને જાણીને દાનના આપનાર ભવ્ય જીવોના ભાવ તપાસવા. તેવું કરનાર મુનિરાજ કુશલ કહેવાય છે. સુપાત્ર મુનિરાજ વગેરે દાયક—શ્રાવકના ભાવ—શક્તિ તપાસીને જ ગોચરી આદિનો વ્યવહાર જાણવે. તેમ થાય તો જ સાધુ ધર્મની અને શ્રાવક ધર્મની મર્યાદા જાણવાય. અને માધુકરી—ભિક્ષાનું ખરૂં તત્ત્વ પણ પૂર્વે

૧—મિત્તિહિત્ત્વલોચન, નીચા દિટ્ટી પરંમુહં વચનં ॥ મોળં કાલવિલંબો, નકારો છવિવહો હોઈ. ॥ ૧ ॥

જણાવ્યું તેજ છે એમ શ્રી દશ વૈકલિક ટીકા તથા અષ્ટકળ આદિ અનેક શાસ્ત્રાવલોકનથી સમજાય છે. ૨૬૪.

વળી દાન નહિ દેવા ઈચ્છનારની ખીજ કેવી કેવી ચેષ્ટાઓ હોય તે કહે છે:—

અંગ ચેષ્ટાથી કળાએ ભાવ કેવા દાનિના,
નીરોગ દાની છે છતાં દેતાંજ કંપે કર ઘણાં;
દેય વસ્તુને છુપાવે તેમ ઢાંકે અન્યથી,
ઈમિ ભાવની ઓછાશ જાણી પાત્ર એ લેતાં નથી. ૨૬૫

અર્થ:—દાન આપનારના દાન સંબંધી કેવા ભાવ છે. તે તેની અંગચેષ્ટા-શરીરની ક્રિયા ઉપરથી પણ જણાય છે. જેમકે દાન આપનાર નીરોગી હોય તે છતાં બંહોરાવતી વખતે તેના હાથ ઘણા કંપતા જણાય તો તેથી પણ તેના ભાવની ઓછાશ જાણી શકાય છે. વળી આપવા લાયક વસ્તુને સંતાડી દે. અથવા તે વસ્તુને ખીજ સચિત્તાદિ વસ્તુથી ઢાંકી દે. અને દેવાની ચીજ ઉપર સચિત્ત પદાર્થ મૂકે. આવી ક્રિયા કરનારમાં દાન દેવાના ભાવની ઓછાશ છે એમ જાણીને જે જીવો સુપાત્ર છે તે તેવા પ્રકારે અપાતા દાનના પ્રસંગે ઉચિતપણું જાણવે છે. એટલે મુનિધર્મ અને શ્રાવકના ભાવ જળવાય તેવો જવાબ આપી ખીજ સ્થલે ગોચરી જાય. ૨૬૫.

૧ 'વર્તમાનયોગ' આદિ નિર્દોષ રૂચિકર વચન બોલે. ગોચરીને લીધા પછી જતી વખતે શ્રાવક 'લાભ દેજો' એમ કહે ત્યારે મુનિરાજ 'વર્તમાન યોગ' કહે છે, તેનું કારણ એ કે-આઉખાનો ભરોસો નથી અને કાઈ ખીજ કાર્યને લઈને કહ્યા મુજબ ફરી ગોચરી માટે

વળી છ પ્રકારના દાનને મેલા દાન કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે:—

દાન મેલા ૫૮ કહ્યા ધુર ભેદ (૧) મોડું જે દીએ,
 ધીભું દીએ તરછોડતા (૨) ત્રીભું અરૂચિથી પણ દીએ; (૩)
 નિંદા કરી ચોથું દીએ (૪) તિમ પાંચમું હલકો કહી, (૫)
 અંતિમ ઉચિતતા પરિહરી ઘે (૭) શ્રાદ્ધ એવું ઘે નહી. ૨૬૬

અર્થ:—તેમાં જે વિલંબ કરીને ંહારાવે તે પ્રથમ ભેદ (૧) જે તરછોડતા (તિરસ્કારપૂર્વક) દાન આપે તે ધીભે ભેદ (૨) ત્રીભું અરૂચિથી (ઉલ્લાસ વિના) દાન આપે (૩) જે નિંદા કરીને દાન આપે તે ચોથું (૪) વળી હલકો કહીને દાન આપે તે પાંચમું (૫) અને છેલ્લો ભેદ ઉચિતતા-યોગ્યતા જાળવ્યા વિના દાન આપે (૬) આવાં છ પ્રકારનાં મેલાં દાન શ્રાવક આપે નહિ. કહ્યું છે કે-ક્ષિત્કાલં કૃતાવજ્ઞ-સાનુતાપં વિકત્થિતમ્ ॥ હીયમાનમનોચિત્યં-દાનવટં મલીમસં ॥ ૧ ॥ ૨૬૬.

અ છ પ્રકારનાં મેલાં દાનનું ક્ષણ શું મળે? તે અનુક્રમે જણાવે છે:—

ન પણ આવી શકાય. આ એ મુદ્દાને ધ્યાનમાં રાખીને મુનિરાજ 'વતમાન યોગ' આ શબ્દ બોલે છે. તેનો અર્થ એ છે કે—“આ-હારાદિનો ખપ હશે, તો આવીશું.” આ બાબત જુઓ સાક્ષિપાઠ-આડસસ ન વીસાસો, કજ્જસસ વહુણિ અંતરાયાણિ ॥ તમ્હા સાહુણં સ્વલુ, વટ્ટમાણજોગેણ વવહારો ॥ ૧ ॥

નિર્ધનપણું વિધવાપણું ફલ એહ પહેલા ભેદનું,
બીજા તણું નહિ પુત્ર તિમ દુર્ભગપણું ત્રીજા તણું;
ચોથા તણું ફલ અદ્ય આયુ પાંચમાંનું હીનતા,
છઠ્ઠા તણું ફલ રોગ શ્રાવક દાન મેલા છોડતા. ૨૬૭

અર્થ:—પ્રથમ ભેદવાળું મલિન દાન જે સ્ત્રી આપે તેા નિર્ધનપણાની-દરિદ્રતાની પ્રાપ્તિ અથવા વિધવાપણું-રંડાપાની પ્રાપ્તિરૂપી ફળ જાણવું.^૧ બીજા પ્રકારના મેલા દાનથી પુત્રનો લાભ થતો નથી એટલે અપુત્રપણું પામે છે. અને દુર્ભગપણું ર્દૌર્ભાગ્યતા (બધાને બહાલો ન લાગે) એ ફલ ત્રીજા મેલા દાનથી પામે છે. ચોથા મેલા દાનથી આયુષ્ય અદ્ય થાય (ઘટે) છે. તથા પાંચમા મેલા દાનથી હીનતા-હીનપણું અથવા લોકમાં આ માણસ નીચ છે એવી અપકીર્તિ ફેલાય છે. અને રોગની પ્રાપ્તિ એ છઠ્ઠા મેલા દાનનું ફલ છે. એ પ્રમાણે જાણીને શ્રાવકોએ આ છ પ્રકારના મેલા દાનનો ત્યાગ કરવો. જુઓ સાક્ષીપાઠ:—ક્ષિત્તકાલે ભવેન્નારી, નિર્ધના પતિવર્જિતા ॥ અપુત્રા ચ કૃતાવજ્ઞે, સાનુતાપે ચ દુર્ભગા ॥ ૧ ॥ વિકલ્પિતે સ્યાદલ્પાયુઃ, હીયમાને ચ હીનતા ॥ અનોચિત્યે ભવેદ્ વ્યાધિઃ, ફલાનિ સ્યુરનુક્રમાત્ ॥ ૨ ॥ ૨૬૭.

૧ બહારાવવાનો (દાન આપવાનો) પ્રાયે વિશેષ પ્રસંગ શ્રાવિકા આદિ સ્ત્રી વર્ગને હોવાથી તે પ્રમાણે મુખ્યતાએ ફલ કહ્યું. એમ પુરૂષ જે તેમ કરે તેા તેને પણ નિર્ધનપણું અને સ્ત્રીનું મરણ આદિ અનિષ્ટ ફલ મળે એ તેા સમજાય એવી બીના છે.

૨ દેખનારને બહાલો ન લાગે તે.

હવે અંતકાર સાચું દાન, સાચા ધનવંત અને ચાર દુર્લભ પદાર્થો એ ત્રણ જણાવે છે:—

તેજ ઉત્તમ દાન જેમાં શેમ સઘલા ઉદ્ધરે,
ધનવંત સાચો તેહ દેતાં જેહ મનમાં બહુ હસે;
પ્રિય વેણુ બોલી દાન દેવું વિનયવાળો બોધ એ,
ક્ષાંતિવાળું શૌર્ય ધન દાને સુદુર્લભ ચાર એ. ૨૬૮

અર્થ:—તેજ દાન શ્રેષ્ઠ જાણવું જેમાં હર્ષને લીધે શેમ-રૂવાટાં વિકસ્વર થાય. તેમજ તેજ સાચો ધનવાન છે જે દાન આપતી વખતે મનમાં ઘણો હર્ષિત થાય. ચાર વસ્તુઓને અત્યંત દુર્લભ કહી છે. (૧) મધુર વચન બોલવા પૂર્વક દાન આપવું (૨) જ્ઞાન છતાં વિનય-નમ્રતા હોય (૩) પરાક્રમ છતાં (શક્તિ છતાં) ક્ષમા આપવી. (૪) ધનનો દાનમાં ઉપયોગ કરવો. કહ્યું છે કે-દાનં પ્રિયવાક્સહિતં-જ્ઞાન-મર્ગર્વં ક્ષમાન્વિતં શૌર્યં ॥ ત્યાગસહિતં ચ વિત્તં, દુર્લભમેત-ચ્ચતુર્ભદ્રમ્ ॥ ૧ ॥ ૨૬૮.

દાનેશ્વરીને કોણુ ન ચાહે ? અને દાનાદિથી જ દિવસની સફલતા છે. એમ જણાવે છે:—

દાનિનું જીવન સફલ દુનિયા ચહે દાતારને,
કુણુ મેઘને ચાહે નહિ ? તિમ કોણુ ચાહે ? જલધિને;
દાન પૂજા હીણુ દિનને વાંઝીઓ શ્રાવક ગણે,
શ્રુતવચન સાંભળનાર શ્રાવક સાચવે તકને મને. ૨૬૯

અર્થ:—દાન આપનારનું જીવન સફળ કહ્યું છે, કારણ કે દાતાર તરફ દુનિયાની ચાહના હોય છે. આ બાબતમાં જુઓ પાણીના દાતાર મેઘને કોણ ચાહતું નથી? અર્થાત્ સર્વે મેઘને ઈચ્છે છે. તેના આગમન માટે સર્વે આતુર રહે છે. પણ પાણીના ભંડાર સમુદ્રને કોણ ચાહે છે? અથવા કોઈ તેને માટે વાટ જોતું નથી. કારણ કે તેનો સ્વભાવ સંગ્રહ કરવાનો છે. પણ તે કોઈને આપતો નથી તેથી કોઈનો તેના પ્રત્યે આદર ભાવ (લાગણી) નથી. વળી સાચો શ્રાવક દાન^૨ તથા જિનપૂજા રહિત ગએલા દિવસને વાંઝીઓ એટલે નિષ્ક્રમ ગણે છે. માટે સિદ્ધાન્તના વચનને સાંભળનાર શ્રાવક મળેલા (દાન^૨ આપવાના) અવસરને ઉલ્લાસપૂર્વક સાચવે છે. ૨૬૬.

જે દાન આપવા વડે પોતાના દ્રવ્યનો સહવ્યય કરતો નથી તે કંબૂસના દ્રવ્યાદિક કંઈ કામના નથી તે જણાવે છે:—

નિષ્પૃદ્ધિને સિદ્ધાંત દીવા અંધને શા કામના,
વાળાં બધિરની પાસ ભૂપણુ કુરૂપને શા કામના;

૧ કર્તવ્યો यदि वर्तते हृदि तरोरस्योपकारस्त्वया,
मा कालं गमयाम्बुवाह ! समये सिञ्चैनमम्भोलवैः ॥ पत्रे
वैगलिते फले प्रचलिते मूले गते शुष्कतां, किं नामास्य
विभो ! करिष्यसि तदा धारासहस्रैरपि ॥ ૧ ॥

૨ वाणी रसवती यस्य, भार्या पुत्रवती सती ॥ लक्ष्मी
दानवती यस्य सफलं तस्य जीवितम् ॥ ૧ ॥

હિતકારી વચનો મૂર્ખ આગળ ખોલવા શા કામના ?

પ્રાસાદ લક્ષ્મી વૈભવો કંબુસના શા કામના ? ૨૭૦

અર્થ:—જેમ બુદ્ધિ વિનાના વિદ્યાર્થીને સિદ્ધાન્તનું ભણવું કાંઈ કામનું નથી, તથા અંધળા માણસને દીવા (અને ચાટલું) કાંઈ ઉપયોગમાં આવતા નથી.^૧ બહેરા માણસની આગળ વગાડવામાં આવતાં વાજાં જેમ નિષ્ફળ છે. કહ્નુપાને અલંકારો જેમ શોભા રૂપ થતાં નથી, તથા મૂર્ખ માણસની આગળ કહેલાં હિતનાં વચનો તેના ઉપર અસર કરવાને બદલે ઉલટા તેના કોપની વૃદ્ધિ માટે થાય છે. કહ્યું છે કે—
 उपदेशो हि मूर्खाणां, प्रकोपाय न शान्तये ॥ पयःपानं भुजंगानां,
 केवलं विषवर्धनम् ॥ ૧ ॥ ભાવાર્થ એ છે કે ઉપર કહેલાં દષ્ટાન્તોમાં કહેલી ખીના જેમ નકામી છે તેમ કંબુસ માણસના પ્રાસાદ-મહેલો-બંગલાઓ તથા લક્ષ્મીના વૈભવો એમ લાડી વાડી ગાડી વિગેરે સાહિખીના સાધનો શા કામના ? અથવા ખીજને કાંઈ કામમાં આવતા નથી. માટે તે નકામા બાણવા. ૨૭૦.

સુપાત્રને વિષે શુદ્ધ દાન કરનારને કયા કયા લાભ (ફાયદા) થાય છે તે જણાવે છે:—

ન્યાયથી પેદા કરેલા કુદૃષ્ય શુદ્ધ પદાર્થને,
 દેતાં સુપાત્રે બહુ વધારે તે વિભલ ચારિત્રને;

૧ અંધા આગળ ચારસી, બહેરા આગળ ગાન;
 મૂર્ખ આગળ હિતકથા, એ ત્રણ એક સમાન. ૧

શુભ વિનયને તિમ નાણુને વૃદ્ધિ પમાડે પ્રશમને,
ઉત્સાહ આપે અધિક તપને સાધવાને દાનીને. ૨૭૧

અર્થ:—ન્યાય માર્ગે કમાએલા દ્રવ્યથી કલ્પ્ય (સુપા-
ત્રને ખપે તેવા) શુદ્ધ એટલે નિર્દોષ પદાર્થ જે આહાર
વસ્ત્રાદિનું સુપાત્રને આપેલું દાન તે દાતારના નિર્મલ ચારિત્ર
—ઉત્તમ આચરણને ઘણું વધારે છે. વળી તેવું દાન તેના
સુવિનયમાં, જ્ઞાનમાં તથા શાન્તિમાં વધારો કરે છે. તથા
તેવું દાન દાતારને તપ સાધવા માટે અધિક ઉત્સાહ
આપે છે. ૨૭૧.

સિદ્ધાંતના પઠનાદિને દાને કરે ઉદ્ધાસથી,
શુભ પુણ્યને પેદા કરે પાપો હરે તે વેગથી;
દે સ્વર્ગ ને અપવર્ગ કેરી ઋદ્ધિને પણ અનુક્રમે,
સૌભાગ્ય ઉત્તમ તે લહે અરિવર્ગ પણ તેને નમે. ૨૭૨

અર્થ:—વળી પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે દાન કરવાથી દાન
કરનાર ભવ્ય જીવો સિદ્ધાન્તનો અભ્યાસ વગેરે આનંદપૂર્વક
કરે છે. નવીન શુભ પુણ્યને ઉપાર્જન કરે છે. તેમજ જલ્દીથી
પાપ કર્મોનો નાશ કરે છે. વળી તે દાન દાતારને સ્વર્ગનાં
સુખની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. અનુક્રમે અપવર્ગ એટલે મોક્ષની
સંપત્તિ પણ પમાડે છે. દાન કરનાર શ્રેષ્ઠ સૌભાગ્યને પામે
છે. અને તેને શત્રુનો સમૂહ વૈરભાવ તજી નમસ્કાર
કરે છે. ૨૭૨.

૧ લોકને જ્ઞાલો લાગે તેવો સ્વભાવ.

આ દાનરંગી ભવ્ય જીવો સકલ સંકટ દૂર કરે,
ભરત ધન્યકુમાર જેવા સંપદા ભોગો વરે;
સર્વ જીવો તેહનો માને હુકમ ધરી હર્ષને,
રાજમાન્ય બનેજ તે પામે નહિ અપકીર્તિને. ૨૭૩

અર્થ:—આવા પ્રકારના દાનરંગી એટલે દાન દેવામાં આસક્ત ભવ્ય જીવો સઘળા ઉપદ્રવોનો નાશ કરે છે. તથા દાન કરવાથી ભરત ચક્રવર્તીના જેવી તથા ધન્યકુમારના જેવી સંપત્તિ અને ભોગોને પામે છે. વળી સર્વે જીવો આનંદ-પૂર્વક તેના (દાનેશ્વરીના) હુકમને માન્ય રાખે છે—હુકમ પ્રમાણે વર્તે છે. રાજાને પણ માન્ય—આદર આપવા લાયક તે દાતાર થાય છે. વળી તે દાન દેનારા ભવ્ય જીવો અપકીર્તિ—અપયશને પણ પામતા નથી. ૨૭૩.

તે હાર ના પામે કદી તિમ માંદગી પામે નહિ,
તેમાં રહે નહિ દીનતા ભય તેહને પીડે નહિ;
સવિ આપદા પીડે નહિ તે ભાગ્યશાળી જીવને,
ઓછોજ છે સંસાર ચેતન ! નિત્ય કર આ દાનને. ૨૭૪

અર્થ:—વળી દાન આપનાર ભવ્ય જીવો કદાપિ શત્રુઓની આગળ હાર પામતા નથી. અથવા શત્રુઓ તેની આગળ હારી જાય છે. તથા દાનેશ્વરીને માંદગી—માંદવાડ થતો નથી એટલે તેનું શરીર નીરોગી રહે છે. દીનતા એટલે ગરીબાઈ તેની આગળ રહી શકતી નથી. ભય પણ તેને પીડા કરતો નથી એટલે તેને કોઈનો ભય રહેતો નથી. વળી તે ભાગ્યશાળી જીવને કોઈ પણ પ્રકારની આપત્તિઓ પીડા

કરતી નથી અથવા તેનાં સંકટો નાશ પામે છે. તે દાની પુરૂષને સંસારની રખડપટ્ટી ઓછીજ રહે છે. માટે હે ચેતન! આવા ઉત્તમ કૃણ આપનાર દાનને હુમેશાં દેજે. ૨૭૪.

જિન ભુવન પડિમા તેમ આગમ પૂજ્ય ચક્રવિહ સંઘ એ,
 છે સાત ક્ષેત્રો તેહમાં નિજ ભૂરિ ધન રૂપ બીજને;
 જે વાવતા તે પામતા મનની સમાધિ હર્ષથી,
 કીર્તિ અને તસ કિંકરી લક્ષ્મી ઘણી વળી નિયમથી. ૨૭૫.

અર્થ:—જે દાની જનો પોતાના ઘણા ધનરૂપી બીજને જિનભુવન એટલે દેરાસર (૧), પડિમા એટલે જિનેશ્વરની મૂર્તિ (૨) તથા આગમ એટલે સિદ્ધાન્ત (૩) અને ચાર પ્રકારનો (સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકારૂપી) પૂજ્યશ્રી સંઘ એ સાત ક્ષેત્રોમાં વાવે છે (વાપરે છે) તેઓ આનંદથી મનની સમાધિ એટલે શાંતિને પામે છે. કીર્તિ તેમની દાસી અને છે (દાતારની કીર્તિ ચારે તરફ ફેલાય છે) તથા દાન કરવાથી તેની લક્ષ્મી ઘટવાને બદલે નિશ્ચે વધતી જાય છે. જેમ જેમ કૂવાનું પાણી વપરાય તેમ તેમ નવું નવું પાણી નીચેથી આવતું જાય. આની માફક દાનેશ્વરી સાત ક્ષેત્રમાં યથાશક્તિ ધન વાપરે તોજ લક્ષ્મી વધે. લક્ષ્મીને વધારવાનો ઉપાય દાનજ છે. દાટવાથી તો લક્ષ્મી દેવી કોપાયમાન થાય, તેમ કરવાથી લક્ષ્મી ઘટેજ. આવી ઉત્તમ સલાહ અનુપમા દેવીએ આપવાથી આબુ ઉપર મંત્રી વસ્તુપાલ તેજપાલે પવિત્ર વિશાલ ભવ્ય જિનમંદિરો બંધાવ્યા. ઘણા જ્ઞાનભંડાર

કરાવી સંઘ સહિત તીર્થયાત્રા વગેરે કરી લક્ષ્મીના સદ્વ્ય-
યોગ કર્યો. તેમ લબ્ય શ્રાવકોએ પણ જરૂર કરવું. ૨૭૫
અભયમંત્રીના સમી વર બુદ્ધિ પામે તે વળી,
૫૮ ખંડ નાયક ચક્રવર્તી તે બને દાનેશ્વરી;
સ્વર્ગ કેરી ઋદ્ધિને પામેજ તીર્થકર બને,
દીન બાંધવ તે મહા શ્રાવક કહ્યો શ્રી પ્રવચને. ૨૭૬

અર્થ:—વળી તે દાનેશ્વરી અભયકુમાર મંત્રીના જેવી
ઉત્તમ બુદ્ધિને પામે છે. તથા દાનના પ્રભાવથી છ ખંડને
સાધનાર ચક્રવર્તીની પદવી પામે છે. સ્વર્ગ લોકની સંપત્તિ
પણ મેળવે છે. તથા દાતારને તીર્થકર પદવીની પણ પ્રાપ્તિ
થાય છે. શ્રી યોગશાસ્ત્રાદિ ગ્રંથોની અંદર દીન બાંધવ એટલે
ગરીબના લાઈ સમાન, ગરીબના ખેલી એવા તે દાન કર-
નારને મોટો શ્રાવક કહ્યો છે. કહ્યું છે કે—પદ્મ વ્રતસ્થિતો
મક્ત્યા, સમ્પક્ષેઝ્યાં ધનં વપન્ ॥ દયયા ચાતિદીનેષુ, મહાશ્રાવક
ઉચ્યતે ॥ ૧ ॥ ૨૭૬.

સંસાર સમુદ્રમાં રહેલા શ્રાવકને દાનરૂપી પાટીયું તાર-
નાર છે. એમ જણાવે છે:—

હે જીવ! તારું ધર્મ રૂપી વહાણુ આખું ના રહ્યું,
શીલ ભાવના તપ પાટીયા ખસતાંજ ચક્રોળે ચઢ્યું;
આ દાન રૂપી પાટીયું સ્વાધીન ત્હારે એક એ,
ભવસાગરે આધાર એનો દાનને ના છોડજે. ૨૭૭

અર્થ:—હે ચેતન! દાન, શીલ, તપ અને ભાવનારૂપી
જે ચાર પ્રકારનો ધર્મ છે, તે તારું ધર્મરૂપી વહાણુ આખું

રહ્યું નથી. કારણ કે સંસારરૂપી સમુદ્રમાંથી તારનાર ચાર પાટીયાના બનેલા તે વહાણમાંથી શીલ, તપ અને ભાવનારૂપી પાટીયાં ખસી જવાથી તે વહાણ ચકડોળે ચઢી ગયું છે. એટલે કે ચાર પ્રકારના ધર્મમાંથી ઉપર કહેલા ત્રણ પ્રકારો તો તારાથી બની શકતા નથી. પરંતુ ચોથું દાનરૂપી પાટીઉં હજી તારા હાથમાં રહ્યું છે, એટલે કે પૂર્વે કહેલાં ત્રણ (શીલ તપ ભાવના) સાચવવા તારે માટે કદાચ મુશ્કેલ હોય તો પણ દાન તો તારાથી બની શકે તેવું છે. માટે હાલ તો ભવસમુદ્રમાં તે દાનરૂપી પાટીયાનો આધાર રહેલો છે તેને તું છોડી દઈશ નહિ. નહિ તો આ સંસાર સમુદ્રમાં તું ડૂબીશ એમ જરૂર જાણુજે. ૨૭૭.

તપ વગેરેથી પણ દાન અક્ષય હોવાથી ચાર પ્રકારના ધર્મમાં દાન 'હેલુ' કહ્યું છે એ જણાવે છે:—

તીર્થંકરોના શાસને તપ શીલ ઉત્તમ ભાવના,
ઘટતા ઘટ્યા પણ દાન વાર્ષિક તેહવું રજ ફેર ના;
ત્રણસો અઠ્યાસી કોડ એંશી લાખ સોનૈયા તણું,
જે માન તે ત્રણ કાલ સરખું શાસ્ત્રમાં વર્ણન ધણું. ૨૭૮

અર્થ:—ચોવીસ તીર્થંકરોના શાસનને વિષે તપ, શીલ, અને ઉત્તમ ભાવના ઉત્તરોત્તર ઘટતા ગયા છે. પરંતુ દરેક તીર્થંકરનું વાર્ષિક દાન તેવું ને તેવુંજ રહ્યું છે, તેમાં જરા પણ ઘટાડો થયો નથી. પહેલા શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુએ બાર માસી તપ કર્યું, ત્યાર પછી તપમાં ઘટાડો થતાં થતાં છેવટે મહાવીર સ્વામીએ છ માસ સુધી તપ કર્યું. એમ શીલાહિમાં

પણુ સમજાય તેવી ધીના છે. એ પ્રમાણે પહેલાથી છેલ્લા જિન સુધીમાં શીલ, તપ અને ભાવનામાં ઘટાડો થયો. પણુ વાર્ષિક દાન તો દરેક તીર્થકરોએ સરખુંજ આપ્યું. કારણ કે પ્રભુશ્રી ઋષભદેવે ત્રણસો અઠ્યાસી કોડ અને એંસી લાખ સોનેયાનું વાર્ષિક દાન આપ્યું, તેટલુંજ શ્રી અજિતનાથથી માંડીને છેલ્લા તીર્થકર મહાવીરસ્વામીએ પણુ આપ્યું. તેથી ચારમાં દાન પહેલું કહ્યું. આ સંબંધી શ્રી દાનપ્રદીપાદિ શાસ્ત્રોમાં ઘણું વર્ણન છે. માટે હે શ્રાવક! તું દાન ધર્મ મૂકીશ નહિ. ૨૭૮.

બાલ જીવોને પણુ સમજાય તેવી રીતે દાનનો ઉપદેશ આપે છે—

શ્રાદ્ધ દિનકૃત્યાદિમાં વર્ણન હીસે બહુ દાનનું,
શક્તિ પ્રમાણે દાન દેવું અલ્પમાંથી અલ્પનું;
ખેડૂત પણુ થોડું દઈ વાવેલ કણને વાપરે,
ગુણ ગણુ વિવેકે શોભતો વ્યવહાર દાને તિમ ખરે. ૨૭૯

અર્થ:—શ્રાદ્ધદિનકૃત્ય, ધર્મરત્નપ્રકરણ, ઉપદેશ પ્રાસાદ વગેરે અંથોમાં દાનનું તથા તેના ફળનું ઘણું વર્ણન કરેલું છે. માટે શ્રાવકે યથાશક્તિ—શક્તિ પ્રમાણે થોડામાંથી પણુ થોડું દાન જરૂર આપવું. ખેડુત જેવા અલણુ—અણુસમણુ પણુ પોતે વાવેલા ધાન્યના પાકમાંથી થોડું પણુ ગરીબોને^૧ આપીને

૧ ખળા વાઢમાં ધાન્યનો ઢગલો પડ્યો હોય, ખાટલો ઢાળી ખેડૂત ખેઠો હોય, પડખે થઈને કાઈ પણુ ચાલ્યો જતો ભિક્ષુક માગણી કરે, સારે સરલ ખેડુત ‘ઘણું પાપ કરી અનાજ મેળવ્યું, તેથી દાન દઈને પાપ ઘોઈએ’ આવું વિચારી જરૂર દાન આપશે.

ખાકીનું પોતાના માટે વાપરે છે. માટે ગુણ ગણ એટલે ગુણનો સમુદાય જેમ વિવેકથી શોભે છે તેમ વ્યવહાર^૧ પણ દાન ગુણે કરીનેજ ખરેખર શોભે છે. કારણકે દાન નહિ કરનારની લોકમાં પણ કંબુસ અથવા મજબીયૂસ^૨ આવા નામે પ્રસિદ્ધિ થાય છે. ૨૭૬.

બુઝો કાકડી પણ દાનનો અર્પૂર્વ પાઠ શીખવે છે:—

કાપી પતીકું કાકડીનું ખાય તો મીઠી બને,
પેદાશમાંથી અલ્પ પણ દે તોજ તે મીઠી બને;
જ્વરવંત ને કંબુસ સરખા નેહ જડમાં ખેડીને,
દ્વેષ ભકતે વહન કટુતા ભૂરિ લંઘન ખેડીને. ૨૮૦

અર્થ:—જેમ કાકડીનું પતીકું બુદ્ધું કાઠીને ખાવાથી મીઠી સ્વાદિષ્ટ બને, તેમ જે શ્રાવક પોતાની પેદાશમાંથી જો થોડું પણ દાન આપે તોજ તે કમાણી મીઠી બને છે. એટલે તેનો ઉપયોગ આનંદથી કરી શકાય છે. જ્વરવંત એટલે તાવવાળો અને કંબુસ એટલે શક્તિ છતાં દાન નહિ દેનાર પૈસાવાળો બંને સરખા કહ્યા^૩ છે. કારણ કે તે બંનેને જડ

૧ સદાનેન ગૃહારંભઃ-વિવેકેન ગુણવ્રજઃ ॥

૨ દાતા દાતા મર ગયા, રહ ગયા મલ્લોચૂસ ॥
દાતાકું હર દેત હૈ, જહાં તહાંસે આન ॥ ધીન દાતા મૂલ્હે
મરે, કરસન ન સુણે કાન ॥૧॥

૩ મક્તે દ્વેષઃ જડે પ્રીતિઃ, પ્રવૃત્તિર્ગુરુલંઘને ॥ મુલ્હે ચ
કટુતા નિત્યં, ધનિનો જ્વરિણસ્તથા ॥૧॥

ઉપર સ્નેહ છે. અહીં જડના બે અર્થ કરવા, એક તો જડ એટલે જલ અથવા પાણી અને બીજો અર્થ ધન. તાવવાળાને પાણી ઘણું ભાવે છે માટે તેને તેના ઉપર સ્નેહ કહ્યો, અને કંબુસને ધન ઉપર અધિક રાગ છે. વળી તે બંનેને 'દ્વેષો ભક્તે' એટલે ભક્ત ઉપર દ્વેષ છે. અહીં પણ ભક્તના બે અર્થ કરવા. પ્રથમ તો ભક્ત એટલે ભોજન. તાવવાળાને ભોજન ભાવતું નથી માટે તેના ઉપર દ્વેષ કહ્યો. બીજો અર્થ ભક્ત એટલે સેવા કરનારો. કંબુસ ધનવાનને તેના ધંધામાંથી સેવા કરનારને કાંઈ આપવું પડશે એવી બુદ્ધિથી તેના ઉપર દ્વેષ થાય છે. તથા બંનેના મોંઠામાં કટુતા હોય છે. અહીં કટુતાનો એક અર્થ કડવાશ થાય છે. તાવવાળાનું મુખ કડવાશવાળું રહે છે, અને બીજો અર્થ વાણીની કડવાશ. બીજાને અપ્રિય લાગે તેવાં વચન બોલવા. કંબુસની વાણીમાં કડવાશ છે. કોઈ માગે અથવા વાપરવાનું કહે તો તેને કડવાં વચન સંભળાવે છે. વળી બંનેને 'ભૂરિ લંઘન' હોય છે. અહીં ભૂરિ લંઘનના બે અર્થ આ પ્રમાણે:—પ્રથમ પક્ષે ભૂરિ એટલે ઘણી અને લંઘન એટલે લાંઘણો. તાવવાળાને ઘણી લાંઘણો થાય છે. અને બીજા પક્ષમાં ભૂરિ એટલે ઘણું અને લંઘન એટલે ઝોળાંગવું. એટલે પૈસાવાળો પૈસા કમાવા માટે ઘણા દેશ પરદેશ તથા સમુદ્ર માર્ગો ઝોળાંગે છે. જ્યાં ત્યાં રખડે છે. ઉપરની બીના સમજીને યથાશક્તિ દાન દેવામાં ઉત્તમ ધનિક શ્રાવકો જરૂર ઉદય કરેજ. ૨૮૦.

૧ જ્વરાદૌ લંઘનં પ્રોક્તં, જ્વરમધ્યે ચ પાચનં ॥

કંઠૂસ અને મડદામાં ઘણું ભાગે ભેદ (ફરક) નથી એમ જણાવે છે:—

કંઠૂસ તિમ શબ બેઉ સરખાના જરી પણ ખોલતા,
બેઉની પાછળ રૂએ જન બેઉનેજ ઉપાડતા;
અક્કડ જણાયે બેઉ બુધ દેખે નહિ ત્યાં ભેદને,
હાથ ધસતો સંચરે ધિક્કાર હો કંઠૂસને. ૨૮૧

અર્થ:—વળી કંઠૂસ માણસને અને શબને—મડદાને સરખા ગણાવ્યા છે. કારણ કે બંને ખોલતા નથી. શબ તો અચેતન છે એટલે ખોલતું નથી અને કંઠૂસ માણસ ગરીબ જનો તેની પાસે કાંઈ માગણી કરે, ત્યારે કાંઈ ખોલતો નથી. (એટલે કે આપતો નથી અથવા ધર્મકાર્યમાં કાંઈ વાપરતો નથી.) વળી જેમ મડદાને જ્યારે ઘરમાંથી લઈ જવામાં આવે છે ત્યારે તેના કુટુંબીઓ તેની પાછળ રોકકળ કરે છે તેમ કંઠૂસ જ્યારે માગનાર ગરીબોને કાંઈ પણ આપ્યા સિવાય વાહનમાં બેસીને ચાલ્યો જાય છે, ત્યારે તેની પાછળ ગરીબો રહે છે. કાંઈ પણ નહિ મળવાથી તેઓ દીલગીર થાય છે. વળી જેમ મડદાને ઠાઠડીમાં બાંધીને લઈ જવામાં આવે છે. તેમ કંઠૂસ માણસને પણ ઘણું કરીને પાલખી વગેરે વાહનમાં બેસાડી લઈ જવામાં આવે છે. તથા બંને જણા અક્કડ જણાય છે. કારણ કે માણસમાંથી જીવ ચાલ્યો જાય છે એટલે તેનું શબ અક્કડ બની જાય છે. વાળવું હોય તેમ વળી શકાતું નથી. તેમ કંઠૂસ પણ લક્ષ્મીના મદથી અભિમાની થઈને ક્રૂર કરે છે. આમ હોવાથી પંડિતો કંઠૂસ

અને શળમાં તક્ષવત જોતા નથી. કોઈએ સમજાવ્યા છતાં પણ કંઠૂસ કાંઈ પણ ખરચતો નથી. પરંતુ આખરે જ્યારે કંઠૂસને પણ મરણ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે જેવો એકલો આવ્યો હતો તેવો એકલોજ લેણું કરેલું ધન વગેરે મૂકીને હાથ ધસતો એટલે ફેગટ જન્મ ગુમાવીને ચાલ્યો જાય છે. માટે તેવા કંઠૂસને ધિક્કાર થાઓ. ૨૮૧.

ઉત્તમ શ્રાવકે દીન દુઃખી જીવોને જોઈને શો વિચાર કરવો ? તે જણાવે છે:-

દુઃખિયા થયા બીજા જનો નિજ કર્મના ઉદયે કરી,
ભવ જલધિ તરવા તુંબડા તે તાહરે ખૂઝ તું જરી;
છે દાનથી ઉદ્ધાર તારો શ્રાદ્ધ ! કહું હિત વચનને,
દીધા વિના જે ખાય છે તે પાપને ન અનાજને. ૨૮૨

અર્થ:- બીજા માણસો પોતાના કર્મના ઉદયથી દુઃખી થયા. પણ હે શ્રાવક ! તેઓ તારે માટે તો સંસાર રૂપી સમુદ્રને તરવા માટે તુંબડા જેવા છે એમ જરૂર સમજજે. કારણ કે બીજા જીવો જો કે પોત પોતાના કરેલા કર્મને અનુસારે દુઃખી થયા છે, પરંતુ તેમને દુઃખી જોઈને તેઓ શા શા કારણોથી, કેવા કેવા કર્મો કરવાથી દુઃખી થયા તે જાણવાનું તને તેમના દૃષ્ટાંતથી મળ્યું. માટે જો તું તે દૃષ્ટાંતો ઉપરથી બોધ લે તો તે દૃષ્ટાંતો દ્વારા તેઓ તને આ સંસાર સમુદ્ર તરવા માટે ઉપયોગી થાય માટે તેઓને તુંબડાની ઉપમા આપી. કારણ કે તુંબડા બાંધીને માણસ

સમુદ્રમાં તરી શકે છે. દીન દુઃખીનો ઉદ્ધાર કરવાથી સંસાર સમુદ્ર તરી શકાય છે. માટે હે શ્રાવક! હું તને ખરા હિતના વચનો કહું છું કે તારો ઉદ્ધાર દાનથી જ થવાનો છે. જેથી તું હંમેશાં દાન આપવામાં તત્પર રહેજે. જેઓ દાન કર્યા વિના ખાનારા છે તેઓ અનાજ-ધાન્યને ખાતા નથી પણ પાપને ખાય છે.^૧ ૨૮૨.

કેવી ભાવના રાખી શ્રાવકે દાન દેવું તે જણાવે છે:-

બહુ લાભ ગુણની દૃષ્ટિથી લેવાય ને દેવાય તે,
નિર્દોષ એવી ધારણાએ શ્રાદ્ધ ઘે ઇમિ પ્રભુ શ્રુતે;
પાત્ર કંબલ દંડ શય્યા વસ્ત્ર ધર્મ ધ્વજ વળી,
પુસ્તક પ્રમુખ નિર્દોષ આપે સમયની કિંમત કરી. ૨૮૩

અર્થ:—જે ઘણા લાભરૂપ ગુણ તરફ દૃષ્ટિ રાખીને સુપાત્રથી નિર્દોષ દાન લેવાય તથા શ્રાવકથી દાન દેવાય, તે ઉત્તમ દાન છે એમ પ્રભુએ સિદ્ધાન્તમાં કહ્યું છે. શ્રાવકે એવી વિચારણા રાખીને નિર્દોષ-કલ્પનીય દાન દેવું. સુપાત્રને વિષે એકલું આહારનું જ દાન દેવું એટલું જ નહિ પણ ધર્મની પતાકા સમાન રજોહરણ-એઘો, પાત્ર, કામળ, દંડ, શય્યા-રહેવાનું સ્થાન, વસ્ત્ર તથા પુસ્તક વગેરે વખતની કિંમત

૧—આ ખાત તો અન્ય દર્શનમાં પણ વિસ્તારથી ચર્ચા છે એમ ઉદાયનાચાર્ય કૃત ન્યાય કુસુમાંજલિમાં ‘પૂર્વે ચતુષ્પાદો ધર્મ આસીદિત્યાદિ’ પંક્તિઓ ઉપરથી જાણી શકાય છે. દાન ધર્મને જન્મનારા શ્રાવકો અમૃતભોજી કહેવાય છે. શ્રાવકના ધરના આંગણે આવેલ દીન વગેરે કોઈ પણ નિરાશ તો નજ થવા જોઈએ.

કરીને (સમયોચિત) આપે એટલે આવો સુપાત્રનો અવસર વારે વારે મળતો નથી એવી ભાવના રાખીને આપે. કારણ કે પોતાની આપવાની શક્તિ છતાં ન આપે તો અસુક વખત ગયા પછી પોતાની આપવાની શક્તિ રહેશે કે કેમ? તેની ખાત્રી (ખબર) નથી. વળી આયુષ્યની પણ અસ્થિરતા છે. માટે દાન દેવામાં આળસ ન રાખવી. ૨૮૩.

આ ગાથામાં મુનિઓ વસ્ત્રાદિક શા માટે રાખે છે તે જણાવે છે:—

ષટ્કાય રક્ષણુ ધ્યાન હેતુ માંદગી આદિક વશે,
વસ્ત્રાદિને રાખે મુનીશ્વર પણ નહિ મમતા વશે;
શ્રાવક ધરે મુનિવેષ આદિક શુદ્ધ ઠામે રાખતા,
દેખી થઈશિ મુનિ જીવ! ક્યારે ભાવના ઈમિ ભાવતા. ૨૮૪

અર્થ:—સાધુ મહારાજ મમત્વ બુદ્ધિથી વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે રાખતા નથી, પણ ષટ્કાય^૧ જીવોના રક્ષણ માટે, ધર્મ ધ્યાનાદિના ટકાવવા માટે તથા માંદગી વગેરેના પ્રસંગે સ્વસ્થતા જળવાય એટલા માટે રાખે છે. એમ સમજતા ઉત્તમ ગુણવાળા શ્રાવકો પોતાના ધરમાં શુદ્ધ સ્થળ (કળાટ વિગેરે)માં મુનિઓ આદિક એટલે મુનિરાજના વપરાશમાં આવે તેવા વસ્ત્ર વગેરે રાખે, જે વસ્ત્ર પાત્ર વગેરેને જોઈને “હુ જીવ! તું મુનિવેષને ધારણ કરનારો સાચો સંયમી ક્યારે

૧. પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, પાઉકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય એ છ કાય છે.

થઈશ ” એવી ભાવના ભાવતા. એમ ઘરમાં મુનિવેષાદિ રાખવાનું એક કારણ સંયમની ભાવના દઢ કરવી એ જાણવું. ૨૮૪.

શ્રાવકે ધીજી કયા કારણથી ઘરમાં ચારિત્રના ઉપકરણો રાખવા ? તેનો ખુલાસો કરે છે:—

વિચરતા મુનિ માગતા વસ્ત્રાદિને શ્રાવક કને,
નિર્દોષ રાખેલા હીએ ખહુ લાભ એથી શ્રાદ્ધને;
રાખતા મુનિ વેષ ઘરમાં થાય મુનિતા ભાવના,
તિમ પાત્ર દાન તણોજ લહાવો ખેઉ મુદ્દા ભૂલના. ૨૮૫

અર્થ—જ્યારે વિહાર કરતા કરતા આવેલા મુનિરાજ શ્રાવક પાસે વસ્ત્ર વગેરે માગે, ત્યારે શ્રાવક ઘરમાં પોતાના નિમિત્તે જે દોષ રહિત રાખેલા હોય તે મુનિને જોડાવે, તેથી તેને ઘણો લાભ થાય. એક તો મુનિનો વેષ ઘરમાં રાખવાથી શ્રાવકના મનમાં મુનિતા એટલે મુનિપણની ભાવના જાગે એટલે હું પણ આવા વેષને ધારણ કરનાર ક્યારે થઈશ ? એવી ભાવના જાગે. તેમ નિર્દોષ વસ્ત્રાદિ આપવાથી સુપાત્ર દાનનો લહાવો મળે. એમ જે પ્રકારના મુદ્દા સચવાય છે. એથી હે શ્રાવક ! તું તેમ કરવા ભૂલીશ નહિ. ૨૮૫.

દાનનું ફલ ટુંકામાં જણાવે છે:—

તામ્ર પાત્ર થકી લઈને રત્નપાત્ર સુધી ક્રમે,
ઉક્ત ભેદે ઉત્તરોત્તર લાભ અધિકો અનુક્રમે;
પાત્ર દાને સુખ અહીં ભરપૂર ઉત્તમ ધર્મનો,
પર ભવે પણ જરૂર પામે લાભ અતે મુક્તિનો. ૨૮૬

અર્થ:—ખેલાં કહ્યું તેમ તામ્રપાત્ર (તાંબાના ત્રાસણ) જેવા સમકિતી શ્રાવક, રૂપાના પાત્ર સમાન દેશવિરતી શ્રાવક, સુવર્ણના પાત્ર સમાન સર્વ વિરતિ મુનિરાજ અને રત્નના વાસણ જેવા તીર્થંકર લગવાન એ ક્રમના અનુસારે એ ચાર પ્રકારના પાત્રને વિષે દાન આપતાં અનુક્રમે એક એકથી વધતો લાભ મળે છે. સમકિતીને આપતાં જે લાભ તેથી દેશવિરતીને આપતાં વધારે લાભ, તેથી સર્વવિરતિ મુનિરાજને આપતાં વધારે લાભ થાય અને તેથી પણ તીર્થંકરને આપતાં સૌથી વધારે લાભ કહ્યો છે. એ પ્રમાણે સુપાત્રને દાન આપવાથી આ લોકમાં પણ ભરપૂર સુખ મળે છે. તેમજ પરલવમાં જરૂર ઉત્તમ ધર્મનો લાભ મળે છે, તથા છેવટે મોક્ષ પણ મેળવી શકાય છે. ૨૮૬.

સુપાત્રને દાન દેવાથી કેને કેવો લાભ થયો ? તે દષ્ટાંત આપીને જણાવે છે:—

સુભગ ંહાલો સર્વને શુભ પાત્ર દાની પુણ્યથી,
સૂક્ષ્મ વેપારી સુહત્ત મુનીશને ઉલ્લાસથી;
ંહોરાવતા પુણ્યોદયે નૃપ અદીન શત્રુ તનય પણે,
નામે સુખાહુ કુમાર હોવે સુભગ ંહાલો સર્વને. ૨૮૭

અર્થ:—સુપાત્રને દાન કરનાર ભવ્ય જીવો ખાંધેલા પુણ્યાનુબંધી પુણ્યવડે (સૌભાગ્ય નામ કર્મના ઉદ્દયથી) સોભાગી થાય, એટલે સર્વને ંહાલો લાગે તેવો થાય છે. જીવ્યો સૂક્ષ્મ નામના વેપારીએ સુહત્ત નામના મુનીશ્વરને ઉમંગ અને ભાવપૂર્વક નિર્દોષ આહારાદિક ંહોરાવ્યાં. તેથી

તે પ્રાપ્ત થએલ પુણ્યના ઉદ્યથી અદીનશત્રુ રાજના પુત્રપણે સુખાહુકુમાર નામે થયો. સુપાત્ર દાનના પ્રભાવે તે કુંવર સૌને બહાલો લાગે તેવો થયો. ૨૮૭.

તે સુખાહુ કુંવરે મોટી ઉંમરે શું કર્યું ? વગેરે જણાવે છે:-

પ્રભુ વીરની વાણી સુણી શ્રાવક થયેલા તેહને,
જેતાંજ ગૌતમ પૂછતા વિનયે નમી શ્રીવીરને;
ચરણ લેશે કે નહિ ? આ કુંવર ચાલુ ભવ વિષે,
પ્રભુજી કહે હા કેવલી પણ ચૌદમે ભવ તે થશે. ૨૮૮

અર્થ:—પ્રભુ શ્ર વીર ભગવંતનાં ઉપદેશ વચનો સાંભળીને શ્રાવક થએલા તે સુખાહુકુમારને જોઈને પૂજ્યશ્રી ગૌતમસ્વામીએ શ્રી વીરપ્રભુને વિનયપૂર્વક નમીને પૂછ્યું કે હે ભગવન્ ! આ રાજકુંવર ચાલુ ભવમાં ચારિત્ર લેશે કે નહિ લે ? ત્યારે પરમોપકારી શ્રી ભગવંતે કહ્યું કે આ સુખાહુકુમાર ચારિત્ર લેશે. તથા ચૌદમા ભવને વિષે તે કેવલી થશે—કેવલજ્ઞાન પામશે. અને કેવલજ્ઞાન પામશે એટલે મોક્ષમાં પણ તેજ ભવે જશે. ૨૮૮.

અક્રમ કરી પૌષધ વિષે તે ભાવના ઈમ ભાવતા,
ધન્ય તે નગરાદિ જેમાં શ્રી મહાવીર વિચરતા;
ફલતા મનોરથ શીઘ્ર તેના શ્રમણ વીર પધારતા,
તે સુખાહુ નમી સુણી પ્રભુ વેણ સંયમ ચાહતા. ૨૮૯

અર્થ:—અક્રમનો તપ કરીને પૌષધમાં રહેલા તે સુખાહુ શ્રાવક આવા પ્રકારની ભાવના ભાવે છે કે—જે નગર

વગેરે સ્થળે શ્રી મહાવીર પ્રભુ વિચરે છે તે નગર વગેરેને ધન્ય છે. આવી ભાવનાવાળા તે સુબાહુકુમારના જલ્દી મનોરથ ફળ્યા એટલે શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર સ્વામી ત્યાં પધાર્યા. આ બાબતમાં કહ્યું છે કે—“ ધન્યાનામાશુ ફલંતિ મનોરથાઃ ॥ એટલે ધન્ય (પુણ્યશાલી) પુરુષોના મનોરથ જલ્દી ફલે છે. પછી તે સુબાહુકુમારે શ્રી વીર ભગવંતને નમીને પ્રભુની વાણી સાંભળી, જેથી તેમને સંયમ લેવાની તીવ્ર ઈચ્છા થઈ. ૨૮૬.

સુબાહુકુમારે ચારિત્ર લેવાની ઈચ્છા થયા બાદ પ્રભુને શું કહ્યું ? તે જણાવે છે:—

જનક જનનીને પૂછીને શીઘ્ર પાસે આપની,
દીક્ષા લઈશ કહી એમ આવે પાસ જનની જનકની;
માગે રજ્જ માતા પિતા કલ્પાંત કરતા આકરો,
વિનયે સુબાહુ કહે ભયંકર ભવજલધિ દુઃખમયનરો. ૨૯૦

અર્થ:—માતા પિતાની રજ્જ લઈને હું આપની પાસે જલ્દી આવીને દીક્ષા લઈશ, એમ પ્રભુની આગળ કહીને કુંવર માળાપની પાસે ગયા. અને પ્રભુ પાસે દીક્ષા લેવી છે એમ કહીને દીક્ષાની રજ્જ માગી. તે સાંભળીને માળાપ શરૂઆતમાં તો ઘણો કલ્પાંત કરવા લાગ્યા. અને ચારિત્ર પાળવું કેટલું કઠીન છે તે કુંવરને સમજાવવા લાગ્યા. તે વખતે સુબાહુકુમાર વિનય પૂર્વક માતાપિતાને કહે છે કે આ ભવજલધિ એટલે સંસાર સમુદ્ર ઘણો ભયંકર છે. તેની અંદર અનાદિ કાલથી જીવો રીબાયા કરે છે માટે તે એકાંત દુઃખથી ભરેલો છે.

જે સુખ જાણાય છે તે વાસ્તવિક સુખ નથી. ખરૂં સિદ્ધના જેવું સુખ તો સંયમથીજ મળે છે. તેથી સંસારમાં કહેવાતાં સુખ તે તો માત્ર કહેવાનું (નામનુંજ) સુખ છે. ૨૯૦.

હવે સુખાહુકુમાર માતા પિતાને સાંસારિક પદાર્થોનું અને મૃત્યુનું સ્વરૂપ સમજાવે છે:—

સંબંધ સર્વ અનિત્ય સઘલી વસ્તુ મૃત્યુ સર્વને,
મૂકે ન વૃદ્ધ યુવાન ધની નિર્ધન સુપંડિત મૂર્ખને;
પ્રથમ પર ભવ કોણુ જાશે ? ભાન તેનું મને નહિ,
અથીર તન ક્યારે પલટાશે કહી શકાયે એ નહિ. ૨૯૧

અર્થ:—આ સંસારમાં પુત્ર, પિતા, સ્ત્રી, ભાઈ, ખેડેન વગેરેના કહેવાતા સર્વ પ્રકારના સંબંધો છે, તે અનિત્ય એટલે નાશવંત છે. અને તેમની સગાઇ પણ સ્વાર્થ પૂરતીજ હોય છે. એટલુંજ નહિ પણ ધન, દોલત, બંગલા વગેરે બધી વસ્તુઓ પણ અનિત્ય-અસ્થિર છે. જન્મેલા તમામને મૃત્યુ અવશ્ય આવવાનું છે. તે મૃત્યુ ધરડાને કે જીવાનને, ધનવાનને કે નિર્ધનને, સારા પંડિતને કે મૂર્ખને કોઈને મૂકતું નથી, તેને કોઈની શરમ નથી. ગમે તેટલા ઉપાય કરો પણ તેની આગળ કોઈનું જરા પણ ચાલતું નથી. વળી જીવાન છે માટે પછી મરશે અને વૃદ્ધ છે માટે પહેલો મરશે એવો મૃત્યુ માટે નિયમ નથી, તેથી પહેલું પરભવમાં કોણુ જશે ? તેનું મને તો જ્ઞાન નથી. (હું જાણતો નથી) આ ચંચળ કાયા ક્યારે પલટાશે ? રોગી અથવા અશક્ત ક્યારે બની જશે ? તે કોઈનાથી કહી (જાણી) શકાતું નથી. આ પ્રમાણે

ઘણી રીતે ઉપદેશ આપીને માળાપને સમજાવ્યા, અને માળાપ પણ સમજી હોવાથી આખરે તેમણે સુખાહુને ચારિત્ર લેવા માટે રજા આપી.^૧ પ્રાચીન કાલમાં ઉચ્ચ કોટીના શ્રાવકો નિવૃત્તિમય જીવનને હૃદયથી પરમ શાંતિદાયક માનતા હતા. માટેજ છ ણંડના અધિપતિ ભરત મહારાજ જેવા ચક્રવર્તિઓ સ્વાધીન ભોગના સાધન ઋદ્ધિ આદિને છંડીને સંયમ સાધનામાં સિંહની પેઠે લઈને સિંહની પેઠે પાલવામાં ઉજમાલ થતા હતા, અને એજ હૃદયની ખરી બાદશાહી ગુબરીને પરિણામે સિદ્ધિ સુખ અદ્ય કાલમાં સાધતા હતા. મહારાજ કૃષ્ણનરેશે આવો ઉપદેશ પ્રભુશ્રી નેમિનાથની પાસે સાંભળ્યો. ત્યારબાદ તેમણે જણાવ્યું કે-હૈ પ્રભો! હું સંયમની આરાધના કરવાને માટે અસમર્થ છું, પણ તેવા લાયક જીવોને તે સંયમ માર્ગ તરફ પ્રયાણ કરાવવા જરૂર મહેનત કરીશ. અવસરે દ્વારિકામાં દીક્ષાના તીવ્ર અનુરાગી ધાવચ્ચા પુત્રાદિને શ્રીકૃષ્ણ મહારાજએ પ્રભુશ્રી નેમિનાથની પાસે દીક્ષા લેવરાવી. પોતાની પુત્રીઓને કહ્યું કે સાચું રાણીપણું તો પ્રભુની પાસે દીક્ષા લેવામાંજ છે. આવી વારંવાર દેખરેખનું પરિણામ એ આવ્યું કે કૃષ્ણ મહારાજની ઘણી રાણીઓએ અને રાજકુવરીઓએ પ્રભુની પાસે દીક્ષા લઈને સિદ્ધિ સુખ મેળવ્યું. આ દૃષ્ટાંત બોધ આપે છે કે પ્રબલ મોહના ઉદયથી

૧. ઉત્તમ માળાપની સંપૂર્ણ દેખરેખ હોય તો બાલકો ઉંચ સંસ્કારી જરૂર બને. તેમ હોવાથી જ સુખાહુને નાની ઉંમરમાં સંયમ લેવાની ભાવના થઈ. અમારો પુત્ર હજારો જીવોનો ઉદ્ધારક થશે, એમ સમજી ઉલ્લાસથી માતાપિતાએ રજા આપી.

કદાચ પોતે સંયમને ન લઈ શકે તો બીજા સંયમ લેવા આહનારા ભવ્ય જીવોને જરૂર અનુમતિ તો દેવીજ નોંધએ. અને રાજી થઈને યથાશક્તિ મદદ કરવી. ૨૯૧.

સુબાહુકુમાર માતા પિતાની માગણી સ્વીકારે છે:—

માતા પિતાના આગ્રહે રાજા અને દિન એક એ, પાત્રા રજોહર માગતો માતા પિતા એ પણ દીએ; પ્રભુ પાસે પૂર્ણ મહોત્સવે દીક્ષા લઈ તપ આચરે, અગિઆર અંગ ભણી ચરમ ક્ષણ પ્રથમ સ્વર્ગે સંચરે. ૨૯૨

અર્થ:—માતા પિતાના ઘણા આગ્રહથી સુબાહુકુમાર એક દિવસના રાજા થયા. પછી કુંવરે મા બાપ પાસે પાત્રા તથા રજોહરણુ (ઓઘો) માગ્યા, તે પણ તેઓએ આપ્યા. ત્યાર પછી પ્રભુદેવની પાસે આવીને મોટા આડંબર અને પૂરા મહોત્સવ પૂર્વક ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. ત્યાર પછી સુબાહુ મુનિએ અનેક પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરી. તે મુનિરાજ આચારાંગ વગેરે અગિઆરે અંગો ભણ્યા. તે પછી ચરમ ક્ષણ એટલે સમાધિ મરણ પામીને પહેલા સૌધર્મ નામના દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ૨૯૨.

સૌધર્મ દેવલોકના ભવથી માંડીને ૧૪ ભવો ગણાવે છે:—

ત્યાંથી ચવી નર થઈ તૃતીએ સ્વર્ગે જાય તિહાં થકી,
નર થાય ત્યાંથી બ્રહ્મ સર્ગે જઈ અને નર ત્યાં થકી;
સુખ સાતમા સ્વર્ગે લહે સમયે ચવીને ત્યાં થકી,
નર હોય ત્યાંથી આનતે સુર થઈ ચવીને ત્યાં થકી. ૨૯૩.

અર્થ:—ત્યાર પછી તે સુબાહુકુમારનો જીવ સૌધર્મ દેવલોક સંબંધી સુખોને લોગવીને આયુષ્ય પૂર્ણ થયે મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી આયુષ્ય પુરૂં થયે ત્રીજા સનતકુમાર નામના દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી ચ્યવીને ફરીથી મનુષ્ય થઈ પાંચમા બ્રહ્મ દેવલોકમાં દેવ થશે. ત્યાંથી પાછા મનુષ્યપણે ઉપજી સાતમા મહાશુક દેવલોકનાં સુખ પામશે. ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ થયે મનુષ્ય થઈને નવમા આનત નામના દેવલોકમાં દેવને! ભવ કરી ત્યાંથી ચ્યવશે. ૨૯૩.

નર થઈ અમર અગીઆરમે સ્વર્ગે બને ત્યાંથી ચવી,
 નર થઈ લહે સ્વાર્થને ત્યાંથી વિદેહે માનવી;
 સંયમ પ્રતાપે સિદ્ધ બનશે ચૌદ ભવ ક્રમસર કહ્યા,
 સુખ વિપાકે એહવા દૃષ્ટાંત બીજા નવ તણા. ૨૯૪

અર્થ:—ગયા ૪લોકમાં જણાવ્યા મુજબ નવમા દેવલોકથી ચ્યવીને મનુષ્ય થશે. વળી ત્યાંથી મરીને આરણ્ય નામના અગિઆરમા દેવલોકનાં સુખ લોગવશે. ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને મનુષ્યભવ પામશે. અને ત્યાંથી સર્વાર્થસિદ્ધ નામના પાંચમા અનુત્તરવાસી દેવ થશે. (આ દેવો એકાવતારી છે. ત્યાં ૩૩ સાગરોપમનાં દેવલોકનાં સુખ લોગવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થશે. ત્યાં ચારિત્ર લઈને ક્ષપક શ્રેણિ માંડી કર્મ બપાવી સિદ્ધ થશે. એ પ્રમાણે ક્રમસર સુબાહુકુમારના ચૌદ ભવ કહ્યા. વિપાક સૂત્રના સુખવિપાક શ્રુતસ્કંધમાં સુપાત્રે દાન આપવાના પ્રભાવથી (પુણ્યના

ઉદયથી) સુખાહુની જેવા સુખ પામનાર બીજા નવ દષ્ટાન્તો પાણુ કહેલાં છે. ૨૯૪.

સુખવિપાકમાં કહેલા સુપાત્રદાન દેનારા ભવ્ય જીવોના નામ જણાવે છે:—

દાન દાયક ભદ્ર નંદી ધનપતિ જિનદાસ એ,
વરદત્ત વાસવ ભદ્રનંદી સુજાત મહાબલ ચંદ્ર એ;
શુભ પાત્ર દાન તણા પ્રતાપે પ્રથમની જિમ ચૌદમે,
ભવ મુક્તિ પામે ઇમ વિપાક શ્રુત વિષે અગીઆરમે. ૨૯૫

અર્થ:—સુપાત્ર દાનના આપનાર ભદ્રનંદી, ધનપતિ, જિનદાસ, વરદત્ત, વાસવ, ભદ્રનંદી, સુજાત શેઠ, તથા મહાબલ અને મહાચંદ્રકુમાર. એ દરેક જણુ સુપાત્ર દાનના પ્રતાપથી પહેલા સુખાહુકુમારની જેમ ચૌદમે ભવે મોક્ષ પામશે એમ અગિઆરમા વિપાકશ્રુતના સુખવિપાકમાં કહેલું છે. (એ બધાંનાં વિસ્તારપૂર્વકનાં દષ્ટાંત માટે વિપાકસૂત્ર સાંભળવું.) ૨૯૫.

૧. વિપાકસૂત્ર—એ અગીઆરમું અંગ છે. તેના બે શ્રુતસ્કંધો છે. એકમાં દાનાદિથી કયા જીવો સુખી થયા ? એ બીના દષ્ટાંતો સહિત પૂજ્ય શ્રી તીર્થંકર અને ગણુધર ભગવંતે જણાવી છે. બીજા શ્રુત સ્કંધમાં હિંસાદિ પાપના કારણો સેવવાથી કયા કયા જીવો દુઃખી થયા ? એ બીના જણાવી છે. શ્રાવકે ચિર કાલ સુખી જીવન ભોગવવા સુખના જ કારણોને સેવવા બેધએ. પરંતુ ઉલટી પ્રવૃત્તિથી મુખ્ય ઇષ્ટ ફલ પામી શકાતું નથી. કહ્યું છે કે—ધર્મસ્ય ફલમિચ્છંતિ, ધર્મ નેચ્છંતિ માનવાઃ ॥ ફલં નેચ્છંતિ પાપસ્ય, પાપં કુર્વંતિ માનવાઃ ॥ ૧ ॥

વળી સુપાત્ર દાનની ઉપર ખીજાં દૃષ્ટાંત કહે છે:—

મૂલદેવ પામ્યો રાજ્ય મુનિને અડદ ભાવે આપતાં,
સાળા બનેવી ક્ષીરથી સર્વાર્થના સુખ પામતા;
કૃતપુણ્ય ખચકાતા દીએ શુભ દાનમુનિને હર્ષથી,
રજ આંતરે રજ આંતરે પણ થાય સુખીયો પુણ્યથી. ૨૯૬

અર્થ:—મુનિરાજને ભાવપૂર્વક અડદ બંહોરાવવાથી મૂલદેવને રાજ્યની પ્રાપ્તિ થઈ. તથા સાળા બનેવી જે ધન્ય-કુમાર તથા શાલિભદ્ર તેઓએ પૂર્વ ભવમાં સાધુને ક્ષીર-ખીરતું દાન આપીને 'સર્વાર્થસિદ્ધતું' (દેવોતું સર્વોત્કૃષ્ટ સુખતું) સ્થાન મેળવ્યું. વળી કૃતપુણ્ય (ક્યવન્ના) શેઠે મુનિને ખુશી થઈને પણ ખચકાતા શુભ દાન આપ્યું તેથી તે પણ તે દાનના પુણ્યના યોગથી થોડા થોડા આંતરે પણ જરૂર સુખી થયો. એટલે વચમાં વચમાં થોડું થોડું દુઃખ પછી ઘણું સુખ એવી રીતે ફલ પામ્યો. ૨૯૬.

દાન ધર્મની ખાબતમાં શ્રાવકે કેવી વિચારણા કરવી તે જણાવે છે:—

હે શ્રાવકો! નિત ભાવજે આ દાન કેરી ભાવના,
શુભ દાનદેઉં શ્રેષ્ઠ અવસર મુજ મલ્યો ન કશી મણા;

૧. આ ખાબત 'ત્રિષષ્ઠિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્ર' ના આધારે જણાવી છે. નિશ્ચયે કરી સમ્યક્ત્વ સહિત સંયમ સાધક ભવ્યજીવોજ સર્વાર્થસિદ્ધમાં આવી શકે. કારણ કે અભવ્ય મિથ્યાદષ્ટિ જીવો દેવલોકની અપેક્ષાએ નવ ટ્રૈવેયકથી આગળ વધે જ નહિ. તે પણ દ્રવ્ય ચારિત્રનો પ્રભાવ કહી શકાય.

અપલ ધન માડું સફલ હું ભાગ્યશાલી શિરોમણિ,
નરભવ ગણું સફલોજ આજે હર્ષધારા દીલ ઘણી. ૨૯૭

અર્થ:—હે શ્રાવકો ! આ સુપાત્ર દાનની ભાવના હું મેંશાં આ પ્રમાણે ભાવજો. એટલે મને આવો સુપાત્ર દાનનો અવસર ક્યારે મળે ? અને હું પણ ક્યારે શુભ દાન આપું ? તથા જ્યારે એવો પ્રસંગ મળે, ત્યારે આજે મને શ્રેષ્ઠ અવસર મળ્યો, માટે કોઈપણ જાતની ખામી રહી નથી. આ અપળ (એક ઠેકાણે સ્થિર નહિ રહેનારું હોવાથી) માડું ધન આજે સફળ થએલું માનું છું. હું ભાગ્યશાળી પુરૂષોમાં પણ શિરો-મણિ-મુકુટ જેવો થયો છું. આજે મારો મનુષ્ય ભવ સફળ થએલો હું માનું છું. આજે મારા હૃદયમાં હર્ષની ધારા ઘણી વૃદ્ધિ પામી છે. મારા આનંદનો પાર રહ્યો નથી. એવા પ્રકારની ભાવના ભાવજો. ૨૯૭.

ઉત્તમ મુનિરાજરૂપી સુપાત્રનું આગમન (આવવું) નિર્ભાગીને ત્યાં ન હોય, તે દૃષ્ટાંતો દર્શને જણાવે છે:—

શું હોય ? મરૂમાં કલ્પતરૂ માતંગ ઘરમાં હરિ કરી,
શું હોય ? નિર્ધન ગેહ કંચન મેહની વૃષ્ટિ ખરી;
તિમિર પૂર ભરી તિમિસ્ત્રામાં રણુ દીપ હોય શું ?
આગમન તિમ મુનિરાજનું નિર્ભાગીના ઘર હોય શું ? ૨૯૮

અર્થ:—શું મરૂભૂમિમાં (મારવાડના રણમાં) કલ્પવૃક્ષ હોય ? અર્થાત્ નજ હોય. કારણ કે જ્યાં સામાન્ય વૃક્ષનો પણ સંભવ નથી ત્યાં ઉત્તમ વૃક્ષની તો વાતજ શી ? વળી માતંગ એટલે ચંડાળના ઘરના આંગણે ઐરાવણુ હાથી શું

હોય? નજ હોય. વળી નિર્ધનીયાના ઘરમાં સુવર્ણના મેઘની વૃષ્ટિ-વરસાદ થાય? નજ થાય. તિમિરપૂર એટલે અંધકાર સમૂહથી ભરેલી તિમિસ્ત્રા નામની ગુફામાં શું રતનજડિત દીવો હોય? નજ હોય. તેમ નિર્ભાગીના ઘરને વિષે શું મુનિરાજનું આગમન-ઘોરવા આવવું થાય? નજ થાય. અથવા જે પુણ્યવાન હોય, જેના પુણ્યનો ઉદય હોય તેવા ભાગ્યવંતને ત્યાંજ મુનિરાજનું આવવું થાય છે. ૨૯૮.

મુનિરાજને જોઈને શ્રાવકે કેવી ભાવના ભાવવી તે જણાવે છે:—

અણુગાર ગુણુભંડાર ક્યાં? ગુણુહીન હું ક્યાં ખેડિમાં,
તેવુંજ અંતર જેહવું ખદોત રવિના તેજમાં;
મુનિ ભક્તિનો અવસર મલ્યો મનના મનોરથ સવિ કલ્યા,
મલજો ભવોભવ એ સુઅવસર પામનાર તરી ગયા. ૨૯૯

અર્થ:—ગુણુભંડાર એટલે ગુણુથી ભરેલા અણુગાર એટલે સાધુ ક્યાં? અને ગુણુરહિત હું ક્યાં? (દેશવિરતિ શ્રાવકની વિશુદ્ધિથી સર્વવિરતિ સાધુની વિશુદ્ધિ અનંતગુણુ વધારે કહેલી છે) ખદોતના એટલે આગીઆ કીડાના તેજમાં અને સૂર્યના તેજમાં જેટલું લાંબું આંતરું છે, તેટલું મારામાં અને સાધુમાં આંતરું છે. માટે આજે મને મુનિરાજની ભક્તિનો સારો અવસર મલ્યો. તેથી મારા મનના ખદા મનોરથ (ધૃષ્ટિઓ) આજે કલ્યા છે. મને આવો ઉત્તમ અવસર ભવોભવ મળજો. કારણ કે જેઓને આવો અવસર મલ્યો છે તેઓ આ સંસાર સમુદ્ર યોળંગી ગયા છે. અહીં સુપાત્રદાનનો અધિકાર પૂરો કરવામાં આવે છે. ૨૯૯.

હવે શ્રાવક વસતિ (સ્થાન) દાન કરે એમ જણાવે છે:—

વસતિ દાન ન વિસ્મરે શ્રાવક તિહાં લાભો ઘણા,
પશુસ્ત્રી નપુંસક હીન વસતી કામ આવે મુનિ તણા;
ઉદ્ધાસથી દેતાં સુશ્રાવક શ્રેષ્ઠ ઉન્નતિ કીર્તિને,
પામે ઇહાંજ વિશિષ્ટ પુણ્ય તણા ફલો ઇમ પ્રવચને. ૩૦૦

અર્થ:—સાધુને આહારાદિકનું દાન કરવાનું કહ્યું. તેમાં વસતિદાન એટલે રહેવાને સ્થાન આપવા રૂપી દાન તે પણ શ્રાવકે ભૂલવું નહિ. કારણ કે વસતિદાન આપવામાં ઘણા લાભો રહેલા છે. માટે વસતિદાન આપતાં કેવું સ્થાન મુનિ-રાજના ઉપયોગમાં આવે તેનું લક્ષ્ય અવશ્ય રાખવું જોઈએ તે જણાવે છે. જે સ્થાનમાં ગાય લેંસ વગેરે પશુઓ, સ્ત્રીઓ તથા નપુંસક (અત્યંત કામી) ન રહેતા હોય તેવું સ્થાન મુનિરાજને વસવા માટે યોગ્ય જાણવું. હવે વસતિદાન કરનારને થતો લાભ જણાવે છે:—જે ઉત્તમ શ્રાવકો ઉદ્ધાસથી એટલે ઉમંગ અને ખરા ભાવપૂર્વક વસતિદાન કરે તે સારી ઉન્નતિ-આબાદીને તથા ઉત્કૃષ્ટ કીર્તિને આ લોકમાંજ પામે છે. વ્યાજબીજ છે કે ઉચ્ચ પુણ્યનું ફલ અહીંજ ઘણા જીવો પામે તેમ ઉચ્ચ પાપની બાબતમાં પણ સમજવું.—કહ્યું છે કે—
“અત્યુગ્રપુણ્યપાપાનામિહૈવ ફલમશ્નુતે” ૩૦૦.

હવે વસતિદાન કરનાર લગ્ય જીવો પરલવમાં પણ શું ફલ પામે ? તે ઉદાહરણ દર્શને કહે છે:—

સ્થાન દાતા પર લવે પામે પ્રવર સુર ઋદ્ધિને,
હોવે મહર્ધિક ઇંદ્ર તાયસ્ત્રિંશ સામાનિક અને;

અવંતિ સુકુમાલે નલિની ગુહમ ઋદ્ધિ એહથી,
બારમે સ્વર્ગે થયો સુર વંકચૂલ પણ એહથી. ૩૦૧

અર્થ:—સ્થાન દાતા એટલે મુનિરાજને રહેવાનું સ્થાન આપનાર ભવ્ય જીવો પરભવમાં ઉત્કૃષ્ટ દેવની ઋદ્ધિને પામે છે. તેમાં પણ મહર્દિક (મોટી ઋદ્ધિવાળા) દેવપણાને, ઇન્દ્ર પણાને, ત્રાયશ્ચિંશ દેવપણાને (ઇન્દ્રના ગુરૂ જેવા દેવપણાને) તથા સામાનિક દેવપણાને (ઇન્દ્રના જેવી ઋદ્ધિવાળા દેવપણાને) પામે છે. આ વસતિદાનના પ્રભાવથી અવંતિસુકુમાલ નલિનીગુહમ વિમાનની ઋદ્ધિને પામ્યા. તથા વંકચૂલ રાજકુમાર પણ એ દાનથી બારમા અચ્યુત નામના દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. વળી પૂજ્યશ્રી સ્થૂલિભદ્ર મુનિને વસતિદાન આપનાર કોશ્યા વેશ્યા પણ અર્પૂર્વ સુખને અને શ્રાવક ધર્મને પામી છે. તથા જ્યન્તી નામની શ્રાવિકા પણ મહાવીર પ્રભુના શિષ્યોને વસતિદાન આપવાથી અર્પૂર્વ સુખને પામી છે. ૩૦૧.

અંતકાર વસતિદાનનું વિશેષ ફળ જણાવે છે:—

વસતિના દાયક ચવીને સ્વર્ગથી નર ભવ લહી,
સુખ પૂર્ણ પામે દીર્ઘ જીવન તાસ અપમૃત્યુ નહી;
આદેય વાક્ય વિશાલ લક્ષ્મી હોય નિર્મલ દર્શની,
એકથી ફલ બહુ ખુબી એ જાણુ વસતિ દાનની. ૩૦૨

અર્થ:—ગુરૂ મહારાજને રહેવાને સ્થાન આપનાર ભવ્ય શ્રાવકો સ્વર્ગનાં સુખ પામે છે એટલુંજ નહિ પણ

ત્યાંથી સ્વયંને ઉત્તમ મનુષ્ય ભવ પણ પામે છે. વળી ત્યાં આયુષ્ય પણ લાંબુ લોગવે છે. તેનું અપમૃત્યુ (અકસ્માત હાર્ટફેલ વગેરે વડે અકાલ મોત) થતું નથી. તેનું વચન આદેય એટલે સર્વને માનવા યોગ્ય થાય છે. લક્ષ્મી અધિક પ્રમાણમાં વધે છે. તેનું સમ્યગ્ દર્શન નિર્મલ બને છે. એ પ્રમાણે એક વસતિદાન વડે પણ ઘણાં ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે, એ વસતિદાનની ખૂબી જાણવી. ૩૦૨.

હવે વસતિદાન આપનાર શ્રાવકાદિને એક (વસતિદાન) થી પ્રત્યક્ષ કયા લાભ થાય છે તે આ ગાથામાં જણાવે છે:—

મુનિરાજ આપે દેશના હોંશે વિચારે ધર્મને,
વળી ત્યાં રહીજ ભણાવતા ગુણવંત લાયક સાધુને;
એ લાભ પુષ્કલ હોય દેતાં વસતિ ભાવિક શ્રાદ્ધને,
અન્નાદિથી એ દાન મોટું ધન્ય એ ભુવનાદિને. ૩૦૩

અર્થ:—જે સ્થાનમાં મુનિરાજનું રહેઠાણ હોય, તે સ્થાનમાં રહીને મુનિરાજ ધર્મની દેશના આપે છે. જે સાંભળવાથી ઘણા લોકો પ્રતિબોધ પામી ધર્મમાં જોડાય છે. તેમાં વસતિદાન કરનાર ભલ્ય જીવ નિમિત્તકારણ થાય છે મુનિરાજ પણ તે સ્થાનમાં રહીને ઉમંગથી ધર્મનો પાંચ પ્રકારનો સ્વાધ્યાય કરી શકે છે. તથા ત્યાં રહેલા ગુરૂ મહારાજ ઉત્તમ ગુણવાળા યોગ્ય શિષ્યોને શાંતિપૂર્વક ભણાવી શકે છે.

૧ જુઓ શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં સ્વાધ્યાયાધિકાર. ત્યાં તે આખત વિસ્તારથી વર્ણવી છે.

એ પ્રમાણે રહેવાને સ્થાન આપવાથી ગુરૂ પ્રત્યે ભાવવાળા શ્રાવકને ખીજા પણ પહેલાની જેવા પુષ્કળ લાભ થાય છે. એમ અન્ન વગેરે આહારના દાનથી પણ વસતિદાન મોટું કહ્યું છે. માટે જ્યાં મુનિરાજ સ્થિતિ કરે તે ભુવનાદિ-ઘર વગેરેને ધન્ય ગણવા, પવિત્ર સમજવા. ૩૦૩.

એ પ્રમાણે ગુરૂ મહારાજને આહારાદિક ઠોરોવવાના પ્રસંગે દાનની વિસ્તારપૂર્વક વિચારણા કરી મુનિરાજને અન્નાદિ ઠોરોવ્યા બાદ શ્રાવકે શું કરવું? તે જણાવે છે:—

અન્નાદિ ઠોરો મુની જતાં શ્રાવક વિનય ના વિસ્મરે,
દ્વાર સુધી જાય 'દેજો લાભ' કહી પાછો વળે;
સાહમ્ભિવચ્છલ શ્રાદ્ધનું કર્તાવ્ય એવું પ્રવચને,
નવકારના ગણનારને પણ બધું ઇમિ શ્રાવક ગણે. ૩૦૪

અર્થ:—હવે મુનિરાજ જ્યારે અન્નાદિ ઠોરોને (લઈને) પોતાને ત્યાંથી જાય ત્યારે પણ શ્રાવકે વિનયને વિસારવો (ભૂલવો) નહિ. અર્થાત્ તે વખતે પણ શ્રાવકે વિનય કરવાનું ભૂલવું નહિ. તેથી વિનય સાચવવાને ગુરૂ મહારાજની પાછળ ખારણાં સુધી મૂકવા (વળાવવા) જાય. અને 'હો ગુરૂ મહારાજ! લાભ દેજો' એ પ્રમાણે કહીને પછી ઘરમાં પાછો જાય. એ પ્રમાણે ગુરૂ મહારાજને અન્નાદિનું દાન આપ્યા પછી 'સાહ-

૧ સાહમ્ભિવચ્છલ એ પ્રાકૃત શબ્દ છે. અને તેનો સંસ્કૃત શબ્દ સાધર્મિવાત્સલ્ય છે. એમાં પોતાના સમાન ધર્મવાળા જેઓ હોય તેઓ સાધર્મિક અને તેમના પ્રત્યે વાત્સલ્ય એટલે અન્નાદિ દેવા વડે સત્કારાદિ વિનય જાળવવો, તે સાધર્મિક વાત્સલ્ય જાણવું,

મિમવચ્છલ' કરવું એ પણ શ્રાવકનું કર્તવ્ય સિદ્ધાન્તમાં ગણાવ્યું છે. અને તેથીજ છેવટે નવકારનો ગણનાર હોય તેવા યોગ્ય ગુણીને પણ શ્રાવકે પોતાના સાધર્મિ અંધુ તરીકે ગણવો જોઈએ. ૩૦૪.

હવે સાધર્મિક કોને કહીએ ? અને સાધર્મિકનું વાત્સલ્ય શા માટે કરવું ? તેનો ખુલાસો જણાવે છે:—

માનતા જિન ધર્મને જે તેહ સાધર્મિક તણું,
અન્નાદિથી સન્માન કરતાં હીપતું દર્શન ધણું;
સાધર્મિનું સાચું સગપણ એમ શ્રાવક માનતા,
નિજ પુત્રથી પણ અધિક નેહે ધર્મિને સત્કારતા. ૩૦૫

અર્થ:—જેઓ જૈન ધર્મને માને છે તેવા સાધર્મિ ભાઈઓનું અન્ન વગેરે વડે સન્માન કરવાથી દર્શન-જૈન શાસન ઘણું શોભાને પામે છે અને શ્રદ્ધા ગુણ પણ દીપે છે. બધી જાતના સાંસારિક સંબંધો કરતાં સાધર્મિનું સગ-પણજ સાચું સગપણ છે એમ સુશ્રાવકો માને છે. કારણ કે સાધર્મિકને ધર્મ ક્રિયાદિ કરતો જોઈને પોતાને પણ તે ક્રિયા પ્રત્યે રૂચિ ઉત્પન્ન થાય છે. માટે ધર્મમાં સ્થિરતા પમાડવામાં તથા તેમાં જોડવામાં સાધર્મિક મોટું નિમિત્ત કારણ છે. તેથી સાધર્મિકનું સાચું સગપણ જાણનાર સુશ્રાવકો પોતાના પુત્ર કરતાં પણ ઘણા સ્નેહથી સાધર્મિકનો સત્કાર કરે છે. ૩૦૫.

સાધર્મિક વાત્સલ્ય કોણે કર્યું ? કેવો લાલ મેળવ્યો ? તે જણાવે છે:—

હય ચિહ્ન કંચનદેહ સંભવનાથ ભવમાં પૂર્વના,
 સાધર્મિ વાત્સલ્યે થયા તીર્થકર કર્મ વંદના;
 ભરતાહિ પૂર્વ નરેશ પણ કર્ત્તવ્ય એ ના ચૂકતા,
 શ્રીવજ્રસ્વામી લાલ જાણી સંઘનું દુઃખ ટાળતા.૩૦૬

અર્થ:—ઘોડાના લંછનવાળા અને સોના જેવા દેહ-
 વાળા ત્રીજા તીર્થકર શ્રીસંભવનાથ ભગવાન પૂર્વ ભવમાં કરેલા
 સાધર્મિક વાત્સલ્યના પ્રભાવથી ઉત્તમ તીર્થપતિ (તીર્થકર)
 થયા. વળી શ્રી ઋષભદેવના પુત્ર ભરત ચક્રવર્તી વગેરે જેવા
 પૂર્વના રાજાઓ પણ સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરવાનું કર્ત્તવ્ય
 એટલે કરજ ચૂકતા નહોતા. તથા શ્રી વજ્રસ્વામીએ પણ
 અધિક લાલનું કારણ જાણીને પોતાની વિદ્યાલબ્ધિના પ્રભા-
 વથી અન્ય દેશમાંથી સચિત્ત કૂલો લાવીને પણ રત્નની ખાણ
 જેવા શ્રી સંઘનું દુઃખ દૂર કર્યું છે. માટે શ્રાવકોએ યથાશક્તિ
 સાધર્મિક વાત્સલ્ય જરૂર કરવું જોઈએ. ૩૦૬.

આ ગાથામાં ચંદ્રાવતી નામની નગરીમાં રહેનારા શ્રાવકો
 કેવી રીતે સાધર્મિ વાત્સલ્ય કરતા હતા? તે જણાવે છે:—

ચંદ્રાવતીના શ્રાવકો હંમેશા પણ એવું કરે,
 કોટીશ ત્રણસો સાઠ કમસર વર્ષ દિન માફક કરે;
 આરંભ ઓછો એમ કરતાં ધર્મ નેહ વધારતા,
 સંપે કરી દાનાહિ જિન શાસન ધણું વિસ્તારતા.૩૦૭

અર્થ:—ચંદ્રાવતી નગરીના ૩૬૦ કરોડાધિપતિ શ્રાવકો
 જે ગરીબ શ્રાવક તે નગરીમાં આવે તેને પોતાના દ્રવ્યમાંથી

અમુક અમુક લાગ આપીને કોડપતિ બનાવી દેતા. અને જેમ વર્ષના ત્રણસો સાઠ દિવસો છે તે પ્રમાણે દરરોજ એક એક ઘર વારા ફરતી સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરતા હતા. દરરોજ રસોઈ એકજ ઘરે થાય. એમ કરીને તેઓ ઘણા પ્રકારના આરંભ વિગેરે ઓછા કરતા, તથા ધર્મ પ્રત્યેના સ્નેહમાં વધારો કરતા. અને એવી રીતે સંપીને દાન વગેરે સાધીને અને સાધર્મિકોને મદદ કરીને તેઓએ જૈન શાસનનો ઘણો વિસ્તાર કર્યો. ૩૦૭.

હવે સાધર્મિકને ખુદ્દી મદદ કરવી એટલુંજ નહિ પણ ખાનગી મદદ પણ કરવી તે જણાવે છે:—

અન્ય આખરૂદારને પણ ખાનગી મદદો કરી,
નિજ સમ કરે શ્રાવક સુણો સાધર્મિની ભક્તિ ખરી;
ઉપયોગી જ્ઞાનાદિક તણા સાધન દીએ સાધર્મિને,
આપે દીલાસો સંકટે શ્રાવક સદા ધરી હર્ષને. ૩૦૮

અર્થ:—વળી ખરા ઋદ્ધિવાળા શ્રાવકો બીજા આખરૂદાર શ્રાવકો કે જેઓ પોતાના પૂર્વકૃત અશુભના ઉદયથી સંકટમાં આવી પડેલ હોય એટલે આર્થિક સ્થિતિમાં નબળા હોય તેઓ ખુદ્દી રીતે મદદ માગી શકે નહિ, માટે તેમને પણ ખાનગી (ગુપ્ત) મદદો કરીને પોતાના સમાન બનાવે. એ પદ્ધતિ પણ ચંદ્રાવતીમાં હતી. માટે હે શ્રાવકો! તમે સાધર્મિકની સાચી ભક્તિ સાંભળો. ખુદ્દી મદદ તો ઘણું કરીને જશની અભિલાષાથી કરનારા ઘણા જીવો હોય છે. પરંતુ પ્રસિદ્ધિની જરા પણ આશા રાખ્યા વિના સાધર્મિકની આખરૂને

નુકસાન ન થાય, તેવી રીતે ગુપ્ત દાનના કરનારા ઉત્તમ જીવો ઘણા થોડાજ હોય છે. વળી ઉત્તમ શ્રાવકોએ ઉપયોગમાં આવે તેવા જ્ઞાન વગેરેના^૧ સાધનો પણ સાધર્મિકોને આપવા જોઈએ. એટલુંજ નહિ પણ મુશ્કેલીમાં સપડાએલા શ્રાવકને આનંદપૂર્વક દિલાસો-આશ્વાસન આપવાને હુમેશાં તત્પર રહેવું. ૩૦૮.

આ સાધર્મિક વાતસહ્ય માટે કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય^૨ પણ કુમારપાલ મહારાજને નીચે પ્રમાણે ઉપદેશ આપ્યો છે તે જણાવે છે:—

તુજ જેહવા શાસન તણા શુભ થંભ હોવે તે છતાં,
નિર્ધનરહે કિમ? એ અચંબો નૃપ! અમે મન પામતા;
સાધર્મિ સેવા ધર્મ તારો ના કહી પણ ભૂલજે,
જિન નામ ગણધર નામનો પણ બંધ એથી જાણજે. ૩૦૯

અર્થ:—પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ ઉપદેશ આપતાં કહે છે કે હે રાજન્! તારા સરખા ધર્મને સમજનાર અને જૈન શાસનના આધારભૂત સ્થંભ સમાન રાજા છતાં પણ તારા રાજ્યમાં શ્રાવકો ગરીબ રહે, એ જોઈ અમારા મનમાં ધણું આશ્ચર્ય થાય^૨ છે. અથવા તારા જેવા

૧. બાલકો ધાર્મિક સંસ્કારમાં સંપૂર્ણ આગળ વધે, તે માટે ઉત્સાહ વધારનારા પુસ્તકની પ્રભાવના આદિ તરફ જરૂર લક્ષ્ય રાખવું જોઈએ.

૨. કુમારપાળ રાજાના રાસમાં કહ્યું છે કે—“તુજ જેવા શાસનમાં થંભ, શ્રાવક નિર્ધન! એહી અચંબ.”

નૈન ધર્મી રાજના રાજ્યમાં શ્રાવકો ગરીબ તો નજ હોવા જોઈએ. માટે સાધર્મિક લાઠ્યોની સેવા કરવી એ તારો મુખ્ય ધર્મ છે, તે કદાપિ પણ તું ચુકીશ નહિ. વળી આ સાધર્મિક વાતસલ્ય ખરા ભાવથી કરનારા ભવ્ય જીવો તીર્થંકર નામ કર્મને તથા ગણધર નામને પણ ખાંધે છે. ૩૦૬.

એ પ્રમાણે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યનો ઉપદેશ સાંભળી કુમારપાળ ભૂપાળે સાધર્મિક ભક્તિ કેવી કેવી રીતે કરી? તે જણાવે છે:—

લાખો કરોડ કુમારપાલે તેહ કાજે વાપર્યા,
શ્રાવકોને પૂર્ણ યત્ને ધર્મરંગી પણ કર્યા;
દુઃખિયા તણા દુઃખટાલનારાના કહી દુઃખિયા બને,
મુખ સાહિબી સાચીજ તેની જે કરે એ ભક્તિને. ૩૧૦

અર્થ:—ગુરૂ મહારાજનો તેવા પ્રકારનો ઉપદેશ સાંભળીને કુમારપાલ રાજ્યએ તે સાધર્મિક લાઠ્યોને માટે લાખો કરોડો રૂપીઆ વાપર્યા. એટલુંજ નહિ પણ સંપૂર્ણ યત્નો વડે તે શ્રાવકોને પણ ધર્મમાં દૃઢ આસ્થાવાળા બનાવ્યા. વ્યાજબીજ છે કે જેઓ દુઃખી જનોના દુઃખનો નાશ કરનારા છે, તે ઉત્તમ શ્રાવકો કદાપિ પણ દુઃખી બનતા નથી. માટે જે દ્રવ્યવાન શ્રાવક આવા પ્રકારની સાધર્મિકોની ભક્તિ ખરા ભાવથી કરનારા છે, તેમનીજ સુખની સાહિબી-મોટાઈ સાચી છે. આ વાત શ્રાવકોએ જરૂર યાદ રાખી અમલમાં મૂકવી જોઈએ. તેમ કરે તોજ છત્રી, પલંગ, વાડી,

ગાડી, બંગલા વગેરે શોભે. ધર્મના પસાયથી જ સારી સ્થિતિ મળી છે. એ મુદ્દો ભૂલવો જ નહિ. ૩૧૦

વળી સાધર્મિકને દ્રવ્ય વગેરેની મદદ કરવી એટલું જ નહિ પણ તેનો સંકટમાંથી પણ ઉદ્ધાર કરવો. તે દષ્ટાન્ત દર્શને કહે છે:—

કારાગૃહાદિક કષ્ટમાંથી શ્રાવકો સાધર્મિને,
નિજ શક્તિ છૂપાવ્યા વિના છોડાવતા ધરી હર્ષને;
વજ્રકર્ણુ નરેશને દુઃખી કર્યો સિંહોદરે,
રામની આજ્ઞા થકી લક્ષ્મણ એ જુદમોને હરે.૩૧૧

અર્થ:—શક્તિવાન શ્રાવકોએ કારાગૃહાદિક એટલે કેદખાના વગેરેમાં સપડાવાથી સંકટમાં આવી પડેલા સાધર્મિકનો પોતાની શક્તિ ગોપવ્યા સિવાય હર્ષ પૂર્વક છૂટકારો કરાવવો. જુઓ વજ્રકર્ણુ નામનો રાજા જે જૈન હતો તેને સિંહોદર નામના રાજાએ કેદમાં પૂરીને દુઃખ આપ્યું, તે વજ્રકર્ણુને રામની આજ્ઞાથી લક્ષ્મણે કારાગૃહમાંથી છોડાવી તેના દુઃખોનો નાશ કર્યો. ૩૧૧.

હવે સંપીને રહેવાનું કહે છે:—

અન્યની પણ સાથ શ્રાવક ના વિવાહ કરે કદી,
તો કરે કિમ ? સાથ સાધર્મિક તણી ન કરે કદી;
જ્યાં સંપ જંપ તિહાં નમે જે તેહ ગમતો સર્વને,
જે સહે તેહી રહે એવું સ્મરે હિત વાક્યને.૩૧૨

અર્થ:—ઉત્તમ શ્રાવકે કોઈની પણ સાથે વાદ વઢવાડ નજ કરવી તે જણાવે છે:—સુશ્રાવક તો અન્ય ધર્મી સાથે પણ કદાપિ વાદ વિવાદ ન કરે તો તે સાધર્મિકની સાથે તો લઢવાડ કરે જ કેમ? અથવા કદાપિ ન જ કરે. કારણ કે જ્યાં સંપ—સુલૈહ શાંતિ હોય ત્યાં જંપ એટલે નિરાંત હોય છે. વળી જે નમે (નમ્રતા રાખે) છે તે સર્વને ગમે છે. તેને સહુ કોઈ સહાય કરવાને ઉમંગથી તત્પર રહે છે. અને જેઓ સહે (ક્ષમા રાખે) છે તેઓ સ્વજીવનમાં નિરાંતે નિર્ભયપણે મોઝથી રહી શકે છે.^૧ એ ઉપદેશના હિતકારી વચનને સ્મરણમાં રાખવું. ૩૧૨.

હવે સંપમાં કેટલું સામર્થ્ય રહેલું છે? તે જણાવે છે:—

અજ્ઞ ગંજીપા રમે એક્કેજ જીતે સર્વને,
 બે એકડા ભેગા થતાં અગિઆર શીખવે સંપને;
 સંપ માંહે બેઉના સામર્થ્ય એકાદશ તણું,
 શ્રાવક સુખે દષ્ટાંત હોશે અંગુલી અંગુષ્ઠનું. ૩૧૩.

અર્થ:—અણસમજી માણસો ગંજીપાથી—પાનાની રમત રમે છે તેમાં એકકો બધાને જીતે છે. એટલે બધાથી અધિક એક્કાને ગણ્યો છે. અને બે એકડા ભેગા થાય અથવા બેનો સંપ થાય ત્યારે ૧૧ બે એકડા મળીને બે થતા નથી પણ અગિઆર બને છે અથવા બે જણના સંપનું બળ અગિઆર માણસના બળ જેટલું વધી જાય છે. માટે જેમનામાં સંપ રહેલો છે તેઓના બળમાં ઘણી વૃદ્ધિ થાય છે. વળી આ

૧. કહેવત છે કે—“ સહે તે રહે તે નમે તે ગમે.”

સંપ ઉપર શ્રાવકે અંગુઠા અને આંગળીઓનું દષ્ટાંત^૫ પણ સાંભળવું. એમાંથી શ્રાવકને સંપીને રહેવાનો બોધ મળી શકે છે. ૩૧૩.

૧. અંગુઠા અને આંગળીઓનું કાલ્પનિક દષ્ટાંત આ પ્રમાણે:- એક વખતે આંગળીઓની વચ્ચે પોત પોતાની ઉત્તમતા માટે માંહે-માંહે ઝઘડો થયો. અંગુઠા જોડેની પહેલી જે તર્જની કહેવાય છે તે કહેવા લાગી કે લેખણ પકડવામાં, નોકારવાલી ગણવામાં, કાઠનો તિરસ્કાર કરવામાં મારી જરૂર પડે છે. વચલી મધ્યમા આંગળીએ કહ્યું કે હું તો પ્રત્યક્ષ મોટી જ છું કારણ કે બધામાં મોટી હું જ છું. તેની પછીની અનામિકાએ કહ્યું કે પ્રભુને પૂજા કરવામાં, સાથીઓ કરવામાં વગેરે શુભ કાર્યોમાં મારી જરૂર પડે છે માટે હું શ્રેષ્ઠ છું. ત્યારે છેલ્લી કનિકાએ કહ્યું કે તું શેની શેખી કરે છે. જો કે હું કદમાં સૌથી નાની-છું તો પણ કાન ખોતરવા વગેરે કાર્યોમાં મારી જરૂર પડે છે. અંગુઠા આ વાદવિવાદ સાંભળતો હતો, તેણે કહ્યું કે તમે નકામી બડાઇ મારો છો. કારણ કે તમે જણાવેલાં ધણાં ખરાં કામોમાં મારી જરૂર તમને પડે છે. વળી હું પણ સંઘપતિ વગેરેને ચાંદો કરવાના કામમાં, ભાર ઉપાડવામાં તથા કાંઈ ન આપવું હોય ત્યારે ડઘ્યો બતાવવાના કામમાં આવું છું. વળી તમે બધી તો સ્ત્રીઓ છો. આંગળી નારી જાતિ છે અને હું પુરૂષ છું (કારણ કે અંગુઠા નર જાતિ છે) ધર્મમાં પ્રધાનતા પુરૂષની છે. સ્ત્રીની શોભા પણ પુરૂષથી છે. માટે વધારે માન કરવું સાઈ નથી. ખરી રીતે કહું તો જેમ મોરની શોભા પીંછીથી અને પીંછાની શોભા મોરથી છે, તેમ આપણી શોભા પણ સંપથી છે. કારણ કે આપણે સંપીને રહીએ તો પસલી કે ખોખો ભરવામાં, સૂરિમંત્ર ગણતી વેળાએ મુદ્રા કરવામાં, થાપા દેવામાં, સંઘપતિ શ્રીફલ લે વગેરે કાર્યો બને છે. માટે સંપથી કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે.

ઉત્તમ શ્રાવકે ધરમાં પણ માંહોમાંહે સંપીને રહેવું,
તેમાંજ ક્ષયદો છે એમ જણાવે છે:—

સંપી રહે જેઓ સદા દુઃખના સમયમાં તેમને,
કરતા મદદ ગુણરાગી જન ન લહેજ પ્રાયે દુઃખને;
સાધર્મિની સામે કરે નહિ કેસ વેર વધે ઘણું,
ખંડન પ્રભુની આણુનું પણ અહિત વળી પોતાતણું. ૩૧૪

અર્થ:—જેઓ હંમેશાં સંપીને રહે છે તેમને કદાચ
દુઃખનો વખત આવે તો પણ ખાનદાન અને ગુણમાં રાગ
ધરનારા લોકો જરૂર મદદ આપે છે. હુળીમળીને રહેનારા
તેઓ ઘણું કરીને દુઃખને પામતા જ નથી. અને પામે તો
દુઃખ ઘણો ટાઇમ ટકેજ નહિ. માટે શ્રાવક-સાધર્મિક ભાઈની
સામે કદાપિ કોર્ટમાં જઈને કેસ કરે નહિ. કારણ કે તેથી
ઘણા વેરની વૃદ્ધિ થાય છે. અને બીજાઓની આગળ તે
હાંસીપાત્ર બને છે. વળી સાધર્મિક સામે કેસ કરવાથી પ્રભુની
આજ્ઞાનું પણ ખંડન થાય છે, તેમજ કેસ કરનાર પોતાનું પણ
અહિત કરે છે અથવા પોતાનેજ નુકસાન કરનારો થાય છે.
માટે (સ્થિતિની નબળાઈને લઈને સાધર્મિ વાત્સલ્ય ન બને
તો પણ) આવા કેસ વગેરે કુસંપના કારણોથી તો શ્રાવકે
અવશ્ય દૂરજ રહેવું. ૩૧૪.

દ્રવ્યવાત્સલ્યના વર્ણનને પૂરું કરીને હવે ભાવવાત્સલ્ય
કરવાનું કહે છે:—

૧. પરસ્ય ચિત્યતે યત્તુ, સ્વસ્ય તજ્ઞાયતે ધ્રુવમ્ ॥
અનુચિતકર્મારંભઃ, સ્વજનવિરોધો બલીયસા સ્પર્દ્ધાઃ ।
પ્રમદાજનવિશ્વાસઃ, મૃત્યોદ્ધારાણિ ચત્ત્વારિ ॥ ૧ ॥

વાત્સલ્ય દ્રવ્ય થકી રહ્યું તિમ ભાવ વાત્સલ્ય સ્મરે,
 સારણાદિક સાધનોથી અન્યને ધર્મ કરે;
 લાભ ધર્મ પમાડવાના શાસ્ત્રમાં અતિશય કહ્યા;
 થીર ધર્મમાં કરનાર તેમ વધારનાર તરી ગયા. ૩૧૫

અર્થ:—વાત્સલ્ય બે પ્રકારે છે. એક દ્રવ્યથી અને બીજું
 ભાવથી. તેમા આગલી ૩૧૪ મી સુધીની ગાથાઓમાં કહ્યું તે
 દ્રવ્ય વાત્સલ્ય બાણવું. દ્રવ્ય વાત્સલ્ય કરતાં ભાવ વાત્સલ્ય
 કરવાનું પણ સ્મરણ કરવું. સારણાદિક (જેનો અર્થ આગલી
 ૩૧૬ મી ગાથામાં કહેવાશે) સાધનો વડે બીજાને ધર્મવાળા—
 જિનધર્મમાં શ્રદ્ધાવાળા કરવા તે ભાવ વાત્સલ્ય બાણવું.
 શાસ્ત્રની અંદર બીજાને ધર્મનો લાભ પમાડવાના ઘણા લાભો
 કહ્યા છે. કારણ કે ધર્મમાં બીજાઓને સ્થિર કરનારા તથા
 બીજા જીવોને ધર્મમાં આગળ વધારનારા ઘણાંએ ભવ્યજનો
 આ સંસાર સમુદ્ર તરીને સુખી થયા છે. ૩૧૫.

હવે ભાવ વાત્સલ્ય કઈ કઈ રીતે કરવું? તે આ
 ગાથામાં જણાવે છે:—

ફરજ યાદ કરાવવી એ સારણા ના ભૂલીએ,
 પાપ કરતાં રોકવો એ વારણા અવધારીએ;
 કુલવંત આવું ના કરે એ હિત શિખામણ ચોચણા,
 પાપ કરતાં શરમ નહિ, ધિક્કાર એ પડિચોચણા. ૩૧૬

અર્થ:—સાધર્મિકને તેની ફરજ એટલે અવશ્ય કર્ત-
 વ્યનું સ્મરણ કરાવવું એ 'સારણા' કહેવાય છે. તે સ્મરણ
 કરાવવાનું ભૂલવું નહિ. જેમકે આવતી કાલે અષ્ટમી કે ચતુર્દશી

વગેરે મોટી તિથિ છે. માટે પર્વ તિથિએ કાંઈ પણ ધર્માનુષ્ઠાન અવશ્ય યથાશક્તિ કરવું જોઈએ વગેરેનું સ્મરણ કરાવવું તે સારણા. (૧) સાધર્મિક કોઈ પાપનું કાર્ય કરતા હોય તેમને તેવાં કામથી રોકવા. હે ભાઈ ! પ્રભુશ્રી મહાવીર પ્રભુએ કહેલ પવિત્ર ધર્મ માર્ગના અનુયાયી એવા તારાથી આવું પાપકાર્ય ન કરાય. માટે તારે આવાં પાપનાં કામ કરવાં ઉચિત નથી. વગેરે કહી તેવાં કાર્ય કરતાં રોકવો તેને 'વારણા' જાણવી. (૨) કુલવંત-ઉત્તમ કુલવાળા આવું કામ ન જ કરે વગેરે હિતની શિખામણુ તે 'ચોયાણુ' કહેવાય છે. (૩) પાપ કાર્યથી રોકવા છતાં ન સમજે ત્યારે આવું કામ કરતાં શરમ આવતી નથી, ઘિઝ્કાર છે તને વગેરે કઠોર શબ્દો પાપ કાર્યથી રોકવા માટે કહેવાં તે 'પડિચોયાણુ' (૪) કહેવાય છે. ૩૧૬.

સાચો હિતસ્વી શ્રેય કાળે વેણુ કહી કડવા કહે,
સુણુનાર સમજુ ના કહી કોપે નિરન્તર ગુણુ લહે;
વહનારને છે લાભ નિશ્ચય જો દવા કડવી હીએ,
તોજ તાવ જરૂર ભાગે હિત અપરનું આહીએ. ૩૧૭

અર્થ:—અન્યનું સાચું હિત ઈચ્છનાર પરોપકારી જીવો કદ્યાણુને માટે આપણુને કદાચ કડવાં (સાંભળવાં ન જ્યે તેવાં) વચનો કહે, તો પણ સાંભળનાર ડાહ્યો હોય તો કદાપિ કોપ કરતો? નથી કારણુ કે તે સમજુ માણુસ હંમેશાં ગુણુને ગ્રહણુ કરનાર હોય છે, તેથી તે તો ગિયારે કે કે સામે

૧. આકૃષ્ટેન મતિમતા તત્ત્વાર્થવિચારણે મતિ: કાઠી ॥

यदि सत्यं किं कोपः ?, स्यादनृतं किं नु कं ॥ ૧ ॥

(અર્થ ૧ ટાકા)

માણસ મને કડવાં વચન કહે છે તે તેને મારા હિતની લાગણી હોવાથી કહે છે. માટે તેનું કડવું વચન સાંભળ્યા છતાં જો ત્યાં પોતાની ભૂલ હોય તો તે સુધારવાને તે તત્પર રહે છે. અને સામાનું વચન પોતાને ખોટું લાગે તો પણ તે કોપતો નથી, કારણ કે તેમ કરે તોજ પોતે કર્મબંધથી બચી શકે. વળી કડવાં વચન કહેનારને તો નિશ્ચયે લાભજ છે કારણ કે તેનો હેતુ તો સામાને પાપકાર્ય કરતાં રોકવાનો હોવાથી સામાના લક્ષા માટે છે. જેમકે કડવી દવા આપવાથીજ જેમ તાવ નાશી જાય છે તેમ કડવાં વચન પણ ક્ષયદાકારક થાય છે. માટે ખીજનું હિત ચાહીને કડવાં વચન પણ અવસરે કહેવાં જરૂરી છે. ૩૧૭.

હિતના વચન સાંભળીને શ્રાવકે શો વિચાર કરવો ? તે જણાવે છે:—

શ્રોતા તપાસે ભાવને વદનારના નિજ ભૂલ છતાં,
ઝટ સુધારે તત્ત્વ લઈ ઉપકાર પુષ્કલ માનતા;
જીભમાં મધ રાખનારા બહુ જગતમાં હીસતા,
વિરલાજ હીરા જેહવા જેઓ અપર હિત ચાહતા. ૩૧૮

અર્થ:—સમજી સાંભળનાર ભલ્ય જીવો પોતાને કડવાં વચન કહેનાર પુરૂષના કહેવાના હેતુને તપાસે છે. વિચારતાં જો પોતાની ભૂલ જણાય તો તે તરત સુધારી લે છે અને

૧. હિત ઇચ્છુ હિત કારણે, કહે કદી કડવા વેણુ;
રોગ વિદારણ વૈદ્ય પણ દે ઓસડ દુઃખ દેણુ. ૧.

સારને ગ્રહણ કરીને હિતના વચન કહેનારનો ઘણો આભાર માને છે. આ જગતમાં પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા માટે જીવનમાં મધ-મીઠાશ રાખનારા^૧ (હા જી હા કરનારા) તો ઘણાએ જણાય છે. તેવા લોકો સ્વાર્થી^૨ હોવાથી બીજાઓને ખોટું રસ્તે જતાં રોકી શકતા નથી. કારણ કે તેઓ તો તેને ખોટા કાર્યથી રોકવાને બદલે તેમાં ઉત્તેજન આપનારા હોય છે. તેથી જેઓ બીજાનું હિત ચાહનારા હોય તેવા જનો તો આ જગતમાં હીરાની જેમ વિરલાજ હોય છે, જેમ હીરા બ્યાં ત્યાં હોતા નથી પણ કોઈકજ ઠેકાણે હોય છે^૩ તેમ બીજાનું હિત ધ્યાનનારા પણ કોઈક વિરલાજ હોય છે. ૩૧૮.

વળી શ્રાવકે ધર્મકાર્યમાં પ્રમાદ સેવવો નહિ તે જણાવે છે:—

લલલલાને પાડનારો આ પ્રમાદ ન ભૂલજે,
દુર્લભ મનુજ ભવને લહી તું અપ્રમાદી નિત થજે;
તજજે વળી ભઈ! કામ ક્રોધાદિક અધમ તેર કાઠિયા,
ધમ ભાવથી વાત્સલ્ય કારક શ્રાદ્ધ બહુ ભવ તરી ગયા. ૩૧૯

અર્થ:—હે શ્રાવક! આ પ્રમાદ લલલલાને એટલે ખોટાઓને પણ પાડનારો—સંસારમાં રખડાવનારો છે એ વાત તું ભૂલીશ નહિ. માટે દુર્લભ (ઘણી મુશ્કેલીથી મળતા) મનુષ્ય ભવને પામીને તું હંમેશા અપ્રમાદી એટલે પ્રમાદ રહિત થજે. વળી હે ભાઈ! કામ ક્રોધ વગેરે તેર અધમ (નીચ)

૧. મુખમાં રામ બગલમાં છુરી, ભગત ભલા પણ દાનત છુરી. ૧

૨. હાટ હાટ હીરા નહિ, કંચન કા નહિ પ્હાડ;

સિંહન કા ટોલા નહિ, સંત વિરલા સંસાર. ૧.

કાઠીયાઓનો? તું અવશ્ય ત્યાગ કરજે. એમ પોતે? વર્તવું અને બીજને શિખામણુ આપવી. આવા પ્રકારના ભાવવાત્સલ્યને કરનારા ઘણા શ્રાવકો ભવ તરી ગયા છે, અર્થાત્ તેઓ આ સંસારમાં થોડાજ ભવ કરી મુક્તિ પામે છે. ૩૧૯.

એ પ્રમાણે મુનિદાન અને સાધર્મિક વાત્સલ્યનો ટાઢમિ જણાવી તે પછી શ્રાવકે શું કરવું તે જણાવે છે:—

ભોજન તણી પહેલાંજ કરતાં દાન ધાર્મિક ભક્તિને,
મુનિના અભાવે નિત જમાડે એક છેવટ ધર્મીને;
સ્વજનાદિની સંભાળ લઈ મુનિરાજ જે દ્યે વસ્તુને,
તેનેજ જમતા શ્રાવકો કરી યાદ ઉત્તમ માર્ગને. ૩૨૦

અર્થ:—શ્રાવકે પ્રથમ કહેલ લાભદાયી સુપાત્રદાન તથા સાધર્મિક વાત્સલ્ય એ બંને પોતે ભોજન કરતાં પહેલાં કરવાં. કદાચ મુનિરાજનો અભાવ હોય તો પણ તેમની ભાવનાપૂર્વક છેવટે ઓછામાં ઓછા એક સાધર્મિકને તો હંમેશાં જમાડે, વળી પોતાનાં સ્વજનો-કુટુંબીઓ તથા નોકર ચાકર

૧. જીવને કષ્ટમાં પાડનાર હોવાથી કાઠીયા કહેવાય છે. તેની સંખ્યા શાસ્ત્રમાં ૧૩ કહી છે. તે આ પ્રમાણે:—૧ આળસ, ૨ મોહ, ૩ તિરસ્કાર, ૪ સ્તંભ, ૫ ક્રોધ, ૬ પ્રમાદ, ૭ કંજુસાઈ, ૮ ભય, ૯ શોક, ૧૦ અજ્ઞાન, ૧૧ મનની અસ્થિરતા, ૧૨ કુતૂહળ, ૧૩ રમણ. (કામચેષ્ટા).

૨. સામાને કહેવામાં હુંશિયાર, ને કરવામાં કંઈ નહિ, એવું કરનારા મશાલચી કહેવાય.

પંડિત ભયે મશાલચી, બાતાં કરે બડાઈ;

ઝોરનકું અજવાલા કરે, આપ અંધેરે બાઈ. ૧.

વગેરેની સંભાળ લઈને પછીથી સાધુ મહારાજ જે વસ્તુઓ વહેરાતા હોય તેજ વસ્તુઓ શ્રાવકોએ જમવી જોઈએ અને તે વખતે એમ વિચારવું કે શ્રાવકનો ઉત્તમ ભોજનવિધિ આજ પ્રકારનો છે. માટે તેમજ કરવામાં વિશેષ લાભ છે. ૩૨૦

શ્રાવકે-કેવા પ્રકારનો આહાર વાપરવો ? તે જણાવે છે:-

રોગ કારણ જે નહિ અનુકૂલ જે નિજ પ્રકૃતિને,
તુચ્છૌષધિ બહુ બીજ સાધારણ વનસ્પતિ વર્ગને;
છંડી વિકૃતિ દ્રવ્યાદિ માને ઊણોહરિકા ભેદને,
જાળવી ભોજન કરે દીલમાં ધરીને શાંતિને. ૩૨૧

અર્થ:—જે આહાર રોગની ઉત્પત્તિનું કારણ હોય, વળી પોતાની પ્રકૃતિને (શરીરની સ્વસ્થતાને) જે અનુકૂલ ન હોય એટલે જે આહાર વાપરવાથી શરીરની સમાધિમાં ખલેલ આવતી હોય તેવો આહાર શ્રાવકે ન વાપરવો. તથા તુચ્છ ઔષધિ એટલે જેમાં ખાવાનું થોડું હોય અને નાખી દેવાનું ઘણું હોય તેવા ધોર^૧ વગેરે, અને બહુબીજ જે વનસ્પતિમાં ઘણાં બીયાં હોય તેવા વડના ટેટા વગેરે, તથા સાધારણ વનસ્પતિકાયના (જેના એક શરીરમાં અનંતા જીવ હોય તેને સાધારણ વનસ્પતિકાય અથવા અનંતકાય અથવા બાહર નિગોદ કહી છે) વર્ગને એટલે સમૂહને જેવા કે કંદ-મૂળ, બટાટા, વગેરે અલક્ષ્યનો શ્રાવકે ત્યાગ કરવો. વળી વિકૃતિ^૨

૧-મધ માખણ તે આમળબોર, એ ત્રણ ખાય તે હરાયુ ઠેર.

૨. વિકૃતિ એટલે વિકાર (વિષયોનું ઉદ્દીપન) વિકાર કરનાર હોવાથી કાર્યમાં કારણનો ઉપચાર કરીને વિકાર કરનારાં દ્રવ્યોને પણ વિકૃતિ (વિગઠ) કહી છે. તેના ૧ લક્ષ્ય (ખાવા લાયક) અને ૨

એટલે ઘી વગેરેના દ્રવ્યનું પ્રમાણ રાખીને ઊણોદરિકાના^૧ ભેદને સાચવીને શ્રાવકે શાન્તિ પૂર્વક લોજન કરવું. પ્રાચીન રીવાજ એ હતો કે અનુભવી વૃદ્ધ પુરૂષો જમતી વખતે આનુબાનુનું વાતાવરણ શાંતિમય જાળવતા હતા. તેનું રહસ્ય એ છે કે-અશાંતિના વાતાવરણમાં જમેલો આહાર પચે નહિ, અને રોગાદિ ઉપદ્રવોનું નિમિત્ત બને છે. ૧-આડા અવળા વગર વિચાર્યા ધંધા કરવા. (૨) નકામા ઝઘડા ઉભા કરવા. (૩) દેવું ઘણું વધી જાય. (૪) આવક ઓછી હોય, ને ખરચ વધારે થતું હોય. (૫) ખરાબ વ્યસનવાળું જીવન વિગેરે અશાંતિના કારણો ધ્યાનમાં લઈને ધર્મિષ્ઠ શ્રાવકોએ જરૂર તે દૂર કરવા જોઈએ, તેમજ જમતી વખતે વાતચીત કરાય નહિ. મૌન રહેવાથી લોજનમાં કદાચ વાળ કાંકરી જીવાત વિગેરે હોય, તો તેને દૂર કરવા તરફ લક્ષ્ય રહે. તેમ કરીએ તો આરોગ્ય પણ જાળવાય અને નકામો ટાઈમ જાય નહિ. ૩૨૧.

માંદગી આદિ કારણે વિગઈ દ્રવ્યાદિના પ્રમાણમાં વધઘટ પણ કરી શકાય વિગેરે કહે છે:—

અલક્ષ્ય (નહિ ખાવા લાયક) એમ બે પ્રકાર છે. તેમાં લક્ષ્ય વિગઈ-આના ૧ દૂધ, ૨ દહીં, ૩ ઘી, ૪ તેલ, ૫ ગોળ, ૬ કદાવિગઈ (તળેલું) પકવાન મીઠાઈ વિગેરે) એમ છ પ્રકાર છે. અને અલક્ષ્યના ૧ માંસ, ૨ મદિરા, ૩ મધ, (જાશમાંથી કાઢ્યા પછી બે ઘડી થયા પછીનું) ૪ માખણ એ ચાર પ્રકાર છે.

૧. ઉદાહરણ-ભૂખ કરતાં થોડુંક ઓછું જમવું તે. આને બાહ્ય તપનો એક પ્રકાર કહ્યો છે. (આનો વિસ્તાર ભગવતીમાં છે.)

કારણે વધઘટ કરે શ્રાવક જરૂર અનુકંપતા,
જમતાં ન વાસે બારણાં ભિક્ષુક પ્રમુખ સંતોષતા;
શક્તિ ભાવ પ્રમાણ મૂઠી ધાન્ય પણ નિત આપતા,
ઠાર્યા ઠરે એ વૃદ્ધ શિક્ષા તત્ત્વ ખૂબ વિચારતા.૩૨૨

અર્થ:—વળી શ્રાવક કારણે એટલે માંદગી (મંદવાડ) આદિ પ્રસંગે વિગઈ આદિના પ્રમાણમાં વધઘટ કરે—હાનિ-વૃદ્ધિ કરે, તેમજ જમતી વખતે દયાળુ શ્રાવકો ઘરનાં બારણાં બંધ કરે નહિ,^૧ ભિખારીને જુએ તો ભિક્ષુક-ભિખારી વગેરેને આહારાદિ દઈને સંતોષે. પોતાની શક્તિ તથા ભાવ પ્રમાણે એાછામાં એાછું મુઠી ધાન્ય પણ હંમેશાં આપે. વળી ‘ઠાર્યા ઠરે’ જેઓ બીજાને ઠારે છે (સંતોષે છે) તેઓ પોતે ઠરે છે^૨ (સુખી થાય છે) એ વૃદ્ધ જનોની શિક્ષા મણના તત્ત્વનો શ્રાવકોએ ઘણો વિચાર કરવો. ૩૨૨.

અનુકંપા દાન કરતી વખતે પુણ્યશાલી શ્રાવકોએ આવો વિચાર કરવો, તે જણાવે છે:—

અધ રોટલી ઊણી જમી શ્રાવક હીએ તે ભિક્ષુને,
ધર આઠ ફરતો તેહ સંતોષે જરૂર નિજ આત્મને;
ભૂખ્યો રહે નહિ એમ કરતાં સ્વસ્થ જલ પીતાં બને,
ગરીબની આશીર્વાદી સુખ હાયથી દયે દુઃખને.૩૨૩

૧. શ્રી ભગવતીજમાં તુંગિયા નગરીના શ્રાવકોનું વર્ણન આવે છે. ત્યાં ‘અવંગુચદુવારે’ આ પદથી ઉપરની બીના જણાવી છે.

૨. ઠાર્યા ઠરે તે બાલ્યા બળે.

અર્થ:—વળી શ્રાવક જમતી વખતે અડધી રોટલી પણ ઓછી જમે ને તે લિખારીને આપે. કારણ કે અડધી રોટલી ઓછી ખાવાથી શ્રાવક ભૂખ્યો રહેતો નથી (ખરી રીતે કાંઈક ઓછું જમનારની શરીરની આરોગ્યતા સારી રીતે સચવાય છે. કારણ કે અકરાંતીઆ થઈને ખાવાથી, તથા ખાવાના ટાઇમનો નિયમ નહિ રાખવાથી, વગેરે આરોગ્યના નિયમો નહિ સાચવવાથીજ પેટનાં ઘણાં દરદો થાય છે. માટે ભૂખ કરતાં કાંઈક ઓછું ખાવામાં જરૂર લાલ છે.) અને તે લિખારી તેવા આઠ દશ ઘરે ફરવાથી પોતાના આત્માને જરૂર સંતોષ આપે છે. એટલે તેની ભૂખ શાંત થાય છે. વળી શ્રાવક જરા ઓછું ખાઈને તે ઉપર સ્હેજ વધારે પાણી પીને સ્વસ્થ-તૃપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે ગરીબને સંતોષવાથી તેની આશીષથી દયાળુ શ્રાવકો જરૂર સુખ મેળવે છે. અને તેની હાયથી? એટલે આંતરડી દુભાવવાથી દુઃખને પામે છે. ૩૨૩.

દાનની માફક આહારના પણ ત્રણ ભેદો જણાવે છે:—
આહાર તાત્ત્વિક એ જમે નહિ તામસી તિમરાજસી,
રીંગણા મૂલા ખટાટા જેહવો છે રાજસી;
માંસ મદિરા જેહવો આહાર જાણો તામસી,
આહાર હિતમિત જે કરે તો રોગ ચિંતા નહિ કશી. ૩૨૪

અર્થ:—જેમ દાનના સાત્ત્વિક વગેરે ત્રણ ભેદો પ્રથમ ગણાવ્યા છે, તેવી રીતે આહારના પણ ત્રણ પ્રકાર કહ્યા છે.

૨. તુલસી હાય ગરીબકી, કખૂ ન ખાલી જાય;
- મૂઆ ઢોરકા ચામસે, લુહા ભસ્મ હો જાય. ૧.

૧ સાત્વિક આહાર ૨ રાજસી આહાર, ૩ તામસી આહાર, આ ત્રણ પ્રકારમાંથી શ્રાવક સાત્વિક આહાર જમે અને તામસી તથા રાજસી આહારનો ત્યાગ કરે. તેમાં રીંગણુ, મૂળા, બટાટા વગેરે કંદમૂળ તથા તેવા પ્રકારના બીજા પણ આહારને રાજસી આહાર કહ્યો છે. માંસ, મદિરા (દારૂ) વગેરેના આહારને તામસી આહાર કહેલો છે. આ બંને પ્રકારનો આહાર શ્રાવકને ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. કારણ કે તેવા પ્રકારના આહાર શરીરમાં વિકાર કરવાના તથા અધિક જીવ હિંસાના હેતુ છે. જેથી ઈન્દ્રિયો ઉપર આત્માનો કાબુ ઓછો થાય છે, માટે શ્રાવકે સાત્વિક પ્રકારનો ધાન્ય, વિગઈ વગેરેનો પોતાની પ્રકૃતિને હિતકારી અને મિત એટલે પ્રમાણસરનો (પાચનશક્તિથી અધિક નહિ તેવો) આહાર કરવો. જેથી કોઈ પણ પ્રકારની રોગની ચિંતા રહેતી નથી અને શરીર તંદુરસ્ત રહે છે. અને શરીર તંદુરસ્ત રહેવાથી ધર્મના કાર્યો સારી રીતે બની શકે છે. ૩૨૪.

લોબ્ધના પ્રસંગે રોગને જીતવાનો ઉપાય જણાવે છે:—

સ્થાનાંગ નવમાધ્યયન ભાષિતરોગ કારણુ નવ તજે,
હિત મિત વિપક્વાહારકારી વામ પડખે સૂઈએ;
મલ મૂત્ર વેગ નરોડીએ શીલ લક્ષ્ય ના કદી ચૂકીએ,
એ શ્રાદ્ધ જીવન જીવીએ તો રોગને ઝટ જીતીએ. ૩૨૫

અર્થ:—શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રના નવમા અધ્યયનમાં કહેલા રોગના નવ કારણોનો ત્યાગ કરવો. રોગની ઉત્પત્તિનાં તે

નવ કારણો આ છે—૧ અતિ ખેસવાથી અથવા અતિ આહારથી, ૨ પ્રતિકૂળપણે ખેસવાથી અથવા અપથ્ય સેવનથી (અથવા અભૂર્ણ થયે જમવાથી) ૩ ઘણી નિદ્રાથી, ૪ ઉભગરા કરવાથી, ૫ વડીનીતિ (ઝાડો) રોકવાથી, ૬ લઘુનીતિ (પેશાબ) રોકવાથી, ૭ ગબ્બ ઉપરાંત આહવાથી, ૮ પ્રકૃતિને પ્રતિકૂલ આહાર ખાવાથી, (અનિયમિત—અનિયમસર ખાવાથી) ૯ ઇન્દ્રિયોના ઉન્મત્તાપણાથી (સ્વચ્છંદપણાથી). તથા આરોગ્યને હિતકારી અને પ્રમાણુસરનો ઝરોળર પકાવેલો આહાર ખાવો. વળી સૂતી વેળાએ ડાંખી ખાળુના પડખે સૂઈ રહેવું. (જેને વામકુક્ષી કહે છે) મલા મૂત્રના વેગને (ખાધાને) રોકવો નહિ. આ પ્રમાણેનું જીવન જાળવે તો શ્રાવકો રોગને જલ્દીથી જીતે છે—તેને રોગો થતા નથી. હિતમિતવિ-
પક્વમોજી, વામશયો નિત્યચક્રમણશીલઃ ॥ ઉજ્જિતમૂત્રપુ-
રીષઃ, સ્ત્રીષુ વિજેતા જયતિ રોગાન્ ॥ ૧ ॥ ૩૨૫.

વળી શ્રાવકે સાત્વિક આહારની ગણતરીમાં આવતા આહારમાંથી પણ કેવા કેવા પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવો? તે જણાવે છે:—

વાસી અનાજ જમે નહિ કાચાજ ગોરસ સાથમાં,
નહિ વિહળ પણ શ્રાવક જમે હિંસાહિદોષો એહમાં;
ડંડા રહેલા દૂધ દહીં તિમ છાશ ગોરસ જાણીએ,
ઉષ્ણ ગોરસમાં વિહળ ભળતાં ન દોષ વિચારીએ. ૩૨૬

અર્થ:—સાત્વિક આહાર હોવા છતાં તે વાસી હોય

(જેને રાંધ્યા પછી રાત વીતી ગઈ હોય) તે તે વાપરવો નહિ. કારણ કે તેમાં લાળીયા જીવની ઉત્પત્તિ થાય છે અને તેવો આહાર શરીરના આરોગ્યને નુકસાન કરે છે. વળી કાચા ગોરસની સાથે શ્રાવકે વિદળ (કઠોળ) જમવું નહિ. કારણ કે તેવા પ્રદારના મિશ્રણથી તેમાં જીવની ઉત્પત્તિ થતી હોવાથી હિંસા વગેરે દોષો એમાં રહેલા છે. અહીં ગોરસનો અર્થ આ પ્રમાણે:—જે દૂધ, દહી તથા છાશ ઠંડા હોય (અગ્નિ ઉપર ઉના કરેલા ન હોય) તે કાચા ગોરસ ગણાય છે. પરંતુ ઉના કરેલા ગોરસમાં કઠોળ ભળે તો તે વાપરવામાં દોષ નથી એમ જાણવું. ૩૨૬.

આ ગાથામાં વિદળ કેને કહેવાય તે કહે છે:—

જે વસ્તુમાંથી તેલ નીકળે નહિ અને સમ ફાડિયા,
જેના હુવે તે વિદળ મગ ચોળા અડદ આદિક કહ્યા;
ન બદામ આદિ વિદળ ગણાએ ફાડ બે હોવે ભલે,
તેલ નીકળે તેહથી તેવા વિદળમાં ના ભળે. ૩૨૭

અર્થ:—જે વસ્તુને (ધાન્યાદિકને) પીલવાથી તેમાંથી તેલ ન નીકળે, અને બે સરખી ફાડો થાય તેવા મગ, ચોળા, અડદ વગેરે વિદળ કહેવાય છે. પરંતુ બદામ વગેરે વિદળ ગણાતાં નથી. કારણ કે જો કે તેની બે સરખી ફાડો થાય છે પરંતુ તેમાંથી તેલ નીકળે છે, માટે તેની ગણતરી વિદળમાં થતી નથી. એમ પિસ્તા ચારોળી વગેરેમાં પણ સમજવું. ૩૨૭.

શ્રાવકને વિકૃતાદિ ભોજન નહિ વાપરવાનું શું કારણ ?
તે જણાવે છે:—

સાત ઉપક્રમમાં કહ્યું વિકૃતાદિ ભોજન આયુને,
ઓછું કરે નહિ ખાય શ્રાવક અહિત વિકૃત ભોજ્યને;
આહાર જીવન કાજ ભોજન કાજ જીવન રજ નહી,
આહાર તેવો ઓડકાર મતિ પ્રમાણે ગતિ સહી. ૩૨૮

અર્થ:—વિકૃત (વિકાર ઉત્પન્ન કરે તેવો અને અલિ-
ત રસાદિવાળો) આહાર આયુષ્યને ઓછું કરે છે તેથી આયુષ્ય
ઘટવાના સાત ઉપક્રમોમાં ^૧ વિકૃત^૨ આહારને પણ એક

૧ ઉપક્રમ:—આયુષ્ય ઘટવાનાં કારણો, તે સાત છે. ૧ અધ્ય-
વસાયથી—રાગ, ર્નેહ, અથવા ભયથી. ૨ નિમિત્ત—શસ્ત્રાદિકથી. ૩
આહાર—અત્યંત સરસ વાસી વગેરે આહાર ધણો અથવા બહુજ ઓછો
કરવાથી, ૪ વેદના—શૂલાદિકથી, ૫ પરાધાત—ખાડાદિકમાં પડવાથી,
૬ સ્પર્શ—અગ્નિ, વિષ વગેરેથી, ૭ શ્વાસોશ્વાસ—અધિક શ્વાસોશ્વાસ
લેવાથી અથવા શ્વાસ રોકાવાથી. કહ્યું છે કે—

અજ્ઞવસાણ નિમિત્તે, આહારે વ્રેયણા પરાઘાણ ॥

ફાસે આણ્ણાણૂ, સત્તવિહં દ્વિજ્ઞણ આઝ ॥ ૧ ॥

(વિશેષાવશ્યકમાં)

૨—જેના વર્ણાદિ પલટાયા છે. તેવા વાસી ગંધાતો આહાર અને
તેવી જાતનો ખીજો પણ આહાર વિકૃત ભોજન કહેવાય.

ઉપક્રમ તરીકે ગણાવેલો છે. માટે શ્રાવકે નુકસાનકારક વિકૃત ભોજનનો અને ગળ ઉપરાંત ખાવાનો ત્યાગ કરવો. વળી જન્મતી વખતે એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે આહાર જીવનના ટકાવ માટે છે (અને જીવનના ટકાવથી ધર્મધ્યાનાદિ સારી રીતે થઈ શકે છે માટે જીવન ટકાવવા માટે આહારની જરૂર છે.) પણ આહારને માટે જીવન જરા પણ નથી (લાવાર્થ એ છે કે આ જીવંતી સારા સારા ભોજન ખાવાને માટે નથી.) વળી કહેવત છે કે ‘આહાર તેવો ઓડકાર’ એટલે જેવા પ્રકારનો આહાર કરે તેવા પ્રકારની બુદ્ધિ થાય છે. માટે સાત્વિક આહાર કરનારને બુદ્ધિ પણ સારી સૂઝે છે. અને જેવી બુદ્ધિ થાય છે તે પ્રમાણે વર્તન થાય, ને તેવીજ ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૩૨૮.

ભોજન કર્યા પછી શ્રાવકે શું કરવું? તેજણાવે છે:—

ભોજન કરી ગુરૂદેવને વંદન કરી પરચખખાણને,
શ્રાવક કરી સ્વાધ્યાય કરતા જ્ઞાની શ્રમણાદિક કને;
વાંચનાદિક ભેદ તેના પાંચ હાયક લાભના,
વાંચના સૂત્રાદિ શીખે પ્રશ્ન પૂછે પૃચ્છના.૩૨૯

અર્થ:—પૂર્વે કહી ગયા તેવી રીતે ભોજન કરીને શ્રાવકે ગુરૂ દેવને વંદન કરીને પરચખખાણ કરવું.^૧ પછી

૧ એકાસણું કરનાર ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવકને એક વાર જન્મવાનું હોય. તે અપેક્ષાએ આ ખીના કહી છે. ઉંચ ફાટીનો પવિત્ર શ્રાવક પણ તેજ છે કે જે હંમેશાં એકાસણું કરે. ધણાં વ્રતધારી શ્રાવકો

જ્ઞાની મુનિરાજ વિગેરેની પાસે જઈને સ્વાધ્યાય કરવો એટલે અભ્યાસ કરવો. તે સ્વાધ્યાયના આત્માને લાલ કરનાર વાંચના વગેરે પાંચ પ્રકાર જણાવ્યા છે. (૧) વાંચના^૧ એટલે સૂત્ર વગેરે શીખવા નવો મુખપાઠ કરવો તે. તે પણ શુદ્ધ ઉચ્ચાર પૂર્વક બરોબર ગોખવું. અને (૨) બીજો લેહ પૃચ્છના એટલે જે બાબત પોતાને સમજાય નહિ અથવા જેમાં પોતાને જિજ્ઞાસા બુદ્ધિથી શંકા વિગેરે થાય તે બાબત ગુરૂ મહારાજ વિગેરેને પૂછીને તેનું સમાધાન કરવું. એમ ૧ વાંચના ૨ પૃચ્છના ૩ પરાવર્તના ૪ અનુપ્રેક્ષા ૫ ધર્મકથા. આ પાંચમાંથી પ્રથમના બે લેહ કહ્યા. શેષ ત્રણ લેહ આગળ કહેશે. ૩૨૬.

પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયમાંના છેલ્લા બાકીના ત્રણ લેહો જણાવે છે:—

પૂર્વે ભણેલ શ્રુતાદિને સંભારવું પરાવર્તના,
તેહ અનુપ્રેક્ષા હૃદયમાં અર્થ કેરી ચિંતના;
શ્રી નેમિ જંખૂ સ્થૂલભદ્રાદિક ચરિત્રો ઉચ્ચરે,
તેજ ધર્મ કથા કરી થીર સંયમે અથ નિર્જરે. ૩૩૦

કામ ચલિવિહાર પણ કરે છે, (જેમ બાર વ્રત ધારક અને અગિયારે અંગો સામાયિકમાંજ સાંભળનાર રાજનગર કાલુશાની પોળના રહીશ વકીલ મણીલાલ રતનચંદ વિગેરે) તેમ કરનાર શ્રાવકે સાંજે દિવસ ચરિત્ર ચલિવિહારનું પચ્ચખખાણુ લેવું એવો વિધિ છે.

૧-આનો વિસ્તાર શ્રી ભગવતીણ વિગેરેમાં છે.

અર્થ:—સ્વાધ્યાયનો ત્રીજો પ્રકાર પરાવર્તના કહેલ છે. એટલે પોતે પ્રથમ શીખી ગએલ સૂત્ર વિગેરેને સંભારી જવું. ભૂલ પડતી હોય તે સુધારવી એ પરાવર્તના કહેવાય. તથા પોતે જે અર્થ શીખેલ હોય તેના ભાવાર્થને ધરાધર વિચારીને હૃદયમાં ઠસાવવો તે અનુપ્રેક્ષા નામે ચોથો લેહ. અને પાંચમો ધર્મકથા નામે લેહ છે, એટલે પૂર્વે થઈ ગએલા મહા પ્રભાવશાળી તથા શીલાદિનો ઓધ લેવા લાયક શ્રી નેમિનાથ, જંબુસ્વામી, સ્થૂલીભદ્ર વિગેરે ઉત્તમ પુરૂષોના ચરિત્રો વાંચવા વિગેરે. આવી રીતે પાંચ પ્રકારનો સ્વાધ્યાય શ્રાવકે અવશ્ય કરવો. કારણ કે અભ્યાસ કરવાથી ઈંદ્રિયો વિષયો તરફ જતી અટકે છે. સંયમ તરફ મન દોરાય છે, અને મનની એકાગ્રતા થાય છે તેથી કરીને પૂર્વે ખાંધેલા જ્ઞાનાવરણીય વગેરે પાપ કર્મોની નિર્જરા થાય છે. માટે જ સ્વાધ્યાયને અભ્યંતર તપનો લેહ કહેલો છે અને અભ્યંતર તપને નિર્જરાનો લેહ ગણાવ્યો છે. ૩૩૦.

હવે શ્રાવકના ત્રણ પ્રકાર જણાવે છે:—

ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવક શીલધારી તિમ સચિત્તાહારને,
છોડે ગ્રહી વ્રત ધાર એકાશન કરે ધરી નિયમને;
સમ્યક્ત્વ શુભ આચારવંતા મધ્ય શ્રાવક જાણીએ,
તેઓ ન સેવે વ્યસનને બનવા વ્રતી ઉત્સાહી એ.૩૩૧

અર્થ:—(૧) ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવક (૨) મધ્યમ શ્રાવક અને (૩) જઘન્ય શ્રાવક એમ શ્રાવકના ત્રણ પ્રકાર છે. તેમાં જે ધર્મને લાયક ગુણોને ધારણ કરનાર તથા શીયલવ્રત પાળનાર, સચિત્ત

આહારનો ત્યાગ કરનાર, સમ્યક્ત્વ સહિત બાર વ્રતને ધારણ કરનાર, વળી ચૈત્ર નિયમ ધારવા પૂર્વક હંમેશ એકાશણાના કરનાર તે ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવક જાણવા. (૧) સમકિત ધારવા સાથે સારા આચારવાળા અને ઝેઆસણું આદિ તપ કરનારા તે મધ્યમ શ્રાવક જાણવા. તેઓ વ્યસનને સેવતા નથી અને વ્રતવાળા બનવાને ઉત્સાહવાળા હોય છે. એમ અહીં ઝે લેદ જાણવીને ત્રીજો લેદ હવે પછીના શ્લોકમાં કહેશે. ૩૩૧.

જઘન્ય શ્રાવકનું સ્વરૂપ જાણાવે છે—

મઘ માંસાદિક તજે મોટી હિંસા જાણતા,
રૂચિવંત શ્રાદ્ધ જઘન્ય નિત નવકારને સંભારતા;
ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવક આશરી વિધિ એ કહી જિન આગમે,
અપર શ્રાવક ચાર ઘડી છેલ્લી રહે ત્યારે જમે.૩૩૨

અર્થ:—મઘ, માંસ વગેરે અલક્ષ્યમાં ઘણી હિંસા છે એવું જાણીને તેનો ત્યાગ કરનારા, જિનેશ્વરના વચનો ઉપર રૂચિવાળા તથા હંમેશાં નવકાર મંત્રને સંભાળનારા જઘન્ય શ્રાવક કહેલા છે. આ ત્રણ પ્રકારના શ્રાવકો પૈકી ઉપર કહેલી ભોજનની જે વિધિ તે ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવકોને આશ્રીને સિદ્ધાંતમાં કહેલી છે. ખીજા એકાસણું નહિ કરનાર—ઝેઆસણું આદિ કરનાર શ્રાવકો તેો ન્યારે દિવસ (ની છેલ્લી) ચાર ઘડી બાકી રહે ત્યારે ભોજન કરે. ૩૩૨.

હવે ઉત્તમ શ્રાવકે રાતે જમવું જોઈએ નહિ એ જાણાવે છે—

સૂર્યાસ્ત પછી અજવાશમાં પણ દોષ નિશિ ભોજન તણો,
રાતે જમે નહિ શ્રાદ્ધ જાણી લાલ સ્વપર દયા તણો;
જીવાત ખહુ અન્નાદિમાં ઉપજે નવી ખીજ ઘણા,
ડાંસ મચ્છર આદિ ચોંટે ખે હણાયે ભૂલના.૩૩૩

અર્થ:—સૂર્ય આથમ્યા પછી અજવાળામાં જમનારને
પણ રાત્રી ભોજનનો દોષ કહેલો છે. શ્રાવકોએ સૂર્યાસ્ત
પહેલાં ચાર ઘડી બાકી રહે ત્યારે જમી લેવું જોઈએ. પરંતુ
સૂર્યાસ્ત થયા પછી તથા રાત્રીમાં તો શ્રાવક જમે નહિ. કારણ
કે રાત્રીએ નહિ ખાનારને પોતાની દયા તથા પરની દયા
એમ બે પ્રકારની દયાનો લાલ થાય છે. રાંધેલા અનાજ
વગેરેમાં રાતે નવી સૂક્ષ્મ જીવાત (સૂક્ષ્મ લાળીઆ - જીવો
વગેરે) ઉત્પન્ન થાય છે. તથા ખીજ પણ ઘણા પ્રકારના
સંપાતિમ (ઉડીને અંદર પડનારા) ડાંસ, મચ્છર, માખી
વગેરે તે રાંધેલા અનાજમાં ઉડતાં ઉડતાં પડે છે, તેથી તેમનો
નાશ થાય છે. એમ રાત્રી ભોજનમાં બંને પ્રકારના જીવો
હણાય છે. ૩૩૩.

રાતે ખાવાથી અહીં અને આવતે ભવે કેવા દુઃખો
ભોગવવા પડે તે જણાવે છે:—

૧-અજવાળી રાતે પણ ચામડાંની આંખથી ઝીણાં અનાજના
રંગ જેવાં જંતુઓ દેખાય નહિ. તેથી અજવાળીયામાં પણ રાતે
ખાવા ના પાડી છે. આ બાબત ઉપદેશ પ્રાસાદના ખીજ ભાગમાં
વિસ્તારથી કહી છે.

જીવાતવાળી વસ્તુ ખાતાં રોગ પ્રગટે આકરા,
ઉપરથી વિષ ને પડે અન્નાદિમાં ખાતાં જરા;
પોતે અચાનક મરણુ પામે વેદના બહુ ભોગવી,
અસમાધિ પામે પર ભવે પણ હોય ના સુર માનવી. ૩૩૪

અર્થ:—જેમાં જીવાત ઉત્પન્ન થઈ હોય તેવી વસ્તુ ખાવાથી ઘણા ભયંકર રોગો ઉત્પન્ન થાય છે. તે ઉપરાંત વળી ને ખાતી વખતે ભોજનના થાળમાં સર્પ કે ગિરોલી વગેરે ઝેરી પ્રાણીઓનું જરા જેટલું વિષ-ગરલ ને અન્નમાં પડે તો જમનારા જીવો ઘણી વેદના ભોગવીને અકસ્માત મરણુ પામે છે. અને અસમાધિ મરણુ પામવાથી તે પ્રાયે આવતા ભવમાં દેવ કે મનુષ્ય ભવને પામતા નથી. ૩૩૪.

રાતે જમનારા જીવો તિર્યચમાં કે નરકમાં જાય એ જણાવે છે:—

કાક બિહ્વી આદિ હોવે ભોગવે દુઃખ નરકમાં,
નિશીથ ભાષ્યે યોગ શાસ્ત્રે ઘણું કહ્યું વિસ્તારમાં;
હોવે અનાજ અચિત્ત તો પણ ઉપજતી ઝીણી ઘણી,
જીવાત ત્યાં તેથી કરે શું શ્રાદ્ધ ઇચ્છા તેહની. ૩૩૫

૧—અસમાધિ મરણુ:—મરતી વખતે જેને ચિત્તની સ્થીરતા ન હોય, અથવા તીવ્ર વેદના ભોગવતો મરણુ પામે તે. જ્યારે આ પ્રસંગે પોતાનું ભાન ન હોય તો પછી સમાધિ મરણુના “(૧) ચાર શરણુ અંગીકાર કરવા. (૨) કરેલા પાપની નિંદા. ૩ સુકૃતની અનુમોદના કરવી.” આ ત્રણુ કારણો સેવવાનું બનેજ ક્યાંથી ? માટેજ ઉત્તમ શ્રાવકો રાત્રિભોજન કરેજ નહિ.

અર્થ:—રાત્રી લોજન કરનાર અજ્ઞાની લોકો મરીને કાગડા, બિલાડી વગેરેના ખરાબ અવતાર પામે છે અથવા નરકગતિમાં જઈને ત્યાં ઘણા પ્રકારનાં દુઃખો લોગવે છે. આ પ્રમાણે શ્રી નિશીથ લાખ્યમાં તથા શ્રી યોગશાસ્ત્રમાં વિસ્તારપૂર્વક ઘણું કહેલું છે. માટે શ્રાવકે અવશ્ય રાત્રીલોજનનો ત્યાગ કરવો. જો અનાજ અચિત્ત હોય તો પણ તેમાં ઘણી ઝીણી જીવાત ઉત્પન્ન થાય છે તેથી સમજી શ્રાવકો શું તે રાતે ખાવાની ઈચ્છા કરે? અર્થાત્ નજ કરે. ૩૩૫.

ચાલુ પ્રસંગે પ્રશ્ન કરનારને અંતકાર ઉત્તર આપે છે:—

જીવાત મોટી કોઈને અજવાશ માંહે દીપના,
દેખાય તો પણ પ્રાણ જાએ જરૂર બીજા જંતુના;
મૂલ વ્રત ખંડન હુવે શ્રાવક દયાનિધિ ના કરે,
દ્વિજપુત્ર એલક હંસ કેશવના ઉદાહરણો સ્મરે. ૩૩૬

અર્થ:—કદાચ કોઈક એમ પૂછે કે અમે રાત્રીએ દીવાના અજવાળામાં જમીએ છીએ તેથી મચ્છર ડાંસ વગેરેને જોઈ શકીએ છીએ અને તેનું રક્ષણ થાય છે તો પછી રાતે કેમ ન જમાય? તેને જવાબ આપે છે કે કદાચ તેવી મોટી જીવાતની થોડી ઘણી રક્ષા થાય તો પણ બીજા જીવામાં ન આવે તેવી સૂક્ષ્મ જીવાતની તો જરૂર ત્યાં હિંસા થાયજ તેથી ત્યાં મૂલ વ્રત એટલે સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણુ વ્રતનું ખંડન થાય છે, માટે દયાના ભંડાર સમાન શ્રાવક રાત્રીલોજન કરે નહિ. તથા રાત્રી લોજન ઉપર શાસ્ત્રમાં કહેલાં

દ્વિજપુત્ર^૧ (વામદેવ) એલકર^૨ તથા હંસ^૩ અને કેશવનાં^૪
દ્વિધાન્તો યાદ કરે. ૩૩૬.

આ ગાથામાં રાત્રીભોજનથી દુઃખી થનાર વામદેવની
કથાનો સાર કહે છે:—

શ્રાવક તણી હાંસી કરે દ્વિજ વામદેવ નિશા વિષે,
જમતાં જમે તે સર્પ નાનો જે ભાળ્યો ઓદન વિષે;
મૂર્છા લહે ત્રીજી નરકમાં ભોગવે બહુ વેદના,
યુદ્ધ ક્ષેત્રતણી અને બહુ દુઃખ પરમાધામીના. ૩૩૭

અર્થ:—શ્રાવકો રાત્રીએ જમતા નથી તેથી પ્રાહ્મણ્યનો

૧-૨ વામદેવની કથાનો સાર ૩૩૭મી ગાથામાં તથા એલકાક્ષનો
૩૩૮મી ગાથા દ્વારાએ દેખાડ્યો છે.

૩-૪ હંસ અને કેશવ બંને ભાઈઓએ ગુરૂ મહારાજ પાસે એકવાર
રાત્રી ભોજનનો નિયમ લીધો હતો, તે જાણીને તેમનાં માતાપિતા તેમને
રાત્રે ખાવાને અનેક પ્રકારે લલચાવે છે. બંનેને ત્રણ દિવસના ઉપવાસ થાય
છે ત્યાં સુધી જમતાં નથી. પણ પછીથી હંસ માઆપના અત્યાગ્રહને લીધે
નિયમથી ચલાયમાન થાય છે અને રાત્રિએ જમવા એસે છે. તેજ
વખતે સર્પની ગરલ ભોજનમાં પડવાથી તરતજ એભાન થઈ જાય છે.
ન્યારે કેશવ માઆપનાં આગ્રહને વશ નહિ થતાં ત્રણ દિવસનો
ઉપવાસી છતાં ઘરમાંથી ચાલી નીકળે છે. રસ્તામાં દેવતા તેની ધણા
ધણા પ્રકારે કસોટી કરે છે પરંતુ તેમાં પણ તે પાર ઉતરે છે. અને
રાત્રિને પામે છે. તથા પોતાની શક્તિના બળે પોતાના ભાઈને પણ
ઝેર રહિત કરી બચાવે છે. આત્મ પ્રબોધમાં આ કથા વિસ્તારથી
કહી છે.

પુત્ર વામદેવ તેમની હાંસી કરે છે—મશ્કરી કરે છે. એક વાર રાત્રીને વિષે જમતી વખતે ચોખાને વિષે (ભાતમાં) લગેલો નાનો સર્પ તે વામદેવ જમી જાય છે. ખાધા પછી તેનું ઊંચ ચડવાથી મૂર્છા પામે છે. અને મરણ પામીને ત્રીજી વાલુકા-પ્રભા નામની નારકીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ત્યાં યુદ્ધની^૧ ક્ષેત્રની^૨ અને પરમાધામીએ^૩ કરેલી ઘણી વેદનાઓ ભોગવે છે. ૩૩૭.

આ ગાથામાં એડકાક્ષનું દષ્ટાન્ત કહે છે:—

પાલેજ શ્રાવક ખંતથી શુભ નિયમ નિશિ ભોજનતણો,
ધનદેવ તોડી નિયમને ભોજન ખન્યો બહુ દુઃખનો;
એડકાક્ષ પ્રસિદ્ધિ પામે પરભવે સુખ ના જરા,
પામે વળી દુઃખ દુર્ગતિના જેહ લાગે આકરા. ૩૩૮

૧ યુદ્ધની વેદના—નારકીઓ પોતાની વૈક્રિય લખ્ધિ વડે જુદા જુદા પ્રકારના હથિઆરો વિકુર્વીને તેના વડે એક ખીજ સાથે લડે છે, તથા હાથી સિંહ વગેરેનાં રૂપો વિકુર્વીને એક ખીજ સાથે લડે છે. જેમ ચોથી નરકમાં રાવણ અને લક્ષ્મણની લડાઇ.

૨ ક્ષેત્રકૃત વેદના—નરકમાં તે ક્ષેત્રનોજ એવો પ્રભાવ હોય છે કે જેથી તેના સ્પર્શ, વર્ણુ વગેરે નારકીને અત્યંત દુઃખદાયી લાગે છે. તથા શીત, ઉષ્ણ વગેરે દશ પ્રકારની વેદનાઓ હોય છે.

૩ પરમાધામી—ભુવનપતિ દેવની જાતિ છે. તેના ૧૫ ભેદ છે, તેઓનો સ્વભાવ ખીજને દુઃખ દેવામાં આનંદ માનવાનો હોય છે. તેથી તેઓ નારકીઓને છેદન, ભેદન, તાડન વગેરે અનેક પ્રકારની કદર્થનાઓ કરે છે. આ પરમાધામીકૃત વેદના પ્રથમની પ્રણુ નારકી

અર્થ:—શ્રાવકો રાત્રી લોજનનો નિયમ લઈને તે સારા નિયમને હોંશથી પાળે છે. પરંતુ ધનદેવે તે નિયમનો ભંગ કર્યો, તેથી તે ઘણા દુઃખને લોગવનારો થયો. તેની એડકાક્ષ નામે પ્રસિદ્ધિ થઈ છે. કારણ કે તેની એક આંખ જવાથી ત્યાં એડક એટલે ઘેટાની આંખ ચોડી હુતી તેથી તેનું એડકાક્ષ એવું નામ પ્રસિદ્ધ થયું. તે રાત્રીલોજનના નિયમનો ભંગ કરી તે ભવમાં જ દુઃખ પામ્યો^૧ તથા પરલવમાં પણ જરા સુખ ન પામ્યો. તથા તેણે દુર્ગતિના આકરા ભયંકર દુઃખને લોગવ્યા. ૩૩૮.

આ ગાથામાં રાત્રીલોજનથી નુકસાન થયાના તાબજ બનેલા બનાવો જણાવાય છે:—

સુધી હોય છે. ખીજ મતે ચોથી નરકમાં પણ તેવી વેદના હોય છે એમ શ્રી સેનપ્રશ્નમાં કહ્યું છે.

૧ આ ભરતક્ષેત્રમાં દર્શાણુપુરનો રહીશ ધનપતિ નામે સાર્થવાહ હતો. તેને ધનવતી પુત્રી હતી. તેને મિથ્યાદષ્ટિ ધનદેવની સાથે પરણાવી હતી. ધનવતી પોતે શ્રાવિકા હતી. તેથી રાત્રે જમતી ન હતી. પતિને રાતે ખાવાનો ગેરલાભ સમજીને ચોરીહારનું પચ્ચખખાણુ કરાવ્યું. (ધનદેવની) ખહેનનું રૂપ કરીને દેવે તેની પરીક્ષા કરવા સાઈં લોજન આપ્યું. તે જોઈને ધનવતીએ નિયમ યાદ કરાવ્યો, છતાં ધનદેવ ખાવા બેઠો. એટલે થપાટ મારીને દેવે બે આંખો કાઢી લીધી, આંધળો કર્યો. ધનવતીના ગુણને લઈને દેવને દયા આવવાથી એડક (ઘેટા)ની આંખ જોડી ધનદેવને તે દેવે દેખતો કર્યો. આવો બેડોળ જોઈને ધનદેવને લોકો ‘એડકાક્ષ-એડકાક્ષ’ એમ કહેવા લાગ્યા. શ્રા. પા. ૧૧૪.

ખંભાત રાજનગર વિષે હળવદ વિષે પણ એહવા,
હોટલ વિષે પણ બહુ બનાવો થઈ ગયા પુષ્કલ નવા;
ચાહ માંહે ઝેર પીતાં બહુ જીવાન મરી ગયા,
મોદક રસિક નિશિભોજને બેભાન સોનાપુર ગયા. ૩૩૯

અર્થ:—ખંભાતમાં, રાજનગરમાં—અમદાવાદમાં તથા હળવદ અને વીરમગામ વગેરે સ્થળે રાત્રિભોજનના પ્રસંગે તથા હોટલોને વિષે ગીરોલી કે તેવા પ્રકારના ઝેરી પ્રાણીઓ તથા તેમનું ઝેર ‘બનાવતાં પકવાનોને વિષે’ પડવાથી ઘણા માણસો માંદા પડી ગયાના તથા બેભાન બની ગયાના ઘણા બનાવો તાબાજ બની ગયા છે. તથા ચાહની અંદર ઝેર પીવામાં આવવાથી ઘણા બાલક અને જીવાન મરી ગયા. તથા મોદકના રસિક કેટલાએ પુરૂષો (ચોરાશી વિગેરે જમણુવારમાં) રાત્રિભોજન કરતા બેભાન બનીને સોનાપુર ગયા—શ્મશાન લેગા થયા. અર્થાત્ મરણ પામ્યા છે. આ બધાં રાત્રિભોજન કરનારાનાં તાબા દષ્ટાન્તો જાણવા. આ બીના સમજીને ઉત્તમ શ્રાવકો દિવસ છતાંજ રસોઈનું કામ પતી બંધ તેવી વ્યવસ્થા જરૂર જાણવે. ધાર્મિક કાયદાઓ આત્મિક ઉન્નતિ કરનારા તો છેજ તેની સાથે ચાહુ આબાદી પણ ટકાવે છે. આવનાર પરોણાને પણ આપણા વર્તનની અનુ-મોદના થાય તેવું ધાર્મિક જીવન જાળવવામાંજ આત્માનું કલ્યાણ છે. ૩૩૯.

દિવસે પણ જમતાં કઈ રીતે રાત્રિભોજનનો દોષ લાગે ?
તે સમજાવે છે:—

દિવસ હોય છતાં તિમિરમાં જો જન્મે તો દોષ એ,
 સાંકડા વાસણુ વિષે પણ જો જન્મે તો દોષ એ;
 એવું વિચારી પરિહરે નિશિભોજન શ્રાવક સદા,
 જેથી મળે આ ભવ તથા પરભવ અચલ સુખસંપદા. ૩૪૦

અર્થ:—સૂર્યાસ્ત ન થયો હોય એટલે દિવસ હોય છતાં પણ જો અંધારામાં જન્મે તો પણ એ રાત્રીભોજનનો દોષ લાગે છે. તથા સાંકડાં વાસણુમાં જો જન્મે તો પણ એ દોષ લાગે છે.^૧ આ પ્રમાણેનો વિચાર કરીને ધર્મિષ્ઠ શ્રાવકો હંમેશાં રાત્રીભોજનનો ત્યાગ કરે. અને રાત્રીભોજનનો ત્યાગ કરે તો આ ભવમાં તથા પર ભવમાં અચલ-સ્થિર સુખની અને સંપત્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે. (અહીં રાત્રી ભોજનના ત્યાગની ખીના પૂર્ણ થાય છે.) ૩૪૦.

સાંજની પ્રતિક્રમણુ વેલા ન થાય ત્યાં સુધી શ્રાવકે શું કરવું? તે જણાવે છે:—

૧. માટેજ સમજી શ્રાવકો ખુલ્લા, પ્હોળા વાસણુમાં અજવા-સમાં એસીને જન્મે છે. જન્મવાના સ્થાને પણ ઉપરના ભાગમાં ચંદ્રવો જરૂર આંધવો જોઈએ. એમ પાણીયારાના સ્થલે, રસોઈની જગ્યાએ, સૂવા એસવાના સ્થલે, સામાયિકાદિ ધર્મક્રિયા કરવાના અને દળવા ખાંડવાના સ્થલે વગેરે દશ ઠામે ચંદ્રવા આંધવામાં જીવદયા વગેરે અનેક લાભ જળવાય છે. ઉઘાડા વાસણુમાંની ચીજ ઉત્તમ શ્રાવકથી જમાય પણ નહિ, અને સુપાત્રને પણ દેવાય નહિ, એમ સમજીને જ્યણાપૂર્વક નિર્મલ વ્યવહાર સાચવવો.

સજ્ઞાય મુનિની પાસ શ્રાવક પૂર્વની પેરે કરે,
અતિ લાભ જાણી શ્રાવકો બહુ વાર સામાયિક કરે;
સમયે કરીને દેવવંદન તેમ પ્રત્યાખ્યાનને,
પ્રતિક્રમણ કાલે કરે તે યોગ હોતાં ગુરૂ કને. ૩૪૧

અર્થ:—વળી શ્રાવક મુનિની પાસે પ્રતિક્રમણ વેલા ન થાય ત્યાં સુધી પૂર્વે કહેલી રીતે સ્વાધ્યાય ધ્યાન કરે. તથા ઘણા લાભનું કારણ હોવાથી શ્રાવકેઃએ ઘણી વાર સામાયિક કરવાં. વળી સન્ધ્યા કાળ થાય, ત્યારે શ્રાવકે સાંજનું દેવવંદન કરવું એટલે દેરાસરમાં પ્રભુ દર્શન કરવું.^૧ ચૈત્યવંદન કરવું. ત્યાર પછી સાંજના પ્રતિક્રમણ વખતે દ્વિવસચરિમ (દ્વિહાર, તિવિહાર, પાણહાર કે ચોવીહાર) પરચખખાણ કરવું. વળી ગુરૂની જોગવાઈ હોય તો પ્રતિક્રમણ તથા પરચખખાણ ગુરૂ પાસે કરવું. ૩૪૧.

શ્રાવકને સ્થાપનાની જરૂરીયાત સમજાવે છે:—

જિમ ળિંબજિનના વિરહમાં ગુરૂના અભાવે સ્થાપના,
આદેશ કાજે થાપતા જિમ સાધુ તિમ શ્રાવક જના;

૧. આથી ઉત્તમ શ્રાવકોએ સમજવું જોઈએ કે ત્રીજી વારનું દેવવંદન પ્રતિક્રમણની પહેલાંજ કરવું. પ્રતિક્રમણ કર્યા પછીનાં વિધાનમાં મંદિરે જવાનું કહ્યું નથી તે વ્યાજબી છે, કારણ કે રાતે જયણા ધર્મ જાળવી શકાય નહિ. મર્યાદા પણ ન જાળવી શકાય એ પણ સહેજે સમજાય તેવીજ ખીના છે. વિશિષ્ટ લાભાદિ કારણે એકાંત નિષેધ પણ નજ કરાય.

સામાયિકાદિ કરાય નહિ જે સ્થાપના નહિ સ્થાપતા,
ભાષ્યકાર ભદ્રન્ત શબ્દે સ્થાપના કરમાવતા. ૩૪૨

અર્થ:—વળી સાક્ષાત્ ગુરૂ ન હોય તો જેમ જિન-
રાજના સાક્ષાત્ વિરહમાં તેમની પ્રતિમાની સ્થાપના કરવામાં
આવે છે તેમ ગુરૂના અભાવમાં ગુરૂની સ્થાપના^૧ આદેશ^૨
લેવા માટે સાધુએ તથા શ્રાવકોએ જરૂર સ્થાપવી જોઈએ.
યાદ રાખવું કે જે સ્થાપના સ્થાપી ન હોય તો સામાયિક,
પ્રતિક્રમણુ વગેરે સ્થાપના વિના કરાતાં નથી. વળી ભાષ્યકાર
મહારાજે ‘ભદ્રન્ત’ શબ્દ વડે સ્થાપનાનું કરમાન કરેલું છે. ૩૪૨.

સાધુ પેરે શ્રાવક કહે ભંતે ન રજ શંકા કરે,
અરિહંત એકજ સ્થાપના વિણુ સર્વસંયમ ઉચ્ચરે;
પ્રભુદેવ વચન પ્રમાણુ કરીએ અનુકરણુ બુધ ના કરે,
પ્રભુ કરે ન કરી શકાએ તેહ લોકોત્તર ખરે. ૩૪૩

અર્થ:—સાધુની પેઠે શ્રાવક સ્થાપના સ્થાપતી વખતે
‘ભંતે’ જરૂર કહે છે. તેથી ખંનેને સ્થાપનાની જરૂરીયાત

૧ સ્થાપના—મુનિરાજ ગુરૂની સ્થાપના અક્ષ એટલે ચંદનક
એટલે ગોળ-ત્રણુ-પાંચ વિગેરે આંટાવાળા કોડા વિગેરેથી કરે છે.
તેનો યોગ ન હોય ત્યારે શ્રાવકો પુસ્તક નોકારવાલી વગેરેની
સ્થાપના કરે છે.

૨ આદેશ:—શ્રાવક જે ધર્મક્રિયા કરે તે પોતે ગુરૂની આજ્ઞા
મુજબ કરે છે તે જણાવવાને ગુરૂની અનુજ્ઞા માગવામાં આવે છે
તેને આદેશ કહે છે.

જાણવી. તેમાં જરા પણ શંકા કરવી યોગ્ય નથી. ફક્ત શ્રી તીર્થંકર અરિહંત^૧ એકલાજ સ્થાપના વિના પોતાના કલ્પને અનુસારે સર્વવિરતિ ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે. આપણે તો પ્રભુનાં કહ્યા પ્રમાણે પ્રમાણ કરવાનું છે, અથવા પ્રભુના વચન પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ. પરંતુ તેમનું અનુકરણ—પ્રભુએ કર્યું તે પ્રમાણે બુધ-સમજી પંડિત માણસ કદી પણ કરતા નથી, એટલે પ્રભુએ કહ્યું તે પ્રમાણે કરે છે. કારણ કે આપણાથી પ્રભુની પેઠે કરી શકાય નહિ. પ્રભુદેવ તો ખરેખર લોકોત્તર મહાપુરૂષ છે. એટલે સામાન્ય માણસોથી ઘણા અઢિઆતા છે. ૩૪૩.

પ્રભુનું અનુકરણ નહિ કરવા ઉપર દૃષ્ટાન્ત કહે છે:—

મોરનું અનુકરણ કરતા હાલ જે કુકડાતણા,
તેજ હાલ જરૂર હોવે અનુકરણ કરનારના;
લોક પણ હાંસી કરે લજવાય જિનશાસન વળી,
વ્યવહાર તત્વ વિચારતાં શંકા ટકે ના એ જરી. ૩૪૪

૧ અરિહંત—અહીં અરિહંત કહેવાથી તીર્થંકરના જીવ તે ભવમાં અરિહંત—જિનેશ્વર ભાવતીર્થંકર થવાના છે તે સમજવા. પણ હજી તે ભાવ અરિહંત થયા નથી. કારણ કે ચાર ઘાતી કર્મોની ક્ષય થાય ત્યારે ભાવ અરિહંત કહેવાય છે. તેઓ પોતાનો તેવો કલ્પ હોવાથી પોતાની મેજેજ ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે. અને તેમના કાષ્ટ ગુરૂ હોતા નથી. માટે તેમને સ્થાપના હોતી નથી. સ્વયંબુદ્ધ એવા પ્રભુનો આચાર પણ તેવોજ છે. માટેજ “ કરેમિ સામાઈયં ” વગેરે કહે, ભંતે શબ્દ ન બોલે.

અર્થ:—જેમ મોરના પ્રમાણે વર્તન કરવાથી કૂકડાના^૧ જેવા હાલ થયા તેવીજ દશા પ્રભુનું અનુકરણ કરનાર જીવોની પણ થાય છે. કારણ કે તેનામાં પ્રભુનું અનુકરણ કરવામાં જોઈતી શક્તિ હોતી નથી, અને તે પ્રમાણે વર્તન કરવા જતાં લોકમાં તેની મશ્કરી થાય છે. વળી તેથી જૈનશાસન પણ લજવાય છે. એમ વ્યવહારથી તત્ત્વનો વિચાર કરતાં જરા પણ શંકા^૨ ટકી શકતી નથી. ૩૪૪

કયા અંદાજથી દેવસી પ્રતિક્રમણ શરૂ કરવું? વગેરે જણાવે છે:—

રવિ આથમે અડધો સમય એ શ્રાદ્ધસૂત્ર તણો ખરો,
એ આશરે શરૂઆત આવશ્યક તણી શ્રાવક ! કરો;
વિવિધ અતિચારો ટલે એથી ભલે નિર્મલ વ્રતી,
ત્રીજી દવા જેવું ગણી એ જરૂર કરતા દિન પ્રતિ. ૩૪૫

૧. કૂકડાનું દર્ષાંત:—એક મોરને નૃત્ય કરતો જોઈને તેની પાસે ઉભેલા એક કૂકડાએ પણ તેનું અનુકરણ કરીને નૃત્ય કરવા માંડ્યું. પણ તેમ કરતાં તો તેની પૂંકનો ભાગ ઉઘાડો થઈ ગયો. તેથી તે હાંસીપાત્ર બન્યો. એ પ્રમાણે જેઓ વગર વિચારે મોટા પુરૂષોના આચરણનું અનુકરણ કરવા જાય તેઓ લોકોમાં હાંસીપાત્ર બને છે.

૨. કોઈ એમ કહે કે સાધુ સંબંધી સામાયિકના પ્રસ્તાવમાં ભદ્રન્ત શબ્દની વ્યાખ્યા કરતા ભાષ્યકાર ભગવતે ગુરૂ ન હોય ત્યારે સાધુઓને સ્થાપના સ્થાપવા કહ્યું છે, તેથી સાધુ ભલે તેમ કરે, પણ શ્રાવકને સ્થાપના સ્થાપવાની શી જરૂર છે? આ શંકાનું સમાધાન ૩૪૨-૩૪૪માં શ્લોકના અર્થ પ્રમાણે જાણવું.

અર્થ:—સાંજના (દૈવસિક) પ્રતિક્રમણમાં વંદિત્તા સૂત્રનો ખરો સમય સૂર્ય જ્યારે અડધો આથમે તે વખતે આવે, એ અંદાજથી પ્રતિક્રમણ તે પહેલાં શરૂ કરવું જોઈએ. એમ સમજીને હે શ્રાવકો! ઉપરની ખીના યાદ રાખી આવશ્યકની શરૂઆત કરજો. આ પ્રતિક્રમણ કરવાથી વ્રતને વિષે લાગેલા વિવિધ પ્રકારના—બુદ્ધી બુદ્ધી જાતના અતિચારો ટળે છે. એટલે અતિચારથી લાગેલા દોષોની શુદ્ધિ થાય છે. વળી આ પ્રતિક્રમણ ત્રીજા પ્રકારની દવાની^૧ જેવું હોવાથી નિર્મલ વ્રતી એટલે અતિચાર રહિત વ્રત પાલનારા શ્રાવકોએ પણ દરરોજ સવારની જેમ સાંજે પણ (આ પ્રતિક્રમણ) જરૂર કરવું. ૩૪૫.

૧. ત્રીજા પ્રકારની દવાનું દષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે:—એક વખત એક રાજાની પાસે ત્રણ હોંશિઆર વૈદો આવ્યા. રાજાએ તેઓને તેમની દવાના ગુણો જણાવવાનું કહ્યું. ત્યારે પહેલો વૈદ કહેવા લાગ્યો કે હે રાજા! મારી દવાનો એવો ગુણ છે કે તે વાપરવાથી જો શરીરમાં વ્યાધિ હોય તો તે વ્યાધિનો તે નાશ કરે છે, પરંતુ શરીરમાં વ્યાધિ ન હોય તો નવો રોગ પેદા થાય છે. રાજાએ કહ્યું કે સૂતેલા સર્પને જગાડવા જેવી તારી દવાની જરૂર નથી. અથવા તારી દવા કામની નથી. ત્યાર પછી બીજો વૈદ કહેવા લાગ્યો કે હે મહારાજા! મારી દવામાં એવો ગુણ છે કે તે વાપરવાથી ઉત્પન્ન થએલા રોગો નાશ પામે છે અને નવા ઉત્પન્ન થતા નથી. રાજાએ કહ્યું કે તારી દવા પહેલા કરતાં સારી છે તો પણ મારે કામની નથી. પછી ત્રીજા વૈદને પૂછતાં તેણે જણાવ્યું કે મારી દવામાં એવો ગુણ છે કે તેના સેવનથી શરીરમાં રહેલા રોગો નાશ પામે છે, એટલું જ નહિ પણ રોગ રહિતને પણ તેના સેવનથી શરીરની વિશેષ ક્રાંતિ પ્રગટે છે અને શરીર પુષ્ટ થાય છે. રાજાએ તે ત્રીજા

દેશવિરતિ વિનાના જીવોને પ્રતિક્રમણ કરવાની જરૂરી-
યાત હોય કે નહિ ? એમ વાદી પૂછે છે:—

ભદ્રિક જનો પણ ઉભય કાલે પાડવા અભ્યાસને,
હોંશો કરે અભ્યાસ પણ નિર્મલ કરે નિજ જીવનને;
પ્રશ્ન ઈમ વાદી કરે વ્રતધર કરે પણ પર જના,
શું કામ કરતા ? વાદીને ઉત્તર દીએ ઈમ ગુણી જના. ૩૪૬

અર્થ:—જેઓ અપ્રત્યાજ્યાની કષાયના ઉદ્યથી દેશ-
વિરતિને અંગીકાર કરી શકતા નથી, તેવા ભદ્રિક જીવોએ
પણ ‘અભ્યાસ પડે એ મુદ્દાથી’ હુંમેશાં સવારે અને સાંજે
ઉદ્લાસથી જરૂર પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ. કારણ કે અભ્યા-
સથી કોઈપણ મુશ્કેલી ભરેલું કાર્ય હોય, તે પણ સહેલાઈથી
કરી શકાય છે, ઉચ્ચ સંસ્કારો પાડીને માનવ જીવનને નિર્મ-
લ બનાવવા માટે એક અપૂર્વ સાધન પણ અભ્યાસજ છે.
અહીં સિદ્ધાંતકારને વાદી પૂછે છે કે દેશવિરતિવાળા ભવ્ય
જીવો વ્રતમાં લાગેલા અતિચારોને શોધવા (ફર કરવા માટે)
ભલે પ્રતિક્રમણ કરે, પણ વ્રતને નહિ લેનારા બીજા જીવોએ
શા માટે પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ ? આ પ્રશ્નનો જવાબ હવે
પછીના ૩૪૭ માં શ્લોકમાં આપશે. ૩૪૬.

વૈદની દવા ગ્રહણ કરી. તેવી રીતે પ્રતિક્રમણ પણ ત્રીજા વૈદની
દવા સમાન જાણવું. જેથી અતિચાર લાગ્યા હોય તો તેની શુદ્ધિ
થાય અને ન લાગ્યા હોય તો પણ આત્માને વિશેષ નિર્મલ બનાવે
છે. આ બીના શ્રાદ્ધ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર વૃત્તિ આદિ ગ્રંથોમાં વિસ્તારથી
જણાવી છે.

આ ગાથામાં ખેલાંના પ્રશ્નનો જવાબ આપવાના પ્રસંગે પ્રતિક્રમણ કરવાનાં મોટા ચાર કારણો જણાવે છે:—

પ્રતિક્રમણના ચાર કારણ નિષિદ્ધ વિધિ કરતાં છતાં,
ઉચિત કાર્ય કરે નહીં તો અરૂચિ મન કરતાં છતાં;
વિપરીત ભાવ પ્રરૂપણા અજ્ઞાનથી કરતાં છતાં,
પ્રતિક્રમણ એ ચારનું જ્ઞાની સ્વરૂપ પ્રકાશતાં. ૩૪૭

અર્થ:—પ્રતિક્રમણ કરવાનાં મુખ્ય ચાર કારણો^૧ છે.

(૧) નિષેધ કરેલ (નહિ કરવા યોગ્ય) હિંસાદિ અકાર્ય કરવાથી, (૨) ઉચિત (કરવા યોગ્ય) જિનપૂજનાદિ કાર્ય ન કરે તો, (૩) મનમાં પ્રભુના વચન ઉપર અરૂચિ-અશ્રદ્ધા થઈ હોય તેના પ્રાયશ્ચિત માટે, (૪) પોતાના અજ્ઞાનપણાથી જિનેશ્વરના વચનથી વિરૂદ્ધ પ્રરૂપણા કરી હોય તો, એ ચાર હેતુથી પ્રતિક્રમણ કરવાનું છે. એ પ્રમાણે જ્ઞાનીઓએ આવશ્યકાદિકમાં પ્રતિક્રમણનું સ્વરૂપ પ્રકાશ્યું છે. ઉપર જણાવેલા ચાર^૧ કારણમાંના કોઈ પણ કારણથી પ્રતિક્રમણ કરવાનું પ્રભુદેવે ફરમાવ્યું એથી વાદી જરૂર સમજશે કે વ્રત વિનાના જીવોએ પણ જરૂર પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ. પ્રત્યક્ષ અનુભવથી પણ સમજાય છે કે પ્રતિક્રમણ કરવાથી ‘જેમ કપાલનો ડાઘ ચાટલામાં જોવાથી દેખાય અને તેને ભૂસીને નિર્મલ થઈ શકાય’ તેમ પોતાની ભૂલો પોતે પારખી શકે, સુધારીને નિર્મલ બની અપૂર્વ શાંતિનો અનુભવ પણ કરી શકાય. ૩૪૭.

૧—પઠિસિદ્ધાણં કરણે, કિચ્ચાણમકરણે પઠિક્કમણં ॥ અસ-
દ્દહણે ય તદ્દા, વિવરીયપરૂવણાપ ય ॥ ૧ ॥ (શ્રાવકના પ્રતિક્ર-
મણસૂત્રની આ ગાથા છે.)

આ પ્રતિક્રમણના દશ નામ છે તે જણાવે છે:—
 આવશ્યકાદિક નામ દશ એ જરૂર કરવા યોગ્ય છે,
 તેથીજ આવશ્યક કહ્યું સુજ્ઞેય બીજું નામ છે;
 શાશ્વતપણે છે ધ્રુવ વળી જીતાય રિપુઓ એહથી,
 નિગ્રહ કહ્યું આતમ અને નિર્મલ વિશુદ્ધિ તેહથી. ૩૪૮

અર્થ:—અવશ્ય કરવા યોગ્ય હોવાથી (૧) આવશ્યક કહેવાય છે. બીજું સુજ્ઞેય-સહેલાઈથી અર્થ જાણી શકાય એવું (૨) અવશ્ય^૧ કરણીય નામ છે. અર્થની અપેક્ષાએ શાશ્વત-સદાકાળ રહેનારું હોવાથી (૩) ધ્રુવ નામ છે. આનાથી શત્રુઓ^૨ જિતાય છે માટે (૪) નિગ્રહ નામ છે. આના વડે આત્મા નિર્મલ અને છે માટે (૫) વિશુદ્ધિ એવું પાંચમું નામ છે. એમ પાંચ નામો જણાવ્યા. બાકીના પાંચ નામ આગળ કહે છે. ૩૪૮.

આવશ્યકના બાકીના પાંચ નામમાંથી ચાર નામ જણાવે છે:—
 અધ્યયન આવશ્યક વિષે સામાયિકાદિ ૫૮ દીસે,
 અધ્યયન ૫૮૬ એ નામ છઠ્ઠું દોષ એથી દૂર ખસે;
 તેથીજ વર્ગ કહાય વાંછિત સિદ્ધિ હેતુ ન્યાય એ,
 મોક્ષ સાધન હેતુએ આરાધના તિણુ નામ એ. ૩૪૯

અર્થ:—આવશ્યકને વિષે સામાયિક વગેરે છ અધ્યયનો^૩

૧ મોક્ષની અભિલાષાવાળા જીવોએ આ ક્રિયા જરૂર કરવી જોઈએ આ આશયથી બીજું અવશ્ય કરણીય નામ પાડયું છે.

૨ પ્રમાદ કષાય વગેરે.

૩ છ અધ્યયન આ પ્રમાણે:—૧ સામાયિક, ૨ ચતુર્વિંશ-તિસ્તવ (લોગસ્સ), ૩ વાંદણા ૪ પ્રતિક્રમણ ૫ કાઉસગ્ગ, ૬ પચ્ચ-

આવેલા છે માટે (૬) છઠ્ઠું અધ્યયન પણ એવું નામ છે. તથા આ પ્રતિક્રમણથી દોષો દૂર પાસે છે એટલે નાશ પામે છે માટે એનું સાતમું વર્ગ એવું નામ કહેલું છે. ઇચ્છિત કાર્યની સિદ્ધિમાં કારણરૂપ હોવાથી આઠમું (૮) ન્યાય એ પ્રમાણે નામ છે. તથા મોક્ષની સાધનામાં આ પ્રતિક્રમણ પણ હેતુ હોવાથી (૯) આરાધના એવું નામ છે. એમ આવશ્યકના ૬ થી ૯ સુધીના ૪ નામનું વર્ણન જણાવ્યું. દશમા નામની બીના ૩૫૦ મી ગાથામાં કહેશે. ૩૪૯.

આવશ્યકના છેલ્લા નામની બીના કહે છે:—

મોક્ષ નગર પમાડનારૂં પ્રતિક્રમણ તિણ માર્ગ એ,
પાંચ ભેદો એહના વિસ્તાર શ્રુતથી જાણીએ;
પ્રતિક્રમણનું સ્થાન પોસહસાલ નિજ ધર મંદિરે,
મુનિ જ્યાં હુવે ત્યાં શ્રાદ્ધ રંગે પ્રતિક્રમણને આદરે. ૩૫૦

અર્થ:—વળી આ પ્રતિક્રમણ મોક્ષરૂપી નગરમાં પહોં-
ચાડનારૂં હોવાથી તેનું દશમું (૧૦) માર્ગ એવું નામ છે.
આ પ્રતિક્રમણના પાંચ^૧ પ્રકારો છે. જે સંબંધી વિસ્તાર તથા

ખ.ણ. આ છ આવશ્યકથી પાંચ આચારની વિશુદ્ધિ થાય છે. તે
આ પ્રમાણે:—વંદન આવશ્યકથી ૧ જ્ઞાનાચારની. વંદન અને
ચક્રવિસત્તાથી (૨) દર્શનાચારની. વંદન, સામાયિક પ્રતિક્રમણ અને
કહિસગ્ગથી (૩) ચારિત્રાચારની. પચ્ચખાણથી (૪) તપાચારની.
વિશુદ્ધિ જળવાય છે. તથા આ છ એ આવશ્યકમાં શક્તિ ફેરવવાથી
વીર્યાચારની પણ વિશુદ્ધિ થાય છે.

૧ પ્રતિક્રમણના પાંચ પ્રકાર આ પ્રમાણે:—૧ દૈવસિક-દિવસના
પાપની આલોચના માટે સાંજે કરાય છે. ૨ રાત્રિક-રાત્રીના પાપની

વિધિ વગેરે આવશ્યકાદિ સિદ્ધાન્તમાંથી જાણવા. આ પ્રતિક્રમણ કરવાનાં મુખ્ય ચાર સ્થાન આ પ્રમાણે કહ્યાં છે. (૧) પૌષ્ઠશાલા (૨) પોતાનું ઘર (૩) મંદિર તેમજ (૪) જે સ્થળમાં મુનિરાજનો નિવાસ હોય તે સ્થળે શ્રાવક હોંશથી-આનંદથી પ્રતિક્રમણ કરે. ૩૫૦.

હવે પ્રતિક્રમણના પ્રસંગે જરૂરી સૂચના કરે છે:—

પ્રતિક્રમણ કરતાં કરે નહિ આર્ત રૌદ્ર ધ્યાનને,
નિર્જરા બહુ લાભ જાણી તીવ્ર ઉપયોગી બને;
મિચ્છામિ દુક્કડ દે હુવે જે ચિત્ત કેરી અથીરતા,
પ્રતિષિદ્ધ કરણાદિક ખમાવે સરલતાએ હર્ષતા. ૩૫૨

અર્થ:—વળી પ્રતિક્રમણ^૧ કરતી વખતે શ્રાવકે અશુભ

આલોચના માટે પરોઢીએ કરાય છે. ૩ પાશ્વિક-પખવાડીઆના પાપની આલોચના માટે દર ચતુર્દશીએ સાંજના કરાય છે. ૪ ચોમાસિક-કાર્તિક સુદ ચૌદશ, ફાગણ સુદ ચૌદશ અને અષાઠ સુદ ચૌદશ એમ ત્રણ ચોમાસાના અંતે કરાય છે. ૫ સાંવત્સરિક-ભાદરવા સુદ ચોથને દિવસે કરાય છે.

આ પ્રતિક્રમણનાં બીજાં આઠ પર્યાયો (નામો) આ પ્રમાણે છે:—

૧. પ્રતિક્રમણ—પાપથી પાછા ફરવું. ૨ પ્રતિચરણા—શુભ યોગ તરફ વારે વારે ગમન કરવું. ૩ પ્રતિહરણા—સર્વ પ્રકારે અશુભ યોગનો ત્યાગ કરવો. ૪ વારણા—અકાર્ય વારવું—ન કરવું. ૫ નિવૃત્તિ—પાપવાળા કાર્યથી પાછા હઠવું. ૬ નિંદા—આત્મસાક્ષીએ પાપને નિંદવું. ૭ ગહર્ણા—ગુરૂ સાક્ષીએ પાપની નિંદા. ૮. શુદ્ધિ—આત્માને નિર્મળ કરવો.

આર્તધ્યાન^૧ રૌદ્રધ્યાન^૨ કરવું નહિ. પરંતુ પ્રતિક્રમણમાં ઘણી નિર્જરાનો (કર્મક્ષયનો) લાભ છે એવું જાણીને તેમાં તીવ્ર ઉપયોગી અને એટલે સૂત્રો ખોલતાં તેના ભાવાર્થને ધરોળર વિચારતો રહે એમ મનને શુભ ધ્યાનમાં રોકે. જે પ્રતિક્રમણમાં ચિત્તની અસ્થિરતા થાય તો તેનું ‘મિચ્છામિ દુક્કં દે.’ તથા પ્રતિષેધ કરેલ એટલે જે કાર્યનો નિષેધ હોય તે થઈ ગયું હોય વગેરે ગુનાઓ તે સરળપણે—કપટ રાખ્યા સિવાય હર્ષતા એટલે ખુશી થતા થતા શ્રાવકો ખમાવે. ૩૫૧.

હવે સાંજનું પ્રતિક્રમણ પૂરું થયા પછી શ્રાવકે શું કરવું? તે જણાવે છે:—

૧-૨. આર્તધ્યાન-રૌદ્રધ્યાન-મનની એકાગ્રતા અથવા તક્ષીનતા થાય છે તે ધ્યાન કહેવાય છે. મનની અશુભ વિષયાદિમાં લીનતા થાય ત્યારે તે અશુભ ધ્યાન કહેવાય છે. તે અશુભ ધ્યાનના આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન એવા બે ભેદ છે. તેમાં આર્તધ્યાનના ચાર ભેદ આ પ્રમાણે—૧ ઈષ્ટવિયોગ આર્તધ્યાન-બહાલા પુત્રાદિના વિયોગથી શોકાતુર થવું તે. ૨. અનિષ્ટ સંયોગ આર્તધ્યાન-પોતાને જેની ઉપર દ્રેષ હોય, તે (વસ્તુ)ના સંબંધથી આહટ્ટ દોહટ્ટ વિચાર આવે તે. ૩. રોગચિંતા આર્તધ્યાન-શરીરમાં વ્યાધિ થવાથી હાયવોય કરવી ‘મારૂં હવે શું થશે?’ વિગેરે ચિંતા. ૪. અગ્રશૌચ આર્તધ્યાન-ભવિષ્યમાં મારું શું થશે? વિગેરે ચિંતા. રૌદ્રધ્યાનના પણ ચાર ભેદ છે, તે આ પ્રમાણે:—૧. હિંસાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન એટલે અન્ય જીવોનો ઘાત કરવાના તથા પીડવાના પરિણામ. ૨. મૃષાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન-જુહું ખોલીને ખૂશી થવાના પરિણામ. ૩. સ્તેયાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન-ચોરી કરવાના પરિણામ. ૪. સંરક્ષણાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન-પોતાનું ધન વગેરે સાચવવાના પરિણામ. શ્રી ભગવતીજ આદિમાં આનો વિસ્તાર છે.

પ્રતિક્રમણ પૂરું થતાં સ્વાધ્યાય શ્રાવક આદરે,
કર્મગ્રંથાદિક તણું કરતા પરાવર્તન ખરે;
શીલાંગ રથ ગણના કરે નવકારવાલી પણ ગણે,
તિમ ગણેજ અનાનુપૂર્વી પ્રશ્ન પૂછે ગુરૂ કને. ૩૫૨

અર્થ:—શ્રાવકે પ્રતિક્રમણ પૂરું કરીને સ્વાધ્યાયની શરૂઆત કરવી. તેમાં ભણી ગએલ પ્રકરણો, કર્મગ્રંથ જીવ-વિચારાદિ પ્રકરણો વિગેરેનું પરાવર્તન કરવું એટલે સંભાળી જવું. વળી શીલાભાવ ટકાવવા અઢાર હજાર શીલાંગ રથની ગણતરી કરે. તથા મનને સ્થીર કરવા નવકારવાળી ગણવી. વિશેષમાં અનાનુપૂર્વી (નવકાર મંત્રના ઉલટા સુલટી ક્રમથી પઢોની ગણતરી) ગણે. તથા ગુરૂ મહારાજને પોતાને ન સમજતા વિષયો સંબંધી પ્રશ્નો પૂછે. જેથી પોતાની શંકા વગેરે દૂર થાય. અને ધર્મમાં નિશ્ચલતા થાય. ૩૫૨.

આ ગાથામાં સ્વાધ્યાયનું ફલ બતાવે છે:—

સ્વાધ્યાયથી શુભ ધ્યાન બહુવૈરાગ્ય કર્મ ટલે અને,
સંયમ ઉચિતઆતમ બને પામેલ ચરણે થીરબને;
એ કારણે સ્વાધ્યાય કરતા રંગથી શ્રાવક જના,
ગુરૂનો ગણી ઉપકાર કરતા ભાવથી વિશ્રામણા. ૩૫૩

અર્થ:—સ્વાધ્યાય કરવાથી મન અશુભ ધ્યાનમાં જતું રોકાય છે, અને શુભ ધ્યાનમાં આવે છે. સંસાર પ્રત્યે વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ થતી જાય છે. વળી જ્ઞાનાવરણીયાદિ અશુભ કર્મોનો નાશ થવા માંડે છે. તેથી આત્મા અવિત્ર ગ્રહણ

કરવાને લાયક બને છે. તથા સંયમી જીવો પણ પ્રાપ્ત થએલ ચારિત્રમાં સ્થિરતા પામે છે. વળી સ્વાધ્યાયથી ભણેલું ભૂલી ન જતાં તાબું રહે છે.^૧ વિગેરે ઘણા પ્રકારના લાભ સ્વાધ્યાયમાં રહેલા છે, એવું બાણી સ્વાધ્યાયમાં તત્પર રહેવું. વળી આ બધું ગુરૂના ઉપકારનું ફળ છે, એમ બાણીને શ્રાવકોએ ભાવપૂર્વક ગુરૂની વિશ્રામણા (હાથ-પગ દાખવા, વિગેરે સેવા) કરવી. કારણ કે વિનયપૂર્વક કરેલી ગુરૂની સેવાથી કર્મ નિર્જરા વિગેરે સારા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૩૫૩.

ગુરૂની વિશ્રામણા કરવાથી કેને કેવું ફલ મળ્યું ? તે કહે છે:—

પાંચસો મુનિરાજની સેવા સુખાહુ સુરંગથી,
કરતા થયા બાહુબલી બલિયા વિશેષે ચક્રીથી;
મુનિરાજ ચાલે ત્યાં સુધી ન કરાવતા વિશ્રામણા,
અપવાદથી સાધુ કનેજ કરાવતા વિશ્રામણા. ૩૫૪

અર્થ:—સુખાહુ ઘણા રાજથી-ભાવથી પાંચસો મુનિઓની સેવા કરતા હતા. તે સેવાના ફલથી બાહુબલીના ભવમાં ચક્રવર્તીથી પણ અધિક બળવાન થયા. તેથી તેમના ભાઈ ભરતરાજ ચક્રવર્તી છતાં પણ તેમની આગળ દરેક યુદ્ધમાં હાર પામ્યા. અને ચક્ર તો કામમાં આવ્યુંજ નહિ. કારણ કે સ્વજન ઉપર ચક્રની અસર થતી નથી. આ બાબતમાં મુનિરાજ પણ બનતાં સુધી વિશ્રામણા કરાવતા નથી.

૧. પાન સડે ઘોડા હડે, વિદ્યા વિસર બય

અંગારે રોટી જલે, કહો ચેલા કયું થાય ? ૧.

અથવા જરૂર સિવાય એટલે શરીરને સુખી કરવાની ઇચ્છાથી સેવા કરાવતા નથી; પણ ગુરૂ મહારાજ ઉપકારી છે એમ જાણીને શ્રાવકોએ મુનિની વિશ્રામણામાં તત્પર રહેવું. વળી અપવાદ માર્ગને આશ્રી ખાસ કારણે ગુરૂ મહારાજ સાધુ પાસેજ વિશ્રામણુ કરાવે. ૩૫૪.

આહુ પ્રસંગમાં મુનિલક્ષિત બલ્લવીને પછી શ્રાવકે શું કરવું? તે જણાવે છે:—

મુનિના અભાવે શ્રાદ્ધ પાસ કરાવતા વિશ્રામણા,
પ્રબલ પુણ્યે પામીએ મુનિરાજની વિશ્રામણા;
કરી ભક્તિ શાતા પૂછીને વંદન ત્રિકાલ કરી ઘરે,
જઈ શ્રાદ્ધ નિજ પરિવારને ધર્મોપદેશ ઘણો કરે. ૩૫૫

અર્થ:—મુનિ મહારાજ બીજા મુનિનો અભાવ હોય તો શ્રાવક પાસે પ્રબલ કારણે વિશ્રામણા કરાવે. શ્રાવકે તો એમ સમજવું કે મુનિરાજની વિશ્રામણાનો પ્રસંગ પ્રબલ પુણ્યના ઉદ્દયથી પ્રાપ્ત થાય છે. એમ જાણી શ્રાવકે ગુરૂ મહારાજની સેવામાં તત્પર રહેવું. એ પ્રમાણે ગુરૂની ભક્તિ કરીને સુખ શાતા પૂછીને ‘ત્રિકાલ વંદના’ (રાત્રીએ ગુરૂ મહારાજની આગળ રબ્લ લેતાં બોલાય છે) કરીને શ્રાવક પોતાના ઘરે આવે. ઘેર આવીને શ્રાવકે પોતાના કુટુંબની આગળ ઘણા પ્રકારનો ધર્મોપદેશ કરવો. ૩૫૫.

હવે શ્રાવકે કુટુંબ આગળ ધર્મોપદેશ શા માટે કરવો?
તે જણાવે છે:—

સ્ત્રી પુત્ર પુત્રી પૌત્ર બાંધવ કુલવધુ મિત્રાદિ એ,
 ઘર કારણે કદી ના સુણે ઉપદેશ મુનિવરની કને;
 રોગાદિ કારણના વશે પણ ના સુણે મુનિ દેશના,
 એથી જરૂર ઉપદેશ આપે તેમને શ્રાવક જના. ૩૫૬

અર્થ:—પોતાના તે સ્ત્રી, પુત્ર, પુત્રી, પૌત્ર, ભાઈ,
 ઘરની બીજી સ્ત્રીઓ તથા મિત્ર વિગેરે જેઓ ઘરના કારણે
 એટલે ઘરના કામમાં રોકાયેલાં હોવાથી મુનિરાજની પાસે
 ઉપદેશ સાંભળવા ન જઈ શકતા હોય. તથા તેમાંના જે કોઈ
 રોગ વિગેરે કારણથી મુનિની દેશના સાંભળવાને ઉપાશ્રયે ન
 જઈ શકતાં હોય. તથા પોતાનાં વૃદ્ધ માતપિતા વગેરે પણ
 વૃદ્ધાવસ્થા વગેરે કારણોને લઈને મુનિરાજની વાણીનો લાભ
 મેળવી શકતાં ન હોય, તે બધાની ધર્મભાવના સતેજ રાખ-
 વાને માટે ઉત્તમ શ્રાવકોએ ઉપદેશ આપવાની ણાસ જરૂર છે. ૩૫૬.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જે શ્રાવક પોતાનાં પરિવારને
 ધર્મોપદેશ ન આપે તો તેનું પરિણામ કેવું આવે? તે
 જણાવે છે:—

શ્રાદ્ધ ઇમ જે ના કરે પરિવાર પણ ના સાંભલે,
 થઈને પ્રમાદી ધર્મ ચૂકે તેહથી દુર્ગતિ મલે;
 એ આશયે જે યોગ્ય જેને શ્રાદ્ધ તે પણ તેહને,
 સમજવતા સવિશેષ હેતે શ્રેષ્ઠ જયણા ધર્મને. ૩૫૭

અર્થ:—જે શ્રાવક એ પ્રમાણે ધર્મનો ઉપદેશ ન
 સાંભળાવે, તો ઉપર જણાવેલો પરિવાર તે ઉપદેશ સાંભળી

શકતો નથી. તેથી ધર્મકાર્યમાં પ્રમાદી-આળસુ બની જાય છે. તેથી ધર્મકાર્ય ચૂકે છે-ભૂલે છે, અને તેથી નરકાદિ દુર્ગતિને તેઓ પ્રાપ્ત કરે છે, અને પોતાના આશ્રિતો દુર્ગતિમાં જાય, એનાથી શ્રાવક માટે બીજું ખરાબ શું છે? નથીજ. માટેજ શ્રાવકે પોતાના પરિવારમાં જે જેવા પ્રકારના ધર્મકાર્યમાં યોગ્ય હોય, તેને તેવા પ્રકારના ધર્મ માટે લાયકાત પ્રમાણે શાંતિથી અને પ્રેમથી યોગ્ય ઉપદેશ અવશ્ય આપવો. અને ધર્મ સમજાવતાં દૃષ્ટાન્તો તથા ઉત્તમ પુરુષોના ચરિત્ર વિગેરે પણ જરૂર કહેવાં, તથા વિશેષે કરીને જ્યાણા ધર્મનો એટલે ઘરકાર્ય કરતાં કેવો કેવો ઉપયોગ રાખવો? જેથી જીવ હિંસાદિમાંથી ધીમે ધીમે બચાય વિગેરેનો તો ખાસ સમજણ આપવા પૂર્વક ઉપદેશ કરવો. પોતાના પરિવારની અંદર કદાચ કોઈ માણસ બુદ્ધિની ઓછાશને લઈને (બીનસમજણને લઈને) અથવા કદાચહને લઈને પોતે (વડીલે) કહેલી બીના ન સમજે તો પણ તેની ઉપર ક્રોધ ન કરવો જોઈએ અને નારાજ પણ ન થવું જોઈએ. આ બાબતમાં અનુભવી પૂજ્ય પુરુષોની વાણી યાદ આવે છે કે સાધુ સમુદાયમાં, જ્ઞાતિમાં તથા ગામમાં, નગરમાં અને ઘરમાં જે વડીલ હોય, તેણે બીજાઓની ભૂલ જોઈને ક્યારે પણ નારાજ તો નજ થવું જોઈએ, કારણ કે વડીલ જે નારાજ થાય, તો આખા ગચ્છ-જ્ઞાતિ-ગામ-નગર અને ઘર (ના માણસો)નું હિત ખગડે છે. શાંતિ અને પ્રેમ ભરેલા વચનો એકવાર કે અનેકવાર કહીને સમજાવીએ, તો ઘોડા વિગેરે તિર્યંચોને પણ સારી અસર થાય છે. એટલે ઠેકાણે

લાવી શકાય છે, તો પછી મનુષ્યને તો થોડા દાઈમમાં જરૂર સન્માર્ગમાં લાવી શકાય. આ બાબતમાં એલેક્ઝાંડરનું દષ્ટાંત બાણુવા જેવું છે, તે ટુંકામાં આ પ્રમાણે—એક વખત અનુભવી એક માણસને સાથે લઈને એલેક્ઝાંડર હિંદુસ્તાનમાં મુસાફરી કરવા નીકળ્યા હતા. અનુક્રમે અનેક સ્થલે ફરતાં ફરતાં તેમણે જંગલમાં તળાવને કાંઠે ઝાડ નીચે ધ્યાનમાં બેઠેલા એક મહાપુરૂષને જોયા. જોતાંની સાથે એલેક્ઝાંડરને મહાત્માના શાંત વાતાવરણની એ અસર થઈ કે તેણે ઘોડા ઉભો રાખી મહાત્માની સામે નજર રાખી. તેટલામાં મહાત્માનું ધ્યાન પૂર્ણ થયું. વાતચીત કરતાં કરતાં મહાત્માએ એલેક્ઝાંડરને પૂછ્યું કે—તમે કોણ છો? તેણે કહ્યું કે—હું આખા હિંદુસ્તાનની ઉપર સત્તા ચલાવનાર વડો અધિકારી છું. આ સાંભળીને મહાત્માએ કહ્યું કે જો તમે આખા હિંદુસ્તાનની ઉપર સત્તા ચલાવી શકતા હો, તો આ તળાવને કાંઠે ઉભેલા બગલાએ મોંઢામાં માંછલી પકડી છે, તેને સત્તાના બળથી છોડાવો. જેથી મને ખાત્રી થાય કે તમારી સત્તા આખા હિંદુસ્તાનની ઉપર ચાલી શકે છે. મહાત્માના આ વચન સાંભળીને એલેક્ઝાંડરે પિસ્તુલનો ભય બતાવીને બગલાને કહ્યું કે—આ માંછલાને છોડી દે નહિ તો તને ગોળીબાર કરીશ એમ ધમકી આપી, છતાં બગલાએ મોંઢામાંથી માંછલીને છોડી નહિ. આ બનાવ જોઈને મહાત્માએ એલેક્ઝાંડરને કહ્યું છે. મને એજ આશ્ચર્ય થાય છે કે એક બગલા જેવું તિર્યંચ પ્રાણી તમારી સત્તા (આજ્ઞા) માનતું નથી, તો પછી આખું હિંદુસ્તાન તમારી સત્તા કઈ

રીતે માનતું હશે ? કેમ આવીજને ? મહાત્માના આ વચન સાંભળીને એલેક્ઝાંડર અંખવાણે પડ્યો, ત્યારે મહાત્માએ કહ્યું કે-હે મહાનુભાવ ! ઉદાસ થવાની જરૂર નથી. સમજવા જેવી સારી વસ્તુસ્થિતિ એ છે કે-કોઈ પણ જીવને શાંતિ અને પ્રેમ ભરેલા વચનો કહીને સમજાવીએ. અને તેથી તેની ઉપર જેટલી સારામાં સારી અસર થાય છે, તેવી અસર સત્તાનો અમલ કરવાથી લગાર પણ થતી નથી. આ સાંભળીને એલેક્ઝાંડરે મહાત્માને કહ્યું કે-જો તેમ હોય, તો હું કહું છું કે-આ મારા ઘોડા ઉપર તેવી અસર પાડો. મહાત્માએ ઉભા થઈને ઘોડાની પીઠ ઉપર હાથ ફેરવીને શાંતિ અને પ્રેમ ભરેલા વચનથી કહ્યું કે-હે ભાઈ ઘોડા ! આ તારા આગળના બંને પગ મારી પીઠ ઉપર મૂકી દે. આ સાંભળીને ઘોડાએ તરતજ તેમ કર્યું. આ બનાવ જોઈને એલેક્ઝાંડરને ખાત્રી થઈ કે મહાત્માનું કહેવું અક્ષરે અક્ષર સાચું છે. નહિતર અજ્ઞાણ્યા ઘોડાની ઉપર આવી અસર થાય કઈ રીતે ? આ બાબત સચોટ ઠસાવવાને મહાત્માએ બગલાની પાસે જઈને કહ્યું કે-હે ભાઈ બગલા ! આ માછલીને છોડી દે. તારા પ્રાણ જેમ તને વહાલા છે, તેમ તેને પણ તેમ છે. કોઈને મરવું ગમે નહિ. બીજાને હણતાં ઘણાં દુઃખો લોગવવા પડે છે. આવું જ્યાં મહાત્માએ કહ્યું કે તરતજ બગલાએ માછલીને છોડી દીધી. આ જોઈને એલેક્ઝાંડરે રાજી થઈને મહાત્માનું કહેવું કબુલ કર્યું. વંદન કરીને આગળ ફરવા ગયા. આમાંથી સમજવાનું એ મલે છે કે સામાને સન્માર્ગમાં લાવવા માટે શાંતિ અને પ્રેમભરેલા

વચનો કહેવા નોંધએ. યાદ રાખવું કે કોઈને યુક્તિથી પણ ઠેકાણે લાવી શકાય છે. કારણ કે નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે— મૂર્ખને ઠેકાણે લાવવો હોય, તો ખેલાં તે આપણું કહ્યું માને તેમ ન હોય તો તે કહે તેમ હા કહેવી. આમ કરતાં જ્યારે અવળે રસ્તે જતાં ખત્તા ખાય, અને બીજી વાર સીધો રસ્તો પૂછે, ત્યારે તમે જે કહેશો, તે કબુલ કરશે. કારણ કે કહેવત છે કે ખત્તા ખાય ત્યારે મૂર્ખાઓ જરૂર ઠેકાણે આવે. તેમજ સજ્જનને સન્માર્ગમાં લાવવા નમસ્કાર કરીને કહેવું નોંધએ, અને લોભીઆને પૈસાથી ઠેકાણે લવાય અને પંડિતને તત્ત્વાર્થની વાતચીત કરવાથી રસ્તે ચડાવી શકાય, વશ કરી શકાય, રાજી કરી શકાય. કહ્યું છે કે—

“ મૂર્ખે ચંદાનુરોધેન-સાધુમંજલિકર્મણા ॥ લુબ્ધમર્થેન ગૃહ-
 ણીયાત્-તત્ત્વાર્થેન ચ પण्डितम् ॥ ૧ ॥ તેમજ દીવાળીમાં દારૂખાતું ફેડવામાં નાહકનો ખર્ચ થાય, ઘણી જીવહિંસા થાય. એ પણ શાંતિથી જરૂર સમજવવું. કારણ કે દીવાળીનો ખરો મુદ્દો એ છે કે-પ્રભુ શ્રી મહાવીરના જીવનમાંથી અપૂર્વ યોધ લઈને શક્તિ પ્રમાણે મોક્ષ માર્ગની આરાધનામાં જલ્દી ઉજમાલ થવું. પ્રભુદેવ તો નિર્વાણ પદ પામ્યા. પણ આપણે કંઈ ગતિમાં જઈશું તેની ખબર નથી. જેથી જલ્દી પ્રમાદને દૂર કરીને પ્રભુલક્ષિત-શુરલક્ષિત-સામાયિક-આવશ્યક-ઉપધા-
 નાદિ ધર્મારાધન કરી લેવું. પેદાશતું સરવૈયું કાઢો, તેમ વર્ષમાં કેટલી આત્મિક કમાણી કરી? તેનું પૂરી કાળજીથી સરવૈયું કાઢવું નોંધએ. પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવે ગૌતમ સ્વામીને કહ્યું કે-દુલ્લહે સ્વલુ માણુસે મવે એટલે હે ગૌતમ ! તું જરૂર

સમજવે કે આ મનુષ્યલવ મહા દુર્લભ છે માટે “સમય ગોચમ? મા પમાયષ” હે ગૌતમ! ક્ષણવાર પણ ધર્મારાધનમાં પ્રમાદ કરીશ નહિ. કારણ કે “દુર્લભો રત્નકોટ્યાપિ ક્ષણોઽપિ મનુજાયુષઃ” બજ્જરમાંથી બીજા પદાર્થોવેચાતા મળે છે, તેમ ગયેલો સમય ફરી મળી શકતો નથી. સામાને કરોડો અમૂલ્ય રત્નો દઈએ તો પણ તેમાંના કોઈની તાકાત નથી કે, આપણને ગયેલો સમય પાછો લાવી દે. આવી આવી અનેક સોનેરી શીખામણો પ્રભુએ દીધી. તે ગૌતમ સ્વામીએ અંગીકાર કરીને જીવનમાં ઉતારીને કેવલજ્ઞાન મેળવ્યું. અનેક જીવોને પ્રતિબોધ કર્યો અને મુક્તિપદ મેળવ્યું. વડીલની શીખામણ માથે ચઢાવવાથી તે પ્રમાણે વર્તવાથી અનેક લાભ મળે છે. દીવાળીનો અવસર આવો બોધદાયક છે એમ વડીલે પરિવારને સમજાવવું. અને સીનેમા નાટક જોવામાં નાહકનો ખર્ચ થાય, પૈસા આપીને ઉબગરો લેવાનો છે. વિગેરે ગેરફાયદા જરૂર સમજાવવા. જેથી પરિવાર સદાચારી બને. ૩૫૭.

એવી રીતે ઉપદેશ આપવાથી શું લાભ થાય? તે જણાવે છે:—

એમ કરતાં લાભ એ પરિવાર દૃઢધર્મી બને,
આહ સુધર્મ શ્રવણને પાલે સુજયણા ધર્મને;
સર્વને ભેગા કરી શ્રાવક શિખામણ આપતા,
હંમેશ રાતે શીલધરના જીવન બહુ સમજાવતા. ૩૫૮

અર્થ:—શ્રાવક પોતાના કુટુંબી જનોને એકઠાં કરીને ધર્મનો ઉપદેશ આપે, તેથી તેઓ ધર્મમાં દૃઢ આસ્થાવાળા બને છે. ઉત્તમ શ્રીજિન ધર્મને સાંભળવાની ઇચ્છાવાળા થાય છે, તથા સારી જયણા પૂર્વક ધર્મને પાળે છે. એ પ્રમાણે લાલ થાય છે, માટે સુશ્રાવકો સર્વ કુટુંબ પરિવારને ભેગા કરીને રાત્રે હંમેશાં ઉપદેશ આપે. તેમાં પણ સદાચારમાં મજબૂત બનાવવા માટે ઉત્તમ શીયલવાન શ્રી વિજયશેઠ વિજયા રાણી વિગેરે સ્ત્રી પુરૂષોનાં દૃષ્ટાન્તો ઘણી વખત સમજાવવા. ૩૫૮.

પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે જે શ્રાવક ઉપદેશ ન આપે તો તેને શું નુકસાન થાય? તે કહે છે:—

તેણું કરે નહિ શ્રાવકો જે પાપ કારણ તે બને,
પરિવાર ધર્મ ન પામવાથી જે કરે ચૌર્યાદિને;
વધ અંધ પામે પરભવે પણ દુઃખ લહે દુર્ગતિતણા,
એ સર્વમાં શ્રાવક ગણાય નિમિત્ત બોલે ગુણીજના. ૩૫૯

અર્થ:—જે શ્રાવક પોતાના કુટુંબને ધર્મનો ઉપદેશ ન આપે, તો તે પરિવારે કરેલા પાપમાં નિમિત્ત કારણ બને છે. કારણકે તેનો પરિવાર ધર્મ ન પામે તેથી ચૌરી કરે, જૂઠાં બોલે વિગેરે પાપકર્મ કરીને આ લોકમાં વધ-માર વિગેરે, અંધન એટલે દોરડાદિથી અંધાવણું વિગેરેને પામે, તથા પરભવમાં દુર્ગતિના દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય. આ અંધામાં તે શ્રાવક નિમિત્ત ગણાય છે એ પ્રમાણે કેવલજ્ઞાની પૂજ્ય પુરૂષો કહે છે. ૩૫૯.

પરિવાર અવળે રસ્તે દોરાય તેમાં શ્રાવક કઇ રીતે નિમિત્ત ગણાય? તે સ્પષ્ટ સમજાવે છે:—

ચોરાદિની રહેનાર મદદે ચોર ઈમિ લોક સ્થિતિ,
પ્રસ્તુત વિષે પરિવાર પાપે હેતુતા તેની થતી;
પરિવાર પોષક શ્રાવકો યે ભેદથી પરિવારની,
સંભાળ કરતા દ્રવ્યની સગવડ દીએ વચ્ચાદિની. ૩૬૦

અર્થ:—લોકમાં પણ એવો વ્યવહાર છે કે જે ચોરને સહાય કરનાર થાય તે પણ ચોર ગણાય. એમ ચાલતા પ્રસંગમાં પણ પરિવાર જે જે પાપ કરે તેમાં તે શ્રાવકની પણ હેતુતા—^૧કારણતા થાય છે. એમ જાણીને શ્રાવકે આ ધર્મોપદેશ દેવાના કાર્યમાં હંમેશાં તત્પર રહેવું. પરિવારનું પોષણ કરનારા શ્રાવકો યે પ્રકારે પોતાના પરિવારની સંભાળ

૧. ઘરમાં પોતે વડો (મુખ્ય) કહેવાય, તે પરિવારને પ્રમાદને લઇને ન સમજાવે, ધર્મના રસ્તે ન દોરે, અધર્મના રસ્તાથી પાછા ન હઠાવે એમ મુખ્ય શ્રાવક ઉપેક્ષા કરે તેના પરિણામે પરિવારની ખરાબી થાય, અવિનીત અને, ઘડપણમાં પોતાનો વિનય ન જાળવે વગેરે માઠાં પરિણામ આવે છે. ખાવામાં જે વડા નામનો પદાર્થ થાય છે, તે પણ સમજાવે છે કે હું કેટલી મુશ્કેલી વેડીને 'વડું' નામ પામું છું. વ્યાજબીજ છે કે વિદ્યાર્થી ભૂલે એમાં શિક્ષકની એદરકારી એ પણ નિમિત્ત જરૂર કહી શકાય. એમ ઉત્તમ શ્રાવકે પોતાનો પરિવાર દૃઢ ધર્મી કેમ અને? તેવા પ્રયત્નો જરૂર કરવા. એદરકાર ન થવું જોઇએ.

રાખે. એક તો દ્રવ્યથી સહાય આપે એટલે કુટુંબને વસ્ત્ર, ધાન્ય વગેરે વડે પોષણ કરે. ૩૬૦.

હવે આ ગાથામાં ભાવ પોષણનો અર્થ કહે છે:—

ભાવથી પરિવારને યોજે નિરંતર ધર્મમાં,
સમજવતા પણ તે કરે નહિ ધર્મસાધન તેહમાં;
નિર્દોષ આરાધક કહ્યો સિદ્ધાંતમાં તે શ્રાદ્ધને,
તે નહિ પરિવાર કેરા પાપનું કારણ બને. ૩૬૧

અર્થ:—શ્રાવક પોતાના પરિવારને હંમેશાં ધર્મકાર્યમાં જોડે તે ભાવથી પરિવારનું પોષણ કર્યું કહેવાય. હવે શ્રાવક પોતાના પરિવારને ધર્મની આરાધના કરવાનું સમજાવે તે છતાં જો તેઓ ધર્મની સાધના ન કરે, તો સિદ્ધાંતમાં તે શ્રાવકને નિર્દોષ-દોષ રહિત એટલે આરાધક-ધર્મની આરાધના કરનારો (ખીનગુનેગાર) કહ્યો છે. તેથી તે પરિવારના પાપમાં નિમિત્ત કારણ બનતો નથી. ૩૬૧.

શ્રાવકે કેવા પ્રકારની દેશના પરિવારને દેવી ? તે જણાવવાના પ્રસંગે કેવા સ્થાનમાં ન વસવું ? તે જણાવે છે:—

દેશના પરિવારને શ્રાવક દીએ ઇમ શાંતિથી,
જ્યાં ઉપાશ્રય જિનભુવન સાધર્મિકો વસતા નથી;
ત્યાં કદી વસવું નહિ સાધર્મિકાદિક યોગથી,
જીવન બને બહુ ધર્મવાસિત અલગતાસાવધથી. ૩૬૨

અર્થ:—પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે શ્રાવક શાંતિ અને પ્રેમ પૂર્વક સમજાવીને પરિવારને ધર્મનો ઉપદેશ આપે. તે આ પ્રમાણે-જ્યાં ઉપાશ્રય ન હોય, જિનભુવન એટલે દેરાસર ન

હોય તથા સાધર્મિકો પણ રહેતા ન હોય તેવા સ્થાનમાં આપણે કદી રહેવું ન જોઈએ. કારણકે સાધર્મિક વિગેરેનાં સંબંધથી જીવન ધર્મ પ્રત્યે અધિક વાસનાવાળું (ધર્મિષ્ઠ) થાય છે, તથા સાવધથી એટલે પાપવાળા કાર્યોથી અલગ રહેવાની ઇચ્છા થાય છે. ૩૬૨.

સાધર્મિકના બે પ્રકાર કહે છે:—

જાતિ કુલ કર્માદિ સરખા જોહના તે દ્રવ્યથી,
ભવભીરૂ ધર્મપરાયણા સાધર્મિકો એ ભાવથી;
સાધર્મિસંગી નિશ્ચયે જિન ધર્મરંગી પણ બને,
દુર્જન કુસંગ તજી નિરાંતે સાધજે જિન ધર્મને. ૩૬૩

અર્થ:—જેમના જાતિ, કુલ તથા કર્માદિ એટલે વ્યાપાર વિગેરે કાર્યો સરખા હોય તે દ્રવ્યથી સાધર્મિક જાણવા, તથા જેઓ સંસારથી ભય પામનારા, ધર્મમાં તત્પર હોય તે ભાવ સાધર્મિક જાણવા. માટે જેઓ ભાવ સાધર્મિકની સોખત કરનારા હોય છે, તેઓ જરૂર જૈન ધર્મમાં રાગવાળા થાય છે. માટે સાધર્મિક જ્યાં હોય તેવા સ્થળમાં રહેવું. વળી તમે દુર્જન એટલે નહારા? માણસોની ખરાબ સોખત છોડી દહને શાંતિ પૂર્વક જૈન ધર્મની આરાધના કરજો. ૩૬૩.

શ્રાવકોએ કોની કોની સોખત ન કરવી તે જણાવે છે:—

વેશ્યા જુગારી ભાટ ચારણુ નટ શિકારી ધીવરો,
ઠાકોર ઠગ સોની પ્રમુખનો સંગ હેય ભયંકરો;

૧ દુસત નિકસ બસીએ નહિ, વસી ન કરીએ વાત;
કિદલી ખેર સંગતે, છેદત ઉનકે પાત. ૧

ઘર હાટ પાસે તાસ ન કરો તેમ મૈત્રી છોડજો,
એકાંત માર્ગ પ્રરૂપકોની સાથ પરિચયને તજો. ૩૬૪

અર્થ:—વેશ્યાની^૧, જુગારીની, ભાટ, ચારણ, નટ, શિકારી, ધીવર-માછીમાર, ઠાકોર-કોળી અથવા રજપૂત, ઠગ^૨ ઠગબાજી કરનાર તથા સોની વગેરેનો સંગ ભયંકર-નુકસાનકારક છે, માટે તે તજવા યોગ્ય છે. તેઓની પડોશમાં ઘર, હાટ (દુકાન) વિગેરે ન કરવું, વળી તેઓની સાથે દોસ્તી ન કરવી. વળી જેઓ એકાંત^૩ માર્ગની પ્રરૂપણા કરનારા છે તેવા મિથ્યાત્વીની સોબત પણ નજ કરવી. ૩૬૪.

આ ગાથામાં મિથ્યામતિઓની સોબત તજવાનું કારણ જણાવે છે:—

૧ પાસા વેસા અગ્ગી, જલ ઠગ ઠકકુર સોનાર;

એ દશ ન હુઈ અપ્પણા મંકણુ બહુઅ બિડાલ ॥ ૧ ॥

૨ સત્તર પાંચ પંચાણું-એ મૂકયા છૂટના, લાવ પટેલ! સોમાં એ ઝોછા. એવું કરનાર ઠગ કહેવાય. તેમજ “મુખમે રામ બગલમે છૂરી, ભગત ભલા પણ દાનત ખૂરી” આવું કરનાર પણ ઠગ કહેવાય.

૩ એકાંત માર્ગ-જેઓ વસ્તુની-દ્રવ્યની દરેક બાજુ નહિ તપાસતાં એકજ દષ્ટિથી જોનાર છે, તેઓ એકાંત માર્ગ પ્રરૂપક જાણવા. જેમકે જીવ એકાંત નિત્ય છે, અથવા એકાંત અનિત્ય છે એવી પ્રરૂપણા કરનાર. જ્યારે જિતેશ્વર ભગવંતોએ દ્રવ્યની દરેક બાજુ જોઈને પ્રરૂપણા કરી છે, જેમકે જીવ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ નિત્ય પણ છે અને પર્યાયની અપેક્ષાએ અનિત્ય પણ છે. માટે તેમનો માર્ગ શ્રેષ્ઠ અનેકાંત માર્ગ કહેવાય છે.

સહવાસ સંલાપાદિ કરતાં અથીર દર્શન સંપન્ને,
જન દર્શન શંકા કરે પુધ તાસ મંદિર ગતિ તજે;
કુલવધૂ વેશ્યા ઘરે જો જાય તો જન શીલની,
શંકા કરે તિમ અન્ય દર્શન મંદિરે સમ્યક્તવની. ૩૬૫

અર્થ:—મિથ્યાત્વીઓની સાથે સહવાસ એટલે સોળત કરવાથી, તથા સંલાપાદિક એટલે વારંવાર વાતચીત કરવાથી દર્શનમાં—સમકિતમાં અસ્થિરતા થાય છે. અથવા સમકિતની મલીનતા થાય છે, વળી બીજા માણસો તે પરિચય કરનારના સમકિતને વિષે પણ શંકા કરે છે. માટે સમજી ડાહ્યા માણસોએ તેમના મંદિર (ઘર) માં જવાનો ત્યાગ કરવો. જેમ કોઈ કુલીન શીયલવતી સ્ત્રી-વેશ્યાના ઘરે જાય, તો જોનારા માણસો તેણીના શીલમાં શંકા કરે છે, તેમ અન્ય ધર્મવાળાના મંદિરમાં જવાથી બીજા જોનાર માણસો જનારા જીવોના સમકિતમાં શંકા કરે છે. ૩૬૫.

વળી અન્ય દર્શનીના મંદિરે જવાથી થતા બીજા ઘણાં ગેરલાભ જણાવે છે—

જનાર પર મિથ્યાત્વની પુષ્ટિ કરે બોધિ હણે,
એ કારણે કરશે નહિ મિથ્યાત્વીના સંગાદિને;
નિજ દર્શને પણ છંડવા પાર્શ્વસ્થ આદિક પાંચને,
સહવાસ આદિ કરંત કાયકલેશ બાંધે પાપને. ૩૬૬

અર્થ:—જો અન્ય મતિના મંદિરમાં જાય છે તે બીજાના મિથ્યાત્વની પુષ્ટિ કરે છે. કારણકે તેને અન્યના મંદિરમાં

જતો જોઈને બીજાઓને પણ એમ થાય કે એ ધર્મ સારો છે. નહિ તો આ ગુણી જીવ જાય કેમ ? વળી જનાર પોતાના સમ્યક્ત્વનો નાશ કરે છે. આ કારણથી હે શ્રાવકો ! તમે મિથ્યાત્વીઓની સોબત-પરિચય વિગેરે કરશો નહિ. એ પ્રમાણે અન્ય દર્શનીની સોબત તજવી એટલુંજ નહિ, પણ પોતાના દર્શનમાં પણ ૧ પાર્શ્વસ્થ વગેરે પાંચની સોબત ન કરવી. કારણ કે તેવા વેશધારીઓની સોબત વંદન-ભક્તિ વગેરે કરવાથી ફક્ત કાયકલેશજ થાય છે અને વધારામાં પાપકર્મો બંધાય છે. ૩૬૬.

શ્રાવકે પરિવારને કહેવું કે અવિરતિની સોબત ન કરવી એ જણાવે છે:—

અવિરતિના સ્થાનમાં ગમનાગમન કરશો નહિ,
આલાપ સંલાપાદિ તજવા લાભ એથી રજ નહિ;
ગમનાદિથી બંધાય પ્રીતિ એહથી દાક્ષિણ્યતા,
કરવું પડે કીધેલ કારજ સુગુણ પણ દૂષિત થતાં. ૩૬૭

અર્થ:—વળી અવિરતિ એટલે જેઓ વ્રત પરચરખ્યાણુ રહિત છે તેમના સ્થાનમાં ગમનાગમન એટલે જવું આવવું

૧ પાર્શ્વસ્થાદિ પાંચ-૧ પાર્શ્વસ્થ-મિથ્યાત્વ રૂપી પાસમાં રહેનાર અથવા માત્ર મુનિ વેષધારી છતાં તે પ્રમાણે નહિ વર્તનાર. ૨ અવસન્ન-શીથીલાચારી ૩ કુશીલ-આચાર રહિત ૪ સંસકત-સોબત પ્રમાણે વર્તનાર, ૫ યથાઈદં-મરજી મુજબ વર્તનાર. આ પાંચ પ્રકારના વેષધારી (મુનિ વેષ ધારણુ કરનાર) ની સોબત ન કરવી.

નહિ. તેઓની સાથે આલાપ^૧ સંલાપ^૨ વગેરે છોડી દેવા, કારણકે તેથી જરા પણ લાલ નથી અને નુકસાન થાય છે. કારણકે જવા આવવાથી પરસ્પર સ્નેહ બંધાય છે, અને સ્નેહને લીધે તેણે કહેલા કાર્યમાં દાક્ષિણ્યતા-હાપણ કરવું પડે છે, તેથી ઉત્તમ ગુણો પણ મલીન થાય છે, માટે તમે અવિરતિ જનોની સોખત કરશો નહિ, એમ શ્રાવકે પરિવારને કહેવું. ૩૬૭.

અવિરતિવાળા જીવોના સંગથી બીજા પણ અનેક ગેરલાભ થાય છે તે જણાવે છે:—

દર્શને માલિન્ય હોવે ધર્મ વિણસે એહથી,
ધર્મ નાશે ભવબ્રમણ હોવે જરૂર ખોટું નથી;
સર્વત્ર કરવું ઉચિત કરવો રાગ ગુણમાં પ્રભુતણા,
વચને કરો પ્રીતિ રહો મધ્યસ્થ દોષે અગુણના. ૩૬૮

અર્થ:—વળી અવિરતિની સોખતથી સમક્રિતમાં મલીનતા થાય છે. તેથી ધર્મનો વિનાશ થાય છે. અને ધર્મનો નાશ થવાથી આ સંસારમાં જરૂર રખડવું પડે છે, તેમાં જરાએ ખોટું નથી, માટે તેમ કરવું નહિ, અને સર્વ સ્થળે વખત વિચારીને કામ કરવું. ગુણને વિષે રાગ ધારણ કરવો. પ્રભુના વચનમાં પ્રીતિ કરવી, તથા ગુણ રહિત જીવોના દોષ જોતાં માધ્યસ્થ્ય ભાવ રાખવો. તેવાને સમજવવા, છતાં ન સમજે તો તેના પ્રત્યે ઉદાસીનતા રાખવી, પણ તેના પ્રત્યે ક્રોધ કરવો નહિ. ૩૬૮.

૧-૨ આલાપ એટલે એક વાર વાતચીત કરવી અને સંલાપ એટલે વારંવાર વાતચીત કરવી તે.

હુવે શ્રાવકે પરિવારને વ્રતોને આશ્રીને ઉપદેશ આપીને
પ્રમાણુ દેવો જોઈએ:—

હિંસા તજી ચોરી વચન જુઠા વદો નહિ સર્વદા,
પર્વમાં શીલ જરૂર પાલો જો બને નહિ સર્વદા;
પરિગ્રહ પરિમાણુ કરવું રાત્રિ ભોજન પરિહરો,
દિગ્ગમન ભોગોપભોગે માન પણ રંગે કરો. ૩૬૯

અર્થ:—તમે હિંસાનો ત્યાગ કરજો, ચોરીનો ત્યાગ
કરજો, તથા અસત્ય વચન ખીલકુલ બોલશો નહિ. વળી
હંમેશને માટે બ્રહ્મચર્ય પાળવું ન બની શકે તો પર્વના
દિવસોમાં તો જરૂર શીલ પાળવું, વળી પરિગ્રહ—ધન ધાન્ય
વગેરે નવ પ્રકારનો છે તેનું પરિમાણુ કરવું, તથા રાત્રીએ
જમવાનું બંધ કરજો. વળી દિગ્ગમન એટલે દિશાઓમાં
જવાનું પરિમાણુ કરો તથા ભોગોપભોગને વિષે પણ હોંશથી
પરિમાણુ કરો. એક વાર ઉપયોગમાં આવે તેવી વસ્તુઓ
ભોગમાં ગણાય છે; જેવા કે ધાન્ય, ફૂલ વગેરે. તથા વારંવાર
ઉપયોગમાં આવે તેને ઉપભોગ અથવા પરિભોગ કહે છે.
જેવા કે ઘર, વસ્ત્ર વિગેરે. આ વસ્તુઓને વાપરવાની સંખ્યાનો
ખૂશી થઈને નિયમ કરો. ૩૬૯.

ઉત્તમ શ્રાવકે પરિવારને ખીજી પણ આવી શીખામણુ
દેવી જોઈએ:—

બંધાય જેથી ચીકણાં બહુ કર્મ કર્મદાનને,
ના સેવજો માખણુ મદિરા માંસ મધ એ ચારને;

પરિહરો જીવતાં સુધી ખાવીશ સર્વ અલક્ષ્યને,
લક્ષ્યનું પરિમાણ કરજો ધારતાં સંતોષને. ૩૭૦

અર્થ:—તમે જેથી ઘણાં ચીકણાં કર્મ અંધાય તે
૧ કર્માદાનને ખીલકુલ સેવશો નહિ. વળી માખણ, મદિરા-દાડ,
માંસ અને મધ એ ચાર અલક્ષ્ય વિગઈઓ વાપરવાની છોડી

૧ જેથી ઘણા કર્મોનું આવવું (આત્મા સાથે અંધાવવું) થાય તે
કર્માદાન ૧૫ છે તે આ પ્રમાણે:—

- ૧ અંગારકર્મ—કુંભાર, ભાડભુંજ વગેરેનું અગ્નિ સંબંધી કામ.
- ૨ વનકર્મ—ખેતી, ખાગ, બગીચા વગેરે કરવા તે.
- ૩ સાડીકર્મ—ગાડાં, ગાડી વગેરે સંબંધી કર્મ.
- ૪ ભાટીકર્મ—ઘર, દુકાન, ઘોડા વગેરે ભાડે આપવા.
- ૫ સ્ટ્રેટિક કર્મ—કુવા, વાવ, તળાવ વગેરે ખોદવા ખોદાવવા.
- ૬ દાંતવાણિન્ય—દાંત, હાડકાં વગેરેનો વ્યાપાર.
- ૭ લાખવાણિન્ય—લાખ, કસુંબો, હડતાલ વગેરેનો વ્યાપાર.
- ૮ રસવાણિન્ય—ઘી, તેલ, વગેરેનો વ્યાપાર.
- ૯ કેશવાણિન્ય—વાળ, પીછાં વગેરેનો વ્યાપાર.
- ૧૦ વિષવિષયવાણિન્ય—અશીણુ, સોમલ, ઝેર વગેરેનો તથા
શસ્ત્રાદિકનો વ્યાપાર.
- ૧૧ યન્ત્રપીલ્લાણુકર્મ—ઘંટી, ખાણીયો, ધાણી વગેરેનું કામ.
- ૧૨ નિર્લાંછનકર્મ—બળદ વગેરે જનાવરને આંકવા.
- ૧૩ દવદાનકર્મ—વનમાં અગ્નિ લગાડવો વગેરે.
- ૧૪ સરદહશોષણુ કર્મ—સરોવર, તલાવ વગેરેના પાણીનું
શોષણુ કરાવવું તે.
- ૧૫ અસતી પોષણુકર્મ—હિંસક પશુ વગેરે તથા વ્યભિચારી
વગેરેનું પોષણુ કરવું તે.

દેને. કારણકે તેથી ઘણા જીવોની હિંસા થાય છે, તથા જીવ-જીવ સુધી સર્વ પ્રકારના ખાવીસ અલક્ષ્યનો ત્યાગ કરને, વળી લક્ષ્ય વસ્તુઓ વાપરવામાં પણ સંખ્યાનો નિયમ કરીને સંતોષને ધારણ કરને. ૩૭૦.

ધર્મિષ્ઠ શ્રાવકો પરિવારને દયાળુ બનાવવા આવી પણ ઉપયોગી શિખામણુ જરૂર આપે:—

ઈંધણુ ન આખા બાળવા જીવાત બહુ આખા વિષે,
ધાન્ય શોધી રાંધવું આદર ધરી કરૂણા વિષે;
ભાજન ન ખુદલા રાખવા ખુદલા કદી જે રાખીએ,
તેમાં પડી જીવો મરે તેથીજ ઢાંકી રાખીએ. ૩૭૧

અર્થ:—લાકડાં આખા બાળવા નહિ. કારણકે આખા લાકડામાં ઘુણા વગેરે ઘણી જીવાત હોય છે. વળી લાકડાં, છાણાં, કોલસા વગેરે સળગાવતાં બરાબર તપાસવા અને ધાન્ય બરાબર શુદ્ધ કરીને—જીવાત વગેરેની બરાબર તપાસ કર્યા પછી રાંધવું, એ પ્રમાણે કરૂણા—દયા ભાવને વિષે આદર રાખવો. વળી ઘી, તેલ વગેરેનાં વાસણો ખુદ્દાં ન રાખવા, કારણકે જે ખુદ્દાં વાસણુ રાખીએ તે ઉડતાં જીવો તેમાં પડીને મરણુ પામે છે, તેથી જીવહિંસા લાગે છે, માટે વાસણુ ઢાંકી રાખવા. ખુદ્દા વાસણુમાં રહેલી વસ્તુ ખાવાથી પોતાને રોગાદિ થવાથી અનેક જાતનું નુકશાન થાય છે. એમ વાસણુને ઢાંકવામાં પોતાની અને બીજાની રક્ષા (બચાવ) થાય છે. માટે તમે વાસણુ ઉઘાડા રાખશો નહિ. ૩૭૧.

હોઝ વગેરે જલાશયમાં પડીને જલ રમત ન રમવી,
એમ પરિવારને શ્રાવકે કહેવું જોઈએ:—

જલરમતમાં જલજીવ ત્રસ જીવો મરે તિણુ એ તજ્જે,
નિજ વાયુકાય વિરાધના જાણી ન હીંચકા હીંચજ્જે;
ઉપધાત વધ જાણી અબ્બદ્ધિક યુદ્ધ કદી ન કરાવજ્જે,
નુકશાન હોય જુગારથી સઘલા વ્યસનને છોડજ્જે. ૩૭૨

અર્થ:—વળી પાણીની કીડા કરવાથી અપકાયના જીવો
મરે છે, તથા તે પાણીમાં રહેલા જલચર ત્રસ જીવોનો
પણ નાશ થાય છે. માટે તમે પાણીની રમતનો ત્યાગ કરજ્જે.
વળી પોતાને નુકશાન થતું હોવાથી અને વાયુકાય જીવોનો
નાશ થતો હોવાથી હીંચકા હીંચવા નહિ. તથા જેમાં ઉપધાત—
અવયવોનો નાશ તથા વધ-મૃત્યુ થાય છે તેવા બકરા, કૂકડા,
પાડા વગેરેનાં યુદ્ધ કદાપિ કરાવવા નહિ. તથા જુગાર, સદ્દો
વગેરે કરવાથી ભયંકર નુકસાન થાય છે એવું જાણીને સઘળા
(સાત) વ્યસનોનો ત્યાગ કરજ્જે. ૩૭૨.

હવે શ્રાવકે પરિવારને ચાર પ્રકારની વિકથાઓને છોડ-
વાનું કહેવું તે જણાવે છે. તેમાં આ ગાથામાં પ્રથમ સ્ત્રી
કથાથી થતા ગેરલાભ બતાવે છે:—

સ્ત્રી કથાથી મોહ વધતો હાણુ ધર્મતણી હુવે,
શીલ ગુપ્તિ વિનાશ ભણુતરનો ઘટાડો પણ હુવે;
સંગ આદિક દોષ બહુ પરભવ વિષે પણ દુર્ગતિ,
એમ જાણી સ્ત્રી કથા કરીએ નહિ થઈ સન્મતિ. ૩૭૩

અર્થ:—સ્ત્રીકથા એટલે સ્ત્રીઓની સુંદરતા, લાવણ્ય
વગેરે સંબંધી વાર્તાલાપ કરવો. આ સ્ત્રીકથાથી સ્ત્રીઓની

સુંદરતા, હાવ ભાવ વગેરે વર્ણન સાંભળવાથી મોહ-રાગ-કામની વૃદ્ધિ થાય છે. તથા ધર્મમાં હાણુ-નુકસાન અથવા હાનિ થાય છે. સ્ત્રીકથામાં મન આસક્ત થવાથી ધર્મકાર્યમાં ચીત્તની સ્થિરતા થતી નથી. શીયલની ગુપ્તિ-વાડનેા નાશ થાય છે. તથા ધાર્મિકાદિ અભ્યાસમાં પણ મન ઠેકાણે ન રહે તેથી ઘટાડો થાય છે. કારણકે એકાગ્રતા વિના અભ્યાસ બની શકતો નથી. સ્ત્રી કથાથી આસક્તિ વગેરે ઘણા પ્રકારના દોષ પ્રકટે છે, અને પર ભવમાં નરકાદિ અશુભ ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ પ્રમાણેના દોષો જાણીને શુભ મતિવાળા થઈને તમે સ્ત્રીકથા કરશો નહિ. ૩૭૩.

હવે બીજી ભક્ત (ભોજન સંબંધી) કથા તથા ત્રીજી દેશકથા તથા ચોથી રાજકથા કરવાથી કયા કયા ગેરલાભ થાય? તે જણાવે છે:—

સ્ત્રી કથાની જેમ ભેદો ચાર ભક્તકથા તણા,
આહારની વાતો કરતા ગેરલાભ હુવે ઘણા;
એથીજ ભક્ત કથા તજે જનપદ કથા નવરા કરે,
નિગ્રહાદિક દોષ જાણી કોણ રાજકથા કરે? ૩૭૪

અર્થ:—સ્ત્રી કથાની પેઠે ભક્તકથા એટલે ભોજન સંબંધી કથાના પણ ચાર^૧ ભેદ છે. આહાર સંબંધી વાતો

૧ ભક્ત કથાના ચાર ભેદ આ પ્રમાણે:—૧ આખાંધ કથા-શાક ઘી વગેરેના સારા નરસાપણાની કથા, ૨ નિઆંધ કથા-પાંચ દશ પ્રકારના શાકનું નિરૂપણ કરવું તે, ૩ આરંભ કથા-પ્રાણીઓના વધ સંબંધી કથા કરવી તે, ૪ નિષ્ઠાન કથા-વધારે અર્ચથી થતા ભોજનની કથા કરવી તે.

કરવાથી ઘણી જાતના ગેરકાયદા છે. કારણકે આહારની વાતો સાંભળીને સારી સારી વસ્તુઓ ખાવાની ઇચ્છા થાય છે તેથી મન આહારમાં દોડ્યા કરે છે, તેથી તેના પ્રત્યે આસક્તિ વધ્યા કરે છે, અને ખાવામાં નિયમ ન રાખે તો આરોગ્યને પણ નુકસાન થાય છે. માટે લોજન સંબંધી કથાનો ત્યાગ કરજો, તથા જનપદ એટલે દેશ સંબંધી કથા કામ ધંધા વિનાના નવરા માણસો કરે છે. અમુક દેશ સારો છે અમુક ખરાબ છે. અમુક દેશના માણસો અમુક પ્રકારના છે તે દેશકથા જાણવી. વળી ચોથી રાજકથા એટલે રાજ સંબંધી કથા પણ ન કરવી. કારણકે તેમાં રાજ્ય તરફથી નિગ્રહ એટલે કેદ, દંડ વગેરેનો ભય રહેલો છે. માટે આ ચાર પ્રકારની કથા જે વિકથાના નામે ઓળખાય છે તેનો ત્યાગ કરીને તમે એક ધર્મકથા કરજો. ૩૭૪.

ખેલાં કહેલી ચાર વિકથા સિવાયની બીજી પણ વિકથા તમારે કરવીજ નહિ. એમ શ્રાવકે પરિવારને કહેવું એ જણાવે છે:—

મદ્લાહિ પાંચ તણી કથા પણ રાગ દોષ વધારતી,
વિકથા કરંતા ધર્મ હાનિ પરભવે પણ દુર્ગતિ;
વિસ્તાર સ્થાનાંગે ધણો વિકથા કદી કરીએ નહિ,
નિષ્કારણે શસ્ત્રાહિ પરજનને કદી દહએ નહિ. ૩૭૫

અર્થ:—મદ્ધ વગેરે પાંચની^૧ કથા પણ કરવી નહિ.

૧. મદ્ધ વગેરે પાંચ આ પ્રમાણે:—૧. મદ્ધકથા—બાહુવડે લડનારની કથા. ૨. નટકથા—નાચ કરનારાની કથા, ૩. નાટકકથા—નાટક કરાવનારની કથા, ૪. મુષ્ટિકકથા—મુષ્ટિ વડે યુદ્ધ કરનારની કથા, ૫. સંગ્રામકથા—યુદ્ધ કરનાર સૈનિકોની કથા.

કારણ કે તે પણ રાગ દ્વેષમાં વધારો કરે છે. વળી વિકૃતા કરવાથી ધર્મની હાનિ આ લવમાં થાય છે અને પરલવમાં તેથી દુર્ગતિ મળે છે. આ સંબંધી સ્થાનાંગ સૂત્રના ચોથા અધ્યયનમાં ઘણો વિસ્તાર કહેલો છે. માટે તમે કદાપિ પણ વિકૃતા કરશો નહિ. વળી હિંસાના સાધન શસ્ત્ર વગેરે નિષ્કારણે એટલે ખાસ સગાઈ આદિ કારણ વિના બીજાને આપવા નહિ. કારણ કે તેનાથી બીજાે જે પાપકર્મ કરે છે તેમાં આપનારો નિમિત્ત કારણ થાય છે. ૩૭૫.

ઉત્તમ શ્રાવકે પરિવારને કહેવું કે તમારે બીજાને આવો પાપનો ઉપદેશ ન દેવો જોઈએ:—

ક્ષેત્રને ખેડો ન કિમ? ન પલોટતા કિમ બળહને,
ધર્મી તમે કરશો નહિ એ પાપના ઉપદેશને;
શરૂ ના કરો સાવધ તેવું જોઈ જે બીજા કરે,
પર્વમાં લિંપન પ્રમુખની પહેલ બુધ જન ના કરે. ૩૭૬

અર્થ:—તમે ખેતર કેમ ખેડતા નથી? તમે આ બળહને કેમ પલોટતા નથી—એટલે હજી સાથે અથવા ગાડા વગેરેમાં કેમ જોડતા નથી? આવા પ્રકારના પાપના ઉપદેશને હું ધર્મી શ્રાવકો! તમે કોઈની આગળ કરશો નહિ. વિશેષમાં તેવા પ્રકારના સાવધ—પાપવાળા કામની શરૂઆત તમારે પોતે કરવી નહિ, કે જે જોઈને બીજાઓ પણ તેનું અનુકરણ કરે. વળી પર્વના દિવસોમાં લિંપવું વગેરે કાર્યની શરૂઆત પંડિત—સમજી માણસો કરતા નથી. એવું કરતાં જોઈને બીજા માણસો

પણ તેવું કરવા માંડે, માટે તમે તેમ કરશો નહિ. ખરી રીતે પર્વ દિવસોમાં એટલે ત્રણ ચોમાસાની અઠ્યાઈ, પર્યૂષણા, મૌનએકાદશી, જ્ઞાનપંચમી વિગેરે પવિત્ર દિવસોમાં આરંભ સમારંભ થાયજ નહિ. તો પછી તેવા કામની ખેલ તો કરાયજ શેની? ૩૭૬

શ્રાવકે પરિવારને સમજાવવું જોઈએ કે પાણીનો ઉપયોગ આવી રીતે કરવો. તે જણાવે છે:—

પાણી ગળીને માપસર નિજ કાર્યમાં લેજો સદા,
સંધરો નિર્જીવ ચોખ્ખા ધાન્ય આદિક સર્વદા;
પરિભોગ કરજો બહુ તપાસી જીવહયા દીલમાંધરી,
જયણાતણું ફલ હીન પણ સૌધર્મની ઋદ્ધિ ભલી. ૩૭૭

અર્થ:—હે શ્રાવકો! તમારે પાણીની વપરાશ પણ પાણીને સારી રીતે ગળીને કરવી. તથા માપસર એટલે જેટલું જોઈએ તેટલું. વાપરવું. પણ નકામું ઢોળવું નહિ. પાણીના નળ વગેરે કામ વિના નકામા છૂટા મૂકવા નહિ. વળી ચોખ્ખા, ઘઉં વગેરે અનાજ પણ સારી રીતે તપાસીને ધનેરાં ઇયળ વગેરે જેમાં ન હોય તેવા પ્રકારનું સંધરવું (રાખવું). વળી તે વાપરતી વખતે પણ જીવ હયા હુદયમાં ધારણ કરીને ખરોખર તપાસ કરવી. જીવજંતુવાળા હોય તે ખરોખર સાફ કરીને વાપરવા. અત્યંત સહેલાં હોય તો ઉચિત સ્થાનકે મૂકીને ત્યાગ કરવાં, પણ વાપરવા નહિ. આ પ્રમાણે જેઓ કાળજીપૂર્વક જયણા રાખે છે તેઓ જયણાના ઓછામાં ઓછાં ફળરૂપે પણ સૌધર્મ નામના પ્રથમ વૈમાનિક દેવની

સારી ઋદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે. એટલે જ્યણુ સાચવવાથી પહેલા દેવલોકની તો ઋદ્ધિ જરૂર મળેજ. અને ઉત્તમ ભાવથી સારામાં સારી જ્યણુ પાળે તો તેથી વધારે પણ લાભ મળી શકે છે. ૩૭૭.

આજસુ બની જ્યણુ છોડવી નહિ એમ કહી શ્રાવકે કેવા અભિગ્રહ કરવા ? તેની સૂચના કરે છે:—

આજસ કરી જ્યણુ તજતા સુસઠની જિમ દુઃખ લહે,
પ્રબલ પુણ્યે ધર્મસામગ્રી મળી ઇમ પ્રભુ કહે;
કર્મ બંધનથી બચી રાચી વ્રતાદિક પાલતા,
શ્રાદ્ધ સાચા વર અભિગ્રહ આ પ્રમાણે ધારતા. ૩૭૮

અર્થ:—પરંતુ જેઓ આજસ કરીને જ્યણુનો ત્યાગ કરે છે, તેઓ સુસઠની જેમ અત્યંત દુઃખ પામે છે. આ બાબત વીતરાગ દેવે વારંવાર કહ્યું છે કે ધર્મની સામગ્રી પ્રબળ પુણ્યના ઉદ્દય વડે મેળવાય છે. એવું સમજીને ધર્મ-રાધનમાં તમે ઉદ્યમ કરજો. એવી શિષ્યામણુ કુટુંબને આપીને સાચા શ્રાવકો જેથી કર્મ બંધ થાય તેવા કાર્યોમાંથી છૂટીને આનંદપૂર્વક વ્રતોનું પાલન કરે છે. અને આ પ્રમાણે (આગળ કહેવાય છે તેમ) ઉત્તમ અભિગ્રહને ધારણુ કરે છે. ૩૭૮.

શ્રાવક કઈ જાતના અભિગ્રહને ધારણુ કરે ? તે કહે છે:—

કાલ ત્રણ જિનવંદના નિજશક્તિ ભાવ વિચારીને,
નવકારશી આદિક કરીશ શીખેલ સંભારીશને;
થોડું ધણું પણ નવું ભણીશહું સાંભળીશ ગુરૂવેણને,
લાભ એથી બહુ મલે જાણે હિતાહિત માર્ગને. ૩૭૯

અર્થ:—સવારે, મધ્યાહ્ને અને સાંજે એ ત્રણે કાળ જિનવંદના એટલે દેરાસરમાં જઈ પ્રભુને અવશ્ય વંદન કરીશ. (૧) તથા પોતાની શક્તિ અને પરિણામ વિચારીને ઓછામાં ઓછું નવકારસીના પચ્ચખખાણુથી માંડીને જની શકે તેવું પચ્ચખખાણુ કરીશ, (૨) વળી હું પ્રથમ જે શીખ્યો છું તેને સંભારીશ—યાદ કરીશ, (૩) દરરોજ થોડું ઘણું પણ નવું જરૂર લાણીશ. (૪) તથા ગુરૂ મહારાજના વચનોને—વ્યાખ્યાનને દરરોજ સાંભળીશ. અને તે પ્રમાણે વર્તન કરીશ. (૫) કારણ કે તે પ્રમાણે સાંભળવાથી અને વર્તવાથી ઘણો લાભ થાય છે, તથા તેવા જીવો હિતાહિત માર્ગ એટલે આત્માને લાભ કરનાર રસ્તાને તથા નુકસાન કરનાર માર્ગને જાણે છે. ૩૭૬

અમુક સંખ્યામાં ગણીશ નવકાર અથવા શ્લોકને,
ગુરૂભક્તિ જરૂર કરીશ ઠંડારાવીશ ઔષધ આદિને;
ખખર રાખીશ ગ્લાન ગુરૂની જરૂર પડતાં વૈદને,
લાવી કરાવીશ હું દવા નિજ શક્તિથી ધરી ભાવને. ૩૮૦

અર્થ:—અમુક સંખ્યામાં એટલે પાંચ, દશ, પચીસ કે તેથી વધારે સંખ્યામાં વખત પ્રમાણે નવકાર મંત્ર અથવા શ્લોકો ગણીશ. (૬) ગુરૂ મહારાજની ભક્તિ-વિનય વૈયાવચ્ય અવશ્ય કરીશ. ઔષધ વગેરે જે વસ્તુઓની જરૂર હશે તે ઠંડારાવીશ. ગ્લાન એટલે રોગી મુનિરાજની ખખર રાખીશ. તેમની ખરોખર સંભાળ રાખીશ. વળી ખાસ વૈદની જરૂર હશે તો વૈદને યોલાવી લાવીને પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ભાવ-પૂર્વક હું ગુરૂ મહારાજની દવા કરાવીશ. (૭) ૩૮૦.

શાસ્ત્રમાં પાંચ પ્રકારના સાધુઓને ઠહારાવવામાં વિશેષ લાભ કહ્યો છે:—

પાંચને સવિશેષ ઠહારાવીશ શુદ્ધ વૃતાદિને,
માર્ગથી થાકેલ માંદા શ્રુત ભણ્તા સાધુને;
લોચવાળા તપસીને તપના સુઉત્તર પારણે,
દાન દેતાં લાભ પુષ્કળ એમ ભાખ્યું પ્રવચને. ૩૮૧

અર્થ:—વળી આવા પાંચ પ્રકારના સાધુઓને શુદ્ધ, ઘી, દૂધ વગેરે ઠહારાવીને ઉલ્લાસથી અધિક ભક્તિ કરીશ. તે પાંચ સાધુએ જણાવે છે. ૧ જેઓ ઘણે છેટેથી વિહાર કરીને આવવાથી થાકેલા હોય. ૨ માંદાં હોય ૩ જે સાધુ શ્રુતનો વિશેષ અભ્યાસ કરનારા હોય. ૪ લોચવાળા સાધુ તથા ૫ તપસ્વી મુનિરાજ જેઓ તપની પૂર્ણતાએ પારણા માટે ઠહારવા આવેલા હોય. આ પાંચ ઉત્તમ સુપાત્રોની ઘી દૂધ વગેરે વિશેષ આપવા વડે હું ભક્તિ કરીશ, આવો ઉત્તમ અભિચ્છુ શ્રાવકે કરવો જોઈએ. શ્રાવકે ગુણવંતા તમામ મુનિરાજની ભક્તિ કરવી. પણ ઉપર જણાવેલા પાંચે મુનિરાજ પૈકી વિહારથી થાકેલા મુનિની ભક્તિ કરવાથી મુનિને વિસામો મળે, અને આગળ વિહાર કરી શકાય. આવા સુદાથી અધિક લાભ કહ્યો છે. તેમ માંદા મુનિરાજની ભક્તિમાં વિશેષ લાભ છે. કારણ કે મુનિ સાબ્દ થઈ જ્ઞાનાદિની સાધના કરે તેમાં શ્રાવકની ભક્તિ એ નિમિત્ત ગણાય. પોતાની ભક્તિથી સાધુ અભ્યાસમાં આગળ વધે. એ પણ વિશેષ લાભ ગણાય. તે

પ્રમાણે લોચ કરાવનાર અને તપસી મુનિરાજની લક્ષિત પણ અપૂર્વ લાભદાયક છે. પૂરા પુણ્યેજ શ્રાવકને તેવો અવસર મળે, આવા ઇરાદાથી તે પાંચ મુનિરાજની આહારાદિના દાન વડે કરેલી લક્ષિત સિદ્ધાન્તમાં અધિક લાભદાયી કહી છે. ૩૮૧.

હવે શ્રાવક પોતાના સગા સંબંધીને ધર્મમાં દૃઢ કરવા કેવો ઉપદેશ આપે? તે કહે છે:—

સ્વજનાદિકને જિનધર્મમાં મજબુત કરવા ઇમ કહે,
દુર્લભ વિશેષે ભાગ્યશાલી નર ભવાદિકને લહે;
બહુ વાર અન્ય ભવો મલે પણ સહેજ નરભવના મલે,
જિમ દરિદ્ર નિધાનને એવું વિચારો પણ પલે. ૩૮૨

અર્થ:—શ્રાવક પોતાના કુટુંબી માણસોને જૈન ધર્મમાં સ્થિર કરવા માટે આ પ્રમાણે કહે કે હે બંધુઓ! આ સંસારમાં મનુષ્ય ભવ જિન ધર્મ વગેરે પામવા ઘણા દુર્લભ છે. જેમણે ઘણાં પુણ્ય કર્યાં હોય તેજ ભાગ્યશાળી જીવો આ મનુષ્ય ભવ વગેરે સામગ્રી પામે છે. તિર્યંચ વગેરેના ભવ તો ઘણી વાર મળે છે, પણ જેમ ગરીબ માણસને નિધાનની પ્રાપ્તિ થવી મુશ્કેલ છે તેમ આ મનુષ્ય ભવ સહેલથી મળતો નથી એમ વારંવાર વિચાર કરજો. ૩૮૨.

મનુષ્ય ભવમાં શું શું પામવું દુર્લભ છે? તે આ પ્રમાણે કહેવું:—

ક્રમસર તિહાં પણદેશ કુલવર જાતિરૂપ આરોગ્યને,
પામવું દુર્લભ અધિક વિજ્ઞાન તિમ સમ્યક્ત્વને;

આર્ય દેશ સુધર્મ સાધન યોગ્ય ઉત્તમ કુલ વળી,
વર કુલે આચાર ઉત્તમ હોય વર જ્ઞતિ વળી. ૩૮૩

અર્થ:—કદાચ મનુષ્ય ભવ મળે તે છતાં પણ આર્ય દેશ, ઉત્તમ કુલ, ઉત્તમ જ્ઞતિ; ઉત્તમ રૂપ, આરોગ્ય, વિજ્ઞાન અને સમ્યક્ત્વ પામવા તે અનુક્રમે અધિક અધિક દુર્લભ છે. હવે આ વસ્તુઓ એક એકથી દુર્લભ કેવી રીતે છે તે સમજાવે છે:—મનુષ્યપણું પામે તે છતાં આર્ય દેશ પામવો દુર્લભ છે. કારણ કે જો અનાર્ય દેશમાં જન્મ થાય, તો ધર્મનું નામ પણ સાંભળવું મુશ્કેલ છે, માટે આર્ય દેશની પ્રાપ્તિ મુશ્કેલ કહી. આ ભરતક્ષેત્રમાં સાડા પચીસ આર્ય દેશો છે. તે સિવાયના બીજા અનાર્ય છે. કદાચ આર્ય દેશ મળે તે છતાં ધર્મ સાધના માટે લાયક ઉત્તમ કુલની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે. કારણ કે ઉત્તમ કુલમાં ઉત્તમ આચાર હોય છે. તેમાં પણ ઉત્તમ જ્ઞતિ મળવી તે અધિક મુશ્કેલ છે. તેનું કારણ આગળ જણાવશે. ૩૮૩.

શા કારણથી ઉત્તમ જ્ઞતિ મળવી દુર્લભ છે? એમ કહ્યું તેનો ખુલાસો વિગેરે જણાવે છે:—

જ્ઞતિ ઉત્તમ જેહની તે કષ્ટમાં પણ થીર રહે,
નિર્દોષ પાંચે ઇદ્રિયો એ રૂપ પુણ્ય બલી લહે;
રૂપ છતાં પણ રોગથી ન સંધાય ધર્મ વિશેષથી,
આરોગ્ય દુર્લભતિણુ કહ્યું વિજ્ઞાન દુર્લભ એહથી. ૩૮૪

અર્થ:—કારણ કે જો જ્ઞતિ ઉત્તમ હોય તો તે જ્ઞાનવાન માણસ સંકટના સમયમાં પણ શ્રી કામદેવ વિગેરેની

પેઠે ધર્મમાં સ્થિર રહી શકે છે. ઉત્તમ જાતિ પામ્યા છતાં ઉત્તમ રૂપની પ્રાપ્તિ મુશ્કેલ છે. અહીં પાંચે ઇન્દ્રિયોની સંપૂર્ણ પ્રાપ્તિ તે રૂપ જાણવું. તે અખંડ પાંચે ઇન્દ્રિયો પુણ્ય કર્મના બળવાળાને (ભાગ્યશાળીને) મળે છે. રૂપ છતાં પણ શરીર જે રોગવાળું હોય તો તેનાથી પણ વિશેષપણે ધર્મ સાધી શકાતો નથી. તે માટે આરોગ્ય મળવું દુર્લભ કહ્યું. કદાચ નિરોગી શરીર મળ્યું, પણ જે વિજ્ઞાન ન મળે તો નિર્દોષ ધર્મારાધન ન કરી શકાય, માટે વિજ્ઞાન દુર્લભ કહ્યું. ૩૮૪.

વિજ્ઞાન એટલે શું એ વિગેરે સમજાવે છે:—

હેયાદિ સમજે જેહથી તે બુદ્ધિરૂપ વિજ્ઞાનથી,
નીરોગ કૃત્યાકૃત્યની વહેંચણુ કરે નિત સહેલથી;
વિજ્ઞાનશાલી ધર્મ નિર્મલ સાધતો દર્શન બલે,
તિણુ અધિક દુર્લભ મુદ્દર્શન પ્રબલ પુણ્યે એ મલે. ૩૮૫

અર્થ:—જે બુદ્ધિથી હેય (ત્યાગ કરવા લાયક) વિગેરે સમજી શકાય, તે બુદ્ધિનું નામ વિજ્ઞાન કહેવાય. (હેય એટલે આત્માને નુકશાનકારી હોવાથી તજવા યોગ્ય, તથા આદિ શબ્દથી જ્ઞેય અને ઉપાદેય લેવા. તેમાં જ્ઞેય એટલે જાણવા યોગ્ય અને ઉપાદેય તે આદરવા યોગ્ય) માટે જે રોગ રહિત હોય છતાં પણ વિજ્ઞાનવાળો હોય તો તે ભવ્ય-ભવ-કૃત્ય એટલે કરવા યોગ્ય અને અકૃત્ય એટલે નહિ કરવા યોગ્યની વહેંચણુ સહેલાઈથી કરી શકે છે. માટે વિજ્ઞાન દુર્લભ છે, કારણ કે વિજ્ઞાની ભવો પણ સમકિતના બલેજ નિર્મલ ધર્મ સાધી શકે છે, માટે તેની પ્રાપ્તિ સૌથી વધારે

હુલ્લ છે. પ્રબળ પુણ્યવંતને સમ્યક્ત્વનો લાભ થાય છે. ૩૮૫.
સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોને ગુરૂ મળવા મુશ્કેલ છે, એમ જણાવે છે:—

સમકીતવંતા ભવ્ય ગુરૂ સંગેજ સાધે ધર્મને,
ગુરૂ વિના નિઃસ્વાર્થ કરતા? કોણ યોગ ક્ષેમને;
ચરણ કરણધરા સમયસર ધારતા સૂત્રાર્થને,
પામીએ પુણ્યેજ જે ઉપદેશતા જિન ધર્મને. ૩૮૬

અર્થ:—સમકીતવંત ભવ્યો ગુરૂના સત્સંગથી ધર્મની સાધના કરી શકે છે. માટે સમકીત પામ્યા છતાં પણ સદ્-ગુરૂની પ્રાપ્તિ થવી મુશ્કેલ છે. કારણ કે સદ્ગુરૂ વિના સ્વાર્થ રહિતપણે યોગ^૧ અને ક્ષેમના^૨ કરનારા ખીજા કોણ છે? તેથી ચરણ સિત્તરી અને કરણ સિત્તરીને ધારણ કરનારા અવસર ઉચિત સૂત્ર અને અર્થને ધારણ કરનારા જૈન ધર્મનો નિઃસ્વાર્થ ઉપદેશ કરનારા ઉત્તમ ગુરૂ મહારાજની પ્રાપ્તિ પૂર્ણ પુણ્ય વડેજ થાય છે. ૩૮૬.

ગુરૂ મહારાજનો હિતોપદેશ ન સાંભળે તે કેવા કહેવાય એ જણાવે છે:—

એકાંત હિતકર ગુરૂ તણો ઉપદેશ જે ના સાંભળે,
તે જ્ઞાનરૂપી નયનહીણા અંધ નિજ હિત શું કરે;
વર રત્ન છંડી કાચ લેનાર સમા એ જણીએ,
શ્રવણ ફલ આચાર નિર્મલ પાલવો ના ભૂલીએ. ૩૮૭

૧ યોગ—તવા સમ્યગ્દર્શન વિગેરે ગુણોનું પમાડવું તે યોગ કહેવાય—“ અપ્રાપ્તસ્ય પ્રાપ્ત્યં યોગ: ”

૨ ક્ષેમ—પ્રાપ્તસ્ય રક્ષણં ક્ષેમઃ—પામેલા ગુણોને સાચવવાનો ઉપાય દેખાડે તે ક્ષેમ કહેવાય.

અર્થ:—જેઓ એકાંત હિતને કરનાર ગુરૂના ઉપદેશને સાંભળતા નથી, તેવા દુર્ભાગી મનુષ્યો જ્ઞાન રૂપી ચક્ષુથી રહિત હોવાથી આંધળા જેવા સમજવા. તેઓ પોતાનું કર્તું હિત (આત્મલાભ) કરી શકે? અથવા નજ કરી શકે. તેવા મનુષ્યોને ઉત્તમ રત્નને છોડીને કાચના કકડા લેનાર મૂર્ખના જેવા મૂર્ખ જાણવા. વળી ગુરૂનો ઉપદેશ સાંભળીને તે શ્રવણના ક્ષણ રૂપ નિર્મલ આચાર પાલવાનું ભૂલવું નહિ. એટલે સહગુરૂના ઉપદેશની પ્રાપ્તિ ઘણી દુર્લભ છે, તે પણ પુણ્યની પ્રબળતાથી કદાચ પામ્યા, તેમાં પણ ગુરૂના ઉપદેશને અનુસારે વર્તન કરવું ઘણું દુર્લભ (મુશ્કેલ) છે, માટે શ્રી ગુરૂ મહારાજનો ઉપદેશ સાંભળીને તે પ્રમાણે નિર્મલ આચરણ (વર્તન) રાખવામાં ઉદ્યમ કરવો. એમ હે બંધુઓ ! તમે યાદ રાખજો—ભૂલશો નહિ. ૩૮૭.

પૂર્વે કહ્યા મુજબ નહિ કરનારા જીવોને કેવા સમજવા? તે વિગેરે જાણાવે છે:—

જિન વચનને સુણતાં છતાં પાલે ન જે આચારને,
અમૃત તજી તે ઝેરને પીનાર સમ ઇમ પ્રવચનને;
ધર્મને પામ્યા છતાં ઉદ્યમ કરે નહિ સાધવા,
નિજ આત્મવંચક તેજનો ના યોગ શિવપદ પામવા. ૩૮૮

અર્થ:—જે મનુષ્યો જિનરાજના હિતકર વચનને સાંભળવા છતાં ઉત્તમ આચારને પાલતા નથી. એટલે તે વચનને અનુસારે વર્તન કરતા નથી, તેઓને અમૃત છોડી

દઢને ઊરનું પાન કરનાર મૂર્ખની જેવા સિદ્ધાન્તમાં કહ્યા છે, માટે હે બંધુઓ! જે ધર્મ પામીને તેને સાધવાનો-સારી રીતે આરાધવાનો ઉદ્યમ કરતા નથી તેઓ પોતાના આત્માનેજ છેતરનારા બાણુવા, તેમજ મોક્ષ પદવી મેળવવાને પણ તેઓ લાયક બનતા નથી. આવી ઉત્તમ હિત શિક્ષા શ્રાવકે સગા સંબંધીને હંમેશાં દેવી જોઈએ. ૩૮૮.

સિદ્ધાન્ત સાંભળનાર ભવ્ય જીવોએ કેવી ભાવના રાખવી? તે બતાવે છે:--

મેરૂ ચલે શીત થાય અગ્નિ સૂર્ય ઊગે પશ્ચિમે,
પંકજ ઊગે પત્થર વિષે કદી પણ ન જૂઠ જિનાગમે;
જાઠના ત્રણ હેતુ વિણુસ્યા શાસ્ત્ર ભાષક પ્રભુતણા,
ભાવ નિશ્ચય એહવા આગમ શ્રવણ કરનારના. ૩૮૯

અર્થ:—કદાચ મેરૂ પર્વત ચલાયમાન થાય, અગ્નિ શીતળ થાય, સૂર્ય પશ્ચિમ દિશામાં ઊગે અને પત્થરને વિષે કમળ ઊગે—આ અસંભવિત છતાં કદાચ સંભવે, તો પણ જિનેશ્વરનાં વચન અસત્ય નથી એવી નિશ્ચલ શ્રદ્ધા સિદ્ધાન્ત સાંભળનારા ભવ્ય જીવોએ રાખવી. કારણકે જૂઠ એટલે અસત્ય બોલવાના ત્રણ હેતુ^૧ કહેલા છે, તે ત્રણે હેતુઓ

૧ ત્રણ કારણથી જૂઠ બોલાય છે. ૧ રાગથી, ૨ દ્વેષથી, ૩ અજ્ઞાનથી. આ ત્રણે કારણોનો પ્રભુમાં અભાવ છે. રાગથી સંસારી જીવો સામાના દોષ ઢાંકવાને પ્રયત્ન કરે છે. અને દ્વેષથી સામાની ઉપર અછતા દોષો ઢોળવાને પ્રયત્ન કરે છે. અને સમજણની ઓછાશને લઈને પણ જે વસ્તુ જે સ્વરૂપે રહી છે, તેથી ઉલટા સ્વરૂપે

વીતરાગ પ્રભુના નાશ પામેલા છે, માટે પ્રભુનું વચન કદાપિ અસત્ય ન હોય તેવી દૃઢ આસ્થા રાખવી. હે બંધુઓ ! તમારે પણ તેવી દૃઢ શ્રદ્ધા જરૂર રાખવી, એમ શ્રાવકે હિત-શિક્ષા આપવી. ૩૮૬.

વિષયાદિના કારણે મનુષ્ય ભવ બગાડશે નહિ એમ સૂચના કરે છે:—

મિથ્યાત્વ છ'ડો યાદ કરતા દુઃખ તુરૂમણિદત્તના,
સાધન મળેલા સફળ કરજો શત્રુ થઇને વિષયના;
લોહ કીલક ભસ્મ દોરા સમ પ્રકારો વિષયના,
બહાણુ ચંદન હાર જેવા નરભવાદિક આપણા. ૩૯૦

અર્થ:—મિથ્યાત્વને લઇને તુરૂમણિદત્તને^૧ પહેલું દુઃખ સંભાળીને મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરવો. તેમજ વિષયના—ઈન્દ્રિય સુખોનાં દુશ્મન બનીને પ્રાપ્ત થએલા ધાર્મિક સાધનોને સફળ કરજો. એટલે મનુષ્ય ભવ તથા ધર્મની સાધનાની અમૂલ્ય સામગ્રી પામીને ધર્મક્રિયામાં આજસુ થશે નહિ.

તે વસ્તુને જણાવવા પ્રયત્ન કરે છે. આગમના અર્થ કહેનારા પરમ દયાળુ શ્રી પ્રભુદેવમાં રાગ દ્વેષ અજ્ઞાન છેજ નહિ, માટે પ્રભુએ કહેલી પદાર્થોની ખીના સાચીજ છે. એવી દૃઢ શ્રદ્ધા શાસનરસિક શ્રાવકોએ નિરંતર રાખવી જોઈએ.

૧ તુરૂમણિદત્ત:—એણે ત્યાગી મુનિવરોની ઉપર ધણો દ્વેષ ભાવ રાખ્યો એ કેવલ મિથ્યાત્વના જોરથી. તેમ કરવાને લઇને તે ભયંકર દુઃખ પામ્યો, એમ સમજીને મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરવો. કુદેવને દેવ તરીકે, કુચુરને ચુર તરીકે અને કુધર્મને ધર્મ તરીકે માનવો એ મિથ્યાત્વ કહેવાય.

કારણકે જેઓ ઉત્તમ મનુષ્ય લવને ઇન્દ્રિયોના વિષયસેવન વગેરેમાં ગુમાવે છે, તેઓ લોઠાના ખીલા માટે સમુદ્રમાં વહાણુ લાગનારની જેવા મૂર્ખ છે, અથવા લસ્મને માટે ચંદનને ખાળનારની જેવા છે તથા દોરાને માટે વૈદ્ય રત્નના હારને તોડનારાની જેવા છે. ભાવાર્થ એ છે કે જેઓ તુચ્છ વસ્તુને માટે ઉત્તમ પદાર્થોનો નાશ કરે છે તેઓ મૂર્ખ સમાન ગણાય છે. તેમ વિષયાદિ સેવીને મનુષ્ય લવ હારી જનારાઓ પણ તેમના સરખા જાણવા. ૩૯૦.

શ્રાવકે કુટુંબને જુદી જુદી રીતે ધર્મની ઉત્તમતા વિગેરે સમજાવવું જોઈએ એમ જણાવે છે:—

ઈચ્છા થકી પણ અધિક શિવનર અમર સુખનેજે દીએ,
સ્વાધીન તે જિનધર્મ ઉત્તમ કલ્પવૃક્ષ પિછાણીએ;
ભવ્ય નિધિ ચિંતામણી આ ધર્મ સેવી નર વરા,
પામી ગયા વરલખિંધ સિદ્ધિ સંપદા શિવસુખ ખરા. ૩૯૧

અર્થ:—જિનેશ્વર દેવે કહેલો ધર્મ ઉત્તમ (લોકોત્તર) કલ્પવૃક્ષ સમાન છે, કારણકે સારી રીતે આરાધન કરેલો આ જૈન ધર્મ પોતાની ઈચ્છા કરતાં પણ અધિક એવા મોક્ષ સુખને, મનુષ્ય સંબંધી સુખને તથા દેવ સંબંધી સુખને આપવાવાળો છે, તથા આ ધર્મ સ્વાધીન છે એટલે પરતંત્રતા વિનાનો છે. આવા પ્રકારના ઉત્તમ નિધાન સમાન તથા ચિંતામણિ રત્ન સમાન આ ધર્મનું સેવન કરીને ઉત્તમ મનુષ્યો શ્રેષ્ઠ લખિંધ સિદ્ધિ અને સંપત્તિવાળા થઈને મોક્ષ

સુખને પામ્યા છે, માટે આ ધર્મ અવશ્ય આચરવા યોગ્ય છે. હે અંધુઓ! આ વાત તમારે લગાર પણ ભૂલવી નહિ. ૩૯૧.

શ્રી જૈન ધર્મ ઉત્તમ મિત્ર વિગેરેની જેવો છે, એમ કુટુંબને સમજાવવું જોઈએ:—

જિનધર્મ ઉત્તમ મિત્ર આંધવ દિવ્ય ભાતા જેહવો,
પરમ ગુરૂ તિમ સાર્થવાહ સમાન વાહન જેહવો;
આપધીમાં ધાન્ય સોનું શ્રેષ્ઠ સઘળી ધાતુમાં,
નંહન વન જિમ તેમ આ પ્રભુધર્મ સઘળા ધર્મમાં. ૩૯૨

અર્થ:—જેમ ઉત્તમ મિત્ર આપત્તિ કાળમાં પણ સાથે રહે છે તેમ આ ધર્મ પણ સદા સાથે રહેનાર હોવાથી તેને ઉત્તમ મિત્રની જેવો કહ્યો છે. વળી ઇષ્ટ વસ્તુ દેનાર હોવાથી અપૂર્વ અંધુની જેવો ધર્મ છે. ધર્મ સ્થીર હોવાથી દેવતાઈ ભાતા જેવો છે. તથા આ ધર્મ ઉત્તમ ગુરૂ સમાન છે. કારણકે ગુરૂ જેમ જીવને સન્માર્ગે લઈ જાય છે તેમ ધર્મ પણ સન્માર્ગમાં લઈ જનારો છે. વળી ધર્મ સાર્થવાહ સમાન છે. જેમ અટવીમાં માર્ગ ભૂલેલાને સાર્થવાહ માર્ગ બતાવે છે, તેમ ધર્મ પણ સંસાર રૂપી અટવીમાં ભૂલા પડેલા જીવને મોક્ષ માર્ગ બતાવે છે. વળી ધર્મ વાહન (રથ) સમાન છે. જેમ રથ વડે જલ્દીથી ઇચ્છિત સ્થાને પહોંચાય છે તેમ ધર્મ રૂપી રથ જલ્દીથી મોક્ષ રૂપી નગરમાં પહોંચાડે છે. જેમ ઔષધિઓમાં ધાન્ય ઉત્તમ કહેલું છે કારણ કે ઔદારિક

શરીરને પુષ્ટ કરનાર છે અને સઘળી ધાતુઓમાં ^૧સોનું શ્રેષ્ઠ

૧-સોનાના આઠ ગુણો પંચાશકમાં કહ્યા છે. તે આઠ ગુણો વિગેરે મુદ્દાઓથી નવ પદમાં રહેલા સૂરિ મહારાજનો પીતલર્ણુ માનવામાં આવે છે. જુઓ સાક્ષિપાઠ--

વિસઘાઈ રસાયણ-મંગલે વિણીષ પયાહિણાવત્તે ॥

ગરુષ અહજ્જ્ઞકુચ્છે-અદ્દ સુવણ્ણે ગુણા હોંતિ ॥૧॥

સ્પષ્ટાર્થ—૧. સોનું જેમ સંનિપાતાદિ વ્યાધિનું ઝેર દૂર કરે છે, તેમ આચાર્ય મહારાજ દેશના દષ્ટને ભવ્ય જીવોના હૃદયમાં રહેલા કષાયાદિ ઝેરને દૂર કરે છે. ૨. સોનું એ રસાયણુ છે, તે જેમ આકરા રાગના વિકારને હટાવે છે, તેમ આચાર્ય મહારાજ દેશનાદિ સાધનો દ્વારા મોહના ભયંકર વિકારને દૂર કરે છે. ૩. સોનું એ મંગલિક છે. તેનું દર્શન-શુકન જેમ ઉત્તમ ગણાય છે, વિદ્વોને દૂર કરે છે, તેમ આચાર્ય મહારાજનું દર્શન-શુકન પણ મહા મંગલિક ગણાય છે. તેઓ રત્નની ખાણ જેવા શ્રીસંઘના વિદ્વોને દૂર કરે છે. ૪. સોનું એ વિનીત છે એટલે અગ્નિમાં તપાવીને ઢીલું કરીએ, ત્યારે જેમ વાળીએ તેમ વળી શકે છે. એટલે તેનામાં જેમ વિનય (વાળીએ તેમ વળવાનો) ગુણ છે, તેવી રીતે આચાર્ય મહારાજ પણ વિનીત એટલે વિનય ગુણને ધારણુ કરનારા છે. એમ અહીં વિનીત શબ્દના બે અર્થ કર્યા. ૫. સોનાનો કુંડલીમાં ગાળીને (ઊનું કરીને) રસ કરીએ, ત્યારે તે પ્રદક્ષિણાવર્ત્ત એટલે પ્રદક્ષિણા ફરવાની માફક ગોળ ફરે છે. તેમ આચાર્ય મહારાજ પ્રદક્ષિણાવર્ત્ત એટલે શ્રી જિનશાસન અને સ્વપરનું હિત થાય, તે રીતે અનુકૂલ રહે છે. ૬. સોનું એ સર્વ ધાતુઓમાં ગુરૂ એટલે શ્રેષ્ઠ ગણાય છે એમ શ્રી આચાર્ય મહારાજ ગુરૂ એટલે વડીલ પૂજનીક છે. ૭. સોનું એ અગ્નિનો સંબંધ થાય, ત્યારે પણ બળતું નથી, એમ આચાર્ય મહારાજ વિપત્તિના સમયમાં (તેવા પ્રસંગે) અગ્નિનો સંબંધ થાય તો પણ

છે કારણકે સૌથી કિંમતી છે. તથા વનને વિષે નંદનવન સૌથી ઉત્તમ છે કારણ કે તે હંમેશાં ક્ષણદાયી કહેલું છે તેમ સર્વ ધર્મોમાં વીતરાગ પ્રભુએ કહેલો જૈન ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે. ૩૯૨.

આ ધર્મની આરાધનાના પ્રકાર સમજાવે છે:—

એણું વિચારી શત્રુ જેવા પાંચ આઠ પ્રમાદને, દૂર કરી ઉદ્ધાસથી નિત સાધજો જિન ધર્મને; પ્રભુ પૂજના કરવી ત્રિકાલે ત્રિવિધ યાત્રા પણ કરો, મુનિ સેવના આવશ્યકે સ્વાધ્યાયમાં ઉદ્યમ કરો. ૩૯૩

અર્થ:—ઉપર કહેલા સ્વરૂપવાળો ધર્મ હોવાથી કદા દુશ્મનની જેવા પ્રમાદ કે જેના પાંચ^૧ તથા આઠ^૨ લેદો છે, તેમનો ત્યાગ કરીને તમે આનંદપૂર્વક જૈન ધર્મને હંમેશાં આરાધજો. તે ધર્મ કેવી રીતે આરાધવો તે ટૂંકામાં કહે છે— સવારે, બપોરે અને સાંજે એમ ત્રણ વખત પ્રભુની પૂજા કરજો, વળી ત્રણ પ્રકારની યાત્રા^૩ કરજો, મુનિજનની સેવા બળતા નથી. એટલે સ્વમર્યાદા છોડતા નથી નીડર રહે છે. ૮ સોનું એ નિંદાપાત્ર ધાતુ નથી એમ સૂરિજી મહારાજ અકુતસનીય એટલે નિર્દોષ આચારના ધારક હોય છે.

૧ મદ, વિષય, કપાય, નિદ્રા અને વિકથા એ પાંચ પ્રકારે પ્રમાદ.

૨ અજ્ઞાન, સંશય, મિથ્યાજ્ઞાન, રાગ, દ્વેષ, મતિબ્રંશ, ધર્મનો અનાદર, દુઃપ્રણિધાન (આર્તધ્યાન રોદ્ર ધ્યાનવાળા) યોગ.

૩ યાત્રાના ત્રણ પ્રકાર:—૧ અષ્ટાહ્નિકા યાત્રા—તે છ અઠ્ઠાઈઓ, ૨ રથયાત્રા—જૈન શાસનની પ્રભાવના માટે મહા ઉત્સવ પૂર્વક પ્રભુને રથમાં પધરાવીને તેને મુખ્ય માર્ગમાં ફેરવવો, ૩ તીર્થયાત્રા—તીર્થકરના કલ્યાણકની ભૂમિઓ વિગેરેના દર્શનાર્થે જવું તે.

કરજો, સવારે અને સાંજે આવશ્યક એટલે પ્રતિક્રમણુ કરજો. તથા સ્વાધ્યાય-શ્રુતજ્ઞાનના અભ્યાસમાં ઉદ્યમ કરજો. આવી રીતે ઉત્તમ ધર્મની આરાધના થાય છે, એમ કુટુંબને જરૂર શ્રાવકે શાંતિથી^૧ અને પ્રેમથી સમજાવવું જોઈએ. ૩૯૩.

શ્રાવકે કુટુંબવર્ગને નીચેની શિખામણુ પણ જરૂર દેવી, એમ જણાવે છે:--

જિન આણુ મસ્તક ધારીએ લેજો સુપૌષધ પર્વમાં,
દાનાદિ કરવા સજ્જ થઈને નિત્ય પર ઉપકારમાં;
સાધાર્મિવચ્છલ જાળવી વ્યવહાર શુદ્ધિ પણ ખરી,
ભાષા વિચારી ખોલીએ થઈ સમ વિવેકી સંવરી. ૩૯૪

અર્થ:—હે બંધુઓ ! જિનેશ્વરની આજ્ઞા મસ્તકે ધારણુ કરજો. એટલે તેમના કહ્યા પ્રમાણુ વર્તન કરજો. વળી અષ્ટમી, ચતુર્દશી વિગેરે પર્વના દિવસોમાં ઉત્તમ પૌષધ કરજો. દાન વગેરે ચાર પ્રકારનો ધર્મ સાધવા તૈયાર રહેજો, વળી પારકાના ઉપકારમાં હંમેશાં તત્પર રહેજો. શક્તિ પ્રમાણુ સાધર્મિકોનું વાત્સલ્ય કરજો, તથા વ્યવહારમાં પણ શુદ્ધિ જાળવજો. વચન વિચારીને ખોલજો. તેમાં પણ શાન્તિ પૂર્વક, વિવેક જાળવીને, જેમ કર્મ બંધાય નહિ તેમ જરૂર પૂરતું ખોલવું.^૨ ૩૯૪.

૧ શાંતિથી અને પ્રેમ ભરેલા વેણુથી તિર્યચને પણ કઈ રીતે ઠેકાણુ લાવી શકાય છે તે ઉપર એલેક્ઝાંડરના ઘોડાનું દષ્ટાંત પહેલાં કહ્યું છે.

૨ જિવ્હામાં અમૃત વસે, વિષભી ઉનકી પાસ,
એકે ખોલે કાડી ગુણુ, એકે કાડી વિનાશ. ૧

બીજી કઈ કઈ શિખામણુ શ્રાવકે કુટુંબને દેવી નોંધએ?
એ જણાવે છે:—

ષટ્ જીવ કરણા ધારીએ રહીએજ સંગે ધર્મિના,
દમીએ કરણુ રાખો હૃદયમાં ભાવ શુભ ચારિત્રના;
સંઘનું બહુ માન કરીએ શ્રુત જરૂર લખાવીએ,
કરીએ સુતીર્થ પ્રભાવના તો રખડપટ્ટી ટાલીએ. ૩૯૫

અર્થ:—હે બંધુઓ! તમે છ જીવ નિકાયના ઉપર
દયાભાવ રાખજો, ધર્મીજનની સોબતમાં રહેજો. કરણુ એટલે
ઇન્દ્રિયોને દમજો એટલે કબજે રાખજો, વળી હૃદયને વિષે
શુદ્ધ ચારિત્રના ભાવ રાખજો. વસ્તુપાલની જેમ સંઘનું ઘણું
બહુ માન કરજો, વળી નિર્મલ જ્ઞાન ગુણુ વધારવાને પુસ્તક
વગેરે લખાવજો, તથા શુભ તીર્થની પ્રભાવના કરજો. આ
પ્રમાણે ચાલીએ તો સંસારમાં રઝળવાનું જરૂર દૂર થાય. ૩૯૫.

આ ગાથામાં શ્રાવક કુટુંબને શિખામણુ આપવાથી શું
ફલ પામે તે જણાવે છે:—

એવી શિખામણુ શ્રાવકો આપી જરૂર કુટુંબને,
પુત્રાદિને ધર્મી બનાવે સાચવે નિજ ફરજને;
વિનય શાંતિ સુસંપ વાધે ધર્મ સંસ્કારો ધણા,
પરિવાર સેવા પણુ લહે ફલ જાણુ શિક્ષા દાનના. ૩૯૬

અર્થ:—ઉપર કહી ગયા તે પ્રમાણે ઉત્તમ શ્રાવકો
પોતાના કુટુંબને શિખામણુ આપીને પુત્ર વિગેરેને ધર્મની
લાગણીવાળા કરે, એમ કરીનેજ પોતાની ફરજ બરોબર

બળવે. આ પ્રમાણે શિખામણુ આપવાથી કુટુંબની અંદર વિનયમાં, શાંતિમાં અને સંપમાં વધારો થાય છે. ધર્મના સારા સંસ્કારો પડે છે. વડીલ શ્રાવકો પરિવાર પાસેથી ઘડપણુ તથા રોગાદિ કારણે સેવાને પણ પામે છે. એ પ્રમાણે ધર્મોપદેશ સંભળાવવાથી ઉત્તમ લાલ મળે છે. ૩૯૬.

કુટુંબને શિખામણુ આપ્યા પછીથી શ્રાવક શયન કરે તે પહેલાંની વિધિ કહે છે:—

દેઈ શિક્ષા એમ શ્રાવક શયન ધરમાં આવતા,
નિદ્રા સમયની પૂર્વનો વિધિ આ પ્રમાણે સાધતા;
ઉત્કૃષ્ટ સંથારા શયન નિજ ધર્મ એ ના ભૂલતા,
તેમ જો ન બની શકે તો શક્તિ ભાવ વિચારતા. ૩૯૭

અર્થ:—એ પ્રમાણે ધર્મોપદેશ આપીને શ્રાવક પોતાના સુવાના ઓરડામાં આવે, ત્યાં નિદ્રા લે તે પહેલાંનો વિધિ આ પ્રમાણે સાચવે તે કહે છે. ઉત્કૃષ્ટપણે શ્રાવક સંથારામાં સૂઈ રહેવાનો પોતાનો ધર્મ ન ભૂલે. પરંતુ જો તે પ્રમાણે શયન ન બની શકે તો પોતાની શક્તિ તથા ભાવનો વિચાર કરી યથોચિત કરે. ૩૯૭.

પ્રભુ દેવ સમરી ચાર શરણાં લેઈ જીવ ખમાવતા,
મરણુ અણુધાર્યું ગણી દેહાદિ વોસિરાવતા;
કદી મરણુ માઝું અચ્ચાનક રાતમાં જો થાય તો,
દેહાદિ સવિહું ત્રિવિધ ત્રિવિધે વોસિરાવું સમરતો. ૩૯૮

અર્થ:—પ્રભુદેવ વીતરાગ જિનેશ્વરનું સ્મરણુ કરી શ્રી

અરિહંત વિગેરે ચારનું ૧ શરણુ અંગીકાર કરે તથા સર્વ જીવોને ખમાવે. વળી મરણુ અણુધાર્યુ આવે છે, આયુષ્યનો ભરોસો નથી એમ માનીને શરીર વિગેરેને વોસરાવે. અહીં એમ વિચારે કે રાતમાં કદાચ માણું અચાનક મરણુ થાયતો હું મારા શરીર વગેરે સર્વ બાહ્ય પદાર્થોને ત્રિવિધે ત્રિવિધે એટલે મન વચન અને કાયાથી કરવું નહિ, કરાવવું નહિ અને અનુમોહવું નહિ એ પ્રમાણે વોસિરાવું છું. ૩૮૮.

કરેલા અપરાધને ખમાવવા માટે કહે છે:—

જે કર્યા અપરાધ મેં તે સર્વ જાણે કેવલી,
હેજે ખમાવું શુદ્ધ ભાવે પ્રભુ તણી સાખે વળી;
છન્નસ્થ મૂઠ મને બધા અપરાધ ના પણ સાંભરે,
તે સર્વમાં મિચ્છામિ દુક્કડ હું દઉં ઇમ ઉચ્ચરે. ૩૮૯

અર્થ:—મેં જે જે અપરાધો કર્યા છે તે સર્વ અપરાધોને પૂજ્યપાદ કેવલજ્ઞાની મહારાજ સંપૂર્ણ જાણે છે તે સર્વ અપરાધોને હેજે એટલે આનંદ પૂર્વક ખરા ભાવથી પ્રભુ ભગવાનની સાક્ષીએ ખમાવું છું. હું તો ચ્છન્નસ્થ છું. મૂઠ છું એટલે મોહનીય કર્મથી ઘેરાએલો છું. તેથી મારાથી થઈ ગએલા બધા અપરાધો (ગૂના) મને ન પણ સાંભરે.

૧ ચાર શરણુ—૧ અરિહંતનું શરણુ ૨ સિદ્ધનું શરણુ, ૩ સાધુનું શરણુ અને ૪ કેવલી કથિત ધર્મનું શરણુ. શ્રી પંચસૂત્રમાં આ આખત વિસ્તારથી કહી છે.

૨ છન્નસ્થ—છન્ન એટલે ઘાતી કર્મ, તેને વિષે રહેલો. અથવા જ્યાં સુધી ઘાતી કર્મનો ક્ષય નથી થયો ત્યાં સુધી સંસારી જીવો છન્નસ્થ કહેવાય.

મને સાંભરતાં હોય તે તથા ન સાંભરતા હોય તે બધા અપરાધો માટે હું મિચ્છામિ દુષ્કર્મં દઉં છું. મન વચન અને કાયાથી ખમાવું છું. એ પ્રમાણે કહે. ૩૯૬.

સર્વ પાપસ્થાનનો ત્યાગ કરવા પૂર્વક નિયમ કરવાનું જણાવે છે:—

સર્વ પાપસ્થાન છંદું સ્થૂલ હિંસા આદિને,
શયન થલથી અલગ ભાગે હું તન્નું ગતિ આદિને;
નવકાર ન ગણું ત્યાં સુધી એવો નિયમ હોજો મને,
મનથી ઇહાં જ્યાણા સમજવો દ્વિવિધ દ્વિવિધે ભંગને. ૪૦૦

અર્થ:—આવા પ્રસંગે સ્થૂલ હિંસા એટલે જીવહાતથી માંડીને અથવા સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત નામના પહેલા પાપસ્થાનકથી માંડીને અઠારે પાપસ્થાનકોનો ત્યાગ કરું છું. તથા માંડે શયનસ્થળ એટલે સૂવાની જગ્યા તે સિવાયની બીજી જગામાં ગતિ આદિને એટલે જવા આવવાનો હું ત્યાગ કરું છું. અને આ નિયમ જ્યાં સુધી હું નવકારમંત્ર ન ગણું ત્યાં સુધી મારે હોજો. આ નિયમ હું દ્વિવિધ ભંગથી એટલે વચન અને કાયાથી ગમનાગમન કરીશ નહિ અને કરાવીશ નહિ એ પ્રમાણે પાળીશ. પરંતુ મનને રોકવું અશક્ય હોવાથી તેની જ્યણા રાખું છું. ૪૦૦.

આ ગાથામાં શ્રાવકને રાત્રે શીયલ પાળવાનું જણાવે છે:—

ઘણું કરીને શ્રાદ્ધ રાતે ધારતા શુભ શીલને,
શીલ ભાવ ટકાવતા તે જેહ નિદે મોહને;

ધર્મવીર બની ખરો હે જીવ ! નિત આ મોહને,
તરછોડજે ના વશ થજે મનના તજી સંકલ્પને. ૪૦૧

અર્થ:—ઘણું કરીને શ્રાવક રાત્રીએ બ્રહ્મચર્ય વ્રતને ધારણ કરે છે. અને આ શીયલવ્રત જેઓ મોહનીય કર્મની નિંદા કરે છે, તેઓ ધારણ કરી શકે છે અને ટકાવી શકે છે. માટે હે ચેતન ! તું સાચો ધર્મવીર બનજે. એટલે તારી પાસે કદાચ મોટી રાજ્યલક્ષ્મી જેવી સાહિબી હોય, તો તેવા પ્રસંગે તેવી સાહિબીમાં મુંઝવું નહિ. તેના મોહથી પવિત્ર શ્રી જ્ઞાનધર્મને છોડી શકાયજ નહિ. ભલે રાજ્યલક્ષ્મી ચાલી જાય. અથવા ભલે તરવારના ઘા સહન કરવા પડે, અથવા યમરાજ ભલે મસ્તક કાપીને લઈ જાય, તો પણ ધર્મવીર સાત્ત્વિક પુરૂષો લગાર પણ ધર્મથી ચલાયમાન થતા જ નથી. તેઓની બુદ્ધિ ધર્મમાંજ નિશ્ચલ હોય છે. કહ્યું છે કે—સપદિ વિલયમેતુ રાજ્યલક્ષ્મી-રુપરિ પતન્ત્વ-થવા કૃપાણધારાઃ ॥ અપહરતુતરયં શિરઃ કૃન્તાતો-મમ તુ મતિ-ર્ન મનાગપૈતુ ધર્માત્ ॥ ૧ ॥ અને આ મહા ભયંકર મોહનીય કર્મ એટલે વેદ મોહનીયનો તું તિરસ્કાર કરજે. મનના અશુભ સંકલ્પનો ત્યાગ કરજે અને તે મોહનીયને વશ થઈશ નહિ. હે જીવ ! તારે યાદ રાખવું કે-ધર્મ-અર્થ-કામ અને મોક્ષ આ ચાર પ્રકારના પુરૂષાર્થમાં અર્થ અને કામ એટલે ધન અને ભોગની લાલસા આ બે તો ગોલ્લઈઆ મહાજન જેવા છે. જેમ ખીજને ત્યાં જમવા જવાને માટે આખરૂદાર માણસને નોંતરાની કે ટીકીટની જરૂર પડે, પણ બેઆખરૂદાર માણસને તેમ નહિ. અર્થ અને કામ બેઆખ-

રૂદાર માણસની જેવા છે. દારૂની જેવા મોહના ઘેનથી ખેલાન અનેલા જીવો અર્થ-કામને માટે જેથી ચીકણું કર્મ બંધાય, તેવી મલિન પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે. તેમાં વસ્તુસ્થિતિ એ છે કે અર્થ (દ્રવ્ય) વિના કામવાસના પોષાય નહિ. આત્મિક દ્રષ્ટિએ એ બંને જરૂર ચાર ગતિમય સંસારમાં રખડપટ્ટી કરાવનારા છે. એમ સમજીને હે જીવ! સાંસારિક લોગથી નિરલિલાષવૃત્તિને ધારણુ કરવી. લોગતૃષ્ણાના સ્વરૂપને સમજીને જે લવ્ય શ્રાવકો તેનાથી (લોગ સેવનાથી) અલગ રહે, તેઓજ નિરલિલાષ વૃત્તિને પામી શકે. આવા આવા અનેક સુદ્દાઓને કેવલજ્ઞાનથી બાણીને પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવે (ચાર જ્ઞાનને ધારણુ કરનારા-વજ્રઋષભનારાચસંઘયણુ અને સમચતુરસ્ત્ર સંસ્થાનવાળા, સોના જેવી દેહને ધારણુ કરનારા, સાત હાથ ઉંચા, છઠ્ઠું છઠ્ઠુંના તપે પારણું કરનાર, સકલવિદ્યા પારગામી, ગોળર ગામમાં જ્યેષ્ઠા નક્ષત્રમાં તેમજ ગૌતમ ગોત્રમાં જન્મેલા, વસુભૂતિ બ્રાહ્મણ અને પૃથ્વી માતાના પુત્ર, એકાવનમા વર્ષની શરૂઆતમાં ભાગવતી જૈન દીક્ષાને સાધનારા, ત્રીસ વર્ષ છદ્મસ્થભાવે વિચરનારા, તથા બાર વર્ષના કેવલીપર્યાયવાળા અને બાણું વર્ષની ઉંમરે નિર્વાણુપદ પામનારા) મુખ્ય ગણુધર શ્રી ગૌતમસ્વામી આદિ લવ્યજીવોને ઉદ્દેશીને લોગતૃષ્ણાને દૂર કરનારી આ પ્રમાણુ ધર્મદેશના ફરમાવી કે-હે લવ્ય જીવો ! પ્રબલ પુણ્યોદય હોય, તો દુર્લભ મનુષ્ય ભવ મળે, તેવા મનુષ્યાવતારને પામીને તમે સાવચેત રહેજો. જરા પણ આળસ પ્રમાદને સેવશો નહિ. કારણુ કે તમારી પાછળ-જન્મ-જરા-મરણુરૂપી ત્રણુ રાક્ષસો ફરે છે. અપ્રમાદ

જીવન ગુજરીએ તોજ એ ત્રણે રાક્ષસોનો ભય દૂર કરી શકીએ. ધર્મી જીવોના રાત દિવસ સફલ ગણાય, અધર્મીના નહિ. સગાં સંબંધીઓ સ્વાર્થ પૂરતીજ સગાઈ સંબંધ રાખે, એમ સમજવું. તેઓના વિશ્વાસે આત્મહિત ન બગાડવું. (૨) મોઢેથી મીઠું બોલવું, અંદર ભાવે સામાને ખાડામાં ઉતારવો, આવી સ્વાર્થી દુનિયાની પદ્ધતિ હોય છે. માટે તમે ચેતીને ચાલજો. (૩) જગતના બાલકપણુ, જીવાની, સંપદા, વિગેરે પદાર્થો ક્ષણભંગુર છે, એમ સમજીને “અત્યારે જીવાનીમાં તો પૈસા કમાવવા જોઈએ, ઘડપણુમાં ધર્મ સાધીશું” આવા શેખશક્તીના જેવા નિરર્થક વિચારો ન કરવા. કારણકે ‘તમે વૃદ્ધાવસ્થાને પામશોજ.’ એમ નક્કી કહી શકાયજ નહિ. આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ કે ઘણાંએ જીવો બાલ્યાવસ્થામાં અને કેઈકે જીવો ભર જીવાનીમાં પણ ઉપક્રમ લાગવાથી મરણ પામે છે. વ્યાજબીજ છે કે લાંબુ જીવન પામવું એ સ્થિતિ પણ પુણ્યશાલી જીવોજ પામી શકે. તેમજ ઘડપણુમાં પણ બધાની એકસરખી સ્થિતિ હોતીજ નથી. એમાં તો જેમ આસામી નબળો પડે, ત્યારે લેણીયાત ચઢી આવે તેવી સ્થિતિ હોય છે. ઘડપણુમાં ખેલાના જેવી શક્તિ પણ ન હોય, અને ઘણું કરીને લોભ-લવલવ-અને લાલચ આ ત્રણ લકારોનો પણ જીવન વધે છે. આવી વૃદ્ધાવસ્થા ધર્મ સાધવાને લાયક કઈ રીતે કહી શકાય? નજ કહી શકાય. (૪) દુનિયામાં ઘણાંએ પદાર્થો (બનાવો) એવા છે કે જે સવારે જોયા તે બપોરે ન દેખાય. જે બપોરે જોયા, તે સાંજે ન દેખાય. આવું અનિત્યપણું નજરે નજર દેખીએ છીએ.

આ બાબત અન્ય દર્શનમાં પણ કહ્યું છે કે—યત્પ્રાતસ્તન્ન મધ્યાહ્ને
 યન્મધ્યાન્હે ન તન્નિશિ ॥ નિરીક્ષ્યતે ભવેઽસ્મિન્ન હિ-પદાર્થાના-
 મનિત્યતા ॥ ૧ ॥ એમ સમજીને કાલનો ભરોસો રાખશો નહિ.
 તમે જે ધર્મનું કામ આવતી કાલે કરવાને ચાહો છો, તે આજેજ
 કરો, એવી રીતે સાંજનું કામ બપોરે અને બપોરનું કામ
 સવારે જલ્દી સાધી લેવું. કારણકે—“ક્ષણાદૂર્ધ્વં ન જાનાતિ-
 કિં વિઘાતા વિઘાસ્યતિ” એટલે ઘડીભરમાં કર્મરાજ આપ-
 ણીને કંઈ સ્થિતિમાં મૂકી દેશે, તેની તલભાર પણ ખબર નથી.
 અચાનક મરણ આવશે. મરણને કોઈની શરમ નહોય. કહ્યું છે કે
 “શ્વઃકાર્યમદ્ય કુર્વીત-પૂર્વાન્હે ચાપરાહ્નિકમ્ ॥ ન હિ પ્રતીક્ષતે
 મૃત્યુઃ-કૃતમસ્ય ન વા કૃતમ્ ॥ ૧ ॥” તથા (૫) હે ભવ્ય જીવો!
 તમને હિંસાદિ પાપ કરવાની કુટેવ પડી છે, તે છોડી દો.
 તેમ કરવાનો ઉપાય એજ છે કે—લોગ તૃણાને સારી પેઠે
 ઝોળખીને એના ભયંકર જીલ્મો ધ્યાનમાં લઈને મનમાં પેસ-
 વાજ ન દેવી. લોગ તૃણાનું સ્વરૂપ ટુંકામાં આ પ્રમાણે
 સમજી લો—અગ્નિમાં ઘણાં લાકડાં નાંખીએ તો એ તે ધરાય
 નહિ, એમ સમુદ્રમાં પણ ઘણીએ નદીઓનું પાણી દાખલ
 થાય, તોએ સમુદ્ર ધરાય નહિ. તેમ ઘણાં લોગો ઘણી વાર
 સેવવામાં આવે, તો પણ (અગ્નિ અને સાગર જેવી) લોગ
 તૃણા ધરાયજ નહિ, ઉલટી એ તો દિવસે દિવસે વધે
 છે અને પાપ કર્મ કરાવીને મૂઠ જીવોને દુર્ગતિના
 દુઃખો પમાડે છે. આ અવસરે તે દુઃખી જીવો કરેલા પાપને
 માટે ઘણા પસ્તાવો કરે છે. પણ હવે શું વળે? કર્મનો
 બંધ પડયા પછી કોઈનું પણ કંઈપણ ડહાપણ ચાલેજ નહિ.

એવું ડહાપણુ જો કર્મને બાંધતી વખતે રાખ્યું હોત, તો આવી કર્ણાજનક બેહાલ સ્થિતિ આવતજ નહિ. આ બાબતમાં દષ્ટાંત એ કે—એક માણસને ભરપૂર તાવ આવ્યો હોય, તે વખતે તેને કફનો પણ વ્યાધિ પૂર જોસમાં છે. આ વખતે તેને દહી ખાવાની ઈચ્છા થઈ. વૈદને પૂછ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું કે “અત્યારે તો અનાજનો દાણો ન લેવાય, તો પછી દહી તો કઈ રીતે લેવાય? તેમાં વળી આ કફનો તાવ છે માટે દહી લેવાનો વિચારજ ન કરવો.” તે છતાં તેણે દહી ખાધું. તાવ વધ્યો. ઘણી વેદના થવા માંડી. સહન થતી નથી. ત્યારે હવે ડાહ્યો થઈને કહે છે કે મેં બહુ મૂર્ખાઈ કરી કે—દહી ખાધું. પણ હવે કહેવું શા કામનું? દહી ખાતી વખતે ભાન રાખવાની જરૂરીયાત હતી. એમ ભોગતૃષ્ણાના ગુલામ બનીને જ્યારે મૂઠ જીવો પાપકર્મ કરે, ત્યારે તેમણે જરૂર ચેતવું જોઈએ. એટલે ભોગતૃષ્ણાનોજ ત્યાગ કરવો. જેથી તેવા પાપકર્મ કરવાનો પ્રસંગજ આવે નહિ. યાદ રાખવું કે કર્મની બાબતમાં બંધ સમય એ સ્વાધીન કાલ છે અને ઉદ્વય સમય એ પરાધીન કાલ છે. કહેવાનો સાર એ છે કે—જેઓ આશાના ગુલામ છે, તેમને આખી દુનિયાની ગુલામગિરી ભોગવવી પડે છે. અને જેઓ આશાને દાસી બનાવે છે, તેમને આખું જગત દાસ બનીને નમસ્કાર કરે છે. એમ તો બીજા દર્શન ગ્રંથોમાં પણ કહ્યું છે કે—“આશાયા યે દાસાઃ—તે દાસાઃ સર્વલોકસ્ય ॥ આશા દાસી યેષાં, તેષાં દાસાયતે લોકઃ ॥ ૧ ॥ (૬) જેમ રાત્રી (રાત) અંધકાર (અંધારા) ને વધારે છે તેમ ભોગતૃષ્ણા

રાગાદિને વધારે છે. અહીં લોગતૃષ્ણા રાત જેવી સમજવી અને રાગાદિ શત્રુઓ એ અંધારાની જેવા સમજવા. ઉત્તમ શ્રાવકોએ લોગતૃષ્ણાને લગાર પણ વધવા દેવી નહિ. કારણ કે તેના પરિણામે એટલે તેને વધારે અવકાશ દેવાથી તે ઘણાં નિંદનીય પાપકર્મ કરાવે છે. તેમજ લોગના સાધન-શબ્દાદિને વારંવાર લોગવવાથી લોગતૃષ્ણા નાશ પામશે, એવું કદી બનેજ નહિ. માટે પાણીમાં ચંદ્રમાનું પ્રતિબિંબ પડે છે, તે જેમ સાચા ચંદ્રમાની જેવું કામ ન કરે, તેમ લોગતૃષ્ણાથી લગાર પણ આત્માનું હિત છેજ નહિ. પરંતુ કેવલ સંસારની રખડપટ્ટીજ કરવી પડે છે. એવું સમજીને હૃદયની ખરી બાદશાહી અંગીકાર કરીને શ્રી જંબુસ્વામી, ધન્યકુમાર, શાલિલદ્ર વિગેરેની માર્ગક બહાદૂર બનીને તેનો (લોગતૃષ્ણાનો) ત્યાગ કરવામાંજ લાલ છે. હે ભવ્યજીવો ! જરૂર યાદ રાખજો કે બીચારા અજ્ઞાની જીવો આ લોગ-તૃષ્ણાને સારી ગણીને સંસારમાં ભમતાં જરા પણ શાંતિ પામતા નથી. આ સંસારી જીવોને કંગાલ અને લિખારી જેવા બનાવનારી આ લોગતૃષ્ણા છે. જ્યાં સુધી એ હૃદય-માંથી ખસતી નથી, ત્યાં સુધી ધર્મક્રિયામાં ખરો આદરભાવ જાગતો નથી. આવું વિચારીને કુલટા નારીની જેવી તે લોગ-તૃષ્ણાને શરીરરૂપી ઘરમાંથી કાઢીને જે ઉત્તમ પુરૂષો મનને વશ કરે, તેઓ સર્વ દુઃખોને દૂર કરીને થોડા સમયમાં મુક્તિપદ પામે છે. આવા પુણ્યશાલી જીવોને તમામ જીવો વંદન-નમસ્કાર કરે, એમાં નવાઈ શી? અને લોગતૃષ્ણાના પંજમાં સપડાયેલા જીવો રાજા રાવણ વિગેરેની માર્ગક

લોકમાં નિંદાપાત્ર બને, એમાં પણ નવાઈ શી ? (૭) ભોગ-
 તૃષ્ણાને અનુકૂલ થવુંજ નહિ, કારણ કે તેમ થતાં લયંકર
 દુઃખો ભોગવવા પડે છે. શાશ્વતા મુક્તિના સુખની ઇચ્છા
 હોય, તો ભોગતૃષ્ણાની સાથે કાયમ પ્રતિકૂલતાજ રાખવી.
 (૮) હે ભવ્ય જીવો ! જેમ લીંબડો કડવો છતાં લીંબડાના
 કીડાને તે મીઠો લાગે, તેમ આ ભોગતૃષ્ણાના પાપેજ
 તમને સંસાર કડવો છતાં સારો લાગે છે, અને મોક્ષ ગમતો
 નથી. જ્યારે તમે તેને દૂર કરશો, ત્યારે જરૂર તમને સંસાર
 ઘૂલના ઢગલા જેવો લાગશે. નારી માત્રનો (સ્ત્રીઓનો) દેહ
 વિષા અને મૂત્ર વિગેરેથી ભરેલો છે, તે છતાં સ્ત્રીના મુખને
 ચંદ્ર જેવું ગણવું, અને તેના દાંતને મચકુંદ કૂલની કલિકા
 જેવા ગણવા, આ બધું ભોગતૃષ્ણાના પ્રતાપેજ સંભવે છે.
 ભોગતૃષ્ણા દૂર કરીએ તો અશુચિના ઢગલા જેવો નારીનો
 દેહ જોઈને લગાર પણ મોહ થાયજ નહિ. બાવીશમા તીર્થ-
 કર શ્રી નેમિપ્રભુ અવધિજ્ઞાનથી ભોગતૃષ્ણાની વિડંબનાઓ
 બાણતા હતા, તેથીજ તેમણે માતા શિવાદેવીને કહ્યું કે-
 રાગીની ઉપર વિરાગભાવ ધારણ કરનારી આ માનવ દેહ-
 ધારી સ્ત્રીને હું આહતો નથી. હું તો મુક્તિરૂપી સ્ત્રીનેજ
 આહું છું કે જે વિરાગી (રાગને દૂર કરનાર) જીવોની ઉપર
 રાગ રાખે છે. (૯) પાંચે ઇન્દ્રિયોને મદદગાર મન છે. ભોગ-
 તૃષ્ણાને દૂર કરીએ, તો જરૂર મન વશ થાય, અને સ્થિર
 થાય. (૯) બંનેમાં મનુષ્યપણું સરખું છે, તે છતાં એક
 માણસ સામાનો દાસ જેવો થઈને નીચ કામ કરે, એ ભોગ-
 તૃષ્ણાનો મહિમા છે. ભોગતૃષ્ણાને ગુલામડી બનાવનારા સંત

પુરૂષો ભલે નિર્ધન હોય, તો પણ સંતોષ-શાંતિરૂપી દિવ્ય ધનને લઈને (તેઓ) ઈંદ્રના પણ નાયક કહેવાય, તેઓ અપૂર્વ શાંતિનો અને અમુક અંશે મોક્ષસુખનો પણ અહીં અનુભવ કરે છે. કહ્યું છે કે-“ નિર્જિતમદમદનાનાં, વાક્કાયમનોવિકાર-રહિતાનામ્ ॥ વિનિવૃત્તપરાશાનામિહૈવ મોક્ષો ન સંદેહઃ ॥૧॥ (૧૦) આસન્ન સિદ્ધિક મહારાજા ચક્રવર્તિઓ પણ છ ખંડની ઋદ્ધિમાં અને ૭૨ હજાર નગરોના અને ૩૨ હજાર મુકુટ-બદ્ધ રાજાઓના અધિપતિપણામાં તથા ચૌદ રત્ન, નવ મહા-નિધિ, ૬૪ હજાર સ્ત્રીઓમાં, વળી ૮૪ લાખ ઘોડા વિગેરે સૈન્યમાં, ૯૬ કોડ ગામના નાયકપણામાં લગાર પણ સુખ માનતા નથી. તેઓ તો કિંપાક ફૂલની જેવા ભોગોને રોગના કારણ માનીને પરમ પવિત્ર સંયમ માર્ગને સ્વીકારે છે અને અપૂર્વ શાંતિ સુખને ભોગવે છે. અને રસ્તામાં જતાં કોઈ પૂછે તો જવાબમાં એજ કહે કે હું ભિક્ષુક છું. તેમ કહેવા-માં જે અપૂર્વ આનંદ માને છે તેવો આનંદ પૂર્વે ‘હું ચક્રવર્તિ રાજા છું’ એમ કહેતાં માનતા ન હતા. એમ ભોગતૃ-ષ્ણાનો ત્યાગ કરવાથી ધન્ય મુનિ આત્મહિત સાધી શક્યા. (એમ અનુત્તરોપપાતિક સૂત્રમાં કહ્યું છે) (૧૧) ધન અને સ્ત્રી આદિ પદાર્થોમાં જે આસક્તિ રાખે છે, તેવીજ અથવા તેથી વધારે લાગણી ભોગતૃષ્ણાને ફર કરીને શ્રી જિનધર્મની આરાધનામાં રાખવી, કે જેથી થોડા ટાઈમે મુક્તિપદ સાધી શકાય. (૧૨) વિષ અને વિષયમાં એક ‘ચ’કાર વધારે છે. એથી એમ સમજવું કે વિષ કરતાં વિષય ભયંકર દુઃખને આપે છે. જેઓ વિષ ખાઈને મરે તેમને

એક લવનું દુઃખ કહેવાય, પણ વિષય તો યાદ આવે તેટલામાં અનેક લવના દુઃખો આપે છે. માટે તેની ચિંતવના પણ નજ કરવી. વિષયના વિચારો અનુક્રમે સંગ, કામ, ક્રોધ, સંમોહ, મતિવિભ્રમ-બુદ્ધિનાશ આદિ વિવિધ સ્થિતિને પમાડીને છેવટે ખૂરી હાલતે મરણ પમાડે છે. કહ્યું છે કે-ધ્યાય-તો વિષયાન્ પુન્સઃ,-સંગસ્તેષૂપજાયતે ॥ સંગાત્સજાયતે કામઃ, કામાત્ક્રોધોઽપિ જાયતે॥૧॥ ક્રોધાદ્ ભવતિ સંમોહઃ, સંમોહાન્મતિ-વિભ્રમઃ ॥ મતિઘ્નંશાદ્ બુદ્ધિનાશઃ, બુદ્ધિનાશાત્પ્રણશ્યતિ ॥ ૨ ॥ (૧૩) આ ભોગતૃષ્ણાએ આર્દ્રકુંવરને સંયમમાર્ગથી પાડી નાખ્યા. અને રાજા રાવણને ભયંકર લડાઈના મેદાનમાં રીબાઈ રીબાઈને ખૂરી હાલતે મારી નાખ્યો, ચોથી નરકની વેદનાના દુઃખો પમાડ્યા. એમ પ્રભુની દેશના સમજીને હે જીવ! તું ભોગતૃષ્ણાને આધીન થઈશ નહિ. ૪૦૧.

દુષ્ટ મોહ રાજા આવા આવા ભયંકર જીલમો કરી રહ્યો છે, તે જણાવે છે:—

જાણું અથીર સંસાર તોયે કિમ તનું નહિ મોહથી,
ધર્મ પામ્યા કષ્ટથી ગુરૂ ઈંદ્રભૂતિ એહથી;
શીલ વીર સ્થૂલીભદ્રને આ મોહ ઘેરો ધાલતો,
પણ નિર્વિકારી જોઈને હેરાન થઈને ભાગતો. ૪૦૨

અર્થ:—હે જીવ! આ સંસારમાં સ્ત્રી, પુત્ર, ધન વગેરે અસ્થિર-નાશવંત છે એ જાણવા છતાં તું તેનો કેમ ત્યાગ કરતો નથી! ખરેખર અસ્થિર જાણવા છતાં મોહને વશ

થએલો તું તેનો ત્યાગ કરી શકતો નથી. વળી માન મોહનીયના વશથી ઈંદ્રભૂતિ ગૌતમ ગણધર મોટા કૃષ્ણી ધર્મ પામ્યા. શીલવીર (શીલવ્રત પાળવામાં અગ્રેસર) શ્રી સ્થૂલીભદ્ર મુનિની આસપાસ આ વેદ મોહનીયે ઘેરો ઘાલ્યો એટલે તેમને મોહવશ કરવાને ઘણા પ્રયત્ન કર્યા. પરંતુ તેમને વિકાર રહિત જોઈને છેવટે તે પોતેજ હેરાન થઈને તેમની આગળથી નાશી ગયો. એટલે સ્થૂલીભદ્રજી આગળ તે કામદેવનું કાંઈ પણ ચાલ્યું નહિ. હે જીવ ! તેવો નિર્વિકારી તું ક્યારે થઈશ ? એમ શ્રાવકે જરૂર વિચારવું જોઈએ. ૪૦૨.

મોહ કોને કોને હેરાન કર્યા ? તે જણાવે છે:—

ભરત મૂકે ચક્ર બાહુબલી ઉપર તજી ટેકને,
બલભદ્ર છ મહિના ઉપાડે ભાઈ કેરા મૃતકને;
પીડા સહીજ ઇલાચીપુત્રે નરક સાધ્યું રાવણે,
એ મોહનાજ વિલાસ સંયમ ખડ્ગથી હણુ તેહને. ૪૦૩

અર્થ:—ભરત ચક્રવર્તીએ પોતાનો નિયમ તજીને પોતાના ભાઈ ઉપર ચક્રરત્ન છોડ્યું, તે દ્વેષરૂપી મોહનુંજ પરિણામ હતું. વળી બલભદ્રે છ મહિના સુધી પોતાના ભાઈ કૃષ્ણ વાસુદેવના મહાદાને પોતાના ખભા ઉપર ફેરવ્યું તે સ્નેહરૂપી મોહનો વિલાસ જાણવો. વળી શેઠના પુત્ર એલાચીપુત્રે નીચ કુળના નાટકીયાઓ સાથે રહીને નૃત્ય કરવાની પીડા સહન કરી, તે કામદેવરૂપ મોહનો ઉદ્દય જાણવો. વળી આજ કામને વશ થઈ પરસ્ત્રી હરણુ કરીને રાવણુ રાજાએ

નરકગતિ પ્રાપ્ત કરી. આવા પ્રકારના મોહનીય કર્મના પુષ્કળ બુલમો?—ચેષ્ટાઓ જાણીને હે જીવ! તે મોહસુલટને ચારિત્ર-રૂપી ખર્જ વડે જરૂર નાશ કરજે. પ્રબલ વૈરાગ્ય લાવને પ્રકટ કરનારી ઇલાચી પુત્રની ખીના ટુંકામાં આ પ્રમાણે સમજવી.

ઇલાવર્ધનપુરમાં રાજા જિનશત્રુ રાજ્ય કરતા હતા. ત્યાં ઇલ નામે શેઠ રહેતા હતા. તેમને ધારિણી નામે સ્ત્રી હતી. ઇલાદેવીની આરાધના કરવાથી ધારિણીને પુત્ર થયો. દેવીના નામે પુત્રનું નામ ઇલાપુત્ર પાડયું. અનુક્રમે મોટો થયો, ત્યારે એક વખત પોતાના મિત્રોની સાથે વન (બગીચા)માં ફરવા ગયો. ત્યાં એક નટડીને જોઈને મોહિત થયો. મિત્રો તેને ઘેર લાવ્યા, પિતાએ તેને ઘણાએ સમજાવ્યો, પણ ન સમજ્યો. છેવટે નટડીને આપવા માટે પિતાએ નટને કહ્યું કે—“જો તું તારી પુત્રી મારા પુત્રને પરણાવે તો પુત્રીના ભારોભાર સોનું આપું.” ત્યારે નટે કહ્યું કે—“આ અમારી પુત્રી, એ તો સોનાનો અક્ષયનિધિ છે” માટે હું તમારા કહેવા પ્રમાણે નહિ કરું. આ સાંભળીને ઇલાચીપુત્ર નટોની સાથે ગયો, નાટક શીખ્યો, અનુક્રમે અનેક ગ્રામ-નગરોમાં નાટક કરતાં કરતાં તે નટ ખેત્રાતટે આવ્યા. ત્યાં તેઓ રાજાની પાસે નાટક કરવા લાગ્યા. તેવામાં રાજા નટડીને જોઈને મોહિત થયો, તેથી તે વારંવાર નાટક કરવા કહેવા લાગ્યો. અવસરે રાજાની આવી ભાવના ઇલાચીપુત્રે જાણી. તેણે દૂરથી નિષ્કામ મુનિરાજને જોયા. તેમની નિર્મલ મનોવૃત્તિ-સદ્વર્ત્ત-

૧—અહં મમેતિ મંત્રોડયં, મોહસ્ય જગદાંધ્યકૃત્ ॥

અયમેવ હિ નરૂર્વૈઃ, પ્રતિમંત્રોડપિ મોહજિત્ ॥૧॥

નનો વિચાર કરતાં કરતાં ઇલાચીપુત્ર ક્ષપકશ્રેણિમાં આરૂઠ થયા. ઘાતિકર્મોને હણીને કેવલજ્ઞાન પામ્યા. કેવલી ઇલાચી પુત્રે દેશના દેતા રાજા વિગેરેને કહ્યું કે—“હું પાછલા ભવે વસંતપુર નગરનો રહીશ બ્રાહ્મણ હતો. મારે મોહની નામે સ્ત્રી હતી. અનુક્રમે અમે બંને જણાએ દીક્ષા લીધી. પણ મોહના ઉછાળાને લઈને માંહોમાંહેની પ્રીતિ છૂટી શકી નહિ. છેવટે મરણ પામીને મારી સ્ત્રી દેવલોકમાં ગઈ. ત્યાં દેવતાઈ સુખ ભોગવીને જ્ઞતિમદ્ કરવાથી તે આ ભવમાં નટડી થઈ. પાછલા ભવના રનેહને લઈને હું તેને જોઈને મોહિત થયો. સંસારરૂપ થીએટરમાં મોહરાજા નચાવે એમ સંસારી જીવોને નાચવું પડે છે. મોહ એ મહાદુઃખદાઈ છે એમ સમજીને પવિત્ર સંયમ સાધીને આત્માને નિર્મલ કરીને મુક્તિપદ મેળવજો” આવી દેશના સાંભળીને રાજા રાણી અને નટડીએ ઇલાચી પુત્રની પાસે દીક્ષા લીધી. નિર્મલ ભાવથી આરાધના કરતાં કરતાં છેવટે કેવલજ્ઞાન પામીને ચારે જણુ મોક્ષપદને પામ્યા. ૪૦૩.

હવે ગ્રંથકાર ભોગતૃષ્ણાથી ભયંકર ખરાબી થાય છે. માટે તેને છોડનારા જીવો ખરા સુખી સમજવા એમ જણાવે છે:—

શ્વાનના ખેહાલ પણ નિર્લજ્જ કામ તણા વશે,
ભોગ તૃષ્ણાની ગુલામી લેઈ મૂર્ખજનો હસે;
ધન્ય ધન્યકુમાર શાલીભદ્ર અતિમુક્તાદિને,
જેઓ થયા નિષ્કામ સુખીયા જીવ તે પથ ચાલને. ૪૦૪

અર્થ:—આ લગ્ન રહિત કામ-વિષય વાસનાને^૧ વશ થવાથી બેહાલ થએલો એટલે દુબળો, શરીર પર ચાંદાવાળો છતાં પણ કુતરો કુતરીની પાછળ દોડે છે. એવી રીતે વિષય વાસનાની ગુલામી લોગવીને મૂર્ખ માણસો તેનાથી રાજ થાય છે. તેવા કામદેવને વશ થએલા પામર જીવોને ધિક્કાર છે. પરંતુ ધન્ય છે તે ધન્યકુમાર, શાલિભદ્ર અને અતિમુક્ત કુમાર વગેરેને કે જેઓ કામ વાસનાથી રહિત થઈને નિર્મલ સંયમ સાધીને સુખી થયા. માટે હે જીવ! તું પણ તેમના માર્ગે ચાલ. ૪૦૪.

હાથા શ્રાવકો ધન્ય કુમારાદિની માફક જરૂર આત્માનું હિત કરેજ. એમ જણાવે છે:—

ધનો રમાના હાસ્યથી છંડીજ આડે નારને,
શ્રમણ થાય સદા સ્મરં બહુભોગી શાલીભદ્રને;
ચરણની ઓછાશથી માલીક હોવે નિજ શિરે,
ધમિ સુણી તે સુરસમા સુખ નાર બત્રીશ પરિહરે. ૪૦૫

અર્થ:—પોતાની સ્ત્રીઓએ કરેલી મશ્કરીથી આડે સ્ત્રીઓનો એક સામટો ત્યાગ કરીને જેણે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું તે ધન્યકુમારનું હું હંમેશાં સ્મરણ કરું છું. તેવીજ રીતે તે શાલિભદ્રનું પણ સ્મરણ કરું છું કે જેણે પૂર્વ ભવમાં

૧ ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા નામની કથામાં પૂજ્ય શ્રી સિદ્ધર્ષિ-ગણિ મહારાજે આ બાબત બહુજ સારૂ વર્ણન કરતાં જણાવ્યું છે કે—
“યેઽનયા રહિતાઃ સન્તઃ, તે વન્દ્યા ભુવનત્રયે ॥ વશે ગતાઃ પુનર્યેઽસ્યાઃ, સાધુમિસ્તે વિગર્હિતાઃ ॥૧॥”

કરેલા સુપાત્ર દાનના પ્રભાવથી ઘણું લોભને પ્રાપ્ત કર્યાં. જેણે દુઃખનો લેશ પણ અનુભવ્યો નહોતો, તે છતાં પોતાની ઉપર શ્રેણિક નામના રાજા માલિક છે એવું સાંભળીને અને ચારિત્રની ઓછાશથી પોતાના ઉપર બીજા માલિકપણું લોભવે છે એવું ગુરૂની પાસે સુણીને દેવતાઈ સુખોને (સુખના સાધનોને) તથા પોતાની બત્રીસે પત્નીઓનો ત્યાગ કરીને જે પવિત્ર ચારિત્રની સાધના કરવા તૈયાર થયો તે શ્રદ્ધ ધર્મવીર શાલિભદ્રને હું નિરંતર યાદ કરું છું. હે જીવ ! તેવા પવિત્ર પંથનો મુસાફર ક્યારે બનીશ. યાદ રાખજે કે નાશવંત શરીરના રક્ષણ માટે ‘બખ્ખે હબ્બર રૂપિયાની દરરોજ પ્રી લેનાર સીવીલ સરજનને બોલાવે, તેણે કહેલી ધર્મબાધક માછલીનું તેલ વિગેરે હલકી દવા વાપરે” તે છતાં સુધારો થવામાં સંદેહ રહેલો છે. માનો કે કદાચ શરીર સુધરે, તો પણ પરભવ જતાં તેને અહીં મૂકીનેજ જવાનું. નાશવંત પદાર્થને માટે આટલી કાળજી અને એકાંત બંને ભવમાં પરમ હિતકારી પ્રભુદેવે કહેલ સંયમ ધર્મની સાધના માટે બીલકુલ કાળજી નહિ. આવું વર્તન તારા જેવા સમજીને શરમાવનાર છે. આવી ભાવનાથી જેમ શાલિભદ્રાદિકે સંયમ સાધ્યું તેમ કરવાને તું પણ તૈયાર થઈ જા. ૪૦૫.

શ્રાવકે વિચારવું કે સંયમની ભાવના થાય તોજ બુદ્ધિ ધોળી થઈ કહેવાય. વાળ ધોળા થાય એથી શું ? એ દષ્ટાંત દર્શને જણાવે છે:—

દેવકીના પુત્ર પદ્મ ભદ્રિલપુરે મુલસા ધરે,
ઉછર્યા દરેક તજી રમા બત્રીશ સંયમ આદરે;

પુરૂષ સાથ હબ્બર થાવચ્ચાસુતે પ્રભુ નેમિની,
પાસે પ્રવ્રજ્યા આહરી ઘૈર્યે હણીને મોહની. ૪૦૬

અર્થ:—હે જીવ ! વસુદેવની સ્ત્રી દેવકીના છ પુત્રો ભદ્વિલપુરમાં સુલસાના ઘરે ઉછરીને મોટા થયા. તેઓએ દરેકે પોતાની બત્રીસ બત્રીસ સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરીને ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. તથા થાવચ્ચાપુત્રે બાવીસમા શ્રી નેમિનાથ પ્રભુની આગળ એક હબ્બર પુરૂષો સાથે મોહરાજનો હિંમતથી નાશ કરીને પ્રવ્રજ્યા એટલે દીક્ષા લીધી. એવું જાણતાં છતાં વિષ્ણુ અને મૂત્રાદિ ખરાબ પદાર્થોથી ભરેલી ચામડાની કોથળી જેવી સ્ત્રી આદિના મોહમાં ફસાઈને આત્મહિત તરફ બેદરકારી શા માટે રાખે છે ? ચાલ, ઉઠ, તૈયાર થઈ જા. થાવચ્ચા પુત્ર વિગેરેની માફક શૂરવીર બનીને સંયમ સાધવામાં કટિબદ્ધ થઈ જા. હે જીવ ! શરમાવા જેવું છે કે જેમ જેમ વાળ ઘોળા થતા જાય, તેમ તેમ બુદ્ધિ ઘોળી થવી જોઈએ, છતાં તેવું રજ પણ દેખાતું નથી. હવે તેમ નજ થવું જોઈએ. ૪૦૬.

ઉપર જાણાવેલ દૃષ્ટાંતો ઉપરથી કેવી ભાવના રાખવી તે કહે છે:—

હે જીવ ! તેઓની પરે નિઃસંગ થઈ માધુકરી,
મુનિવૃત્તિને પામીશ ક્યારે ભાવના ખારે ધરી;
નીચ કેરો સંગ છંડી ગુરૂચરણ રજ અડકતા,
ભવબ્રમણ હરવા સજ્જ ક્યારે થઈશ ? યોગ સુસાધતા. ૪૦૭

અર્થ:—હે આત્મન્ ! આગલી ગાથાઓમાં જણાવેલા ઉત્તમ પુરૂષોની પેઠે તું પણ સંગ રહિત થઈને માધુકરી^૧ એટલે ભમરાની પેઠે ગોચરી ગ્રહણ કરવારૂપ મુનિવૃત્તિ એટલે સાધુ અવસ્થાને ખારે ભાવના વિચારીને ક્યારે ગ્રહણ કરીશ ? નીચ પુરૂષોની સોબત છોડીને ગુરૂના ચરણ કમલની રજને ગ્રહણ કરીને, ચારિત્ર યોગને સારી રીતે સાધતો છતો સંસારની રખડપટ્ટી ટાળવાને તું ક્યારે ઉદ્યમવાળો થઈશ ? આ બાબતમાં શ્રી યોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—“ત્યજન્ દુઃશીલસંસર્ગં ગુરુપાદરજઃ સ્પૃશન્ ॥ કદાઽહં યોગમભ્યસ્યન્-પ્રભવેયં ભવચ્છિદે ॥ ૧ ॥ ૪૦૭.

શ્રાવકે વિચારવું જોઈએ કે હું આવો ક્યારે થઈશ ? એ જણાવે છે:—

મધ્ય રાતે થંભ જાણી કાઉસગ્ગે થીર મને,
બળદ ક્યારે ખંધ ધસશે ? ચાહું એ શુભ સમયને;
હૃદયની શુભ બાદશાહી પાલતા સવિ જીવને,
શાસનરસિક ક્યારે કરીશ ? હે જીવ ઝટપટ ચેતને. ૪૦૮

અર્થ:—વળી એવો સુઅવસર ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ? કે જ્યાં મધ્યરાત્રીએ એકાગ્ર મનથી કાઉસગ્ગમાં મારી તેવા

૧. માધુકરી—જેમ મધુકર એટલે ભમરા ફૂલોમાંથી થોડો થોડો રસ ચૂસે છે. પરંતુ તે ફૂલને પીડા કરતો નથી અને પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે, તેમ મુનિરાજ પણ ધણા ધરેથી થોડો થોડો આહાર ગ્રહણ કરે, જેથી બહોરાવનારને ખેદ ન થાય અને પોતાના શરીરને ટકાવ થાય. આવી રીતે આહાર ગ્રહણ કરવો તે માધુકરી વૃત્તિ કહેવાય.

પ્રકારની સ્થિરતા થાય કે જેથી બળદ મને થાંભલાની જેવો ગણીને પોતાની બાંધ મારી સાથે ઘસે. હે જીવ ! હૃદયની ઉત્તમ બાદશાહી (સાચો ત્યાગ) સાચવતાં છતાં (સાચવીને) સર્વ જીવને જૈન શાસનમાં આસક્ત ચિત્તવાળા ક્યારે કરીશ ? હવે હે ચેતન ! તું જલદીથી સાવધાન થા. કહ્યું છે કે—
મહાનિશાયાં પ્રકૃતે-કાયોત્સર્ગે પુરાદ્ બહિઃ॥ સ્તંભ વત્સકંઘકષ્ણં
વૃષાઃ કુર્યુંઃ કદા મયિ ॥ ૧ ॥ ૪૦૮.

ઉત્તમ શ્રાવકે આવા મનોરથ કરવા જોઈએ તે જણાવે છે:-

જંગલ વિષે પદ્માસને જેસી ધરૂં પ્રભુ ધ્યાનને,
નાના હરિણુ ખોળે રમે બહુ સૂંઘતા મુજ વદનને;
હે જીવ ! તારી શાંતિમય એ શ્રેષ્ઠ સ્થિતિ ક્યારે થશે ?
હર્ષમય એવા ક્ષણે ઝટ મોહ રાજ હારશે. ૪૦૯

અર્થ:-જંગલની અંદર પદ્માસને જેસીને હું પ્રભુનું ધ્યાન એવી એકાગ્રતા પૂર્વક ક્યારે કરીશ ? જેથી નાનાં નિર્દોષ હરણીયાં મારા મુખને સૂંઘતા મારા ખોળામાં નિર્ભયપણે રમત કરે. હે જીવ ! આવા પ્રકારની શાંતિવાળી ઉત્તમ સ્થિતિની પ્રાપ્તિ તને ક્યારે થશે ? આવો આનંદકારી સમય પ્રાપ્ત થાય તો મોહરાજ જલ્દી હારી જ જાય. કહ્યું છે કે—
“વને પદ્માસનાસીનં, ક્રોડસ્થિતમૃગાર્મકમ્ ॥ કદા ધ્રાસ્ય-
ન્તિ વક્ત્રે માં જરન્તો મૃગયૂથપાઃ ॥ ૧ ॥ ૪૦૭.

શત્રુ મિત્ર રમા તૃણે પત્થર અને સોના વિષે,
રત્ન માટી મોક્ષ ભવનમાં સમપણું ક્યારે થશે ?;

માન તિમ અપમાનમાં તિમ સર્પ ને માલા વિષે,
સમ બનેલા જીવ ! તને પ્રભુ નામ લય ક્યારે થશે. ૪૧૦

અર્થ:—હે જીવ ! દુશ્મન તથા મિત્ર, સ્ત્રી તથા ઘાસનો સમૂહ, પત્થર અને સોનું, રત્ન અને માટી, મોક્ષ અને સંસાર આ બધામાં તને સમપણું—સમાન લાવ ક્યારે જાગશે ? આદર સત્કાર તથા અપમાન, સર્પ અને ફૂલની માળાને વિષે સમ—સરખા લાવવાળો બનીને પ્રભુનું નામ જપવામાં તને લીનતા—આસક્તિ ક્યારે થશે ? કહ્યું છે કે—“ શત્રૌ મિત્રે તૃષ્ણે સ્ત્રેણે સ્વર્ગેઽશ્મનિ મળૌ મૃદિ ॥ મોક્ષે ભવે ભવિષ્યામિ નિર્વિશેષમતિઃ કદા ॥ ૧ ॥ ૪૧૦.

શીલલાવને મજબૂત કરવા આવકે આવા વિચારો કરવા જોઈએ એમ જણાવે છે:—

શીલ પોષણ કાજ નારી દેહ ખુબ વિચારવો,
નિર્વાણ કેરી અર્ગળા એ ગંદકીનો ગાડવો;
આરદાન વિશિષ્ટ દેખી વિબુધ મોહી કિમ બને. ?
નિર્મોહ બન ઝટ યાદ કરતાં મહી નેમિ કુમારને. ૪૧૧

અર્થ:—શીલવ્રતના પાલન માટે સ્ત્રીના શરીર સંબંધી ઘણા વિચાર કરવા જોવો છે. કારણ કે સ્ત્રીના શરીરને જોઈને તેના રૂપ, લાવણ્ય, હાવલાવ વગેરેથી ડાહ્યા પુરૂષો પણ ભાન ભૂલીને તેણીને વિષે આસક્ત થાય છે. તેથીજ સ્ત્રીને મોક્ષરૂપી નગરમાં જતાં અર્ગળા એટલે ભૂંગળના જેવી કહેલી છે. વળી એ સ્ત્રીઓનું શરીર અપવિત્ર વસ્તુઓના ગાડવા—ઘડા સમાન છે, કારણ કે તેણીના શરીરમાં મળ,

મૂત્ર, લોહી, હાડકાં વગેરે અશુચિ વસ્તુઓ સિવાય બીજું કંઈ નથી. ફક્ત બહારની ચામડી રૂપી ખારદાન-ઢાંકણાની સુંદરતા છે. તે જોઈને ઉત્તમ પંડિત પુરૂષો તેને વિષે કેમ મોહ પામે? અર્થાત્ જેઓએ સ્ત્રીના અપવિત્ર વસ્તુથી ભરેલા શરીરનું સ્વરૂપ જાણ્યું છે તે ડાહ્યા શ્રાવકો તેમાં મોહ પામતા નથી. માટે નિર્મલ શીલધારી ઓગણીશમા તીર્થંકર શ્રીમદ્દ્વીનાથ તથા બાવીસમા તીર્થંકર શ્રીનેમિનાથના દૃષ્ટાંતો યાદ કરીને હે જીવ! તું પણ જલ્દી વિષય વાસનારૂપી મોહને તજ દેજે. નિર્મોહી નિર્વિકારી બનજે. ૪૧૧.

ઉત્તમ શ્રાવકે બાલ સાધુઓની અનુમોહના આવી રીતે કરવી:—

તે ધન્ય નાની ઉંમરે જે ચરણ પામે રંગથી,
જન્મ સફલો તેમનો હું દાસ પ્રણમું ભાવથી;
જે દિન લઘ્શ ચારિત્રને તે દિવસ ક્યારે આવશે ?
ઉંઘવાના પ્રથમ સમયે શ્રાદ્ધ ઈમિ ભાવે હસે. ૪૧૨

અર્થ:—જેઓ નાની ઉંમરમાં આનંદપૂર્વક ભાવથી ચારિત્રને પામેલા છે તેઓને ધન્ય છે, તેઓનો જન્મ સફળ થયો છે. હું તો તેવા ઉત્તમ પુરૂષોનો દાસ છું. તે મહા પુરૂષોને હું ભાવથી પ્રણામ કરું છું. તેવો ઉત્તમ દિવસ ક્યારે પ્રાપ્ત જશે કે જ્યારે હું પણ તે ચારિત્રને પામીશ. આવા પ્રકારની ભાવના શ્રાવક સૂતી વખતે શરૂઆતમાં ભાવે. ૪૧૨.

શ્રાવકે આ પ્રમાણે અનિત્ય ભાવના ભાવવી જોઈએ:—

ચંપા કુસુમના રંગ જેવી સંપદા નારી તણો,
અનુરાગ પંકજહલ ઉપરના ળિંદુ જેવો સ્વજનનો;
વળી પ્રેમ વીજળી તેજસમ કરિકર્ણુ સમ લાવણ્યનો,
ભપકો નદીના વેગ સમ દેખાય યૌવન દેહનો. ૪૧૩

અર્થ:—આ ધન, દોલત વગેરે સંપત્તિઓ ચંપાના ફૂલના રંગ જેવી છે, અને તે થોડાજ વખતમાં નાશ પામનારી છે. તથા સ્ત્રીની પ્રીતિ તો કમળના પાંદડાં ઉપર રહેલા પાણીના ળિન્દુની જેમ ક્ષણ માત્રમાં નાશ પામનારી છે. વળી માતા, પિતા, પુત્ર, પુત્રી વગેરે કુટુંબીઓનો સ્નેહ વીજળીના ઝળકારા જેવો ક્ષણિક છે. સ્વાર્થ હોય ત્યાં સુધીજ સ્નેહ બતાવવાનો હોય છે. વળી લાવણ્ય એટલે શરીરનું રૂપ-સુંદરતાનો ભપકો તે પણ હાથીના કાનની પેઠે ચંચળ છે. તેમજ શરીરને વિષે પ્રાપ્ત થએલી જીવાની નદીના પૂરની પેઠે થોડાજ વખતમાં વહી જનારી છે. આ બધી વસ્તુઓની અસ્થિરતા જાણીને હે ચેતન! તું આ પદાર્થોમાં ખોટી આસક્તિ રાખીશ નહિ. ૪૧૩.

શ્રાવકે ભવ સ્વરૂપની વિચારણા આ પ્રમાણે કરવી, એ જણાવે છે:—

ભવવૃક્ષ કુસુમ સમા સુતો ખેડી અલોહ તણી રમા,
બંધુજનો છે પાસ જેવા ચેત સમજૂ ટૂંકમાં;
પુત્રાદિ કાજ કરેલ પાપ તણા ફલો મલશે તને,
નિર્લજ્જ જીવ! જાણે છતાં પણ કિમ તજે ન ઉપાધિને. ૪૧૪

અર્થ:—આ ભવરૂપી વૃક્ષના ફૂલ જેવા પુત્રો છે. સ્ત્રી તો લોહા વિનાની છતાં પણ મજબુત બેડી સમાન છે. તથા કુટુંબી જનો તો ફાંસલા જેવા છે, માટે હે જીવ! તું ટુંકા-જીવમાં આ બધું સમજીને ચેતીને ચાલ. પુત્ર, સ્ત્રી વગેરે માટે તું જે જે પાપ કાર્યો કરીશ તેનું ફળ તો તારે એકલાનેજ લોગવવું પડશે. તેમાંથી તેઓ કોઈ પણ ભાગ પડાવવાના નથીજ. માટે હે બેશરમી જીવ! આ પ્રમાણે સંસારનું સ્વરૂપ જાણવા છતાં પણ તું ઉપાધિને કેમ છોડતો નથી? ૪૧૪.

હવે નિદ્રા આવતી વખતે તથા નિદ્રામાંથી જાગી જાય ત્યારે કેવી વિચારણા કરે તે જણાવે છે:—

મૈત્રી પ્રમુખ ચારે અનુત્તર ભાવનાને ભાવતા,
શ્રાદ્ધ લેતા અલ્પ નિદ્રા દેવ ગુરૂ સંભારતા;
નિદ્રાતણે વિચ્છેદ હોતાં એમ મનમાં ભાવતા,
હર છંદી દોષ ભવ વૈરાગ્ય રંગ વધારતા. ૪૧૫

અર્થ:—એવી રીતે સંસારનું અનિત્ય સ્વરૂપ વિચારતાં તથા મૈત્રી^૨ વગેરે ચાર ઉત્તમ ભાવનાઓની ભાવના ભાવતાં ભાવતાં તથા દેવ અને ગુરૂનું સ્મરણ કરતાં કરતાં શ્રાવક થોડી નિદ્રાને લે છે. વળી જ્યારે ઉંઘ ઉડી જાય, અને જાગી જાય ત્યારે રાગ દ્વેષાદિ દોષને છોડીને, વૈરાગ્ય ભાવને વધારતા થકા આ પ્રમાણે (આગલી ગાથામાં કહેવાય છે તે પ્રમાણે) વિચારણા કરે. ૪૧૫.

૧. ચાર ભાવનાઓ આ પ્રમાણે:—૧ મૈત્રી, પ્રમોદ, કાર્ણવ્ય, અને માધ્યસ્થ. આનું સ્વરૂપ પહેલાં કહ્યું છે.

હવે મૈત્રી વિગેરે ચાર ભાવનાનું સ્વરૂપ કહે છે:—

દુરિત કોઈ ન આચરો સઘળા જનો સુખીઆ બનો,
સર્વ પામો સુખ એવા ભાવના મૈત્રી સુણો;
આ ભાવનાવાળો ખમાવે અન્યને પોતે ખમે,
નિજ પર વિષે ના ભેદ માને સર્વને પ્રેમે નમે. ૪૧૬

અર્થ:—‘કોઈ મનુષ્યો કે જીવો પાપ ન કરો અને સર્વે જીવો સુખી થાઓ—સર્વ જીવો સુખ પામો, કોઈ દુઃખ ન પામો’ આવી ભાવના તે મૈત્રી ભાવના સમજવી. આ ભાવનાવાળો પોતે ખમે ને અન્યને ખમાવે, સ્વપરમાં ભેદ ન માને અને સર્વને પ્રેમપૂર્વક નમસ્કાર કરે. ૪૧૬.

હવે પ્રમોહ ભાવનાનું સ્વરૂપ કહે છે:—

સર્વ દોષો ટાળનારા વસ્તુતત્ત્વ વિલોકતા,
ધમિ નાણુ કિરિયા બેઉને નિર્વાણ હેતુ માનતા;
ગુણવંત જનના ધૈર્ય હમ શમ ઉચિતતા ગંભીરતા,
વિનયાદિ ગુણને જોઈને પોતે હરખથી વાંદતા. ૪૧૭
આવો પધારો આસને મીઠાં વચન ધમિ ઉચ્ચરે,
ગુણ પામવા તે પૂજ્યના ગુણના વખાણુ સ્તુતિ કરે;
દ્રવ્ય ભાવે ભક્તિ કરતાં હર્ષ સાચો મન ધરે,
એ ભાવના સુપ્રમોહની શ્રાવક પ્રભાતે ઉચ્ચરે. ૪૧૮

અર્થ:—સર્વ દોષોને તજનારા, વસ્તુતત્ત્વનો વિચાર કરનારા, તેમજ જ્ઞાન-ક્રિયા બંનેને મોક્ષના હેતુપણે માનનારા એવા ગુણીજનના ધૈર્ય, ઈદ્રિયદમન, શાંતિ, ઉચિતતા,

ગંભીરતા અને વિનયાદિ ગુણો જોઈને કહે કે—આવો, પધારો, આ આસને બિરાજો. આવાં મીઠાં વચનો બોલે અને તેવા ગુણુ પામવા માટે તે ગુણીજનોના વખાણુ કરે—સ્તુતિ કરે, દ્રવ્યભાવથી ભક્તિ કરે અને મનમાં સાચો હર્ષ ધારણુ કરે. આવી ભાવનાને પ્રમોદ ભાવના કહીએ. શ્રાવક દરરોજ પ્રભાતે આ ભાવના ભાવે—તે સંબંધી વિચાર કરે. ૪૧૭-૪૧૮.

હવે કરુણા ભાવનાનું સ્વરૂપ કહે છે:—

નિજ કર્મના ઉદ્દયે થયા દુઃખિયા જનોને જોઈને,
ભવજલધિ તરવા તુંબડા એ એમ દિલમાં ભાવીને;
કરુણા કરે એ ભેદથી નિજ દ્રવ્યના ભોગે કરી,
પરને બચાવે દ્રવ્ય કરુણા પાળવી હોંશે કરી. ૪૧૯

નહિં ધર્મ પામેલા જનોને શુદ્ધ ધર્મ પમાડવો,
જિન ધર્મ પામેલા જનોને સ્થૈર્ય ભાવ પમાડવો;
પ્રેમપૂર્વક શાંતિથી નિત સ્મરણા મુખે કરી,
પૂર્ણ ઉત્સાહી બનાવે ભાવના કરુણા ખરી. ૪૨૦

અર્થ:—પોતપોતાના પૂર્વબદ્ધ કર્મના ઉદ્દયવડે દુઃખિયા થયેલા જીવોને જોઈને, ભવસમુદ્ર તરવા માટે આ કરુણા—દયા તુંબડા સમાન છે, એમ દિલમાં વિચારીને પોતાના દ્રવ્યના ભોગે કરીને પણ એવા જીવો ઉપર બંને પ્રકારની દયા કરે એટલે પ્રથમ તો એવા જીવોને શરીર વિગેરેના દુઃખમાંથી બચાવે. આ પ્રમાણે હોંશથી કરવું તે દ્રવ્ય કરુણા કહેવાય છે.

હવે ભાવકરુણા કહે છે—ધર્મ નહીં પામેલા જીવોને શુદ્ધ ધર્મ પમાડવો અને જૈનધર્મ પામેલાઓને ધર્મમાં સ્થિર કરવા. પ્રેમપૂર્વક શાંતિથી નિરંતર આવી ભાવના ભાવીને જે પોતાના આત્માને એવા કાર્યમાં પૂર્ણ ઉત્સાહી બનાવવો તેને કરુણા ભાવના કહે છે. ૪૧૯-૪૨૦.

અજ્ઞાનથી શાસ્ત્રો પ્રવર્તાવે કરી કુવિકલ્પના,
પોતે ડૂબે પરને ડૂબાવે દેઘ ખોટી દેશના;
કરુણાજનક તે દીન જીવો એ પ્રવૃત્તિ છોડીને,
સન્માર્ગ પામે એમ ભાવો નિત્ય કરુણાભાવને. ૪૨૧

પ્રભુ વીરજિન મરીચિ ભવે ઉન્માર્ગ કેરી દેશના,
દેઘ જે ભવમાં ભમે સાગર સુધી બહુ કાળના;
તો પાપપુન્ને બાંધનારા આ બિચારા જીવની,
શી ગણુત્રી એમ ભાવો ભાવના એ દીનની? ૪૨૨

અર્થ:—અજ્ઞાનવડે કુવિકલ્પવાળા પાપશાસ્ત્રો જગતમાં પ્રવર્તાવે અને ખોટી દેશના આપીને પોતે ડૂબે ને બીજાને ડૂબાડે, એવા જીવો કરુણા ભાવવા જેવા છે. એવા દીન જીવો પોતાની આવી પાપપ્રવૃત્તિ છોડીને સન્માર્ગ પામે, એમ નિરંતર વિચારવું તે કરુણા ભાવના બાણવી.

જીવો વીર પરમાત્માનો જીવ પણ મરીચીના ભવમાં અને ત્યાર પછીના ભવોમાં પણ ઉન્માર્ગની દેશના આપીને બહુ કાળ સુધી—એક કોડાકોડ સાગરોપમ પર્યંત સંસારમાં ભમ્યો, તો પછી આ બિચારા પાપના પુન્નેને એકત્ર કરનારા

જીવોની તેની પાસે શું ગણત્રી છે? આ પ્રમાણે વિચારવું તે કરુણા ભાવના સમજવી. ૪૨૧-૪૨૨.

વળી કરુણા ભાવના વિષેજ વિશેષ કહે છે:—

ભોગ સાધન પામવાને દોડધામ કરે ઘણી,
જે મળ્યા તે ભોગવી તૃષ્ણા ધરે ઊરમાં ઘણી;
વળી જેહ જન હિતકારી વસ્તુ કોઈ દિન ના સેવતા,
અહિત વસ્તુ ના તજીને વિવિધ ખીડા પામતા. ૪૨૩

ધન પામવા ખીડા સહે પામેલ દ્રવ્ય બચાવવા,
ખીડા સહે વપરાય તો સંકલ્પ કરતા નવનવા;
લાલ્ય લાગે ચોર ચોરે રાજદંડે ધન જતાં,
વિવિધ ખીડા ભોગવે તે આર્તજન જિન ખોલતા. ૪૨૪

તેવા જનોને જેઠ આ ચંચળ હૃદયના માનવો,
બહુ કાળ વિષયો ભોગવે તોયે વિકલ્પ કરી નવો;
સંતોષ પામે ના બિચારા માખી જિમ બળખા વિષે,
ચોંટે વિષય બળખા વિષે ચોંટી જીએ ચારે દિશે. ૪૨૫

પંથે કયે તે આર્તજનને પ્રશમ અમૃત પાઈને,
વીતરાગપણું હું તો પમાડું ચરણપંથે જેડીને;
એવો સમય પામીશ જ્યારે સફળ તે દિનરાતને,
માનીશ ભાવો એમ કરુણા ભાવનાના ભેદને. ૪૨૬

તીર્થંકરપણું પ્રાપ્ત કરાવનારી અનુપમ કરુણા ભાવના
બતાવે છે:—

અર્થ:—આ જગતના જીવો ભોગના સાધનો મેળવવાને માટે ઘણી દોડાદોડ કરે છે. જે મળે છે તે ભોગવે છે અને તેની તૃષ્ણા હૃદયમાં વધારતાજ જાય છે. વળી પોતાને હિતકારી વસ્તુને કોઈ દિવસ સેવતા નથી તેમ અહિતકારી વસ્તુ તજતા નથી તેથી ઘણી પીડા પામે છે. વળી ધન મેળવવા માટે ઘણી પીડા સહે છે, પામેલાનું રક્ષણ કરવા માટે પણ ઘણી પીડા સહે છે અને તેમાંથી વપરાય છે તો અનેક પ્રકારના સંકલ્પ-વિકલ્પ કરે છે. તેમજ અગ્નિ લાગવાથી, ચોરના ચોરી જવાથી કે રાજદંડ થવાથી જ્યારે ધન જાય છે-નાશ પામે છે ત્યારે પણ તે આર્તજનો ઘણી પીડા સહન કરે છે એમ જિનેશ્વર કહે છે. તેવા મનુષ્યો બહુ કાળ સુધી વિષયો ભોગવે છે છતાં નવા નવા વિકલ્પો-ઈચ્છાઓ કરે છે. સંતોષ પામતા નથી. તે બિચારા માખી જેમ બળખામાં ચોટે છે અને પછી ચારે દિશા તરફ ચકળવકળ જોયા કરે છે. તીર્થંકર થનાર જીવ આવા જીવોને જોઈને વિચારે છે કે-‘આવા સંસારમાં પીડાતા જીવોને કઈ રીતે પ્રશમામૃત પાઈને અને ચારિત્રને માર્ગે જોડીને વીતરાગપણું પમાડું? હું જ્યારે એવો સમય પામીશ ત્યારે તે દિવસને તેમજ રાત્રીને સફળ માનીશ.’ હે જીવો! તમે પણ આવી અપૂર્વ કરુણા ભાવના ભાવો કે જેથી તમે પણ તેથી થતો અપૂર્વ લાલ મેળવો. ૪૨૩ થી ૪૨૬.

વળી એજ ભાવના ભાવે છે કે:—

વિવિધ ભયના હેતુથી બીકણુ બનેલા બાળને,
તિમ વૃદ્ધને નિર્ભય બનાવું નિત પમાડી ધૈર્યને;
અન્યને ના ત્રાસ દેતાં ભય દીયે ના જે નરા,
તેઓ ન પામે ત્રાસ ભય ને સંકટો વળી આકરા. ૪૨૭
મરણ સન્મુખ જે રહેલા સ્વધન આદિ વિયોગને,
ગણતાં અનિષ્ટ મરણતણાં જે ભોગવે બહુ દુઃખને;
ભય ટાળનારા જિન વચનને સંભળાવી તેમને,
નિર્વાણ લાયક હું બનાવું એમ કરુણા ભાવને. ૪૨૮

અર્થ:—વિવિધ પ્રકારના ભયના હેતુ પ્રાપ્ત થવાથી બીકણુ બની ગયેલા મનુષ્યોને—બાળકને તેમજ વૃદ્ધને નિર્ભય બનાવું, તેમને નિરંતર ધીરજ આપું, તેમને સમજાવું કે— ‘અન્ય જીવોને જે ત્રાસ કે ભય આપતા નથી તેઓ ત્રાસ કે ભય તેમજ આકરા સંકટો પામતા નથી.’

વળી મરણને સન્મુખ થયેલા જે મનુષ્યો સ્વધન આદિને વિયોગ થવાના કારણે મરણને અનિષ્ટ માને છે અને બહુ પ્રકારના માનસિક તેમજ કાયિક દુઃખો ભોગવે છે, તેને સર્વ ભયને ટાળનારા એવા જિનવચનો સંભળાવીને નિર્વાણને—મોક્ષને લાયક બનાવું. આવી કરુણા ભાવના નિરંતર ભાવવી. ૪૨૭-૪૨૮.

હવે ચોથી માધ્યસ્થ ભાવના સંબંધી કહે છે:—

ઋષિ નારની હત્યા કરે જે બાળની હત્યા કરે;
ખાતાં અલક્ષ્ય અપેય પીએ દેવગુરુ નિંદા કરે;

ખોટી બડાઇ નિજતણી જે જન કરે પર તેહના,
રાખે ઉપેક્ષા ભાવ તે માધ્યસ્થતાની ભાવના. ૪૨૯

અર્થ:—જે મનુષ્યો ઋષિહત્યા કરે, સ્ત્રીહત્યા કરે,
બાળહત્યા કરે, અલક્ષ્યનું ભક્ષણ કરે, અપેયનું પાન કરે,
દેવગુરુની નિંદા કરે અને પોતાની ખોટી બડાઇ કરે એવા
જનોની જે ઉપેક્ષા કરવી તે માધ્યસ્થભાવના કહેવાય છે. ૪૨૯.

ઉત્તમ મનુષ્યો વિચાર કરે છે:—

જિનધર્મથી સૂકાયતો હું ચક્રીપણું ના વાંછતો,
જિનધર્મથી વાસિત થયેલું દાસપણું હું ચાહતો;
જિનધર્મહીણા ચક્રીઓ બહુ ઘોર પાપો આચરી,
નરકે રીભાયે તેહની એ ચક્રિતા ગણું ના ખરી. ૪૩૦

અર્થ:—જૈન ધર્મથી રહિત એવું ચક્રીપણું પણ હું
ઇચ્છતો નથી, પરંતુ જિનધર્મવાસિત દાસપણું હું ઇચ્છું
છું; કારણ કે જૈનધર્મ રહિત એવા ચક્રીઓ અનેક પ્રકારના
ઘોર પાપો કરીને સુભૂમ ને બ્રહ્મદત્ત ચક્રીની જેમ નરકે બંધ
છે અને ત્યાં અનેક પ્રકારના દુ:ખોથી રીભાય છે તેથી તેવા
ચક્રીપણાને હું સાચું ચક્રીપણું માનુંજ નહીં. ૪૩૦.

લાભાન્તરાયતણા જ ઉદ્દયે જીવ દાસપણું લહે,
જિન ધર્મની શુભ સાધનાથી કર્મ આઠે ઝટ દહે;
ઇમ ભાવના નિત ભાવતા તિમ તે પ્રમાણે વર્તતા,
પુષ્કળ જનો શુભ કર્મ આંધે નિર્જરા પણ સાધતા. ૪૩૧

અર્થ:—લાભાંતરાયના ઉદયથી આ જીવ દાસપણું પામે છે અને જૈન ધર્મની સારી રીતે આરાધના-સાધના કરવાથી જીવ આઠે પ્રકારના કર્મોને અલ્પ કાળમાં બાળી નાખે છે. આવી ભાવના નિરંતર ભાવતાં અને તે પ્રમાણે વર્તતાં અનેક લબ્ય જીવો શુભ કર્મ બાંધે છે અને નિર્જરા પણુ કરે છે. ૪૩૧.

હવે આયુષ્યના ઉપક્રમ સંબંધી કહે છે:—

આયુષ્યના ઉપક્રમનું વર્ણન

બીજા ભવે પણ ભોગવે આયુ વિના સવિ કર્મને,
આયુષ્ય બાંધ્યું જેહ ભવનું ભોગવે ત્યાં તેહને;
જેના બળે ઇચ્છા છતાં ન જવાય બીજા ભવ વિષે,
બેડી સમા તે આયુના બે ભેદ જિનશાસન વિષે. ૪૩૨

અર્થ:—આયુ વિનાના બીજા સાત કર્મો આગામી ભવોમાં પણ ભોગવાય છે, પરંતુ આયુકર્મ તો જે ભવનું બાંધ્યું હોય તેજ ભવમાં ભોગવાય છે. વળી જેના બળથી અન્ય ભવમાં ઇચ્છા છતાં પણ જઈ શકાતું નથી એવું બેડી સમાન જે આયુ કર્મ તેના શાસ્ત્રકારોએ સોપક્રમી ને નિરુપક્રમી એવા બે ભેદ કહ્યા છે. ૪૩૨.

લાગે ઉપક્રમ જેહમાં તે આયુ સોપક્રમ કહ્યું,
ઉપક્રમ વિનાનું જેહ તે આયુ નિરુપક્રમ કહ્યું;
જેથી ઘટે આયુષ્ય તે કારણ ઉપક્રમ જાણિયે,
પરિણામ આદિ ઉપક્રમો તે સાત છે ઇમ જાણિયે. ૪૩૩

અર્થ:—જે આયુને ઉપક્રમ લાગી શકે છે તે આયુ સોપક્રમી કહેવાય છે અને જેને ઉપક્રમ લાગી શકતો નથી તે આયુ નિરુપક્રમી કહેવાય છે. જેનાવડે આયુષ્ય ઘટે તેને ઉપક્રમ કહે છે. એવા ઉપક્રમ આયુષ્યને અંગે પરિણામાદિ સાત પ્રકારના કહ્યા છે. ૪૩૩.

તે સાત પ્રકાર કહે છે:—

ત્રિવિધ અધ્યવસાય^૧ કારણ^૨વેદના^૩તિમ^૪સ્પર્શથી,
ભોજન^૫પરાઘાતે^૬કરીતિમવિકૃતશ્વાસો^૭ધ્વાસથી^૮;
આ જીવ થોડો કાળ જીવન ભોગવે ઈમિ જાણજે,
એથી બચી જિનધર્મ ઉત્તમ પૂર્ણ હોંશે સાધજે. ૪૩૪

અર્થ:—૧ ત્રણ પ્રકારના રાગ, સ્નેહ ને ભયના અધ્યવસાયથી, ૨ કારણ એટલે વિષ-શસ્ત્રાદિ નિમિત્તોથી, ૩ અત્યંત વેદનાથી, ૪ સર્પાદિના વિષકન્યા વિગેરેના સ્પર્શથી, ૫ અતિ ભોજનથી, ૬ જબરો પરાઘાત-ઉપઘાત લાગવાથી અને ૭ વિકૃતપણે ઘણા શ્વાસોશ્વાસ લેવાથી. આ સાત કારણોથી જીવ બાંધેલા આયુ કરતાં ઓછું આયુ ભોગવે છે—બાંધેલ સ્થિતિ કરતાં થોડા કાળમાં મરણ પામે છે. એમ જાણીને તેનાથી બચવા સાડ પૂરી હોંશથી ઉત્તમ એવા જૈન ધર્મનું આરાધન કરજે. ૪૩૪.

વળી આ વિષયમાંજ વધારે સમજાવે છે:—

જે બંધસમયે શિથિલ બાંધ્યાંત્યાં હુવે અપવર્તના,
આયુતણી પેરે બીજા તે કર્મ સોપક્રમ ઘણા;

ભોગવાયે અદ્વકાળે બાહ્ય ઉચિત નિમિત્તથી,
દૃષ્ટાંત બળતાં દોરડાનું જાણુજે સિદ્ધાંતથી. ૪૩૫

અર્થ:—જે કર્મ બાંધતી વખતે શિથિલ બાંધ્યા હોય તેનીજ અપવર્તના થઈ શકે છે. આયુકર્મની જેમ બીજા પણ બધા કર્મોની અપવર્તના થાય છે. બાહ્ય નિમિત્તને લઈને જે કર્મ બાંધેલ સ્થિતિ કરતાં અદ્વકાળે ભોગવાઈ જાય તેને અપવર્તના કહે છે. એને માટે બળતા દોરડાનું દૃષ્ટાંત સિદ્ધાંતમાંથી જાણી લેવું. તે દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે:—જેમ લાંબું કરેલું દોરડું એક છેડેથી સળગાવતાં લાંબે કાળે આખું બળી રહે છે અને તે દોરડાને જે ભેળું કરીને સળગાવ્યું હોય તો થોડા વખતમાં બળી જાય છે. તેમ કર્મોના પ્રદેશો તો બધા ભોગવવા પડે છે, પરંતુ સ્થિતિની અપવર્તના થવાથી ભોગ કરેલા દોરડાની જેમ થોડા વખતમાં ભોગવાઈ જાય છે. ૪૩૫.

એજ વાત કાવ્યમાં કહે છે:—

બહુવાર લાગે સળગતાં છૂટી કરેલી રજ્જુને,
વાર થોડી સળગતાં ભેળી કરેલી રજ્જુને;
એ ભાવ સોપકમતણો ભાખ્યો વિશેષાવશ્યકે,
સાવચેતી રાખનારા દીર્ઘ આયુ ધરી શકે. ૪૩૬

અર્થ:—છૂટી લાંબી કરેલી દોરડીને સળગતાં ઘણી વાર લાગે અને ભેળી કરેલી દોરડીને સળગતાં થોડી વાર લાગે.

આ પ્રમાણે સોપક્રમ કર્મોના ભાવ શ્રી વિશેષાવશ્યકમાં કહેલો છે. જેઓ સાવચેતીથી વર્તનારા હોય છે તેઓ દીર્ઘ આયુ ભોગવી શકે છે. ૪૩૬.

આંધસમયે તીવ્ર ભાવે બદ્ધ કર્મ અનુક્રમે,
ભોગવાયે તેમ હોતાં ભૂરિ કાળ વ્યતિક્રમે;
સ્થિતિનો ઘટાડો રસતણો જેમાં કદી ના સંભવે,
આંધ્યા પ્રમાણે ભોગવે તે આયુ નિરૂપક્રમ હુવે. ૪૩૭

અર્થ:—આંધતી વખતે જે કર્મ તીવ્ર ભાવે આંધ્યું હોય તે અનુક્રમે ભોગવાય છે, તેથી તે ભોગવતાં ઘણો કાળ વ્યતિક્રમે છે. જે આંધેલા કર્મમાં રસ કે સ્થિતિનો ઘટાડો (અપવર્તના) કદી પણ ન થાય-ઉપક્રમ લાગ્યા છતાં પણ ઘટે નહીં તે આયુ તેમ જ બીજાં કર્મો નિરૂપક્રમ કહેવાય છે. તે આંધ્યા પ્રમાણેનીજ સ્થિતિએ ભોગવાય છે. ૪૩૭.

પુષ્કળ નરો તિર્યચ એવા જેમનું આણુચિંતવ્યું,
મૃત્યુ ઉપક્રમ લાગતાં હોવે પ્રભુએ એમ કહ્યું;
ત્રિવિધ અધ્યવસાય તે એ રાગના તિમ સ્નેહના,
ભયના કુઅધ્યવસાય ઇમિ ત્રણ ભેદ જાણો તેહના. ૪૩૮

અર્થ:—પુષ્કળ મનુષ્યો ને તિર્યચો^૧ એવા હોય છે કે જેમનું મૃત્યુ ઉપક્રમ લાગતાં આણુચિંતવ્યું-અચાનક થાય છે, એમ પ્રભુએ કહ્યું છે. તે પ્રથમ અધ્યવસાયરૂપ ઉપક્રમ ત્રણ

૧ દેવ ને નારકી જીવોનું આયુ નિરૂપક્રમ હોય છે, અને તેની અપવર્તના થતી નથી.

પ્રકારનો કહ્યો છે. રાગના, સ્નેહના તેમજ ભયના નિમિત્તથી આયુષ્ય ઘટે છે-તૂટે છે. ૪૩૮.

હવે તે ત્રણે પ્રકાર વિવરીને કહે છે:—

અતિરાગ તિમ અતિસ્નેહ ભય પણ મૃત્યુહાયક જાણજે,
બહુ રાગ કરતાં પરબવાળી નાર સમ સ્થિતિ જાણજે;
જળપાન કરવા પરબ ઉપરે એક માનવ આવિયો,
પરબવાળી નારને બહુ રાગ જોતાં જાગિયો. ૪૩૯

જળ પી જતાં તે પુરૂષ બાબુ નાર તે બહુ દેખતી,
આઘો જતાં ના દેખવાથી મરણુ ખૂરુ પામતી;
કામકેરૂં પ્રબળ સાધન રાગ ઇમ જિનવર કહે,
રાગી માનવ કામની અંતિમ દશા મૃત્યુ લહે. ૪૪૦

અર્થ:—હે જીવ ! અતિરાગ, અતિસ્નેહ અને અતિ-ભયને મૃત્યુહાયક જાણજે—સમજજે. બહુરાગ કરવાથી પરબવાળી-ની જેવી સ્થિતિ થાય એમ ધ્યાનમાં રાખજે. એક પરબે જળપાન કરવા કોઈ અતિ સુંદર પુરૂષ આવ્યો. તેને જોતાં પરબવાળીને તેના ઉપર બહુ રાગ ઉત્પન્ન થયો. પેલો પુરૂષ જળ પીને જતાં પરબવાળી તેના તરફજ એકીટશે જોઈ રહી. જ્યારે તે પુરૂષ નજરથી દૂર થયો ત્યારે અતિરાગના આઘા-તથી તે પરબવાળી મરણુ પામી. જિનેશ્વરે કહ્યું છે કે—રાગ એ કામેત્પત્તિનું પ્રબળ સાધન છે, તેથી અતિરાગી મનુષ્ય આવે પ્રસંગે કામની છેલ્લી-દશમી મૃત્યુદશાને પામે છે.

૪૩૯-૪૪૦.

હવે તે કામની દશ દશાઓ કહે છે:—

તે કામની છે દશ દશાઓ પ્રથમ ચિંતવના કરે;
બીજી દશા તે જાણવી જે દેખવા ઇચ્છા કરે;
લાંબા નિસાસા નાખવા એ જાણવી ત્રીજી દશા,
તાવ આવે એહ ચોથી તનુ દહે પાંચમ દશા. ૪૪૧

ભોજન ઉપર હોવે અરુચિ છઠી દશા પ્રભુ ખોલતા,
સાતમી મૂર્છા કહી તિમ આઠમી છે ઘેલછા;
ખેશુદ્ધિ નવમી મરણ પામે એહ દશમી જાણિયે,
મૂળ કારણ રાગ સવિનું તિણુ એ રાગ ન રાખિયે. ૪૪૨

અર્થ:—કામની દશ દશા આ પ્રમાણે છે—પ્રથમ તે જોના પર રાગ થયો હોય તેની ચિંતવના કર્યા કરે, પછી બીજી દશામાં તેને વારંવાર જોવાની ઇચ્છા કરે, ત્રીજી દશામાં તેના વિરહથી—તેને ન જોવાની લાંબા નિસાસા મૂકે, ચોથી દશામાં તાવ આવે અને પાંચમી દશામાં શરીરમાં દાહ થાય, છઠી દશામાં ભોજન ઉપર અરુચિ થાય, સાતમી દશામાં મૂર્છા આવે અને આઠમી દશામાં ગાંડપણ થઈ જાય—ઘેલો બની જાય, નવમી દશા પ્રાપ્ત થતાં ખેશુદ્ધિ થઈ જાય અને દશમી દશા પ્રાપ્ત થતાં મૃત્યુ પામે. આ બધાનું મૂળ કારણ રાગ છે તેથી તીવ્ર રાગ કોઈની ઉપર ન રાખવો એમ શ્રી જિનેશ્વરે કહ્યું છે. ૪૪૧-૪૪૨.

હવે બહુ સ્નેહ કરવાથી આયુનો ક્ષય થાય છે તે બતાવે છે:—

બહુ સ્નેહ કરતાં આયુનો ક્ષય આ પ્રમાણે જાણજે,
 સાર્થવાહી નારને દષ્ટાંતરૂપે જાણજે;
 પરદેશથી પતિ આવતાં તે નારને પતિ ઉપરે,
 નેહ કેવો તે પરીક્ષા કાજ મિથ્યા ઉચ્ચરે. ૪૪૩.

તુજ આજ કંત મરી ગયો એવા વયણ સુણતાં છતાં,
 તેજ સમયે મરણ પામી સ્નેહ અતિશય રાખતાં;
 સાર્થવાહ મરણ લહે નિજ સ્ત્રી મરી ઇમ સાંભળી,
 નેહ ખૂરો જાણીને ના રાખજે દિલમાં જરી. ૪૪૪

અર્થ:—‘બહુ સ્નેહથી પણ આયુનો ક્ષય થાય છે એમ જાણજે. તેના પર સાર્થવાહીનું દષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે— એક સાર્થવાહને અને તેની સ્ત્રીને અત્યંત સ્નેહ હતો. સાર્થવાહ પરદેશ ગયો હતો. તે પરદેશથી આવ્યો તે પ્રસંગે તેમના સ્નેહની પરીક્ષા કરવા સાઝ એક માણસે સાર્થવાહની સ્ત્રી પાસે આવીને ખોટી રીતે કહ્યું કે—‘આજે તારો સ્વામી મરણ પામ્યો’ તે સાંભળતાં તેજ સમયે સાર્થવાહની સ્ત્રી મરણ પામી. પછી સાર્થવાહ પણ પોતાની સ્ત્રીને મરણ પામેલી સાંભળીને મરણ પામ્યો. બહુ સ્નેહ રાખવાથી આ પ્રમાણે આયુનો ક્ષય થાય છે તે ઉપર આ સાર્થવાહ-સાર્થવાહીનું દષ્ટાંત સાંભળી સ્નેહને મહાખૂરો જાણીને હે જીવ! તું તેને દિલમાં રાખીશ નહીં. ૪૪૩-૪૪૪.

हुवे अतिलयथी थता मृत्यु उपर दृष्टांत कडे छे:—

अतिलय थटाडे आयुने दृष्टांत गजसुकुमाणुं,
लघु लाघ ते नृप कृष्णुना धम वयणु अष्टम अंगनुं;
वर्ग त्रीजभां कछुं श्री नेमिनाथ जिनेश्वरा,
द्वारिका नगरी पधारै कृष्णु नृप रुचिधर भरा. ४४५

लघुलाघ साथे लेध वंहनकाज होशे आवता,
भ्रलुदेशना सुणुतां ज गजसुकुमाल संयम लावता;
भातापिताने विनयथी संयम विचार जणावता,
संसारभांडे राभवाने तेह पणु समजवता. ४४६

राज करीश ऐवुं कही नृप कृष्णु पणु समजवता,
विनयपूर्वक वार त्रणु लघुलाघ उत्तर आपता;
कामभोग विपाक हारुणु दुर्गतिने आपता,
संसारने शमशानिया लहुं समो भतलावता. ४४७

तुज राज्यलक्ष्मी ऐक दिननी देभवानी याहना,
पूर्ण कर ऐ पुत्र ! ऐवां वयणु भाता जनकना;
भातापिताना आग्रहे ते ऐक दिन राजपणुं,
श्रीमहाभणनी पेरे पामे चरणु सोढामणुं. ४४८

ते ज दिन भक्याङ्गकाणे नेमिजिनने पूछीने,
नामे महाकाण शमशाने शुद्ध स्थण पडिलेहीने;
लघुनीति ने वडीनीतिनी जग्या विमण पडिलेहीने,
काउस्सगग महाप्रतिभा आहरे निश्चणपणु. ४४९

અર્થ:—અતિ લયથી આયુ ઘટે છે તે ઉપર ગજ-સુકુમાળને મરણાંત ઉપસર્ગ કરનાર સોમિલ વિપ્રનું દષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે:—ગજસુકુમાળ કૃષ્ણ વાસુદેવના નાના ભાઈ હતા. તેની કથા આઠમા અંગ કાપ્પયાના ત્રીજા વર્ગમાં કહેલ છે. એકદા શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ દ્વારિકા નગરીએ પધાર્યા—સમવસર્યા. ત્યાં કૃષ્ણ રાજા શુદ્ધ સમ્યક્ત્વની રુચિને ધારણ કરનારા હતા તે ખંખર સાંભળ,ને નાના ભાઈ ગજસુકુમાળને સાથે લઈને ઘણી હોંશથી પ્રભુને વંદન કરવા આવ્યા. પ્રભુએ દેશના આપી. તે સાંભળતાંજ ગજસુકુમાળ સંયમ લેવાની ઈચ્છાવાળા થયા. પછી તેણે માતાપિતાને વિનયપૂર્વક પોતાનો સંયમ લેવાને વિચાર જણાવ્યો. માતાપિતાએ તેને સંસારમાં રહેવા માટે ઘણા સમજાવ્યો. કૃષ્ણે રાજા બનાવવાની લાલચ આપીને સમજાવ્યો, પણ તે લઘુ બંધુએ વિનયપૂર્વક ત્રણ વાર ઉત્તર આપ્યો અને કહ્યું કે—‘આ કામભોગના વિપાક મહાદારુણ છે અને દુર્ગતિને આપનારા છે. આ સંસાર તો સ્મશાનના લાડુ જેવો સ્વાદ વિનાનો છે.’ છેવટે માતાપિતાએ કહ્યું કે—‘તારી એક દિવસની પણ રાજ્યલક્ષ્મી જેવાની અમારી ઈચ્છા છે માટે તે પૂર્ણ કર.’ માતાપિતાના આગ્રહથી તે વાતનો તેણે સ્વીકાર કર્યો. કૃષ્ણે એક દિવસ માટે તેનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. પછી મહાબળકુમારની જેમ તેણે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. તેજ દિવસે નેમિનાથ પ્રભુની આજ્ઞા લઈને ગજસુકુમાળ મુનિએ મહાકાળ નામના સ્મશાનમાં જઈ શુદ્ધ સ્થંડિલ પડિલેહીને, લઘુનીતિ વડીનીતિની જમીન નિર્ણવ

જેઠ રાખીને કાર્યોત્સર્ગરૂપ પ્રતિમાને નિશ્ચળપણે આદરી.
૪૪૫ થી ૪૪૯.

એક રાત્રિ પ્રમાણવાળી તે કહી છે શાસ્ત્રમાં,
પ્રતિમાવહન કેમ સંભવે? આ પ્રથમ દીક્ષા દિવસમાં;
ઉત્તર ઇલાં ઇમ જાણવો પ્રભુ નેમિજિન એ સાધુને,
લાયક ગણી આજ્ઞા દીયેતિણ જાણુશુભ એ કાર્યને. ૪૫૦

અર્થ:—આ સાધુની બારમી પ્રતિમા એક રાત્રિના પ્રમાણવાળી કહી છે. અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરે છે કે—‘દીક્ષાના પ્રથમ દિવસેજ આ પ્રતિમા વહન કેમ સંભવે?’ તેને ઉત્તર આપે છે કે—‘નેમિનાથ પરમાત્માએ એ મુનિને પ્રતિમા વહન યોગ્ય જાણીને આજ્ઞા આપી છે, એટલે એ કાર્ય શુભ જાણવું. એમાં વિરોધ સમજવો નહીં.’ ૪૫૦.

હવે તે રાત્રીમાં શું બન્યું તે કહે છે:—

સાંજે જ તે રસ્તે થઈ સોમિલ બ્રાહ્મણ નિજ ઘરે,
જાતાં મુનિને દેખતાં બહુ ક્રોધથી ઇમ ઉચ્ચરે;
આ તે જ મુનિ લજ્જા વિનાનો મૃત્યુને પણ આહતો,
જેણે તજ મુજ નિરપરાધી બાળિકા ઇમ બોલતો. ૪૫૧

તે વિપ્ર માથે પાળ બાંધે લાલ અંગારા ભરે,
વૈર વાળી એમ નિજ રસ્તે પડે મન બહુ ડરે;
મુનિ આકરી એ વેદના સમતા ધરીને ભોગવે,
દીક્ષા દિવસની પ્રથમ રાતે નાણુ કેવળ મેળવે. ૪૫૨

આ મુનિ શુભ ચરણ સાધી અંતગડ નાણી થયા,
 એવું વિચારી નજીકના દેવો ધણા ખુશી થયા;
 વૃષ્ટિ સુગંધોદકતણી તિમ પંચરંગી ફૂલની,
 વસ્ત્રની વૃષ્ટિ કરે શરૂઆત ગાયન નૃત્યની. ૪૫૩

અર્થ:—હવે સંધ્યાકાળે સોમિલ નામનો બ્રાહ્મણ-
 ગજસુકુમાળનો સસરો-તે રસ્તે થઈને ઘરે જતો હતો તેણે
 મુનિને દીઠા એટલે તેને ઉગ્ર ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. તે બોલ્યો
 કે-‘આ તેજ લજ્જા વિનાનો અને મૃત્યુને આહવારો મુનિ
 છે કે જેણે મારી નિરપરાધી બાલિકાઓને ‘તજ દીધી છે.’
 આમ બોલીને ક્રોધે ધમધમતા તેણે મુનિના માથા ઉપર
 માટીની પાળ કરી, પછી નજીકની ચિતામાંથી લાલચોળ
 અંગારા લઈને ભર્યા. આ પ્રમાણે વેર વાળીને તે રસ્તે પડ્યો
 પરંતુ મનમાં બહુ ડર લાગવા માંડ્યો, કારણ કે મહાઘોર
 પાપ કર્યું હતું. અહીં તો તે મુનિએ ઘણી આકરી વેદના
 સમતાભાવે સહન કરી અને તેને પરિણામે દીક્ષાના દિવસનીજ
 રાત્રીએ ઘાતી કર્મને બાળી દઈને કેવળજ્ઞાન મેળવ્યું, અને
 અઘાતી કર્મોનો પાણુ ક્ષય કરી અંતકૃત કેવળીપણે મોક્ષે ગયા.
 નજીકના ક્ષેત્રદેવો મોક્ષે ગયાની હકીકત જાણીને બહુ ખુશી

૧ સોમિલ વિપ્રની આઠ પુત્રીઓને ગજસુકુમાળને યોગ્ય જાણી
 કૃષ્ણ મહારાજ રાજમહેલમાં લઈ ગયા હતા, તેને તજ દઈને ગજ-
 સુકુમાળે ચારિત્ર લીધું.

થયા. તેમણે સુગંધી જળની, પંચરંગી પુષ્પોની તથા વસ્ત્રોની વૃષ્ટિ કરી અને તેમના પાસે ગીત-નૃત્ય કરવા લાગ્યા. ૪૫૨ થી ૪૫૩.

હવે પ્રભાતકાળે શું થયું ? તે કહે છે:—

કૃષ્ણ નૃપતિ સવારમાંહે હસ્તિ ઉપર બેસીને,
 પ્રભુ નેમિ વંદન કાજ નીકળે રાખતા બહુ ઠાઠને;
 બહારથી ઈંટા ઉપાડી ઘર મૂકે જે હાંકતા,
 તે વૃદ્ધ જનને માર્ગમાં બેઠા દયા નૃપ પામતા. ૪૫૪
 પોતે ઉપાડી ઈંટને તેના ઘરે નૃપ મૂકતા,
 ભૂપના બહુમાનથી ઈમિ નોકરો પણ મૂકતા;
 પ્રભુ પાસે આવી વાંદતા લઘુ બંધુને ના દેખતા,
 વાંદવાને ચાહતા વાંદી પ્રભુને પૂછતા. ૪૫૫

અર્થ:—હવે કૃષ્ણ વાસુદેવ પ્રાતઃકાળે હાથી ઉપર બેસીને નેમિપ્રભુને વાંદવા માટે બહુ ઠાઠ સાથે નીકળ્યા. માર્ગમાં એક વૃદ્ધને બહારથી એકેક ઈંટ ઉપાડીને પોતાના ઘરમાં મૂકતો ને હાંકતો જોયો, એટલે તેના ઉપર દયા આવવાથી કૃષ્ણે એક ઈંટ ઉપાડીને તેના ઘરમાં મૂકી, એટલે રાજાના બહુમાનથી સાથેના દરેક માણસોએ એક એક ઈંટ લઈ તેના ઘરમાં મૂકી એટલે તેનું તો કામ પતી ગયું. પછી પ્રભુ પાસે આવી, પ્રભુને વાંદતી વખતે આબુઆબુ જેતાં પોતાના લઘુબંધુને દીઠા નહીં એટલે તેને વાંદવાને ઈચ્છતા કૃષ્ણે ‘તેઓ ક્યાં છે?’ એમ પ્રભુને નમસ્કાર કરીને પૂછ્યું. ૪૫૪-૪૫૫.

ભાઈ ગજસુકુમાળ કિમ દેખું ન આ સમુદાયમાં ?
તુજ ભાઈએ નિજ અર્થ સાધ્યો પ્રભુ કહે સંક્ષેપમાં;
એક જણ ઉપસર્ગ કરતો તેહ સમતાથી સહે,
મુનિરાજ ગજસુકુમાળ અંતગડકેવળી સિદ્ધિ લહે. ૪૫૬

ઉપસર્ગના કરનાર નરની ઉપર ક્રોધ અતિ ધરી,
નૃપ નાથને પૂછે કયો નર ? તેહ જસ બુદ્ધિ ફરી;
અહિં આવતાં જિમ મદદ કરતો કૃષ્ણ ! તું તે વૃદ્ધને,
તેણે કરી છે મદદ તિમ શિવ પામવા તુજ ભાઈને. ૪૫૭

માટે નૃપતિ ! ના ક્રોધ કરીએ એમ પ્રભુ સમજવતા,
કિમ જાણવો ? તે પુરુષને ઈમ કૃષ્ણ નૃપ ફરી પૂછતા;
પ્રભુજી કહે અહીંથી જતાં નયરી તરફ સામો મળે,
જેઈ તને ભયથી મરે તે મારનારો જાણજે. ૪૫૮

અર્થ:—‘હે પ્રભુ! આ મુનિસમુદાયમાં મારા ભાઈ ગજસુકુમાળ કેમ દેખાતા નથી?’ પ્રભુએ કહ્યું કે—‘તારા ભાઈએ તો એક દિવસમાંજ કાર્ય સાધી લીધું.’ આમ સંક્ષેપમાં કહ્યું. ફરી વિગત પૂછતાં કહ્યું કે—‘તારા ભાઈ રાત્રે સ્મશાનમાં જઈને કાયોત્સર્ગે રહ્યા. ત્યાં એક જણાએ તેને ઉપસર્ગ કર્યો, તે તેમણે સમતાથી સહ્યો અને તે ગજસુકુમાળ મુનિ અંતકૃત કેવળી થઈને મોક્ષે ગયા; પણ હે કૃષ્ણ ! આ હકીકત સાંભળીને તું તે ઉપસર્ગ કરનાર ઉપર ક્રોધ કરીશ

નહીં.' કૃષ્ણે પ્રભુને પૂછ્યું કે- 'તે એવો કોણ મનુષ્ય છે કે જેની આવી દુષ્ટ બુદ્ધિ થઈ-બુદ્ધિ ફરી ગઈ?' પ્રભુએ કહ્યું કે- 'હે કૃષ્ણ! તેં અહીં આવતાં જેમ પેલા વૃદ્ધને મદદ કરી તેમ તેણે તારા ભાઈને મોક્ષે જવામાં મદદ કરી છે, માટે હે નૃપતિ! તારે તેના પર ક્રોધ ન કરવો.' પ્રભુએ આ પ્રમાણે સમજાવતાં કૃષ્ણે પૂછ્યું કે- 'હે પ્રભુ! તે પુરુષને હું કેમ ઓળખીશ?' પ્રભુએ કહ્યું કે- 'અહીંથી નગરી તરફ જતાં તને જે મનુષ્ય સામો મળે અને તને જોઈને તારી ધાસ્તીથી મરણ પામે તેને તું તારા ભાઈને મારનારો જાણજે.' ૪૫૬ થી ૪૫૮.

નિસુણી પ્રભુને વંદીને હાથી ઉપર નૃપ બેસીને, નયરી તરફ સામે મળ્યો સોમિલ ત્યાં ઇમ ચિંતવે; પ્રભુ નેમિનાથે કૃષ્ણને એ વાત ગજસુકુમાળની, કીધી હશે મુજ શું થશે? ચિંતા થતાં ઇમ ભયતણી. ૪૫૯

તે જ સમયે મરણ પામ્યો કૃષ્ણ નૃપતિ દેખતાં, મુજ ભાઈને આ મારનારો દુષ્ટ એમ જણાવતા; મૃતકને બાહિર કઢાવી ભૂમિ શુદ્ધ કરાવતા, ભાઈ કેરો શોક હૃદયે ધારતા ઘર આવતા. ૪૬૦

અર્થ:—કૃષ્ણ વાસુદેવ આ પ્રમાણે પ્રભુ પાસેથી સાંભળી હાથી ઉપર બેસીને નગરી તરફ પાછા વળ્યા. તેવામાં સોમિલ સામો મળ્યો. તે એમ ચિંતવવા લાગ્યો કે- 'નેમિનાથ પ્રભુએ કૃષ્ણને મેં ગજસુકુમાળને ઉપસર્ગ કર્યો એ

વાત કરીજ હશે તો હવે મારું શું થશે ? કૃષ્ણ મને કેવા મરણથી મારશે ? ' આમ ભયભ્રાંત થઈને ચિંતા કરતાં તેજ વખત તેના પ્રાણ નીકળી ગયા—તે મરણ પામ્યો. કૃષ્ણ તેને દેખતાં બોલ્યા કે—' આ દુષ્ટ મારા ભાઈને મારનારો છે, માટે તેના મૃતકને અહીંથી દૂર ફેંકી દો ને આ જમીન શુદ્ધ કરો.' સેવકોએ તે પ્રમાણે કર્યું. પછી ભાઈના મરણનો શોક હૃદયમાં ધારણ કરતાં કૃષ્ણ ઘરે આવ્યા.

અતિભય આયુને ઘટાડે છે તે ઉપર આ ગજસુકુમાળની કથા કહી અને પ્રથમ કારણ તરીકે ત્રણ પ્રકારના અધ્યવસાય આયુને ઘટાડે છે—તેની અપવર્તના કરે છે એ હકીકત પૂર્ણ થઈ. ૪૫૬-૪૬૦.

હવે બીજા કયા કયા કારણોથી આયુની અપવર્તના થાય છે તે કહે છે:—

અતિ ભય ઘટાડે આયુને તે ઉપર ગજસુકુમાળની, બીના કહી ઈમિ પૂર્ણ થઈ બીના ત્રિવિધ પરિણામની; વિષશસ્ત્ર આદિક કારણે આહાર અતિ આરોગતા, સ્નિગ્ધ વિકૃત અહિત ભોજન રુક્ષ અતિ આરોગતા. ૪૬૧

ન પચી શકે તેવું જ ભોજન કરત આયુ ઘટાડતા, ખાડમાં પડવાથકી શૂળાદિ પીડા વેદતાં; કરતાં જ ઝંપાપાત જળમાં ડૂબતાં ફંસા થકી, એવા પરાધાતે કરી આયુ ઘટે નિશ્ચયથકી. ૪૬૨

અર્થ:—આયુ ઘટવાના કારણોમાં ણીન્દુ કારણુ વિષ, શસ્ત્રાદિ નિમિત્ત છે, તેથી પણ આયુ ઘટે છે. ત્રીન્દુ કારણુ ભોજન છે તે અત્યંત આહાર કરવાથી, અતિરુક્ષ આહાર કરવાથી અને ન પચી શકે તેવો આહાર કરવાથી આયુ ઘટે છે. ચોથું કારણુ વેદના છે. તે ખાડામાં પડી જવાથી, શૂળાદિક વાગી જવાથી અત્યંત વેદના થવાને લીધે આયુ ઘટે છે તથા પર્વતાદિ ઉપરથી અંપાપાત કરવાથી, પાણીમાં ડૂબી જવાથી અથવા ગળાફાંસો ખાવાથી—ઇત્યાદિ ઉપઘાતો વડે આયુ ઘટે છે. આ ઉપઘાત તે આયુ ઘટવાનું પાંચમું કારણુ છે. ૪૬૧-૪૬૨.

હવે છઠ્ઠું ને સાતમું કારણુ કહે છે:—

સર્પ આદિક કરડતાં વિષખાલિકાને અડકતાં,
દેહમાંય વિકાર હોતાં શ્વાસ પુષ્કળ ચાલતાં;
ઝટ શ્વાસનું રોકાણ હોતાં આયુ ઘટતું ઇમિ થતાં,
એમ સાતે કારણે આયુ ઘટે પ્રભુ ભાખતા. ૪૬૩

અર્થ:—છઠ્ઠું કારણુ સ્પર્શથી આયુ ઘટે છે તે સર્પાદિનો સ્પર્શ થતાં તેના કરડવાથી અથવા વિષકન્યાનું સેવન કરતાં તેના સ્પર્શથી આયુ ઘટે છે. સાતમું કારણુ દેહમાં વિકાર થવાથી શ્વાસોચ્છ્વાસ પુષ્કળ લેવાય ત્યારે અથવા શ્વાસ એકાએક રોકાઈ જાય ત્યારે આયુ ઘટે છે. આમ સાત કારણુ આયુ ઘટવાનું પ્રભુજીએ કહ્યું છે. ૪૬૩.

નિરુપકમાયુ જીવને પણ એ ઉપક્રમ લાગતા,
અંધકસૂરિના જેમ શિષ્યો યંત્રપીલન પામતા;

દુઃખ આપતા તેવા ઉપક્રમ ના ઘટાડે આયુને,
પ્રજ્ઞાપના વરસૂત્રકેરા જાણુ એહ રહસ્યને. ૪૬૪

અર્થ:—નિરુપક્રમાયુવાળા જીવોને પણ આવા ઉપક્રમે લાગે છે—જેમ બંધકસૂરિના ૫૦૦ શિષ્યોને પાલકે ઘાણીમાં પીલીને પ્રાણુ લીધા તેમ; પરંતુ તેવા ઉપક્રમથી માત્ર દુઃખ થાય છે, આયુ ઘટતું નથી, એવું આયુ અનપવર્તનીય કહેવાય છે. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં કહેલા આ રહસ્યને હે આત્મા ! બરાબર સમજ. ૪૬૪.

આગામી ભવતું આયુ ક્યારે બંધાય? તે કહે છે:—

નિરુપક્રમાયુ કેઈ જન સોપક્રમાયુ બહુ જના,
એ ભેદ ઈમ જીવોતણા સોપક્રમાયુ તે જના;
નિજ આયુના એ ભાગ જતાં પરભવાયુ બાંધતાં,
વર્ષ તેત્રીશ આયુવાળા જિમવરસ બાવીશ જતાં. ૪૬૫

અર્થ:—જગતના જીવોમાં નિરુપક્રમાયુવાળા જીવો બહુ અલ્પ હોય છે, ઘણા જીવો તો સોપક્રમાયુવાળા જ હોય છે. આ પ્રમાણે જીવોમાં એ ભેદ છે. તેમાં સોપક્રમાયુવાળા જીવો પોતાના આયુષ્યના એ ભાગ ગયા પછી એટલે તેત્રીશ વરસના આયુવાળા બાવીશ વર્ષ પછી પરભવનું આયુ બાંધે છે. ત્યાર અગાઉ બાંધતા નથી. ૪૬૫.

ઘોલના પરિણામથી બંધાય પરભવ આયુને,
ઘોલના પરિણામ જાણો મિશ્ર અધ્યવસાયને;

પરભવ જીવન અંધાય છે એ ઘોલના પરિણામમાં,
તેવા જ અધ્યવસાય પણ ન પમાય સઘળા કાળમાં. ૪૬૬

અર્થ:—પરભવનું આયુ ઘોલના પરિણામથી અંધાય છે. ઘોલના પરિણામ તે મિશ્ર પરિણામ જાણવા કે જે ઘોલના પરિણામમાં પરભવનું જીવન (આયુ) અંધાય છે. એવા અધ્યવસાય આખા આયુમાં સર્વદા પમાતા નથી, માત્ર અંત-મુહૂર્ત્ત જેટલા કાળમાંજ પમાય છે. ૪૬૬.

અંત્ય ત્રીજા ભાગમાં તું જાણુ અંધન યોગ્યતા,
એ ભાગમાં આંધે જ નહી એ વચનકેરી સ્પષ્ટતા;
પરભવજીવન ના આંધતા જે શેષ ત્રીજા ભાગમાં,
પરભવાયુ તેહ આંધે અંત્ય નવમા ભાગમાં. ૪૬૭

કદી તે ક્ષણે અંધાય ના તો અંત્ય સત્તાવીશમે,
ભાગે જીવન પરભવતણું આંધે કહ્યું જિન આગમે;
કદી તે ક્ષણે અંધાય ના તો અંતિમે એકાશીમે,
ભાગે જીવન પરભવતણું આંધે કહ્યું જિન આગમે. ૪૬૮

તે કાળ ના અંધાય તો અંત્યે બસો તેંતાળીમે,
ભાગે જીવન પરભવતણું આંધે કહ્યું જિન આગમે;
શત સાત યોગણત્રીશમે ભાગે જનો તે આંધતા,
પરભવાયુ પૂર્વકાળે જે જનો ના આંધતા. ૪૬૯

છેવટતણા અંતમુહૂર્ત્ત સુધી ત્રિગુણી એ કલ્પના,
કરવા કહ્યું વિસ્તાર મારે સાંભળો પ્રજ્ઞાપના;

બાંધે જ આયુ નિશ્ચયે અંતમુહૂર્તે અંતિમે,
તે વિના પરલવ ન જાવે ધમ પ્રભુના આગમે. ૪૭૦

અર્થ:—ઉપર કહ્યા પ્રમાણે હે જીવ! તે આયુના છેલ્લા ત્રીજા ભાગમાં પરલવાયુ બાંધવાની યોગ્યતા સમજ. પ્રથમના જે ભાગમાં તો નજ બાંધે તે તેની સ્પષ્ટતા જાણ. જે જીવ શેષ ત્રીજા ભાગમાં પરલવાયુ ન બાંધે તે છેલ્લા નવમા ભાગમાં બાંધે, કદી તે ક્ષણે પણ ન બંધાય તો છેલ્લા સત્તાવીશમા ભાગે પરલવનું આયુ બાંધે એમ આગમમાં કહ્યું છે. તે ક્ષણે પણ જો ન બંધાય તો છેલ્લા એકાશીમે ભાગે પરલવનું આયુ બાંધે, એમ આગમમાં કહ્યું છે. તે કાળે પણ જો ન બંધાય તો બસો ને તેંતાળીશમે ભાગે પરલવનું આયુ બાંધે એમ જિનાગમમાં કહ્યું છે. તે કાળે પણ જો ન બાંધે તે સાત સો ને ઓગણત્રીશમે ભાગે બાંધે. એ પ્રમાણેના પૂર્વકાળે જે પરલવાયુ બાંધતા નથી તેને માટે છેવટના અંતર્મુહૂર્ત સુધી ત્રીજા ત્રીજા ભાગની કલ્પના કરવી. એનો વિસ્તાર શ્રીપ્રજ્ઞાપના સૂત્રથી જાણવો. છેવટ અંતર્મુહૂર્ત શેષ આયુ રહે ત્યારે તો અવશ્ય પરલવનું આયુ બાંધે છે; તે વિના—આયુ બાંધ્યા વિના જીવ પરલવમાં જતો નથી, એમ પ્રભુના આગમમાં કહ્યું છે. ૪૬૭ થી ૪૭૦.

યુગલિક મનુજ તિર્યચ જે જીવન અસંખ્યાતું ધરે,
ચરમદેહી નિરચ સુર તેસઠ શલાકા પુરુષ એ;

અનુપકમાયુવંત જાણો અન્ય સૂરિગણ ઉચ્ચરે,
દેવ નિરય જિનેશ્વરા તે ના ઉપકમથી મરે. ૪૭૧

શેષ જીવોનું મરણ જે ભેદ ધમિ તત્ત્વાર્થની,
ટીકા વિષે ઉલ્લેખ એવો તેમ કર્મપ્રકૃતિની;
ટીકા વિષે છે પાઠ એ કોઈક યુગલિક ભૂમિમાં,
તિર્યંચરૂપે ઉપજે અથવા મનુષ્ય સ્વરૂપમાં. ૪૭૨

ઉપજ્યા પછી અંતર્મુહૂર્ત્ત સિવાયનું ત્રણ પલ્કનું,
આયુ ઘટાડે વેણ એવું મલયગિરિ આચાર્યનું;
પ્રશ્ન એ અપવર્ત્તનાકિમ? આ નિકાચિત આયુની,
અપવર્ત્તના જ્યાં તે નિકાચિત વાણ એહ વિરોધની. ૪૭૩

અર્થ:—યુગલિક મનુષ્ય અને તિર્યંચ કે જેમનું આયુ અસંખ્યાતા વર્ષોનું હોય છે તેઓ તથા ચરમશરીરી (તેજ ભવમાં મોક્ષે જવાવાળા) નારકી અને દેવતા તથા ત્રેશઠ શલાકા પુરુષો એ બધા નિરુપકમાયુવાળા જાણવા. અન્ય આચાર્ય એમ કહે છે કે—દેવતા, નારકી ને જિનેશ્વરો ઉપકમથી મરણ પામતા નથી, શેષ જીવોનું મરણ બંને પ્રકારે ઉપકમથી ને ઉપકમ વિના થાય છે એમ તત્ત્વાર્થની વૃત્તિમાં કહ્યું છે, તેમજ કર્મપ્રકૃતિની ટીકામાં પણ એ પ્રમાણે કહ્યું છે. કોઈક યુગલિક ભૂમિમાં તિર્યંચપણે કે મનુષ્યપણે ઉપજેલ હોય તેના ઉપજ્યા પછી અંતર્મુહૂર્ત્ત સિવાયનું ત્રણ પલ્કો-

પમનું આયુ પણ ઘટી શકે છે એમ મલયગિરિ આચાર્યનું કથન છે. અહીં પ્રશ્ન થાય કે—‘એમના (યુગલિકના) આયુ તો નિકાચિત હોય છે તેની અપવર્તના કેમ થાય? કેમકે નિકાચિત આયુની અપવર્તના થતી નથી એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે તેને આથી વિરોધ આવે છે. અપવર્તના ને નિકાચિત એ શબ્દ સાથે ઘટતા નથી.’ ૪૭૧-૪૭૩.

હવે તેને નીચેના કાવ્યવડે ઉત્તર આપે છે:—

ઉત્તર ઇહાં એ જાણવો જે આ નિકાચિત બંધના,
પરિણામ સ્થિતિ દીઠ અસંખ્યાતિણુ નિકાચિત આયુના;
ભેદો ઘણા ઇમ જાણવું તિણુ હોય પણ અપવર્તના,
કેઈકે નિકાચિત આયુની ગંભીર વચણો શાસ્ત્રના. ૪૭૪

અર્થ:—અહીં એ ઉત્તર જાણવો કે—નિકાચિત આયુ-બંધના પણ પરિણામ (અધ્યવસાય) દરેક સ્થિતિ દીઠ અસંખ્યાતા છે, તેથી નિકાચિત આયુના પણ ઘણા ભેદો થાય છે, માટે એમ જાણવું કે કેઈકે નિકાચિત આયુની અપવર્તના પણ થઈ શકે છે; કારણ કે શાસ્ત્રના વચનો અતિ ગંભીર હોય છે. ૪૭૪.

જે ભેદ કીધા આયુના તત્ત્વાર્થ કેરી વૃત્તિએ,
અપવર્તનાને ઉચિત આયુ તેમ અનુચિત આયુ એ;
અપવર્તનાને ઉચિત આયુ નિશ્ચયે સોપકમી,
જે ભેદ બીજા ભેદના સોપકમી નિરુપકમી. ૪૭૫

અર્થ:—શ્રીતત્ત્વાર્થસૂત્રની વૃત્તિમાં આયુના જે ભેદ કહ્યા છે. અપવર્તનાને યોગ્ય અને અપવર્તનાને અયોગ્ય. તેમાં જે અપવર્તનાને યોગ્ય હોય તે તે સોપકમીજ જાણવું અને અપવર્તનાને અયોગ્ય તે સોપકમી ને નિરુપકમી એમ જે પ્રકારનું જાણવું. ૪૭૫.

કાળ જીવન જાણ તે મૃત્યુ અકાળે જે હુવે,
દલિક નિશ્ચય ભોગવે સ્થિતિ રસ વિકલ્પે અનુભવે;
યુગલિક મનુજ તિરિદેવ નિરય છ માસ શેષે આયુએ,
પરભવતણું આયુષ્ય બાંધે જાણ તેમ મતાંતરે. ૪૭૬

ઠેલામાં ઠેલા નિરય જીવ છ માસ શેષે જીવિતે,
મોડામાં મોડા અંતિમે અંતર્મુહૂર્તે જીવિતે;
પરભવતણું આયુષ્ય બાંધે અભયદેવસૂરિ કહે,
પંચમાંગે ચઉદમે શતકે પ્રથમ ઉદ્દેશકે. ૪૭૭

નિરુપકમાયુ જીવ ત્રીજા ભાગમાં નિજ આયુના,
પરભવાયુ બાંધતાં ઈમ આશયે પર સૂરિના;
છ માસ શેષતણો નિયમ ના જાણિયે એ આશયે,
તત્ત્વ જાણે કેવળી ઈમ ભાવ ચોખ્ખા રાખિયે. ૪૭૮

અર્થ:—જીવનનો કાળ તે આયુ. તેમાં જે અકાળે—
આયુ પૂરું થયા અગાઉ મૃત્યુ થાય તે અકાળમૃત્યુ કહેવાય.
તે જીવ કર્મના દલિક તે બધા અનુભવે, સ્થિતિ ને રસ
અનુભવે અથવા ન પણ અનુભવે, એમાં વિકલ્પ સમજવો;
કારણ કે સ્થિતિ ને રસની અપવર્તના થઈ શકે છે.

યુગલિક મનુષ્ય અને તિર્યંચ તેમજ દેવતા ને નારકી છ માસ શેષ રહે ત્યારે પરભવનું આયુષ્ય બાંધે છે. હવે તેમાં પણ મતાંતર છે તે કહે છે કે—નારકીના જીવ બહેલામાં બહેલા છ માસ આયુ શેષ રહ્યે છતે પરભવનું આયુ બાંધે છે અને મોડામાં મોડા અંતર્મુહૂર્ત્ત શેષ રહે ત્યારે પરભવનું આયુ બાંધે છે, એમ શ્રી અભયદેવસૂરિ પાંચમા અંગ શ્રી ભગવતી સૂત્રના ચૌદમા શતકના પ્રથમ ઉદ્દેશમાં કહે છે. નિરુપકમાયુ જીવ પોતાના આયુના પાછલા ત્રીજા ભાગમાં પરભવનું આયુ બાંધે છે. આ પ્રમાણેના અન્ય સૂરિના આશયથી છ માસ શેષે નિરુપકમાયુવાળા પરભવનું આયુ બાંધે એ નિયમ રહ્યો નહીં. આ બાબતમાં તત્ત્વ કેવળી જાણે, એમ વિચારી ભાવને ચોખા રાખવા. ૪૭૬ થી ૪૭૮.

હવે અબાધા સંબંધી સ્પષ્ટતા કરે છે:—

પરભવાયુ બંધ પછીનો ચાલતા આયુષ્યનો,
ભાગ પૂરો તે અબાધા બંધ તેમ ઉદયતણો;
કાળ વચલો એ અબાધા અર્થભેદ નહિ જરી,
સ્થિતિના પ્રમાણે છ અબાધા યુક્તિ કહું આગળ ખરી. ૪૭૯

અર્થ:—પરભવનું આયુ બાંધ્યા પછીનો ચાલતા આયુષ્યનો શેષ રહેલો જેટલો કાળ આયુ પૂરું થતાં સુધીનો હોય તેને અબાધા કાળ કહીએ. બંધ ને ઉદયનો જે વચલો કાળ તે અબાધા સમજવી. એમાં કાંઈ અર્થભેદ નથી. આ હકીકત આયુકર્મ માટે સમજવી. બીજા સાત કર્મોની તો સ્થિતિના પ્રમાણમાં અબાધા છે. તેની યુક્તિ બતાવું છું. ૪૭૯.

કોડને કોડે ગુણ્તા હોય કોડાકોડી એ,
સાગરોપમનીજ સાથે તેહને પણ જોડિયે;
સાગરોપમ કોડાકોડી જેટલી સ્થિતિ જેહની,
તેટલા સો વર્ષની જાણે અબાધા તેહની. ૪૮૦

અર્થ:—કોડને કોડે ગુણ્તાં જે સંખ્યા આવે તેને કોડાકોડી કહીએ. સાગરોપમની સાથે એ કોડાકોડી શબ્દને જોડવો. પછી જે કર્મની જેટલા કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ હોય તેટલા સો વર્ષની અબાધા જાણવી. ૪૮૦.

હવે સ્થિતિ ને અબાધા દરેક કર્મને માટે બતાવે છે:—

પ્રથમના બે કર્મની ને વેહની અંતરાયની,
જાણુ ઠિઠ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કાળની;
સિત્તેર કોડાકોડી સાગર જાણિયે સ્થિતિ મોહની,
ના તેટલી સગવીસની સિત્તેર મિથ્યા મોહની. ૪૮૧

વીસ કોડાકોડી સાગર નામની તિમ ગોત્રની,
તેત્રીશ સાગરની સ્થિતિ પ્રભુએ કહી આયુષ્યની;
તે ધ્યાન રાખીને અબાધા જાણુવી સવિ કર્મની,
ત્રણ હજાર વરસતણી જિમ આઘ જ્ઞાનાવરણુની. ૪૮૨

અર્થ:—પ્રથમના બે કર્મ (જ્ઞાનાવરણુ ને દર્શનાવરણુ) ની અને વેહનીય તથા અંતરાયની—એ ચાર કર્મની સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટી ત્રીશ કોડાકોડી સાગરોપમની જાણુવી. મોહનીય કર્મની સિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમની જાણુવી; પણ તે ૨૭ પ્રકૃતિની

નહીં, માત્ર એક મિથ્યાત્વ મોહનીયનીજ જાણવી. નામકર્મ ને ગોત્રકર્મની વીશ કોડાકોડી સાગરોપમની જાણવી અને આયુ કર્મની તેત્રીશ સાગરોપમની જાણવી. આ હકીકત ધ્યાનમાં રાખીને સર્વ કર્મની અબાધા જાણવી, જેમ પહેલા જ્ઞાનાવરણની (તેમજ તેની સાથેના ખીજા ત્રણ કર્મની) અબાધા ત્રણ હજાર વર્ષની, મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મની સાત હજાર વર્ષની, અને નામ તથા ગોત્રની બે હજાર વર્ષની અબાધા સમજી લેવી. આયુની પૂર્વે કહેલી છે. ૪૮૧-૪૮૨.

હવે શ્વાસોચ્છવાસ સંબંધી સ્પષ્ટતા કરે છે:—

આયુ પુહ્નગલ જેટલા બાંધ્યા જીવે બંધક્ષણે,
તેટલાજ પ્રમાણના સવિ પુહ્નગલોને અનુભવે;
તે કાળ શ્વાસોચ્છવાસનું નિર્માણ જીવ કરતો નથી,
તિણ શ્વાસ ઉપરે જીવનનો આધાર એ સાચું નથી. ૪૮૬

અર્થ:—આયુકર્મના પુહ્નગલો આયુકર્મનો બંધ કરતાં જેટલા જીવોએ બાંધ્યા હોય-અહણ કર્યા હોય તેટલા પ્રમાણના બધા પુહ્નગલોને જીવ અનુભવે તે કાળે શ્વાસોચ્છવાસ ઉપર જીવનનો આધાર છે એમ જે કહે છે તે સાચું નથી. ૪૮૩.

સેંકડો વર્ષોતણા આયુષ્યવાળા જીવડા,
અંતર્મુહૂર્તે મરણ પામે શ્વાસ પૂર્ણ કર્યા વિના;
એગિંદ્રિ કેઇક જીવડા પર્યાપ્તિ ચોથી ન પૂરતા,
તોયે મરે તેથીજ આયુ શ્વાસ જુદા ભાસતા. ૪૮૪

અર્થ:—સેંકડો વર્ષોના આયુષ્યવાળા અર્થાત્ તેટલું આયુષ્ય બાંધેલા જીવો અંતર્મુહૂર્ત્તમાં મરણ પામે છે તેઓ શ્વાસોચ્છ્વાસને પૂર્ણ કરતા નથી. વળી કેટલાક અપર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય જીવો ચોથી શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ પણ પૂરી કર્યા વિનાજ મરણ પામે છે, તેથી શ્વાસ ને આયુ બંને જુદાજ છે એમ ભાસે છે—સિદ્ધ થાય છે. ૪૮૪.

જીવનદોરી તૂટવામાં હેતુ સાસ ઉસાસને,
ક્રીધો પ્રભુએ જાણવા એ નિત્ય સુણુ તત્ત્વાર્થને;
મરણ સમયે જેહ લેશ્યા વર્તતી તેવા સ્થળે,
આ જીવ ઉપજે તેહથી લેશ્યા સ્વરૂપ પ્રભુ ઉચ્ચરે. ૪૮૫

અર્થ:—આ જીવનદોરી તૂટવાના સાત કારણોમાં શ્વાસ ઉસાસને કારણરૂપે પ્રભુએ કહેલ છે તે નિરંતર તત્ત્વાર્થસૂત્ર સાંભળીને જાણી લેજો. ૪૮૫.

હવે મરણ સમયે જેવી લેશ્યા વર્તતી હોય તેવી લેશ્યાવાળા સ્થળે આ જીવ ઉપજે છે તેથી લેશ્યાનું સ્વરૂપ પ્રભુ કહે છે:—

આયુના બંધ ક્ષણે જેવી મતિ તેવી ગતિ,
અંત સમયે જાણુજે જેવી ગતિ તેવી મતિ;
આયુ બંધન કાળ પ્રાયે પર્વાતિથિઓ સવિ કહી,
પર્વાતિથિ સકેતનો સુવિચાર કરજે ખૂબ અહીં. ૪૮૬

અર્થ:—આયુનો બંધ કરતાં જેવી મતિ હોય તેવી

ગતિમાં જીવ જાય છે, અને અંત સમયે જેવી ગતિમાં જવાનું હોય તેવી મતિ થાય છે એમ સમજાવે.

હવે આયુષાંધનો કાળ પ્રાયે સર્વ પર્વતિથિઓ હોય છે એમ કહેલ છે, તેથી પર્વતિથિઓનો પ્રબંધ કરેલો છે. એવા સંકેતનો અહીં સારી રીતે હે જીવ! તું વિચાર કરજે. અને એવો વિચાર કરીને પર્વતિથિઓએ સારી રીતે-વિશેષ યજ્ઞ ધર્મકરણી કરજે કે જેથી સારી ગતિનો બંધ પડે. ૪૮૬.

હવે અંત સમયે જેવી ગતિ થવાની હોય તેવી મતિ થાય તે ઉપર કૃષ્ણ વાસુદેવનું દષ્ટાંત કહે છે:—

કૃષ્ણ વાસુદેવને અત્ય ક્ષણે ગતિના સમી,
લેશ્યા થઈ નરકે ગયા અત્યંત ક્રોધે ધમધમી;
શરીર ઉપરે ધૂળ ચોંટે જેમ ચીકારો કરી,
જીવ સાથે કર્મ ચોંટે તેમ લેશ્યાએ કરી. ૪૮૭

અર્થ:—કૃષ્ણ વાસુદેવને મરણ વખતે ગતિ સમાન મતિ થઈ હતી, તેથીજ કૃષ્ણલેશ્યા થવાથી ક્રોધે ધમધમીને તેઓ નરકે ગયા છે. શરીરની ઉપર જેમ ચીકારોના યોગે ધૂળ ચોંટે છે તેમ આત્માની ઉપર લેશ્યાની ચીકારોના યોગે કર્મ ચોંટે છે. ૪૮૭.

હવે લેશ્યાઓના નામ વિગેરે કહે છે:—

કૃષ્ણ નીલ કાપોત તેજે પદ્મ લેશ્યા જ્ઞણિયે,
શુક્લ લેશ્યા ભેદ પદ્ લેશ્યાતણા અવધારિયે;

જંબૂક્ષ્ણ ખાનારનું તિમ ગામને લુંટનારનું,
દષ્ટાંત સુણ સંક્ષેપમાં શ્રુત ઠાણ છે વિસ્તારનું. ૪૮૮

અર્થ:—કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજો, પદ્મ અને શુક્લ
આ છ લેશ્યાઓના નામો જાણવા. તેની ઉપર જંબૂવૃક્ષના
ક્ષ્ણ ખાનાર છ જણાનું ને ગામને લુંટવા જનાર છ જણાનું
દષ્ટાંત છે તે અહીં સંક્ષેપમાં કહ્યું છે. વિસ્તારથી જાણવાનું
સાધન તો ખીજા અનેક શાસ્ત્રો છે. ૪૮૮.

હવે તેમાંથી પ્રથમ જંબૂવૃક્ષના ક્ષ્ણ ખાનારનું દષ્ટાંત
કહે છે:—

ટોચ શાખાની નમેલી જેહના પાકાં ક્ષ્ણો,
જેમાં ભરેલા ખૂબ છે તે જંબૂતરુ સોહે નીલો;
છ પુરુષ જોઈ પકવ જંબૂ ચાહતા આરોગવા,
કેમ ખાવાં? એ પ્રસંગે પ્રથમ લાગ્યો ખોલવા. ૪૮૯

ઉપર ચઢતાં મરણ હોવે મૂળમાંથી છેદીને,
ઝાડ નીચે પાડીને તે ખાઈએ ક્ષ્ણ આપણે;
ડાળીઓ મોટીજ છેદો એમ ખીજો નર કહે,
ડાળીઓ નાનીજ છેદો એમ ત્રીજો નર કહે. ૪૯૦

સર્વ ગુચ્છા તોડિયે એવુંજ ચોથો નર કહે,
સર્વ ક્ષ્ણને તોડિયે એવુંજ પંચમ નર કહે;
નીચે પડેલાં જંબૂ ખાઈએ એમ છઠ્ઠો નર કહે,
ભાવ હલકા આઠત્રણના અંત્યત્રણ શુભજિન કહે. ૪૯૧

અર્થ:—કૃળના ભારથી જેની શાખાઓ નમેલી છે, જેની ઉપર પાકાં કૃળેા ભરપૂર છે એવો એક સોહામણો જાંબુવૃક્ષ છે. તેને જોઈને છ પુરૂષો તેના કૃળો ખાવાની ઇચ્છાવાળા થયા. હવે તે કૃળ કેમ ખાવા? તેના સંબંધમાં એક બોલ્યો કે—‘વૃક્ષ ઉપર ચડવાથી તો પડી જવાનો ને મરણ પામવાનો ભય રહે તેવું છે તેથી વૃક્ષને મૂળમાંથી છેદી નાખી પાડી દઈને પછી તેના કૃળો ખાઈએ.’ ત્યારે બીજો બોલ્યો કે—તેની મોટી મોટી શાખાઓજ છેદીએ, ત્રીજો બોલ્યો કે—નાની નાની શાખાઓ છેદીએ, ચોથો બોલ્યો કે—મોટા મોટા કૃળના ભરેલા ગુચ્છાઓ છે તે તોડીએ, ત્યારે પાંચમો બોલ્યો કે—કૃળોજ તોડી તોડીને ખાઈએ કારણ કે વૃક્ષ નમેલું હોવાથી આપણા હાથ ત્યાં પહોંચે તેમ છે. તે સાંભળી છઠ્ઠો બોલ્યો કે—આ જમીન ઉપર પુષ્કળ જાંબુઓ પડ્યા છે તેજ ખાઈએ—કાંઈ પણ તોડવાનું શું કામ છે? આ છ મનુષ્યની લેશ્યાઓમાં પહેલી ત્રણ હલકી—અશુભ છે અને પછીની ત્રણ શુભ છે એમ શ્રી જિનેશ્વરોએ સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે. ૪૮૯ થી ૪૯૧.

હવે આ દૃષ્ટાંત લેશ્યા સાથે કેમ ઘટાવવું? તે કહે છે—

દૃષ્ટાંત એમ ઘટાડવું જે મૂળથી તરુ છેદવો,
 ઈમ કહે તે કૃષ્ણલેશ્યાવંત પુરુષ પિછાણવો;
 ડાળ મોટી છેદવાનું જે કહે તે પુરુષને,
 નીલલેશ્યાવંત જાણો છેદ નાની ડાળને. ૪૯૨

એમ જે ખોલે મનુજ કાપોતલેશ્યાવંત એ,
તોડ ગુચ્છા એમ વહતો પીતલેશ્યાવંત એ;
તોડ ક્ષણે એમ વહતો પદ્મલેશ્યાવંત એ,
પતિત ક્ષણ ખાવા કહે જે શુકલલેશ્યાવંત એ. ૪૯૩

અર્થ:—આ દષ્ટાંતને આ પ્રમાણે ઘટાવવું. મૂળથી વૃક્ષને છેદવાનું કહેનારને કૃષ્ણલેશ્યાવાળો પુરુષ જાણવો, મોટી ડાળ છેદવાનું કહેનાર પુરુષને નીલલેશ્યાવાળો જાણવો, નાની ડાળ છેદવાનું કહેનારને કાપોતલેશ્યાવાળો જાણવો, ગુચ્છા તોડવાનું કહેનારને તેજ્જલેશ્યાવાળો જાણવો, ક્ષણ તોડીને ખાવાનું કહેનારને પદ્મલેશ્યાવાળો જાણવો અને પડેલા ક્ષણો ખાવાનું કહેનારને શુકલલેશ્યાવાળો જાણવો. ૪૯૨-૪૯૩.

હવે ગામ લૂંટવા જનાર છ ચોરનું ખીન્નું દષ્ટાંત કહે છે:—

૫૮ ચોર લુટવા ગામને નિજ નિજ ઘરેથી નીકળે,
માર્ગમાંહે એક ખોલે સર્વ તર પશુ મારિયે;
ખીન્ને મનુજને મારવા ત્રીજે પુરુષને મારવા,
ખોલેજ ચોથો ધમિ અરે હથિયારવાળા મારવા. ૪૯૪

લડનાર નરને મારવા પંચમ પુરુષ ધમિ ઉચ્ચરે;
માર્યા વગર ધનનેજ લેવું એમ છઠ્ઠો ઉચ્ચરે;
ઘટના પ્રથમ દષ્ટાંતના જેવીજ આહ્યા જાણવી,
શુદ્ધ લેશ્યા એહ તેજે પદ્મ શુકલા રાખવી. ૪૯૫

અર્થ:—છ ચોર કોઈ ગામ લુંટવા માટે જવા સાઈ પોત પોતાને ઘરેથી નીકળીને માર્ગમાં ભેગા થયા. એટલે તેમાંથી એક બોલ્યો કે—ગામમાં પેસતાં પશુ કે મનુષ્ય જે સામે મળે તેને મારી નાખવા. ત્યારે બીજે કહે કે—પશુને શામાટે મારવા? મનુષ્યનેજ મારવા. ત્રીજે કહે કે—સ્ત્રીને શામાટે મારવી? પુરૂષનેજ મારવા. ચોથો કહે કે—હથિયાર વિનાનાને શામાટે મારવા? હથિયારવાળા હોય તેને મારવા. ત્યારે પાંચમો કહે કે—બધા હથિયારવાળાને શામાટે મારવા? જે સામા થાય તેને મારવા. ત્યારે છઠ્ઠો કહે કે—આપણે મારવાનું શું કામ છે? માર્યા વિના દ્રવ્યજ લૂંટી લેવું. આ છ પુરૂષ માટે પણ પ્રથમના દષ્ટાંત પ્રમાણે ઘટના ઘટાવવી. એ છમાં તેજે, પદ્મ ને શુકલ એ ત્રણ લેશ્યા શુભ જાણવી. ૪૯૪-૪૯૫.

પ્રથમ કૃષ્ણલેશ્યાવાળાનું સ્વરૂપ કહે છે:—

લેશ્યાતણું અનુમાન હોવે યોગચેષ્ટાએ કરી,
ખરપરુષતિમઅતિચંડ દુર્મુખવૈરઅતિશય દિલધરી;
કરુણા ન રાખે દિલમાં માની હણે જે અન્યને,
આચારથી તે ભ્રષ્ટ જાણેા કૃષ્ણલેશ્યાવંતને. ૪૯૬

અર્થ:—આ જીવને કઈ લેશ્યા વર્તે છે? તેનું અનુમાન તેના યોગની ચેષ્ટાઓવડે થઈ શકે. જે ખર-કર્કશ, પરુષ-કઠોર, અતિચંડ-કોપી, દુર્મુખ-માઠા મુખવાળો, અતિશય વૈરબુદ્ધિને ધારણ કરવાવાળો, દિલમાં કરુણા વિનાનો,

અભિમાની અને અન્યને હણનારો તેમજ આચારથી બ્રહ્મ હોય તેને કૃષ્ણલેશ્યાવાળો જાણવો. ૪૯૬.

હવે નીલલેશ્યાવાળાના લક્ષણ કહે છે:—

કુશળ માયા દંભમાં ને લાંચ ખાવા નિપુણ જે,
જૂઠાં ખોલે વિષયપ્રેમી થિર હૃદયવાળો ન જે;
આજસુ વળી મંદમતિ કાયર ધરે અભિમાનને,
એહ ચાલે જાણજે તું નીલલેશ્યાવંતને. ૪૯૭

અર્થ:—માયા-કપટ કરવામાં કુશળ, લાંચ ખાવામાં નિપુણ, અસત્ય ખોલનાર, વિષયનો પ્રેમી, અસ્થિર હૃદયવાળો, આજસુ, મંદમતિ, કાયર અને અભિમાની—એવા પુરુષને નીલ-લેશ્યાવાળો જાણવો. ૪૯૭.

હવે કાપોતલેશ્યાવાળાના લક્ષણ કહે છે:—

આરંભમાં આસક્ત જે નિર્દોષ સવિ કાર્યો ગણે,
લાલ તોટો ના વિચારે ક્રોધ રાખે શોકને;
નિંદા કરે જે અન્યની કરતોજ આપખડાઈને,
યુદ્ધ ભયંકર દુઃખિયો કાપોતલેશ્યાવંત એ. ૪૯૮

અર્થ:—આરંભમાં આસક્ત, પાપના કાર્યો પણ બધા નિર્દોષ ગણનારો, લાલ-તોટાના વિચાર વિનાનો, ક્રોધી, શોકાવેશવાળો, અન્યની નિંદા ને આપખડાઈ કરનારો, યુદ્ધમાં ભયંકર અને દુઃખિત હૃદયવાળો—તેને કાપોતલેશ્યાવાળો જાણવો. ૪૯૮.

હવે તેજ્ઞલેશ્યાવાળાના લક્ષણ કહે છે:—

દક્ષ સંવર સેવતા કરુણા સરલતા રાખતા,
દાન શીલ સંતોષ વિદ્યા ધર્મરુચિ જે ધારતા;
પાપ સાધન છોડતા ઉત્તમ ક્ષમા ગુણ ધારતા,
લેશ્યા ચતુર્થી તેહની જે વર વિવેકે રાજતા. ૪૯૯

અર્થ:—દક્ષ-રાહ્યા, સંવરને સેવનારા, કરુણા ને સર-લતા રાખનારા, દાન, શીલ, સંતોષ, વિદ્યા અને ધર્મરુચિને ધારણ કરનારા, પાપના સાધનોને તણ દેનારા, ઉત્તમ ક્ષમા-ગુણને ધારણ કરનારા અને શ્રેષ્ઠ વિવેક વડે શીલતા હોય તેને ચોથી તેજ્ઞલેશ્યાવાળા જાણવા. ૪૯૯.

હવે પદ્મલેશ્યાવાળાના લક્ષણ કહે છે:—

થિર દયાળુ દેવપૂજા વ્રત ધરે દાનેશ્વરી,
ઘૈર્ય પાવન હર્ષને ધારે કુશળ બુદ્ધિ ખરી;
જે ક્ષમા ગુણ ધારતો સેવે કદી ના માનને,
એ ગુણોથી જાણ તું તે પદ્મલેશ્યાવંતને. ૫૦૦

અર્થ:—સ્થિરતાવાળા, દયાળુ હૃદયવાળા, દેવપૂજા કરનારા, વ્રતને અંગીકાર કરનારા, દાનેશ્વરી, ઘૈર્યતાવાળા, પવિત્ર મનવાળા, હર્ષિત ચિત્તવાળા, કુશળ બુદ્ધિવાળા, ક્ષમા-ગુણને ધરનારા, અભિમાન તો કદી પણ નહીં કરનારા—એવા ગુણો વડે તું એ જીવ પદ્મલેશ્યાવાળા છે એમ જાણજે. ૫૦૦.

હવે શુક્લલેશ્યાવાળાના લક્ષણ કહે છે:—

ધર્મબુદ્ધિ અપક્ષપાતી જે ન સેવે પાપને,
શોક નિંદાને તજે પરમાત્મભાવે સ્વરૂપને;
પામેલ મૂળથી સંહરીને બંધ રાગ-દ્વેષને,
એ ગુણોથી જાણુ તું તે શુક્લલેશ્યાવંતને. ૫૦૧

અર્થ:—ધર્મબુદ્ધિવાળા, અપક્ષપાતી-કોઈનો પક્ષપાત નહીં કરનારા, પાપકાર્યને નહીં સેવનારા, શોક કે નિંદા નહીં કરનારા—તેને તજનારા, પરમાત્મભાવના સ્વરૂપને પામેલા—સમજેલા, રાગદ્વેષના બંધને જેણે મૂળથીજ સંહરેલા છે એવા—એ ગુણવાળાને શુક્લલેશ્યાવાળા જાણવા. ૫૦૧.

હવે કઈ લેશ્યાવાળો જીવ કઈ ગતિને પામે? તે કહે છે:—

કૃષ્ણ લેશ્યા નરકને તિમ્બ નીલ થાવર ભાવને,
તિર્યચપણું કાપોત લેશ્યા પીત મનુજ સ્વરૂપને,
પદ્મ લેશ્યા સુરપણું ઘે શુક્લ લેશ્યા મુક્તિને,
અશુભ લેશ્યા દૂર છંડી શુદ્ધ લેશ્યા રાખીએ. ૫૦૨
કર્મના કારણતણી ઝાંડી સમજ દિલ રાખીને,
નિત્યે ઉપક્રમથી બચીને શુદ્ધ લેશ્યા ધારીને;
અમૃત અનુષ્ટાને કરી જિન ધર્મ સાત્ત્વિક સાધના,
હે જીવ! મુક્તિ પામવાની એ ખરી આરાધના. ૫૦૩

અર્થ:—કૃષ્ણલેશ્યા નરકગતિ આપે છે, નીલલેશ્યા સ્થાવરપણું આપે છે, કાપોતલેશ્યા તિર્યચગતિમાં લઈ જાય.

છે, પીત અથવા તેજલેશ્યા મનુષ્યપણું પમાડે છે, પદ્મલેશ્યા દેવગતિ આપે છે અને શુકલલેશ્યા મુક્તિ આપે છે—મોક્ષમાં પહોંચાડે છે; માટે હે ભવ્યો! તમે અશુભ ત્રણ લેશ્યા તણ દઈને શુભ ત્રણ લેશ્યાનો આદર કરો. અને કર્મબંધના કારણો જે ઉપર બતાવ્યા છે તેની સમજણ ઉંડી રીતે અંતઃકરણમાં રાખીને, આયુના ઉપક્રમના નિમિત્તોથી બચીને, શુભલેશ્યાઓ ધારણ કરીને, અમૃતાનુષ્ઠાનવડે જિન ધર્મની સાત્ત્વિક આરાધના કરો કે જેથી હે જીવ! તમે મુક્તિસુખને પામો; કારણ કે મુક્તિસુખ પામવાની સાચી આરાધના તેજ છે કે જે વિગત સાથે ઉપર બતાવેલી છે- ૫૦૨-૫૦૩.

શ્રાવકે પોતાના આત્માને આ પ્રમાણે પૂછવું એમ કહે છે:—

શુભ કૃત્ય આજે શું કર્યું? કર્તવ્ય બાકી શું રહ્યું?
શક્ય શું કરતો નથી? ભૂલે ગુમાયું મેં કયું?;
સાચોજ જીવતો કોણ? પરને બાણીતા દોષો કયા?
હેય શું છંદું નહિ? ધારૂં નહી સદ્ગુણ કયાં?. ૫૦૪

અર્થ:—આજે મેં કયું કયું સારું કાર્ય કર્યું? અને મારે કરવા લાયક કયા કયા કામ આજે બાકી રહ્યાં છે. મારાથી બની શકે તેવું કયું કયું કાર્ય હું કરતો નથી. વળી પ્રમાદથી હું કયું ઉચિત કાર્ય ભૂલી ગયો છું. આ જગતમાં કોનું જીવવું સાચું છે? મારા કયા કયા દોષો બીજા લોકોના બાણમાં છે? કઈ કઈ તજવા યોગ્ય બાબતોનો હું ત્યાગ કરતો નથી. અને કયા કયા સદ્ગુણોની મારામાં ખામી છે? ૫૦૪.

નિજ રંગ કિમ વધતો નથી? ઉત્તર વિચારે એહનો, શ્રાવક કરંતા એમ નિશ્ચય ટાલતા ભય મરણુનો; ના શોચનીય બને કદી ઇમ વીર ગૌતમને કહે, મરતાં હસે સાધે સમાધિ પર નયણુ આંસુ વહે. ૫૦૫

અર્થ:—વળી મને આત્મરમણુતા કેમ વધતી નથી? તે આ બધા પ્રશ્નોના ઉત્તરનો વિચાર કરે. લબ્ય શ્રાવકોએ તે ઉત્તરો (પ્રશ્નના જવાબ) ટુંકામાં આ પ્રમાણે વિચારવા. (૧) ખેલા પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે—સવારથી સાંજ સુધીમાં દાન, શીલ, તપ, ભાવ, પ્રભુદર્શન, પૂજા, ગુરૂલક્ષિત, સ્વાધ્યાય, પરોપકાર, સામાયિક, પ્રતિક્રમણુ વિગેરે સારા આત્મહિતકારી કાર્યોમાંથી જે જે કાર્યો (ધાર્મિક અનુષ્ઠાન) કર્યા હોય, તેની અનુમોહના કરીને તેવો અવસર લવોલવ મલજો એમ વિચારવું. જેમ વેપારી લોકો પેદાશનું સરવૈયું કાઢે, અને ખોટનો વ્યાપાર ન કરે, તેમ ઉત્તમ શ્રાવકોએ ધાર્મિક (પુણ્યના) કાર્યોનું સરવૈયું જરૂર કાઢવું જોઈએ. અને આત્માને નુકસાન કરે, તેવા કાર્યો કરવાજ નહિ. (૨) બીજા પ્રશ્નનો જવાબ એ છે—ખેલા પ્રશ્નનો જવાબ દેતી વખતે જણાવેલાં કાર્યોમાંથી જે જે ધાર્મિક કાર્યો કરવાના બાકી હોય, તે મંત્રી શ્રી વસ્તુપાલની માફક સાવચેત થઈને જલ્દી કરી લેવા. કારણકે કાળનો ભરોસો નથી. કયા ટાઈમે કયા ક્ષેત્રમાં કયા નિમિત્તે જીવનદોરી તૂટશે, એની આપણને લગાર પણ ખબર નથી. એમ બીજાએ પણ રૂપાંતરથી કબૂલ કરેજ છે. કહ્યું છે કે—
અજરામરવતપ્રાજ્ઞઃ, વિદ્યામર્થં ચ સાધયેત્ ॥ ગૃહીત ઇવ કેશેષુ,

મૃત્યુના ધર્મમાચરેત્ ॥ ૧ ॥ એ તો જરૂર સમજવુંજ જોઈએ કે-આહારાદિ ક્રિયા તો પશુઓમાં પણ ઘણું લાગે સરખી દેખાય છે, પરંતુ તેઓમાં વિવેકની ખામી છે, અને મનુષ્યો ધારે તો વિવેકથી ધર્મારાધન સાવચેત થઈને કરી શકે. આત્માને નિર્મલ બનાવે. આજ બંનેમાં વિશેષતા (ફેર) સમજવાની છે. શાંતિથી વિચાર કરીએ તો દુનિયાના ઘણાં પદાર્થો આપણને અપૂર્વ શિખામણુ દઈને ધર્મના રસ્તે દોરે છે-(૧) લૂગડાંને ધોનાર માણસ ધોવામાંથી અપૂર્વ યોધ એ લઈ શકે કે-લૂગડાં એ ક્ષણિક પદાર્થ છે, તેના મેલને દૂર કરવા મહેનત કરાય છે-તેથી વધારે આત્માને ધોવાને માટે શ્રાવકોએ જરૂર પ્રયત્ન કરવા જોઈએ. કારણકે આત્માને ચીકણા કર્મ રૂપ મેલ લાગે છે. (૨) પાણીનો યોધ-પ્રવાહ પૂર જોસમાં આલ્યો જાય છે. તે પણ માનવને સાવચેતીનો યોધ આપે છે કે તારાં જીવન, જીવાની, સંપત્તિ વિગેરે વાનાં (પદાર્થો) ક્ષણ વારમાં નાશ પામે તેવા છે. (૩) ઘંટીમાં અનાજને દળનારા જીવો પણ એ યોધ લઈ શકે કે-કર્મ રૂપી અનાજનો ચૂરો કરવાને જરૂર સાવધાન થવું જોઈએ. (૪) ઝાડની ઉપર દેખાતાં લીલાછમ પાંદડાં અમુક ટાઈમે પીળાં થઈને ખરી પડે છે, તે પણ શીખામણુ દે છે કે-‘ મુજ વીતી તુજ વીતશે ’ એમ જીવાનીનો મદ ઉતારે છે. પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવે અંતિમ સમયે સોલ ખેડારી દેશના દીધી, તેમાં કાલ્પનિક દૃષ્ટાંત જણાવ્યું કે- “ લીલાં પાંદડાં પીળાં (જૂના ખરી પડેલા) પાંદડાંની હાંસી કરે છે કે-કેમ ખેલાં તમે લીલાછમ દેખાતા હતા, એ સ્થિતિ તમારી ક્યાં ગઈ? અમે કેવા સરસ દેખાઈએ છીએ. આના

જવાબમાં પીળાં પાંદડાંએ કહ્યું કે શા માટે મદ (અભિમાન) કરો છો, તમારી પણ થોડા ટાઈમમાં અમારા જેવી હાલત થશે.” એમ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહ્યું છે. એથી યાદ રાખવું કે— જીવાની આઓએ મદોન્મત્ત બનીને વૃદ્ધોની હાંસી ન કરવી જોઈએ. કારણકે મનુષ્યાયુષ્યને સાતે ઉપક્રમનો ભય રહેલો છે વિગેરે અનેક કારણોને લઈને તમે એટલે સુધી (એટલી ઉંમરે) ખેંચશો કે નહિ, એ પૂરે પૂરો સંદેહ છે. ખેંચ્યા એ જીવનની અપેક્ષાએ ભાગ્યશાલી ગણાય. તેઓની પાસેથી ડહાપણની અને વિવેકધર્મની વાર્તા સાંભળવી જોઈએ. જેથી આપણે તેવા થઈ શકીએ. વૃદ્ધના વચનો ન માન્યા, ત્યારે રાફડામાંથી દુષ્ટિવિષ સર્પ નીકળ્યો, તેણે બધા ઉદ્ધત જીવાની આઓને ભસ્મ કર્યા (બાળી નાંખ્યા) આવો બોધ લઈ શકાય. (૫) બાહ્ય જીવનને ટકાવવા આહારાદિની જરૂર છે. તે એમ જણાવે છે કે બાહ્ય જીવન (શરીરને પોષવું વિગેરે) એ ક્ષણિક જીવન છે. આત્મિક જીવન તેવું નથી. તેને ટકાવવાને માટે આહારાદિ જેવા નહિ પણ તેથી પણ વધારે હિતકારી ધર્મારાધનની ખાસ જરૂર છે. સાવચેતીનો બોધ લેવા માટે બેગમનું દ્રષ્ટાંત દેવું જરૂરી છે, તે ટુંકામાં આ પ્રમાણે—એક બાદશાહની બેગમ રેણુ (ડુંગરી) ખાતાં ખાતાં જે બાકી રહી, તે ચલણુ (રકેબી) માં ઉંચે શિકા ઉપર મૂકીને ઝરખામાં ઊભી ઊભી નગરની શોભા જોઈ રહી છે. થોડી વારમાં રેણુ (ડુંગરી) ખાવાની ઇચ્છા થઈ, તેથી દાસીને કહ્યું કે—રેણુ લાવ ? શીકામાં મૂકી છે. દાસીએ ચલણુ (રકેબી) માં તપાસ કરી કહ્યું કે—બેગમ સાહેબ ! ‘ચલણુ

હૈ રેણુ નહિ હૈ' બેગમે કહ્યું કે-ફરી તપાસ કર. હમણાં મેં મૂકી છે ને રેણુ ક્યાં જાય? દાસીએ ઘણી વાર તપાસીને કહ્યું કે-બેગમ સાહેબ ! “ચલણુ હૈ રેણુ નહિ હૈ.” બેગમ જીવાન હતી. જીવાનીના તોરમાં એક દમ ક્રોધથી ધમધમીને (મિબ્બસ કરીને) બેગમે દાસીને જોરથી તમાચો માર્યો. આવો અનર્થ જીવાનીના મદથી સંભવે છે. (૧) જીવાની (૨) ધનસંપત્તિ (૩) પ્રભુતા (અધિકારીપણું) (૪) અવિવેક આ ચાર વાનાંમાંનું એક પણ હોય, તો જ્યારે અનર્થ સંભવે, તો પછી જ્યાં (જે પુરૂષાદિમાં) ચારે ભેગાં હોય, ત્યાં અનર્થ સંભવે, એમાં નવાઈ શી? કહ્યું છે કે-“યૌવનં ધનસંપત્તિઃ, પ્રભુત્વમવિવેકિતા ॥ एकैकमप्यनर्थाय, किमु यत्र चतुष्टयम् ॥૧॥” તમાચાના મારથી દાસી રડવા લાગી. રોતી રોતી પણ દાસી એજ વારંવાર કહેવા લાગી કે-બેગમ સાહેબ ! મને ગરીબને મારવી હોય તો ભલે મારો પરંતુ મારું કહેવું જૂઠું નથી. તપાસ કરીને (વિચારીને) કહું છું કે-“ચલણુ હૈ રેણુ નહિ હૈ” દાસીએ વારંવાર કહેલા આ વચનો સાંભળીને બેગમે આ વાક્યમાંથી બોધ એ લીધો કે ચલણુ હૈ એટલે દરેકને અચાનક મોડા બહેલા જરૂર જવાનું છે. ‘રેણુ નહિ હૈ’ એટલે આ દુનિયામાં કોઈને પણ કાયમ રહેવાનું છેજ નહિ. જ્યારે વસ્તુ સ્થિતિ આમ છે, તો પછી આ દુનિયાની વિવિધ ઉપાધિ શા માટે? આશાની ગુલામી શા માટે? સવાશેર લોટના ઘરાક આ જીવને આટલી બધી આજપંપાજ શા માટે કરવી જોઈએ? ઉપાધિમાં શાંતિ હોય ક્યાંથી? સમજણ હોય તો શેષનાગના દ્રષ્ટાંતે સમજવું જોઈએ કે-

જેટલી ઉપાધિ તેટલું દુઃખ ખરી રીતે તો હું સુખી છું એમ કહેવરાવવાને માટે, દુનિયામાં પંકાવાને માટે, આ બધું તોફાન છે. બીજા શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે એક વખત શેષનાગ કૃષ્ણા ઉંચી કરીને અક્કડ બનીને ડોલતો હતો. મનમાં એમ ક્ષલાતો હતો કે ‘મારે હજાર માથાં છે.’ આ વખતે અવસર ભેઠને એક કવિએ કહ્યું કે—

“યતિ તે નાગ ! શીર્ષાણિ, તતિ તે નાગ ! વેદનાઃ ॥

ન સંતિ નાગ ! શીર્ષાણિ, ન સંતિ નાગ ! વેદનાઃ ॥૧૧॥

સ્પષ્ટાર્થ—હે નાગ ! અભિમાન શા માટે કરે છે ? યાદ રાખજે કે જેને જેટલા માથા, તેને તેટલી વેદના હોય છે. તારે હજાર માથા છે, તો હજારે માથાની વેદના ભોગવવી પડે છે. જેને તે ન હોય, તેને વેદના પણ ભોગવવી પડતી નથી. આમાંથી સમજવાનું એ કે જેને જેટલી ઉપાધિ હોય, તેને તેટલું દુઃખજ ભોગવવાનું. લક્ષ્મી વિગેરેની વધારે ઉપાધિવાળા જીવોમાંથી કેટલાએકને ઉપાધિની ચિંતાને લઈને ‘ગળે શું ઉતાર્યું’ શું ખેડ્યું વિગેરેનું પ્રાયે ભાન હોતું નથી. ચિંતા અને ચિંતા એમાં અનુસ્વારનો ફેર છે. તે એમ સમજાવે છે કે ચિંતામાં બળવાનું જે દુઃખ હોય, તેથી વધારે દુઃખ ચિંતાથી ભોગવવું પડે છે. એ તો જગજાહેર છે કે ધનને કમાવવામાં સાચવવામાં કેવાં કેવાં દુઃખો (મુશ્કેલી) ભોગવવા પડે છે, એ પુત્ર વિગેરેની બાબતમાં પણ તેવુંજ છે. સાચું સુખ ફકીરીમાં (ત્યાગમાં) છે. બીજામાં નહિજ. આવો વિચાર કરીને રાતે બેગમ રાજ્યાદિ વૈલવનો ત્યાગ કરીને જંગલમાં એક ઝાડની નીચે પોતાના ઇષ્ટ દેવ (ખુદા) નું ધ્યાન કરવા લાગી, અને વિચારવા લાગી કે—“કોઈ દિન લડ્ડુ; કોઈ દિન

પૂરી, કોઈ દિન ફક્કં ફક્કા; સદા ફકીરી મેરે કયા દીલગીરી, સદા મગનમેં રેણા” સવારે બાદશાહને ખબર પડી. તપાસ કરી તો માલમ પડ્યું કે બેગમ જંગલમાં ઝાડ નીચે બેઠી છે. તે ત્યાં જઈને બેગમને બોલાવવા લાગ્યો, પણ બેગમ તો બાદશાહની સામું પણ તાકતી (નેતી) નથી. વ્યાજબીજ છે કે-આશાની ગુલામી જ્યાં નહિ, ત્યાં બીજાની પરવા હોયજ શાની? ખેલાં તો બેગમને એવી આશા હતી કે-બાદશાહ જે મારી ઉપર રાજ હશે, તો મને વસ્ત્ર-ધરેણું વિગેરે દેશે. હવે તો એમાંનું કંઈ છેજ નહિ, તેથી બેગમ-બાદશાહની સામું ન જૂએ, એમાં નવાઈ શી? ઇષ્ટદેવનું ધ્યાન પૂરું કરીને બેગમ વારંવાર એજ બોલવા લાગી કે- ‘ચલણા હૈ ન રેણા હૈ’ વારંવાર બોલાયેલા આ વાક્યનો સમજી બાદશાહે વિચાર કર્યો, તેથી તેને પણ વરાગ્યભાવ પ્રકટ થયો, જેથી તમામ ઉપાધિનો ત્યાગ કરી ફકીરી અંગી-કાર કરી. આ દષ્ટાંતમાંથી સમજવાનું એ કે-ઉત્તમ શ્રાવકોએ સાવચેત થઈને જલ્દી ધર્મારાધન કરી લેવું જોઈએ. (૩) ત્રીજા પ્રશ્નનો જવાબ એમ વિચારવો કે-ધાર્મિક કાર્યો બે પ્રકારના છે. ૧ ધનિક (પૈસાદાર) શ્રાવકો કરી શકે તેવા કાર્યો, જેમકે-જીણાદ્વાર, જિન પ્રાસાદ બંધાવવા, અંબનશલાકા, પ્રતિષ્ઠા, સંઘયાત્રા, જ્ઞાનભંડાર કરાવવા વિગેરે. (૨) સામાન્ય શ્રાવકો પણ કરી શકે તેવા-પ્રભુ પૂજા, ગુરૂલક્ષિત, સામાયિક, પૌષ્ઠ, ઉપધાન વિગેરે. આમાંથી પ્રમાદને લઈને જે કાર્યો કરવામાં ઢીલ થતી હોય, તે જલ્દી કરી લેવા, વિલંબ કરવો નહિ. કહેવત છે-‘કીધા સો કામ, દીધા સો દામ, લબ્યા સો રામ.’ (૪) ચોથા પ્રશ્નનો જવાબ જે કે ત્રીજા પ્રશ્નના

જવાબમાં આવી જાય છે, તો પણ એટલું યાદ રાખવું કે શ્રાવકોના મુખ્ય કર્તવ્યો આ પ્રમાણે છે—(૧) પ્રભુદેવ શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞા માનવી. (૨) મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરવો. (૩) સમ્યક્ત્વને ધારણ કરવું. (૪) છએ આવશ્યકની ક્રિયા દરરોજ ઉભય ટંક કરવી. (૫) પર્વ દિવસોમાં જરૂર પૌષધ કરવો. (૬) શક્તિ અને ભાવ પ્રમાણે વ્રત-પ્રત્યાખ્યાન કરવા. (૭) પાંચ પ્રકારના દાનનું સ્વરૂપ સમજીને દાન દેવું. (૮) શીલ-પ્રદ્ધચર્ય પાલવું. (૯) ઉત્તમ ભાવના ભાવવી. (૧૦) તપશ્ચર્યા કરવી. (૧૧) સ્વાધ્યાય ધ્યાન કરવું. (૧૨) પંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મંત્ર ગણવા. (૧૩) પરોપકાર કરવો. (૧૪) યતના-ઉપયોગ પૂર્વક ધર્મારાધન કરવું. (૧૫) પ્રભુદેવની ઉદ્ધાસથી પૂજા કરવી. (૧૬) તેમના ગુણોનું સ્તવન-સ્મરણ કરવું. (૧૭) શ્રી ગુરૂમહારાજના ગુણગાન કરવાં. (૧૮) સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરવું. (૧૯) વ્યવહારમાં બહુજ ચોખ્ખાશ રાખવી. (૨૦) રથ-યાત્રા. (૨૧) તીર્થયાત્રા કરવી. (૨૨) ઉપશમ ભાવ ધારણ કરવો. (૨૩) વિવેક ગુણ ધારણ કરવો. (૨૪) જેમ આવતાં કર્મ રોકાય તેવી સરલ પ્રવૃત્તિ કરવી. (૨૫) ઉપયોગ પૂર્વક ભાષા વિચારીને બોલવી. (૨૬) પૃથ્વીકાયાદિ-છએ જીવનિકાયની ઉપર દયાભાવ રાખવો. (૨૭) ધર્મિષ્ઠ પુરૂષોની સોબત કરવી. (૨૮) પાંચે ઈન્દ્રિયોને વશમાં રાખવી. (૨૯) સર્વવિરતિ ચારિત્રને લેવાની જરૂર ઉત્કંઠા (તીવ્ર અભિલાષા) રાખવી. (૩૦) રત્નની ખાણ જેવા શ્રી ચતુર્વિધ સંઘનું બહુમાન કરવું. (૩૧) શ્રી જ્ઞેનાગમ લખાવવા. (૩૨) શ્રી જ્ઞેનેન્દ્ર શાસનની પ્રભાવના કરવી. આ બત્રીશ કર્તવ્યો ધ્યાનમાં રાખીને ઉત્તમ શ્રાવકોએ યથાશક્તિ (શક્તિ પ્રમાણે) જરૂર સાધવા. આજસ

કરવી નહીં. (૫) પાંચમા પ્રશ્નનો જવાબ એ કે-જે લવ્ય જીવો આત્મિક ઉન્નતિના જ્ઞાન પૂર્વક સદાચારની આરાધના કરે, જેમને સમયની કીંમત છે, જેઓ અપ્રમાદ જીવન ગુણને તેવા પુણ્યશાલી જીવોનું જીવવું સાચું (વખાણવા લાયક) છે. (૬) છઠ્ઠા પ્રશ્નના જવાબમાં એમ વિચારવું કે-મારી અમુક ભૂલ ખીજાઓ જાણે છે તે મારે જરૂર સુધારવી જોઈએ. એમ જે જે ભૂલો પ્રમાદથી કે અજ્ઞાનથી થતી હોય, તે શ્રાવકોએ જરૂર સુધારવી. (૭) સાતમા પ્રશ્નના જવાબમાં એમ વિચારવું કે-સાતે વ્યસન ને અસંતોષ વૃત્તિ વિગેરે કર્મબંધના કારણોથી જરૂર અલગ રહેવું. (૮) આઠમા પ્રશ્નના જવાબમાં વિચારવું કે મારે ક્ષમા, નમ્રતા, સરલતા, સંતોષ વિગેરે ઉત્તમ ગુણોને જરૂર ધારણ કરવા જોઈએ. (૯) નવમા પ્રશ્નના જવાબમાં એ વિચાર કરવો કે-અજ્ઞાન અને મોહથી પુદ્ગલ રમણુતા ઘટતી નથી, તે ઘટે તો આત્મગુણની રમણુતા જરૂર વધે, એવું સમજીને શ્રાવકોએ ઉપધાન વહન વિગેરે ઉત્તમ સાધનોની આરાધના જરૂર કરવી, કે જેથી અજ્ઞાન મોહનું જોર ઘટે, અને નિજગુણ રમણુતા વધે. આ પ્રમાણે જે શ્રાવકો વર્તન કરે છે તેઓ મરણુના ભયને નક્કી દૂર કરે છે. તે કદાપિ શોક કરવા લાયક બનતા નથી. આ બાબતમાં આપણા પવિત્ર પરમપૂજ્ય જૈનાગમમાં સંક્ષેપથી કહ્યું છે કે-જે લવ્યજીવો (૧) દીક્ષાની આરાધના કરે, (૨) ગીતાર્થ સદ્ગુણી ગુરૂ મહારાજની પાસે પવિત્ર જૈન સિદ્ધાંતના વચનનો સંભાળપૂર્વક અભ્યાસ કરે (૩) સુકૃત (પુણ્ય)ના ઉત્તમ કાર્યો કરે. (૪) આજીવ્રતાદિ દેશવિરતિ ધર્મને સાધે. (૫) સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરે. (૬) સુપાત્ર દાનાદિ ધર્મ

સાધે (૭) જેઓ જૈનાગમાદિ શાસ્ત્રોનું પઠન-પાઠન (ભણવું-ભણાવવું) કરે, તેમને મદદ કરે (૮) ઉત્તમ ભાવના ભાવે (૯) જૈનાગમ લખાવે. (૧૦) સર્વ જીવોને ખમાવે. (૧૧) અજ્ઞાનાદિના વશે કરેલા બધા પાપની ગુરૂની પાસે આલોચના દ્યે. આને 'ભવ આલોચના કહેવાય' તેવા ઉત્તમ ભવ્યજીવો (શ્રાવક તિગેરે) સમાધિ મરણે મરણ પાર્શ્વને સદ્ગતિમાં જાય છે. તેમને મરવાનો ભય લગાર પણ હોતો નથી. અને મરતી વખતે તેવા જીવોના મનમાં લગાર પણ શોકનો અંશ હોતો નથી. કારણ કે તેઓ અહીં જે સ્થિતિ હતી, તેનાથી ઉંચી સ્થિતિને પામવાના છે. આજબીજ છે કે-લાખ રૂપિયાનો અંગલો છોડીને જેને દશ લાખના કે કરોડ રૂપિયાના અંગલામાં જવાનું હોય, તેને ખેદ હોયજ ક્યાં ? આ બાબતમાં જુઓ સાક્ષિપાઠ-“મયવં ! કે જીવા સોયળીઆ ન હવતિ ? ગોયમા ! જે ઉણ ગહિયદિરકાઝ પદિઅસિદ્ધંતવયણાઝ કયસુકયાઝ અંગીકયઅણુવ્વયાઝ કયસાહમ્મિયવચ્છલ્લાઝ દિન્નદાણાઝ નાણપઠંતકયસાહિજ્જાઝ સુહભાવણાજુત્તાઝ લેહિયજિણવયણાઝ આમિયસવ્વજીવાઝ આલોચ્યસવ્વપાવાઝ જે જીવા પરલોઅ જંતિ, તે જીવા સોયળીઆ ન હવંતિ, જઓ સિગ્ગમેવ સગ્ગં મોચ્છં વા ગચ્છંતિ ॥” તેમજ આનાથી ઉદ્દી રીતે જે જીવો વર્તે એટલે ટુંકામાં એમ સમજવું કે--જેઓ દીક્ષાની આરાધના ન કરે, અને સિદ્ધાંતના વચનો સાંભળે નહિ, તેમજ સમ્યક્દર્શનાદિ ગુણોની આરાધના ન કરે અથવા મિથ્યાત્વની સેવના કરે અને જ્ઞાન-શક્તિ છતાં બીજા જીવોને જિનધર્મનો પ્રતિબોધ ન કરે, (જિનધર્મ ન સમજાવે) અને દેશવિરતિ તથા દાનાદિ ધર્મની આરાધના ન કરે. તથા મદ, પ્રમાદ, કષાય સેવે,

તેમજ સર્વ જીવોને ન ખમાવે, સર્વ પાપની આલોચના (પ્રાયશ્ચિત્ત) ન કરે તેવા જીવોને મરતી વખતે હૃદયમાં શોક જાગે છે. કારણ કે તેઓ દુર્ગતિમાં જઈને આકરા દુઃખો ભોગવશે. કહ્યું છે કે-મયવં ! કે જીવા સોઅણીઆ હવંતિ ? ગોયમા ! અપાવિઅજિણદિલ્લાકાઝ અસુઅસિદ્ધંતવયણાઝ અબોહિ-અલોયાઝ અકયધમ્માઝ અગ્ગહિયઅણુવ્વયાઝ અટ્ટમયપંચપ્પમા-યચઝક્કસાયસંજુત્તાઝ અલામિયસવ્વજીવાઝ અણાલોહઅસવ્વપા-વાઝ જે જીવા પરલોંઅં જંતિ, તે સોઅણીઆ હવંતિ ॥ જઓ અણંતે સસારે સયલદુહ્નિહાણે નિચ્ચં દુહં અણુહવંતા ચિદ્દંતિ ॥ ૨ ॥ એ પ્રમાણે શ્રી વીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે. આવો શ્રાવક આનંદપૂર્વક મરે છે, અથવા તેને મરણનો ભય હોતો નથી. મરતી વખતે તેને સમાધિ અથવા ચિત્તની સ્થિરતા રહે છે. તેના ઉત્તમ સદ્ગુણો તથા આચરણના વખાણ કરતી વખતે બીજા મનુષ્યોની આંખમાં આંસુ આવે છે. ૧૫૦૫

હવે ગ્રંથકાર ગ્રંથની સમાપ્તિ કરતાં ભૂલચૂકની ક્ષમા માગે છે:—

શાસન રસિક હે શ્રાવકો ! ધમ ધર્મ જાગરિકા કરો,
આદર્શ જીવન જીવીને શિવ સંપદા ઝટપટ વરો;
વિસ્તારના ભયથી કહી બહુ ટૂંકમાં શ્રુતના બલે,
યાચું ક્ષમા ભૂલચૂકની ગુરૂદેવ સામે શુભ પલે. ૫૦૬

અર્થ:—હે જૈન શાસનના રસીયા શ્રાવકો ! આ પ્રમાણે ધર્મ જાગરિકા કરો. તેમ કરીને આદર્શ એટલે નમુનેદાર.

૧. જય તું આયો જગતમે, લોક હસત તું રાય;

કરણી એસી અય કરે, તું હસે જગ રાય. ૧.

ઉત્તમ જીવન સફળ કરીને જલદીથી મોક્ષ સંપત્તિને મેળવજો. આ પ્રમાણે સિદ્ધાંતના અનુસારે વિસ્તારથી કહીએ તો અંથ વધી જાય, આ ઇરાદાથી ટુંકાણુમાં શ્રાવકોની ધર્મજગરિકાની રચના કરી છે. તેની રચના કરતાં જે કાંઈ ભૂલચૂક થઈ ગઈ હોય તેની દેવ તથા ગુરૂની સાક્ષીએ આ ઉત્તમ અવસરે ક્ષમા માગું છું. ૪૧૮.

અંથકાર પોતાની લઘુતા જણાવે છે:—

નહિ ઓધ મુજ મજબૂત તોયે ગુરૂચરણ અનુભાવથી,
શ્રી સંઘસેવા મુજ મલી મલજો ભવોભવ આજથી;
ધર્મ જગરિકા ભણી નિજ ધર્મરંગી સવિ થજો,
મેઘના જેવા બની ગુણુવાસ શુભ વિસ્તારજો. ૫૦૭

અર્થ:—જો કે મારામાં શ્રુતનો ઘણો સંગીન ઓધ નથી તે છતાં પૂજ્યપાદ પરમોપકારી શ્રી ગુરૂ મહારાજના ચરણ કમલના પ્રતાપથી (આ અંથની રચના વડે) સંઘની સેવા મને મળી. તેવી સેવા મને ભવોભવ વારંવાર મળજો. વળી આ ધર્મજગરિકા ભણીને હે સર્વ શ્રાવકો ! તમે પોતાના ધર્મમાં દૃઢ આસ્થાવાળા બનજો. તથા મેઘ જેવા ગુણિયલ બનીને પોતાના ગુણ રૂપ ફૂલની સારી સુવાસ ચારે દિશાઓમાં ફેલાવજો. ૫૦૭.

અંથ રચનાનો કાળ તથા સ્થળ વિગેરે જણાવે છે:—

ગુણુઅંકનિધિ શશિમાન વરસે શ્રાવણે પાંચમ દિને,
શ્રી રાજનગર શીઘ્ર સાધી નેમિસૂરિ ગુરૂ મંત્રને;
પદ્મસૂરિ વકીલ ગુણી મણીભાઈ વિજ્ઞપ્તિથી,
શ્રી ધર્મ જગરિકા રચે શ્રાવક હિતાર્થે રંગથી. ૫૦૮

અર્થ:—તપોગચ્છાધિપતિ, શાસનસમ્રાટ્, સૂરિચક્રચક્ર-વર્તિ, જગદ્ગુરુ પરમોપકારી પૂજ્યપાદ પ્રાતઃસ્મરણીય સુગૃહીતનામધેય પરમ ગુરુ આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના ચરણકિંકર વિનેયાણુ વિજયપદ્મસૂરિએ પૂજ્યપાદ શ્રી ગણધર લગવંતે રચેલા શ્રી આચારંગ વિગેરે અગીઆરે અંગોને તથા આવશ્યક દશવૈકલિકાદિ સિદ્ધાંતોને ઠેઠ સુધી સામાયિકમાં રહીને સાંભળનાર, તથા શ્રાવકના બારે વ્રતના ધારણ કરનાર અને ઘણા વખતથી ઠામ ચોવીહાર એકાસણું વિગેરે આકરી તપશ્ચર્યાના કરનાર કાલુશીની પોળના રહીશ વકીલ મણીલાલ રતનચંદની વિનાંતિથી ગુણુ (૩) તથા અંક (૯) નિધિ (૯), અને શશી (ચંદ્ર-૧) પ્રમાણુવાલા વરસે એટલે વિક્રમ સંવત ૧૯૯૩ ના શ્રાવણ સુદ પાંચમે એટલે બાલપ્રહ્લચારી-ધર્મચક્રવર્તી બાવીશમા તીર્થકર પ્રભુ શ્રી નેમિનાથજીના જન્મ દિવસે પરમપૂજ્ય ગુરુમહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજજીના પવિત્ર નામરૂપી મહા પ્રભાવિક ગુરુમંત્રને એકાગ્રતાથી જલ્દી સાધીને ગુજરાતના પાટનગર—જૈનપુરી શ્રી રાજનગર (અમદાવાદ)માં પૂર્ણ ઉલ્લાસથી આ “શ્રી શ્રાવક ધર્મજગરિકા” નામના ગ્રંથની રચના કરી. ૫૦૮.

ધતિ પરમોપકારી પૂજ્યપાદ પરમગુરુ
આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વર
ચરણકિંકર વિનેયાણુ વિજયપદ્મસૂરિ પ્રણીતા
શ્રી શ્રાવક ધર્મજગરિકા સમાપ્તા.

श्री नेमिपद्म ग्रन्थभाषा पु ७५ ३

॥ ॐ नमः श्री सिद्धचक्राय ॥

तपोगन्धाधिपति-शासनसम्राट्-सूरियक्यकवर्ति-जगद्गुरु
आचार्य महाराज श्री विजयनेमिसूरीश्वर विनेयाणु
श्रीविजयपद्मसूरि विरचित

देशविरति ज्वन

(भारव्रतनी सरल समन्वृती)

卐

पोतानी सुपुत्री ज्हेन भलिना स्मरणार्थे
आर्थिक सहायक.

शेठ. डाह्याभाई सांकल्यचंद कायडवाला.
(डे. शालपुर)

卐

—: प्रकाशक :—

श्री जैन ग्रन्थ प्रकाशक सभाना कार्यवाहक
शा. धन्धरलाल भूलचंद
भेट.

श्री जैन ग्रंथ प्रकाशक सभा प्रकाशित ग्रंथे

१	अष्ट सहस्री तात्पर्य विवरणं (आप्त भीमांसा तद्भाष्य संवलित अष्ट सहस्री संज्ञकवृत्ति समेतं)	१०-०-०
२	अष्टक प्रकरणं (सवृत्तिकम्)	१-८-०
३	अष्टक प्रकरणं (भूल मात्र)	०-४-०
४	स्याद्वाद रहस्य पत्रं (सटीकम्)	०-१२-०
५	न्याय अंजन-अंजनाद्य प्रकरणं (सवृत्तिकम्)	८-०-०
६	न्यायालोके (तत्वप्रभाष्य समेतं)	५-०-०
७	नवतत्व विस्तरार्थः (यंत्र, परिशिष्टादि सहित)	३-०-०
८	दंडक विस्तरार्थः (वृत्ति, यूष्णि, स्तवनादि सहित)	१-०-०
९	जैन न्याय मुक्तावली (सटीकम्)	१-०-०
१०	जैन न्याय मुक्तावली सवृत्ति-समुद्घात तत्वं य	१-४-०
११	हैमधातुभाषा (व्याकरणोपयोगी सर्व साहित्यसहित)	४-०-०
१२	धातु रत्नाकर भा. १-२-३-४	११-०-०
१३	श्रावक धर्म जगदिका	१-४-०

छपाता ग्रंथे

१	धातु रत्नाकर भा. ५-६
२	श्री सिद्धहैम शब्दानुशासनम् (अष्टवृत्ति-अष्टन्यास, लघुन्यासादि समेतं)
३	धर्म परीक्षा (श्रीमद् यशोविजयगण्डि प्रह्विता) (स्वोपज्ञ वृत्ति समेता, वृत्ति टिप्पण्य समलंकृता)
४	स्याद्यन्त रत्नाकर
५	योगदष्टि समुच्चय, योग भिन्दु आदि

प्राप्ति स्थान.

श्री जैन ग्रंथ प्रकाशक सभा.

पाण्डुरापोण (ज्ञानशाळा) अमदावाद.

॥ प्रस्तावना ॥

जीवन्ते जम्मिमुणो, जीवन्ते सज्जणा सयायारा ॥

जीवइ परोवयारी, जाओ सो च्चवणेवण्णो ॥ १ ॥

प्राचीन महापुरुषोऽपि हितशिक्षानां रूपमां इरमाव्युं छे के-जे
 जन्म्यो, तेने भरवानुं जइर होय छे. परंतु क्या जिवेनो जन्म
 सार्थक गणाय? आ प्रश्नना जवायमां समजवा जेनी अगत्यनी
 पीना अे छे के जेमना जवनमां हजरै सज्जन मुनिवरोनी जवन-
 दोरी गुंथां छ, अेटले जेओ हजरै जिवेना उंय जवनमां
 निःस्वार्थभावे मदद करे छे, अेम अनेक प्रकारे परोपकार करवामां
 तीव्र उत्साही होय, ते जिवेनो जन्म सइल गणाय. श्री
 जैनेन्द्रशासनमां तेवा उत्तम जवन गुंजरनारा लव्यजिवेमां भेला
 नंयरना पंचमहाव्रतधारी साधु विगेरेने अने पीज्ज नंयरना आवक
 विगेरेने गणाय छे. सुअनो प्रश्न पूछतां हरैक जव अेमज कहेसै के
 मारे सुअ जेअंअे. न्यारे सुअनी जइरियांत जणाय छे, तो पछी
 क्यो समजु माणुस सुअना कारणोनी सेवना न करे? पवित्र
 आगमादि महाशास्त्रोमां सर्वविरति, देशविरति, परोपकार, दानं शील
 तप लावना पूज्ज स्वाध्याय विगेरे सुअना धणा कारणो रुपए रीते
 सगज्जव्या छे. आमां न्यारे मोहनीय कर्मनुं जेर वधारे प्रमाणुमां धटे,
 अेटले आत्मा अलीयो अनीने अेम विचारे के-“हे जव ! जेम दुनियामां
 डीरा माणुक सोनुं विगेरेना प्रमाणु करतां लोहुं वधारे प्रमाणुमां होय छ
 तेवी रीते धर्ममार्गमां दोरनारा साधनो करतां अधर्मना रस्ते दोरनारा
 साधनो दिवसे दिवसे वधारे प्रमाणुमां देणाय छे. अनादि कालना
 नीय अन्यासथी मोही जिवेने ते तरइ इयि पणु तरत थाय छे. पणु
 जइर समज्जे के, अे अधी नीय प्रवृत्ति करावनार अेक मोहज छे.
 अेना पंजामां सपडायेका अनंता जिवेअे आत्मरमणुता गुभावी छे.
 हवे तुं आत्मिक वीर्यने उत्साहथी इेरवीने तेवी आलयेष्टाने छोडी

દે, અને જેમાં આત્મરમણતારૂપ અમૃતનો ઘોઘ પ્રવાહ પૂરેપૂરા પ્રમાણમાં નિરંતર વહી રહ્યો છે, એવા ચારિત્ર ધર્મને જલ્દી અંગીકાર કર. ઉભે પગે નીકળવામાંજ ખ્હાદુરી સમાઇ છે, અને શાસ્ત્રમાં પણ તેવાજ મહાપુરૂષોના નામ ગુંથાયા છે. ”

આત્માને રાંકડા જેવો, બનાવી દેનાર એક ભોગ તૃષ્ણા જ છે, આમ જાણ્યા પછી તેના ગુલામ થવું, એ કરતાં તો તેને ગુલામડી બનાવવામાં પુષ્કળ ફાયદાઓ રહ્યા છે ” આવી વિચારણા કરીને ઘણાં જીવો સર્વ વિરતિધર્મને સાધીને શિવપદ પામ્યા, પામે છે, અને પામશે. જેઓ આવા ચારિત્ર ધર્મને અંગીકાર કરવાને અસમર્થ હોય, તેવા જીવોના કલ્યાણને માટે પ્રભુશ્રી તીર્થંકર દેવે બાર પ્રતોની આરાધના રૂપ દેશવિરતિ ધર્મ પ્રરૂપ્યો છે. દેશવિરતિનું સ્વરૂપ શું ? બારે પ્રતોને કઇ રીતે અંગીકાર કરવા ? તેની ટીપ જરૂર કરવી જ જોઈએ, તો તે કઇ રીતે તૈયાર કરવી ? આની સાધના કરવાથી પહેલાંના સમયમાં કયા જીવોએ કેવા કેવા લાભ મેળવ્યા ? વિગેરે પ્રશ્નોના જવાબ રૂપે આ શ્રી દેશવિરતિજીવનની બહુજ સરલ ભાષામાં રચના કરી છે. રચના કરવાના ટાઇમે પ્રસંગને અનુસારે સર્વાનુયોગમય પંચમાંગ શ્રી વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞપ્તિ (શ્રી ભગવતીજી) વિગેરે પરમ પવિત્ર આગમોના અને મારી પાસે શ્રી આચારાંગાદિ અગીઆરે અંગસૂત્રો અને સટીક આવશ્યક દસ વૈકાલિક વિગેરે મહાસૂત્રો ઠેઠ સુધી સામાયિકમાં રહીને સાંભળનાર તથા ઘણાં વર્ષોથી કાયમ ઠામચઉવિહાર એકાસણું તપ વિગેરે આકરી ધર્મક્રિયાઓના કરનાર, બાર પ્રતધારી શ્રાવક, વકીલ મણીલાલ રતનચંદે ઘણાંજ પરિશ્રમે વિસ્તારથી તૈયાર કરેલ બાર-પ્રતની ટીપ વિગેરેના જરૂરી વિલાગનો ઉપયોગ કર્યો છે. બારે પ્રતોને નાનારૂપમાં, અને મધ્યમરૂપમાં તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપમાં કઇ રીતે અહુણુ કરવા ? આનો સરલ જવાબ અને રસ્તો આમાંથી ગુરૂગમથી વાંચનારને જરૂર મળશે. વિશેષ બીના શ્રાવક ધર્મજગરિકાની પ્રસ્તાવનામાંથી જાણવી.

નિવેદક:—રચયિતા

પરમપૂજ્ય-પરમોપકારી-સુગૃહીતનામધેય-આચાર્ય

મહારાજ શ્રીવિજયનેમિસૂરીશ્વર ચરણુકિંકર

વિનેયાણુ વિજયપદ્મસૂરિ વિરચિત

“ શ્રી દેશવિરતિ જીવન ”

પરમ કરુણાનિધાન પ્રભુશ્રી તીર્થંકર દેવે સમવસરણુમાં દેશના દેતાં જણાવ્યું કે-માનવજીવન એ સામાન્ય વસ્તુ નથી. કારણકે એ દશ દષ્ટાંતે કરીને દુર્લભ છે. તેની સફલતાને માટે એટલે મુક્તિપદ મેળવવાને માટે ખેલા નંખરનો સ્ટીમરના જેવો જલ્દી મુક્તિપદ પમાડે તેવો માર્ગ એ છે કે પાંચ મહાવ્રતોની આરાધના રૂપ સર્વ વિરતિ ચારિત્ર ધર્મની આરાધના કરવી, અને બીજા નંખરનો ઠાણુના જેવો દીર્ઘ કાલે (ઘણા ટાઇમે) મુક્તિપદ પમાડે તેવો માર્ગ એ છે કે-ખાર વ્રતોને આરાધવા રૂપ દેશવિરતિ ધર્મની આરાધના કરવી. એક માણસ સ્ટીમરમાં બેસે, તો જલ્દી ઇષ્ટ નગરે ખેંચે, અને ઠાણુમાં બેસે, તો ઇષ્ટ નગરે ખેંચતાં તે કરતાં (સ્ટીમરમાં બેસીને મુસાફરી કરનાર પુરૂષ કરતાં) વધારે વખત લાગે છે. એમ સર્વ વિરતિની પરમ ઉદ્ધાસથી આરાધના કરનાર લવ્ય જીવો જલ્દી મુક્તિપદ પામે એટલે મોડામાં મોડા ત્રીજે લવે મોક્ષપદ પામે, અને દેશવિરતિની આરાધના કરનાર લવ્ય જીવો મોડામાં મોડા આઠમે લવે તો જરૂર મોક્ષપદ પામે. આ બાબતમાં શ્રી યોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-
ચ્યુત્વોત્પદ્ય મનુષ્યેષુ, મુક્ત્વા મોગાન્ સુદુર્લભાન્ ॥ વિરક્તો

મુક્તિમાન્નોતિ, શુદ્ધાત્માન્તર્નવાષ્ટકમ્ ॥ ૧ ॥ (૧૫૫ ॥ ત્રીજા પ્રકાશમાં) એટલે મહા પ્રભાવશાલી નિર્મલ શ્રાવક ધર્મની વિધિપૂર્વક ઉદ્ધાસથી આરાધના કરનારા ભવ્ય શ્રાવકોમાંના જેવી જેવી આરાધના કરી હોય તે પ્રમાણે કેટલાએક શ્રાવકો વૈમાનિક સ્વર્ગ તરીકે ઓળખાતા એવા સૌ ધર્માદિ દેવલોકમાં ૧ ઇંદ્રપણું, ૨ સામાનિક દેવપણું. (૩) ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવપણું. (૪) પારિષદ દેવપણું. (૫) લોકપાલ દેવપણું વિગેરેમાંની કોઈ પણ સ્થિતિને પામે છે. એટલે દેશવિરતિવંત શ્રાવક જે દેવલોકમાં ભય તો વૈમાનિક દેવજ થાય. તેમાં પણ આલિયોગિક દેવપણું વિગેરે હલકા દેવપણું તો પામેજ નહિ. ત્યાં દેવપણામાં પણ તેને કોઈ પણ ભતની સુખના સાધનોમાં લગાર પણ ઓછાશ હોતી નથી. કારણકે પાછલા માનવલવમાં દેશવિરતિની આરાધના કરીને પુણ્યાનુબંધી પુણ્યની ઘણી મુંડી એકઠી કરેલી છે, તેને અહીં પણ ભોગવે છે. દેવલોકનું આયુષ્ય પૂરું કરીને તે (શ્રાવકનો જીવ) અહીં ઉત્તમ સામગ્રી સહિત મનુષ્યલવ પામીને, સંયમની નિર્મલ આરાધના કરીને મુક્તિપદને પામે. આ વખતે કેટલાએક શ્રાવકો કદાચ મુક્તિપદ ન પામે તો હવે પછીના ખીજા સારા સારા દેવલવ અને મનુષ્યના લવ કરીને છેવટે આઠમા લવે તો જરૂર સિદ્ધિપદને પામે. જેમાં શુદ્ધ સ્વરૂપી શ્રીજિનેશ્વર પ્રભુને દેવ તરીકે માનવાનું હોય; અને કંચનકામિનીના સંગથી તદ્દન અલગ રહેનારા, મહાવ્રતધારી, શાંત, સદ્ગુણી શ્રમણ નિર્ગંથ મહાત્માઓને ગુરૂ તરીકે માનવાનું હોય; તથા શ્રી વીતરાગદેવે ફરમાવેલ અહિંસા, સંયમ,

તપોભય, નિર્મલ ધર્મને માનવાનું હોય. આવું શ્રાવકપણું પ્રબલ પુણ્યશાલી લબ્ય જીવેજ પામી શકે. માટે એવા શ્રાવકપણાની પ્રશંસા કયા વિવેકી અને બુદ્ધિશાલી લબ્ય જીવે ન કરે? અર્થાત્ સર્વ કોઈ આવા નિર્મલ શ્રાવકપણાની જરૂર પ્રશંસા કરે. કહ્યું છે કે-જિનો દેવઃ કૃપા ધર્મો, ગુરવો યત્ર સાધવઃ ॥ શ્રાવકત્વાય કસ્તસ્મૈ, નશ્ચાઘેતાવિમૂઢધીઃ ॥૧॥ કર્મશાસ્ત્ર (પંચસંગ્રહ વિગેરે) ના વિચાર પ્રમાણે કર્મોના વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમથી આવી ઉત્તમ સ્થિતિ પામી શકાય, એટલે અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાયના ક્ષયોપશમથી દેશવિરતિ ગુણ પ્રકટ થાય એમ સામાન્યથી કહી શકાય. અને વિસ્તારથી એમ કહી શકાય કે આ જીવ જ્યારે આયુષ્યકર્મ સિવાયના સાતે કર્મોની સ્થિતિ ઓછી કરતાં કરતાં પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે કરીને ન્યૂન (ઓછી) એક કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ રાખે, ત્યારે સમ્યક્ત્વ ગુણ પામે. ત્યાર બાદ બાકી રહેલા કર્મોની ખેથી નવ પલ્લોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ ઓછી થાય, ત્યારે દેશવિરતિ ગુણ પ્રકટ કરે. કહ્યું છે કે-સમ્મત્તમ્મિ ય લદ્ધે, પલ્લિયપુહુત્તેણ સાવઓ હુજ્જા ॥ ચરણો-વસમખયાણં, સાગરસંખંતરા હુત્તિ ॥ ૧ ॥ એ પ્રમાણે દેશવિરતિ ગુણને પ્રકટ કરવામાં કર્મોનો ક્ષયોપશમ કારણ છે, એમ જાણવીને કયા કયા સાધનોની સેવનાથી તેવો ક્ષયોપશમ (ક્ષય, ઉપશમ) થાય, તે જરૂર જાણાવવું જોઈએ. તે ખીના ટુંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી (૧) દ્રવ્ય, (૨) ક્ષેત્ર, (૩) કાલ (૪) ભાવ, (૫) ભવ આ પાંચ કારણોમાંના કોઈ પણ કારણને લઈને કર્મોનો ક્ષયોપશમ, ક્ષય, ઉપશમ થાય. (તેમજ

કર્મોના ઉદય પણ થાય) આ બાબતમાં કહ્યું છે કે—
 ઉદયક્ષયસ્વઓવસમો-વસમા જં ચ કમ્મુણો મણિયા ॥ દબ્બં
 ચિત્તં કાલં, ભાવં મવં ચ સંપ્પ ॥ ૧ ॥

પ્રશ્ન—દ્રવ્યના નિમિત્તે કર્મોના ઉદય-ક્ષયોપશમ વિગેરે
 કઈ રીતે થાય ?

ઉત્તર—પ્રાણી શંખાવલી આદિ ઔષધિ ખાવાથી
 બુદ્ધિનો વિકાસ (વધારો) થાય. એટલે જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના
 ક્ષયોપશમ થવામાં પ્રાણી વિગેરે કારણ છે.

એ પ્રમાણે દહીં વિગેરે પદાર્થો ખાવાથી દર્શનાવરણીય
 કર્મોના ઉદય થાય. તેથી ઉંઘ આવે. શ્રેયાંસકુમારને પ્રભુના
 દર્શનથી અને આર્દ્રકુમારને શ્રી આદિનાથની પ્રતિમાના
 દર્શન કરવાથી મતિ જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના ક્ષયોપશમ થયો,
 જેથી જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. સિજ્ઞંભવસૂરિણ મહારાજને
 શ્રી શાંતિનાથના બિંબને જોવાથી અનંતાનુબંધી આદિનો
 ક્ષયોપશમ થયો, ને સમ્યગ્દર્શન ગુણ પ્રકટયો.

પ્રશ્ન:—ક્ષેત્ર, કાલ, લાવ અને લવ નિમિત્તે કર્મોના
 ક્ષયોપશમ વિગેરે કઈ રીતે થાય ?

ઉત્તર—(૨) શ્રી સિદ્ધાચલ વિગેરે તીર્થોમાં ત્યાંના
 ક્ષેત્રના પ્રભાવે દાનાન્તરાયાદિ કર્મોના ક્ષયોપશમ થાય, જેથી
 દાન, શીલ, તપ વિગેરેની આરાધનામાં વધારે ઉલ્લાસ
 દેખાય છે. જ્યાં તેવું ન દેખાય, ત્યાં તે ક્ષેત્રના નિમિત્તે તે
 તે કર્મોના ઉદય હોય. ક્ષયોપશમના કારણોની માફકજ કર્મોના
 ક્ષય અને ઉપશમના કારણો સમજાય તેવા છે. (૩) પર્યુષ-

શુદ્ધિ ઉત્તમ કાલના પ્રભાવે વીર્યાંતરાયાદિ કર્મોનો ક્ષયોપશમ થાય, જેથી તેવા અવસરે ધર્મારાધનમાં વીર્યોલ્લાસ વધારે હોય છે વિગેરે. (૪) શ્રી મરૂદેવા માતાને અને શ્રી ભરત મહારાજને ઉત્તમ ભાવ (અનિત્યાદિ ભાવના) જાગતાં કેવલ-ક્ષાનાવરણીયાદિ કર્મોનો ક્ષય થયો, જેથી કેવલજ્ઞાન વિગેરે આત્મિક ઋદ્ધિ પામ્યા વિગેરે. (૫) દેવલવમાં અને નરક-લવમાં સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોને તે તે લવરૂપ નિમિત્તને લઈનેજ અવધિ જ્ઞાનાવરણીય કર્માદિનો ક્ષયોપશમ થાય, જેથી તેઓ અવધિજ્ઞાન વિગેરે પામે. આમાંથી સમજવાનું એ કે ઉત્તમ દ્રવ્યાદિની સેવના કરવી જોઈએ. કૃષ્ણાનિધાન શ્રી મહાવીર-દેવે એ પ્રકારનો ધર્મ કરમાવ્યો છે. (૧) સર્વવિરતિ ધર્મ (૨) દેશવિરતિ ધર્મ. તેમાં સર્વવિરતિ ધર્મમાં સંપૂર્ણ રીતે આરંભાદિ આશ્રવોને છોડવાનું હોય છે. અને તે પરમ શાંતિને જલ્દી પામવાનું અપૂર્વ સાધન છે. આવી રાગ, દ્વેષ, મદ અને મોહ વિનાની ત્યાગ દશાને પામેલા આસન્ન-સિદ્ધિક લબ્ય જીવો ભલેને ઘાસના સંથારા ઉપર ખેઠા હોય, તો પણ જે આનંદ અને સુખ ભોગવે છે, તેવું સુખ ઈદ્ર, અને ચક્રવર્તિ રાજાઓને પણ હોતું નથી. કહ્યું છે કે, નૈવાસ્તિ દેવરાજસ્ય, તત્સુખં નૈવ રાજરાજસ્ય ॥ યત્સુખમિહૈવ સાધોર્લોકવ્યાપારરહિતસ્ય ॥ ૧ ॥ તળસંથારનિસણ્ણોઽવિ, મુણિવરો મહુરાગમયમોહો ॥ જં પાવહ મુત્તિસુહં, કત્તો તં ચક્કવટ્ટી વિ ॥ ૨ ॥ આવો વિચાર કરીને પૂરેપૂરા ઉલ્લાસથી ઘણાંએ લબ્ય જીવો સર્વ વિરતિ ચારિત્ર ધર્મને સાધે છે. અને તમ કરવાને અસમર્થ એવા લબ્ય જીવો સર્વવિરતિના રાગી

બનીને બાર વ્રતની આરાધના કરવા સ્વરૂપ દેશવિરતિ ધર્મની સાધના કરે છે. શ્રાવકજીવનને સંતોષમય બનાવવા માટે અને મર્યાદિત કરવાને માટે વિરતિધર્મની આરાધના એ અપૂર્વ સાધન છે. વ્યાજબીજ છે કે જેમ વાડથી ખેતરમાં ઉગેલું ધાન્ય અને વાડાથી પશુઓ સચવાય, તેમ શક્તિને અનુસારે બારે વ્રતોની આરાધના કરવાથી શ્રાવકજીવન નિર્દોષપણે જળવાય છે. આકરા કર્મબંધથી બચાય, અને બંને લવ સફલ કરી શકાય, આ ઇરાદાથી બારે વ્રતોનું ટુંકામાં સ્વરૂપ જણાવવું જરૂરી છે. તે આ પ્રમાણે:-૧. સ્થૂલ પ્રાણુતિપાત વિરમણુવ્રત. ૨ સ્થૂલમુષાવાદ વિરમણુ, ૩. સ્થૂલ અદત્તાદાન વિરમણુ ૪. સ્થૂલ મૈથુન વિરમણુ ૫. સ્થૂલ પરિચ્છદ વિરમણુ ૬. દ્વિશિ પરિમાણુ ૭. ભોગોપભોગ પરિમાણુ ૮. અનર્થદંડ વિરમણુ ૯. સામાયિક વ્રત ૧૦. દેશાવકાશિકવ્રત ૧૧. પૌષ્ઠોપવાસ વ્રત ૧૨. અતિથિસંવિભાગ વ્રત. આ બાર વ્રતોમાં શરૂઆતના પાંચ વ્રતો આજીવ્રત તરીકે ઓળખાય છે. કારણ કે એ મુનિ ધર્મના પાંચ મહાવ્રતોની અપેક્ષાએ નાના છે. બાકીના ૬, ૭, ૮મા નંબરના ત્રણ વ્રતો આજીવ્રતોને મદદગાર હોવાથી ગુણુવ્રત કહેવાય છે. અને છેવટના ચાર વ્રતો શિક્ષા (વારંવાર સેવવા) રૂપ હોવાથી શિક્ષાવ્રત કહેવાય છે. એટલે જેમ વિદ્યાર્થી ધર્મપ્રધાન વિદ્યાનો વારંવાર અભ્યાસ કરે, તેમ વ્રતધારી શ્રાવકોએ આજીવ્રતોને ટકાવવાને માટે તથા તેઓની નિર્મલ આરાધના કરવાને માટે આ ચારે નિયમો વારંવાર સેવવા જોઈએ. આ મુદ્દાથી એ ચારે વ્રતો 'શિક્ષાવ્રત' આવા નામથી ઓળખાય છે. આવા બાર વ્રતોની આરાધના

કરવારૂપ દેશવિરતિ ધર્મમાં સમ્યગ્દર્શન મુખ્ય છે. એટલે સમ્યક્ત્વ ગુણ સહિત કરેલી વ્રતોની આરાધના યથાર્થ (સારી) કહેવાય. આ ધરાદાથી ટુંકામાં સમ્યગ્દર્શનનું સ્વરૂપ જણાવવું જોઈએ તે આ પ્રમાણે:—

તત્ત્વભૂત પદાર્થોની ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી એટલે તેને સાચા માનવા એ સમ્યગ્દર્શન કહેવાય. કહ્યું છે કે, “તત્ત્વાર્થ-શ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનમ્” (શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં) એટલે પ્રભુ શ્રી તીર્થંકરાદિ લોકોત્તર મહાપુરૂષોએ કહેલી બીના સાચીજ છે, તેમના કહેવામાં (વચનમાં) લગાર પણ શંકા કરી શકાયજ નહિ. કહ્યું છે કે—“તમેવ સચ્ચં નિસ્સંકં, જં જિજ્ઞેહિં પવેદ્યં” આત્માના આવા પરિણામનું નામ સમ્યક્ત્વ કહેવાય. અનન્તાનુબંધી કષાય વિગેરે સાત પ્રકૃતિઓના ક્ષયોપશમ, ઉપશમ અથવા ક્ષયથી આ ગુણ પ્રકટ થાય છે. આવા ગુણને ધારણ કરનારા જીવો પણ શ્રેણિક, સત્યકી, વિદ્યાધર, કૃષ્ણ મહારાજ વિગેરેની માફક શ્રાવક તરીકે કહી શકાય. કારણ કે શ્રાવકના બે ભેદ કહ્યા છે. ૧. સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રાવક, શ્રાવક ધર્મના વ્રત લેવાની ઇચ્છા છતાં મોહનીયના તીવ્ર ઉદયથી ન લઈ શકે. એવા પ્રભુ વચનની ઉપર તીવ્ર શ્રદ્ધાવાળા ભવ્ય જીવો. ૨. બાર વ્રતોમાંથી યથાશક્તિ વ્રતોની સાધના કરનારા ભવ્ય જીવો. સમ્યગ્દષ્ટિ ભવ્ય જીવો આવી દૃઢ ભાવના રાખે છે કે જેઓએ રાગ, દ્વેષ, મોહાદિ દોષોને દૂર કર્યા છે, અને જેઓ ચોત્રીશ અતિશયોને ધારણ કરે છે, તથા જેમની વાણી પાંત્રીશ ગુણોથી શોભાયમાન છે, એવા પ્રભુ શ્રી તીર્થંકરાદિ અરિહંત ભગવંતો મારા દેવ છે. તથા પાંચ

મહાવ્રતોની આરાધના કરનારા, ચરણસિત્તરિ કરણસિત્તરીને સાધનારા તેવા નિઃસ્પૃહી શ્રમણુ નિર્થથો કે જેઓ ધર્મના સ્વરૂપને જાણે અને જણાવે છે, તે મારા ગુરૂ છે. કહ્યું છે કે, ધર્મજ્ઞો ધર્મકર્તા ચ, સદા ધમપરાયણઃ ॥ સત્ત્વેભ્યો ધર્મશાસ્ત્રાર્થ-દેશકો ગુરુરુચ્યતે ॥ ૧ ॥ તથા પ્રભુદેવે કહેલો કષ, છેદ, તાપરૂપ ત્રિપુટી શુદ્ધ, અવિચ્છિન્ન પ્રલાવશાલી, ત્રિકાલાભા-ધિત, દુર્ગતિનાશક, મુક્તિદાયક શ્રી જિનધર્મ એ મારો ધર્મ છે. આ બાબતમાં ફક્ત વ્યવહારને જાળવવાની ખાતર ખીજાને નમસ્કારાદિ કરવા પડે. તથા સ્વલિંગી એટલે જેનામાં મુનિના ગુણો નથી પણ તે આપણા ઉપકારી હોય, તેને વ્યવહાર દૃષ્ટિએ અથવા ઉપકારની દૃષ્ટિએ વંદનાદિક કરવા પડે, તેની જયણા. અને ખીન સમજણને લઈને અથવા ઉપયોગની ખાત્રીને લઈને કુદેવ, કુગુરૂ કુધર્મને અનુક્રમે સુદેવ, સુગુરૂ, સુધર્મ તરીકે માનવામાં આવે, તેની જયણા. આ બાબતની યથાર્થ માહિતી મળે, ત્યારે મારે તે બાબતની શ્રી ગુરૂ મહારાજની પાસે આલોચણુ લેવી.

૧-સમ્યગ્દૃષ્ટિ લબ્ય જીવોએ, સવારે પ્રભુદેવના દર્શન, પૂજનાદિ કર્યા બાદ યથાશક્તિ નવકારશી વિગેરે પરચરખાણુ જરૂર કરવું જોઈએ. સાંજે ચોવિહાર વિગેરે પરચરખાણુ કરવું.

૨-પોતાની આવકના પ્રમાણમાં અમુક લાગ સાત ક્ષેત્રોમાં (સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, જિનમંદિર, જિન-પ્રતિમા, જ્ઞાનમાં) જરૂર વાપરવો.

૩-છતી જોગવાઈએ ત્રિકાલ (સવારે, બપોરે, સાંજે) દેવદર્શન, પૂજન કરવું; તેમ ન કરે તો ખીજે દિવસે અમુક

ચીજ ખાવાનો ત્યાગ, માંદગી સૂતક વિગેરે જરૂરી કારણે જ્યાણા. મુસાફરી વિગેરેના પ્રસંગે પાસે રાખેલા શ્રી સિદ્ધ-ચક્રજીના ગદ્દા આદિની વાસક્ષેપથી પૂજા વિગેરે કરે, તેમ ન બની શકે તેમ હોય તો ઇશાન ખૂણામાં પ્રભુશ્રી સીમંધર સ્વામિજીની સામે ચૈત્યવંદન વિધિપૂર્વક કરવું. ખાસ જરૂરી કારણે હંમેશાં જિનપૂજા કરવાને અસમર્થ શ્રાવકોએ, છેવટે ૧૨-૧૦-૫ તિથિમાં તો જરૂર પ્રભુ પૂજા કરવી જોઈએ, અને ધીમે ધીમે કાયમ કરવાનો અભ્યાસ પડે, તેવી લાગણી જરૂર રાખવી.

આ પ્રસંગે જેમ બને તેમ આશાતના દોષ ન લાગે, તેમ બંને (શ્રાવક, શ્રાવિકા) સમુદાયે જરૂર કાળજી રાખવી. આ બાબતમાં કહેવત છે કે-દેવ ન મારે ડાંગ, દેવ કુબુદ્ધિ આપે' એટલે જે દેવની આશાતના કરે, તેને પ્રભુદેવ કંઈ ડાંગ (લાકડીનો માર) મારતા નથી, પણ 'કરે તેવું પામે' આની માફક આશાતના કરનારને એવી કુબુદ્ધિ જાગે છે કે, જેનાથી ઉગ્ર પાપકર્મ કરીને તે દુર્ગતિના દુઃખો ભોગવે.

વખતના પ્રમાણમાં (કુરસદે) બાંધી નોકારવાળી અમુક સંખ્યામાં જરૂર ગણવી જોઈએ. એમ કરવાથી ઘણાં પાપ-કર્મોની નિર્જરા થાય, મન નિર્મલ થાય, સંકટ નાશ પામે, હંમેશાં આનંદમંગલ વર્તે.

આ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વની બીન: ટૂંકામાં જણાવી. હવે વિસ્તારથી આ પ્રમાણે જાણવી. (૪) ચાર પ્રકારની સદ્દેહણા, (૩) ત્રણ લિંગ (સમ્યક્ત્વને જાણવાના ચિહ્ન) (૧૦) દશ પ્રકારનો વિનય (૩) ત્રણ પ્રકારની શુદ્ધિ, (૫) પાંચ દ્વષણો (૮) આઠ પ્રભાવક, (૫) પાંચ ભૂષણ (૫) પાંચ લક્ષણ (૬)

છ પ્રકારની જયણા (૬) છ આગાર (૬) છ ભાવના (૬) છ સ્થાન. આ સડસઠ ભેદોમાં જે જ્ઞેય હોય, તેને જ્ઞેય (જાણવા) પણે અને હેયને (છોડવા લાયકને) હેય પણે તથા ઉપાદેયને ઉપાદેય (ગ્રહણ કરવા લાયક) પણે અંગીકાર કરે છું. કોઈ પણ કારણે મારા સુદેવ, સુગુર, સુધર્મના સોગન ન ખવાય. ઐહિક ફલને માટે મિથ્યાત્વી દેવાદિની બાધા રાખું નહિ, રખાવું નહિ. કુદેવ, કુગુર, કુધર્મને અનુક્રમે સુદેવ, સુગુર, સુધર્મ તરીકે માનું નહિ. સુદેવને દેવ, સુગુરને ગુર અને સુધર્મને ધર્મ માનું. એમ મિથ્યાત્વને છંડીને હું નિર્મલ ભાવે સમ્યક્ત્વને અંગીકાર કરે છું. એટલે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી સમ્યક્ત્વને ગ્રહણ કરે છું. તે આ પ્રમાણે—

૧ દ્રવ્યથી—હું મિથ્યાત્વના કારણોને તજું છું અને સમ્યક્ત્વના કારણોને અંગીકાર કરે છું. (અહીં જે બાબતમાં જયણા રાખી હોય, તે સિવાયના કારણો સમજવા. કારણ કે અજાણપણું આદિ કારણોને લઈને જયણા રાખવી પડે.)

૨ ક્ષેત્રથી—અહીં (જ્યાં ગામ-નગર વિગેરેમાં પોતે રહે, તે ક્ષેત્રમાં) અથવા બીજે ઠેકાણે જ્યાં હોઈ, ત્યાં ઉપર કહ્યા પ્રમાણે શ્રદ્ધા રાખું.

૩. કાલથી—જાવજીવ સુધી (જ્યાં સુધી જીવું છું ત્યાં સુધી) સમ્યક્દર્શન ટકાવી રાખું.

૪. ભાવથી—જ્યાં સુધી (૧) ભૂતપ્રેતાદિની પીડાથી પીડિત ન હોઈ (કારણ કે આ પ્રસંગે ભાન ન હોય, એમ

આગળ પણ માંદગી આદિમાં સમજવું) તથા (૨) કોઈના છળ પ્રપંચથી છેતરાઈ નહિ, (૩) અને સંનિપાત જેવા લયંકર રોગથી પરાલવ પામું (તેની પીડાથી તદ્દન બેલાન થાઉં) નહિ. તેમજ (૪) બીજા એવા કોઈ પણ જાતના રોગાદિ કારણોને લઈને મારો આ શ્રદ્ધા પરિણામ પડે (ખસે) નહિ, ત્યાં સુધી મારી ફરજ છે કે હું સમ્યક્દર્શન ગુણમાં મજબૂત (દૃઢ) રહું. તથા આ સમ્યક્ત્વને અંગીકાર કર્યાના ખહેલાના ટાઈમમાં અજ્ઞાન અને મોહને વશ થઈને જે મેં મિથ્યાત્વના કારણોને સેવ્યા હોય, તેની હું નિંદા કરું છું. હાલ તેવા કારણોથી અલગ રહેવાને સાવચેત રહું છું. ભવિષ્યને માટે છ છીંડી, ચાર આગાર અને ચાર બોલ (ખહેલાં લાવથી સમ્યક્દર્શનની બીના જણાવતી વખતે આ બોલ જણાવ્યા છે, તે) સહિત સમ્યક્ત્વને અંગીકાર કરું (અહણુ કરું, સ્વીકારું) છું.

શ્રાવકોએ નીચે જણાવેલા કાર્યો સમ્યક્ત્વને દૃઢ બનાવે છે અને નિર્મલ બનાવે છે, એમ સમજીને શક્તિને અનુસારે કરવા જોઈએ.

૧. શરીરે નીરોગી હોઈ, ત્યાં સુધી છતી જોગવાઈએ શ્રી જિનેશ્વરની પ્રતિમા, છબીના દર્શન કરીને મોંઠામાં પાણી વિગેરે નાંખું. (આહાર કરું; ભોજન કરું.)

આ બાબતમાં જ્યણુ આ પ્રમાણે રાખવી, મારા શરીરમાં રોગાદિ કારણે અશક્તિ હોય, તેવા પ્રસંગે તથા બીજા કોઈ અનિવાર્ય ખાસ કારણ હોય, પરદેશમાં જોગવાઈ ન હોય,

ત્યારે જ્યણા (છૂટ) રાખું છું. એટલે આવી બાબતનો હું નિયમ (પ્રતિજ્ઞા) કરતો નથી, પણ તેવા અવસરે મનમાં પ્રભુના દર્શનની ધારણા કરીને લોજન વાપરું. આમાં પ્રમાદથી ભૂલ થાય, તેની જ્યણા.

૨. હંમેશાં પ્રભુદેવની યથાશક્તિ (અષ્ટ પ્રકારી વિગેરે લેદે) દ્રવ્યપૂજા કરું. આમાં જ્યાં પ્રભુનું ઊંચ ન હોય, તેવા અવસરે પણ વાસદેવથી શ્રી સિદ્ધચક્રની પૂજા કરવી. એ બીના આવી જાય.

આમાં જ્યણા (યતના) આ પ્રમાણે રાખી શકાય, શારીરિક અશક્તિ હોય, જન્મ-મરણનું સૂતક હોય, અને તેવા બીજા પણ (ખહારગામ ગયા હોઈએ) વિગેરે જરૂરી કારણે જ્યણા રાખું છું.

પ્રભુદેવના દહેરાને અંગે ૮૪ આશાતનાઓથી દૂર રહેવું. તેમાં મોટી ૧૦ આશાતનાઓ ન લાગે તે તરફ જરૂર કાળજી રાખવી. તે ૧૦ આશાતના આ પ્રમાણે:—

૧. દહેરાસરમાં તંબોલ (નાગરવેલના પાન) વિગેરે ખાઈ નહિ. ૨. પાણી પીવું નહિ. ૩. લોજન કરું નહિ. ૪. દહેરાસરની અંદર ખૂટ પગરખા લઈ જઈ નહિ. (આમાં જ્યણા આ પ્રમાણે, જ્યાં દહેરાના ગઠની અંદર પગરખા મૂકવાનો રીવાજ હોય, ત્યાં તેમ કરવાની જ્યણા.) ૫. મૈથુન સેવું નહિ. ૬. સૂવું નહિ. ૭. ચૂકું નહિ. ૮. પેશાબ કરું નહિ. ૯. વડીનીતિ (જંગલ જવું) કરું નહિ. ૧૦ જૂગાર રમું નહિ.

૩. ગુરૂ-જ્ઞાનાદિની આશાતના ટાળવા યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરે.

૪. હંમેશાં સવારે કઢાય ખાસ કારણસર મોટું (પોર-સી વિગેરે) પચ્ચખખાણુ ન બની શકે તો છેવટે નવકારસીનું પચ્ચખખાણુ કરે અને ચોવીહાર વિગેરે કરે.

૫. દર વર્ષે ૧. સાધુ, ૨. સાધ્વી, ૩. શ્રાવક, ૪. શ્રાવિકા, ૫. પ્રભુપૂજા, ૬. આંગી, ૭. ભંડાર, ૮. કેસર-સુખડ ૯. ખરાસ, ૧૦. વરખ, ૧૧. ફૂલ, ૧૨. વાસક્ષેપ, ૧૪. પ્રક્ષાલન, (પ્રભુને પખાલ કરવા) માટે દૂધ, ૧૫. દહીં, ૧૬. અંગલૂહણુ, ૧૭. ઘૂપ, ૧૮. અગરબત્તી, ૧૯. ફલ, ૨૦. નૈવેદ્ય, ૨૧. સાધારણ ખાતું, ૨૨. ગુરૂભક્તિ, ૨૩. શુભમાર્ગ, ૨૪. પાંજરાપોણ આદિની ટીપ, ૨૫. સ્વામિવાત્સલ્ય, ૨૬. પ્રતિમા, ૨૭. જીર્ણોદ્ધાર, ૨૮. દહેરાસર, ૨૯. અનુકંપાદાન, ૩૦. પ્રભાવના, ૩૧. સ્વપ્ના આદિના ચઢાવા, ૩૨. યાત્રા વિગેરે ધાર્મિકાદિ કાર્યોમાં રૂપીઆ (શક્તિ પ્રમાણે) સુધી વાપરે. આવા આવા ખીજ પણુ સમકીતના કારણોને જાણીને યથાશક્તિ સેવું, અને પાંચ અતિચાર ટાળીને સમ્યક્ત્વને સાચવું. એમ અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ, દેવ, આત્માની સાક્ષીએ ૬ છીંડી, ૪ આગાર અને ૪ જોલની સમજૂતી (દુવિહું તિવિહણું) આ ભાંગે સમ્યક્ત્વને અંગીકાર કરીને શ્રાવકોએ તેમાં દૃઢ રહેવું.

સમ્યક્ત્વના પાંચ અતિચારો

૧-શ્રી જિનેશ્વરદેવે કહેલા વચનોમાં શંકા કરવી. (૨) કાંક્ષા-ચમત્કાર વિગેરે જ્ઞેધને શ્રી જિન ધર્મ સિવાયના બીજા ધર્મને અંગીકાર કરવાની ઈચ્છા કરવી. (૩) વિચિકિત્સા-આ જિનધર્મની સામાયિકાદિ ક્રિયાનું ફલ મને મલશે કે નહિ? આવી વિચારણા કરવી તે વિચિકિત્સા કહેવાય. તેના દેશ (થી) વિચિકિત્સા અને સર્વ (થી) વિચિકિત્સા એમ બે ભેદ કહ્યા છે. આ વિચિકિત્સાનો બીજો અર્થ એ છે કે-મુનિરાજ વિગેરે મહા પુરૂષોની નિંદા કરવી. અહીં એ જરૂર યાદ રાખવું કે વિચિકિત્સા જ્ઞે કે સંદેહ કરવા રૂપ છે. પણ તે ફક્ત ધર્મક્રિયાના ફલની બાબતમાંજ હોય છે. અને શંકા એ સર્વ પદાર્થોની બાબતમાં પણ હોઈ શકે છે. આમ હોવાથી શંકા અને વિચિકિત્સા બંને જૂદા છે. એમ ખુશીથી કહી શકાય. આ વિચિકિત્સા કરવાથી દુર્ગંધા રાણીને ઘણી આકરી વેદના ભોગવવી પડી હતી. (૪) બીજા ધર્મને પાલનારા જીવોની પ્રશંસા કરવી. (૫) તથા તેઓનો અને કુલિંગીઓનો પરિચય કરવો.

આ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વમાં પાંચે અતિચારો ન લાગે, તેવી કાળજી રાખીને ભવ્ય જીવોએ ઉત્તમ શ્રદ્ધા ગુણ જરૂર ટકાવવો. કારણ કે ઉત્તમ જ્ઞાન અને ચારિત્રની સફલતા શ્રદ્ધા-ગુણને આધીન છે. આમ કરનારા ભવ્ય જીવોમાં રાજા શ્રેણિક, કૃષ્ણ મહારાજ, સુલસા વિગેરે વધારે પ્રસિદ્ધ છે, કારણ કે તેઓએ દૈવિકાદિ પરીક્ષાના પ્રસંગે પણ શ્રદ્ધાનો રંગ ટકાવી

રાખ્યો હતો. જેના પરિણામે તેઓ આવતી ચોવીશીમાં તીર્થંકરપણું અને મોક્ષસુખ પામશે. આ બાબતનો વિસ્તાર 'તીર્થંકર નામ કર્મ' સંબંધી 'સત્યપ્રકાશ માસિકના' લેખથી જાણવો.

॥ ૧ સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રત. ॥

ત્રિપુટી શુદ્ધ શ્રી જૈનેન્દ્ર આગમોમાં શ્રાવક ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. ૧. ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવક. ૨. મધ્યમ શ્રાવક. ૩. જઘન્ય શ્રાવક. તેમાં જે બારે વ્રતોને અરિહંતાદિની સાક્ષીએ અંગીકાર કરીને પૂર્ણોદ્ધાસથી સાધે, હંમેશાં સચિત્ત આહારને વર્જે (છ'ડે, ત્યાગ કરે) એટલે અચિત્ત પદાર્થો વાપરે, અને નિરંતર (ઘણું કરીને કાયમ) ઠામ ચઉવિહાર એકાસણું આદિ તપ કરવામાં અને પ્રતિક્રમણાદિ ક્રિયા કરવામાં તત્પર રહે, તેમજ અશુદ્ધાદિ (૨૧) ગુણોને ધારણુ કરે, અને પ્રહ્મચર્ય પાલે, તે ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવક કહેવાય. તથા જે ધર્મ પામવાની યોગ્યતા (લાયકાત) દર્શાવનારા અક્ષુદ્ર-વિનીત-કૃતજ્ઞાદિ ગુણોને ધારણુ કરે, બારે વ્રતો અંગીકાર કરીને આરાધે, ઉભય ટંક પ્રતિક્રમણુ કરે, આવા સદાચારી જે ગૃહસ્થો તે મધ્યમ શ્રાવક કહેવાય. અને જેઓ ખાસ કારણુ વિના સ્થૂલ હિંસા વિગેરે આશ્રવોને સેવે નહિ, સાતે વ્યસન-અભક્ષ્યનો ત્યાગ કરે, પંચ પરમેષ્ઠિ મંત્રનું સ્મરણુ કરે, અને નવકારશી આદિ પ્રત્યાખ્યાન શક્તિને અનુસારે કરે, તેઓ જઘન્ય શ્રાવક કહેવાય. આવા શ્રાવકો પ્રવૃત્તિમય જીવન કરતાં નિવૃત્તિમય જીવનને શ્રેષ્ઠ અને પરમ શાંતિને તથા મુક્તિને દેનારૂં માને

છે. તેવું નિવૃત્તિમય જીવન ગુબ્ધરવાને બાર વ્રતોનું સ્વરૂપ સમજીને તેની આરાધના જરૂર કરવી જ જોઈએ. તેમાં ખેલાં પાંચ આજીવ્રતો પૈકી પહેલા આજીવ્રતનું સ્વરૂપ ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવું. ખેલાં આજીવ્રતના ‘સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણ’ આ નામની અંદર ૧ સ્થૂલ. ૨ પ્રાણાતિપાત. ૩ વિરમણ. આ ત્રણ શબ્દોનો અર્થ સમજવો જોઈએ. તેમાં સ્થૂલ એટલે અમુક અંશે, (સર્વથા = સંપૂર્ણ) રીતે નહિ) પ્રાણાતિપાત એટલે જીવ હિંસાથી, વિરમણ એટલે અટકવું તે સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણ નામનું આજીવ્રત કહેવાય.

૧. પ્રશ્ન-બારે વ્રતોમાં ‘સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણ’ને ખેલું કેમ કહ્યું ?

ઉત્તર-તમામ વ્રતોમાં સારભૂત એ છે કે-‘જીવ હિંસાથી પાછા હઠવું’ પવિત્ર જિન ધર્મનું મૂલ દયા છે. આ મુદ્દાથી ‘તેને’ ખેલું કહ્યું છે. કહ્યું છે કે—

इकं चिय इत्थ वयं, निद्विदं जिणवरेहिं सव्वेहिं ॥
पाणाइवायविरमणं, अवसेसा तस्स रक्खट्ठा ॥ ૧ ॥

એટલે તમામ પ્રભુદેવોએ કહ્યું છે કે પ્રાણાતિપાત વિરમણ નામનું વ્રત એ મુખ્ય વ્રત છે, અને તેના રક્ષણ કરનારા બીજા વ્રતો છે એમ સમજવું.

જે વળી વ્યવહારમાં ‘જીવ હિંસા’ એમ પ્રસિદ્ધિ છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે જીવ તો પોતે અમૂર્ત એટલે અરૂપી છે અને નિત્ય છે તેથી તેની હિંસા થાય જ નહિ. જીવ અને પ્રાણનો જે સંબંધ છે તેનો જે વિયોગ કરાવે,

તેણે તેની (જે મરાય તેની) હિંસા કરી કહેવાય. આવી હિંસાનો ત્યાગ પૂરેપૂરો કરવો, એવું તો મુનિરાજ કરી શકે, શ્રાવક કરી શકે નહિ, આ જણાવવાને માટે મુનિરાજના મહાવ્રતોમાં તે તે નામની ખેલાં ' સર્વતઃ ' શબ્દ કહ્યો છે. અને આજીવ્રતોમાં ખેલાં ' સ્થૂલ ' શબ્દ કહ્યો છે. ખીજી રીતે એમ પણ કહી શકાય કે સાધુવર્ગ વીસ વસા (પૂરેપૂરી) દયા પાલી શકે છે અને શ્રાવક વર્ગ સવા વસા દયા પાલી શકે. તે આ પ્રમાણે-પૃથ્વીકાય વિગેરે પાંચ સ્થાવરો કહેવાય, અને દ્વીન્દ્રિય વિગેરે ત્રસ કહેવાય. આમાં શ્રાવકો ' મારે ત્રસ જીવોને હણવા નહિ ' આવો નિયમ કરી શકે, પણ સ્થાવરની હિંસાનો નિયમ લઈ શકે નહિ. કારણ કે તેમનાથી રાંધવું, રંધાવવું, મકાન ચણાવવા વિગેરે ક્રિયા કરતાં સ્થાવરોની હિંસા જરૂર થાય. માટે આમાં શ્રાવકોએ જયણા રાખવી. એટલે બનતાં સુધી તેનો આરંભ સમારંભ ઓછો થાય, તેવી કાળજી રાખવી. આ મુદ્દાથી ૨૦માંથી ૧૦ ખાદ કરતાં ૧૦ વસા રહ્યા. હવે તે ત્રસ જીવોનો વધ બે પ્રકારે થાય છે. ૧ સંકલ્પ (ધરાદા) થી અને ૨ આરંભથી. તેમાં ' આ જીવને હું મારું ' આવા ધરાદાથી જે હિંસા કરાય, તે સંકલ્પ હિંસા કહેવાય. શ્રાવકો આનો ત્યાગ કરી શકે. પણ ' આરંભથી જે હિંસા કરાય, તે આરંભ હિંસા કહેવાય ' આનો ત્યાગ કરી શકતા નથી. કારણ કે સ્વજનાદિનો નિર્વાહ કરવો વિગેરે નિમિત્તે ખેતી આદિ વ્યાપાર કરે, તેમાં ત્રસ જીવો હણાય. આથી દશ વસામાંથી પાંચ વસા ખાદ કરવા, જેથી ખીંકી આંચ વસા રહ્યા. હવે સંકલ્પ હિંસામાં બે શ્લોક

પડે છે. ૧ ગૂનેગારની હિંસા, અને ૨ બીનગુનેગારની હિંસા. તેમાં શ્રાવકો 'બીનગુનેગારની હિંસા ન કરવી' આવો નિયમ કરી શકે, પણ ગુનેગાર માણસની બાબતમાં ગુનાને અનુસારે તેમને વિચાર કરવો પડે, જેથી સાપરાધી (ગુનેગારની) હિંસાનો ત્યાગ કરી શકતા નથી માટે પાંચ વસામાંથી અઢી (૨૧) વસા બાદ કરીએ ત્યારે અઢી વસા રહે. હવે નિરપરાધી હિંસાના (૧) સાપેક્ષ નિરપરાધી હિંસા. (૨) નિરપેક્ષ નિરપરાધી હિંસા. એમ બે ભેદ છે. જેમાં સ્વાર્થાદિ નિમિત્ત હોય, તે સાપેક્ષ નિરપરાધી હિંસા કહેવાય. જેમકે બળદ ઘોડા વિગેરે ભલે બીન ગુનેગાર હોય, તો પણ તેમને ભાર ઉપડાવવા માટે; અને પુત્ર વિગેરે ભણવામાં કાળજી ન રાખે તો તેમને શ્રાવકો વધ અંધન વિગેરે કરે છે. તથા જેમાં સ્વાર્થાદિ નિમિત્ત ન હોય તે નિરપેક્ષ હિંસા કહેવાય. શ્રાવકો આવી હિંસાનો ત્યાગ કરી શકે. માટે અઢી વસામાંથી સવા વસો જતાં સવા વસો બાકી રહ્યો. કહ્યું છે કે—

થૂલા સુહુમા જીવા, સંકળ્પારંભઓ ય તે દુવિહા ॥
સાવરાહનિરવરાહા, સાવિક્ષ્વા ચેવ નિરવિક્ષ્વા ॥૧॥

(આ ગાથાનો અર્થ ઉપર કહ્યો છે.)

શ્રાવકોએ ન છૂટકે જે હિંસા કરવી પડે તેમાં જ્યણુ રાખવી. એટલે જે નિર્વાહ થતો હોય, તો બનતા સુધી સ્થાવરોની પણ હિંસા ન કરવી. અને નિર્વાહ ન થઈ શકે એવી પરિસ્થિતિ (તેવો પ્રસંગ) હોય, તો દયાની લાગણી

રાખીને એમ વિચારે કે— “ ધન્ય છે મુનિ મહાત્માઓને કે જેઓ સર્વથા આરંભાદિથી અલગ રહે છે. અને હું નિર્ભાગી તો માખી જેમ બળખામાં ચોંટે (ખૂંતી જાય) તેમ આરંભાદિમાં ખૂંત્યો છું. હે જીવ ! આને તું ક્યારે છોડીશ ? આવા વિચારથી પ્રવૃત્તિ કરે. પણ નિર્દયપણે તો પ્રવૃત્તિ કરાય જ નહિ. આ બાબતમાં આ રહ્યો સાક્ષીપાઠ—

વજ્જઈ તિવ્વારંભં, કુણઈ અકામો અણિવ્વહંતોય ॥
થુણઈ નિરારંભજ્જણં, દયાલુઓ સવ્વજીવેસુ ॥૧॥

યાદ રાખવું કે લીધેલા વ્રતનો લાભ મનના પરિણામને આધીન છે. માટેજ યતના એ લીધેલા વ્રતની આરાધના કરવામાં જરૂર મદદગાર છે. આ બાબતમાં પ્રાચીન મહર્ષિ ભગવંતોએ ફરમાવ્યું છે કે શ્રાવકો ન છૂટકે આરંભના કાર્યો કરે, તેમાં જયણા ભૂલેજ નહિ. એટલે તેવા પ્રસંગે થોડા આરંભથી કાર્ય સરતું હોય, તો ઘણો આરંભ કરેજ નહિ. કારણ કે, બીજા જીવોને બચાવવામાં પોતાનો બચાવ રહેલો છે, અને બીજાની હિંસા કરવામાં ખરી રીતે પોતાનીજ હિંસા કરાય છે એમ સમજવું.

દયાળુ શ્રાવકો દયા ગુણને લઈને આ ભવ અને પરભવમાં ઉત્તમ ધર્માદિ સામગ્રી, દીર્ઘાયુષ્ય, ખુદ્ધિ, કાંતિ, લક્ષ્મી વિગેરે પામે છે. અને હિંસા કરવાથી રોગ, દુર્બળતા, ભય વિગેરે દુઃખ ભોગવવું પડે. આ બાબત શ્રી વિપાકસૂત્રમાં દૃષ્ટાંતો લઈને સારી રીતે વિસ્તારથી સમજાવી છે.

કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના

આવા ઉપદેશથી રાજા કુમારપાલે પોતે જીવ દયા પાલી અને અઢારે દેશમાં દયાનો ફેલાવો કર્યો અને ક'ટેશ્વરીદેવીના ઉપસર્ગને સહન કરીને પણ પાડાનો વધ અટકાવ્યો.

તેમજ કાલકસૂરિયા કસાઈના સુલસ નામના દીકરાએ અલયકુમારની સોબતથી દયાનું સ્વરૂપ જાણ્યું. ત્યાર બાદ કુટુંબી જનોના આગ્રહથી પણ જીવહિંસાનો ધંધો ન કર્યો, ને કુટુંબને દયાને માર્ગે લાવીને ધર્મી બનાવ્યું. પોતે દયામય શ્રાવકધર્મને સાધીને સ્વર્ગે ગયો. એમ સમજીને શ્રાવકોએ યથાશક્તિ ખેલા અણુવ્રતની આરાધના કરવામાં ઉદ્યમશીલ રહેવું. અને વિચારવું કે—“ જોએએ પૂરેપૂરી હિંસાનો ત્યાગ કર્યો છે, તેઓને ધન્ય છે. હું તેમને નમસ્કાર કરું છું.

॥ ખેલા અણુવ્રતના પાંચ અતિચારો ॥

અહણુ કરેલા વ્રતનો અમુક અંશે ભંગ થાય તે અતિચાર કહેવાય.

૧. ક્રોધથી ગાય વિગેરેને માર ન મારવો કારણ કે તેમ કરીએ તો અતિચાર લાગે. ક્રોધને હિંતની ખાતર તાડનાદિ કરવા પડે. ‘માર’ એમ બોલાય, એની જયણા.

૨. બળદ વિગેરેને આકરા (દોરડા આદિ) બંધનથી બાંધવા નહિ. અપરાધીને શિક્ષા દેવા સાધારણ રીતે હાથ પગ વિગેરે બાંધવા બંધાવવા પડે તેની જયણા.

૩. બળદ વિગેરેના (કાન વગેરે) અવયવો છેદવા નહિ, તેમજ છેદાવવા નહિ, તેમ કરે તો અતિચાર લાગે. રોગાદિ નિમિત્તે જયણા.

૪. બળદ વિગેરે જનવરોની ઉપર લોભથી ગળ ઉપરાંત ભાર ભરવો નહિ. કોઈ પણ પ્રસંગે ખહારગામ જતાં સાથે ખોળે હોય, અને ખીજી સવડ ન હોય તો નિરૂપાયે ભાર ભરાવવો પડે, તથા ખેસવું પડે, તેની જ્યણા.

૫. બળદ વિગેરેને જે ટાઈમે જેટલો ચારો (ધાસ વિગેરે) અપાતો હોય, તે જ ટાઈમે તેટલો આપવો. ઓછો ચારો આપે, અથવા મોડો આપે તો અતિચાર લાગે. નોકર, ચાકર વિગેરેને કારણસર રજા આપવી પડે, તેની જ્યણા.

શ્રાવકોએ, આ પાંચે અતિચારોને સમજીને ખેલા અણુવ્રતમાં તેવો દોષ ન લાગે તેતરફ પૂરતી કાળજી રાખવી. પાણી ગળવું, અનાજ જોઈને અને જીવાતને દૂર કરીને રાંધવું.

તથા દશ ઠેકાણે ઘરમાં ચંદરવા બાંધવા. તે આ પ્રમાણે-૧, ચુલા ઉપર. ૨, પાણીચારાની ઉપર. ૩, ભોજન કરવાના સ્થાન (રસોડું વિગેરે)ની ઉપર. ૪ ઘંટી, ૫ ખાણીયો અને ૬ વલોવણાની ઉપરના ભાગમાં. ૭ સૂવાના સ્થાનની ઉપર અને ૮ ન્હાવાના તથા ૯ ધર્મ ક્રિયા કરવાના સ્થાનની ઉપર. (પૌષ્ઠશાલામાં) તેમજ ૧૦ ઘર દહેરાસરમાં. એ પ્રમાણે સાત ગરણાં રાખવાં. તે આ પ્રમાણે:-૧ પાણી ગળવાનું. ૨ ઘી ગરણી. ૩ તેલ ગરણી. ૪ દૂધ ગળવાનું. ૫ છાશ ગળવાનું, ૬ ઉકાળેલું અચિત્ત પાણી ગળવાનું. ૭ આટો ચાળવાનું (આંક).

આ પ્રમાણે કરવાથી ખેલા અણુવ્રતની નિર્મલ આરાધના થાય છે. એમ ખેલા અણુવ્રતની ધીના સંક્ષેપમાં જણાવ-

વીને આ વ્રતને ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાવાલા લવ્ય જીવોને આ વ્રત લેવામાં સરલતા થાય, આ મુદ્દાથી તે વિસ્તારથી જણાવું છું, તે આ પ્રમાણે. આ સ્થૂલ પ્રાણુતિપાત વિરમણ વ્રતના: (૧) દ્રવ્ય પ્રાણુતિપાત વિરમણ વ્રત. (૨) લાવ પ્રાણુતિપાત વિરમણ વ્રત આવા બે ભેદ છે. તેમાં આ જીવ રાગાદિથી જ્ઞાનાદિ લાવ પ્રાણુને હણે (મલિન કરે) તે લાવ (થી) પ્રાણુતિપાત કહેવાય. અને પર લાવ પરિણુતિને દૂર કરી નિજ ગુણોને સાચવે એ લાવ (થી) પ્રાણુતિપાત વિરમણ વ્રત કહેવાય.

હવે દ્રવ્ય પ્રાણુતિપાત વિરમણ વ્રતનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે-ત્રસ નામ કર્મના ઉદયથી હાલે ચાલે તેવાં બેઈંદ્રિય વિગેરે જીવો ત્રસ કહેવાય. તેમાં પંચેંદ્રિયના સંજી અને અસંજી આવા બે ભેદ છે, અને આ બધા ત્રસ જીવોમાં પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા એવા બે ભેદ જાણવા. તેમાં જે મોટા પર્યાપ્તા જીવો નજરે દેખાય, તેમની હિંસા નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા જ્યણા તથા આગાર રાખીને આ પ્રમાણે કરી શકાય. હું સંકલ્પથી જે હિંસા થાય, તેનો ત્યાગ કરું અને આરંભ હિંસાની જ્યણા રાખું છું.

અહીં આ સંકલ્પ હિંસાના ત્યાગમાં બે ભેદ પડે છે- સાપરાધીની અને નિરપરાધીની હિંસા. તેમાં નિરપરાધીની હિંસાનો ત્યાગ કરું અને સાપરાધીની હિંસામાં જ્યણા રાખું છું.

અહીં નિરપરાધી હિંસા ત્યાગમાં સાપેક્ષ હિંસા અને

નિરપેક્ષ હિંસા એમ બે ભેદ સમજવા. તેમાં સાપેક્ષની જયણા રાખું છું. આનો સારાંશ એ કે સ્વૂલ એટલે મોટા (નજરે દેખાય તેવા હરે ફરે, પડે આખડે એવા) નિરપરાધી ત્રસ જીવોને જાણી બૂઝીને સંકલ્પથી (ધરાદા પૂર્વક મારવાની બુદ્ધિએ) કારણ વિના નિર્દયપણે હું હણું નહિ અને હણાવું નહિ. આ બાબતમાં જયણા સામાન્ય રીતે આ પ્રમાણે રાખી શકાય.

(૧) મારા તથા સ્વજનાદિના ઘર, હાટ, વિગેરે કરતા કરાવતાં પ્રમાદ, અશક્ય પરિહાર, નિરૂપાયપણું વિગેરે કારણોમાંના કોઈ પણ કારણથી કુંથુંઆ, ધંચળ, માંકડ આદિ જીવો હણાય તેની જયણા.

(૨) ધાર્મિક કાર્ય કરતા કરાવતાં તથા જિનધર્મનો ઉડાહ (અપબ્રાજના) અટકાવવામાં અશક્ય પરિહારાદિ કારણે જે (હિંસા) થાય, તેની જયણા.

૩. આરંભની બાબતમાં પોતપોતાની અનુકૂલતા પ્રમાણે આમ પણ જયણા રાખી શકાય. રાંધવું વિગેરે ઘરના કાર્યમાં તથા પોતાના કુટુંબી વિગેરેના મસ્તક, દાઢ વિગેરે અંગમાં કીડા આદિ જંતુઓ પડ્યાં હોય, તથા પેટમાં કરમીયા વિગેરે અને નારૂ હરસના દરદ વખતે તેમજ શરીરમાં જૂ વિગેરે ઉપજે, ત્યારે તથા શરીરમાં રોગાદિ કારણે જીવાત પડે, ત્યારે દવા વિગેરે ઉપચાર કરાવતાં જે કાંઈ (હિંસા) થાય, તેની જયણા રાખું.

૪. ચાલુ રિવાજ પ્રમાણે પાયખાના વિગેરે સ્થલે પેશાબ આદિ કરતાં હિંસા થાય તેની જયણા.

૫. દુર્ગંધ અને ગંદકી વિગેરેને દૂર કરતાં, કંઈ પણ તડકે સૂકવતાં, બાળતાં, કારણે ધૂપ કરતાં જયણા.

૬. જલો મૂકવી, મૂકાવવી, તેની જયણા. સ્વપ્નમાં હિંસા થાય તેની જયણા.

૭. ઘર, કૂવા, વિગેરે બનાવવા અને કારણે દવા ઉપચાર કરાવવો, વિગેરે જરૂરી પ્રસંગે જયણા.

અનુકંપા બુદ્ધિથી જયણા પૂર્વક દરેક કાર્ય કરવા કરાવવા કાળજી રાખું. જેથી હિંસા દોષથી બચી શકાય.

ખેલાં કહ્યા મુજબ સાધુ મહાત્માઓને વીસ વસા દયા હોય એટલે તેઓ સાપરાધી-નિરપરાધી તમામ ત્રસ, સ્થાવર જીવોને સાપેક્ષપણે કે નિરપેક્ષપણે સંકટપથી કે આરંભથી મન, વચન, કાયાએ કરીને હિંસા કરે નહિ, કરાવે નહિ, અને અનુમોદે નહિ, આમાંથી શ્રાવકોને માટે એમ સમજવું કે-

૧. ભોગોપભોગ વિગેરેના વ્યવહારાદિ પ્રસંગે સ્થાવરોની નિરૂપાયે (અણુછૂટકે) હિંસા કરવી પડે.

૨. વાઘ વિગેરે મારવા સામા આવે એમ આવા બીજા પણ મરણાંત પ્રસંગે સ્વપરના બચાવની ખાતર કદાચ સાપરાધીની હિંસા થાય.

૩. મીલ, પ્રેસ વિગેરે સાધનોથી આજીવિકા ચલાવતાં આરંભ હિંસા થાય.

૪. રાત્રને ત્યાં નોકરી હોય, ત્યારે લડાઈ વિગેરેમાં જતાં સાપેક્ષ હિંસા થાય. શ્રાવકો આમ ચાર વિભાગે દયા

ઓછી પાલે, તેથી ખેલાં જણાવ્યા મુજબ શ્રાવક સવા વસા પ્રમાણુ દયા પાલી શકે. સમુદ્રમાં ડૂબતાને પાટીયાનો આધાર હોય, તેની જેમ શ્રાવકે સંસાર સમુદ્રને તરવાને માટે સવા વસા પ્રમાણુ દયા રૂપી પાટીયું જરૂર જાળવી રાખવું, અને સંયમી નિર્દોષ નિર્વિકારી જીવન તરફ લક્ષ્ય રાખવું. આવું વર્તન રાખવાથી પાંચમા દેશવિરતિ ગુણુસ્થાનકની મર્યાદા જાળવાય, અને પરિણામે છઠ્ઠા ગુણુસ્થાનક તરફ નિર્વિઘ્ને પ્રયાણુ થઈ શકે. આ સ્થૂલ પ્રાણુતિપાત વિરમણુ વ્રતના પાંચે અતિચારો ખેલાં જણાવ્યા છે. તે યાદ રાખીને જેમ તેથી અલગ રહેવાય, તેવી કાળજી જરૂર રાખવી. આ પ્રમાણુ મેં જે બાબતોમાં જયણુ રાખી છે, તે સિવાય ત્રસ જીવોની હિંસા દ્રવ્યાદિકથી છ છીંડી ૪ આગાર અને ૪ બોલ રાખીને અનુકૂલ ભાંગા પ્રમાણુ હિંસા કરે નહિ, કરાવું નહિ, અને પૂર્વે જણાવેલા પાંચ અતિચારોમાં જેની જેની જયણુ રાખી છે, તે સિવાય પાંચ અતિચારોને ટાળવા પૂર્વક ખેલાં સ્થૂલ પ્રાણુતિપાત વિરમણુ વ્રતને ગ્રહું છું (સ્વીકારું છું, લઉં છું, અંગીકાર કરું છું.)

સમ્યક્ત્વ અને વ્રતોને ગ્રહણુ કરવાના અવસરે ૨૧ ભાંગા, છ છીંડી, ૪ આગાર, અને ૪ બોલનું સ્વરૂપ જાણવું જોઈએ. તેમાં ૨૧ ભાંગાનું સ્વરૂપ ટૂંકામાં આ પ્રમાણુ જાણવું. અહીં કરણુ એટલે કરવું અથવા કરાવવું એમ સમજવું અને 'યોગ' આ પદે કરીને જેમ ઘટે તેમ મન, વચન, કાયાનો યોગ લેવો.

મૂલ ભાંગાનો નંબર

(૬) એક કરણ { ૧. મનથી કર્ણ નહિ. ૪. મનથી કરાવું નહી
અને એક યોગ { ૨. વચનથી ,, ૫. વચનથી ,,
ઉત્તર ભાંગા ૬ { ૩. કાયાથી ,, ૬. કાયાથી ,,

(૫) એક કરણ (૧) મન વચનથી કર્ણ નહિ
બે યોગ (૨) ,, કાયાથી ,,
ઉત્તર ભાંગા ૬ (૩) વચન કાયાથી ,,
(૪) મન વચનથી કરાવું નહિ.
(૫) ,, કાયાથી ,,
(૬) વચન કાયાથી ,,

(૪) એક કરણ { (૧) મન, વચન, કાયાથી કર્ણ નહિ.
ત્રણ યોગ. { (૨) ,, ,, ,, કરાવું નહિ.
તેના ભાંગા ૨

(૩) બે કરણ { (૧) મનથી કર્ણ નહિ, કરાવું નહિ
એક યોગ { (૨) વચનથી ,, ,,
તેના ભાંગા ૩ { (૩) કાયાથી ,, ,,

(૨) બે કરણ { ૧. મન, વચનથી કર્ણ નહિ, કરાવું નહિ.
બે યોગ { ૨. ,, કાયાથી ,, ,,
તેના ભાંગા ૩ { ૩. વચન, કાયાથી ,, ,,

(૧) બે કરણ ૧. મન, વચન, કાયાથી કર્ણ નહિ,
ત્રણ યોગ. ભાંગા ૧. કરાવું નહિ.

સર્વ મળી ભાંગા ૨૧ થાય—આમાંથી જે જે ભાંગા પોતાને
લેવાને તથા પાળવાને અનુકૂલ હોય તેનો
વિચાર તથા ટીપ કરીને સમ્યક્ત્વ સહિત
વ્રત લઈ શકાય.

છ છીંડી (અભિયોગ-હુકમ વિગેરે અથવા કારણે આગાર)ની બીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે બાણવી.

૧ રાજભિયોગ-રાજ, રાજ્યાધિકારીની આજ્ઞા (હુકમ) અને દાક્ષિણ્યતાથી તથા તેમના કહેવાથી કે આગ્રહથી (જેમ કાર્તિક શેઠે ગૈરિક તાપસને લોજન પીરસ્થું હતું તેમ) સમ્યક્ત્વાદિના લીધેલા નિયમથી નિરૂપાયે વિરૂદ્ધ કરવું પડે.

૨ ગણાભિયોગ-માણસોનો સમુદાય તે ગણ કહેવાય. જ્ઞાતિ, પંચ મહાજનાદિ સમુદાયની હઠને લઈને નિરૂપાયે નિયમ વિરૂદ્ધ વર્તન થાય.

૩ વૃત્તિકાંતાર-હુકાલના પ્રસંગે, તથા લાંબી અટવી આદિની વિકટ મુસાફરીના પ્રસંગે અણી ઉપર નિરૂપાયે જીવન બચાવવા નિયમ વિરૂદ્ધ થાય (કરવું પડે)

૪ ગુરૂનિગ્રહ-વિશિષ્ટ જ્ઞાની, ગીતાર્થી, સદ્ગુણી, પૂજ્યશ્રી આચાર્ય ભગવંત તથા માતા પિતા કલાચાર્યાદિ વડીલોની ખાસ કારણસર યોગ્ય સૂચના થાય, ત્યારે નિરૂપાયે નિયમ વિરૂદ્ધ થાય.

૫ દેવાભિયોગ-કુલ દેવતા વિગેરેની ધમકી (હિરાનગતિ) થી નિયમ વિરૂદ્ધ કરવું પડે. આવા આવા ખાસ કારણે નિયમ વિરૂદ્ધ વર્તવાની ઇચ્છા નહિ છતાં તેમ કરવું પડે, તો તેથી વ્રતાદિને દૂષણ ન લાગે. આ મુદ્દાથી આને તથા ખેલોલાંના અને પછીના રાજભિયોગ વિગેરે અને બલાભિયોગને આગાર (છટ) કહ્યા છે.

૬ બલાભિયોગ-કોઈ વિશિષ્ટ બલવાન પુરુષ, બલાત્કાર કરી હુકમ કરીને (બળવીને) નિયમ વિરૂદ્ધ કરાવે, તે બલાભિયોગ કહેવાય. આવા પ્રસંગે નિયમ વિરૂદ્ધ વર્તન થાય તો લીધેલા નિયમોને (સમ્યક્ત્વાદિની પ્રતિજ્ઞાને) વાંધો ન આવે. આવા ધરાદાથી આગારનો પાઠ બોલવા પૂર્વક વ્રતાદિનો લેવા દેવાનો વ્યવહાર છે.

આ પ્રસંગે ‘અન્નતથણાભોગેણું’ વિગેરે ચાર આગાર બોલાય છે, તેનો ભાવાર્થ ટૂંકામાં આ પ્રમાણે—

૧ અન્નતથણાભોગેણું (અન્યન્ન-અનાભોગેણું) એટલે અનેક કાર્યની વ્યવ્રતાદિ કારણે ઉપયોગની શૂન્યતા (અભાવ) ને લઈને નિયમ વિરૂદ્ધ વર્તન થઈ જાય, તો વ્રતાદિનો ભંગ (નાશ) ન થાય.

૨ “સહસાગારેણું” (સહસાત્કારેણું) એટલે અણુચિત્તવ્યું અચાનક નિયમ વિરૂદ્ધ વર્તન થાય, તો નિયમનો ભંગ થાય નહિ.

૩ “મહત્તરાગારેણું” (મહત્તરાકારેણું) એટલે વિશાલ (ધણી) કર્મનિર્જરાના કારણભૂત વિશિષ્ટ શ્રી સંઘાદિકના નિમિત્તે સદ્ગુણી ગીતાર્થત્વાદિ ગુણધારક મહાસૂરિવરાદિની યોગ્ય આજ્ઞાથી નિયમ વિરૂદ્ધ કંઈ થાય, તો પણ નિયમ અખંડ રહે.

૪ “સબ્વસમાહિવત્તિયાગારેણું” એટલે ભયંકર સંનિપાતાદિ વ્યાધિ પૂર જોસમાં હોય, ત્યારે પ્રાયે બેલાન અવસ્થામાં નિયમ વિરૂદ્ધ કંઈ થાય, તો પણ લીધેલા સમ્યક્ત્વ-વ્રતાદિ નિયમો અખંડ રહે.

સમ્યક્ત્વના આલાવાનો અર્થ જણાવવાના પ્રસંગે ' જાવ ગહેણં ન ગહિજ્જામિ ' વિગેરે ૪ બોલોનો અર્થ પણ જણાવી દીધો છે, એ પ્રમાણે ભાંગા, આગાર, બોલ વિગેરેની બીના સમ્યક્ત્વથી માંડીને ખારે વ્રતોને અંગે સમજવી, જે કે સમ્યક્ત્વ ગુણના વર્ણનની ખેલાં આ બીના જણાવવાની હતી, પણ ખાસ કારણસર અહીં જણાવી છે.

॥ (૨) સ્થૂલ મૃષાવાદ વિરમણુ વ્રત ॥

શ્રાવક બધી રીતે જૂઠું બોલવાની પ્રતિજ્ઞા કરવાને અસમર્થ હોય, જેથી વ્યવહાર દૃષ્ટિએ મોટા ગણાતા કન્યાલીક વિગેરે અસત્યનો ત્યાગ કરે. એ આ બીજા વ્રતનું રહસ્ય છે. મૃષાવાદ (જૂઠું બોલવું)ના (૧) દ્રવ્યમૃષાવાદ. ૨. ભાવમૃષાવાદ. એમ મુખ્ય બે ભેદ છે. તેમાં ચાલુ પ્રસંગે પુદ્ગલાદિક વિભાવ પદાર્થોને સ્વભાવરૂપે કહે તે ભાવ મૃષાવાદ કહેવાય. અને કન્યાલીક વિગેરે દ્રવ્યમૃષાવાદ કહેવાય. તેની જયણા સહિત બીના ટૂંકાણુમાં આ પ્રમાણે—

૧. કન્યાલીક એટલે (વર) કન્યાના સંબંધમાં જૂઠું બોલાય તે. જેમકે કન્યા હોય નિર્દોષ છતાં (આ વિષ કન્યા છે) વિગેરે કહે. એમ તમામ બે પગવાણા જીવોની બાબતમાં જૂઠું બોલાય, તે અહીં ગણવું.

આમાં જયણા વિગેરેની સામાન્ય (સર્વ સાધારણ) બીના આ પ્રમાણે—

૧. ભણતાં ભણાવતાં વાંચતાં બોલતાં કાનો માત્રા વિગેરે એણું બોલાય. સોલ પ્રકારના વચનના અબજણપણાથી બોલાય, તેમાં ઉપયોગના અભાવે કંઈને બદલે કંઈ બોલાય. તેની જયણા.

૨. વાતચીત કરવાના પ્રસંગે વિસ્મરણ (ભૂલી જવું, વિગેરે કારણથી ખોલાય, તેની જયણા.

૩. કાર્ય પ્રસંગે ગૂઢાર્થક વચન વિગેરે ખોલાય, તેની જયણા.

૪. કુટુંબાદિના ખાસ નિમિત્તે વિપરીત ખોલાય, તેની જયણા.

૨. ગવાલીક-ગાય (વિગેરે)ની ખાબતમાં જૂઠું ખોલાય, જેમકે ગાય હોય થોડું દૂધ દેનારી, છતાં કહે કે આ ગાય ઘણું દૂધ દે છે. એમ બધા ચોપગાં (ચાર પગવાળા ગાય વિગેરે)ની ખાબતમાં જૂઠું ખોલાય, એ બધું ગવાલીક કહેવાય. આમાં ઉપર જણાવ્યા મુજબ પણ જયણા રાખી શકાય.

૩. ભૂમિ અલીક-એટલે જમીન, ઘર, હાટ, બંગલા, હવેલી, ઝુંપડી, બાગ, વાવ, કૂવા, વાડી વિગેરે બાંધેલી જગ્યાની અને છૂટી જમીન (ખેતર વિગેરે)ની ખાબતોમાં જૂઠું ખોલાય તે ભૂમ્યલીક કહેવાય. આમાં એમ સમજવું કે તમામ અપદ્ધ સંબંધી અસત્ય તે ભૂમ્યલીક કહેવાય. ઘર હાટ વિગેરે (ખીજે કહેલા સર્પાદિ)ને અપદ્ધમાં ગણેલા છે. ખીજના જમીન વિગેરે હોય, ને તેને પોતાના કહે, વિગેરે ભૂમ્યલીક કહેવાય. અહીં પોતાના ધંધા વિગેરેના નિમિત્તે ખાસ કારણોનો વિચાર કરી જયણા રખાય, જેમકે કોઈ એમ જયણા રાખેકે, વસ્તુના વજન ઉપર લેવાતાં હાંસલ વિગેરેમાં વિપરીત ખોલાય, (લખાય) તેની જયણા. સમજી માણસે જમીન વિગેરેના ઝઘડામાં ભાગ નજ લેવો એ ઠીક છે.

૪ થાપણ મોસો—‘ તેં મારે ત્યાં (તારી) થાપણ ક્યાં મૂકી છે ? ’ અથવા મૂકી નથી એમ બોલવું તે. આનો હું ત્યાગ કરું.

૫ ખોટી સાક્ષી પૂરવી—લેણદેણુ (લેવા દેવાની બાબત) વિગેરેમાં જે ખરો સાક્ષી (સાહિદી) હોય, તે લાંચના લોભથી કે દ્વેષથી ખોટી સાક્ષી પૂરે, તેને ઘણું પાપ લાગે. લબ્ય જીવોએ જે સાક્ષી પૂરવાથી કોઈના જીવને નુકશાન ખેંચે અથવા કોઈને વ્યાપારાદિમાં અસહ્ય (સહન ન કરાય તેવું) નુકશાન ખેંચે, તેવી ખોટી સાક્ષી પૂરવી નહિ. કોઈને દેહાંત દંડ (કાંસી) વિગેરે શિક્ષા થતી હોય તો તેવા પ્રસંગે જીવને બચાવવાની ખાતર વિપરીત બોલાય, તેની જ્યણા. લાંચ લઈને જૂઠું બોલું નહિ, આમાં વ્યાપારાદિ તરફ લક્ષ્ય રાખીને નિરૂપાયાદિ કારણે જ્યણા રાખવાનો વ્યવહાર છે. સ્વપ્નમાં ઉપર કહેલા પાંચ જૂઠામાંનું કોઈ બોલાય કે વિચારાય તેની જ્યણા. વ્યવહાર ભાષા બોલવાની જ્યણા. ચાલુ આજીવિકાના અગત્ય કારણે (વિપરીત) બોલાય, તેની જ્યણા. શ્રાપ દેવો વિગેરે કઠોર ભાષા બોલવી નહિ, ન બોલાય તે તરફ લક્ષ્ય રાખવું. તેમ અસત્ય બોલવાના ક્રોધાદિ કારણો છે. તેમાંના કોઈ પણ કારણથી વિપરીત બોલાય, તથા ચાડીયા પુરૂષાદિ તરફથી થતા જુલ્મોના પ્રસંગે, અને પોતાના ધર્મ નિમિત્તે તથા કોઈનો જીવ બચાવવાના કારણે ફરફર બોલાય, તેની જ્યણા. (આમાંથી અનુકૂલતાના પ્રમાણમાં વધારો ઘટાડો કરાય, આ તો એક દિશા માત્ર જણાવી છે, એમ ખેલાં અને આગળ પણ સમજવું.)

આ પાંચ પ્રકારની જૂઠા બોલવાની બાબતમાં ઉપર લખેલા કારણો વિના નિરપરાધી જીવોને અંગે સંકલ્પીને (ધરાદા પૂર્વક) અસત્ય બોલું નહિ, તેમાં મારા અને પોતાના પરિવારાદિના નિમિત્તે અશક્ય પરિહારાદિને લઈને નિરૂપાયે વિપરીત બોલાય, તેની જ્યણા રાખું છું. આ પ્રમાણે (પોતાની ધારણા પ્રમાણે) જ્યણા રાખી છે. તે સિવાય દ્રવ્યાદિકથી છ છીંડી, ચાર આગાર, અને ચાર બોલ સહિત ખેલાં જણાવેલા ૨૧ લાંગામાંના અમુક લાંગાએ જૂઠું બોલું નહિ, અને ખીજને તેમ બોલવા પ્રેરણા કરું નહિ. આ રીતે હું ખીજ સ્થૂલ મૃષાવાદ વિરમણ વ્રતને અંગીકાર કરું છું.

॥ શ્રાવકોએ આ વ્રતના નીચે જણાવેલા પાંચ અતિચારોને બાણીને યાદ રાખવા, અને ચાલુ વ્રતમાં ન લાગે તેમ પ્રવૃત્તિ કરવી. ॥

૧ સહસાત્કાર ભાષણ—પ્રમાદ વડે ખીજને (સાંભળનારને) પીડા ભોગવવી પડે તેવાં વચન બોલવાં નહિ, કારણ કે બોલે તો અતિચાર (લીધેલા વ્રતમાં દોષ) લાગે, આમાં દંતકથાની વાત વિગેરે બોલાય, તેની જ્યણા.

૨ રહસ્ય ભાષણ—વિચાર કર્યા વગર સામાની ઉપર જૂઠું આળ ચઢાવવું અથવા અછતા દોષનું આરોપણ કરવું, જેમ કોઈને કહેવું કે તું ચોર છે વિગેરે. આ બાબતમાં ખીજ અથોમાં એમ પણ કહ્યું છે કે કોઈને ખોટું આળ ચઢાવવું અથવા ગુમ રાખવા જેવી ખીના ઉઘાડી પાડવી. આમ બાણી જોઈને ન થાય. અબાણીતાં કરે તો અતિચાર લાગે. આમાં

ખેલાં છાની હોય ને પછી ખુલ્લી પડી હોય તે સ્વદારા મંત્રલેહ કહેવાય, તેની જ્યણા.

૩ આપણા વિશ્વાસે રહેલા સ્ત્રી આદિની ખાનગી ખીના બહાર કરવી નહિ. કારણ કે તેમ કરતાં લજ્જાથી તેઓનું આઘાતાદિ થવા પૂર્વક મરણ થવા સંભવ છે. આ સુદાથી તેવું બહાર કરનારને અતિચાર લાગે. આમાં જે હયાત ન હોય તેની વાત થાય, તેમાં જ્યણા.

૪ મૃષોપદેશ—નકામો પાપકર્મનો ઉપદેશ કરાય નહિ, ખોટી સલાહ આપવી નહિ, તેમ અજ્ઞાણતાં થાય તો અતિચાર લાગે.

૫ કૂટ લેખ—ખોટા લેખ લખવા નહિ, ખોટી છાપ મારવી નહિ, બનાવટી દસ્તાવેજ કરવા નહિ, ખોટી સહી કરવી નહિ. કારણ કે તેમ કરે તો અતિચાર લાગે.

અહીં જ્યણા એ છે કે કોઈ પણ યાદીમાં, ચીઠ્ઠી, નકલ, શેરા, તુમાર, અરજી, હિસાબ વિગેરેમાં હસ્ત દોષથી ફેરફાર લખાય, તેમજ ભૂલથી લખાય, તેને છેકીને સુધારવું વિગેરેમાં જ્યણા. આ પ્રમાણે જ્યણા રાખું છું અને તે પ્રમાણે અતિચારથી અલગ રહેવા પ્રયત્ન કરું. ઉપર જણાવેલી ખીનામાંથી વ્રત લેનારે ટીપ કરતી વખતે પોતાના વ્યાપારાદિ સાધનો તરફ લક્ષ્ય રાખીને વધારે ઘટાડો કરવો. ટૂંકામાં માત્ર દિશા જણાવી છે. શ્રાવકોએ આ વ્રતની નિર્મલ આરાધના કરનારા પુણ્યશાલી જીવોને વંદના કરવી, અને તેમની બહુમાન, અનુમોદના, સત્કારાદિ લખિત કરવી.

॥ (૩) સ્થૂલ અદત્તાદાન વિરમણુ વ્રત ॥

દુનિયામાં માલીકીવાળા જે સચિત્તાદિ સ્થૂલ (મોટા) પદાર્થો છે, તેને માલીકી દીધા ન હોય, તો તે અદત્ત કહેવાય. તેવા પદાર્થોને ‘ હું માલીકની રજા સિવાય અહણુ ન કરું ’ આવે જે નિયમ કરવો, તે ત્રીભુગં સ્થૂલ અદત્તાદાન વિરમણુ વ્રત કહેવાય. સામાન્યથી અદત્તાદાનના ચાર ભેદ છે. ૧. સ્વામી અદત્ત, ૨. જીવ અદત્ત, ૩. તીર્થંકર અદત્ત, ૪. ગુરૂ અદત્ત. તેમાં

૧ સ્વામી અદત્ત—માલીકની રજા દીધા વિના જે ફૂલ વિગેરે લેવાય, તે સ્વામી અદત્ત કહેવાય.

૨. જીવ અદત્ત—સચિત્ત ફૂલ વિગેરેને તોડવામાં આવે, છેદન, ભેદન કરાય તે જીવ અદત્ત કહેવાય. કારણ કે તે ફૂલ વિગેરેના જીવોએ તોડનાર, છેદન-ભેદન કરનારાને પોતાના પ્રાણુ સોંપ્યા નથી, અથવા ‘ તમે અમને છેદો ’ એમ પણ કહ્યું નથી.

૩. તીર્થંકર અદત્ત—પ્રભુદેવની આજ્ઞા વિરૂદ્ધ કોઈ કાર્ય કરીએ તે, જેમ ‘ શ્રાવકોએ અનંતકાય વિગેરે ન ખાવા ’ એમ પ્રભુએ કહ્યું છે છતાં ખાય વિગેરે, તે તીર્થંકર અદત્ત કહેવાય છે.

૪. ગુરૂ અદત્ત—ગુરૂના આખ્યા વિના ખાવું, પીવું, લેવું, દેવું વિગેરે ક્રિયા કરે, તે ગુરૂ અદત્ત કહેવાય. જેમ—શ્રાવક ગુરૂએ નહિ દીધેલ નોકારવાલી વિગેરે પદાર્થો લ્યે વિગેરે.

અહીં સ્વામી અદત્તને અંગે મુખ્ય ધીના છે એમ સમજવું. ધીબના દ્રવ્યાદિ પદાર્થો ઘણી જાતના હોય છે. દાખલા તરીકે ૧. થાપણુ તરીકે મૂકેલા દ્રવ્ય વિગેરે, ૨. દાટેલું, ૩.

જમીન ઉપર પડી ગયેલું, ૪ ભૂલાઈ ગયેલું, ૫. જેનો માલીક હયાત નથી, તેવા દ્રવ્યાદિ. વિગેરે ચોરી કરવાના ધરાદા-પૂર્વક ખાતર પાડીને કે ઘાડ પાડીને પોટલી આદિની ગાંઠ છોડીને, તાળું ભાંગીને ખીજના દ્રવ્ય વિગેરેની ચોરી કરું નહિ, કરાવું નહિ. જેથી લોકમાં 'આ ચોર છે' એમ કહેવાય, તેવી ચોરીને કરું નહિ. દાણ ચોરી, ખાતર પાડવું, ણિસ્સા કાતરવાં, કોઈની ગાંઠ છોડવી, તાળું તોડવું, લૂંટ કરવી. ભોંય પડેલી ચીજ ચોરી કરવાની બુદ્ધિએ લેવી. રાજ્ય-દંડનો ગૂનો લાગુ થાય તેવી ચોરી, થાપણ મૂકી હોય તે ઓળખવી, વિગેરે મોટા અદત્તાદાનને કરું નહિ, કરાવું નહિ.

॥ આ વ્રતમાં જ્યાણની ખીના આ પ્રમાણે ॥

૧-જેને માટે લેવામાં બહુ મનાઈ ન હોય, તેવા માલીકી વિનાના ઘાસ વિગેરે લેવાઈ જાય, તેની જ્યાણ.

૨-નિદ્રા (ઉંઘ)માં સ્વપ્નમાં તેવું લેવાય તેની જ્યાણ.

૩-પુત્રાદિ પરિવારની ઘરમાં રહેલી ચીજ તથા કોઈએ મને અમુક ચીજ આપી હોય, ને તે ઘરમાં મૂકી હોય, તે પૂછ્યા વિના લેવાય, તેની જ્યાણ.

૪-સગાં સંબંધી વિગેરે ઓળખીતા વિગેરેના ઘેર દુકાન, ઓપ્રીસ આદિ સ્થલે જવાના પ્રસંગે પૂછ્યા વિના કોઈ ચીજ લેવાય તથા વપરાય, તેની જ્યાણ.

૫-મુસાફરીના પ્રસંગે પરદેશમાં સાથેના માણસોને પૂછ્યા વિના કોઈ ચીજ લેવાય, વપરાય, તથા જેને ત્યાં ઉતર્યો હોઈ, ત્યાંની કંઈ ચીજ પૂછ્યા વિના લેવાય, વપરાય, તેની જ્યાણ.

૬-કોઈ મરણ પામ્યું હોય, તેના દાગીના વિગેરે-
સગાઈ આદિને લઈને કાઢવા, લેવા, તેની વ્યવસ્થા કરવી;
આની જ્યણા.

૭-શ્રાવકોએ શરૂઆતમાં એવી પદ્ધતિ રાખવી સારી છે
કે પોતાને માટે પારકી ચીજ માલીકને પૂછીને લેવી. (તે
આપે તો લ્યે, નહિ તો પાછી આપે) અને કદાચ પૂછ્યા
વિના લીધી હોય તો તે વપરાઈ ન હોય, ત્યાં સુધી પાછી
દેવી અને વપરાઈ હોય તો માલીકનું મન માને તેમ (કીંમત
દેવી વિગેરે ઉપાયથી) સંતોષ પમાડવો.

૮-રાજ્યના કર, હાંસલ, ઇન્કમટેક્સ, પોસ્ટેજ, રેલ્વે
ટીકીટ આદિની બાબતમાં વિચાર કરીને જરૂરી જ્યણા રખાય.

૯-પોતાની માલીકીનાં જે ઘર વિગેરે છે, તેમાંથી
નિધાન વિગેરે નીકળે તેનો માલીક પોતે ગણાય. આ મુંડી
'પાંચમા પરિશ્રદ્ધ વિરમણુ' વ્રતમાં રાખેલા નિયમથી વધારે
થાય તો શુભ માર્ગે વાપરું.

૧૦-મારે ત્યાં કોઈએ સ્થાવર-જંગમ મિલકત અનામત
મૂકી હોય, તે તેની હયાતિમાં તેને અને મૂકનારનું કદાચ
મરણ થાય તો તેના વાલી વારસદારને તે પાછી સોંપી દઉં.

૧૧-મારા ઘરમાં કે મઝીયારાના ઘર વિગેરેની બાબ-
તમાં તાળું ઉઘાડીને કે બીજી રીતે કાંઈ લેવાય, તેની જ્યણા.

૧૨-પોતે મેળવેલા કે કમાએલા પદાર્થો વિગેરે જૂદા
રાખું, તેની જ્યણા.

૧૩-કોઈની કાંઈ પણ વસ્તુ જમીન વિગેરે સ્થળે પડી
ગઈ હોય, તે બાબતમાં મારા જણ્યામાં આવે કે તે વસ્તુ

અમુકની હુશે, તો તે (માલીક)ને આપવાની જ્યણા. તેવા પદાર્થોને મારી પોતાની માલીકી તરીકે ઘરમાં રખાય (રાખું) નાહ.

(વ્રત લેનારે પોતાનાં આજીવિકાનાં સાધનોની તરફ લક્ષ્ય રાખીને ઉપર જણાવેલા સ્થલોમાંથી વધારો ઘટાડો કરવો. આ તો એક દીશા માત્ર બતાવી છે) આ પ્રમાણેની ધારણાએ જ્યણા (આગાર) રાખું છું. તે સિવાય ઉપર લખ્યા પ્રમાણે દ્રવ્યાદિકથી છ છીંડી, ૪ આગાર અને ચાર યોલે કરીને (૨૧ લાંગામાંના) નક્કી ભરેલા લાંગાઓથી સ્થૂલ અદત્તાદાન વિરમણુ વ્રતને અંગીકાર કરું છું.

॥ આ વ્રતના નીચે જણાવેલા પાંચ અતિચારો સમજીને તેનાથી અલગ રહેવા પૂરેપૂરી કાળજી રાખવી ॥

૧ સ્તેનાહુત નામનો અતિચાર-ચોર વિગેરે ચોરા-ચેલા પદાર્થો આપે તે (ઓછી કીંમત વિગેરે લોભથી) લેવા, આમાં અન્નણતાં લેવાઈ જાય, તેની જ્યણા.

૨ પ્રયોગ નામનો અતિચાર-ચોરને ચોરીના ધંધામાં ઉત્તેજન, મદદ, શસ્ત્રાદિ અધિકરણુ આપે, તેમ ન કરવું. કરે તો અતિચાર લાગે. આમાં સામાને ચોરી કરવાની આદત છોડાવવા કે અનુકંપાથી કંઈ દેવું પડે, તેની જ્યણા.

૩ તત્પ્રતિરૂપ નામનો અતિચાર-વેચવાના પદાર્થોમાં તેના જેવા હલકા પદાર્થો ભેળવવા તે. આમાં ઘરની ચીજ વેચવાના પ્રસંગે તેમ કરાય, તેની જ્યણા.

૪ વિરૂદ્ધગમન અતિચાર-દેશ, નગર, ગામના રાજાએ

જે વ્યાપારક્રિને કરવાને ક્ષેત્ર ક્ષેત્રો હોય, તેવા વ્યાપાર વિગેરેનું કરવું; આમાં તેમ કરનારની 'હું વ્યાપાર કરું છું, ચોરી કરતો નથી.' આ વિચારથી આને અતિચાર કહેવાય. આવા રાજની આજ્ઞાથી વિરુદ્ધ શત્રુ રાજના રાજ્યમાં જઈને જે જે વ્યાપારક્રિ કરાય તે, આ ચોથા અતિચારમાં ગણાય. આમાં અબાણતાં એમ થાય, તેની જયણા.

૫ કૂટતોલમાપ નામનો અતિચાર-તોલ અને માપના કાટલા, ગજ, ફટ વિગેરે ખોટા, હલકા, ભારે રાખે, જેમ દેવામાં પાંચ પુષ્કરિયો (સવાશેર) અને દેવામાં ત્રિપુષ્કરિયો (પોણા શેર) રાખે.

આમાં ઘરકાર્યના પ્રસંગે છાપેલા કાટલા વિગેરે ન હોય, તો ઘરના કાટલા વિગેરેથી વસ્તુ જોખીને, માપીને દેવા દેવાની જયણા.

આવી જયણા રાખીને પાંચે અતિચારોને ટાળવા યથા-શક્તિ કાળજી રાખું. આ વ્રતને પાલવાથી નાગદત્તને કુંસીની વિડંબના ટળી ગઈ. રાજ તરફથી બહુ માન મળ્યું, પરિણામે તે સંયમ સાધીને મહર્ષિક દેવ થયો.

(૪) ચોથું સ્થૂલ (દેશ થકી) મૈથુન વિરમણ વ્રત ॥

(સ્વદારા સંતોષ-પરસ્ત્રીગમન વિરમણવ્રત)

અમુક અંશે મૈથુનનો ત્યાગ કરવો તે સ્થૂલ મૈથુન વિરમણવ્રત કહેવાય. શ્રાવકોએ સર્વથા (પૂરેપૂરું-જેમાં સ્વસ્ત્રી સેવનનો પણ ત્યાગ હોય તેવું) બ્રહ્મચર્ય પાલવું, એ સર્વોત્તમ માર્ગ છે. અને તેમ કરવાને અશક્ત હોય તો દેશથી આ

વ્રતને ગ્રહણ કરવું એટલે “સ્વદાસ્યે, સુતૌષ્ઠ્યે અને પરસ્ત્રીગમન વિરમણ” આવા નિયમને જરૂર અનુસર કરવો જોઈએ. શ્રીનેમિનાથ, જંખૂસ્વામીજી, વિજયશેઠ, વિજયારાણીના દૃષ્ટાંતો જેમ જેમ હૃદયમાં ઉતારીએ, તેમ તેમ શીલમાર્ગ તરફ પ્રગતિ વધતી જાય છે, એ જરૂર યાદ રાખવું. અપવિત્ર પદાર્થોથી ભરેલા સ્ત્રીના દેહમાં જેમ જેમ આસક્તિભાવ ઘટે, તેમ તેમ પવિત્ર મુક્તિ રૂપી સ્ત્રી તેવા શીલધારી લવ્ય જીવોને ગાળે એમાં નવાઈ શી? પ્રહ્લયર્ય એ મહા પ્રભાવશાલી છે. પરમ મંગલિક, અને આ લવમાં અને પરલવમાં વિશિષ્ટ શાંતિ, ધાંતિ, ખુદ્ધિ, દીર્ઘાયુષ્ય, સંસ્થાન, સંઘયણ, મહા પરાક્રમ, યશઃકીર્તિ અને છેવટ મુક્તિને શીઘ્ર આપે છે. ઈંદ્ર મહારાજ સિંહાસન ઉપર બેસતી વખતે ‘નમો નમો વંભવયધારીણં’ ” વામ બોલે છે. આવી ભાવના ભાવીને આસન્નસિદ્ધિક્ક લવ્ય જીવોએ નીચે જણાવેલી ધીના યાદ રાખીને આ વ્રતને સાધવા જરૂર ઉદ્યમશીલ થવું જોઈએ. કારણકે આવી સાધના કરવાનો સંપૂર્ણ યોગ-અવસર અહીંજ મળે છે.

૧—આ વ્રત સર્વથી અને દેશથી એમ બે રીતે લઈ શકાય.

જેમણે ભોગાવલી કર્મોની ઉપર કાખૂ મેળવ્યો છે, તેઓ સંપૂર્ણોદ્ધિસથી સર્વથી આ વ્રત લઈને પાલે છે. પાલવાના નિયમો આ પ્રમાણે—

૧—સૂવાના (બેસવાના) સ્થાનમાં (તે ટાઇમે) સ્ત્રીઓને આવવા જવાનો નિષેધ કરવો.

૨—સ્વસ્ત્રીની સાથે જરૂરી વાતચિતના પ્રસંગે નીચું

જ્ઞેષ્ઠને અરૂચિ ભાવે ખપ પૂરતું બોલવું. ૩-દીકરી વિગેરેની સાથે પણ વાતચીત જરૂરી કરે. ૪-ભલેને પોતાની દીકરી થતી હોય, તો પણ ધરમાં જે સ્થલે તે એકલી હોય, ત્યાં જવું નહિ. સરીયામ રસ્તા ઉપર પુત્રી વિગેરેની સાથે પણ વાતચીત થાય નહિ. ૫-શ્ર સ્થૂલિભદ્રાદિ મુનિવરોના અને વિજયશેઠ વિજયા રાણીના ચરિત્રોની ખીના વારંવાર યાદ કરવી, ખીજને કહેવી. ૬-પ્રમાણુપેત સાદો સાત્ત્વિક આહાર લેવો. ૭-રસ્તામાં ચાલતાં નીચી નજર રાખવી. ૮-જરૂરી કારણ વિના રાતે ખહાર જવું નહિ. ૯-શૃંગારરસને પોષનારી ખુકો વાંચવી નહિ, અને તેવી ખીના સાંભળવી પણ નહિ. ૧૦-નાટક, સીનેમા વિગેરે જોવાં નહિ. ૧૧-જ્યાં સ્ત્રી ખેઠી હોય, ત્યાં ૪૮ મિનીટ સુધી ખેસવું નહિ. ૧૨-ઠઠ્ઠામશ્કરી કરવી નહિ. ૧૩-સદાચારી, શીલવંત પુરૂષોનો વારંવાર પરિચય કરવો. ૧૪-વ્યાખ્યાનવાણી સાંભળવી. ૧૫-જ્યાં પાડોશી સારા હોય તેવા સ્થલે વાસ કરવો (રહેવું). કારણ વિના વિગઈ વાપરવી નહિ. વાપરવાની જરૂર જણાય તો રીતસર માપમાં (ખપ પૂરતી) વાપરવી. ૧૬-યથાશક્તિ તપશ્ચર્યા કરવી. ૧૭ ખેડાંની ભોગ વાર્તા સંભારવી નહિ. ૧૮-વિકારને વધારનારા રીંગણા વિગેરે પદાર્થો વાપરવા નહિ. ૧૯-સ્ત્રીઓને વસ્તુ લેવા દેવામાં પોતે હાથોહાથ આવવી નહિ, લેવી નહિ. ૨૦-મન, વચન, કાયાની પ્રવૃત્તિનિયમિતપણે કાળજી રાખીને રાખવી. આ ખીના વિસ્તારથી અવસરે કહીશું. ઉપરના નિયમો પ્રમાણે વર્તનારા શ્રાવકો આનંદથી સંપૂર્ણ શીલની સાધના કરી શકે છે. આમાં શીલવંતી શ્રાવિકાઓના અંગે પણ સ્ત્રી

નામની જગ્યાએ પુરૂષ શબ્દ મૂકવો, વિગેરે ફેરફાર સાથે ઉપરના નિયમો સમજાય તેવા છે. હવે દેશથી શીલની ખીના કહું છું—મૈથુનના બે ભેદ. (૧) દ્રવ્યમૈથુન. (૨) ભાવમૈથુન, તેમાં જે માનસિક ભોગ તૃષ્ણા તે ભાવમૈથુન કહેવાય. તથા મન, વચન, કાયાથી ઔદારિક દેહધારી સ્ત્રીની સાથે સંભોગ તે દ્રવ્યમૈથુન કહેવાય. સંપૂર્ણ શીલ પાલવાનું ન બની શકેતો તેવા જીવોની ખરી અનુમોદના કરીને તેરસ્તેજવાની ભાવના રાખીને પોતાની પરજીવી સ્ત્રીમાં સંતોષ રાખવો અને તે સિવાયની તમામ સ્ત્રીઓને પરસ્ત્રી તરીકે માનીને શ્રાવકોએ (સ્વસ્ત્રી સિવાયની સ્ત્રીઓમાં) જે નાની હોય તેને પુત્રી જેવી, અને સરખી ઉંમરની હોય તેને બેન જેવી, અને મોટી ઉંમરની પરસ્ત્રીને માતા જેવી ગણવી જોઈએ. ‘પરસ્ત્રી’ અર્થે ‘પર’ શબ્દનો અર્થ સમજતી વેલાએ આ ખીના જરૂર યાદ રાખવી કે—ખીજની સ્ત્રી એટલે પોતાથી જુદા (અલગ) એવા મનુષ્યો, તિર્યંચો અને દેવો આ ત્રણેની સ્ત્રીઓ અને અન્ય પરિણીત (ખીજ પુરૂષે પરજીવી) સંગૃહીત એટલે રખાત (વેશ્યા વિગેરે) અને વિધવા આ તમામ પરસ્ત્રી તરીકે સમજવી. ‘પરસ્ત્રી ગમન વિરમણ’ના નિયમમાં ઉપરની ખીના જરૂર ધ્યાનમાં રાખવી. જો કે અપરિગૃહીત દેવીઓને અને તિર્યંચની સ્ત્રીઓને કોઈએ ગ્રહણ કરી નથી, તેમજ વિવાહિત પણ નથી, તો પણ ત્યાં એ સમજવું કે તે બંને પ્રકારની સ્ત્રીઓ વેશ્યાના જેવી અને ખીજને ભોગ્ય હોવાથી પરસ્ત્રી તરીકે ગણવી જોઈએ. એમ વિચારીને આ નિયમવાલાએ તેમનો ત્યાગ કરવો એ ઉચિત છે. આ ખીના સ્વદાશ સંતો-

ધીને અંગે સમજવાની નથી. પણ પરસ્ત્રીગમન વિરમણવાલાને. અંગે જણાવી છે. કારણ કે સ્વદારા સંતોષીને ' પોતાની સ્ત્રી સિવાયની તમામ સ્ત્રીઓ પરસ્ત્રી છે ' એમ માનવાનું હોય છે. વળી ' સ્વદારા ' અહીં દારા એટલે સ્ત્રી શબ્દનું કથન એ સંદેષપથી (ટૂંકામાં, ઉપલક્ષણથી) કર્યું છે. તેનો સ્પષ્ટ (સહેલો) અર્થ એ છે કે, આઉત્તમ વ્રતને ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાવાલી શ્રાવિકાઓએ પણ સ્વ (પોતાના) પતિ સિવાય બીજા સર્વ પુરૂષોનો ત્યાગ કરવો, એટલે નાનાને દીકરાની જેવા અને સરખી ઉંમરવાલાને ભાઈ જેવા તેમજ મોટી ઉંમરવાળાને પિતાની જેવા ગણવા. તેમજ એ પણ વારંવાર યાદ કરવું કે, (૧) પ્રભુ મહિનાથે પોતાની પુતળી બનાવીને ઉપરનું ઢાંકણું ઉઘાડીને દરરોજ અનાજનો કોળીયો અંદર નાંખીને આ દષ્ટાંતે અનુરાગી મિત્રોને અશુચિમય આ સ્ત્રીના શરીરનો પરિચય કરાવીને નિર્મલ શીલમય સંયમ સાધવાને તૈયાર કર્યા. (૨) રાજમતીએ શીલધર્મમાં મજબૂત રહીને રથનેમિને સંયમમાં સ્થિર કર્યા. (૩) રાવણના કષ્ટોને સહન કરીને પણ સીતાએ શીલ ટકાવ્યું. (૪) કંદર્પ રાજના બુદ્ધિને સહન કરીને પણ મલયાસુંદરીએ શીલ ટકાવ્યું. એમ વિચારીને ભવ્ય જીવોએ શીલને ટકાવવું જોઈએ.

આ પ્રસંગે યાદ રાખવું કે દ્રવ્ય મૈથુન વિરમણ વ્રતનું સ્વરૂપ જણાવતી વેળાએ પૂજ્ય પૂર્વાચાર્ય ભગવંતોએ અપેક્ષાએ દ્રવ્ય મૈથુનના બે લેહ આ પ્રમાણે જણાવ્યા છે. ૧. ઔદારિક દેહધારી મનુષ્ય સ્ત્રી અને તિર્યંચની સ્ત્રી સાથેની મૈથુન ક્રિયાનો

કાયાથી ત્યાગ. ૨. વૈક્રિય શરીરધારી દેવાંગના, વિદ્યાધરી (વિદ્યાના બહે વૈક્રિય શરીરને બનાવે તેવી)ના મૈથુનનો ત્યાગ.

આ વ્રતનો નિયમ લેતી વખતે શ્રાવકની ભાવના એ હોય છે કે—‘કોઈ પણ સ્ત્રીની સાથે કાયાથી મૈથુન સેવું નહિ એટલે (દુવિહં તિવિહણું) વિગેરે અનુકૂલ ભાંગાની બીના ધ્યાનમાં લઈને, છ છીંડી, ચાર આગાર, ચાર બોલ રાખીને (૧) સ્વસ્ત્રી અને પરસ્ત્રીના મૈથુનનો કાયાથી ત્યાગ કરું છું. (૨) સ્વહારા સંતોષ પરસ્ત્રીગમન વિરમણુ વ્રતને ગ્રહણ કરું છું.’

॥ આમાં જયણાની બીના આ પ્રમાણે જાણવી ॥

૧. ઉપરની બીના નિદ્રા (સ્વપ્ન)માં અને તથા સ્નેહ સ્પર્શ થાય તેની જયણા.

૨. એકબીજાને વ્યવહારાદિના કાર્ય પ્રસંગે સહજુદ્ધિએ સંઘટ્ટ, સ્પર્શ વિગેરે થાય તેની જયણા.

૩. ઈરાદાપૂર્વક અપશબ્દ વિગેરે બોલું નહિ, ઉપયોગ ન હોય ત્યારે બોલાય તેની જયણા.

॥ આ વ્રતના પાંચ અતિચારો અને તેને લગતી જયણાની બીના આ પ્રમાણે ॥

૧. અપરિગૃહીતાગમન નામનો અતિચાર—જેને કોઈએ ગ્રહણ કરી ન હોય એવી વેશ્યા સ્ત્રી અને કુંવારી, અથવા જેનો પતિ પરદેશ ગયો હોય એવી વ્યભિચારિણી સ્ત્રીની સાથે ગમન કરાય નહિ. કારણ કે પરસ્ત્રીગમન વિરમણુ-વાળાએ સમજવું જોઈએ કે એ પણ પરસ્ત્રીજ કહેવાય. આવી સમજણના અભાવે પ્રવૃત્તિ કરતાં અતિચાર લાગે.

૨. ઇત્વર પરિગૃહીતા ગમન નામનો અતિચાર-પ્રત્યેક પુરુષ પાસે જનારી વેશ્યાને કોઈએ અમુક કાળને માટે પોતાની (સ્ત્રી) કરી રાખી હોય તેનું ગ્રહણ કરવું તે. આ બીજા અતિચારનો અર્થ છે. અથવા કાંઈ મૂલ્ય કરાવીને અમુક કાળ સુધી પોતાની સ્ત્રી તરીકે સ્વીકારવી તે. આ બીજા અતિચારનો અર્થ છે. ‘ પરસ્ત્રીગમન વિરમણુ ’ રૂપ નિયમવાળા જીવો ઉપર જણાવેલી સ્ત્રીની બાબતમાં એમ વિચારે કે, “ મારે તો પરસ્ત્રીનો માત્ર ત્યાગ છે, અને આ તો અમુક કાળ સુધી મારી સ્ત્રી થયેલી છે, તેથી આમ કરવામાં વ્રતને અડચણ નથી ’ આવા ઇરાદાથી પ્રવૃત્તિ કરે તો અતિચાર લાગે. પણ ખરી બીના એ છે કે ખુલેલાં થોડા કાળ સુધી પણ બીજાની સ્ત્રી થયેલી હોવાથી તે પણ પરસ્ત્રી જ (બીજાની સ્ત્રી છે એમજ) ગણાય.

પરસ્ત્રીગમનના નિયમવાળા જીવોને અંગે આ બે અતિચાર તરીકે સમજવા. અને સ્વદ્વારા સંતોષી જીવોને તો ઉપર પ્રમાણે થઈ શકેજ નહિ. કારણ કે તેમ કરવાથી અનાચારજ કહેવાય, અને તેવું કરે તો વ્રત રહેજ ક્યાંથી? અર્થાત્ નજ રહે.

૩. અનંગ ક્રીડા નામનો અતિચાર-કામ પ્રધાન ક્રીડા એટલે વિષયવાસનાને વધારનારી કાચિક (શરીરની) ચેષ્ટા, (પરસ્ત્રીને) આલિંગન, ચુંબન વિગેરે અથવા કામને ઉત્તેજન દેનારા આસન વિગેરે કરવા. શ્રાવકોએ તેમ કરવું નહિ. કરે તો અતિચાર લાગે.

૪. પરવિવાહ કરણુ નામનો અતિચાર-કન્યાદાનના કૃપાની ઇચ્છા વિગેરે કારણથી, બીજાની સંતતિનો વિવાહ કરાવે તે. આમાં પોતાના પરિવારને અંગે જરૂરી જયણા રાખવી હોય તો રાખે. પણ ખરી વાત એ છે કે, સમજી આવકે પોતાના પરિવારની બાબતમાં પણ નિયમિત ધારણા રાખવી જોઈએ. કૃષ્ણ મહારાજ અને પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવના મામા પરમ શ્રાવક એકા રાજાને એવો નિયમ હતો કે પોતાની સંતતિના વિવાહના કાર્યમાં પોતે ભાગ ન લે.

૫. તીવ્ર અનુરાગ-શ્રાવકે ભોગતૃષ્ણા તરફ રાગદષ્ટિ, તીવ્ર લાગણી ન રાખવી જોઈએ. કારણ કે પરિણામે વ્રતની મર્યાદા ટકતી નથી. તેમ કરે તો અતિચાર લાગે. ખરું ડહાપણુ તો એમાંજ ગણાય કે પવિત્ર શ્રી જિનધર્મની આરાધનામાં તેવી લાગણી રાખવી. હું સંપૂર્ણ શીલની આરાધના કરનારા મુનિવરાહિ ભવ્ય જીવોને નમસ્કાર કરું છું. એમ નિરંતર વિચાર કરવો.

શ્રાવકે ઉપરની બીના ધ્યાનમાં લઈને નિર્ભય શીલ ધર્મની નિર્દોષ આરાધના કરવા ઉજમાલ થવું ॥

॥ (૫) સ્થૂલ પરિગ્રહ પરિમાણુ વ્રત ॥

દેશથી અથવા અમુક અંશે (સ્થૂલ દષ્ટિએ) પરિગ્રહનું પરિમાણુ કરીએ તે સ્થૂલ પરિગ્રહ પરિમાણુ વ્રત કહેવાય.

પ્રશ્ન—પરિગ્રહ એટલે શું ?

ઉત્તર—મોહની (મોહની અસંતોષ વૃત્તિની) પરવશતાને કારણે જીવો જુદી જુદી જાતના પદાર્થો એકઠા કરે (સંબરે) તે

પરિચ્છદ કહેવાય. આમાં જે પ્રકારના પરિચ્છદની બીના આવી એમ સમજવું. એટલે ધન ધાન્યાદિ પદાર્થોની ઉપર જે મમતા રાખવી, તે ભાવ (અભ્યંતર) પરિચ્છદ કહેવાય. આના (૧) મિથ્યાત્વ. (૨ થી ૫) ક્રોધાદિ ચાર કષાય. (૬ થી ૧૪) હાસ્યાદિ નવ નોકષાય. એમ ૧૪ લેહ છે. અને ધન, ધાન્ય, ખેતર, વાસ્તુ, રૂપું, સોનું, કુખ્ય, દ્વિપદ. ચતુષ્પદ એમ મુખ્યતાએ નવ પ્રકારના પદાર્થોને સંઘરવા તે દ્રવ્ય (બાહ્ય) પરિચ્છદ કહેવાય છે. તેનો ત્યાગ કરવો તે દ્રવ્ય પરિચ્છદ વિરમણુ વ્રત કહેવાય.

પ્રશ્ન—આ વ્રતને અંગીકાર કરવાનું કારણ શું ?

ઉત્તર—જ્યોતિ:શાસ્ત્રમાં ચંદ્ર વિગેરે નવે ચ્છદ કહેવાય, ત્યારે ઉપર જણાવેલા મમતાદિને પરિચ્છદ તરીકે ઓળખાવ્યા તેમાં રહસ્ય અને મુદ્દો એ રહેલો છે કે પરિચ્છદ એ પ્રબલ દુ:ખ આપે છે માટે તેનું પરિમાણ—મર્યાદા કરવી જોઈએ. આવું સમજીને રાજા સંપ્રતિ તથા રાજર્ષિ કુમારપાલ વિગેરે ઘણા ભવ્ય જીવોએ શ્રાવક ધર્મને વિધિપૂર્વક ચ્છદણુ કરતી વેળાએ ધનાદિ પરિચ્છદનું પરિમાણ કર્યું હતું. એટલે ધન વિગેરે પદાર્થો અમુક પ્રમાણમાં રાખવા એવો નિયમ કર્યો હતો. બીજી રીતે એમ પણ સમજવું કે પ્રમાણ ઉપરાંતના દ્વીપદ=દાસી વિગેરે, ચતુષ્પદ=પશુ વિગેરે અને વસ્ત્રાદિ અચિત્ત પદાર્થોનો નિયમ બાંધવો, એ પાંચમા આજ્ઞાવ્રતનું તત્ત્વ છે. યાદ રાખવું જોઈએ કે સમુદ્રમાં રહેલા ઠંડાણમાં જેમ જેમ બોજો વધે, તેમ તેમ ડૂબતું જાય, એમ વધારે પરિચ્છદને લઈને જીવને સંસાર સમુદ્રમાં ડૂબવું પડે છે.

જેથી સંસારના તીવ્ર દુઃખોને નાશ કરનારૂં આ વ્રત છે. આ વ્રતને અંગીકાર કરવાથી અવિરતિ ભાવે બંધ થતો નથી, સંતોષમય જીવન બને છે, તથા ધાર્મિક સાધના નિરાંતે શાંતિથી થાય છે. મરણ વખતે સમાધિ જળવાય છે. સદ્-ગતિના સુખો મળે, અને આત્મા નિર્મલ બને. આ બાબતમાં વિદ્યાપતિ શેઠની બીના જાણુવા જેવી છે. તેમણે આ વ્રતના પ્રભાવે જતી લક્ષ્મીને સ્થિર કરી, ધર્મમય જીવન ગુજારતાં રાજ્ય ઋદ્ધિ પામ્યા. ત્યાં નિયમ ઉપરાંતની લક્ષ્મી જિનાલયાદિ કાર્યોમાં વાપરી છેવટે પુત્રને રાજ્ય ભળાવીને સંચમ સાધીને દેવતાઈ સુખો પામ્યા, અને પાંચમે ભવે સિદ્ધ થયા. એમ પેથડનું દૃષ્ટાંત પણ યાદ રાખવું. તેણે આ નિયમને લઈને સાતે ક્ષેત્રોમાં અનર્ગલ લક્ષ્મી વાપરીને, ભર જીવાન વયમાં શીલ વ્રતને સાધીને મનુષ્ય ભવ સફળ કર્યો. (ઉપદેશ પ્રા० ભા० ૩, પા. ૧૯૨, અહીંથી વિસ્તાર જાણવો.)

પ્રશ્ન—આ વ્રત ન લઈએ તો ગેરલાલ શો ?

ઉ—જેમ જેમ પરિચ્છ વધે, તેમ તેમ તૃષ્ણા વધે, તેથી મહા આરંભાદિ કાર્યો કરાય છે, તેથી નરકાદિની વિડંબનાઓ અનિચ્છાએ પણ ભોગવવી પડે છે. આ બાબતમાં દૃષ્ટાંત એ કે—મમ્માણુ શેઠ ધનાદિની મમતા કરવાથી અને સગર રાજા પુત્રોના મોહથી, કુચિકર્ણુ ગાયોના ધણુની મમતાથી, તિલક શેઠ ધાન્યની મમતાથી, નંદ રાજા સુવર્ણની નવ ટેકરીઓ છતાં તીવ્ર મમતાથી નરકાદિ દુર્ગતિનાં દુઃખો પામ્યા.

॥ પરિગ્રહનું પરિમાણ આ રીતે થઈ શકે ॥

૧. ધનના—(૧) ગણિમ (૨) ધરિમ (૩) મેય (૪) પારિછેદ આવા ચાર લેદ છે. તેમાં (૧) ગણિમ એટલે જે ગણીને અપાય લેવાય તે જ્ઞયફલ વિગેરે. (૨) ધરિમ એટલે જે જોખીને અપાય લેવાય તે કેશર-ગોળ વિગેરે. (૩) મેય એટલે માપથી અપાય લેવાય તે દૂધ, ઘી વિગેરે. (૪) પારિછેદ એટલે છેદીને અથવા પરીક્ષા કરીને વેચાય તે વસ્ત્ર-રત્ન વિગેરે.

શ્રાવકે ગણિમનો વ્યાપાર હોય તો તેનો વિચાર કરીને અનુકૂલતા પ્રમાણે નિયમ કરવો. પોતાના ઘર (વિગેરે)ના કાર્ય પ્રસંગે વિગતવાર નિયમ કરે તે આ પ્રમાણે—રોકડ નાણું, ડીપોઝીટ, નોટ, શર, મહોર વિગેરે અમુક પ્રમાણમાં રાખું. જેમકે ૨૦ હજાર વિગેરેના પ્રમાણ સુધી રાખું વિગેરે. આથી વધારે રાખું નહિ. આમાં પોતાના છોકરા વિગેરેની કમાણી ગણાય કે નહિ? તેનો વિચાર કરીને તે રકમને ઉપરની (૨૦ હજાર વિગેરે જે નિયમમાં રાખી હોય તે) રકમમાં ગણવી કે નહિ તે બાબતનો અહીં નિર્ણય કરી લખવો. તેમજ ગણિમ ધનની લેવડદેવડ દર માસે (કે વરસે) અમુક પ્રમાણ કરૂં. અહીં પ્રમાણ (૩. ૫૦૦ વિગેરે સુધી) લખવું. આથી વધે તો વેચી નાખવું વિગેરે ઉપાય કરે. તેમજ સાંસારિક કાર્યોમાં (પોતાના પુત્રાદિના તથા સગાં સનેહીના લગ્નાદિ પ્રસંગે) ઉપર જણાવેલી રકમ કરતાં વધારે આપ લે કરવામાં જ્યણા રાખવાની જરૂરીયાત જણાય તો રાખે તથા ધર્મ કાર્યાદિ પ્રસંગે જ્યણા રખાય.

અને ઉપર રાખેલી (૨૦ હજાર વિગેરે) રકમ તરફ લક્ષ્ય રાખીને શરૂ વિગેરેના સંબંધમાં વેચવાની, લેવાની, ફેરફાર કરવાની જયણાને અંગે જરૂરીઆત જણાય તો રાખે.

૨ ધરિમ—ધર કાર્યમાં ભરવા માટે તથા ખાવા વિગેરે લોગ (વપરાશ)માં લેવા માટે “ તોલીને વેચાય, તથા લેવાય તેવા ” જરૂરી પદાર્થોનું પરિમાણ કરવું જોઈએ. તે આ પ્રમાણે, આમાં ધાન્યનું પરિમાણ આગળ ‘ ધાન્ય પરિ-અહ પરિમાણ ’ કરવાના પ્રસંગે કરવું. બાકી દહી, ગોળ, ઘી, તેલ વિગેરે વસ્તુઓ દર મહિને અમુક (રૂ. ૪૦ સુધી વિગેરે) પ્રમાણમાં (ધરમાં) લાવવી. આમાં કેટલાએક શ્રાવકો જમણુ-વારાદિ પ્રસંગે જોઈતી ચીજો લાવવાની બાબતમાં ખપ પૂરતી જયણા રાખે છે, તેવી જયણાની જરૂર જણાય તો તેની અને ધાર્મિક સાધર્મિક વાત્સલ્યાદિ નિમિત્તે જયણા રખાય, તેમજ કોઈ ચીજ વધારે હોય તો વેચવાની અને આપવાની જરૂરી જયણા રખાય.

૩ મેય—(માપથી વેચાય તે) દૂધ વિગેરે જરૂરી પદાર્થો દર મહિને અમુક મર્યાદા (રૂ. ૧૦ વિગેરે) સુધી લઈ. આમાં જમણુવાર, લગ્નાદિ પ્રસંગે વધારાની તથા ધાર્મિક પ્રસંગને અંગે જરૂરી જયણા.

૪ પારિચ્છેદ—(પરખીને અને છેદીને) કસીને લેવાય તે. અહીં સોના વિગેરેનું પરિમાણ ‘ સાતમા કુપ્ય પરિઅહનું પરિમાણ ’ કરતી વખતે કરવું વ્યાજબી છે, અને હીરા વિગેરે અવેરાત અમુક (રૂ. ૨ હજાર વિગેરે સુધીના) પ્રમાણમાં

રાખું. તેવા ઘણીના મારે ત્યાં કોઈ ઘરાણે મૂકવા આવે, ત્યારે તે વખતે (ઉપર જણાવેલી ૨ હજાર વિગેરે કરતાં) રકમ વધી જાય તેની જયણા.

વળી મારે માટે, તેમજ ગૈરાં છોડરાં વિગેરે પરિવાર, નોકર, ચાકર વિગેરેને માટે રેશમી, સુતરાઉ, ઉનના, કસળી વિગેરે જે જે જાતનાં કપડાં મળતાં હોય, તે તે જાતના અમુક (૩. ૧૦૦ વિગેરે સુધીના) પ્રમાણમાં (નવું કાપડ) રાખું. એમ પહેરવા, ઓઢવા, લેવા, દેવા સાડ પરિગ્રહ તરીકે રાખું. આમાં જૂનાં લૂગડાંને વાપરવાની ધારણા પ્રમાણે જયણા રખાય, તેમજ લગ્નાદિ પ્રસંગે શરપાવ આદિમાં લેવા દેવાની જયણા.

૨. ધાન્ય પરિગ્રહ પરિમાણ—આખા માસ વરસ વિગેરેને માટે અમુક (મણ, ખાંડી વિગેરે) પ્રમાણમાં ધાન્ય સંઘરવા તરીકે રાખી શકું. આમાં ધાન્ય પરિભોગનું પ્રમાણ પણ લેણું લઈ શકાય. આનો નિયમ કરવાનો સરલ રસ્તો એ છે કે—મારા અને (અથવા) કુટુંબ પરિવારના ઉપયોગને માટે દર વર્ષે અમુક (૨૦૦ વિગેરે) રૂપિયાનું સર્વ જાતનું (ઘઉં વિગેરે) અનાજ ભરવું. (સંઘરવું) તેમાં કોઈની સાથે ઓળખાણ આદિ સંબંધ હોય તેથી તેને આપવાની અને વેચવાની જયણા. વેપાર તરીકે વેચવાની જયણા ઇચ્છાનુસારે રખાય, તેમજ ધાર્મિક પ્રસંગે અને પોતાના (વિગેરેના) આવાહારિક જમણવાર આદિ પ્રસંગે અનાજ વધે, તેને વેચવાની અને દેવાની જયણા.

૩ ક્ષેત્ર પરિગ્રહ પરિમાણ—ક્ષેત્રના ૧. સેતુ (જેમાં રેંટ વિગેરેથી પાણી પવાય તે) ૨. કેતુ (વરસાદના પાણીથી જે નિપજવાય) ૩. ઉભયક્ષેત્ર એટલે બંને રીતે જ્યાં જલ પવાય. એમ ત્રણ ભેદ છે. આમાં જેને જેવો વ્યાપાર હોય, તે તરફ લક્ષ્ય રાખીને અમુક સંખ્યા (૨-૫, વિગેરે) ખેતરની જયણા રાખે, તેવો ધંધો ન હોય તો નિયમ કરવો એમાં લાલ છે. પરંતુ ખીજને ધીરેલી રકમ વસુલ કરતાં લેણામાં ખેતર, બગીચો વિગેરે ગીરો, સાનમાં તથા વેચાણુ રાખવા પડે, અને તેઓની વ્યવસ્થા કરવી પડે, તેની જરૂરીયાત જણાય તો જયણા રાખે.

૪ વાસ્તુ પરિગ્રહ પરિમાણ—વાસ્તુ શબ્દથી, ઘર વિગેરે અને ગામ નગર વિગેરે પણ લઈ શકાય. અહીં ગૃહાદિના (૧) ખાત (ભોંયરા વિગેરે) (૨) ઉછિત એટલે માળવાળા મહેલ વિગેરે. (૩) ખાતોછિત એટલે જેને ભોંયરૂં અને માળ બંને હોય તે. એમ ત્રણ ભેદ ધ્યાનમાં રાખીને ત્રણેનું ગણતરી (સંખ્યા) આદિકથી પરિમાણ કરવું. મકાનની બાબતમાં એવો વિચાર કરી લેવો કે હાલ આટલા (૨-૫ વિગેરે) છે, અને તે ઉપરાંત જરૂર જણાય તો આટલા (૨-૫ વિગેરે) નવા કરાવું. કારણે મકાન વિગેરે વેચાણુ લેવા પડે, અથવા ગીરો રાખવા પડે કે લહેણા, બક્ષીસ, વારસા વિગેરેમાં મળે તો તેવા મકાનો અમુક સંખ્યામાં (૨-૫ વિગેરે) રાખું. વળી તેમાં અને હાલ જે મકાન વિગેરે છે, તેમાં કારણે ભોંયરા, ટાંકા, માળ વિગેરે કરાવવાની કે ઘટાડવાની અથવા નવેસર કરવાની જરૂર જણાય, તો તેની જયણા. ઉપરના મકાનો, બગીચા સહિત

અંગલો વિગેરે, જે હોય તે અથવા ખીલ મકાનને અંગે ભાડે દેવાની, અને લેવાની જ્યણા. પોતાના અને પુત્રાદિ સગાં સનેહીઓને માટે મકાનો કરાવવા, વેચવા, લેવા, તેની વ્યવસ્થા કરવાની જરૂર જણાય તો જ્યણા. તેને માલીકી તરીકે લેવાની બાબતમાં જેવી પોતાની અનુકૂલતા હોય, તે પ્રમાણે નોંધ કરવી. આવી બાબતમાં ખાસ કારણ જરૂરી સલાહ દેવાની જ્યણા. સ્થાવર મિલકત અમુક (૨૦ હજાર વિગેરે) સંખ્યા પ્રમાણ રૂપિયાની રાખું, તેથી વધારે નહિ, એમ વિચાર કરીને જંગમ મિલકતનું પણ પરિમાણ કરવું. (ટીપમાં લખી લેવું) તેમાંની કેટલી એક ખીના આગળ આવશે.

૫ રૂપ્ય પરિગ્રહ પરિમાણ—૧. સીઝાવાળું (રૂપિયા વિગેરે) ૨. સિઝા વિનાનું (પાટનું તથા રૂપાના ઘરેણાં) ૩. () સુધીનું રાખું. અહીં ખાલી જગ્યામાં ધારણા પ્રમાણે આંકડો નક્કી કરીને મૂકવો.

૬ સુવર્ણ પરિગ્રહ પરિમાણ—સોનાનાં ઘડેલાં ઘરેણાં વિગેરે અને વગર ઘડેલું સોનું (સોનાની પાટ, લગડી વિગેરે) તથા સિઝાવાળા મહોર :વિગેરે તથા તેજળ આદિ અમુક કિંમત સુધીનાં રાખું.

લગ્નાદિ પ્રસંગે ખપ પૂરતો વધારો કરવાની જરૂરી જ્યણા રખાય.

૭ કુપ્ય પરિગ્રહ પરિમાણ—આમાં મુખ્યતાએ ૧. સોના, રૂપા સિવાય લોહું, તાંબુ, કાંસુ વિગેરે ધાતુ અને તેનાં વાસણો. ૨. માટીના, વાંસના તથા લાકડાના વાસણ, હળ વિગેરે.

૩. લોઠા વિગેરેના શસ્ત્રો. ૪. માંચાં, ગાલ મસૂરીઆ વિગેરે ઘર વાખરી વિગેરેનું પરિમાણ કરવાનું હોય છે, અને અમુક સંખ્યામાં કરી શકાય. જેમકે આટલા (૧૦૦-૨૦૦ વિગેરે) પ્રમાણમાં વાસણ વિગેરે રાખું. આમાં ઘડા, કોઠી, મજૂસ, તિબેરી, ખુરસી, ટેબલ, કબાટ, પલંગ, કાચનાં વાસણ, ગોદડા, તળાઈ, ઓશીકાં, ચાદર, વિગેરે. તથા વાંચવાનાં, લખવાનાં, લણવાનાં સાધનો. હથિયાર, ઘંટી વિગેરે પત્થરની ચીજો. છત્રી, લાકડી વિગેરે પોતાની અને પરિવારની જે હોય તે કુલ ૩. અમુક સુધીની રાખું. આમાં નવું ફરનીચર વિગેરે ૩. અમુક સુધીનું લઈ શકું. જૂનો સામાન ભેગો ગણવો કે અલગ ગણવો એ આખત પોતાની જેવી ઈચ્છા હોય, તે પ્રમાણે નિયમ કરવો. ઉપરજણાવ્યા મુજબ જે પરિમાણ રાખ્યું છે, તેમાં કોઈ પણ કારણથી કદાચ ઘટાડો થાય, તો તેટલું વધારી શકું. (આમાં આજીવિકાનાં સાધનો તરફ લક્ષ્ય રાખીને સ્પષ્ટ ખીના લખવી.)

૮ દ્વિપદ પરિગ્રહ પરિમાણ—આમાં ઘર તથા હુકાનના કાર્યને અંગે નોકર, ગુમાસ્તા, રસોઈઆ વિગેરેનું અમુક (૧૦ વિગેરે) સંખ્યામાં પ્રમાણ કરવું. જરૂરી કાર્ય પ્રસંગે મજૂર આદિ રાખવા પડે, તો તેની જયણા રાખવી. યોગ્ય લાગે તો રાખવી. કારણે ડોળી, માંચી વિગેરે વાપરવાની જરૂરીયાત જણાય, ત્યારે માણસોની પાસે ઉપડાવવાની જયણા.

૯ ત્ર્યુપ્પદ પરિગ્રહ પરિમાણ—આમાં ચાર પગવાળા, ગાય વિગેરેનું પ્રમાણ કરવાનું હોય છે. ઘર, વ્યાપાર આદિને અંગે જેટલી જરૂરીયાત જણાય, તેનો વિચાર કરીને અમુક

(૫-૧૦ વિગેરે) સંખ્યામાં પ્રમાણ કરવું. ‘ ચૌદ નિયમમાં વાહન શબ્દ આવે છે. તેને અંગે ભાડે ગાડી આદિમાં બેસવા માટે વિચાર કરીને નિયમ કરવો તથા જ્યણુ રાખવી. આનો વધારે ખુલાસો આગળ સાતમા વ્રતમાં આવવાનો છે, તેથી તે પ્રમાણે અનુકૂળતા હોય, તો તેમ કરવું (નોંધ કરવી.)

અહીં પરિચ્છદ પરિમાણની ખીના પૂરી થાય છે. આમાં કારણે વધારાની ચીજ વેચવી પડે અને નવી ચીજ લેવી પડે તો નિયમિત રકમની કીંમત સુધી લઈ શકાય. રકમ વિગેરેની મર્યાદાથી ઉપરાંત ન થાય. વળી કોઈ અનામત મૂકી જાય, ત્યારે પ્રમાણ વધે તેની જ્યણુ રાખવી.

આ પ્રમાણે ઇચ્છા પરિમાણ કરી શકાય. તેને ખ્યાલમાં રાખીને કહેવું કે ઉપર જે ખીના જણાવી છે, તે સિવાયના તમામ જાતના પરિચ્છદનો દ્રવ્યાદિકથી છ છીંડી, ૪ આગાર, ૪ બોલ રાખીને ૨૧ ભાંગામાંના નક્કી કરેલા ભાંગાએ આ ‘સ્થૂલ પરિચ્છદ પરિમાણ વ્રત’ અંગીકાર કરું છું.

॥ આ વ્રતના નીચે જણાવેલા પાંચ અતિચારોને
જાણીને ટાળવા ॥

૧ “ ધન ધાન્ય પરિમાણાતિક્રમ ” નામનો અતિચાર-એટલે ચાર પ્રકારના ધનનો અને ચૌવીશ પ્રકારના ધાન્યનો જે મૂડા, માપ વિગેરેથી પરિમાણ નક્કી કરીને જે નિયમ કર્યો હોય, તેમાં મૂડા વિગેરે મોટાં બાંધવા વિગેરે સુક્તિ પ્રયુક્તિ કરીને ફેરફાર ન કરાય, કારણ કે તેમ કરે તો અતિચાર લાગે.

૨. “ક્ષેત્ર વાસ્તુ પ્રમાણાતિક્રમ” નામનો અતિચાર-એટલે ક્ષેત્ર અને વાસ્તુનું જે પરિમાણ કર્યું હોય, તેમાં જે વધારો થતાં વચમાં વાડ ભીંત વિગેરેને ખસેડીને ફર કરીને સંખ્યા સરખી કરે. આવું ન કરાય, કારણ કે તેમ કરીએ તો અતિચાર લાગે.

૩. “રૂપ્ય સુવર્ણ પ્રમાણાતિક્રમ” નામનો અતિચાર-એટલે બંનેનું પ્રમાણ નક્કી કરીને જે નિયમ લીધો હોય તેમાં વધારો થાય, તો પુત્રાદિને આપે. (તેમના નિમિત્તનું ઠરાવે, બીજાના નામનું કરી દે, બીજાના નામે ચઢાવે) તેમ કરવું નહિ. કરે તો અતિચાર લાગે.

૪. કુપ્ય પ્રમાણાતિક્રમાતિચાર-એટલે ઘરવખરી વિગેરે જેટલી (૧૦૦-૨૦૦ વિગેરે) સંખ્યામાં રાખી હોય, તે સંખ્યાને કાયમ રાખવાના ઈરાદાથી નાના વાસણ વિગેરેને મોટા બનાવે, વિગેરે કરે, એમ કરવું નહિ. કારણ કે કરે તો અતિચાર લાગે.

૫. “દ્વિપદ ચતુષ્પદ પ્રમાણાતિક્રમ” નામનો અતિચાર-એટલે બંનેની જે સંખ્યા, નિયમમાં રાખી હોય, તેમાં તેમના ગર્ભથી થયેલાં બચ્ચાંઓ હોય, તે (બચ્ચાં) ધારેલા પરિમાણથી અધિક સંખ્યાએ થતાં હોય, છતાં ન ગણીએ તો અતિચાર લાગે.

પરિચરૂના પરિમાણને અંગે આ પ્રમાણે એક દિશા સૂચનમાર્ગ જેવો આ પ્રકાર બતાવ્યો છે. તેમાં વ્રત લેનાર

લબ્ય જીવોએ પોતાના વ્યાપારાદિ આજીવિકાના સાધનોની સરકુ લક્ષ્ય રાખીને વધારો ઘટાડો કરવો. અહીં તો એક સરલ માર્ગ બતાવ્યો છે.

॥ છઠું દિશિ પરિમાણ વ્રત ॥

છઠું સાતમું અને આઠમું આ ત્રણે વ્રતોને ગુણવ્રત કહેવાય, કારણ કે આણુવ્રતોને મદદ કરે છે. આ વ્રતમાં દરેક દિશામાં જવાનો અને આવવાનો નિયમ કરવો જોઈએ. એમ જણાવવાને આનું નામ “ દિક્ (દિશિ) પરિમાણ વ્રત ” રાખ્યું છે.

પ્રશ્ન—આ વ્રત પાંચે આણુવ્રતોને કઈ રીતે પુષ્ટ (મજબૂત) કરે છે, તે સમજાવો.

ઉત્તર—દરેક દિશામાં વ્યાપારાદિ કારણે જવા આવવાનો જેટલો (અમુક ગાઉ કે યોજન પ્રમાણ) નિયમ કર્યો હોય, તે નિયમવાળા ક્ષેત્રથી ખૂંદાર રહેલા ક્ષેત્રમાં આરંભાદિ થાય નહિ, તેથી ત્યાંના જીવોને અભયદાન દેવાયું. એથી ખૂંદાર આણુવ્રતની પુષ્ટિ થઈ. એમ તે ક્ષેત્રના જીવોની સાથે જૂઠું બોલવાનો પ્રસંગ પડતો નથી, તેથી ખીલ આણુવ્રતની પુષ્ટિ થઈ. તેમજ તે ખૂંદારના ક્ષેત્રના પદાર્થોની ચોરીનો (કોઈએ દીધા વિના લેવાનો) પણ ત્યાગ છે, આથી ત્રીલ આણુવ્રતની પુષ્ટિ થઈ. અને ખૂંદારના ક્ષેત્રની સ્ત્રીના સંલોગનો પણ ત્યાગ થાય, તેથી ચોથા આણુવ્રતને ગુણ થયો, એમ તે ખૂંદારના ક્ષેત્રમાં રહેલા પદાર્થોનો ક્યવિક્ય ન થાય, આથી મૂર્છા કમી થઈ. એમ પાંચમા આણુવ્રતને લાભ થયો.

આ પ્રમાણે આ વ્રતથી પાંચે અણુવ્રતોનો ઉપકાર થાય છે, અને બહારના ક્ષેત્રના વ્યાપાર સંબંધી ૧૮ પાપસ્થાનકોનો ત્યાગ થાય છે. તેમજ સંતોષવૃત્તિને પમાડનારું આ વ્રત છે. વળી આ વ્રતને અંગીકાર કરવાથી અવિરતિભાવ થતો અટકે છે. સંસારની રખડપટ્ટી પણ જરૂર ચોઈ થાય છે. તેથી લવ્ય જીવોએ આ પ્રમાણે આ વ્રતને અંગીકાર કરવું જોઈએ. (૧) પૂર્વ (૨) પશ્ચિમ (૩) ઉત્તર (૪) દક્ષિણ (૫) અગ્નિ ખુણા (૬) નૈઋત્ય (૭) વાયવ્ય (૮) ઇશાન (૯) ઊર્ધ્વ દિશા (ઉપર) (૧૦) અધો દિશા (નીચે). આમાં ખુદેલી ૪ દિશા અને ૪ વિદિશા આડમાંની કોઈ પણ દિશામાં અથવા વિદિશામાં અમુક (૧૦૦-૨૦૦ વિગેરે) ગાઉ યોજન સુધી જવા આવવાની પ્રવૃત્તિ કરી શકું. તેમજ તે પ્રમાણે જલ-માર્ગે અમુક ગાઉ-યોજન સુધી જઈ શકું. અને ઉપર નીચે અમુક (૧૦-૨૫ વિગેરે) માઈલ સુધી જઈ શકું તથા નીચે (ભોંયરા, વાવ, કુવા વિગેરેમાં) અમુક (૧૦-૧૫ વિગેરે) માઈલ, ગાઉ, યોજન સુધી જઈ શકું. તે ઉપરાંત જવું આવવું નહિ.

(૧) પરદેશથી આવેલા કાગળોને વાંચવાની, તથા ત્યાં કાગળ લખવાની, તેમજ વાર્તાલાપ કરવાની તથા સ્વપ્નમાં નિયમ કરતાં અધિક ક્ષેત્રે જવાય, જવાનું જોલાય, ચિંતવાય, તેની જયણા.

(૨) નિયમવાલા ક્ષેત્રથી આગળના ક્ષેત્રમાં માણસ સંદેશા વસ્તુ મોકલવાની તથા ત્યાંથી વસ્તુ મંગાવવાની અમે ત્યાં પત્ર લખવા વિગેરેની જયણા.

(૩) કોઈ દેવ નિયમિત ક્ષેત્રથી ખંડાર લઈ જાય તેની તથા ત્યાંથી પાછા મુકામે આવવા જયણા.

(૪) જળમાર્ગે જતાં સમુદ્રાદિમાં પવનના તોફાનથી ઠંડાણુ નિયમવાળા ક્ષેત્રથી ખંડાર લઈ જાય, તેની જયણા.

આ પ્રમાણે જ્યાં જયણા રાખી છે તે ઉપરાંતના ક્ષેત્રમાં જવા આવવાનો દ્રવ્યાદિકથી ૬ છીંડી ૪ આગાર ૪ ઘોલ રાખીને ૨૧ ભાંગામાંના નક્કી કરેલા ભાંગા મુજબ નિષેધ કરે છે. જુઓ આ બાબતના દષ્ટાંતો આ પ્રમાણે—

૧—સિંહુશેઠે આ નિયમ બરોબર પાળ્યો, તેથી કેવલી થઈને મુક્તિપદ પામ્યા.

૨—આ વ્રતના પ્રભાવે રાજા કુમારપાલે બાદશાહને વશ કરી દયારસિક બનાવ્યો.

૩—ચાંદ્રદત્ત શેઠે આ વ્રતને આનંદથી પાલ્યું. જેથી અંતે દીક્ષા લઈ દેવતાઈ ઋદ્ધિ મેળવી.

૪—મહાનંદકુમારે નાની ઉંમરમાં આ વ્રતની સાધના કરી, તેથી અનર્ગલ લક્ષ્મી મેળવી, સાતે ક્ષેત્રોમાં વાપરી. એક વખત પોતાના ઠંડાલા પુત્રને સર્પ કરડ્યો, તેને ઉતારનારી સ્ત્રીને ઘોલાવવા માટે નિયમિત ક્ષેત્રની ખંડાર જવું જોઈએ. પણ પોતાના નિયમને ખલેલ ખેંચે, તેથી મહાનંદકુમારે તેમ કર્યુંજ નહિ. આવી દૃઢતા જોઈને એક દેવ પ્રસન્ન થયો. તેના કહ્યા પ્રમાણે મહાનંદે પુત્રને પાણી છાંટી સજીવન (જીવતો) કર્યો. એમ સમજીને શ્રાવકોએ આ વ્રતની

નિર્મલ આરાધના ઉમંગથી કરવી. અને તેમાં નીચે જણાવેલા પાંચ અતિચારો ન લગાડવા.

॥ આ વ્રતના પાંચ અતિચારો ॥

૧-ઉર્ધ્વ દિશા પ્રમાણાતિક્રમ નામનો અતિચાર-(૨) અધોદિશા પ્રમાણાતિક્રમ નામનો અતિચાર. (૩) તિર્યગ્દિશા પ્રમાણાતિક્રમ નામનો અતિચાર, એટલે આઠે દિશામાં નિયમ કરેલા ક્ષેત્રથી ખુદારના ક્ષેત્રમાં બેસરત વિગેરે કારણથી (અનુપયોગભાવે) જવું નહિ, કારણ કે જ્ય તો અતિચાર લાગે. (૪) ક્ષેત્રવૃદ્ધિ નામનો અતિચાર એટલે ધારેલી ક્ષેત્રની મર્યાદામાં વધારો ન કરાય. એટલે કોઈએ જુદી જુદી દિશાઓમાં સો-સો યોજન સુધી જવાનો નિયમ કર્યો હોય. ત્યારબાદ તેને જરૂરી કાર્યને લઈને અથવા લોભને લઈને અમુક (જરૂરીયાતવાળી) દિશાએ સો યોજનથી વધારે જાય, અને બીજી દિશામાં રાખેલા યોજનોમાંથી તેટલા યોજન ઘટાડે. આ પ્રમાણે ન કરાય, કરે તો અતિચાર લાગે. ૫ સ્મૃતિ અંતર્ધાન નામનો અતિચાર-એટલે કોઈએ પૂર્વદિશામાં સો યોજનનું પ્રમાણ આંધ્યું ખાય, પણ જતી વખતે વ્યાકુળતા વિગેરે કારણોમાંના કોઈપણ કારણથી 'મેં સો યોજનનું પરિમાણ કર્યું છે કે પચાસ યોજનનું', એમ ભૂલી જાય. આવા પ્રસંગે પચાસ યોજનથી વધારે જાય તો દોષ લાગે. જો કે આ અતિચાર બીજા સર્વ અતિચારને સાધારણ છે, તો પણ પાંચની સંખ્યા પૂરી કરવાને અલગ કહ્યો છે.

॥ (૭) ભોગોપભોગ પરિભાણુ વ્રત ॥

પ્રશ્ન—સાતમા ભોગોપભોગ પરિભાણુનો અર્થ શો ?

ઉત્તર—જે પદાર્થો એક વાર ભોગવાય એટલે ઉપયોગમાં લેવાય, તે ભોગ કહેવાય. તેવા કૂલ વિગેરે જાણુવા. અને જે પદાર્થો વારંવાર ઉપયોગ (વપરાશ)માં આવે, તેવા ઘરેણાં સ્ત્રી, લૂગડાં વિગેરે ઉપભોગ કહેવાય. આ પ્રમાણે ભોગ અને ઉપભોગ શબ્દથી ઓળખાતા પદાર્થોનું ખાવાની અને વ્યાપારની અપેક્ષાએ પરિભાણુ (નિયમ) કરવું, તે ભોગોપભોગ પરિભાણુ વ્રત કહેવાય.

પ્રશ્ન—આ વ્રતને કયા કારણથી અંગીકાર કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર—દુનિયામાં ભોગોપભોગને લાયક વસ્તુઓ ઘણી છે. આપણને દરરોજ તે બધી ચીજોને વાપરવાનો પ્રસંગ પડતો નથી, માટે જે પદાર્થો વપરાશમાં આવતા નથી, તે સંબંધી જરૂર નિયમ લેવો. અને જે પદાર્થો વપરાશમાં આવતા હોય, તે સંબંધી નિયમ બાંધવો. આમ કરવાથી વિરતિ ગુણનો લાભ મળે, દયારસિક નિર્દોષ સંતોષમય જીવન અને, નિર્મલ ધર્મ સાધીને સુખી થવાય. આવો લાભ જાણીને ઉત્તમ શ્રાવકોએ આ વ્રતને ગ્રહણ કરવા જરૂર તૈયાર થવું, જો તેમ ન કરે, તો અવિરતિ વિગેરે નિમિત્તે ઘણાં પાપકર્મ બંધાય, ચાલુ જીવન દુઃખમય બને, અને પરલવ પણ બગડે. યાદ રાખવું કે લગ્નાદિ પ્રસંગે જે ખંડાહરી દેખાડાય, તે તો સંસારને વધારે, અને વ્રત લેવામાં ખંડાહરી કરીએ તે જરૂર સંસારને ઘટાડે, જેવી તેવી પ્રવૃત્તિ કરવાથી લક્ષ્મી ન મળે.

કરણ કે તેમ થવું એ લાગ્યને આધીન છે. વ્રતાદિની સાધના કરીએ તોજ લાગ્ય વધે, અને તે પછી સુખી થવાય. આ વ્રતમાં ચૌદ નિયમ ધારવા, ખાવીશ અલક્ષ્ય અને બત્રીશ અનંતકાયનો અને પંદર કર્માદાનનો ત્યાગ કરવો વિગેરે મુદ્દાઓ રહ્યા છે. એ તો જરૂર સમજવું જોઈએ કે ઉત્તમ શ્રાવકધર્મનો 'શ્રાવકે અચિત્ત પદાર્થો ખાવા' આ મુખ્ય માર્ગ છે, એમ ન બને તો ઉપર જણાવ્યા મુજબ ખાવાને અંગે અને વાપરવાને અંગે સચિત્તાદિનું પરિમાણ કરીને ચૌદ નિયમ ધારવા અને અલક્ષ્ય પદાર્થ વિગેરેનો ત્યાગ કરવો. તેમાં (૧) ચૌદ નિયમો કઈ રીતે ધારવા? (૨) તેમ કરવાથી શો લાભ? અને (૩) નિયમ નહિ ધારનારને શું નુકશાન થાય? વિગેરે ખુલાસો ટુંકામાં આ પ્રમાણે જાણવો.

ચૌદ નિયમ ધારવાની જરૂર.

બાહ્ય દૃષ્ટિથી:—વિચાર કરતા આજકાલ વધી પડેલા ધીન જરૂરી ખર્ચ અને જરૂરીયાતોને લીધે જીવન મોંઘુ થઈ પડેલું છે. સાદું જીવન તેમાંથી બચવાનો ઉપાય છે અને સાદા જીવનનું મૂળ સંયમી જીવન છે, અને આ ચૌદ નિયમ ધારવાની યોજના સંયમી જીવન કેળવવા માટેની વ્યવહારુ ચાવી હોય તેમ જણાય છે.

જૈન દૃષ્ટિથી:—આખી દુનિયામાં આરંભ સમારંભની જે કાંઈ પ્રવૃત્તિઓ નિરંતર ચાલી રહી છે તેમાં રહેલા પાપોમાં આપણો ભાગ નથી એમ સાબીત કરી શકાતું નથી. અર્થાત્ જો આપણે ઈરાદા પૂર્વક ત્યાગ ના કર્યો હોય તો તેમાં

ભાગીદારી રહેજ છે. જેટલી ચીજોની આપણને જરૂર જણાય તેટલીજ માટે છુટ રાખી લઇને બાકીની દુનિયા ભરની તમામ ચીજોનો ધરિદા પૂર્વક ત્યાગ કરવાની જાગૃતિ રાખવાથી તે પાપ લાગતું નથી અને સંયમ કેળવાય છે. અહિંસા, સંયમ અને તપરૂપ ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ કલ્યાણકારી મંગળ છે.

નિયમ ધારવા અને સંક્ષેપવા.

સવારે:—આખા દિવસમાં પોતાને જરૂર પડે તેમ હોય તેટલી ચીજો માટે છુટ રાખી લેઈ બાકીની વસ્તુઓનો નિયમ કરવો તેનું નામ “નિયમ ધાર્યા” કહેવાય છે.

સાંજે:—સવારે ધારેલા નિયમોની મર્યાદા પ્રમાણે ઘરોઘર પાલન થયું છે કે નહિ તેનો વિગતવાર વિચાર કરી જવો તેને “નિયમ સંક્ષેપવા” કહે છે.

લાલમાં:—નિયમો સંક્ષેપતી વખતે જેટલી ચીજ વાપરવાની જે પ્રમાણે છુટ રાખી હતી તેમાં પણ ઓછી વપરાશ કરી હોય તો બાકીની છુટ “લાલમાં” કહેવાય છે; કેમકે છુટ રાખવા છતાં વપરાશ વખતની પ્રવૃત્તિમાંથી થતા પાપમાંથી છુટવાનો લાભ મળે છે.

જયણા:—ધર્મ કાર્ય વિગેરેને લીધે નિયમની મર્યાદાની હદ ઓળંગાય કે વધારે સૂક્ષ્મની ગણતરી કરી શકાય નહિ તો તે સંબંધી રખાતી જે છુટ તેને “જયણા” રાખી કહેવાય છે.

આવી રીતે સવારે ધારેલા નિયમો સાંજે સંક્ષેપીને, અને સાંજે ધારેલા સવારે સંક્ષેપીને ફરીથી ધારવા થોડા દિવસ બરોબર અભ્યાસ પડ્યા પછી “દેશાવગાશિક”નું પરચખાણુ કરવું.

દેશાવગાશિકનું પરચખાણુ.

દેશાવગાસિયં ઉવલોગં પરિલોગં પરચખાઇ, અન્ન-ત્યજ્યા લોગેણું, સહસાગારેણું, મહત્તરાગારેણું, સંવસમાહિ-વત્તિઆગારેણું વોસિરે-વોસિરામિ.

ચૌદ નિયમો.

ચૌદ નિયમોની ટુંક સમજ અને તેને ધારવાની સમજાવતી.

^૧સચિત્ત-^૨દબ્બ-વિગદ્ધ^૩

^૪વાણહ-તંબોલ^૫-વત્થ^૬-કુસુમેસુ^૭ ।

વાહણ^૮-સયણ^૯-વિલેવણ^{૧૦}

બંમ^{૧૧}-દિસિ^{૧૨}-ન્હાણ^{૧૩}-મત્તેસુ^{૧૪} ॥

(અ) નિયમ ધારવાનું પ્રમાણુ ત્રણ રીતે નક્કી થાય છે. સંખ્યાથી, વજનથી અને લંબાઇથી.

(બ) જે વસ્તુ ખીલકુલ ના વાપરવાની હોય તેનો “ત્યાગ” રખાય છે.

૧ સચિત્ત:—જેમાં જીવ છે એમ જણાય તે સચિત્ત કહેવાય છે. અનાજ વિગેરે જે વાવવાથી ઉગી શકે તે સચિત્ત કહેવાય છે. કાચુ શાક, કાચુ પાણી, કાચુ મીઠું વિગેરે તે

અચિત્ત થઇ બચ ત્યાર પછી સચિત્તમાં ગણાય નહિ. કેટલીક ચીજોમાંથી બી કાઠી નાંખ્યા બાદ બે ઘડી (૪૮ મીનીટ) પછી અચિત્ત થાય છે. દાખલા તરીકે, પાકી કેરીમાંથી ગોટલો બુદ્ધો કર્યા પછી બે ઘડીએ તેનો રસ તથા કકડા અચિત્ત થાય છે. કઈ વસ્તુ ક્યારે સચિત્ત અને ક્યારે અચિત્ત તે જાણવા માટે શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ-મહેસાણા તરફથી છપાયેલ “અલક્ષ્ય અનંતકાય” નામનું પુસ્તક વાંચવું, તેમજ ગુરૂગમથી વિશેષ માહિતી મેળવવી.

ખાવામાં આવતા દરેક સચિત્ત પદાર્થની આમાં ગણતરી કરવામાં આવે છે, જેમકે આજે મારે ૧, ૨, ૫, ૭ કરતાં વધારે વસ્તુ ખાવી નહિ, તેમજ તોલથી પણ રખાય.

૨ દ્રવ્ય:—આખા દિવસમાં જેટલી જાતની ચીજો મહોડામાં નાંખવાની હોય તે દરેક જાતની ચીજ બુદ્ધા બુદ્ધા દ્રવ્ય ગણાય. જેમકે, પાણી, દૂધ, લાત, ઘી, સોપારી.

ઘાતુ તથા આંગળી મુખમાં નાંખીએ તે સિવાય મુખમાં જે ખાવામાં આવે તે દરેકની ગણતરી કરવી.

૩ વિગઈ:—કુલ વિગઈઓ ૧૦ છે. તેમાં મધ, મદિરા, માંસ, અને માંખણ એ ચાર તો અલક્ષ્ય છે એટલે લક્ષ્ય વિગઈઓ ૬ છે. દૂધ, દહીં, ઘી, તેલ, ગોળ, અને કડા વિગઈ તે ઘી તથા તેલમાં તળાય તે. (કઠાઈમાં થતી ચીજો એટલે તળેલી ચીજો, મીઠાઈ વિગેરે) દરેક વિગઈના નિવિયાતાના પાંચ પાંચ લેહ છે.

વિગતવાર જાણવાની ઇચ્છાવાળાએ “પચ્ચખાણુ લાભ્ય” તેમજ ગુરુગમથી જાણી લેવું.

છ વિગઈમાંથી ઓછામાં ઓછી એકાદીનો તો વારાફરતી રોજ ત્યાગ રાખવો જ જોઈએ.

વિગઈનો ત્યાગ ત્રણ રીતે થઈ શકે છે:—

૧ મૂળથી ત્યાગ.

૨ કાચી ત્યાગ.

૩ નિવિયાતી ત્યાગ.

દૂધ વિગઈ:—

મૂળથી ત્યાગ હોય તો જેની અંદર દૂધ પડેલું હોય તેવી કોઈ ચીજ વપરાય નહિ.

કાચી ત્યાગ હોય તો ફક્ત દૂધ પીવાય નહિ.

નિવિયાતી ત્યાગ હોય તો દૂધનો સ્વાદ ફેર થઈ ગયેલી ચીજ ન વપરાય, જેવી કે, ખીર, દૂધપાક, ખાસુદી વિગેરે.

દહીં વિગઈ:—

મૂળથી ત્યાગ હોય તો દહીં નાંખેલ કોઈ પણ ચીજ ખવાય નહિ.

કાચી ત્યાગ હોય તો કાચું દહીં ખવાય નહિ. દહીંનો સ્વાદ ફેર જાય તેવી રીતે કરીને ખવાય.

નિવિયાતી ત્યાગ હોય તો શીખંડ, રાયતું, દહીં ભાગીને કરવામાં આવેલી કઢી વિગેરે ના ખવાય.

ખાસ સૂચના

ગરમ કર્યા વિનાના ગોરસ એંટલે કાંચા દૂધ, દહીં અને

છાશની સાથે કઠોળ ખાવાથી વિદળ દોષ થાય માટે જરૂર તેના ત્યાગનો ઉપયોગ રાખવા ચૂકવું નહિ, કારણ કે તે લેગા થતાની સાથેજ તેમાં બેઈદ્રિય જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે. દાખલા તરીકે શીખંડની સાથે ચણાનો આટો નાંખેલી છાશની કઠી, પત્તરવેલીઆ, ભજીઆ, કુલ્લકડી વિગેરે ખવાયજ નહિ.

ઘી વિગઠ:—

મૂળથી ત્યાગ હોય તો જેની અંદર ઘી આવેલ હોય તે સઘળી ચીજ ખવાય નહિ.

કાચી ત્યાગ હોય તો કાચું ઘી ન ખવાય. પરંતુ ત્રણ ઘણુ પછીનું તળેલું ખવાય. આજની કરેલી સુખડી આજ ન ખવાય. પરંતુ ખીજે ત્રીજે દિવસે ખવાય.

નિવિચાતુ ત્યાગ હોય તો પકવાન્ન તથા નિવિચાતુ ઘી ખવાય નહિ.

તેલ વિગઠ:—

મૂળથી ત્યાગ હોય તો જેની અંદર તેલ આવે તેવી કોઈ ચીજ ખવાય નહિ.

કાચી ત્યાગ હોય તો કાચુ તેલ કોઈ ચીજમાં ઉપર નાંખી અગર લઇને ખવાય નહિ.

નિવિચાતી ત્યાગ હોય તો તેલના શાક આદિ ખવાય નહિ. ગાંઠીયા, શેવ, ભજીયા, ચેવડો વિગેરે ન ખવાય.

ગોળ વિગઠ:—

મૂળથી ત્યાગ હોય તો ગળપણુવાળી કોઈ ચીજ ખવાય

નહિ, એટલે ગોળ તથા ખાંડ આદિ નાંખેલ ચીજ કદપે નહિ.

કાચી ત્યાગ હોય તો કાચો ગોળ ન ખવાય. ગોળનો લાડુ, સુખડી ખવાય નહિ, પરંતુ ગોળનું પાણી થઈ ગયું હોય અને કણીઓ ના રહી હોય તો ખવાય. અને તેમ ન હોય તો બીજો દીવસે ખપે.

નિવિયાતી ત્યાગ હોય તો ખાંડ, સાકર, ખુરૂ આદિ નાંખેલ ચીજ ખવાય નહિ. કારણ ખાંડ, સાકર, આદિ ગોળના નિવિયાતા કહેવાય.

કડા વિગઈ:—

તળાઈને થાય તે વઘારેલું હોય તે કડા વિગઈમાં આવે નહિ.

મૂળથી ત્યાગ હોય તો તળેલી, ત્રણ ઘણુ પહેલા કે પછીની, તેમજ કોઈ જાતનું પકવાન્ન પણ ખવાય નહિ.

કાચી ત્યાગ હોય તો ત્રણ ઘણુ પછીની પૂરી, ભજીયું આદિ ખવાય.

નિવિયાતી ત્યાગ હોય તો પહેલા ત્રણ ઘણુનું ભજીયું, પૂરી આદિ ખવાય, ત્યાર પછીના ઘણુના પૂરી વિગેરે ખવાય નહિ. તમામ જાતના પકવાન કડા વિગઈના નિવિયાતામાં આવે માટે તે પણ ખવાય નહિ.

વિગઈઓ માટે વધુ ખુલાસો ગુરૂગમથી જાણી લેવો.

૪ વાણુહ-ઉપાનહ:—આમાં જોડા, ખુટ, ચંપલ, સચાટ, મોજા વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે, તેની સંખ્યા નક્કી કરવી. ભૂલથી પણ મૂકાઈ જાય તેની જ્યણા રાખવી.

૫ તંબોલ:—પાન, સોપારી, ઇલાયચી, તજ, લવોંગ, વિગેરે મુખવાસની વસ્તુઓ.

વજનથી રાખવી. (નવટાંક, પાશેર, અચ્છર વિગેરે).

૬ વસ્ત્ર:—પહેરવા અને ઓઢવાના કપડાંની સંખ્યા નક્કી કરવી. ધર્મ કાર્યમાં જ્યણુ રાખવી. ભૂલથી પોતાના બદલે બીજાનું પહેરાય તેની જ્યણુ (તે ગણાય નહિ.)

૭ કુસુમ:—સુંઘવામાં આવતી દરેક વસ્તુનો આમાં સમાવેશ થાય છે. વજન (નવટાંક પાશેર) નક્કી કરવું. ઘી, તેલ, આદિના ભરેલા ડબ્બા સુંઘાય નહિ. જે વસ્તુ સુંઘવાની જરૂર જણાય તે વસ્તુ આંગળી ઉપર લઈને જ સુંઘવાનો અભ્યાસ રાખવો.

૮ વાહન:—મુસાફરીના સાધનો—ફરતા ચરતા, તરતા, એ ત્રણ પ્રકારના છે.

ફરતા:—ગાડી, બેલ, મોટર, રેલવે, ઉડતા એરોપ્લેન વિગેરેનો પણ આમાં સમાવેશ થાય છે.

ચરતા:—ઘોડા, ઉંટ, હાથી, ખચ્ચર, બળદ, સ્વારીના પણ વાહનો.

તરતા:—વહાણુ, આગબોટ વિગેરે જળમાર્ગે મુસાફરીના વાહનો.

સંખ્યા નક્કી કરવી.

૯ શયન:—સુવા માટે પાથરવાની ચીજો. આમાં બેસવાના આસનોનો પણ સમાવેશ થાય છે. એટલે પાટ,

પાટલા, ખાટલા, પલંગ, ખુરસી, કોચ, ગાદી, ચાકળા, ગાદલા, ગોદડા, સાદડી, શેત્રંજી વિગેરે. સંખ્યા નક્કી કરવી.

ચાકળા, ગાદી, સાદડી વિગેરેની જ્યણા રાખવી.

૧૦ વિલેપન:—શરીરે ચોપડવાના દ્રવ્યો. તેલ, અત્તર, સુખડ, સેન્ટ વિગેરે. તેમજ મીઠું, હળદર આદિ વસ્તુઓનો લેપ. વજનથી રાખવી.

૧૧ બ્રહ્મચર્ય:—અહીં બ્રહ્મચર્યનો મુખ્ય અર્થ મૈથુન ત્યાગ તથા કૃત્રિમ રીતે થતા શુક્ર ક્ષયનો નિરોધ પણ સમજવો. સ્વહારા સંતોષ વાળાએ પણ પ્રમાણ કરી લેવું.

કાયાથી પાળવું. મન અને વચનની જ્યણા પરસ્ત્રી ત્યાગ.

૧૨ દિશા:—ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ, અને ઉંચે તથા નીચે એમ છ દિશાઓ થાય છે, (અથવા ૪ પૂણા ઉમેરતા દશ દિશાઓ થાય છે) ઉંચે એટલે મેડે, સીડી, કે પર્વત ઉપર ચઢવાનું હોય તે. નીચે એટલે વાવ, ભોંયરા આદિમાં ઉતરવાનું થાય તે.

દરેક દિશામાં ઉંચે નીચે અમુક ગાઉ કે માઇલ જવું, તેવો નિયમ કરવો. ધર્મર્થિ જ્યણા.

૧૩ સ્નાન:—ન્હાવાની ગણતરી. એક, બે, ચાર વખત ન્હાવું તેવી સંખ્યા નક્કી કરવી. ધર્મર્થિ જ્યણા.

૧૪ ભક્તપાન:—આમાં ખોરાક અને પાણીના વજનનો સમાવેશ થાય છે. આખા દિવસમાં વપરાતા ખોરાક અને પાણીનું કુલ વજન (પાંચ શેર, દશ શેર, અડધો મણ, વિગેરે) નક્કી કરવું. વપરાય તેના વજનનું ધ્યાન રાખવું કે જેથી સંક્ષેપતા સુગમ પડે.

ચૌદ નિયમો ઉપરાંત નીચેની બાબતો “ છકાયના નિયમ ” વિષે પણ નિયમો ધારવામાં આવે છે:—

૧ પૃથ્વીકાય:—પૃથ્વીરૂપ શરીરવાળા જીવો. અહીં તેના નિર્જીવ શરીરો પણ સમજવા. માટી, મીઠું, સુરમો, ચુનો, ક્ષાર, પથ્થર આદિ.

વજનથી નિયમ ધારવો. (પાશેર, અચ્છેર, શેરવિગેરે). આમાં ખાવા તથા વાપરવાનો સમાવેશ થાય છે.

૨ અપકાય:—પાણીરૂપ શરીરવાળા જીવો. અહીં તેના નિર્જીવ શરીરો પણ સમજવા. આમાં પાણી, બરફ, કરા, ઝાકળ વિગેરેનો સમાવેશ થાય. વજનથી નિયમ ધારવો. (મણુ, બે મણુ, ત્રણ મણુ, વિગેરે) એમાં પીવા તથા વાપરવાનો નિયમ કરવો. નિયમ ધારનારે ચકલી તળે બેસી નહાવું નહિ, તેમ બહોળા પાણીમાં પડીને પણ નહાવું નહિ; તથા વાસણમાં પડીને પણ નહાવું નહિ; પરંતુ વાસણમાં થોડું પાણી લઈને પછીજ તે પાણીથી સ્નાન કરવું.

૩ તેઉકાય:—અગ્નિરૂપ શરીરવાળા જીવો—દેવતા, વિજળી, સળગતા ગ્યાસ વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે ચુલા, સ્ટવ, ભટ્ટી તથા સઘળી જાતના દીવા વિગેરેથી તેઉકાયનો ઉપયોગ થાય છે. સંખ્યાથી નિયમ કરવો. એક, બે, ત્રણ ચુલા અગર એક, બે ત્રણ ઘરના ચુલા. કંદોઈના ચુલાની છુટ રાખી હોય તો ત્યાં બનેલ મીઠાઈ આદિ ખવાય.

૪ વાઉકાય:—અવનરૂપ શરીરવાળા જીવો. પત્તન, પ્રાયરો, વઢોળીયો, હુવા વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે. અવનનો ઉપયોગ પંખા વિગેરે દ્વારા થઈ શકે છે. હીંચકાનો ઉપયોગ

પણુ યવનના ઉપયોગમાં જણાય છે. સંખ્યાથી નિયમ ધારવો, (૧૨, ૩).

૪ વનસ્પતિકાય:—વનસ્પતિરૂપ શરીરવાળા જીવો. અહીં તેના અગ્નિત શરીરનો પણ સમાવેશ થાય છે. એક, બે, ચાર, લીલોતરી વાપરવી. દરેક એક શેર, બશેર, વાપરવી. અમુકજ એટલે ભીંડા, કારેલા, તેવું નામ લઈને બને તો ઠીક, ક્રૂટમાં ગણવી રાખવી.

૬ વ્રસકાય:—આમાં હાલતા, ચાલતા, તમામ સક્રિય પ્રાણીઓ જેઈ દ્વિચથી પચેન્દ્રિય પર્યંતના પ્રાણીઓનો સમાવેશ થાય છે. અળસીયા, ડાંસ, મચ્છર, માંખી, મનુષ્યો, પશુ, પંખી, માંછલા વિગેરે જાણી જોઈને હણવાની બુદ્ધિથી હણવા નહિ. દરેક પ્રવૃત્તિમાં ઉપયોગ રાખવો, કારણ ઉપયોગે ધર્મ:

૧ અસિકર્મ:—હથીયારથી આજીવીકા ચલાવવાનો ધંધો, અર્થાત્ અહીં વાપરવાનાં હથીયારો વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે. તરવાર, બંદુક, વિગેરે તેમજ ચપ્પુ, સુડી, કાતર વિં ચપ્પુ, સુડી, કાતર, સોય વિગેરે કેટલા વાપરવા તેનો સંખ્યાથી નિયમ કરવો.

ટાંકણીઓ, કાગળો ભરાવવાની કલ્પીયો વિગેરે માટે જ્યણુ રાખવી.

૨ મસીકર્મ:—લખેલા શાસ્ત્રોના પઠન, પાઠન, અને વહેપારમાં નામું વિગેરે લખવામાં મસી-શાહીનો ઉપયોગ થાય છે. અર્થાત્ મસી-શાહીનો ઉપયોગ પૂર્વક આજીવિકા ચલાવવાનો ધંધો. અહિં લખવાના કામમાં ઉપયોગી દ્રવ્યો-શાહી, કલમ, હોલ્ડર, પેન્સીલ, વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

પેન્સીલ, હોલ્ડર, ખડીયા, કલમ આદિનો સંખ્યાથી નિયમ કરવો.

૩ કૃષિકર્મ:—ખેતી કરીને આલુવિકા ચલાવવાનો ધંધો. ખેતીમાં ઉપયોગી હુળ, કોશ, કોદાળી, પાવડા વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

કોશ, કોદાળી, પાવડા, આદિ માટે સંખ્યાથી નિયમ કરવો.

સારાંશ કે:—જગતમાં જે જે પદાર્થો વિદ્યમાન છે તે અધા કદી પણ આપણા ભોગોપભોગમાં આવતા નથી. છતાં તે પ્રત્યેક પદાર્થોના આરંભથી ઉત્પન્ન થતા દોષો આપણને અવિરતિપણાએ કરી લાગતા રહે છે. માટે ઉપર પ્રમાણે નિયમો ધારવાથી છુટ રાખેલ સિવાયના આરંભ સમારંભ કે પાપની પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ થઈ જાય છે. તેથી ધર્મની આરાધના નિર્મલ કરી આત્મા વિશુદ્ધ બને છે.

રાત્રે.

ઉપર પ્રમાણે દિવસના સંબંધમાં સમજવું, પરંતુ રાત્રે કેટલીક બીન જરૂરી ચીજોનો તદ્દન ત્યાગ કરવો તથા જરૂરીયાત પ્રમાણે ધારવું, છતાં કેટલાકમાં થોડો ઘણો જાણવા જેવો ફેરફાર છે તેની વિગત નીચે મુજબ:—

ઘણી ખરી વસ્તુઓનો ત્યાગ જ રહેશે, છતાં જરૂરીયાત પ્રમાણે કેટલીક છુટ રાખી શકાય.

૧ રાત્રે ચોવિહારવાળાને અણહારી ચીજો.

(બુજગર, ઝેરી ટોપરૂં, અમર, કસ્તુરી, વિગેરે ગુરૂગમથી જાણવું.)

વાપરવાની જરૂર પડે તો તેની અમુક સંખ્યામાં છુટ રાખવી અને જેટલી ચીજો રાખી હોય તેટલા દ્રવ્ય ધારવા. (૧, ૨, ૩ અણુહારી ચીજ-દ્રવ્ય વાપરવાની છુટ).

બ્રહ્મચર્યમાં વ્રત ધારીએ “ કાયાથી સર્વથા બ્રહ્મચર્ય પાળવું ” તેવું બોલવું.

બ્રહ્મસ્થાએ મોટી તિથીઓમાં, પર્વોમાં અને આયંબી-લની ઓળીઓમાં તથા કલ્યાણકાદિના દિવસોમાં સર્વથા પાલનનો નિયમ કરવો. તે સિવાયના દિવસોમાં પણ સંખ્યા તથા વખતથી પ્રમાણ કરવું.

ઉપર પ્રમાણે પોતાની જરૂરીયાત પ્રમાણે સવાર સાંજ નિયમ ધારવા, અને સાંજે ધારેલા સવારે, તેમ સવારે ધારેલા સાંજે સંક્ષેપવા.

જે ભવ્ય જીવોએ ઉપર જણાવેલા ચૌદ નિયમોને ખેડેલાં યાવજીવ સુધીને માટે ધારેલા હોય, તેમાંથી દરરોજ શક્તિ અને લાવને અનુસારે સંક્ષેપવા એટલે ધારેલા સચિ-ત્તાદિ પદાર્થો ઓછા કરીને નિયમ લેવા. કારણ કે હંમેશની વપરાશ ઓછી હોય છે. આ બાબતમાં રાજા કુમારપાળની ખીના જાણુત્રા જેવી છે, તે હંમેશાં આ પ્રમાણે ચૌદ નિયમો ધારતા હતા. તેમાં (૧) દિવસે સચિત્ત પદાર્થ વાપરવાના અંગે તે નાગરવેલના પાનના આઠ ખીડાં છૂટાં રાખતા હતા. (૨) રાતે ચોવિહાર કરતા હતા. (૩) વર્ષાઋતુ (ચોમાસા)માં વિગઈ વાપરવામાં એક ઘી વિગઈની છુટ રાખતા હતા. (૪) સર્વથા લીલોતરીનો ત્યાગ. (૫) પારણાના અને ઉત્તર પાર-

નિયમ ધારવાનું પરિશીષ્ટ.

જ્યોતે યાદ ન રહી શકે તેમને અભ્યાસ પાડવા માટે ખાના પાડી થોડા પાના તૈયાર કરવામાં આવ્યા છે, તેનો ઉપયોગ મુમુક્ષુ જીવે કરશે.

નામ	કેટલું વાપરવાનું	કેટલું વાપર્યું	લાભમાં
સમિત	૧૦	૬	૪
દ્રવ્ય	૨૫	૧૫	૧૦
વિગર્હ	૫	૪	૧
વાણુહ	૨	૨	૦
તંબોલ			
વસ્ત્ર			
કુસુમ			
વાહન			
શયન			
વિલેપન			
અહ્યયર્થ			
દિશી			
સ્નાન			
ભાત પાણી			
પૃથ્વીકાય			
અપકાય			
સેઉકાય			
વાહિકાય			
વનસ્પતિકાય			
અસિ			
મસૌ			
કૃષિ			

મીઠાઈના અને ઉકાળેલા પાણીના કાળ
સંબંધી સમજૂતી

કાળની મર્યાદા અને રૂતબો	મીઠાઈનો કાળ	પાણીનો કાળ
કારતક સુદ ૧૫ થી ફાગણ સુદ ૧૪ (શીયાળો)	૧ માસ	૪ પ્રહર
ફાગણ સુદ ૧૫ થી અસાડ સુદ ૧૪ (ઉનાળો)	૨૦ દિવસ	૫ પ્રહર
અસાડ સુદ ૧૫ થી કારતક સુદ ૧૪ (ચોમાસુ)	૧૫ દિવસ	૩ પ્રહર

પરચખાણુ સંબંધી કાંઈક સમજૂતી.		
કેટલાક પરચખાણુ	તેના કાળવું પરિમાણુ	વિશેષ હકીકત
નમુકારસહિય (નવકારસી)	સૂર્યોદય પછી એ ઘડી (૪૮ મીનીટ)	સૂર્યોદય પહેલાં લેવું અને એ ઘડી દીવસ થયે નવકાર ગણીને પાળવું.
પોરિસ	સૂર્યોદય પછી એક પહોર	સૂર્યોદયથી સૂર્યાસ્ત સુધીનો જે વખત થાય તેનો ચોથો ભાગ એક પહોર કહેવાય.
સાઠ પોરિસ	સૂર્યોદય પછી દોઢ પહોર	
પુરિમઠ્ઠ	સૂર્યોદય પછી એ પહોર (પ્રથમનો અડધો દવસ)	
અવઠ્ઠ	સૂર્યોદય પછી ત્રણ પહોર	

જીના દિવસ સિવાયના દિવસોમાં એકાસણું. (૬) દિવસે પ્રણયર્થ અને પર્વમાં શીલ, સચિત્ત, તથા વિગઘનો ત્યાગ. વિગેરે નિયમો પાલતા હતા. તેમજ રાજધર્મના પરવશપણાને લઈને નિર્દોષ, પરિમિત, ભોગોપભોગના પદાર્થો ઉપયોગમાં લેતા હતા. અને પંદર કર્માદાનથી જે આવક આવે, તે તેના પટ્ટા કાઢીને સર્વથા બંધ કરી હતી. આવી ઉચ્ચ વૃત્તિને લઈને જ્યારે શ્રેણિકરાજ તીર્થંકર થશે, ત્યારે કુમારપાલ તેમના ગણધર થશે. વિશેષ બીના કુમારપાલ ચરિત્રથી જાણવી.

॥ હવે ખાવીસ અભક્ષ્યની ટૂંકામાં સમજીતી અને તેને છોડવાની બીના કહે છે. ॥

આ સંબંધી વિસ્તારથી બીના શ્રી શ્રાવક ધર્મ જાગ-રિકામાં ૨૫૦ મા શ્લોકના વિવરણમાં ૨૫૧ મા પાનાથી જાણવી છે. ત્યાં ૩૨ અનંતકાયની બીના પણ જાણવી છે, તે ત્યાંથી જોઈ લેવી. તેમાંના જાણવા જેવા જરૂરી મુદ્દા ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવા.

૧. મઘ—એ કાષ્ઠથી અને પિષ્ઠથી બને છે. પીવાથી દુર્ગતિના દુઃખોને ભોગવવા પડે છે, અને લજ્જાદિ ગુણો ટકી શકતા નથી. મઘ (દાર)ના પીવાથી દારિકાનો દાહ થયો. આનો ત્યાગ કરવાથી અંબાગણિઆ નામનો શ્રાવક પરમ સુખી થયો. એમ સમજીને આનો ત્યાગ કરવો.

૨. માંસ—જલચરાદિના લેદથી આના ત્રણ લેદ છે. અથવા ચર્માદિની અપેક્ષાએ પણ ત્રણ લેદ પડે છે. કાચા અથવા રાંધેલા માંસમાં પણ નિરંતર અસંખ્યાતા સંમૂર્છિમ

વિગેરે જીવો ઉપજે છે. ખાનારા જીવો નરકના દુઃખોને ભોગવે છે. મહા વિકારનું સાધન પણ એ છે, અને વિધાની માફક નિંદનીય આહાર છે, તેથી શ્રાવકે તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. અન્ય દર્શનમાં પણ માંસનો નિષેધ કરેલો છે, એમ 'માંસાદિ છ પદાર્થો પંડિતોએ રાખવા નહિ અને ખીજાને દેવા નહિ.' તથા 'ન માંસ મક્ષ્ણોઽદોષઃ.' ઇત્યાદિ શ્લોકના (ઉપદેશ પ્રાસાદમાં કરેલા) વ્યાખ્યાન ઉપરથી જાણી શકાય છે.

૩. મધ--આના (૧) કૌતિક. (૨) માખીનું. (૩) ભમરીનું મધ, આવા ત્રણ ભેદ છે. ઘણી જીવ હિંસાથી અનેલી આ ચીજ, માખી આદિની લાજણરૂપ છે. ખાવાથી દુર્ગતિમાં જવું પડે. અન્ય દર્શનમાં પણ કહ્યું છે કે સાત ગામને ખાવાથી જેટલું પાપ લાગે, તેટલું પાપ મધનું એક બિંદુ ખાવાથી લાગે, માટે શ્રાદ્ધાદિના નિમિત્તે પણ મધનો નિષેધ કર્યો છે. દવાના ખંડાને વાપરવાથી પણ અને ભવ બગડે છે.

૪. માખણ--આના (૧) ગાયનું (૨) ભેંસનું (૩) બકરાનું (૪) ગાડરનું માખણ, એમ ચાર ભેદ યાદ રાખવા. છાશમાંથી ખંડાર કાઢ્યું કે તરત બે ઘડીની અંદર તેમાં ન દેખાય એવા તેના વર્ણ જેવા ઘણાં જીવો ઉપજે છે. મહા વિકારને પ્રકટ કરનાર અને દુર્ગતિના દુઃખ દેનાર જાણીને ત્યાગ કરવો. આ પ્રમાણે ચારે મહા વિગઈમાં અસંખ્યાતા રસજ વિગેરે જીવ ઉપજે છે, અને મહા વૈકારિક પદાર્થ છે, માટે દુર્ગતિને આપનારાં છે, એમ સમજીને સમજી શ્રાવકોએ તે ચારેમાં

તમાગ કરવો જોઈએ. તે દવામાં આવે તે પૂરતી જ્યથા રાખવાની જરૂર જણાય તો રાખવી.

૫. વડનાં ફળ, ૬. પીપરનાં ફળ, ૭. ઉંખરડાનાં ફળ, ૮. પીપળાના ટેટા, ૯. કકોદુંખરનાં ફળ. આનો આકાર મશલાની જેવો હોય છે, અને તેમાં ઘણી ઝીણી ભવાત હોય છે. વિગેરે કારણોને ધ્યાનમાં લઈને શ્રાવકે ત્યાગ કરવો.

૧૦. હિમ—આ ખરફમાં અસંખ્યાતા અપ્કાયના ભવો રહેલા છે. ખાવાથી તેટલી હિંસાનું પાપ લાગે, વિગેરે કારણોથી તેનો ત્યાગ કરવો.

૧૧. વિષ—આમાં સોમલ, અપ્રીણુ વિગેરે આવે. ઔષધિના પ્રયોગથી મારેલા સોમલ વિગેરે પણ, પેટની ગંડોલા વિગેરે ભવાતને હણે છે. ખાવાથી ભવનું જોશમ, અસન્નાધિ મરણુ વિગેરે નુકસાન જાણીને તેનો ત્યાગ કરવે. જે દવામાં સોમલ વિગેરે ભેંજવેલ હોય, તેવી દવા અજ્ઞાણતાં અથવા ખાસ કારણે, તેવી પીચકારી લેવી પડે, તેની જ્યથા જરૂર જણાય તો રાખવી.

૧૨. કરા—આમાં ખરફ ખાવાની માફક નુકસાન જાણીને તેનો ત્યાગ કરવો. યાદ રાખવું કે કરા અને પીવાનું પાણી એ સરખું ન કહેવાય, કારણ કે કરા ખાધા વિના ભવનનો નિર્વાહ થઈ શકે, પણ પાણી વિના ચાલે નહિ.

૧૩. તમામ જાતની મૃત્તિકા (માટી) ખાવી નહિ, કારણ કે ખાવાથી પેટમાં ભવાત ઉપજે, અને મહા રોગાદિની પીડા ભોગવવી પડે. આમાં ખડી, ઘેર, હરતાળ વિગેરે ભેગા ગણવા. મીઠું ધગધગતી ભટ્ટીમાં ત્રણ ચાર દીવસ કે

તેથી વધારે ટાઇમ રાખવાથી અચિત્ત થાય. આ સિવાય ખીજા પણ ઉપાયો શાસ્ત્રોમાં અને 'અલક્ષ્ય અનંતકાય વિચાર' નામની યુક વિગેરેમાં જણાવ્યા છે. શ્રાવકે અને ત્યાં સુધી અચિત્ત મીઠું (બલવણુ) વાપરવું. જે સચિત્ત પદાર્થ સો યોજન દૂર લઇ જવાય, અગર તેટલે છેટેથી અહીં આવે, તે અચિત્ત થાય. એમાં મુખ્ય ચાર કારણ છે, તે આ પ્રમાણે. ૧, અનુકૂળ આહાર ન મળે, (૨) નવા નવા વાસણુ વિગેરેમાં ભરાય અને ઠલવાય, (૩) માંહોમાંહિ પછડાય, (૪) વિશેષ પવન અને ધુમાડો લાગે. આમાં એ યાદ રાખવું કે ઠગીયા વિનાના ખજૂર વિગેરેને એ ઘડી પછી લેવાનો વ્યવહાર છે, અને લવણુ વિગેરેને લેવાનો વ્યવહાર નથી. શ્રાવકે આ બાબત ગીતાર્થ ગુરુગમથી જાણવી ઉચિત છે, તેમજ સ્વકાય શસ્ત્રાદિની ખીના ઉપદેશ પ્રાસાદાદિ ગ્રંથોથી જાણવી. સચિત્ત લવણુ મૃત્તિકારૂપ ગણાય તેથી અલક્ષ્ય કહ્યું છે.

૧૪. રાત્રિ ભોજન-રાતે ચાર પ્રકારનો આહાર કરવો, તે રાત્રી ભોજન કહેવાય. રાત્રીના ટાઇમે-અંધારામાં અનાજની જીવાત અને ઉડીને ચોંટે એવી જીવાત ન દેખાય, ખાતાં ખંનેની હિંસા થાય, તેમજ ખુદ્દા ભાગમાં જમતાં અપ્કાય વિગેરે અનંતા જીવોની વિરાધના (હિંસા) થાય, કારણુ કે રાતે આકાશમાંથી અપ્કાય જીવોની વૃષ્ટિ થાય છે. જ્યાં જલ ત્યાં વનસ્પતિ હોય જ, અને વનસ્પતિમાં અનંતકાય પણ હોય. આ મુદ્દાથી શ્રાવકે રાતે જમવું નહિ, ઘરમાં પણ તેવો સિવાજ પાડવો નહિ, હોય તો અંધ કરવો.

રાતે લોજન ખાવામાં કીડી આવે તો બુદ્ધિનો નાશ થાય. લોજનની સાથે માંખ જમવામાં આવે તો ઉલ્ટી થાય, જીભ આવે તો જલોદર; અને કરોળીઓ આવે તો કોઠ રોગ થાય, એમ સમજીને રાતે ન ખાવું.

રાતે વાસણુ ઘોતાં, કુંથુઆ વિગેરે જીવો હણાય તેથી તેમ કરવું નહિ. વળી 'રાતે આહાર ન કરવો' આ નિયમ પાળનારા જીવોને મહિનામાં પંદર ઉપવાસનું અને વરસમાં ૬ મહિનાના ઉપવાસનું ફળ મલે છે એમ યોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. ખરો વ્યવહાર એ છે કે- 'સૂર્ય ઉગ્યા પછીની જે ઘડીને અને દિવસની છેવટની જે ઘડી છેડીને લોજન કરવું' કારણ કે એ રાત્રીની નજીકનો ટાઈમ છે, તો પછી રાતે તો જમાય જ નહિ. તથા રાત્રિ લોજન કરવાનું ખરાબ ફળ એ કે રાતે ખાનારા જીવો મરીને કાગડા, ઘૂવડ, ખીલાડી, સર્પ, વીંછી વિગેરે થાય છે. એમ યોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. વળી રામાયણમાં પણ આ બાબત જણાવતાં કહ્યું છે કે-રાજા મહીધરની વનમાળા નામે પુત્રી વનવાસમાં લક્ષ્મણને પરણી ત્યાર બાદ લક્ષ્મણે વનમાળાને કહ્યું કે "હાલ તો તમારે પિતાને ત્યાં રહેવાની જરૂર છે. કારણ કે અમારે વનવાસનો પ્રસંગ છે. તે પૂર્ણ થયા બાદ વળતી વખતે હું તમને લઈ જઈશ" આ બાબત લક્ષ્મણે ખીજા સ્ત્રી, બાળ, ગોહત્યા વિગેરેના ઘણાં સોગન બાધા, તો પણ વનમાલાએ માન્યું નહિ. એટલે લક્ષ્મણને જવાની રજા ન આપી, પણ જ્યારે લક્ષ્મણે એમ કહ્યું કે 'જે હું તને લેવા અહીં પાછો ન આવું, તો રાતે ખાવાથી જેટલું પાપ લાગે તેટલું પાપ મને

લાગે ' ત્યારે વનમાલાએ રજા આપી. આમાંથી સમજવાનું મલે છે કે રાતે ખાવાથી લયંકર પાપ બંધાય છે, અને બીજાની હિંસા થવા ઉપરાંત પોતાનું જીવન પણ ખગડે છે. તેમજ રાતે જમતાં દીવો હોય, તો પણ ઝીણી જીવાત દેખાતી નથી, માટે તેની હિંસાથી બચવા માટે રાત્રિભોજન ન કરવું એજ વ્યાજબી છે.

॥ બીજા ધર્મના શાસ્ત્રોમાં રાત્રિભોજનની આ પ્રમાણે મનાઈ કરી છે ॥

૧-સગાંનું મરણ થાય તો સૂતક લાગે, તો સૂર્ય આથમ્યા આઠ ભોજન કેમ કરાય ?

૨-જે રાત્રિભોજનાદિ ચાર પાપને કરે, તેના તીર્થ-યાત્રા વિગેરે નકામા સમજવા, એમ પદ્મપુરાણનો પાઠ છે.

૩-ભારતના અઠારમા પર્વમાં કહ્યું છે કે, હે યુધિષ્ઠિર! તપસ્વીએ જરૂર રાતે પાણી પણ પીવું નહિ અને વિવેકી ગૃહસ્થોએ પણ રાતે પાણી પણ પીવું નહિ.

૪-મહાભારતમાં આવી બીના કહી છે કે, રાતે પાણી લોહી જેવું અને અનાજ માંસ જેવું થાય છે. આથી રાતે ભોજન કરનારા જીવો લોહી અને માંસનું લક્ષણ કરે છે.

૫-પદ્મપુરાણના પ્રલાસ ખંડમાં નરકના ચાર દ્વાર ગણાવ્યા તેમાં રાત્રિભોજનને લીધું છે.

૬-આયુર્વેદ પણ સ્પષ્ટ જાહેર કરે છે કે રાતે હૃદયકમળ અને નાલિકમળ સંકોચાય છે. સૂક્ષ્મ જીવાત, ખાવામાં આવે, આથી રાત્રિભોજન ન કરવું ભોધ્યે.

૭-જેઓ સૂર્યાસ્ત પછી જમતા નથી, તેઓ નિત્ય તીર્થયાત્રાના ફલને પામે છે, એમ સ્કંદ પુરાણમાં કહ્યું છે.

વળી એ પણ સમજી લો કે સંપૂર્ણ જ્ઞાનવંત પુરૂષો જ્યારે રાતે લોજન કરતાં નથી, તો પછી આપણા જેવા અલ્પજ્ઞ જીવોએ તો જરૂર તેનો ત્યાગ કરવો. આ બાબતમાં શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદમાં ત્રણ મિત્રની કથા જણાવી છે. તેમાં બીજો ભદ્રિકમિત્ર રાત્રિલોજનના નિયમને પાલવાથી સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવ થયો, તથા ખેડલા મિત્રે નિયમ તોડ્યો, અને ત્રીજા મિત્રે નિયમ ન લીધો તેથી રાતે જમતાં મરણ પામીને ખેડલી નરકે ગયા.

૧૫-અનંતકાય-જે શરીરમાં અનંતા જીવો હોય, તે અનંતકાય કહેવાય. આને ખાવાથી અનંતા જીવોની હિંસાનું પાપ લાગે. વિગેરે કારણ અને સ્વરૂપ શ્રી શ્રાવક ધર્મજ્ઞગરિકામાં જણાવ્યું, તે જાણીને શ્રાવકે અનંતકાયનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. તેના મુખ્ય ૩૨ ભેદો આ પ્રમાણે જાણવા.

૧-સૂરણકંદ, ૨-વજ્રકંદ અને પ્રસિદ્ધ છે. ૩-લીલી હળદર. ૪-લીલું આદું. ૫-લીલો કચૂરો. ૬-શતાવરી. ૭-વિદ્ધરિકા (એક જાતની વેલડી) ૮-કુંવાર. ૯-થોર, ૧૦-ગળો, ૧૧-લસણ, ૧૨-વાંસકારેલા, ૧૩-ગાજર, ૧૪-લવણક (એક જાતની લીલોતરી) લોકો આને ખાળીને સાજી બનાવે છે. ૧૫-કમલિનીનો કંદ, લોઢક. ૧૬-ગિરિ કર્ણિકા નામની વેલ. ૧૭-પ્રૌઢ (મોટા) પાંદડાંના ઉગ્યા ખેડવાના ટાઈમમાં એટલે બીજ ઉગવાના ટાઈમે જે અંકુરા ફૂટે, તે કુંપલીઆ અથવા કિશલય કહેવાય. અહીં ખાસ સમજવા જેવી બીના એ છે

કે બીજનો જીવ વર્ષાઋતુ, પૃથ્વી વિગેરે સાધનોને લઈને ઉગવાની અવસ્થામાં (બી જિગે ત્યારે) તેનો તે (જીવ) રહે, અથવા બીજો પણ (જીવ) હોય છે, એટલે ઉગવાના ટાઈમે બીજનોજ જીવ હોય, એવો નિયમ નહિ. જો કે ટૂંકામાં એમ કહ્યું છે કે, બીજ, મૂળ અને પ્રથમ પત્રમાં એક જીવ-પણું છે, પણ તેનું રહસ્ય ઉપર જણાવ્યા મુજબનું છે, એટલે 'બીજમાં મૂળ સ્વરૂપે ઉપજીને તે(જ) બીજનો જીવ અથવા બીજો જીવ તે પછી થનારી ઉગવાની અવસ્થાને પ્રકટ કરે છે.' ઉદ્ભવ વખતે કિશલય-કુંપલીઆની અવસ્થામાં જરૂર અનંતા જીવો હોય છે. આમાં વસ્તુસ્થિતિ એ છે કે મૂળનો જીવ આયુષ્ય પૂરું થવાથી ચ્યવીને (મૂળ દેહનો ત્યાગ કરીને, મરણ પામીને) તેજ જીવ અનંતકાયપણાને પામીને 'હેલું' પાંદડું જિગે ત્યાં સુધી વધે છે. આ પ્રમાણે કિશલયમાં અનંતકાયપણું અને એ કર્તાપણું (બંને) હોય છે. અહીં બીજા આચાર્ય ભગવંતો 'પ્રથમ પત્ર એટલે બીજની ખેલી ઉગવાની (જ) અવસ્થા' એમ કહે છે. આ ઉપરથી સમજવાનું એ કે કિશલય અનંતકાય છે. ૧૮-ખરસુઓ, ૧૯-થેગ (ગોપીકંદ) ૨૦-બ્રમર નામના ઝાડની છાલ (તેનું બીજનું નામ 'લવણ' છે). ૨૧-લીલી મોથ. ૨૨-ખીલોશ, ૨૩-અમૃતવહ્લી, ૨૪-મૂળા, આમાં અલ્પ સ્વાદની ખાતર અનંતા જીવોની હિંસા (હણવા)રૂપી પાપ બંધાય છે. તેથી અલક્ષ્ય છે. આ બાબત બીજા દર્શનના ભારત નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે 'પુત્રનું માંસ ખાવાથી જે પાપ લાગે તેનાથી વધારે પાપ મૂળા ખાવાથી લાગે. (બંધાય) આને ખાનારા જીવો નરકે

અને છોડનારા જીવો સ્વગે જાય.” તેમજ રાતા મૂળાને માંસની જેવા અને સફેદ મૂળાને દારૂની જેવા કહ્યા છે. આ મૂળા જ્યાં રંધાય તે ઘર શ્મશાન જેવું જાણવું, એમ સ્વપર શાસ્ત્રમાં મૂળા ખાવાની ના પાડી છે. એવી રીતે દાંડલી વિગેરે પાંચે વાનાં અલક્ષ્ય સમજવા. વિશેષ ખીના ‘શ્રી શ્રાવક ધર્મજગરિકામાં’થી જાણવી. ૨૫-ખીલાડીના ટોપ, ૨૬-અંકુરાવાલું વિદલ, ૨૭-ઠંક વત્યુલો (એક જાતનું શાક) ૨૮-શૂકર નામના વાલ, હાલ જે વપરાય છે તે ‘વાલ’ નહિ. ૨૯-પલ્યંક=પાલખું નામનું શાક. ૩૦-કૂંણી આંબલી, ૩૧-આલુકંદ, ૩૨-પિંડાલુ. આ અનંતકાયનાં લક્ષણ વિગેરેની ખાખતમાં જરૂરી ખીના શ્રી શ્રાવક ધર્મજગરિકા ૨૫૦ માં શ્લોકના વિવરણથી જાણવી. સૂઠ સિવાય અનંતકાયની સૂકવણીનો પણ જરૂર ત્યાગ કરવો, કારણ કે તેવી સૂકવણી વાપરવાથી નિઃશૂક (નિર્દય) પણું વિગેરે ગેરલાભ થાય છે. બહુ સ્વાદિષ્ટ ખટાકાની કાતરી વિગેરે ભૂખને સારી રીતે શમાવે છે, તેથી તેમને જીભની લાલસાને લઈને સૂઠની જેવા ગણવા એ ગેરવ્યાજબી છે. આ ખાખતમાં દૃષ્ટાંત એ છે કે-‘ધર્મરૂચિ’ નામે રાજકુમારે મુનિવરોની સાથે વાતચીત કરતાં જાણ્યું કે ‘સાધુઓને યાવજીવ અનાકુટ્ટિ (એટલે લીલોતરીને છેદન લેદનાદિ નહિ કરવું તે અનાકુટ્ટિ કહેવાય.) હોય છે.’ આનો વિચાર કરતાં તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. તેથી જાણ્યું કે ‘મેં પાછલે ભવે દીક્ષા લઈને બધા વનસ્પતિના જીવોને અભયદાન દીધું હતું તો મારે હાલ પણ તેમ કરવું ઉચિત છે.’ આવું વિચારી તે પ્રત્યે-

ફુલુદ્ધ થયા. બીજા તાપસોને સમજાવીને ‘ વનસ્પતિનું છેદન લેહન, લક્ષણ કરવું નહિ ’ આવો નિયમ આવ્યો. ધર્મરૂચિ મુનિવર સંયમ સાધીને પરમ સુખી થયા.

૧૬—સંધાન એટલે સ્ત્રીબુ, બીલી વિગેરેનું બોળ અથાણું. આમાં ઘણું જીવો ઉપજે છે. ખાતાં હિંસા ઘણી અને સ્વાદ થોડો. માટે શ્રાવકે આનો ત્યાગ કરવો.

૧૭—બહુ બીજ-પંપોટા, અંજીર વિગેરે અલક્ષ્ય છે, કારણ કે ખાતાં સ્વાદ થોડો અને હિંસા ઘણી થાય છે. વચમાં જેને પડ ન હોય તે અહીં બહુ બીજ તરીકે લેવા. દાડિમ વિગેરેમાં વચમાં પડ છે તેથી તે અલક્ષ્ય ન કહેવાય.

૧૮—કાચા ગોરસ (બિના કર્યા વિનાના ઠંડા ફૂધ, દહી, છાશ) માં દિહલ લળે તો તરતજ તેમાં કેવલિગમ્ય સૂક્ષ્મ જંતુઓ (ત્રસ જીવો) ઉપજે છે. તેવું અનાજ ખાતાં તે જીવોની હિંસાનું પાપ લાગે વિગેરે અનેક કારણોને લઈને શ્રાવકે આવી ચીજ ખાવી નહિ.

પ્રશ્ન—દિહલ કોને કહીએ ?

ઉત્તર—જેમાંથી તેલ નીકળતું નથી અને તેના જે સરખા જે ભાગ થતા હોય, તો તે દિહલ કહેવાય. આમાં મગ, ચોળા, અડદ, તુવેર વગેરે કઠોળ લેવું. તે અને તે બધાની ભાજી વિગેરે પણ કાચા ગોરસની સાથે ન વપરાય.

જો કે સરખા ફાડિયા તો બદામ વિગેરેના પણ થાય છે. પણ ત્યાં વિચાર એ કરવો કે તેમાંથી તેલ નીકળે છે કે નહિ ? જો નીકળતું હોય તો દિહલમાં ન ગણાય. તેલ ન નીકળતું હોય ને તેની જે ફાડ થાય તો દિહલ કહેવાય.

આ બાબત બીજા ધર્મના શાસ્ત્રોમાં પણ દોષ કહ્યો છે. તે એ કે જે માણસ અડદ વિગેરેને (કાચા) ગોરસમાં ભેળવીને ખાય, તેને માંસ ખાવાથી જે દોષ લાગે તેટલો દોષ (પાપ) લાગે. આ ઉપરથી સમજી લેવું જોઈએ કે કાચા દહીંમાં મગની દાળના ડબકા વિગેરે નાંખીને ઘોલવડાં વિગેરે બનાવ્યા હોય, તે અલક્ષ્ય હોવાથી ખવાય નહિ. આવા અનાજમાં જીવાતની ઉત્પત્તિ વિષે કેટલાએક અણુસમજી જીવો કુતર્ક કરીને એટલે ‘ જીવાત ઉપજતી હોય તો દેખાય કેમ નહિ ’ વિગેરે કહીને આંતું અનાજ ખાવામાં દોષ નથી એમ જણાવે છે, અને ખાય છે. પણ તેમ જણાવવું એ ગેરવ્યાજબી છે. તેઓએ જરૂર સમજવું જોઈએ કે—

ઉપરની બીના સર્વજ્ઞ પ્રભુએ જણાવી છે. તેથી અસત્ય હોઈ શકે જ નહિ. તેમજ આંખેથી ન દેખાય એવી બીજી ઘણી બીના તમે કબુલ કરો છો, તેમ ન દેખાય તેવી ઝીણી જીવાતને પણ માનવી જોઈએ. આ બાબતમાં ‘ વિચાર સંસકૃત નિર્યુક્તિ ’ માં કહ્યું જે કે જેમ બિયજાતના ઝાડની યષ્ટિ (થંભ; લાકડી) અને અકોલ નામના ઝાડની ઘાણી કરાવીને તેમાં શેલડી નાંખીને પીલે, તો તત્કાળ સંમૂર્છિત માછલાંઓ ઉપજે છે. તેવી રીતે કાચા ગોરસમાં દ્વિદલ ભળે ત્યારે ત્રસાદિ જીવો ઉપજે એમ સમજવું.

આ પ્રસંગે દહીં અને છાશનો ખુલાસો પણ શ્રાવકોએ જરૂર સમજવા જેવો છે. તે એ કે જે દિવસ એટલે સોલ પહોર પછીનું દહીં અને છાશ અલક્ષ્ય છે. ખંડાર એટલે જેટલા કલાકનો દિવસ હોય, તેનો ચોથો ભાગ એ ખંડાર કહેવાય.

એમ રાતમાં પણ સમજવું. દહીં જ્યારે મેળવ્યું હોય ત્યારથી સોલ પહોર ગણાય. એમ વલોણું કર્યા બાદ છાશના સોલ પહોર ગણવા.

રાતે ચોવિહાર કરનારા શ્રાવકોને (દષ્ટાંત તરીકે) આજે સવારે મેળવેલું દહીં આવતી કાલે સાંઝ સુધી ખવાય. કારણ કે ૧૬ પહોરમાં ૪ પહોર બાકી હોવાથી તે રાતે અલક્ષ્ય ન કહેવાય, પણ તેમને ચોવિહાર હોવાથી ' સાંઝ સુધી ' એમ કહ્યું છે. કેટલેક સ્થલે ભાતના શેકલા વિગેરે જીલના સ્વાદની ખાતર બનાવવામાં આવે છે. ત્યારે પાછલે દિવસે સાંઝે ઘાંચી વિગેરેને ત્યાંથી દહીં લાવીને તેમાં પાણી નાંખીને ભાત છાંટે છે. આમ કરવું એ તદ્દન ગેરવ્યાજબી છે. કારણ કે તે છાંટેલો ભાત અલક્ષ્ય ગણાય. આ બાબતમાં પ્રાચીન વૃદ્ધ પુરુષોનો વ્યવહાર એ છે કે વલોણાની ચોખ્ખી છાશ જોઈએ. જે વાસણમાં ભાત હોય તેનાથી ઉપર ચાર આંગળ (પાછળથી પાણી જેમાં નાંખ્યું નથી તેવી) છાશ તરતી રહેલી હોય. તો તે ભાત અલક્ષ્ય ન ગણાય. પણ હાલ તો નથી વલોણાનું ઠેકાણું. કારણ કે સંચાથી નામનું વલોણું કરાય છે. વળી ઉપરના ચાર આંગળની સમજણ નથી હોતી, અને કદાચ હોય છે તો જળવાતી નથી. માટે ભાતને છાંટવા કરતાં તેનું દાન દેવામાં વધારે લાભ છે. કયો સમજી શ્રાવક દુઃખદાયી જીલના સ્વાદની ખાતર ઘણી હિંસાનું પાપ બહોરે ? એટલે નજ બહોરે. જે દહીંને સોલ પહોર વીતી ગયા હોય તેવા દહીં-માંથી અમુક પ્રયોગથી જીવાત જોઈ શકાય છે. આ બીના કવિ ધનપાલના ચરિત્રમાંથી જાણવી.

૧૯—તુચ્છકૃણ-મહુડાં, ઊર વિગેરે તુચ્છકૂલ કહેવાય, આથી તુચ્છ એવા કૂલ અને પાંદડાં લેવા. યાદ રાખવું કે કેરડાં વિગેરેના કૂલ ખાવામાં અને ચોમાસામાં થાય એવી તાંદળજી વિગેરેની લાજી ખાવામાં તથા કૂંણી મગ ચોખાની શીંગને ખાવામાં જીવ હિંસા ઘણી અને તૃપ્તિ લગાર. એમ સમજીને શ્રાવકે આવી ચીજ ન વાપરવી જોઈએ.

૨૦-વૃંતાક-આ ચીજ ખરાબ કામ વાસનાને અને નદ્રાને વધારે છે, માટે શ્રાવકે ન ખાવી જોઈએ. ખીજના ધર્મ-શાસ્ત્રોમાં પણ રીંગણાનો નિષેધ આ પ્રમાણે કર્યો છે- શિવજી પાર્વતીને કહે છે કે હે પ્રિયે ! જે રીંગણાં વિગેરે ખરાબ ચીજ ખાય, તે અંતકાલે મને યાદ નહિ કરે. એમ મનુસ્મૃત પણ સ્પષ્ટ જાહેર કરે છે કે સમજી પુરૂષે રીંગણા વિગેરે તામસ ચીજો ન જ ખાવી જોઈએ.

૨૧-અન્નણ્યાં કૂલ, પાંદડાં, કૂલ, મૂળિયાં વિગેરે ન ખાવાં. કારણ કે એમ કરતાં કદાચ ઝેરી કૂલ વિગેરે ખાવામાં આવે તો અચાનક મરણ થાય. આ બાબતમાં વંકચલનું દષ્ટાંત એ છે કે તેણે ગુરૂની પાસે અન્નણ્યા કૂલ ખાવાનો નિયમ લીધો હતો. અવસરે ઝેરી કૂલ તેણે ન ખાધું તેથી બચી ગયો અને ખીજ ખાનારા મરી ગયા. વિશેષ ખીના શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદ અને શ્રાવક ધર્મજીવિત વિગેરે અંથોથી જાણવી. અલક્ષ્ય નહિ ખાવાનું એકલું જૈન દર્શનજી કહે છે એમ નહિ, પરંતુ અહ્યાં પુરાણમાં પણ કહ્યું છે કે અલક્ષ્યનું લક્ષણ કરવાથી કંઠરોગ અને હૃદયમાં કરમિયા ઉપજે છે.

૨૨-ચલિતરસ-ને ખાવાની ચીજના વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ બદલાયા હોય, એટલે ખેલાં કરતાં આખવામાં સ્વાદ ફેર લાગે, કે સૂંઘતાં દુર્ગંધ મારે. એમ વર્ણાદિ પણ કુર્યાં હોય એમ માલૂમ પડે તો તેવી ચીજ ચલિત રસ (કુર્યાં છે રસ જેનો તેવી) કહેવાય.

આમાં કહેવાનું એ છે કે-જે સ્વાદ થયેલા વાસી અનાજ, દ્રિદલ, પુલ્લાં, વડાં, રાંધેલા ભાત, અ કોહી ગયેલું અનાજ ન ખાવું. કારણ કે એ બધા પદાર્થો સ્વાદ ફેર થયા તેથી તેમાં ઘણાં ઝીણાં જંતુઓ ચોટે છે. તેને ખાવાથી મિથ્યાત્વ વધે, અને ઘણુ જીવ હિંસા થાય. કારણ કે સંમૂર્છિમ જીવો તેમાં ઉપજે છે, રાતે વાસી અનાજ રાખ્યું હોય તો તે જોઈને, જોનારા જીવો મિથ્યા ભાવ પામીને આવી નિંદા કરે કે-અરે ! આ શ્રાવક થઈને આવું કરે છે ? વાસી રહેલા સાથવા વિગેરે પદાર્થોમાં કરોળીયાના જાણ થાય, અને ઝીણી જીવાત પણ ઉપજે. ખાતાં તે બધાની હિંસાનું પાપ લાગે. એમ વાસી માલપુવા, પોળી વિગેરેમાં બેઈંદ્રિય લાગીયા જીવો ઉપજે. તે ખાવા ઉંદર આવે. તેનો અવાજ સાંભળીને જિલાડી આવે. તેની પાછળ કુતરા આવે. આવી પરસ્પર (માંહેમાંહે) હિંસા થાય. તેથી તેવી ચીજ વાસી રાખવી નહિ, ને ખાવી પણ નહિ. એમ શ્રી બૃહત્કલ્પ નામના છેદ સૂત્રની ટીકા વિગેરે અનેક શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે. ચલિત રસ પદાર્થોને અલક્ષ્ય માનવાજ જોઈએ, કારણ કે રોટલી વિગેરેમાં તેવું પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. એ પ્રમાણે કાલાતિક્રમ થયેલા પકવાન્ન વિગેરે પણ ચલિત રસમાં ગણીને ન ખાવા.

મીઠાઈના કાલની આખતમાં કહ્યુ છે કે જે દિવસે પૂરેપૂરું ઘી વિગેરે નાંખીને તે બનાવી હોય, ત્યારથી માંડીને ચોમાસામાં ૧૫ દિવસ સુધીનો કાલ ગણવો, શિયાળામાં એક મહીનો અને ઉનાળામાં ૨૦ દિવસ ગણવા. તે ઉપરાંતનું પકવાનન અલક્ષ્ય સમજવું. આ આખતમાં કેટલાએકનું માનવું એમ પણ છે કે, ‘જ્યાં સુધી વર્ષાદિ ન અગડે, ત્યાં સુધી ખવાય.’ તથા આદ્રા નક્ષત્ર પછી આંખાનો રસ પણ ન ખવાય. એ પ્રમાણે રસથી ચલિત થયેલા, વાસી, કોહી ગયેલાં અનાજ વિગેરે પદાર્થો સ્વાદ વિનાના અને ખેઈદ્રિય જીવોથી વ્યાપ્ત હોવાથી ન ખાવા જોઈએ. કારણ કે ખાનારને તીવ્ર દુઃખની વેદના લોગવવી પડે છે. આ આખતમાં જાણવા જેવી ખીના એ છે કે-એક કંબુસ માણસે વાસી અનાજ ખાધું. તેથી તેનું હૃદય ક્રાંત્યું. જેથી તે તરત મરીને ચંડાળનો દીકરો થયો. તથા થાવર નામના ચંડાળે અલક્ષ્ય ખાવાનો નિયમ લીધો હતો. એક વખત ઘણી ભૂખને લઈને તે નિયમ યાદ ન આવ્યો જેથી વાસી અનાજ અને બાવીસ ખેડારની છાશ ખાંને ખાતાં ખાતાં શૂલની પીડા લોગવીને મરણ પામ્યો. આ નિયમના પ્રભાવે (અને સાધર્મિક ભક્તિના પ્રભાવે) ચાર કોડ દ્રવ્યનો સ્વામી થયો. પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ ઘણી ભૂખને લઈ નિયમ ભૂલી ગયો. આટલો દોષ લગાડ્યો તેથી શૂલની વ્યાધિ લોગવીને મરવું પડ્યું. આમાંથી શ્રાવકે શીખા-મણ લેવી જોઈએ કે લીધેલા નિયમમાં ભૂલથી પણ દોષ લગાડવાથી રોગની પીડા લોગવવી પડે છે. માટે નિયમ પાળવા તરફ ખેદરકારી ન રાખવી. આ દૃષ્ટાંત ઉપદેશ પ્રાસાદના

ખીજા ભાગના ૮મા સ્તંભમાં ૧૧૬મા વ્યાખ્યાનમાં વિસ્તારથી જણાવ્યું છે. તેમજ વૈદક શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે- જે વાસી અનાજ ખાય તેને ધાધર, કરોળીયા અને ચામડીના ખીજા રોગો તથા વાયુનો પ્રકોપ થાય, જેથી તેને અનુસરતી વ્યાધિ થાય છે. ખાનારની બુદ્ધિનો નાશ થાય છે. એ પ્રમાણે ટૂંકામાં આવીસ અલક્ષ્ય જણાવવાના પ્રસંગે અત્રીશ અનંતકાયની પણ ખીના જણાવીને હવે વ્રત લેનારે આ ખાખનમાં નિયમ કરતી વખતે જ્યણા કેવી રીતે રાખવી તે જણાવવું જરૂરી હોવાથી તે કહીએ છીએ. ખરી રીતે શ્રાવકે ઉપરની ચીજો નજ ખાવી એમાં વિશેષ લાભ છે. પરંતુ મહારોગાદિ કારણે ખીજો ઉપાય ન હોય ત્યારે અનુભવી વૈદ્યની સલાહ હોય તો શરીર ઉપર ચોળવા વિગેરેની જ્યણા રાખવી. અન્નજીતાં ખવાય, અથવા અન્નજીયો માણસ આપે ત્યારે પૂછવાનું ભૂલી જવાથી ખવાય ત્યારે જ્યણા. તેમજ કુટુંબાદિને માટે અશક્ય પરિહાર હોવાથી તેવી ખાસ જરૂર જણાય તો જ્યણા રખાય.

॥ ટૂંકામાં ચાર પ્રકારના આહારની ખીના વિગેરે

આ પ્રમાણે જાણવું ॥

૧-અશન-આમાં પાંચમા અણુવ્રતના પ્રસંગે નિયમમાં રાખેલું અનાજ, અને તેની બનેલી ચીજો (પકવાન વિગેરે) લેવાય. શ્રાવકે અહીં એવી વિચારણા કરવી કે હું દરરોજ ચૌદ નિયમ ધારતી વખતે જે પ્રમાણે અશનનો નિયમ લઉં તે પ્રમાણે વાપરું.

૨-પાન-આમાં નદી વિગેરે જલાશયનું પાણી, ફલ વિગેરેમાંથી કાઢેલો રસ, તેલ, દૂધ વિગેરે પીવા લાયક પ્રવાહી પદાર્થો, તેવા પદાર્થોથી બનેલી તથા મિશ્ર થયેલી ચીજો વિગેરે લેવાય. શ્રાવકે ધારી લેવું કે હું ચૌદ નિયમ ધારતી વખતે ધારેલા નિયમ પ્રમાણે, પાન આહારને વાપરું. (ઉપ-યોગમાં લઉં)

૩-આદિમ-આમાં સેકેલા ધાણી વિગેરે તથા ફલ વિગેરે ગણાય. આ બાબત શ્રાવકે વિચાર કરી લેવો કે ચૌદ નિયમ ધારતી વેલાએ ધાર્યા મુજબ આદિમ વાપરું.

૪-સ્વાદિમ-આમાં તંબોલ, સૂંઠ, મરી વિગેરે ગણાય. પહેલાં પાંચમા અણુવ્રતના પ્રસંગે ધરિમ ધનમાં ગણાવ્યા મુજબની ચીજોમાંથી દરરોજ ચૌદ નિયમ ધારતી વેલાએ ધાર્યા મુજબ સ્વાદિમ પદાર્થો ઉપયોગમાં લઉં. તેમાં દ્રવ્યનું માપ ધારતી વખતે તેમાં અણાહારી પદાર્થો ગણી લેવા.

॥ ચૌદ નિયમ ધારવાનો સરલ રસ્તો ॥

૧-સચિત્ત. શ્રાવક અચિત્ત પદાર્થોથી પોતાનો નિર્વાહ કરે. તેમ ન બને તો આખા દિવસમાં આટલી (૧૦, ૧૨ વિગેરે) સંખ્યામાં કે અમુક (૧, ૨ શેર વિગેરે) પ્રમાણમાં સચિત્ત પદાર્થો ઉપયોગમાં લઉં, તેથી વધારે નહિ, એવો નિયમ કરવાનો અભ્યાસ પાડીને પછી 'દેસાવગાસિયં' ના પચ્ચબાણુ લેવાની પદ્ધતિ શરૂ કરવી. કઈ વસ્તુ કેટલો ટાઇમ ગયા બાદ અચિત્ત થાય? વિગેરે સ્પષ્ટ ખુલાસો શ્રાવકે ગુરુ-ગમથી જાણવા જેવો છે, તો પણ ટૂંકામાં જરૂરી ખીના આ પ્રમાણે જાણવી:--

૧-જેમાં જીવ હોય તે સચિત્ત કહેવાય. ૧ સ્વકાય શસ્ત્ર (જેમ ખારાં પાણીમાં મીઠું પાણી લળવાથી પાણીના જીવોનો વિનાશ થાય. તે સ્વકાય શસ્ત્ર કહેવાય, તેમ પૃથ્વીકાયાદિમાં પણ સમજવું તે) ૨ પરકાય શસ્ત્ર એટલે જેમ અગ્નિ પૃથ્વી-કાયાદિ જીવોને બાળે તે પરકાય શસ્ત્રથી વિનાશ થયો કહેવાય. ૩ ઉભયકાયશસ્ત્ર એટલે જ્યારે જળ અને અગ્નિ ભળે, અથવા કાચી માટી અને પાણી લળતાં બંનેનો વિનાશ થાય તે ઉભય-કાય શસ્ત્ર. એમ ત્રણ શસ્ત્રોમાં કોઈ પણ શસ્ત્રના સંબંધ વિગેરેથી સચિત્ત પદાર્થ અચિત્ત થાય છે.

ચાલ્યા વગરનો લોટ શ્રાવણ અને ભાદરવામાં પાંચ દિવસ સુધી મિશ્ર ગણાય. એટલે સચિત્ત કે અચિત્ત એમ એમાંથી એક રીતે નક્કી ન કહેવાય. ત્યારપછી અચિત્ત થાય. એમ આગળ પણ જે મિશ્રપણાનો કાલ કહે તેટલો ટાઈમ વીત્યા બાદ લોટ અચિત્ત એમ સમજવું. તથા આસો અને કાર્ત્તિક માસમાં ૪ દિવસ સુધી, માગસર અને પોષમાં ત્રણ દિવસ સુધી, માહ અને ફાગણમાં પાંચ ખેડાર સુધી, ચૈતર વૈશાખમાં ચાર ખેડાર સુધી, જેઠ અષાઢમાં ત્રણ ખેડાર સુધી ચાલ્યા વિનાનો લોટ મિશ્ર ગણાય. ચાળેલો લોટ એક મુહૂર્ત (એટલે ૨૪ મિનીટની એક ઘડી થાય, એવી બે ઘડી) વીત્યા બાદ અચિત્ત થાય. આવું અચિત્તપણું કેટલા ટાઈમ સુધી રહે? એટલે તે લોટ અચિત્ત થયા બાદ કેટલો ટાઈમ જાય ત્યારે બગડે, એ બીના ગુરૂગમથી જાણવી. વ્યવહાર એ છે કે જ્યાં સુધી વર્ણાદિ બદલાય નહિ, અથવા ઇચળ વિગેરે જીવાત ન પડે, ત્યાં સુધી તે લોટ કાળજીથી ઉપયોગમાં લઈ શકાય.

૨. કાર્યું (ત્રણ ઉકાળા વિનાનું) પાણી સચિત્ત ગણાય. ત્રણ ઉકાળા આવેલું પાણી અચિત્ત કહેવાય. (૧) ઉકાળો એટલે શું? (૨) બે ઉકાળા આવે ત્યાં સુધી પાણી કેવું કહેવાય? (૩) દરેક ઋતુમાં ઉકાળેલા પાણીનો ટાઈમ કેટલો હોય? (૪) કઈ રીતે પાણી ઠારવું? અને (૫) તેમાં કાળજી કેવી રાખવી? વિગેરે બીના શ્રી શ્રાવક ધર્મબ્રહ્મચરિકામાં વિસ્તારથી જણાવી છે. એાછામાં એાછા ત્રણ ઉકાળાવાળું પાણી પીવામાં ઘણી જાતના ફાયદાઓ રહેલા છે. તે આ પ્રમાણે—(૧) સંયમી જીવન ટકે. (૨) ઝેરી તાવ ટળે, નવો તાવ વિગેરે વ્યાધિ થાય નહિ. (૩) પ્રભુની આજ્ઞા પળાય. (૪) દયાગુણ વધે, ત્રણ ઉકાળા કરતાં વધારે (અડધું) બળેલું પાણી પીનારનો સંનિપાતાદિ વ્યાધિ નાશ પામે છે. આ બીના ધ્યાનમાં લઈને સમજી શ્રાવકે અને ત્યાં સુધી ઉકાળેલું પાણી પીવાની પદ્ધતિ ચાલુ રાખવી વ્યાજબી છે. તેમ ન અને તો પર્વાદિના ઉત્તમ દિવસોમાં તેવું પાણી જરૂર વાપરવું. જ્યારે કાળ વધારે રૂક્ષ હોય ત્યારે ઉકાળેલું પાણી વધારે વખત અચિત્ત રહે. આજ મુદ્દાથી ઉનાળામાં તેનો કાળ પાંચ પહોર કહ્યો છે. અને શિયાળાનો કાળ એ તેના જેવો રૂક્ષ નથી એટલે (એાછી રૂક્ષતાવાળો) સ્નિગ્ધ કાલ છે. માટે શિયાળામાં ઉકાળેલા પાણીનો કાળ ૪ પહોરનો કહ્યો. એામાસામાં કાળની રૂક્ષતા એાછી અને સ્નિગ્ધતા વધારે હોય છે, માટે પાણીનો કાલ ૩ પહોરનો કહ્યો. ઉપર જણાવેલો ટાઈમ પૂરો થયા પહેલાં તેમાં ચૂનો નાંખ્યો હોય, તો તે નાંખવાના ટાઈમથી ૨૪ પહોર એટલે ૭૨ કલાક સુધી તે

ચુનાવાળું પાણી સચિત્ત થતું નથી. આવું પાણી ઉપધાનાદિ ક્રિયાવાળા શ્રાવકોને રાતે વાપરવામાં કામ આવે છે. આ પ્રસંગે યાદ રાખવું કે સાંજે શ્રાવકો પૌષધાદિ ક્રિયામાં ન હોય તો પણ તેઓએ પ્રતિક્રમણની શરૂઆત કર્યા પહેલાં ચુનાવાળું પાણી, કાંબલી, દંડાસણ પાસે રાખવું જોઈએ, જેથી મોટું પ્રતિક્રમણ હોય તેમાં પેશાબ વિગેરેની બાધા ટાળવાની જરૂર જણાય, તો ઉપર જણાવેલા હાથ ધોવા વિગેરેમાં પાણી વિગેરે કામ આવે. બીનસમજણને લઈને કેટલાએક જીવો માથે કટાસણું નાંખીને માત્ર વિગેરે કરવા માટે જાય છે. પણ તેમ થાય નહિ. કારણ કે અગાસમાં લઈ ગયેલું કટાસણું ૪૮ મિનીટ પછી બેસવાના કામમાં લઈ શકાય. તે પહેલાં તેની ઉપર બેસાય નહિ. બેસે તો જીવહિંસાનો દોષ લાગે. માટે તેમ કરવું નહિ. પ્રવચન સારોદ્ધારના ૧૩૬ માં દ્વારમાં આ બીના વિસ્તારથી કહી છે. અગ્નિ વિગેરે શસ્ત્રના સંબંધથી જે પાણી અચિત્ત થયું હોય તેજ વપરાય, પણ સ્વભાવે અચિત્ત થયું હોય તે ન વપરાય. આ બાબતનો સ્પષ્ટ નિર્ણય છદ્મસ્થ જીવો નજ કરી શકે અને ઉપર જણાવેલા વ્યવહારને વિશિષ્ટ જ્ઞાની (કેવલજ્ઞાની વિગેરે) પુરૂષો પણ પાળે છે. તેમાં મુદ્દો એ છે કે કેઈ પણ ઉપાયે વિશુદ્ધ વ્યવહારમાર્ગ જળવાય. જુઓ આ બાબતમાં પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવના શિષ્યોનું એક નાનકડું દષ્ટાંત. તે એ કે-વિહારના પ્રસંગે રસ્તામાં પ્રભુએ જ્ઞાનથી એક અચિત્ત પાણીથી ભરેલું સરોવર, અચિત્ત સ્થાંડિલ (જગ્યા) અને અચિત્ત તલનું ભરેલું ગાડું જાણ્યું, છતાં શ્રુત જ્ઞાનનો વ્યવહાર જળવવાની ખાતર પ્રભુએ તરસ્યા થયેલા ચેલાઓને તે અચિત્ત સરોવરનું

પાણી પીવાની આજ્ઞા આપી નહિ, અને સ્વાભાવિક અચિત્ત ભૂમિમાં સ્થંડિલ જવાની તથા ભૂખ્યા થયેલા ચેલાઓને તલ વાપરવાની આજ્ઞા આપીજ નહિ. આમાંથી પ્રભુદેવ આપણને એમ સમજાવે છે કે અમે સર્વજ્ઞ છતાં વ્યવહાર માર્ગને મજબૂતપણે જાળવીએ છીએ, તો પછી છદ્મસ્થ જીવોએ તો તે તરફ વધારે લક્ષ્ય દેવુંજ જોઈએ એમાં નવાઈ શી? વળી એ વાત પણ નજ ભૂલવી કે સૂકી-અચિત્ત ગળોની ઉપર પાણી પડે તો સચિત્ત પણ થઈ જાય છે. પ્રભુ શ્રી મહાવીરના આનંદ વિગેરે મહા શ્રાવકોની માફક સચિત્તા-દિનો નિર્ણય કરીને જે ચીજો વાપરવાની હોય, તેના નામ લઈને નિયમ લેવો. આમાં મુદ્દો એ છે કે-નિયમમાં આવેલા સચિત્ત પદાર્થો સિવાયના સચિત્ત પરિભોગના ત્યાગનું સાફ ફલ મલે. કેટલાએક પુણ્યશાલી જીવો, અંબડ પરિત્રાજકના શિષ્યોની બીના યાદ કરીને સર્વ સચિત્તનો પણ ત્યાગ કરે છે. તે શિષ્યોએ પ્રભુ શ્રી મહાવીરની પાસે શ્રાવકના વ્રતો લેતી વેળાએ આવો નિયમ કર્યો હતો કે, ‘સચિત્ત અને અદત્ત (માલીકે નહિ હીધેલા) પદાર્થો ન વાપરવા.’ તે પ્રમાણે નિયમ પાળતાં પાળતાં એક વખત તેમને ઘણી તરસ લાગી. આવા વિકટ પ્રસંગે પણ પોતે હીધેલો નિયમ પાળ્યો. તેથી પાંચમા બ્રહ્મદેવ લોકમાં ઈંદ્રના જેવા મહર્ષિ કે દેવ થયા.

આમાંથી ઓધ એ લેવાનો કે સચિત્ત ત્યાગના નિયમમાં દૃઢ રહેવું. તેમજ નિર્દોષ, અચિત્ત, અને પરિમિત આહાર લઈને ધાર્મિક જીવન ટકાવવું. અને તેમ કરે તોજ ગુણવંત શ્રાવક કહેવાય. આવા નિયમ ધારવાથી દિવસ સફલ ગણાય.

૨-ઘઉં, બાજરો વિગેરે શરૂઆતમાં સચિત્ત હોય તે

અમુક ટાઈમે અચિત્ત થાય. આ બીના શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ વિગેરેમાં સ્પષ્ટ જણાવી છે. ચણા વિગેરેની દાળ અચિત્ત ગણાય, તેથી તેનો લોટ પણ અચિત્ત જાણવો.

૩-ગરમ રેતીમાં ભુંજેલા ચણા ધાણી વિગેરે અચિત્ત ગણાય છે.

૪-સેકેલી વરિયાળી અચિત્તમાં ગણવી. પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે પકાવેલું મીઠું અચિત્ત કહેવાય. લોઢી વિગેરેમાં મીઠું સેકેલું અચિત્ત ન કહેવાય.

૫-સફેદ સૈંધવ અચિત્ત છે, અને સૈંધવ સચિત્ત ગણુ ય.

૬-બરફ, કરા, લીલું દાતણ, નાગરવેલ અને લીંબડાના તથા તુલસીના લીલા પાન વિગેરે સચિત્ત જાણવા. કઢીને ઉકાળવામાં નાખેલ હોય, અથવા ઘીને ઉકાળતાં નાગરવેલના પાન નાંખ્યા હોય, તે અચિત્ત ગણાય.

૭-કલકત્તાદિ તરફ બીવાળા કેળાં થાય છે. તે સચિત્તના નિયમવાળાએ ન વાપરવા ઠીક છે. છાલ ઉતાર્યા પછી સોનેરી કેળા વિગેરે અચિત્ત ગણાય. તથા કાચી કાકડી સચિત્ત અને તેનું શાક અચિત્ત ગણાય. બી વિનાની પાકેલી સકરટેટીના ચીરીયા અને કેરીનો રસ ગોટલી કાઢ્યા પછીથી બેઘડી બાદ અચિત્ત ગણાય.

૮-શ્રીફળને ફેાડ્યા બાદ અલગ કરેલું ટોપડું અને પાણી બે ઘડી પછી અચિત્ત ગણાય. અને ઠળીયો કાઢ્યા બાદ ખજૂર, બે ઘડી વીત્યા બાદ અચિત્ત ગણાય.

૯-બહું દૂર દેશથી (સો યોજન છેટેથી) આવેલી બદામ

અચિત્ત ગણાય. તેનાં મીઠા કાઠયા પછીથી એ ઘડી વીતે ત્યારે ઉપયોગમાં (વપરાશમાં) લેવાય.

૧૦-પિસ્તા, જાયફળ વિગેરે છોડા ઉતાર્યા પછીથી એ ઘડી વીત્યા બાદ વપરાય.

૧૧-બી(જ)વાળી દ્રાક્ષ, બી કાઠયા પછીથી એ ઘડી વીત્યા બાદ વપરાય, અને બી વિનાની દ્રાક્ષ અચિત્ત ગણાય છે.

૧૨-જરદાણુમાંથી ઠળીયો કાઠયા પછી એ ઘડી જાય ત્યારે વપરાય, અને તે ઠળીયાની બદામ વાપરવામાં પણ છોડા ઉતાર્યા પછી એ ઘડી જાય ત્યારે ખવાય.

૧૩-ઝાડની ઉપરથી તાજે ગુંદર ઉતાર્યો હોય, તે એ ઘડી પછી અચિત્ત ગણાય.

૧૪-સૂકાં અંજીરમાં ઘણાં બી હોય છે. તે છુટાં પાડી શકાતાં નથી, તેથી સચિત્ત ત્યાગવાળાએ તેને અચિત્ત ન ગણવા જોઈએ.

વપરાશમાં આવતી મુખ્ય મુખ્ય ચીજોની બાબતમાં ઉપર ટુંકામાં જણાવ્યું. વિશેષ બીના ગુરૂગમથી જાણી લેવી.

આ બાબતમાં કેટલાએક નિયમ ધારનારા લખ્યજીવો, પોતાની પ્રવૃત્તિનો વિચાર કરીને સચિત્તનો સર્વથા અથવા અમુક અંશે ત્યાગ કરે અને જરૂરી કારણે સચિત્તને અચિત્ત કરીને વાપરવાની જયણા રાખે છે. અને ખાસ રોગાદિ કારણે બાહ્ય ઉપચારને અંગે ચોળવાની, હાથ વિગેરેની ઉપર બાંધવા વિગેરેની જરૂરીયાત જણાય તો જયણા રાખે.

૨-દ્રવ્ય-સચિત્ત પદાર્થો અને વિગઢના પદાર્થો સિવાય

જે મોંઠામાં નખાય, તે અહીં દ્રવ્ય તરીકે ગણવું. આ દ્રવ્યના મુખ્ય નામ આ પ્રમાણે જાણવા. લાડવા, લાપસી, ખીચડી, રોટલા, રોટલી, નિવીયાતા, ચુરમું વિગેરે. આમાં એ ખીના ધ્યાન બહાર ન રહેવી જોઈએ કે જે પદાર્થ બનાવતાં ચૂલાની ઉપર હોય, ત્યારે તેમાં ઘણી ચીજો ભલે પડી હોય, પણ તૈયાર થયા પછી જે નામથી કહેવાય, તે નામે એકજ દ્રવ્ય ગણવું. ચૂલેથી ઉતાર્યા બાદ જેટલી ચીજો તેમાં ભેળવાય, તે જુદા જુદા દ્રવ્ય ગણાય. એમ એક ધાન્યની ઘણી ચીજો બનાવી હોય, પણ તે જો જુદા નામથી ઓળખાતી હોય તો જુદા જુદા દ્રવ્ય ગણવા. કાયમની ટેવ હોવાથી રૂપાની સળી આંગળી વિગેરે સ્વભાવે મોંઠામાં નખાય, તે દ્રવ્યમાં ન ગણાય. અહીં શ્રાવકે જાવજીવના નિયમને અંગે 'હંમેશાં મારે આટલા (૨૦-૨૫ વિગેરે) દ્રવ્યો વાપરવા.' એમ નિયમ કરવો અને દશમા વ્રતના અવસરે હંમેશને માટે તેમાંથી ઘટાડો કરી ખપ પૂરતો સચિત્ત અને દ્રવ્યાદિનો અલગ અલગ નિયમ કરવો.

૩-વિગઈ-દૂધ, દહીં, ઘી, તેલ, ગોળ અને કઠાઈ વિગેરેમાં ઘી અથવા તેલ નાંખીને તળીને બનાવે તેવા પકવાણ વિગેરે કઠાવિગઈ. એમ ખાવા જેવી વિગઈના છ ભેદ છે. અને તે દરેકના નિવીયાતાનાં પાંચ પાંચ પ્રકાર છે. તે પ્રત્યાખ્યાન ભાષ્યથી જાણવા. આમાંથી દરરોજ વાપરવાને અંગે જરૂરી વિગઈ છુટી રાખીને બાકીની વિગઈનો ત્યાગ કરવો. યાદ રાખવું જોઈએ કે જેણે કાચા ગોળનો ત્યાગ કર્યો હોય, તેનાથી તે દિવસે બનાવેલી ગોળની સુખડી

આદિમા નાંખેલો ગોળ કાચો ગણાય છે. અલક્ષ્ય વિગઈનો તો શ્રાવકને ત્યાગજ હોય છે. કુક્ટ જરૂર જણાય તો બાહ્ય ઉપચાર માટે દાડની જ્યણા રાખે. વિલાયતી દવામાં તેનો અંશ આવે, માટે નજ વાપરવી. અબાણુતાં તેમ થાય તેની જ્યણા.

૪-ઉપાનહ-આ શબ્દથી જોડા, ખુટ, ચંપલ, સપાટ, મોજ, લાકડાની પાટુકા વિગેરે લેવાય. આમાં લાકડાની પાવડી ખેરીને ચાલતાં જીવહિંસા ઘણી થાય, તેથી તે ન વાપરવી; અહીં શ્રાવકે 'હું દરરોજ જરૂરી આટલી (૨-૫) જોડ વાપરું, તેથી વધારે નહિ' એવો નિયમ કરવો. નવા જોડા ખરીદ કરતાં તે બંધખેસ્તા આવે છે કે નહિ? તે જાણવા ખેરી જોવાય તેની જ્યણા.

૫-તંબોલ-આમાં પાન, સોપારી. કાચો, ઇલાયચી, તજ, લવીંગ, જયફળ, જીવંત્રી, કેસર, પીપરીમૂળ, સુરણુ વિગેરે સ્વાદિષ્ટ ચીજો ગણાય. આને અંગે દર મહિને અમુક (૨-૫ શેર) પ્રમાણુ સુધી વાપરું આવેો નિયમ કરાય. નાગર-વેલના પાન અને સોપારી નજ વાપરવી જોઈએ, કારણુ કે નાગરવેલના પાનને ભીંજવીને રાખે છે, તેમાં લીલકૂલ, કુંથવા વિગેરે જીવો ઉપજે. ખાતાં વિરાધના એટલે હિંસાનું પાપ લાગે અને સોપારી એ રોગનુ ધર છે. વિદ્યાર્થી જીવનને બગાડે છે, અભ્યાસમાં ખુદ્ધિ ઘટાડે, ને સ્વર બગાડે. આ બાબત એક ફૂહો યાદ રાખવા જોવો છે. તે આ પ્રમાણુ-

હિંગ મરચુ ને આંબલી, સોપારી ને તેલ;

જો સૂરનો ખપ હોય તો, પાંચે વસ્તુ મેલ.

(છોડ ત્યાગ કર) ૧.

આથી રાતે ખાવા નહિ. અને જરૂરી કારણે દિવસે સારી રીતે સાફ કરીને ખવાય. શ્રાવકે યાદ રાખવું કે પ્રત્યેક સચિત્ત પદાર્થમાં શરીર દીઠ એક જીવ હોય છે, પણ ફૂલ વિગેરેમાં અસંખ્યાતા જીવોની પણ વિરાધના સંભવે છે. આ ખાખત જીવો સાક્ષિપાઠ (પૂરાવો) :—

શ્રી આચારાંચ સૂત્રમાં ખેલા અધ્યયનના ખીજા ઉદ્દેશાની ટીકામાં કહ્યું છે કે—જ્યાં એક પર્યાપ્તો જીવ હોય, ત્યાં (તેની નિશ્રાએ) અસંખ્યાતા અપર્યાપ્તા જીવો હોય. એમ બાદર એકેન્દ્રિયમાં સમજવું. તથા જ્યાં એક અપર્યાપ્તો જીવ હોય, ત્યાં અસંખ્યાતા પર્યાપ્તા જીવો હોય, એમ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયમાં સમજવું. આ ખીના શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં પણ જણાવી છે. તે આ પ્રમાણે:—વનસ્પતિમાં જ્યાં એક બાદર પર્યાપ્તો જીવ હોય, ત્યાં તેની નિશ્રાએ પ્રત્યેક વનસ્પતિમાં અપર્યાપ્તા જીવો સંખ્યાતા કે અસંખ્યાતા હોય. સાધારણ વનસ્પતિમાં તો જરૂર અનંતા જીવો ઉપજે છે. આ ઉપરથી સમજી લેવું કે નાગરવેલના એક પાન વિગેરે ખાતાં અસંખ્ય જીવો હજીયા છે અને ત્યાં જો લીલ ફૂલ હોય, તો અનંતા જીવો હજીયા. એમ સમજીને તે નજ ખાવા જોઈએ.

૬ વસ્ત્ર—આ શબ્દથી પંચાંગ વેશ એટલે ખેરવાના એાઢવાના લૂગડાં સમજવાં. ‘દરરોજ અમુક (૨૦-૩૦ વિગેરે જોઈતી) સંખ્યામાં વાપરૂં’ આવો નિયમ કરવો. રાતે ખેરવાના વસ્ત્ર વિગેરે ન પણ ગણાય.

૭ કુસુમ—આ શબ્દથી ફૂલ વિગેરે સુંઘવામાં તથા માથે અને ગળે ખેરાય એવા શ્રાવકે ‘દરરોજ અમુક (૨-૫

શેર) પ્રમાણુ સુધી વાપરૂં' આવો નિયમ કરવો. કદાચ આનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો હોય, તો પણ દેવપૂજાદિ ધાર્મિક કાર્યોમાં ફૂલ વિગેરે વપરાય. લગનાદિ વ્યવહાર પ્રસંગે માળા ગોટા છડી વિગેરે વપરાય, તે બાબત ઉપરના પ્રમાણુમાં લેવાય અથવા જયણા રખાય.

૮ વાહન—આ શબ્દથી (૧) તરતા (હોડિયા વિગેરે) (૨) ફરતા (ગાડી-રથ-પાલખી વિગેરે) (૩) ચરતા (બળદ-પોઠીયા-ઘોડા વિગેરે) એમ ત્રણ પ્રકારના વાહન લેવા. આમાં રોજને માટે 'આટલા (૫-૧૦ વિગેરે) વાહન વાપરૂં' આવો નિયમ કરવો.

૯ શયન—આ શબ્દથી ગાદી, તકીયા, ખાટલા, પલંગ વિગેરે લેવા. તેમાં શ્રાવકે 'દરરોજ આટલા (જરૂરી ૫-૧૦ વિગેરે) વાપરૂં' એમ નિયમ કરવો. અહીં ધંધાને અંગે ખીજના ગાદી વિગેરે વપરાય, તેની જયણા. કુટુંબ સાથે પોતે ખીજને ઘેર મેમાન તરીકે કે સગાઈને લઈને જાય, અથવા મુસાફરીમાં ખીજે ગામ જાય, તો ત્યાં ગાદી વિગેરે વપરાય તેની જયણા.

૧૦ વિલેપન—આ શબ્દથી પોતાના શરીરે વાપરવા માટે કેસર, ચંદન, બરાસ, અત્તર વિગેરે તથા મીઠું, હળદર, અળસી વિગેરે લેપની ચીજો લેવાય. શ્રાવકે 'દરરોજ જરૂરી આ પદાર્થો આટલા (શેર ૧-૨ વિગેરે) પ્રમાણુમાં વાપરૂં' એમ નિયમ કરવો. આમાં રોગાદિ ખાસ કારણે બરફ ઘસાવવો, કાચી માટી માથે વિગેરે અંગે બાંધવી વિગેરે જરૂરી જયણા રખાય. આનો

સર્વથા નિયમ કર્યો હોય, તે છતાં પ્રભુ પૂજાદિકમાં કપાળે તિલક કરાય, હાથ ધૂપવા, હાથે કંકણ કરવા વિગેરે ઘર્ષ શકે.

૧૧ બ્રહ્મચર્ય—અહીં ચોથું વ્રત લેતી વેલાએ કરેલા નિયમ મુજબ વર્તવું. સ્વદારા સંતોષ વ્રતવાળા જીવોએ પણ વિવેક કરી લેવો.

૧૨ દ્વિશિપરિમાણુ—છઠ્ઠા વ્રતમાં યાવજીવનની મર્યાદા બાંધીને જે પ્રમાણે નક્કી કર્યું છે તેમાંથી ઘટાડીને દરરોજ અનુકૂલતા પ્રમાણે નિયમ કરવો.

૧૩ સ્નાન—અહીં તેલ વિગેરે ચોળી આખા શરીરે સ્નાન કરવું (નહાવું) તે ગણવું. દરરોજ આટલી વખત (જરૂરીયાત પ્રમાણે એક બે વાર વિગેરે) નહાવું. એનો નિયમ કરવો. લોકાચાર, અશુચિ, આલડસેટ, સગાંસંબંધીનું મરણ, માંદગી વિગેરે ખાસ કારણે નિયમ ઉપરાંત નહવાય તેની જયણા.

૧૪ ભાતપાણી—આમાં બેઠે ભાણે જે ખવાય અને પીવાય તે ગણાય. ભાત શબ્દથી રાંધેલું અનાજ, સુખડી વિગેરે સમજવું, અને પાણી શબ્દથી પીવાની પ્રવાહી ચીજો લેવી. હું દરરોજ અમુક (૩-૪ શેર વિગેરે) વજન પ્રમાણુ ભાતપાણી વાપરું. ખંનેનું ભેગું વજન નક્કી કરીને નિયમ કરાય. ફલ પપૈયું સકરટેટી વાપરવાને અંગે ઉપર ધારેલા વજનમાં વધારો કરવો ભેદએ.

શ્રાવકે પૃથ્વીકાય વિગેરે પાંચ સ્થાવરાદિના આરંભાદિને અંગે નીચે જણાવ્યા મુજબ નિયમ કરવો ભેદએ.

૧ પૃથ્વીકાય—હિંગલોક, હડતાલ, પારો, સોનું વિગેરે સાત ધાતુ, ચુનો વિગેરે પૃથ્વીકાય કહેવાય. શ્રાવકે પોતાને

વાપરવાના અંગે કાચી માટી વિગેરેની જરૂર જણાય તો (આજે અમુક વજન (૨-૩ શેર વિગેરે) પ્રમાણ પૃથ્વીકાય વાપરૂં' એમ નિયમ કરવો. અને ત્યાં સુધી પાકું મીઠું (બલમન) વાપરવું, ખાસ કારણ વિના કાચી માટીનો ઉપયોગ કરવો નહિ. આમાં ઘર વિગેરે તથા જમણવાર વિગેરેના નિમિત્ત ધાર્યા કરતાં વધારે પ્રમાણમાં પૃથ્વીકાય વપરાય તેની જ્યણા

૨ અપકાય (કાચું પાણી)—આમાં શ્રાવકે આવો નિયમ કરવો કે—'હું નહાવા, ઘોવા, વાપરવાને અંગે આટલા (૪-૫ મણુ વિગેરે) વજન પ્રમાણ, અને પીવામાં અમુક (૦૧-૧ મણુ વિગેરે) વજન પ્રમાણે વાપરૂં.'"

ઘર વિગેરે ચણાવવા, જમણવાર, રોગાદિ પ્રસંગે વધુ ખરક વિગેરે મૂકાય તથા ઘસાય, તેની જ્યણા.

૩ તેલકાય (અગ્નિ)—આમાં આવો નિયમ કરાય કે—'હું દરરોજ (આજે) મારા તથા ખીજના ઘરના કુલ આટલા (૨-૫-૧૦ વિગેરે) ચૂલા વિગેરેની રાંધેલી ચીજો વાપરૂં.' આમાં પ્રાઈમસ, દીવા, દીવાસળીઓ, કાકડા, છોડીયા વિગેરે કારણે સળગાવવા પડે તથા ઓલવવા પડે, તેની જ્યણા રખાય. વળી મારા ઘેર કે ખીજના ઘેર અથવા રસ્તાના ઇલેક્ટ્રીક વિગેરેના દીવા અને જ્ઞાનસો વિગેરેના દીવા ઉપયોગમાં લેવાની જ્યણા. પરંતુ પોતાના ઘર વિગેરેમાં આટલા (૫-૧૦ વિગેરે) દીવા વાપરવા એમ નિયમ કરાય.

૪ વાઉકાય—આમાં જમીન અદ્ધર હોય તેવા હિંચકાની ઉપર ખેસવું, ખીજને હીંચકો નાખવો, પંખો લઈ પોતાના હાથે પવન નાંખવો (ખાવો), વિગેરે સમજવું. આમાં જે ખીન-

જરૂરી લાગે, તેનો નિયમ કરવો. કારણે ખીબના હાથે પંખાથી પવન નખાવાય, અથવા પોતે હાથે પંખાથી પવન નાંખે, તેની જયણા. ઇલેક્ટ્રીકના પંખાને અંગે જરૂરીઆત જણાય તો જયણા રાખે. ભુંગળી વિગેરે વાપરવી અથવા કપડા વિગેરેથી પવન નાંખવો, સૂપડાથી ઝાટકવું વિગેરે બાબતમાં જરૂરીયાતનો વિચાર કરી નિયમ કરાય, અથવા જયણા રખાય. ખજૂરીની સાવરણી વાપરવાથી જીવહયા જળવાય નહિ, માટે તે ન વાપરવી. સુવાળી સાવરણી વાપરવામાં જીવહયા જળવાય છે, તેથી તે વપરાય. તેની તથા પીંછી, પુંજણી, ઢંડાસન આદિની જયણા. જતાં આવતાં હરતાં ફરતાં હલાવતાં કુંકતા જે પવન આવે તથા કારણે કુંકવું પડે, તેની જયણા.

૫ વનસ્પતિકાય—આમાં શાક, ભાજી, ફલ વિગેરે આવે ‘આજે અમુક (૨-૫ શેર વિગેરે) વજન પ્રમાણ લીલોતરી વાપરું’ વિગેરે પ્રકારે નિયમ કરાય. આમાં ખીનજરૂરી ચીજોનો નિયમ કરતાં ત્યાગ કરવો. અને જેની જરૂરીયાત પડે, તેનું પ્રમાણ કરવું એ સુદ્દો છે. ખાસ રોગાદિ કારણે ધાર્યા કરતાં અધિક વપરાય, શરીર ઉપર પાંદડાં વિગેરે બાંધવામાં આવે, તેની જયણા. ઘર કાર્યને માટે તથા સગાં વિગેરેમાંથી કોઈ મંગાવે તે લાવી દેવાની જયણા.

૬ ત્રસકાય—ખેડેલા આજીવ્રતમાં આ ખીના જણાવી છે. આ કરેલા નિયમાદિમાં ધર્મર્થિ જયણા સમજવી. કારણ કે જીવહયા નિમિત્તે આરંભાદિ ઓછા કરવા માટે આ નિયમો કરવામાં આવે છે. ધર્મક્રિયા એ આરંભાદિમાં નજ ગણાય.

અસિ—આમાં છત્રી-લાકડી-પાવડા-કોદાળી-કોશ-ચપ્પુ

છરી-કાતર-સૂડી-સોયા સોયા વિગેરે લેવાય 'જરૂરી આટલા (૫-૧૦ વિગેરે) વાપરૂં' એમ નિયમ કરવો. અહીં ટાંકણી કલીપ કાગળ ભરાવવાના સોયા વિગેરે ખાસ જરૂરી ચીજો વાપરવાની જ્યણુ રખાય.

મણિ—આમાં લખવાના સાધનો ગણાય. તે પેન્સીલ, હોલ્ડર, પેન, ખડીયો, લેખણુ વિગેરે સમજવા. 'આજે આટલા (૫-૧૦ વિગેરે) વાપરૂં' એમ નિયમ કરવો. કાગળ, ક્યાર્ડ, કવર આદિની જ્યણુ રાખવી હોય તો રખાય.

કૃષિ—આમાં હુણ વિગેરે ખેતીના સાધનો, ખેતર ખેડાવવું વિગેરે સમજવું. વિચાર કરીને જેની ખીનજરૂરી હોય, તેનો નિયમ કરવો. કારણે જ્યણુ રખાય. એટલે ખાડા ભોંયરાં નીક વિગેરે ખોદવું-ખોદાવવું, તેની જ્યણુ. પોતે જાતે વાપરવાના અંગે આ ઉપર કરેલો નિયમ સમજવો. નવા ઘર વિગેરે ચણાવવાના, સાફ કરાવવાના, રંગાવવાના પ્રસંગે, કારીગર-મજૂર રખાય, તથા ઘરમાં કંઈ વપરાય, તેની જ્યણુ જરૂરીયાત લાગે તો રાખે.

એ પ્રમાણે ભોગની અપેક્ષાએ સાતમું વ્રત કઈ રીતે લેવું ? આ ખીના જણાવી દીધી.

હવે કર્મ (વ્યાપારાદિ)ની અપેક્ષાએ સાતમા વ્રતને લેવાનું વર્ણન ચાલે છે. તેમાં પંદર કર્માદાનની વાત આ પ્રમાણે જાણવી.

જે ચીકણાં કર્મખંધનું કારણ હોય, તે કર્માદાન કહેવાય. તેવા પંદર કર્માદાન છે. તેમાં—

૧ અંગાર કર્મ—એટલે લાકડાં ખાળીને નવા અંગારા

પાડવાનો, અને ચુના-ઈંટ અને નળીયાની લક્ટી કરાવવાનો કુંભાર, કંસારા, કલાલ, બંગડી બનાવનાર લુહાર, સોની, ભાડભુંબ વિગેરેનો ધંધો એ અંગાર કર્મ કહેવાય. આમાં અગ્નિ સમારંભ વધારે પ્રમાણમાં થાય છે. અને અગ્નિ એ દશધારૂ (દશે દિશાના નજીકના જીવોને બાળનારૂં દશધારવાળું) ખડૂં કહ્યું છે. એટલે તે ઘણું જીવોને બાળે છે. આવા ધંધામાં છએ જીવનિકાયનો વધવધારે થાય. માટે આવો ધંધો શ્રાવકે ન કરવો. આમાં જ્યણુની ખીના ટુંકામાં આ પ્રમાણે બાળવી. (૧) ન છુટકે પોતાને માટે અગર કુટુંબાદિને માટે પંદરે કર્માદાનથી બનેલી ચીજ દેવી પડે, તથા દેવી પડે, અને વધારે હોય તો વેચવી પડે, તેની જ્યણુ.

(૨) ઘર વિગેરે ધોળાવવા તથા રંગાવવા વિગેરેના કારણે કળી ચુનાના ડબ્બા વિગેરે સામાન લાવવાની તથા તેનો વધારો હોય તો વેચવાની જ્યણુ. જે વિના ભરણુપોષણુ નજ આલી શકે તેમ લાગે, તેવા ધંધા સિવાયના તમામ ધંધાનો ત્યાગ કરવો. અને ચાલુ ધંધો તીવ્ર લોભવૃત્તિથી વધારે પ્રમાણમાં નજ કરવો, ઘટાડવાની કાળજી રાખવી. દ્યાળુ શ્રાવકો ખુશીથી તેમ કરી શકે. જે લુહાર વિગેરે વ્યાપારીઓની સાથે વિશેષ દેવડદેવડનો વ્યાવહારિક પ્રસંગ હોય, તે સિવાયના વ્યાપારીઓને હું આદેશ દઈને પોતાના કે બીજાના ઉપયોગ માટે કંઈ પણ ન કરાવું. આવા નિયમની અનુકૂલતા હોય તો તે કરવો.

૩ પોતાના અને પુત્રાદિના નિમિત્તે રસોઈ કરવાની તથા કરાવવાની જ્યણુ.

ધરકાર્યમાં રસોઈને અંગે—

કાઠી મણુ	સુધી	}	ઉપયોગ કરવો આમ કરવાની અનુકૂલતા હોય તો તેમ કરવામાં અટપ
કેલસા ”	”		
છોડીયા			

આરંભાદિ ઘણાં લાભો રહ્યા છે એમ સમજીને કરવું અથવા તે તરફ લક્ષ્ય રાખવું, કે જેથી લવિષ્યમાં તેવું કરી શકાય. ચુલા, સઘડી વિગેરે તેઉકાયમાં રાખવા. તેમાં મુદ્દો એ કે— છોડીયા વિગેરે સળગાવી ચુલા વિગેરે સળગાવવા, કુંકવા પડે. સ્વ પર નિમિત્તે આમાં જયણા.

૪ વાસણોને કલાઈ દેવરાવવામાં કલાઈ મણુ સુધી વાપરું.

૫ મીલ, જીન, પ્રેસ, ટ્રામ, ઇલેક્ટ્રીક, ઓઈલ, વીમા, રેલ્વે, પાવર, જ્યુટ વિગેરે મીલોના તથા જેંક વિગેરે શરના વ્યાપારની, તથા સરાફ વિગેરેને ત્યાં ખાતા, ડીપોઝીટ, કમીશન, દલાલી, ધીરધારના વ્યાપારની જરૂરીયાત પ્રમાણે જયણા રખાય.

૬ વસ્ત્ર વિગેરે રંગાવવામાં તથા ઘોવરાવવા વિગેરેમાં દર વર્ષે અથવા દર માસે ૩૦ (અમુક) સુધી ખરચ કરું.

૭ ઘરેણાં નિમિત્તે ધાતુ ગળાવવા વિગેરેમાં દર મહિને અથવા વર્ષે ૩૦ (અમુક) સુધી ખરચ કરું.

૮—પોતાના તથા પુત્રાદિના ઘર વિગેરે ચણાવવા વિગેરે કામમાં સામાન લાવવાની અને દેવાની જયણા. ચૂના વિગેરેની ભઠ્ઠી નજ કરાવવી.

૯—ઘરકાર્ય માટે, અનાજ વિગેરે સેકાવવાને અંગે મણુ (અમુક) સુધી સેકાવવાની જયણા.

૧૦—પોતાને માટે કે પુત્રાદિને માટે, કુંભારને ત્યાંથી જરૂરી ચીજો લાવવા, મંગાવવાની તથા સોની વિગેરેને ત્યાં સોના વિગેરેના દાગીના કરાવવા, તૈયાર લેવા, ઘાટ ઘડાવવા વિગેરેની જયણા.

૧૨—કંઠોઈ વિગેરેને ત્યાં, દર મહિને કે વર્ષે મણુ (અમુક) સુધી પકવાન્ન વિગેરે જરૂરી કરાવવાની જયણા.

૧૩—સ્વપર નિમિત્તે અગ્નિના આરંભથી જે કંઈ જરૂરી કરવું પડે, તેની જયણા.

૧૪—લગ્ન વિગેરેના પ્રસંગે અંગાર કર્મમાં ધારેલા નિયમ ઉપરાંત લવાય, લેવાય, દેવાય, વધારો વેચાય, વિગેરેમાં જરૂરી જયણા.

૧૫—ઘરનિર્વાહ, લગ્નાદિ પ્રસંગોમાં કર્મદાનથી બનેલી ચીજો.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ વાપરું, તથા તેને અંગે યોગ્ય ખસ્ય કરું, આથી ઉપરાંત ખર્ચ કરવા કે રાખવાને અંગે પાંચમા આશુવ્રતની મર્યાદા મુજબ વર્તું.

ઉપર જણાવેલી ધીનામાંથી ઉપયોગી ધીના ધ્યાનમાં લઈને બને તેટલા પ્રમાણમાં નિયમ કરવો. આ તો એક દિશા માત્ર બતાવી છે.

૨—વનકર્મ—વન એટલે વનસ્પતિનો વ્યાપાર કરવો, તે વનકર્મ કહેવાય એટલે છેદેલા કે વગર છેદેલા લાકડાં, ફલ વિગેરે લાવીને વેચવા તે વનકર્મ કહેવાય. બાગ, વાડી

વિગેરે રોપાવવા અને વન વિગેરેના ઝાડ કપાવવા વિગેરે પણ વનકર્મ કહેવાય. આવો વ્યાપાર કરવામાં ત્રસ વિગેરે જીવેની ઘણી હિંસા થાય માટે દ્યારસિક શ્રાવકોએ આવો ધંધો ન કરવો જોઈએ.

॥ ખાસ કારણે જરૂરી જ્યણા વિગેરેની સ્પષ્ટ ખીના આ પ્રમાણે ॥

૧—ઘરના પશુઓને માટે ઘાસ વિગેરે લાવવા, મંગાવવા, વિગેરેની જરૂર જણાય તો જ્યણા રાખવી.

૨—ઘર વિગેરેમાં ફૂલના છોડ રાખવા વિગેરેની જરૂર જણાય તો જ્યણા રાખે. ખરી રીતે આવી પ્રવૃત્તિ બંધજ કરવામાં લાભ છે.

૩—ઉપર જણાવેલા વ્યાપારોમાંથી જે વ્યાપાર નજ કરવાનો હોય, તેનો સર્વથા ત્યાગ કરવો. ન છૂટકે જે કરવો પડે, તેની મર્યાદા બાંધવી, પોતાના ઘર વિગેરેમાં લાકડા, અનાજ વિગેરે વધારે હોય તો વેચવાની અથવા કોઈને ફેવાની જરૂરી જ્યણા.

૪—પોતાને માટે કે સગાં વિગેરેને માટે અનાજ, ફળ વિગેરે લાવવું પડે કે મંગાવવું પડે, કે વધારે વેચવો પડે, આમાં જેની જરૂર જણાય તેની જ્યણા રખાય.

૫—પાંચમા અભ્યુત્પત્તમાં જે ધાન્યનો નિયમ કરેલો છે, તેને દળાવવા, ખંડાવવા વિગેરેની જ્યણા.

૬—કાઠી ચીરાવવા વિગેરેની જ્યણા.

૭—જરૂરી કારણે વનસ્પતિ છેદાવવી, તેની છાલ લેવાવવી વિગેરેની જ્યણા.

૮—શહેરમાં તથા ખુદારગામ વાહન ઉપર બેસીને જતાં, અથવા વાહનમાં બેસીને લવિખ્યમાં જવાનો હોઈ, વિગેરે જરૂરી પ્રસંગે, જનવરને ઘાસ, અનાજ ખવરાવવું, અને પાણી પીવરાવવું, મોટર વિગેરેમાં પેટ્રોલવિગેરે પૂરાવવું, તથા સંઘ, ટોળી વિગેરેમાં લહાણી એટલે જનાવરોને, ઘાસ, ઘી, ગોળ વિગેરે ઠહેંચીએ વિગેરે કરવામાં જેની જરૂરીયાત જણાય, તેની જયણા રખાય.

૩—શકટકર્મ—એટલે ગાડાં, ગાડી, બાઈસીકલ, મોટર, તેના પૈડાં વિગેરે તથા હોડી, હુળ, ચરખા, ઘાણી, ઘંટી, ખાણીઓ વિગેરે ઘડવા, બનાવવા, વેચવા વિગેરે, ખેડવા, વિગેરે શકટ કર્મ કહેવાય. આવા વ્યાપારમાં છએ જીવનિકાયની ઘણી હિંસા થાય, તેથી ખરી રીતે નજ કરવો જોઈએ. ન છૂટકે કરવો પડે તો મર્યાદા બાંધવી. અહીં જયણા વિગેરેની સમજાય તેવી બીના આ પ્રમાણે જાણવી.

૧—પોતાના અને કુટુંબાદિકને માટે ઉપરની ચીજોમાંની કોઈ પણ ચીજ ભાડે લાવું કે બીજાની પાસેથી માગી લાવું, અને તેમ કરીને વાપરું, વાપરતાં તે બીજાની ચીજ ભાંગી જાય, તો દુરસ્ત કરાવી દેવી, અગર તે નવી ચીજ લાવી દેવી વિગેરેની જયણા. તથા ઉપરની ચીજોમાંની કોઈ પણ ચીજ ઈજારે લેવી, નવી કરાવવી, કારણે તેનો વ્યાપાર કરવો, પોતાને માટે પુત્રાદિ પરિવારને માટે બાઈસીકલ વિગેરે તથા રમવાના રમકડા વિગેરે લાવવા વિગેરેની જરૂરીયાત જણાય તો જયણા રખાય.

૪—ભાટક કર્મ—ઉંટ વિગેરેની પાસે ભાર ઉપડાવીને

લાડું પેદા કરવું એટલે ગાડી, ગાડા, લ્હારી, ઘર, બંગલા, દુકાન, બળદ વિગેરે લાડે આપવા તે લાટકકર્મ કહેવાય. આમાં ભાર ઉપડાવતાં બળદ વિગેરેને તાડનાદિ કરતાં ઘણું દુઃખ થાય. ચલાવતાં રસ્તામાં ત્રસાદિ જીવો હુણાય. આ મુદ્દાથી આવો વ્યાપાર અને ત્યાં સુધી નજ કરવો જોઈએ. ન છુટકે જે કરવાની જરૂરીયાત જણાય તેની મર્યાદા બાંધવી, અને બાકીના વ્યાપારનો ત્યાગ કરવો. આમાં પોતાના અગર સગાં વિગેરેના ઘર, બંગલા, દુકાન, જમીન, ખેતર વિગેરે લાડે દેવાની, વહીવટ કરવાની જરૂરી જયણા.

૫—સ્ક્રેટક કર્મ—ઘઉં વિગેરે અનાજની કરડ કરાવવી એટલે ધાન્ય છૂટું પાડવું, સાથઘા કરવો, દાળ કરાવવી, શાલી (ડાંગર) ખંડાવવી, તેમ કરીને ચોખા કરવા, વાવ વિગેરે જલાશય બનાવવા, જમીન ખોદાવવી, હુળ ખેડવા, ખેડાવવા, ખાણુમાંથી પથરા કાઢવા, ઘડાવવા, મોતી વિગેરેને વીંધવા, વીંધાવવા વિગેરે સ્ક્રેટક કર્મ (વ્યાપાર) કહેવાય. બનતા પ્રમાણમાં શ્રાવકે આવો વ્યાપાર જેમ અને તેમ નજ કરવો, અથવા ઓછો કરવો. ખાસ કારણે (ન છુટકે) જેની જરૂર જણાય તેની મર્યાદા કરે અને ખીનજરૂરી આવા તમામ કર્મો દાનનો ત્યાગ કરે. કારણ કે આમાં અનાજ ભરડાવવા વિગેરેમાં વનસ્પતિકાયની અને જમીન ખોદાવવી વિગેરેમાં પૃથ્વીકાયની અને તેને આશ્રીને રહેલા ત્રસ વિગેરે જીવોની હિંસા થાય છે.

॥ આમાં જયણા વિગેરે જરૂરી ખીના આ પ્રમાણે ॥

૧—ઉપર જણાવેલા વ્યાપારોમાંથી ખીનજરૂરી વ્યાપારનો ત્યાગ.

૨-પોતાની અગર સગાં વિગેરેની જમીન, ગીરો રાખેલી જમીન, તેમજ વહીવટની જમીન ભાડે અથવા સાંતે (ખેડાવવા) આપવાની જરૂરી જયણા તથા સગાં વિગેરેની જમીન વિગેરેના સંબંધમાં ખેડવા, ખેડાવવાનો આદેશ દેવો, યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવી, કરાવવી, સમરાવવી, વિગેરે ખાખતમાં વિચારીને જયણા રખાય.

૩-ધર્મસ્થાને કુંડ વિગેરે કરાવવ વિગેરેની જયણા. આવા વ્યાપારનો ત્યાગ કરવામાં પોતાની અનુકૂલતાનો વિચાર કરવો.

૪-વ્યવહારથી, પરમાર્થ નિમિત્તે ખીજા સ્થાનકો પણ સુધરાવવા, સમરાવવા, લોક દાક્ષિણ્યતાએ તેવા કાર્યમાં જરૂરી મદદ કરવી પડે, તેની જયણા.

૫-પોતાના કે સગાં વિગેરેના ઘર વિગેરેમાં તથા જમીનમાં સગવડને માટે ખોદાવવું, ખાલ, કુંડી, ગટર, ટાંકું, લોંચણું વિગેરે કરાવવાં પડે, તથા મોતી વિગેરે વિંધાવવાં પડે, વિગેરેની જરૂરી જયણા રખાય.

૬-પોતાની કે પુત્રાદિની જમીનમાં ખોદાવવું પડે, ઘર વિગેરે ખાલી કરાવવા, તથા દાગીના વિગેરે તોડાવવા, ઘડાવવા વિગેરેમાં જરૂરીયાત પૂરતી જયણા રખાય.

॥ એમ પાંચ જાતના કર્મની ખીના જણાવી. હવે પાંચ પ્રકારના વ્યાપારની ખીના કહેવાય છે ॥

૧. દંતવાણિજ્ય—હાથીના દાંત, હંસ વિગેરે પંખીના રોમ, હરણુ વિગેરેનાં આમડાં વિગેરે, ચમરી ગાયનાં મૂંછડાં,

સાખર વિગેરે પશુના શીંગડાં, રેશમ, શંખ, છીપ, કોડી, કસ્તૂરી વિગેરેના ઉત્પત્તિ સ્થાને જઈને તેવા તેવા ત્રસ જીવોના અંગ વિગેરેનો સંઘરો કરીને વ્યાપાર કરવો, તે દાંત વાણિજ્ય (દાંત વિગેરેનો વ્યાપાર) કહેવાય. અહીં સમજવાનું એ કે કદાચ પોતે જાતે તે જીવોને ન હણે, પણ જ્યાં તે ચીજો મલી શકે, તેવા સ્થાને વ્યાપારીઓ જાય, આ જોઈને સિદ્ધ વિગેરે એમ વિચારે કે ‘આપણે હાથી વિગેરેને હણીને આ વ્યાપારીઓને દાંત વિગેરે દઈએ તો દ્રવ્ય પામીશું’ આવા લોભથી તેઓ જીવ હિંસા કરીને ચીજો લાવી દે. એમ ઉત્તેજન દેવા પૂર્વક હિંસા કરાવાય, તેથી આવો વ્યાપાર નજ કરવો જોઈએ. ન છૂટકે જરૂરે આ કરે તો તેની મર્યાદા બાંધે, અને બાકીનાનો જરૂર ત્યાગ કરે. આમાં પોતાના કે સગાં વિગેરેને માટે હાથીદાંત, સાખરસીંગુ, શંખ, કચકડાની ચીજો વિગેરે લેવાની, માગે ત્યારે દેવાની, વધારો વેચવાની, અને મંગાવવાની તથા સગાઈ આદિ કારણોને લઈને ઉપર જણાવેલી ચીજોને માટે આદેશ (ઓર્ડર) દેવો પડે, તેની જયણા. તથા લહેણા દેણાને અંગે લેવાય, દેવાય, વિગેરેની જરૂરી જયણા.

૨. લાક્ષાવાણિજ્ય—એટલે લાખ, ધાવડી, ગળી, સાજીખાર, સાખુ વિગેરે હિંસક પદાર્થોનો વ્યાપાર કરવો તે લાક્ષા વાણિજ્ય કહેવાય. યાદ રાખવું કે લાખમાં ખૂબ ચતુરિંદ્રિયાદિ ત્રસ જીવો હોય છે, અને તેનો રસ લોહી જેવો લાગે છે, તથા ધાવડીના ફૂલ અને છાલમાંથી દારૂ થાય છે. અને તેના કૂચામાં ઘણી જીવાત હોય છે, ને નવી ધાત્ર છે.

અને 'ગળી' બનાવવામાં ઘણાં જીવો હણાય છે, તેમજ મણુ સીલ અને હડતાલમાં માખી વિગેરે બહુ જીવો હણાય છે; અને પડવાસમાં ત્રસ જીવો ચોંટેલા હોય છે. વળી ટંકણુ-ખાર, સાબુ, ખાર વિગેરેમાં જીવહિંસા વિગેરે નજરે નજર દેખાય છે.

આ ખીના ધ્યાનમાં લઈને નિર્મલ દયાધર્મ રસિક શ્રાવકોએ તેવી ચીજોનો વ્યાપાર ન કરવો જોઈએ. ન છૂટકે જરૂરી અમુક વ્યાપાર કરવો પડે, તો તેનો ત્યાગ કરવા તરફ લક્ષ્ય રાખીને મર્યાદા બાંધવી. અને બાકીનાનો સર્વથા ત્યાગ કરવો. ખરા પ્રાણીઓ પણ આવો વ્યાપાર ન કરે એમ મનુ-સ્મૃતિમાં કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે—' જે પ્રાણીઓ લાખ વિગે-રેનો વ્યાપાર કરે તે પ્રાણીઓ શૂદ્ર કહેવાય.

॥ અહીં જરૂર પૂરતી જયણાની ખીના આ પ્રમાણે ॥

પોતાની પાસે અગર પોતાના ઘરમાં ઉપરની ચીજો હોય, તેને વેચવાની તથા પોતાને માટે તથા સગાં વિગેરેને માટે તે ચીજોમાંની જરૂરી ચીજ ખરીદવી, બનાવવી, તેમને દેવી, વધારે હોય તો વેચવી તથા આદેશ દેવો. આમાં જેવી જાતની જયણા રાખવી હોય, તેમ જરૂરી રખાય, અને ખાસ રોગાદિ કારણે ઉપરની ચીજો વપરાય તેની જયણા.

૩. રસ વાણિજ્ય (વ્યાપાર)—એટલે દારૂ વિગેરે ચાર મહાવિગઈ; દૂધ, દહીં, ઘી, તેલ વિગેરે રસ (પ્રવાહી પદાર્થો)નો વ્યાપાર; તે રસ વાણિજ્ય કહેવાય. આમાં જીવહિંસા, ખીજના

પાપની પુષ્ટિ, જીવનની ખરાબી વિગેરે દોષો બાણીતા છે. યાદ રાખવું કે દૂધ વિગેરેમાં ઉડતા જીવોની હિંસા થાય છે, અને સોલ ખેડાર પછીની છાશ અને દહીંમાં જીવાતની ઉત્પત્તિ અને ખાતાં જીવહિંસાનું પાપ લાગે. જે છાશને સોલ ખેડાર હજી પૂરા થયા નથી, તેવી છાશ પણ જીવહયાની ખાતર ગણીને જ પીવી જોઈએ. તથા ઘી અને તેલનો વ્યાપાર કરતાં ખરાબ વિચારણા વર્તે છે, જેથી મહાપાપ અંધાય. કદાચ ન છુટકે તેવો ધંધો કરવો પડે તો તેની મર્યાદા અંધવી, અને ખાકીના બીનજરૂરી વ્યાપારનો જરૂર ત્યાગ કરવો. ઘીનો વ્યાપાર કરતાં કેવા મલિન વિચારો પ્રકટે છે ? અને સમજાવવા માટે ઘીના અને ચામડાના વ્યાપારીની હકીકત જાણવા જેવી છે. તે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે—એક નગરમાં બે વાણિયા રહેતા હતા, તેમાં એકને ઘીનો અને બીજાને ચામડાનો વ્યાપાર હતો. ચોમાસાની નજીકના ટાઇમે અને જણા ઘી અને ચામડું ખરીદવાને માટે ત્યાંથી પરદેશ જવા નીકળ્યા. જતાં જતાં રસ્તામાં એક ગામ આવ્યું, ત્યાં તે અને જણા એક શ્રાવિકાને ઘેર જમવા ગયા. ત્યારે તેણે (શ્રાવિકાએ) અનેને પૂછ્યું કે તમે શું ધંધો કરો છો ? જવાબ દેતાં એકે કહ્યું કે—“ હું ઘીનો ધંધો કરું છું અને આ બીજાને ચામડાનો ધંધો કરે છે. અમે ઘી અને ચામડાં ખરીદવા જઈએ છીએ.” આ સાંભળીને તે શ્રાવિકાએ વિચાર્યું કે અત્યારે ઘીના વેપારીના પરિણામ (લાવ) સારા હશે. તે એમ વિચારતો હશે કે વરસાદ સારો થાય તો સાઈ, જેથી ગાય વિગેરે દૂધ ઘણું આપે, એટલે મને ઘી સોંધું મળે. તેના આવા સારા વિચાર હોય

એમ મને લાગે છે. અને આ ચામડાનો વેપારી એમ વિચારતો હશે કે “ વરસાદ ન થાય તો સાફ, જેથી ઢાર ઘણું મરે, ને ચામડાં સોંધાં થાય. ” આવી ભાવના સારી ન કહેવાય. એમ વિચારી ધીના વેપારીને જ્યાં ઉપર ચંદરવો બાંધ્યો હતો ત્યાં ઘરમાં જમવા બેસાડ્યો, અને ચામડાના વેપારીને ઘરની ખૂંટાર ખુલ્લા લાગમાં જમવા બેસાડ્યો. બંને જણા જમીને ત્યાંથી આગળ જ્યાં જવાનું હતું ત્યાં ગયા. માલની ખરીદી કરીને પાછા ફરતાં તેજ શ્રાવિકાને ત્યાં જમવા આવ્યા. શ્રાવિકાએ જમાડવાના ટાઇમે બંનેને ખેલા કરતાં ઉદ્દી રીતે બેસાડ્યાં. આ બનાવ જોઈને બંને જણાએ તે શ્રાવિકાને પૂછ્યું કે આમ કરવાનું કારણ શું ? શ્રાવિકાએ જવાબમાં જણાવ્યું કે—હા બંધુઓ ! તમારા બેમાંથી ધીના વ્યાપારીની હાલ ભાવના ખરાબ છે. કારણ કે તે એમ ચાહે છે કે—“ ધી મોંઘું થાય તો સાફ, એટલે જ્યારે વરસાદ ન આવે તો ઘાસ ન ઉગે તેથી ઢારો ઘણું મરે, તો ધી મોંઘું થાય. આમ થાય તો હું ઘણું ધન કમાઉં. ” આથી મેં હાલ એને ઘરની ખૂંટાર જમવા બેસાડ્યો. ખેલાં એની ભાવના સારી હતી તેથી એને ઘરમાં જમવા બેસાડ્યો હતો. તેમજ ચામડાના વેપારીની હાલ ભાવના એવી વર્તે છે કે—“ જો વરસાદ ઘણો થાય, ઢાર નીરોગી રહે, ત્યારે ચામડાંનો ભાવ વધે, ને હું ઘણું ઘણું ધન કમાઉં. ” આવી સારી ભાવનાને લઈને હાલ મેં એને ઘરમાં જમવા બેસાડ્યો. ખેલાં ભાવના ખરાબ હતી તેથી ખૂંટાર બેસાડ્યો હતો. આ ઇરાદાથી હા બંધુઓ ! મેં ફેરફાર કર્યો

છે. આ સાંભળીને બંને જણાએ ખરાબ ધંધો છોડીને શુભ વ્યાપાર આદર્યો. આમાંથી સમજવાનું એ કે જેવો વ્યાપાર તેવી ભાવના વર્તે. આ વાત મહદાને બાંધવાનો સામાન વેચનારની હકીકત પણુ ધ્યાનમાં લઈએ તો તે સ્પષ્ટ સમજાય તેવી છે. આ મુદ્દાથી આવો વ્યાપાર નજ કરવો જોઈએ.

૪—કેશવાણિજ્ય—એટલે દાસી દાસ વિગેરે માણસોને વેચવાનો (શુદામી ધંધો) અને ગાય વિગેરે પશુ અને પંખીઓને વેચવાનો વ્યાપાર કરવો તે કેશવાણિજ્ય કહેવાય. મહા પાપ બંધાય એવો આ ધંધો છે, એમ સમજીને જરૂર આનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

આમાં પોતાને અને કુટુંબાદિને માટે ગાય વિગેરે લેવાની તથા વધારે હોય તો વેચવાની જરૂરીયાત પ્રમાણે જ્યણુ રખાય, તથા ખાસ કારણે તિર્યંચાદિની ઉપર ખેસવાની જરૂરીયાત જણાય તો જ્યણુ.

૫—વિષવાણિજ્ય—એટલે વછનાગ, સોમલ, અપ્રીણુ, ભાંગ વિગેરે ઝેરી પદાર્થો તથા કોશ, કોદાળી, લોઠાના હળ, શસ્ત્ર વિગેરેનો તથા મીલ ચરખા વિગેરેનો વ્યાપાર તે વિષવાણિજ્ય કહેવાય. આમાં પ્રબલ જીવ હિંસા થતી હોવાથી ઘણું પાપ સમજીને આવો ધંધો ન જ કરવો જોઈએ. અન્ય ધર્મના શાસ્ત્રોમાં પણુ કહ્યું છે કે કન્યા, રસ તથા વિષનો વિક્રય કરનાર જીવો નરકે જાય છે. અહીં જરૂરીયાત જણાય તો ઘર કાર્ય માટે ઘંટી વિગેરે અધિકરણુ લેવાની, શાખવાની, વાપરવાની તથા સગાં વિગેરે માંગે તો દેવાની,

વધારો વેચવાની, તથા રોગાદિ ખાસ કારણે મારેલો સોમલ વિગેરે વાપરવાની જયણા રખાય. ધર્મરસિક દાકતરોએ જીંદગીના છેવટના ટાઈમ પોતાના હુથિયારો વિગેરે વોસરાવવા જોઈએ. એમ ખીજા લવ્ય જીવોએ પણ અધિકરણદોષ સમજીને અવસરે વોસિરાવવા ચૂકવું નહિ, એમાં ઘણા લાલ છે. એ પ્રમાણે પંદર કર્માદાનની ખીના જણાવતાં ૬ થી ૧૦ નંબર સુધીના પાંચ કુવાણિજય (ખરાબ વેપાર)નું સ્વરૂપ જણાવ્યું.

॥ હવે છેલ્લાં પાંચ સામાન્ય (મહારંભ સ્વરૂપ)

કર્મની ખીના કહીએ છીએ ॥

૧—યંત્રપીલણકર્મ એટલે ઘંટી, રેંટ, નિશાતરો, શિલા (છીખર), ખારણીઓ, સાંખેલું, કાંકરી વિગેરે વેચવાનો ધંધો, તેલની ઘાણી ચલાવવા વિગેરેનો, શેલડીના વાઢ (કોલ) પીલાવવાનો,, સરસવ વિગેરેને પીલાવીને તેલ કઢાવવા વિગેરેનો, રેંટીયા (ચરખા) ચલાવવા વિગેરેનો ધંધો એ યંત્રપીલન કર્મ કહેવાય. આમાં ઘણાં ત્રસાદિ જીવોની પ્રબલ હિંસા વિગેરે પારાવાર દોષો સમજીને ખરી રીતે શ્રાવકે આવો ધંધો ન જ કરવો જોઈએ. કારણ કે ગૃહસ્થને પાંચ તો હિંસાના સ્થાન કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે, ૧ ઘંટી, ૨ ચૂલો, ૩ પાણીઆરું, ૪ સાવરણી, ૫ ખાંણિઓ, ખાંડણી. તો પછી ઉપરની ચીજોનો ધંધો કયા લવને માટે કરવો ? ન છૂટકે કદાચ તેવો અમુક ધંધો કરવો પડે, તો દીલમાં

દયા રાખીને જેમ અને તેમ તેને ઝોછો કરવા તરફ લક્ષ્ય રાખીને બાકીના વ્યાપારનો જરૂર ત્યાગ કરવો. કારણ કે તેલઘાણી કરવી, કરાવવી વિગેરેમાં ઘણુંજ પાપ રહેલું છે, આવા કામ કરનારા જીવો દુર્ગતિના દુઃખો ભોગવે છે. શિવ-પુરાણમાં પણ આ ધંધાને નિંદાપાત્ર ગણીને કહ્યું છે કે “જે માણસ જેટલા તલને પીલે, તેટલા હબ્બર વર્ષો સુધી નરકની ભયંકર વેદના ભોગવે.” તથા જે તલને વેચે, તે તલની જેવા હલકા સમજવા, અને તેને ઘાણીમાં પીલાવવાનું દુઃખ ભોગવવું પડે છે, માટે તેવો ધંધો ન જ કરવો જોઈએ. આ ખીના લક્ષ્યમાં લઈને જ શ્રાવકોનાં કલ્યાણને માટે શાસ્ત્રકાર ભગવંતે કહ્યું છે કે, કાગણુ માસની પછીના ટાઈમમાં શ્રાવકે, તલ, અલસી, ગોળ, ટોપરાં વિગેરે રાખવા નહિ, કારણ કે તે ટાઈમે તેમાં ઘણી જીવાત ઉપજે છે, તેની હિંસા થાય. એ તો ન જ ભૂલવું જોઈએ કે તલનો ધંધો મહા દુઃખ દેનારો છે, આ બાબતમાં જુઓ નાનકડું દષ્ટાંત:-તિલલટ્ટ (ગોવિંદ પ્રાહ્મણુ) તલનો વ્યાપાર કરતો હતો, તેને એક સ્વેચ્છાચારિણી સ્ત્રી હતી. એક વખત તે સ્ત્રીએ છાનાંમાનાં થોડા તલ વેચ્યા, અને તેના જે પૈસા આવ્યા તે ખાનપાન વિગેરેમાં ઉડાવ્યા. ત્યાર બાદ તેણે વિચાર્યું કે જો મારા પતિ આ ખીના જાણશે તો મને હેરાન કરશે, માટે તે તેમના જાણવામાં આવે, તે ખેલાં કાંઈ ઉપાય કરું, કે જેથી મને તે હેરાન ન કરે. આવું વિચારીને તેણે ડાકણનું રૂપ કરીને ‘ જ્યાં ડાંગરના ખેતરમાં તિલલટ્ટ સૂતો હતો ’ ત્યાં જઈને તેને ધમકાવ્યો કે “ હે તિલલટ્ટ ! હું ઘણી ભૂખી છું. માટે

તું તારી બધી તલની વખારો મને સોંપી દે, નહિ તો તને ખાઈ જઈશ. ” આ સાંભળીને ભટ્ટજી બીન્યા, તેથી તેણે ડાકણને કહ્યું કે— ‘ હે માતા ! જાઓ, મારી બધી વખારના તલ ખાઓ. ’ ત્યારબાદ ભટ્ટજી ભયમાંને ભયમાં ઘેર આવી સૂઈ ગયા. રાતે તાવ આવ્યો, મારી બધી વખારો ચાલી ગઈ હવે માફ શું થશે ? આ ચિંતામાંને ચિંતામાં હૃદય ક્ષાટી ગયું, મરીને દુર્ગતિએ ગયો, ઘણા ભવ સુધી તે તલમાં જ ઉપજ્યો. યાદ રાખવું કે તલને પીલનારા જીવો તલમાં જન્મે, ત્યારે ખેલાંનાં તલના જીવો તેને પીલે છે, આ બીના યાદ રાખીને ધર્મિષ્ઠ શ્રાવકોએ આવો ધંધો ન જ કરવો જોઈએ. આ બાબતમાં પોતાના કે પુત્રાદિના નિમિત્તે ઉપરની ચીજોમાંની જરૂરી ચીજો લાવવાની, રાખવાની, વાપરવાની, માગે ત્યારે દેવાની, ઉછીટી લેવાની, વધારો વેચવાની, અમસ્તી આપી દેવાની, સગાં વિગેરેને લાવી દેવાની, જરૂરી જ્યણુ રખાય. તથા નીસાતરા વિગેરેની ઉપર વાટવું, ખાંડવું, વિગેરે કરવું, કરાવવું, છરી ચપ્પા વિગેરેની નવી ધાર કરાવવી, તેલ વિગેરે કઢાવવા પડે, તેની જરૂરીયાત જણાય તેટલી જ્યણુ રાખવી.

૨—નિર્લેખનકર્મ એટલે બળદ વિગેરે ચાર પગવાળા જીવોના કાન વિગેરેને છેદવા, નાથવા, આંકવા, ખસી કરવા, બાળવા, પીઠ ગાળવી વિગેરે કરવું તે નિર્લેખન કર્મ કહેવાય. શ્રાવકે આવું ન કરવું, કારણ કે એમ કરીએ તો બળદ વિગેરેને ઘણું દુઃખ થાય. તમને દુઃખ ગમતું નથી તો પછી તેઓને દુઃખ કેમ ગમે ? એમ સમજીને

આ ધંધો ન જ કરવો જોઈએ. આમાં રોગાદિ કારણે મારા અથવા પુત્રાદિ સગાં સંબંધીના, તથા ઘરમાં રાખેલા પશુ-ઓના સડેલા અંગો વિગેરેને છેદવા છેદાવવાની તથા આદેશ દેવાની જ્યણુ રખાય.

૩—દવદાનકર્મ—ઘાસ વિગેરે વધારે ઉગે, આ ઇરાદાથી જંગલના કે ખેતર વિગેરેના અમુક ભાગમાં અગ્નિ સળગાવવો, એ દવદાનકર્મ કહેવાય. આમાં કોઈ ઘર વિગેરે સળગાવે (તેમાં લાઘ્ય લગાડે વિગેરે) આ ખીના પણ લેવી. લોભ બુદ્ધિથી આમ કરવામાં ઉંદર વિગેરે ઘણાંએ જીવોની હિંસાનું પાપ લાગે છે, એમ સમજીને કયા ડાહ્યા શ્રાવકો આવો ધંધો કરે ? ન જ કરે. જરૂર યાદ રાખવું કે, અગ્નિને ઓલવવામાં જે પાપ લાગે, તેનાથી બહુજ ઘણું પાપ તેને સળગાવવામાં લાગે છે, એમ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં કહ્યું છે. આમાં પોતાના કે સગાં વિગેરેના ઘરમાં કે રસ્તામાં રસોઈ કરતાં, દીવો, સ્ટવ વિગેરે સળગાવતાં પવન વધારે હોય વિગેરે કારણને લઈને મકાન, વન વિગેરે સળગી ઉઠે. આ વખતે આગને અટકાવવાના યોગ્ય ઇલાજ લેવાની તથા ખહેલાં કે દરરોજ ધારેલા પાણીના નિયમ ઉપરાંત પાણી વિગેરે વપરાય વિગેરેની જ્યણુ રખાય. તેમજ આવા પ્રસંગે આગ ઓલવવાની મારી શક્તિ ન હોય, તો પણ માફે વ્રત અખંડિત રહે. (જાય નહિ)

૪—(સરોદ્રહતલાવ શોષણ કર્મ—ઘઉં વિગેરે અનાજ સારા પ્રમાણમાં થાય વિગેરે ઇરાદાથી સરોવર, તલાવ, દ્રહ, આમ, ટાંકા વિગેરે સૂકવવા, તે શોષણ કર્મ કહેવાય. આમ

કરવામાં ઘણાં જલચર જીવો વિગેરે ત્રસાદિ જીવોને ત્રાસ ઉપજે, તેઓ મરે, માટે આવો ધંધો ન જ કરવો જોઈએ.

આમાં સરોવર વિગેરેના પાણીનું શોષણ કરવા કરાવવાનો ત્યાગ કરવો. પોતાના કે સગાં અને પંચ વિગેરેના ઘર વિગેરેના ટાંકા કુવા વિગેરે સુધરાવવા પડે, ગળાવવા પડે, પાણી કઠાવવું પડે, એને માટે ખીજીં જે કંઈ કરવું, કરાવવું પડે, આદેશ દેવો પડે, તેમજ તેવા પોળના અને પંચના તથા ધર્માદા ખાતાના કાર્યમાં, ટીપમાં વ્યવહાર આખરૂ જાળવવા વિગેરેની ખાતર દેવું પડે, વિગેરેની જયણા.

૫-અસતી પોષણ કર્મ-રમતગમત (મોઝશોખ) ની ખાતર કે ધન કમાવવાની ખાતર ખરાબ આચારવિચારવાળા નોકર, દાસી, ચોર વિગેરેને પાલવા, ઉછેરવા, હિંસક કસાઈ મચ્છીમાર વિગેરેની સાથે લેવડ દેવડ કરવી, વિગેરે ધંધો એ અસતી પોષણ કર્મ કહેવાય. શ્રાવકે આવો ધંધો ન જ કરવો જોઈએ. કારણ કે તેઓ ખરાબ આહાર ખાય, ખીજીને મારે, એમાં રાખનારને કેવલ નિબિડ પાપ કર્મ બંધાય છે. અહીં અનુકંપા દ્રષ્ટિએ અભયદાન દેવાય એમ સમજવું. શ્રાવકે હલકી જાતિના જીવોની સાથે લેવડ દેવડ વિગેરે પરિચય લગાર પણ ન જ કરવો જોઈએ. કારણ કે એમાં પોતાને પણ કદાચ અચાનક આપત્તિ લોગવવી પડે, એવો પ્રસંગ આવે છે. તેવાઓને અનુકંપા, લજ્જા, દાક્ષિણ્યતા, વિગેરે કારણે દેવાની જયણા.

એ પંદર કર્માદાનની ખીના ટૂંકામાં જણાવી દીધી. આ પંદર કર્માદાનથી બનેલી ચીજોમાંની જે ચીજો મારા ઘરમાં

વપરાય, દાક્ષિણ્યતા લેણું વિગેરે કારણે ન છૂટકે લેણામાં લેવી પડે, તેને અંગે જે કર્માદાનની ક્રિયા કરવી કરાવવી પડે, વિગેરેમાં જરૂરીયાત પૂરતી જયણા રાખવી. તેમજ કર્માદાનમાંની જે ખીના મેં જણાવી છે, તેમાં એક કર્માદાનમાં ખીજા અનેક કર્માદાનની ક્રિયા લળતી હોય, તો તેની જયણા. અને પોતાના પુત્રાદિને પંદર કર્માદાનમાંના કોઈપણ કર્માદાનવાળા સ્થલે અથવા તે સિવાયના જરૂર વ્યાપારવાળા સ્થલે તે તે કામ શીખવા માટે મૂકવા પડે કે નોકર તરીકે મૂકવા પડે, તે તે કામમાં જોડવા પડે, તેની જયણા રખાય, કારણ કે કદાચ આમાં તે વિના પોતાની આજીવિકા ન ચાલે વિગેરે મુદ્દો પણ હોય.

પ્રશ્ન—શ્રાવકે પંદર કર્માદાન ન સેવવા એમ કયા શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે?

ઉત્તર—શ્રી લગવતીજીમાં કહ્યું છે કે શ્રાવકે પંદર કર્માદાન ન સેવવા.

આ શ્રાવક ધર્મનેા ઉત્સર્ગ (મુખ્ય) માર્ગ છે. ઘણાં લાલ દેનાઈં કાર્ય હોય, પણ જો તે ધર્મને બાધા ઉપજવનાઈં લાગે, તો તેવું કાર્ય ધર્મી જીવોએ નજ કરવું જોઈએ. પરંતુ કદાચ ખીજો ધર્મો ન થઈ શકે તેમ હોય, દુષ્કાલ કે રાજની આજ્ઞા હોય, વિગેરે કારણથી તેવું કામ કરવાની જરૂરીયાત જણાય તો અપવાદ માર્ગે કરે. તેમાં પણ આત્માની નિંદા કરે, દયાલાવ જાળવે. જેમ મહારાજ સિદ્ધરાજે સજ્જન દંડનાયકને અધિકારી બનાવ્યો હતો. તેણે દેશની પેદાશ રૈવતા-ચલમાં વાપરી.

એ પ્રમાણે શરૂઆતમાં જણાવેલા ૨૧ ભાંગામાંના અનુ-
કૂલ ભાંગાએ ખીજા ગુણવ્રતને સ્વીકારૂં (લઈ) છું.

આના ૨૦ અતિચારો સમજીને ટાળવા. તે

ખીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી ॥

૨૦ અતિચારોમાંથી પંદર કર્માદાનના ૧૫ અતિચારોની
ખીના જણાવી દીધી, બાકીના ભોગ સંબંધી પાંચ અતિચારોનું
સ્વરૂપ આ પ્રમાણે જાણવું:-

૧-સચિત્ત આહાર નામનો અતિચાર-કોઈએ “ અમુક
કંદ વિગેરે સચિત્ત પદાર્થો મારે ન ખાવા ” આવો નિયમ
દીધો હોય, તે ખેડાજીને લઈ ને કે સચિત્તની ખીનસમજ-
ણને લઈ ને નિયમ વાળી ચીજને અચિત્ત માનીને વાપરે,
તો આ અતિચાર લાગે. ધાન્યનું સચિત્તપણું શ્રી ભગવતીજી
આદિ શાસ્ત્રોમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે:-(૧) જવ, ઘઉં, અને
શાલી, ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ વર્ષ સુધી સચિત્ત ગણાય. પછી નિર્જીવ
બને. (૨) તલ અને દ્વિલ પાંચ વર્ષ પછી નિર્જીવ થાય.
(૩) અલસી, કોદરા અને કોસંખો વિગેરે સાત વર્ષ પછી
નિર્જીવ થાય. અને જઘન્યથી એટલે વહેલામાં વહેલા અંત-
ર્મુહૂર્ત વીલ્યા બાદ યોનિ-ખીજનો નાશ થાય છે. તથા સેતુક
કપાસ ત્રણ વર્ષ પછી નિર્જીવ થાય. એટલે ઉપર જણાવેલા
ટાઈમની અંદર વાવવા ઉગાડવાથી જીવે, તે પછી ન જીવે.

૨-સચિત્ત પ્રતિબંધાહાર નામનો અતિચાર-એટલે જેણે
સચિત્તનો નિયમ કર્યો હોય, તેણે સચિત્ત પદાર્થની સાથે

સંબંધવાળો અચિત્ત પદાર્થ ન ખાવો જોઈએ. જેમકે ઝાડ વિગેરેની સાથે સંબંધવાળા તાબા (તરતના ઉતારેલા) ગુંદર રાયણુ, ખજુર વિગેરે ન વાપરવા. કારણુ કે હાલ તે સચિત્ત છે. ઠળીયો કાઢ્યા પછી ૪૮ મીનીટ વીત્યા બાદ અચિત્ત થાય, છતાં બે ઘડીની અંદર અચિત્ત માનીને વાપરે તો અતિચાર લાગે. તેમજ ફળ પાકેલું હોય અને અંદરનું બીજ કે ઠળીયો સચિત્ત હોય, ત્યારે ‘ હું ફળ ખાઈને ઠળીયો ખંડાર કાઢી નાખીશ ’ આ ધરાદાથી આખું ફળ મોંઠામાં નાખે તો અતિચાર લાગે.

૩-અપકવ આહાર નામનો અતિચાર-એટલે કંઈક કાચી અને કંઈક (બરોબર નહિ) પાકી એવી મિશ્ર વસ્તુ (સચિત્ત મિશ્ર ચાખ્યા વિનાનો લોટ વિગેરે) સચિત્ત માનીને ન વપરાય. વાપરે તો અતિચાર લાગે.

૪-દુષ્પકવ આહાર નામનો અતિચાર-જે પદાર્થ અગ્નિના સંસ્કારથી બરોબર પાકીને અચિત્ત ન થયો હોય, તે દુષ્પકવ આહાર કહેવાય. દાખલા તરીકે અર્ધા સેકેલા પોંખ ચણા વિગેરેને અચિત્ત માનીને ન ખવાય, તેવા અધ કચરા (અડધા કાચા) અચિત્ત માનીને ખાય તો અતિચાર લાગે. જેમણે સચિત્તનો નિયમ (ત્યાગ) કર્યો છે, અથવા સચિત્ત વાપરવાનું (૧૦, ૧૫ વિગેરે સચિત્ત વાપરવા તેથી વધારે નહિ એમ) પરિમાણુ કર્યું છે. એમણે ઉપરના ચાર અતિચારો ટાળવાના છે.

૫-તુચ્છૌષધિ આહાર નામનો અતિચાર-જે ખાતાં ખાવાનું થોડું હોય, અને ફેંકી દેવાનો ભાગ ઘણો હોય, તે તુચ્છૌષધિ કહેવાય.

શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદમાં (૧) સચિત્ત (૨) સચિત્તપ્રતિ બદ્ધ, અને (૩) અલિપ્ત એટલે ઘણી ચીજોના સંધાનથી જે થાય, તેવા અથાણું વિગેરેને સાવધ આહારને છોડનારા જીવો, બીનકાળજી વિગેરે કારણથી વાપરે, તે તેમને અતિચાર લાગે. (૪) મિશ્રાહાર એટલે સચિત્તનો અંશ કંઈક છે એવા પદાર્થને અચિત્ત માનીને વાપરે તે અતિચાર લાગે. પ-દુષ્પકવાહાર. એમ પાંચ અતિચાર ગણાવ્યા છે. તથા શ્રી શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણુ (વંદિતા) સૂત્રની ટીકામાં કહ્યું છે કે-અપકવાહાર અને તુચ્છૌષધિને સચિત્તાહાર નામના ખેલા અતિચારમાં ગણવા. આ સાતમા વ્રતના પ્રભાવે પ્રવરદેવ નામના ગૃહસ્થનો કોઠ રોગ નાશ પામ્યો. તે મહા ધનવાન થયો, અને દાનાદિ ધર્મ સાધીને ખેલા દેવલોકમાં સામાનિક દેવ થયો. ત્યાંના સુખ લોગવીને કમલપુરમાં શુદ્ધબોધ નામના શ્રાવકનો દીકરો થયો. અહીં તેના પુણ્યથી દુકાળ મટીને સુકાળ થયો. અનુક્રમે મોટી ઉંમરે ખારે વ્રત અને દીક્ષા સાધીને સિદ્ધ થયો. શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદના બીજા ભાગમાં આ બીના વિસ્તારથી કહી છે. ભોગોપભોગ શબ્દથી જે કે કર્માદાન ન લઈ શકાય. પણ કર્માદાન (રૂપ સાધન) ની સેવનાથી ભોગ અને ઉપભોગના સાધન મળે એટલે ભોગોપભોગના સાધનો મેળવવા માટે કર્માદાનની પ્રવૃત્તિ થાય છે, આ ઈરાદાથી અહીં કર્માદાનને ત્યાગ કરવા વિગેરે બીના જણાવી છે. આ વ્રતને અંગે સવારમાં ઉઠીને આવી ભાવના ભાવવી કે કામ ભોગને મહા દુઃખ દેનારા છે. એમ સમજીને સર્વથા ભોગોપભોગથી અલગ રહેનારા પૂજ્ય મુનિવરોને હંમેશાં નમસ્કાર કરે છું.

આ વ્રત લેતી વેલાએ એમ કહેવું કે, ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે આ સાતમા વ્રતને દ્રવ્યાદિકથી ૬ છીંડી, ૪ આગાર તથા ૪ બોલ રાખીને ૨૧ લાંગામાંના અનુકૂલ લાંગા પ્રમાણે ગ્રહણ કરું છું.

॥ આ સાતમા વ્રતને અંગે નીચે જણાવેલા નિયમો-
માંથી બને તેટલા નિયમો કરવા જોઈએ ॥

૧-એઆસણું વિગેરેમાંથી યથાશક્તિ તપ કરવો, તેમાં માંદગી વિગેરે કારણે જ્યણા.

૨-૫, ૧૦, ૧૨ પર્વ તિથિઓમાં લીલોતરીનો ત્યાગ કરવો.

૩-આર્દ્રા બેસે, ત્યારથી માંડીને ક્રાગણ સુદ ૧૫ સુધી કેરીનો ત્યાગ કરવો.

૪-બીડી, હોકો, ચલમ વિગેરે પીવા નહિ, અપ્રીણુનો કંસુબો લેવો નહિ. વ્યસનની ચીજોનો ત્યાગ કરવો.

૫-આર્દ્રા નક્ષત્ર બેસે ત્યારથી માંડીને કાર્તિક સુદ ૧૫ સુધી કાચી ખાંડ ન વપરાય. ખુરું આર્દ્રા પહેલાંતું વપરાય. પાપડ વડી વિગેરેનો ત્યાગ કરવો.

૬-કાચા દહીંવાણું રાઈતું વાપરવું નહિ.

૭-ઘઉં વિગેરેના પોંખ ખાવા નહિ.

૮-ઉપરના ભાગમાં ખુદ્ધું હોય, તો ત્યાં બેસીને ખવાય પીવાય નહિ. ખહાર ગામ હોઈ તથા માંદગી વિગેરે કારણે જરૂરી જ્યણા રખાય.

શિયાળામાં—સૂર્યોદય પછી અને સૂર્યાસ્તની	} આટલા ટાઇમે તો જરૂર ખુદલા- માં ઊંસીને ખાવું પીવું નહિ, કારણ કે સૂક્ષ્મ અપ્કાય વરસેછે.
ખેડેલાં ૪-૪ ઘડી	
ઉનાળામાં— " " " ૨-૨ ઘડી	
ચૌમાસામાં— " " " ૬-૬ ઘડી	

૬—મેંદા, તથા રવાવાળી ચીજ વપરાય નહિ.

૧૦—તુચ્છ ક્ષણ અને ચલિત રસના નામે ઓળખાતી વાસી બાસુદી વિગેરે તથા જલેખી, હલવો, આમ્રની નાન-ખટાઈ વિગેરે ન જ વાપરવી.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ ત્યાગ કરેલી ચીજો, સ્વપ્નમાં સેવાય તેની જયણા. સગાં, કુટુંબી વિગેરેમાંથી કોઈને નોકરીમાં લગાડવા લલામણુ કરવી, કરાવવી પડે તેની જયણા. પંદર કર્માદાનથી બનેલી ચીજો, પોતાના ઘર કાર્ય વિગેરેને માટે લેવી પડે, તેનો ખર્ચ ખૂલેલા પાંચમા વ્રતમાં રાખેલી રકમની મર્યાદાથી વધવો ન જોઈએ. તથા પોતાના પુત્ર વિગેરેના લગ્ન, જમણુવાર, વિગેરે પ્રસંગે ધારેલા નિયમ ઉપરાંત વધારે ચીજો, લેવી દેવી પડે, વધારો વેચવો પડે તેની જરૂરી જયણા રખાય. ખર્ચને અંગે જે રકમો લખી છે તે પાંચમા વ્રતમાં ધારેલી (૧૫ લાખ વિગેરે) રકમમાંથી ઓછી થાય તો પૂરી કરાય, અને વધારો જણાય તો સારા માર્ગે વાપરી દઉં.

॥ (૮) અનર્થ દંડ વિરમણુ વ્રત ॥

અર્થ દંડ—સ્વજન, પોતાના શરીર, ધર્મ, વ્યવહારા-
દિકને માટે આશ્રવ (આરંભાદિ પાપ કર્મ) સેવાય, તે અર્થ
દંડ કહેવાય.

અનર્થ દંડ-ને કરવામાં પોતાને કે સ્વજન વિગેરેને
કંઈ પણ લાભ છેજ નહિ, એવા મોજશોખ, રમતની ખાતર
કે યશની ખાતર જે નાહક પાપના કામ કરાય તે અનર્થ
દંડ કહેવાય. તેનો ત્યાગ કરવો એ અનર્થદંડ વિરમણુ વ્રત
કહેવાય. મોટા અનર્થ દંડ ચાર કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે:-
૧-અપધ્યાન એટલે આર્તધ્યાન તથા રૌદ્ર ધ્યાનના વિચાર
ન કરવા જોઈએ. અહીં તે દરેકના ચાર ભેદની ખીના જાણવાની
છે. આનું સ્વરૂપ શ્રી શ્રાવક ધર્મજ્ઞગરિકાના ૩૫૧ માં શ્લોક-
કની (૩૫૩ માં પાને કહેલી) ટીપણીથી જાણવું.

ખંનેની ટુંકામાં વ્યાખ્યા એ છે કે-રાજ્યાદિ ભોગના
સાધનોની વિચારણા, ચાહના કરવી તે આર્ત ધ્યાન કહેવાય.
અને નિર્દયપણે જીવહિંસાદિની ચિંતવના એ રૌદ્ર ધ્યાન
કહેવાય. આ ખંને ધ્યાનના વિચારો ન આવે તે તરફ લક્ષ્ય
રાખું. આમાં પ્રમાદાદિ કારણે તેવા વિચારો આવે તે સારા
છે, એમ માનું નહિ.

પ્રશ્ન-આર્તધ્યાન, રૌદ્ર ધ્યાનના વિચારોને રોકવાના
કયા કયા ઉપાયો છે તે જાણવો ?

ઉત્તર-સામાયિક, પ્રભુપૂજા, તીર્થયાત્રા વિગેરે ઉત્તમ
આલંબનોની સેવના કરવાથી ખરાબ વિચારો આવતા રોકાય
છે. શ્રાવકે તેવા આલંબનોની જરૂર સેવના કરવી જોઈએ.

પ્રશ્ન—ધ્યાન એટલે શું ?

ઉત્તર—અંતર્મુહૂર્ત સુધી મનની એકાગ્રતા રહે એ ધ્યાન કહેવાય. આવું ધ્યાન છદ્મસ્થ જીવોને હોય છે. ત્રણે યોગની ક્રિયાઓને રોકવી, એ પણ ધ્યાન કહેવાય. આવું ધ્યાન શ્રી કેવલી મહારાજને હોય. ધ્યાનના ચાર ભેદોમાં ધર્મધ્યાન, શુકલ ધ્યાન એ બે સારા ધ્યાન કહેવાય. ઉપર જણાવેલા બંને અશુભ ધ્યાન કહેવાય. આથી એનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. સામે માણસ મોટા બરાડા પાડી રૂદ્ધ કરે, આંખમાં આંસુ લાવે, છાતી કૂટે વિગેરે આવા ચિહ્નોથી આર્તધ્યાન ઓળખાય છે. અને ઇષ્ટ પદાર્થોનો વિચોગ થાય કે અનિષ્ટ રોગાદિ પ્રકટે ત્યારે આ ધ્યાન ઉપજે છે. આનું ફલ તિર્થચગતિ છે. એમ આવશ્યક સૂત્રની (બાવીસ હજારી) ટીકામાં કહ્યું છે. આર્તધ્યાન ધ્યાતાં સંચતી નામના સાધ્વી મરીને ગિરોળી થઈ, નંદમણિકાર દેડકાપણું પામ્યો, અને સુંદર શેઠ મરીને ચંદનઘો થયો. એમ સમજીને આનો ત્યાગ કરવો. પાંચમા ગુણઠાણા સુધી આ ધ્યાનની હદ છે એમ સમજવું.

રૌદ્રધ્યાન એ આર્તધ્યાન કરતાં પણ હલકા દરજ્જાનું છે. શ્રી ધ્યાન શતકમાં આના કરવું, કરાવવું, અનુમોદવું, અને હિંસાદિની વારંવાર ચિંતવના કરવી એમ ચાર ભેદ કહ્યા છે. હિંસાદિવાળા કાર્યો કરવામાં આદર ભાવ દેખાય વિગેરે ચિહ્નોથી આ ધ્યાન પારખી શકાય છે.

રૌદ્ર ધ્યાનનું ફલ—તંદુલિયો મત્સ્ય મોટા સમુદ્રમાં રહેલા મહા મત્સ્ય (મોટા માંછલા) ની આંખની પાંપણમાં ઉપજે છે. “ સમુદ્રમાં મોળાં ઉછળે, ત્યારે મોટા માંછલાનું

મોઢું ઉઘાડું હોય છે, તેમાં ઘણાં નાનાં માંછલાઓ પેસે છે અને નીકળે છે. ” આ બનાવ જોઈને તાંડુલિયો મત્સ્ય વિચારે છે કે, “ આ (મોઢું) માંછલું કેવું મૂર્ખ છે ? મોઢામાં ખાવાનાં માંછલાં આટલાં બધાં આવે છે, છતાં નીકળી જવા દે છે, ખાતો નથી. હું જો તેના જેવો મોટો હોઉં, તો એક પણ માંછલાને જવા ન દઉં, બધાને ખાઈ જઉં. ” આવી જાતનું રૌદ્ર ધ્યાન કરીને કાયાથી હિંસાદિ કર્યા વિના પણ મરીને સાતમી નરકે જાય છે. તેમજ કુરૂડ અને ઉકુરૂડ મુનિ પણ રૌદ્રધ્યાન કરતાં નરકે ગયા. એમ સમજીને ધર્મધ્યાનાદિ શુભ ધ્યાનમાં મન રાખવું. કારણ કે ધર્મધ્યાનનું ફલ દેવગતિ અને શુકલધ્યાનનું ફલ મોક્ષ મલે એમ કહ્યું છે.

૨-પાપોપદેશ નામનો અનર્થ દંડ—શ્રાવકે વિચારીને નિર્દોષ ખોલવાની પદ્ધતિ પાડવી જોઈએ. ખીજાને પાપ કરવાનો ઉપદેશ દેવો જ નહિ.

હું ખેડુતો ! ખેતરમાં ખોદકામ શરૂ કરો ? હજી વિગેરે તૈયાર કરો ? શત્રુઓને મારો ? બળદને પલોટો (દમો) ? કન્યાનો વિવાહ કરો ? આવું ખીજાને કહેવાય નહિ. કારણ કે એ પાપોપદેશ કહેવાય. યાદ રાખવું જોઈએ કે કૃષ્ણ મહારાજ અને ચેડા મહારાજને “ પોતાના બાળકોનો પણ વિવાહ કરવાનો નિયમ હતો. અહીં ખાસ કારણે પુત્રાદિને કે સગાં વિગેરેને કાંઈ તેવો ઉપદેશ દેવાય, તેની જરૂરી જયણા રાખીને બાકીના પાપોપદેશનો ત્યાગ કરે છે. એમ નિયમ કરાય.

૩-હિંસાપ્રદાન નામનો અનર્થ દંડ—સગાઈ વિગેરે

કારણ વિના પણ જેથી જીવ હિંસા થાય, એવા કોશ વિગેરે નાહક ખીજને દઇએ, એમાં દેનારાને પણ હિંસાનું પાપ લાગે, તથા કામણ, ટુંમણ, વશીકરણ, ધાતુમારણના પ્રયોગ પોતે ખીજને શીખવાડે એમાં પણ નાહક પાપ અંધાય છે, એમ સમજીને શ્રાવકે આવા અનર્થ દંડનો જરૂર ત્યાગ કરવો. આમાં પુત્રાદિને તથા સગાં વિગેરેને શરમ વિગેરે કારણથી ન છુટકે આમાંનું કાંઈ દેવું, કહેવું, બતાવવું પડે, તેની જ્યણુ રાખવાની જરૂરીયાત જણાય તો રાખે. તે સિવાયનો ત્યાગ કરવો. આવા અનર્થ દંડ કરવાથી ધન્વંતરિ વૈદ્ય નરકે ગયો. વિશેષ ખીના શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદ વિગેરે ગ્રંથો-માંથી જાણવી.

૪-પ્રમાદાચરણ—ધર્મ ક્રિયાની સાધના કરવામાં જે અરૂચિ કે ઉપેક્ષા કરાવે તે પ્રમાદ કહેવાય. આના (૧) મદ્ય (૨) વિષય, (૩) કષાય, (૪) નિદ્રા, (૫) વિકથા એમ પાંચ ભેદો છે. તેમાં (૧) મદ્ય-એટલે મદિરા કહેવાય. આમાં આ-થો, માંસ, સરકો, તાડી વિગેરે ગણી લેવા. મદ્ય એ ધાર્મિક દૃષ્ટિએ અને વ્યવહારિક દૃષ્ટિએ નિંદનીય ચીજ છે. પાપ વ્યાપારને કરાવે છે, અને દુર્ગતિ આપે છે. કૃષ્ણ મહારાજના પુત્રાએ દારૂ પીધો, તેથી એકસોને બત્રીશ કુલ કોટી યાદ-વૈથી ભરેલી દારૂકા નગરીનો દાહ થયો. કોઈ એક યાદવના ઘરમાંથી એકસો આઠ કુમાર નીકળે એવું જે કુળ, તે કુલ-કોટી કહેવાય. એમ ઉપદેશ પ્રાસાદમાં કહ્યું છે. વિશેષ ખીના ઉપદેશ પ્રાસાદાદિ ગ્રંથોમાં જાણવી છે. તથા (૨) વિષય-એ ઝેર કરતાં પણ વધારે દુઃખ દેનાર છે, હિતાહિતનું ભાન ભૂલાવે છે. સાત વાર સાતમી નરકના પણ આકરાં દુઃખો એ

આપે છે, એમ સમજીને લવ્ય જીવોએ પ્રભુશ્રી નેમિનાથ વિગેરેના દૃષ્ટાંતોને નિરંતર યાદ કરીને તેનો ત્યાગ કરવો. (૩) સંસારમાં રઝળાવે એનું નામ કષાય કહેવાય. ક્રોધ એ પ્રીતિનો નાશ કરે છે, માન વિનયનો નાશ કરે છે, માયા મિત્રતા (ભાઈબંધી)નો નાશ કરે છે. લોભ એ તમામ ગુણોનો નાશ કરે છે. ક્રોધથી સાધુ સર્પપણું પામ્યો, અને માનથી બાહુબલિજીને કેવલજ્ઞાન મોડું થયું. રાવણે રાજ્ય ગુમાવ્યું. માયાથી પ્રભુશ્રી મલ્લિકનાથ જેવા પણ સ્ત્રીપણું પામ્યા. તથા લોભથી મમ્મણુ શેઠ વિગેરે નરકાદિમાં ગયા. એમ સમજીને આનો ત્યાગ કરવો. (૪) નિદ્રા, એટલે ઉંઘવું તે. આના પાંચ લેહ છે તે આ પ્રમાણે—

૧-નિદ્રા, ૨ નિદ્રા નિદ્રા, ૩ પ્રચલા, ૪ પ્રચલા પ્રચલા, ૫ સ્ત્યાનર્દિ. જેમાં સુષ્પે જગાય તે નિદ્રા અને ડુઃષ્પે (મુશ્કેલીએ) જગાય તે નિદ્રા નિદ્રા કહેવાય. તેમજ ઉભા અથવા બેઠાં જે આવે તે પ્રચલા, અને ચાલતાં ચાલતાં આવે એ પ્રચલા પ્રચલા કહેવાય. અને જેમાં બલદેવના જેટલું બળ હોય તથા (આ નિદ્રાવાળો જીવ) દહાડે ચિંતવેલું કામ સાધે, તે સ્ત્યાનર્દિ નિદ્રા કહેવાય, એમ શ્રી કર્મત્રયની ચૂર્ણિમાં કહ્યું છે. અહિં શ્રી કર્મત્રય ટીકાનો વિચાર એ સમજવો કે બલદેવ જેટલું બળ બધા સંઘયણુવાલા જીવોને આ નિદ્રામાં હોતું નથી, પણ વજ્ર રૂપલનારાય સંઘયણુ વાળા જીવોને એટલું બળ હોય છે એમ સમજવું. તે સિવાયના બીજા જીવોને આ નિદ્રામાં ચાલુ સમયના જીવાનિયાથી આઠગણું બળ હોય છે. આ બાબત શ્રી જીવકલ્પ સૂત્રની ટીકામાં આ નિદ્રામાં કે જાગતાં આઠ

ગણાને બદલે ત્રણગણું કે ચારગણું બળ હોય, અને આવા જીવો નરકે જાય. એટલે જેની નરકમાં જવાની લાયકાત હોય, તેવા ખરાબ વિચારવાળા જીવોને આવી ગાઠ ઉંઘ હોય છે. આવી નિદ્રાવાળા જીવોના દૃષ્ટાંતો મહાભાષ્ય અને શ્રી નિશીથ સૂત્રમાં ઘણાં આપ્યા છે. તેમાં માંસ, મોદક, હાથીદાંત, કુંભાર અને વડનું દૃષ્ટાંત વધારે પ્રસિદ્ધ છે. ભવ્ય જીવોએ યાદ રાખવું કે નિદ્રા અનેક નવા ગુણોને આવતા અટકાવે છે, અને જૂના ગુણોનો નાશ કરે છે. પ્રમાદને વધારે છે. વિગેરે સ્વરૂપ જાણીને પ્રભુએ જ્યંતી શ્રાવિકાને કહ્યું કે, ધર્મી જીવોનું જાગવું સાડું છે અને અધર્મી જીવોનું ઉંઘવું સાડું છે વિગેરે ખીના શ્રીભગવતી સૂત્ર વિગેરેમાંથી લઈને શ્રી શ્રાવક ધર્મ જાગરિકામાં વિસ્તારથી કહી છે. આ વાત ધ્યાનમાં રાખીને શ્રાવકોએ નિદ્રાની ધીમે ધીમે ઓછાશ થાય તેવી કાળજી જરૂર રાખવી.

(૫) વિકથા-રાજ, સ્ત્રી, દેશ, લોજન વિગેરેની લંબી ચોડી વાતો કરવી એ વિકથા કહેવાય. આવી વાતો કરવાથી ધર્મારાધન અટકે, ચીકણાં પાપ બંધાય, અને દુરાચાર સેવાય, તથા પરલવમાં દુર્ગતિ મલે એમ સમજીને આવી વિકથા નજ કરવી જોઈએ. શ્રી આવશ્યકાદિ સૂત્રોમાં આના રાજકથા વિગેરે ચાર ભેદ અને સંબોધ સંપત્તિકાની ટીકામાં સાત ભેદ કહ્યા છે. તેમાં ચાર ભેદો તો પ્રસિદ્ધજ છે. બાકીના (૫) મુદ્રીકથા (૬) દર્શન ભેદિની (૭) ચારિત્ર ભેદિની એમ ત્રણ ભેદો જાણવા. આ પ્રસંગે સમજવું જોઈએ કે મોહરાજ ચિત્તરૂપ નગરમાં રહે છે. તેના રાગ, દ્વેષ આ બે દીકરા

(દિ-ક્ર્યા) છે. મિથ્યાત્વ નામે મંત્રી અને કુઓધ નામે દૂત છે. મોહની કુદષ્ટિ રાણી છે તેની વિકથા એ ખંડેનપણી છે. એની સોખત લગાર કરવા જેવી નથી. કારણકે સુલદ્ર શેઠની દીકરી રોહિણીએ એની સોખત કરી એટલે તે વિકથાને કરવા લાગી. અનુક્રમે આ ટેવ વધતા વધતા એટલે સુધી વધી ગઈ કે રોહિણીએ રાજની રાણીને પણ ન છોડી. એટલે તેની નિંદા કરવા લાગી. આથી રાજએ તેને નગર-માંથી કાઢી મૂકી. જંગલના અસહ્ય દુઃખો ભોગવીને તે વ્યંતરી થઈ. ત્યાંથી ચ્યવીને વિકથા કરવાના પાપને લઈનેજ તે અનંતા કાળ સુધી એકેન્દ્રિયાદિકમાં રખડી, છેવટે તે પુણ્યના યોગે ભુવનભાનુ કેવલી થઈ. આ વાત યાદ રાખીને ડાહ્યા શ્રાવકોએ વિકથાનો ત્યાગ કરવો. એમ પાંચ પ્રમાદની ટુંકામાં ખીના પૂરી થઈ. મઘ વિગેરે પાંચે પ્રમાદના સાધનો છે, એમ સમજીને શ્રાવકે તે બધાનો ત્યાગ કરવો. તે ઉપરાંત નીચે જણાવેલા પ્રમાદને લઈને થતા (પ્રમાદાચરણના) કાર્યો નજ કરવાં જોઈએ.

૧—જ્યાં લીલફૂલ જીવાત ઘણી હોય તેવી જગ્યાએ નહાવું નહિ. કારણકે લીલ ફૂલને લઈને અનંતા જીવો અને ખીજ પણ જીવાત હણાય. નહાવાનો પ્રાચીન નિર્દોષ વ્યવહાર એ હતો કે શ્રાવકો જોઈએ તેટલું રીતસર પાણી ડોલ વિગેરે વાસણમાં લઈને પરનાળવાળા બાજે ઉપર નહાય. તે પાણી પરનાળની નીચેની કુંડીમાં જાય. નહાઈને પોતે તડકે જીવાત જોઈને છુટું છુટું નાંખે. આ પ્રમાણે દરેક વ્યવહાર જાળવવામાં જીવહયા પળે, પાપથી બચીને સુખી

થવાય. રાતે તો સ્નાનાદિ થાયજ નહિ. પેશાબ દસ્ત વિગેરે પણ નિર્જીવ જગ્યાએ કરવા જોઈએ. ઘી વિગેરેના વાસણો ઉઘાડા ન રખાય. તેમજ રસોડા વિગેરે દશ સ્થાનકોએ જરૂર ચંદરવા બાંધવા જોઈએ. ન બાંધવામાં પોતાના જીવને પણ નુકશાન પડે. બીજાઓ ચંદરવા બાંધે, તેવું કરનારા જીવોને વિધન કરનારા જીવો રોગાદિની પીડા ભોગવે છે. શેઠ યશોદત્તની મૃગસુંદરી નામની દીકરીએ પોતાના સાસરે રસોડામાં ચંદરવો બાંધ્યો, તે તેના પતિ દેવરાજે સાતવાર બાળી નાંખ્યો, તેથી તેણે સાત વર્ષ સુધી કોઠની પીડા ભોગવી. મૃગસુંદરીએ ચંદરવા બાંધવાનું અને રાતે નહિ જમવાનું રહસ્ય સમજાવીને વિધર્મી એવા સસરા વિગેરેને જૈન ધર્મી બનાવ્યા. મૃગસુંદરી ઉપર જણાવેલા નિયમને પાલીને દેવતાઈ ઋદ્ધિને પામી. એમ સમજીને રસોઈ વિગેરે કરતાં ઉપરના ભાગમાં જરૂર ચંદરવો બાંધવો જોઈએ. ન બાંધે તો પ્રમાદાચારણ થાય, તેથી મહાકર્મ બંધાય, ને દુઃખ ભોગવવા પડે. એ પ્રમાણે પ્રભુની પૂજા કરવામાં પણ પાણી ગાળીને વાપરવું, દરેક કામ જયણાર્થી કરવું, કાળે વિગેરે જાળવીને જાતે કાઢે. તેમ કરતાં જીવહયા જળવાય, અને ભવાંતરમાં નીચ કુલમાં જન્મ ન થતાં સારા ધર્મિષ્ઠ કુલમાં જન્મ પામી ધર્મ સાધીને સુખી થવાય.

॥ નીચે જણાવેલી બીનાને પ્રમાદાચરણ ગણીને તેમ કરવું નહિ ॥

૧—અવિરતિ ભાવે કર્મ બંધાય. પાછલા ભવમાં શરીર વિગેરેને વોસરાવ્યા ન હોય, તો તેનાથી જે જીવ

વધ થાય, તેનું પાપ ભવાંતરમાં ગયેલા પણ જીવને ભોગવવું પડે છે. માટેજ રાતે કદાચ અચાનક મરણ થાય એમ સમજીને સંથારા પોરિસિની વિધિમાં દેહાદિને વોસરાવવાનું કહ્યું છે. યાદ રાખવું કે સિદ્ધના જીવોને પૂર્વ ભવમાં સર્વ સંવર રૂપ વિરતિ ભાવ હતો, તેથી તેમને ઉપરની ખીના લાગુ પડતી નથી. આ વાત શ્રીભગવતી સૂત્રના પાંચમા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાંથી ટુંકામાં કહી છે.

૨--રાંધવાનું કામ પતી જાય, ત્યારે નાહક ચૂલો સળગતો રાખવો એ પ્રમાદાચરણ કહેવાય, આમ કરવામાં ઘણું ત્રસાદિ જીવોની હિંસા થાય, તેથી તેમ ન કરવું. એટલે ચૂલો એલવી નાંખવો જોઈએ.

૩--ઈંધણાં છાંણા વિગેરે તપાસ્યા વિના કામમાં લે; (૪) લીલાં ઘાસ વિગેરે ઉપર ચાલવું, (૫) નાહક ફૂલ વિગેરે તોડવા, (૬) લુગડાં વિગેરેમાંની જૂ વગેરે તપાસ્યા વિના ઘોળીને ઘોવા આપવા, (૭) બળખો થૂંક વિગેરે નાંખ્યા બાદ તેને ધુલ વિગેરેથી ઢાંકે નહિ. વિગેરે જ્યણા વિનાની તમામ ક્રિયાઓ પ્રમાદાચરણ તરીકે સમજવી. શ્રાવકે જરૂર યાદ રાખવું કે હસ્ત, પેશાબ, ગળફો, લીંટ, ઉલ્ટી, પિત્ત, લોહી, વીર્ય, મડદું, પડ વિગેરેમાં એક મુદૂર્ત્ત જેટલો ટાઇમ વીત્યા બાદ અસંખ્યાતા સંમૂર્છિમ મનુષ્યો ઉપજે છે, તે સંમૂર્છિમ મનુષ્યોનું આઉખું અંતર્મુદૂર્ત્તનું હોય છે, અને અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેવડું શરીર હોય છે. તેમને સાત કે આઠ પ્રાણ હોય છે. આ બાબત સંગ્રહણી સૂત્રની ટીકામાં 'નવ પ્રાણ હોય' એમ કહ્યું છે, વિગેરે ખીના

શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર, લોક પ્રકાશ વિગેરેમાં વિસ્તારથી કહી છે. ઉપરની ખીના ધ્યાનમાં રાખીને બળખા વિગેરેને નાંખવામાં ઉપયોગ રાખવો. જેથી કર્મ બંધથી બચી શકાય. વળી જુગાર વિગેરે વ્યસનોનો ત્યાગ કરવો, ઘણું પાણી ઢોળવું નહિ. ઉપયોગ પૂર્વક ધર્મ ક્રિયા કરવી. કારણકે અનુપયોગ એ પ્રમાદ છે. નાટકાદિ કૌતુક જોવા નહિ, કોઈને ફાંસી દેતાં હોય, ત્યાં જોવા જવું નહિ. કોકશાસ્ત્રાદિ કુશાસ્ત્રનો અભ્યાસ ન કરવો, જલકીડા કરવી નહિ, હીંચકા ખાવા નહિ, રસો- ધને વખાણીને જમવી નહિ. ભાંડ, ભવૈયા, બજાણિયા, વાંદરા, નટ વિગેરેનું નાટક, નાચ, સર્કસ, સીનેમા, તાખુત, મદારીના ખેલ જોવાં નહિ. આમાં રોગાદિ કારણે તૈલાદિ લગાડીને નહાવું, જતા આવતાં તાખુત વિગેરે જોવાય વિગેરેમાં ખાસ જરૂરી જયણાનો વિચાર કરીને આગાર રખાય. કામણુટુમ્મણુ કરવા નહિ, કામોદ્દીપક કલા શીખવી નહિ, ખીજને ભણાવવી પણ નહિ કષાય, પ્રમાદથી અલગ રહેવા નિરંતર સાવચેત રહેવું, અનુપયોગે થઈ જાય તે સાફ ગણું નહિ. હીંચકા ખાવા નહિ, સોગટાખાણુ વિગેરે પણ જુગારને પોષનારી ચીજ જાણીને તેનો ત્યાગ કરવો. પશુ પક્ષીને પાંજરામાં પૂરવા નહિ. બાગ, મ્યુઝીયમ વિગેરેને શોખની ખાતર જોવા જવું નહિ, દારૂખાનું ફેડવું નહિ. આમાં વ્રત લેનારે સગાં આદિની સાથે વ્યાવહારિક લેવડદેવડમાં ખાસ જરૂરી જયણા વિચારીને રાખવી. હોળીમાં ભાગ લેવો નહિ, તે જોવી પણ નહિ. ઉપર જણાવેલી ખીનામાંથી નકાર કાઢતાં જે રહે તે પ્રમાદાચરણુ કહેવાય. તેને શિખામણુના

રૂપ કહ્યું કે 'આમ કરવું નહિ' આ વ્રત લેનારે સમજવાનું એ કે જેમ અને તેમ કર્મબંધના કારણોથી બચવું. ન છૂટકે સેવાય, તેમાં ધીમે ધીમે ઓછા કરવાની ભાવના રાખવી જોઈએ. કારણકે કરેલાં કર્મો કોઈ બીજા લોગવવા નહિ આવે, પોતાનેજ કર્મનું ફલ લોગવવું પડે છે. બંધકાલ એ સ્વાધીન કાલ છે. માટે મલિન પ્રવૃત્તિથી પાછા હઠીને નિર્મલ ધર્મારાધન આનંદથી કરાય એ કહેવાનો આ વ્રતનો સાર છે.

॥ નોચે જણાવેલા અનર્થ દુઃખ વિરમણના પાંચ અતિચારો સમજીને જરૂર ટાળવા ॥

॥ કંદણ્પે કુક્કુરુપ-મુહરિ અહિગરણભોગઅહરિત્તે ॥
દંડમિ અણદ્વાપ, તદ્દયમિ ગુણવ્વપ નિંદે ॥ ૧ ॥

૧ કુચેષ્ટા કરવી, ૨ કામવાસના વધારનારી વાણી બોલવી, ૩ વાચ્યાલપણું કરવું, ૪ સ્વજનાદિને જોઈએ તે કરતાં વધારે લોગના અને ઉપલોગના સાધનો તૈયાર રાખે, ૫ નિરંતર (હંમેશાં) જીવ હિંસાના સાધનો (અધિકરણો) કારણ વિના પણ તૈયાર રાખે, એમ આઠમા વ્રતના પાંચ અતિચારો ટુંકામાં જાણવા. હવે એને વિસ્તારથી કહીએ છીએ:-

૧—કુચેષ્ટા એટલે આંખ, નાક, હાથ, પગ, મોંઠાના આજ્ઞા એવા કરે, જે જોઈને સાંમાને હસવું આવે, અને પોતે દુનિયામાં હલકો કહેવાય. આવી ચેષ્ટાઓ કરવી નહિ, તેમ તેવા વચન પણ નજ બોલવા જોઈએ. કારણ કે હસતાં કર્મ બંધાય, તે લોગવતાં ઘણું દુઃખ લોગવવું પડે, અને આજીવન વ્રતમાં દોષ લાગે. આવું કરવું તેના કરતાં તો એટલો

ટાઈમ ધર્મારાધન કરીને કર્મની નિર્જરા કરવી, એ ડહાપણ કહેવાય.

૨—જે બોલવાથી પોતાને કે બીજાને કામવાસના વધે, એવું વચન ન બોલવું જોઈએ. કારણ કે ચાલુ વ્રતમાં દોષ લાગે. ઉત્તમ શ્રાવકે ખાસ કારણ વિના બોલવું નહિ, અને બોલવાના પ્રસંગે ખપ પૂરતું, હિતકારી વચન વિચારીને બોલવું. જેથી ચીકણાં કર્મ બંધાય, તેવા વેણ બોલવાજ નહિ. ફેાગટ આકરા વચન બોલવાથી કેવા ખરાબ ફલ ભોગવવા પડે છે ? આ બીના સમજાવવાને માટે વીર અને ધીર નામના બંને ભાઈની હકીકત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. તે ટુંકામાં આ પ્રમાણે:—તે બંને જણા જંગલમાં ગયા હતા. ત્યાં એક વસંત નામના મુનિ જમીન ઉપર બેસી શુદ્ધ થઈને પડ્યા હતા. આનું કારણ પૂછતાં ત્રીજાએ એમ કહ્યું કે, આ મુનિને સર્પ કરડ્યો, અને તે રાફડામાં પેસી ગયો. ત્યારે નાના ધીર સુલટે કહ્યું કે, આ મુનિ મારા મામા થાય, તેમને કરડવા સર્પ આવ્યો, ત્યારે તેને તમે કેમ મારી ન નાંખ્યો ? આ વેણ સાંભળીને મોટા ભાઈએ કહ્યું કે, આવું વેણ બોલવું એ અનર્થદંડ કહેવાય, માટે તેવું બોલાય નહિ. પછીથી બંને જણાએ દવાનો ઉપચાર કરીને મુનિને સાજા કર્યા. વીર અને ધીર અનુક્રમે સૂરસેન અને મહીસેન નામે રાજકુંવર થયા. અહીં ખેલાંના ભવમાં સર્પને મારી નાંખવાનું વચન બોલાએલું, તેથી મહીસેનને જીલના રોગની તીવ્ર વેદના ભોગવવી પડી, તે અનર્થ દંડનો નિયમ કરવાથીજ મટી ગઈ.

૩--ઢંગઘડા વિનાનું વારંવાર નકામું જોલવું નહિ, તેમ કરે તો આ વ્રતમાં દ્વેષ લાગે. કારણ કે એમ જોલતાં જોલતાં પાપકર્મનો પણ ઉપદેશ થઈ જાય એમ સમજીને વાચાલપણાનો ત્યાગ કરવો. અપશબ્દ જોલવા નહિ, કોઈના મર્મ ઉઘાડવા નહિ, લખાડ થવું નહિ.

૪--એઢવાની, ન્હાવાની, ખેરવાની, ખાવા વિગેરે કામમાં આવે તેવી પણ ચીજો જરૂર પૂરતી રાખવી, તેવા આરંભાદિના સાધનો વધારે રાખે તો શરમના માર્યા કે સગાઈ આદિ કારણે ખીજીને દેવી પડે, તે આરંભાદિના કામમાં લે, તે દ્વેષનો ભાગ ચીજીને દેનારા જીવોને પણ મળે. આ સુદાથી તેવો વધારો ન રાખવો, રાખે તો ચાલુ વ્રત મલીન બને.

૫--હિંસાના સાધનો એ અધિકરણ કહેવાય. તેને ખીજી અધિકરણની સાથે (કામ વિના પણ) લાંબો ટાઈમ જોડીને (લેગા કરીને) રાખવા નહિ. કામ પતી જાય કે તરતજ તેના અવયવો જૂદા કરી નાંખવા જોઈએ. દાખલા તરીકે ખાંડવાનું કામ પૂરું થયા બાદ ખાંણીયામાંને ખાંણીયામાં સાંખેલું રહ્યું હોય તો તે જોઈને ખીજીને પણ અનાજ વિગેરે ખાંડવાનું મન થાય. આમાં માલીક નિમિત્ત ગણાય. માટે ખાંડવાનું પૂરું થાય કે તરતજ સાંખેલું ત્યાંથી ખીજી ઠેકાણે મૂકવું જોઈએ.

એવી રીતે, હળની સાથે કુણું, ધનુષ્યની સાથે બાણ, ગાડાની સાથે ઘોંસરૂં, ઘંટીના પડની સાથે ખીજી પડ અને કુહાડાની સાથે હાથો કામ વિના લાંબો વખત લેગા રાખ-

વાજ નહિ. અલગ કર્યા બાદ પુત્રાદિ સંબંધ વિનાનો કોઈ માગે તો તેને એમ ના કહી શકાય કે હાલ તૈયાર નથી. આ બીના શ્રી આવશ્યક સૂત્રની મોટી ટીકામાંથી લઈને ટુંકામાં જણાવી છે. અગ્નિ લેવાની જરૂરીયાત જણાય તો અહીં વિવેક એ રાખવો કે બીજાએ સળગાવેલા અગ્નિમાંથી લેવો. કારણકે આમ કરવામાં સળગાવવાના દોષથી બચવું એ મુદ્દો છે. બીજાએ આપણી પ્રવૃત્તિ જોઈને આરંભમાં જોડાય, તેવું કામ નજ કરવું જોઈએ. આ આશયથી શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, બીજાઓના દેખતાં ઘર, દુકાન કરવાની કે પરગામ જવાની ખેલ (શરૂઆત) ન કરવી જોઈએ, એમ બધા ના જૂએ તેમ ચૌટામાંથી શાક વિગેરે પણ લાવવું નહિ, કારણ કે આમ કરવાથી પરંપરાએ પાપનો વધારો થાય છે. આ પાંચે અતિચારો ન લાગે તેવી રીતે સમજી શ્રાવકોએ જરૂર વર્તવું. આ વ્રત લેતી વખતે એમ બોલવું કે, ખેલાં કહેલા ૨૧ ભાંગામાંથી નક્કી કરેલા ભાંગા પ્રમાણે દ્રવ્યાદિકથી ૬ છીંડી, ૪ આગાર અને ૪ બોલથી ઉપર જણાવ્યા મુજબ હું આઠમા અનર્થ દંડ વિરમણ વ્રતને અંગીકાર કરું છું. શ્રાવકે અહીં હંમેશાં ભાવના એ ભાવવી કે, ધન્ય છે તે શ્રમણ નિર્ગથિને કે જેઓ પોતાને માટે કે પરને માટે લગાર પણ અનર્થ દંડ સેવતા નથી. તેમને હું નિરંતર નમસ્કાર કરું છું. હે જીવ ! સર્વથા અનર્થદંડને છોડવાનો અવસર જલ્દી આવે, તેમ કાળજી રાખજો. સાદુ, સરલ, સંતોષમય જીવન ગુજારજો, સંસારના બાડામાંથી નીકળવાને તૈયાર થઈ જા.

આ પ્રસંગે યાદ રાખવું જોઈએ કે અજ્ઞાન, ક્રોધ અને દંભ વિગેરે કારણોથી અનર્થ દંડ થવાનો પ્રસંગ ઉભો થાય છે. તેથી તે ત્રણે કારણોથી અલગ રહેવું. કુબુદ્ધિને ધારણ કરીને ખોટી સલાહ દઈએ તો નરકની વેદના ભોગવવી પડે, અને નીચ કુલમાં જન્મ લેવો પડે. જુઓ આ બાબતમાં એક વાત એવી છે કે—લલિતપુરના રહીશ શેઠ જિનદત્તને સેન નામનો દિકરો હતો. તેને એક રાજકુવર મિત્ર હતો. શેઠના દીકરા સેને રાજકુવરને એવી સલાહ આપી કે તમે તમારા ઘરડા બાપને મારીને રાજ્યની સત્તા કેમ લેતા નથી? આ વાત ઠેઠ રાજાએ જાણી ત્યારે રાજાએ ફાંસીએ ચઢાવીને મારી નાંખાવ્યો. મરીને નરકે ગયો. ત્યાંની ઘણી આકરી વેદના ભોગવીને પ્રાક્ષણ પુરોહિતનો ચિત્રગુપ્ત નામે દીકરો થયો. અહીં નરકની વેદના અને નીચ કુલમાં જન્મ એ અનર્થદંડનું ફલ છે. નિર્મલ જ્ઞાનવંત શ્રી પુરૂષદત્ત મુનિએ આ બીના ચિત્રગુપ્તને કહી, તેથી તે બધા અનર્થ દંડને છોડવનારી દીક્ષા સાધીને સિદ્ધિપદ પામ્યો.

મુનિરાજની પવિત્ર દેશના સાંભળીને આસન્નસિદ્ધિક ભવ્ય જીવો સંયમની સાધના કરવા ઉજમાલ બને, તેમાં કોઈએ નિર્ધન અવસ્થામાં દીક્ષા લીધી હોય, તો તેને જોઈને હાસ્યથી એમ કહેવું કે ‘શું આણે કેટલી બધી સાહિબી છોડીને દીક્ષા લીધી છે?’ આમ કહેવું એ મહા અનર્થ દંડ છે. તેવું બોલીએ તો ચીકણાં કર્મ બંધાય, ને દુર્ગતિનાં દુઃખ ભોગવવાં પડે. આ બાબતમાં ઉપર જણાવેલા ચિત્રગુપ્તનું દ્વંદ્વંત સમજવું. તેણે તેવું બોલવાથી નરકાદિની વેદના

લોગવી હતી. આ પ્રમાણે શ્રી ધર્મસંબ્રહ્મિના આધારે આઠમા વ્રતની બીના જણાવી. શ્રાવકે તેની જરૂર આરાધના કરી માનવ ભવ સફલ કરવો. અહીં ત્રણ ગુણવ્રતોની બીના પૂરી થાય છે. હવે ચાર શિક્ષાવ્રતોમાંના પહેલા સામાયિક નામે શિક્ષાવ્રતની બીના શરૂ થાય છે.

॥ (૯) નવમું સામાયિક વ્રત ॥

સામાયિકવિશુદ્ધાત્મા, સર્વથા ઘાતિકર્મણઃ ॥

ક્ષયાદાપ્નોતિ કેવલં, લોકાલોકપ્રકાશકં ॥ ૧ ॥

કર્મરૂપી મેલથી મેલા થયેલા આત્માને નિર્મલ બનાવવા માટે કોઈ પણ અપૂર્વ સાધન હોય તો એક સામાયિક છે. દીવાળીના પ્રસંગે ઘરને સાફ કરવાની ચીવટ હોય છે, વ્યવહારમાં સારા દેખાઈએ આ ધરાદાથી લૂગડાંને સાફ કરવાની કે કરાવવાની કાળજી હોય છે. તેના કરતાં આત્માને નિર્મલ બનાવવા માટે હે શ્રાવકો ! તમારે વધારે કાળજી રાખવી જોઈએ. સામાયિકથી આત્મા નિર્મલ અને તો જરૂર ઘાતિકર્મોના ક્ષય થાય. ત્યાર બાદ ભવ્ય જીવો કેવલજ્ઞાન પામે. આ જ્ઞાનથી લોકની અને અલોકની બધી બીના જણાય છે. સામાયિક એ ચાર શિક્ષાવ્રતોમાં પહેલું છે. જેમ સામાયિક કરવાનો વારંવાર અભ્યાસ પાડવાથી આણુવ્રતાદિને પોષણ મળે, એમ આ પછીના ત્રણ વ્રતોની વધારે સાધનાથી આણુવ્રત વિગેરે મજબૂત બને છે. આજ ધરાદાથી શ્રાવકના છેલ્લા ચાર વ્રતોને શિક્ષાવ્રત કહીને ઓળખાવ્યા છે.

પ્રશ્ન-સામાયિક એટલે શું ?

ઉત્તર-સમ એટલે રાગદ્રેષનો અભાવ. જે ક્રિયાથી રાગ દ્રેષ ધીમે ધીમે ઓછા થાય, અનુક્રમે સર્વથા નાશ પામે, એનું નામ સામાયિક કહેવાય.

આવા સામાયિકમાં રહેલા લબ્ય છવો એમ સમજે છે કે મારે સર્વ છવોની ઉપર સમતા લાવ રાખવો. અને ઇંદ્રિયોને કામમાં રાખવી જોઈએ, કષાય વિષયાદિને તથા આર્તધ્યાન રોદ્રધ્યાનને છોડવા જોઈએ. અનિત્યાદિ ખાર લાવના તથા મૈત્રી વિગેરે ચાર લાવના લાવથી જોઈએ. કહ્યું છે કે-

સમતા સર્વભૂતેષુ, સંયમઃ શુભભાવનાઃ ॥

આર્તરોદ્રપરિત્યાગઃ, તદ્દિ સામાયિક વ્રતમ્ ॥૧॥

સામાયિક એ આત્માને પ્રમાદથી અલગ રાખીને સ્વકર્તવ્યો બળવવામાં સાવચેત કરે છે. અપૂર્વ શાંતિને આપે છે. પૌષધાદિમાં પ્રવેશ કરવા માટે પણ સામાયિક એ અપૂર્વ સાધન છે. ચોવીશે કલાક આદિ વ્યાધિ અને ઉપાધિમાં શુંથાયેલા શ્રાવકો જેમ જેમ સામાયિક વધારે કરે છે, તેમ તેમ થોડી થોડી ત્યાગ દશાની લહેજત ભોગવે છે. જ્યારે તેઓને તેવી લહેજત વધારે ભોગવવાની ઉત્કંઠા થાય છે, ત્યારે તેઓ અનુક્રમે પૌષધ, ઉપધાન વહુનાદિ કરે છે. અને છેવટે સર્વ સંયમને સાધવાને પણ તૈયાર થાય છે. આવી ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવામાં મૂલ કારણ સામાયિક છે. જેમ દર્પણ એ કપાલના ડાઘને દેખાડે, પછીથી ડાઘ ભૂસી શકીએ અને

કપાલને ચોખ્ખું બનાવીએ, તેમ પોતાની ભૂલો કઈ કઈ છે ? તેને કઈ રીતે સુધારવી ? જીવનને નિર્મલ કઈ રીતે બનાવી શકાય ? હું કોણ છું ? ક્યાંથી આવ્યો ? પરલવને માટે હવે મારે શું કરવું જોઈએ ? આ બાબતનો ખુલાસો મેળવી આપનાર સામાયિક છે. કારણ કે આ પ્રસંગે નિવૃત્તિ હોય છે. જેમ વાસણમાં ચીજો રહે, તેમ સમતાવાળા આત્મામાં જ્ઞાનાદિ રહે, પ્રકટે, વધે અને ટકે. આવો લાલ સામાયિકમાં મળે છે. સામાયિકમાં રહેલો આત્મા તેટલો ટાઈમ અમુક અંશે શ્રમણ જેવો ગણાય, અને તે જીવ તેટલા ટાઈમમાં પણ ઘણાં અશુભ કર્મોને છેદે છે. મારેજ મોટા સોનૈયાના દાન કરતાં પણ સામાયિક ચઢી જાય એવું છે. એક ડોશી સામાયિકના પ્રભાવે રાજકુંવરી થઈ, અને હાથીને આઠમા દેવલોકની ઋદ્ધિ મળી. મહાણુસિંહ શ્રાવકે ચાલુ રસ્તામાં અને કેદખાના જેવા પ્રસંગે પણ સામાયિક (પ્રતિક્રમણ) છોડ્યું નથી. તેમ આ નિયમ લખ્ય જીવોએ વિકટ પ્રસંગે પણ જરૂર પાલવો જોઈએ.

એક શ્રાવકના ઘરમાં ચોરી કરવાને ચાર ચોર પેઠા. તેમણે ખાતર પાડ્યું, માલીક સામાયિકમાં રહ્યો છે. તેને ખબર પડી, ઉપરા ઉપરી સામાયિક લઈને શ્રાવક નવકાર ગણવા મંડી પડ્યો. આવી સામાયિકવાદી સ્થિતિ જોઈને અને નવકાર સાંભળીને ચોરોને ચોરીના ધંધા પ્રત્યે તિરસ્કાર લાવ થયો. જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પ્રકટ થતાં તેમણે પાછલા લવની ખીના જાણી સમકીત પામ કર્યું. વૈરાગ્ય વધતાં દીક્ષા લઈને કેવલી થયા. શ્રાવકે આશ્ચર્ય પામી ચોરોને વંદના કરી દેવ-

તાઓએ આપેલો મુનિ વેષ ખેરીને ઘણા જીવોને પ્રતિબોધી-
ને છેવટે મુક્તિપદ પામ્યા. આમાંથી સમજવાનું એ કે સામા-
યિક એ જેમ તેના કરનારને લાલ આપે, તેમ સદ્વર્તનના
ધર જેવા સામાયિકમાં રહેલ જીવોને જોનારા ને અનુભોદનારા
જીવો પણ કેવો ઉત્તમ લાલ પામે છે ?

પ્રશ્ન—સામાયિકનો લાલ ક્યારે થાય ?

ઉત્તર—આ ગુણને ઠાંકનારી કર્મપ્રકૃતિઓનો ક્ષયોપશમ
થાય, ત્યારે જીવ પોતે નિર્મલ ભાવનામાં આગળ વધતો જાય,
આ ટાઇમે સામાયિક ગુણ પ્રકટે. આ ખીના વિશેષાવશ્યક
સૂત્રમાં લંબાણથી જણાવી છે. સામાયિકમાં રહીને ભવ્ય
જીવોએ (૧) આજ્ઞા વિચય (૨) અપાય વિચય (૩) સંસ્થાન
વચય (૪) ત્રિપાક વિચય આ ધર્મધ્યાનના ચાર ભેદો
વિચારવા. તે તરફ વધારે લક્ષ્ય રાખવાથી ચંદ્રાવતંસક
રાજની જેમ સદ્ગતિના સુખો મળે છે. સામાયિકમાં ખત્રીશ
દોષો ન લાગવા જોઈએ, તે આ પ્રમાણે—૧૦ મનના દોષો,
તે મનમાં વિવેકની ભાવના રાખ્યા વિના સામાયિક કરે
વિગેરે જાણવા. તથા અપશબ્દ બોલવા વિગેરે વચનના દશ
દોષો ન લાગવા જોઈએ અને લુગડાં વિગેરેથી હાથ પગ
બાંધીને ખેસવું વિગેરે કાયાના ૧૨ દોષો જાણીને ટાળવા. આ
ખીના શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદાદિ ગ્રંથોમાંથી જાણી લેવી. વિધિ-
પૂર્વક નિર્દોષ સામાયિક કરવાથી જરૂર આત્મા નિર્મલ બને
છે. આ પ્રસંગે પાંચ અનુષ્ઠાનની ખીના યાદ રાખવી. તે
દુકામાં આ પ્રમાણે—

૧—જે આ લોકના સ્વાર્થ સાધવાની ખાતર તપશ્ચર્યાદિ
કરાય, તે વિષાનુષ્ઠાન કહેવાય. જેમ કુરવાણુઆ સાધુને

અંચમથી ચૂકાવવા માટે માગધિકા નામની વેશ્યએ કર્યું હતું. તેના જેવું બીજું પણ વિષ અનુષ્ઠાન જાણવું.

૨-પરલોકમાં સ્વાર્થ સધાય આ ઇરાદાથી નિયાણું કરે, જેમ વસુદેવના જીવ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલા નંદિષેણે કર્યું હતું.

૩-બીન ઉપયોગે જે ક્રિયા કરે, અથવા મુદો સમજ્યા વિના બીજો કરે તેમ કુર્યા કરે તે અન્યોડન્યાનુષ્ઠાન કહેવાય. જેમ એક જટિલના શિષ્યે 'બીજો અગ્નિથી તપાવીને વાંસ સીધો કરતો હતો, આ જોઈને તેણે વાયુના દરદથી કેડમાં વાંકા થઈ ગયેલા ગુરૂને સમજ્યા વિના દેખાદેખી તેમ કરવા માંડ્યું, તેથી લોકમાં ભોંઠો પડ્યો.

૪-ઉપયોગ રાખીને ક્રિયા કરવી એ તદ્દેતુ અનુષ્ઠાન કહેવાય. આમાં દુષ્ટાંત તરીકે આનંદ વિગેરે દશે શ્રાવકો લેવા.

૫-કેવલ (ફક્ત) મોક્ષને માટે વિધિપૂર્વક ચઢતા ભાવે ક્રિયા કરવી એ અમૃતાનુષ્ઠાન કહેવાય. અહીં દાખલા તરીકે અર્જુન માણી વિગેરે લઈ શકાય. ફક્ત છેલ્લા બે અનુષ્ઠાનો તરફ સામાયિકમાં લક્ષ્ય રાખવું. બીજી રીતે અનુષ્ઠાનના ચાર ભેદો આ પ્રમાણે :—

૧-પ્રીતિ અનુષ્ઠાન—જે પ્રીતિથી કરાય, અને રૂચિથી વધે તે પ્રીત્યનુષ્ઠાન કહેવાય. એ સરલ સ્વભાવવાળા જીવોને હોય. ૨-પૂજ્યને પૂજ્ય તરીકે માનીને બહુ માનથી જે ક્રિયા કરે તે ભક્તિઅનુષ્ઠાન કહેવાય. યાદ રાખવું જ્ઞેષ્ઠએ કે સ્ત્રી વિગેરેનું પાલન કરવામાં (મોહના ઘરની) પ્રીતિ રહી છે. અને પોતાના માતાપિતા વિગેરે ઉપકારીની સેવા કરવામાં ભક્તિ ગુણ સહેલો છે. આમ હોવાથી પ્રીત્યનુષ્ઠાન અને

લકત્યનુષ્ઠાન સહેજે જૂઠા સમજાય છે.

૩-વચનાનુષ્ઠાન-જે પ્રભુએ કહેલા આગમના વચન પ્રમાણે કરાય તે વચનાનુષ્ઠાન કહેવાય. નિર્મલ સંયમવંતા મુનિવરો આવું અનુષ્ઠાન કરે.

૪-અસંગાનુષ્ઠાન-જે અભ્યાસના પરિબળથી નિરભિલાષ ભાવે કરીએ તે અસંગાનુષ્ઠાન કહેવાય. તે જિનકલ્પિક મુનિરાજને હોય છે.

પ્રશ્ન—વચનાનુષ્ઠાન અને અસંગાનુષ્ઠાનમાં શું ફરક છે ? તે સમજવો.

ઉત્તર—જેમ કુંભાર ચાકડાને શરૂઆતમાં (ચાક, ચકમાં) લાકડી ભરાવીને ભમાડે છે. એટલે અહીં લાકડી મદદગાર છે, તેમ વચનાનુષ્ઠાન કરતી વખતે વચન (સૂત્ર) મદદગાર છે. તેવું અસંગાનુષ્ઠાનમાં હોતું નથી, કારણ કે આવું અનુષ્ઠાન (જિનકલ્પની તુલના વિગેરે) કરનારા પુણ્યશાલી જીવોને શ્રુતજ્ઞાનના મજબૂત સંસ્કાર પડ્યા હોય છે, જેથી તેઓને આ ક્રિયા કરવાની શરૂઆતમાં વચનની અપેક્ષા રાખવાની જરૂરિયાત હોતી નથી. એટલે શ્રુતના સંસ્કારના બલથીજ સાધના કરે છે. પ્રીતિઅનુષ્ઠાનથી લક્ષિતઅનુષ્ઠાન ચઢી જાય, એમ આગળ સમજાય એવું છે. ખેડવાનાં જે અનુષ્ઠાન બાલ-જીવો વિગેરેને સંભવે છે. અને પછી જેમ જેમ ભાવ ચઢીયાતા થાય તેમ તેમ ત્રીજું ચોથું અનુષ્ઠાન કરવારૂપ યથાર્થ ક્રિયા કરવાનો ઉત્તમ અવસર મળે છે.

વિશેષ બીના બહુલાખ્યમાંથી બાણી લેવી. શ્રાવણેએ

આ ખીના જરૂર ધ્યાન રાખીને સામાયિકમાં ઉત્તમ ક્રિયા જળવાય તેમ વર્તવું.

॥ સામાયિકમાં રાખવાના ઉપકરણોનો વિચાર ॥

ધર્મસાધનામાં જે મદદગાર હોય તે ઉપકરણ કહેવાય. શ્રાવકે સામાયિકમાં આવા પાંચ ઉપકરણો રાખવા. તે આ પ્રમાણે:—૧ સ્થાપનાચાર્ય ૨ મુહુપત્તિ ૩ નવકારવાળી ૪ ચરવળો ૫ કટાસાણું. તેમાં ગુરૂના અભાવે સ્થાપનાચાર્યની નવકાર અને પંચિદ્વિય સૂત્ર ખોલીને ખેલાં સ્થાપના કરવી જોઈએ. પછીથી સામાયિક લેવાય. સ્થાપનાના દશ લેહો શ્રી આવશ્યક નિયુક્તિમાં વાંદણાંનું સ્વરૂપ દર્શાવવાના અવસરે જણાવ્યાં છે. વંદનાના પ્રસંગે સમજવું જોઈએ કે સાધુની જેમ શ્રાવકને પણ દ્વાદશાવર્ત વંદના કરવાનો અધિકાર છે. અહીં જેમ સ્થાપનાની જરૂરિયાત હોય છે, એમ સામાયિકમાં પણ સ્થાપનાચાર્યની જરૂરિયાત જાણવી. આ બાબત શ્રી વ્યવહાર સૂત્રની ચૂલિકામાં સિંહ શ્રાવકનું દૃષ્ટાંત દર્શને સારી રીતે સમજવી છે. તેમજ શ્રી વિશેષાવશ્યકમાં પણ કહ્યું છે કે—પ્રભુના અભાવે જેમ જિનર્ષિણની જરૂરિયાત હોય છે, એમ ગુરૂના અભાવે સ્થાપનાચાર્યની જરૂરિયાત જાણવી. તેમજ સાધુની માફક શ્રાવક પણ સામાયિક સૂત્ર ખોલે ત્યારે ભંતે શબ્દ ખોલે છે. એથી પણ સાબીત થાય છે કે ખંનેને સ્થાપનાચાર્યની જરૂરિયાત હોઈ શકે. જ્યારે વિશિષ્ટ જ્ઞાન ક્રિયાના ધારક મહાપુરૂષો પણ સ્થાપનાની આગળ ક્રિયા કરે, તો પછી તેથી ઉતરતા દરજ્જાવાળા શ્રાવકોને જરૂર ક્રિયા કરતાં સ્થાપના રાખવી જોઈએ.

પ્રશ્ન—સામાયિકાદિ કરતાં સ્થાપનાચાર્ય રાખવા જોઈએ, આ વાત યુક્તિથી સમજાવો ?

ઉત્તર—ચારે દિશાએ સાડા ત્રણ સાડા ત્રણ હાથનો (૩૩ હાથ પ્રમાણ) ગુરૂનો અવગ્રહ હોય. અહીં ગુરૂની રજા વિના દાખલ થવાય નહિ એમ જે કહ્યું છે, તેજ સ્પષ્ટ જણાવે છે કે ગુરૂના અભાવે સ્થાપનાચાર્ય જરૂર જોઈએ. એ પ્રમાણે શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રમાં વાંદણાના ૨૫ આવશ્યકો જણાવ્યા છે, તે પાઠ પણ ઉપરની વાતને ટેકો આપે છે. વળી શ્રી ગુરૂ મહારાજ કે સ્થાપનાચાર્ય સામે હોય, તો જ આજ્ઞા લઈને અવગ્રહમાં દાખલ થવાય, અને ત્યાંથી ખૂદાર નીકળી શકાય. આ ઉપરથી ચોક્કસ સમજવું કે—‘ ગુરૂની સ્થાપના મનમાં કરીને અમે ક્રિયા કરીશું ’ આમ કહેવું એ તદ્દન ગેરવ્યાજબીજ છે. આથી સ્પષ્ટ એ થયું કે શ્રાવકે સામાયિક કરતાં ગુરૂના અભાવે સ્થાપનાચાર્ય રાખવા જોઈએ.

૨—મુખવસ્ત્રિકા એટલે મુહપત્તિ જાણવી. તે એક વેંત અને ચાર આંગલ વસ્ત્ર પ્રમાણ હોય છે. આની જરૂરિયાતને અંગે કહ્યું છે કે વાંદણાં દેતાં ખેલાં મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરવું જોઈએ, તેમ ન કરે તો ગુરૂ પ્રાયશ્ચિત્ત આવે. અહીં એમ જણાવ્યું કે વંદન વિગેરે ધર્મ ક્રિયા કરવામાં મુહપત્તિની જરૂર પડે. (એમ શ્રી વ્ય૦ સૂ૦ માં) એ પ્રમાણે પૌષઠાદિમાં પણ સમજવું. (વ્ય૦ ચૂ૦ માં) આ ખાખત આવશ્યક ચૂર્ણિમાં અને નિશીથના ૧૪ મા ઉદ્દેશમાં પણ સામાયિકને અંગે મુહપત્તિનું સ્પષ્ટ વર્ણન કર્યું છે. તથા શ્રી ઉપાસક દશાંગ સૂત્રના છઠ્ઠા અધ્યયનમાં “ કામદેવની માફક

શ્રાવક કુંડકોલિકે, ઉત્તરીય વસ્ત્ર મૂકીને મુહપત્તિવિગેરે ગ્રહણ કરીને ધર્મક્રિયા કરી છે. ” આ ખીના જરૂર યાદ રાખવી. વળી અનુયોગ દ્વારની ચૂર્ણિ અને ટીકામાં ભાવાવશ્યકનું વર્ણન કરતાં ‘ તદર્પિતકરણઃ ’ આ પદની વ્યાખ્યામાં જણાવ્યું છે કે, દ્રવ્યથી આવશ્યકની ક્રિયા કરવાના ટાઈમે ઝરોઝર મુહપત્તિ વિગેરેને જે જ્યાં જોઈએ તે પ્રમાણે રાખવા પૂર્વક ઉપયોગથી જે આવશ્યક કરે, તે ભાવાવશ્યક કહેવાય. એમ અનેક શાસ્ત્રોના આધારે સાબીત થયું કે સામાયિક વિગેરે કરતાં શ્રાવકને મુખવસ્ત્રિકા, ચરવલો વિગેરે રાખવા જોઈએ. વિચારામૃત સંગ્રહમાં વિસ્તારથી આ ખીના જણાવી છે.

૩-જપમાળા (નોકારવાળી) એ સામાયિકમાં પરમેષ્ઠી નમસ્કારનું (નવકારનું) સ્મરણ કરવાને રાખવી જોઈએ.

૪-ચરવલો એસવાની જમીન વિગેરેને પૂંજવા, પ્રમાજવા રાખવો જોઈએ. ખાસ કારણે સ્થાન બદલવામાં પણ આની જરૂર પડે.

૫-કટાસણું સામાયિકમાં એસવા માટે રાખવું જોઈએ.

ઉત્તમ શ્રાવકોએ ઉપરની ખીના ધ્યાનમાં રાખીને તે પ્રમાણે સામાયિક કરવું જોઈએ. સાધર્મિક અંધુઓને આવા ઉપકરણો દેવા, એમાં મહાલાલ થાય. રાજ કુમારપાલ બાર ગામની ઉપજ આવા કામમાં વાપરતા હતા.

સામાયિક લેતાં શરૂઆતમાં ઇરિયાવહી કરવી જોઈએ. એમ શ્રી મહા નિશીથના ‘ ઇરિયાવહી પડિક્કમ્યા વિન્ન ચૈત્યવંદનાહિ કરમ્ય નહિ, ’ આ પાઠથી સમજાય છે. એમ દશ-

૩—કાય દુષ્પ્રણિધાન નામનો અતિચાર—ખાસ કારણુ વિના હાથ વિગેરે હલાવાય નહિ, કારણુ પૂજના પ્રમાર્જના કરીને ખેસવું, વસ્તુ લેવી મૂકવી. ઓઠીંગણુ દેવું નહિ, તેમજ ઝોકાં ખાવાં નહિ. તેમ કરીએ તો અતિચાર લાગે.

૪—અનાદર (અનવસ્થા દોષ)—સામાયિક કરતાં ઉત્સાહ રાખવો, વેઠરૂપે કરવું નહિ, નિયમિત વખતે લઈ પૂરેપૂરા ટાઈમસર પાળવું. ઓછા ટાઈમે પારવું નહિ, ઝટ લઈને ઝટ પારીએ તો અતિચાર લાગે, માટે ગોટાળો કરવો નહિ.

૫—સ્મૃતિ હીનતા—જે ટાઈમે સામાયિક લીધું તે અને પારવાનો ટાઈમ જરૂર યાદ રાખવો. કારણુ કે ભૂલી જાય તો અતિચાર લાગે. આ પાંચે અતિચારોને યાદ રાખીને તેથી અલગ રહી સામાયિક વ્રતની રક્ષા (પાલન) કરવી.

એ પ્રમાણે ઉપર જણાવ્યા મુજબ દ્રવ્યાદિકથી ૬ છીંકી, ૪ આગાર અને ૪ ખોલે કરીને ૨૧ લાંગામાંના અનુકૂલ લાંગા પ્રમાણે નવમા સામાયિક વ્રતને અંગીકાર કરું છું.

॥ ભાવના ॥

યાવજીવ સુધીના સામાયિકમાં રહેનારા શ્રમણુ નિર્ઐ-થોને ધન્ય માનીને હું તેમને વંદના કરું છું. હે જીવ ! તું તેવું સામાયિક લઈને નિઃસંગ મુનિવરોની સાથે ક્યારે વિચરીશ ? યાદ રાખજે કે તેમ કર્યા વિના ખરું સુખ મલે જ નહિ.

॥ ૧૦. દેશમું દેશાવકાસિક વ્રત ॥

આ વ્રતની વ્યાખ્યા—છઠ્ઠા વ્રતમાં એટલે પહેલા ગુણુ-વ્રતને સ્વીકારતી વખતે શ્રાવકે યાવજીવ સુધીનું દરેક દિશામાં જવા આવવા માટે પ્રમાણુ નક્કી કર્યું હતું. અહીં શ્રાવક તેમાંથી એકાદાશ (ઘટાડો) કરીને દરરોજને માટે એટલે ચાલુ દિવસ, રાત, કે ખંડાર વિગેરેને માટે એવો નિયમ કરે કે આજે હું અમુક ટાઇમ (દિવસ કે રાત) સુધી ચારે દિશા વિગેરેમાં અમુક (૪-૧૦ વિગેરે) યોજન, ગાઉ કે માઇલ સુધી જઈ શકું ને આવી શકું. આનું નામ દેશાવકાસિક વ્રત કહેવાય. દિશિ પરિમાણમાં યાવજીવ, વર્ષ વિગેરે કાલ હોય અને સો હજાર યોજન વિગેરે ક્ષેત્રનું પ્રમાણુ કર્યું હોય, તેમાંથી અહીં ઘટાડો કરાય છે. આમ કરીએ તો લાલ એ થાય કે ધારેલા ક્ષેત્ર ઉપરાંત ન જવાય, તેથી આરંભાદિ પાપથી બચાય, મનમાં સંતોષ રહે, ખરાબ વિચારો આવતા બંધ થાય, નિરાંતે ધર્મ સધાય, કર્મ નિર્જરાનો મહા લાભ મળે, આ બાબતમાં શાસ્ત્રકાર લગવંતે દૃષ્ટાંત દીધું છે કે- દૃષ્ટિવિષ સર્પના ઝેરનો વિસ્તાર ખાર યોજન સુધી હોય છે, તેને અથવા વીંછીના (મનુષ્યના શરીરમાં ફેલાયેલા) ઝેરને જેમ મંત્ર કે વિદ્યાના પ્રભાવે ઢુંકું કરી શકાય છે. તેમ અહીં છઠ્ઠા વ્રતનો સંક્ષેપ કરવામાં આવે છે. આ પ્રસંગે આની જેમ બીજા વ્રતોનો પણ સંક્ષેપ કરવો જોઈએ. કારણુ કે આ કામ પણ અહીંજ કરવાનું કહ્યું છે. આ રહસ્યને ધ્યાનમાં રાખીને વ્રત લેનાર શ્રાવક એમ વિચારે કે દેશાવર આણુસ મોકલવાની જરૂર પડે, અથવા ત્યાંથી કાગળ વિગેરે

આવે, કે અહીંથી દેશાવર કાગળ વિગેરે લખવા પડે, વિગેરે બાબતમાં આ પ્રમાણે (અમુક) ઘટાડો કરે છું, અને જો ન કરી શકાય તો એમ કહે કે હું છઠ્ઠા વ્રતમાં લખ્યા પ્રમાણે વર્તીશ. દરરોજ ૧૪ નિયમ અને છ કાયના નિયમો ધારીને સાવધ વ્યાપારાદિની ઓછાશ કરવી. આ પ્રમાણે કરનારા શ્રાવકોએ આદ્ય રાખવું કે સવારે ધારીને તે સાંજે સંક્ષેપવા. કારણ કે રાતે ઓછી ચીજ વપરાય. અને તેજ વખતે રાતને માટે નવા નિયમો ધારવા. અહીં વિચાર એ કરી લેવાનો કે રાતે વાપરવાની ચીજો વિગેરે નિયમમાં રાખવી. બાકી ત્યાગ કરવું. રાતે ચોવિહાર કરે તેને દ્રવ્યનો ત્યાગ અને ખાસ કારણે ખપ પૂરતી ગણત્રીની અણાહારી વસ્તુની જરૂર જણાય તો તે નિયમમાં ગણી લેવી. સ્નાન તો કરાયજ નહિ. વિગેરે બીનજરૂરી હોય, તેનો ત્યાગ કરવો. રાત વીત્યા બાદ સવારે રાતના નિયમો સંક્ષેપીનેજ નવા નિયમ ધારવા. પછી દેશાવકાશિકતું પર્યજખાણુ કરવું. નિયમ ધારવાની શરૂઆત હોય તો થોડા દિવસ અભ્યાસ (પ્રેક્ટીસ) પાડીને પર્યજખાણુ લેવું. જ્યારે પૌષધ લેવાનો વિચાર હોય, ત્યારે ખેલાંના (રાતના) નિયમો સંક્ષેપીને પૌષધ લેવો, અને પારીને તરતજ નવા નિયમો ધારી લેવા. આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. ચૌદ નિયમ ધારતી વેલાએ પૃથ્વીકાયાદિનો સંક્ષેપ કરવામાં ખેલા વ્રતને સંક્ષેપવાનો મુદ્દો રહ્યો છે. એમ બીજા વ્રતોમાં પણ વિચારીને યથાશક્તિ સંક્ષેપ કરવાનું સમજી લેવું. જ્યારે સૂવાનો ટાઇમ થાય, ત્યારે તે હિંસા, મૃપાવાદ વિગેરેનો સંક્ષેપ વધારે પ્રમાણમાં કરવો. શ્રી પંચસૂત્ર સંધારા પોરિસ્ત્રી આદિમાં

આજ ધીના જણાવી છે. પરંપરા વિગેરેના આધારે આખા દિવસમાં દશ સામાયિક કરવા એ પણ દેશાવકાશિક વ્રત કહેવાય છે. આમાં જે દિવસે દસ સામાયિક કરવાનાં હોય, તે દિવસે તપમાં ઓછામાં ઓછું એકાસણું તો કરવુંજ જોઈએ, બેઆસણું થાય નહિ. એકાસણું, આયંબિલ, નીવી ઉપવાસમાંનું કોઈ પણ તપ કરીને સવાર સાંજના પ્રતિક્રમણના બે, અને આઠ બીજા સામાયિક કરે, એમ દશ સામાયિક કરવા. દર વર્ષે આવા દેશાવકાશિક (૧૦ સામાયિક) મારે આટલા (૫-૧૦ વિગેરે) કરવા એમ નિયમ કરવો. આમાં માંદગી, મુસાફરી વિગેરે કારણે જયણા રખાય. આ વ્રતના પ્રભાવે સુમિત્ર નામના મહામંત્રીએ પોતાનો જ્ઞાન બચાવ્યો, રાજને ધર્મી બનાવ્યો, છેવટે બંને જણા મહાવિદેહમાં સિદ્ધિપદ પામ્યા. (અહીં ચંડકૌશિક સર્પનું પણ દૃષ્ટાંત લઈ શકાય, તે પ્રસિદ્ધ છે.)

॥ આ વ્રતના પાંચ અતિચારો સમજીને ટાળવા ॥
તે આ પ્રમાણે ॥

૧-આનયન પ્રયોગ નામનો અતિચાર—નિયમમાં ધારેલા ક્ષેત્રની ખંડાર કંઈ ચીજ રહી હોય, તે માણસ મોકલીને મંગાવાય નહિ, તેમ કરે તો અતિચાર લાગે. આમાં જરૂરીયાત જણાય તો ‘દિશાનો સંક્ષેપ કરવાથી ખાસ જરૂરી કંઈ ચીજ મંગાવવી પડે’ આવી જયણા રાખે.

૨-પ્રેથ પ્રયોગ નામનો અતિચાર—નિયમમાં ધારેલા ક્ષેત્રની ખંડારના ભાગમાં ખાસ જરૂરી (અગત્યનું) કામ હોય,

ત્યારે એમ વિચારે કે—“ જો હું જાતે જાઉં, તો મારો નિયમ લાંગે ’ આ ધરિદાથી સેવક (નોકર, મુનીમ વિગેરે) ને મોકલે. શ્રાવકથી આમ ન કરાય, કારણ કે કરીએ તો અતિચાર લાગે. આમાં જરૂરી જયણા પૂર્વની (ખેલા અતિચારમાં જણાવ્યા) માફક રખાય એટલે દિક્ષા સંક્ષેપથી કંઈ જરૂરી ચીજ મોકલવી પડે, તેની જરૂરી જયણા રખાય.

૩-શબ્દાનુપાત—ખેલાં જેમ માણસને મોકલવાનું કહ્યું, એને બદલે અહીં ધારેલા ક્ષેત્રની ખહાર રહેલા માણસને પોતાનું કામ જણાવવા માટે અથવા બોલાવવાને ખાંસી, ખોંખારો વિગેરે કરે, જેથી સાંભળનારો એમ જાણે કે અમુક માણસ મને બોલાવે છે વિગેરે. આમ કરવામાં પોતે એમ ધારે છે કે, હું ક્યાં ધારેલા ક્ષેત્રની ખહાર જાઉં છું? પરંતુ તેમ કરવું નહિ, કરે તો અતિચાર લાગે.

૪-રૂપાનુપાત—એ પ્રમાણે (જેમ ખોંખારો કરવો વિગેરે કહ્યું તેમ તેને બદલે) અહીં રૂપને દેખાડે એટલે નિયમિત ક્ષેત્રમાં એવી રીતે ઉભો રહે, કે જેથી સામો માણસ આને જોઈને તરત સમજી જાય કે, આ મને બોલાવે છે. એમ નિસરણી, અટારી, મેડી, અગાસી, ઉપર ચઢીને નિયમિત ક્ષેત્રની ખહાર અમુક (જેની મારે જરૂર છે તે,) માણસ છે કે નહિ? તે જોઈને નક્કી કરે.

૫-પુદ્ગલપ્રક્ષેપ—અહીં પુદ્ગલ શબ્દથી પત્થર, લાકડું વિગેરે લેવા. પોતાનું ધારેલું કામ કરી શકે એવો માણસ, નિયમમાં ધારેલા ક્ષેત્રની બહાર રહ્યો છે. પોતાને ત્યાં જવાનો નિયમ છે, તેથી સામાને ચેતાવવાની ખાતર તેની સામે

પત્થર વિગેરે ફેંકે. શ્રાવકે આમ ન કરવું જોઈએ, કારણ કે અતિચાર લાગે. આ પ્રસંગે જરૂર યાદ રાખવું જોઈએ કે— “હું અમુક હદના ક્ષેત્રમાં જઈ શકું, આવી શકું, તે ઉપરાંત નહિ” આમ વધારે ક્ષેત્રમાં જવું, આવવું વિગેરે થાય નહિ, અને તે નિમિત્તે થતી હિંસા પણ અટકે. આવા પાપથી બચવું એ આ વ્રત લેવાનો મુદ્દો છે. ઉપરના પાંચ અતિચારોમાંનું કંઈ પણ કરવાથી એ મુદ્દો જળવાતો નથી. ભલે ખેતે તેવું ન કરે, પણ ખીજની મારફત આરંભાદિ કરાવે. જાતે કરવા કરતાં કરાવવામાં સામો કરનાર માણસ નિર્દયપણે અને ઈર્ષ્યા સમિતિ જાળવ્યા વિના કરે વિગેરે ઘણું નુકસાન (પાપ) થાય. આ વાત ધ્યાનમાં લઈને શ્રાવકે લીધેલા વ્રતમાં અતિચાર ન લાગે તેમ વર્તવું એ કલ્યાણકારી છે. પાંચમાંના બે અતિચારમાં અનાલોગ (ખીન ઉપયોગ, બેકાળજી) વિગેરે કારણો હોય છે. પણ આ નિયમવાલાની એટલી તો લાગણી જરૂર હોય છે કે ‘મારા વ્રતનો ભંગ ન થવો જોઈએ.’ અને છેલ્લા ત્રણ અતિચારોનો પ્રસંગ માથાદિ કારણે સંભવે છે. પ્રશ્ન—આ વ્રત પાલવાથી લાભ શું થાય? ઉત્તર—ઘણાં આરંભાદિ કરવાનું બંધ થાય, તેવાં પાપ એમાં બંધાય, સંતોષથી ધર્મ સાધી ઉત્તમ શાંતિમય જીવન ગુબ્ધરાય, અને પરંપરાએ આત્માનું કલ્યાણ સાધી શકાય. આ ભવમાં પણ લોહજંઘ નામના હૂતને આ વ્રતથી શત્રુનો ભય ટાળીને નિર્ભય થવાનો પ્રસંગ મળ્યો. આ ખીના ટૂકામાં આ પ્રમાણે જાણવી:—ચંડપ્રદોત રાજાના રાજ્યમાં લોહજંઘ નામનો એક હૂત હતો. તે રાજાને દૂર રહેલા ખીજ રાજા

ઓની ગુમ હકીકત જણાવવામાં બહુ મદદગાર હતો. આ બીના સામંત રાજાઓએ બાણી. એક વખત તે દૂત સામંત રાજાઓ પાસે આવ્યો, ત્યારે કામ પતાવી અવંતી તરફ જતી વેલાએ તેને મારવાને માટે ખબર ન પડે, તેમ તેઓએ ઝેરી લાતું દીધું. દૂતને આ કપટની ખબર ન પડી. જેથી રસ્તામાં જ્યાં જમવાની તૈયારી કરે છે, ત્યાં ઉપરા ઉપરી અપશુકન થવા લાગ્યા, તેથી તે જમ્યો નહિ, અને જલ્દી ચંડપ્રદોતની પાસે આવીને તે બીના જણાવી. આ વખતે રાજાએ પાસે રહેલા અલયકુમારને આ લોજન દેખાડયું. તેણે બેતાંની સાથે જ જણાવી દીધું કે, આ લોજનમાં ઝેરી ગંધ આવે છે, તેથી આની અંદર દ્વિવિષ સર્પ (સાપ) હોય, એમ મને લાગે છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે આવા આવા ઉપાયોથી લોજન વિગેરેમાંનું ઝેર પારખી શકાય. તે આ પ્રમાણે:-(૧) ચકોર-આવી ચીજ બેઠને આંખ મીંચી દે છે, (૨) કોયલ તે બેઠને ઉન્મત્ત બને, અને મરી જાય. (૩) કૌંચ તેવી ચીજ બેઠને મદ પામે. (૪) નોળીઆના રોમરાય વિકસ્વર થાય અને (૫) મોર તેવી વસ્તુ બેઠને ખુશી થાય. યાદ રાખવું કે ઝેરી પદાર્થની ઉપર બે નોળીયાની અને મોરની નજર પડે તો ઝેર મંદ (ઓછી શક્તિવાળું) થઈ જાય. ઝેરી અનાજ વિગેરેને બેઠને બિલાડી ખેદ પામે, વાંદરો વિષ્ટા કરે, કૂકડો રૂવે, ભમરો આવી ચીજ સૂંઘીને ગુંજરવ કરે, મેના પોપટ ક્રોધ કરે, અને હંસ આવું અનાજ બેઠને ચાલતા ચાલતા અટકી જાય. આ બીના સાંભળીને રાજાએ એ ઝેરી અનાજ જંગલમાં મૂકાવ્યું, ત્યાં તેમાંથી ઝેરી સર્પ નીકળ્યો. તેની દ્વિ

(નજર) પડવાથી આખું વન સૂકાઈ ગયું. આ ઉપરથી વિચાર કરીને રાત્રીએ દૂતને કહ્યું કે 'હવે તારે મરજી પ્રમાણે બધે સ્થલે હરવું કરવું નહિ.' આ પ્રમાણે તે ચાલ્યો, તેથી શત્રુના તરફથી લગાર પણ દુઃખ પામ્યો નહિ. એમ શ્રાવકે કર્મ-શત્રુના દુઃખો ટાળવા માટે આ વ્રત જરૂર ગ્રહણ કરવું જ જોઈએ. બધે ઠેકાણે જવાની છૂટ રાખવામાં નાહકની અચાનક ભયંકર ઉપાધિ ભોગવવી પડે છે. લગનાદિ પ્રસંગે ખડાદુરી કરવાથી કેવલ સંસાર વધે છે. તેવી ખડાદુરી શા કામની? ખરી ખડાદુરી તો એજ કહેવાય કે, આવા વ્રત સાધવામાં ઉત્સાહથી ઉદ્યમશીલ (તત્પર) રહેવું. એમ કરીએ તો જરૂર સંસારની રખડપટ્ટી ઓછી થાય. આ બાબત ધનદ ભંડારીની અને પવનજયની પણ કથા જાણવા જેવી છે. અહીં ગ્રંથ વધી જાય, તેથી તે પ્રસંગે જણાવીશું. શ્રાદ્ધ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર વૃત્તિ અને શ્રાદ્ધ દિનકૃત્યાદિમાંથી જાણી લેવી. આ પ્રમાણે જયણા રાખી છે. તે સિવાયના અતિચારોથી અલગ રહેવા સાવચેત થઈને છ છોડી, ૪ આગાર, ૪ ખોલ સહિત ૨૧ ભાગાંમાંના અનુકૂલ ભાગા પ્રમાણે આ દશમા દેશાવકા-શિક વ્રતને સ્વીકારું છું.

॥ ૧૧-પૌષધ (પૌષધોપવાસ) વ્રત ॥

જે (ક્રિયા કરવા)થી આત્માના ઉત્તમ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર ગુણોને પોષણ મલે એટલે વધે, ટકે, અને નિર્મલ બને, તે પૌષધ કહેવાય. જે ઘડીના સામાયિકમાં જેણે અપૂર્વ સાત્વિક આનંદનો અનુભવ કર્યો છે તેવો શ્રાવક ગુરૂ મહા-

રાજને મૂઠી છે કે આથી વધારે આત્મિક આનંદ ક્યાં મળે ? જવાબમાં શ્રી ગુરૂ મહારાજે જણાવ્યું કે—પૌષધમાં વધારે આત્મિક આનંદ મલી શકે, અને તેથી વધારે આત્મરમણતાનો આનંદ ઉપધાન વહન, અને સર્વ વિરતિની સાધનામાં મલી શકે છે. જેમ ઘડીયાળ ચલાવવાને આવી દેવાની જરૂર પડે છે, એમ આત્માને પણ મોક્ષ માર્ગમાં દિવસે દિવસે આગળ ચલાવવા માટે પૌષધક્રિયા એ અપૂર્વ સાધન છે, કારણકે આમાં કર્મ-બંધના કારણોથી અલગ રહેવાય, મન સ્થિર રહે, શાંતિ જળવાય, ઉત્તમ ભાવમાં આગલ વધતાં ઘણાં કર્મોની નિર્જરા થાય, અને આથી પોતાનો આત્મા ઉપધાન વહન કરવાને અને દીક્ષાની સાધના કરવાને લાયક બનાવી શકાય, એમ સમજીને ઉત્તમ શ્રાવકોએ બહુ વાર પૌષધની આરાધના કરી જોઇએ. તેમાં પણ પર્વના દિવસોમાં વિશેષે કરીને (કાળજી રાખીને) ઉત્સાહથી પૌષધ જરૂર કરવો જોઇએ. આના ૧ આહારપૌષધ, ૨ શરીર સત્કારપૌષધ, ૩ પ્રહ્લાચર્યપૌષધ, ૪ અવ્યાપારપૌષધ, એમ મુખ્ય ચાર ભેદ છે અને તે દરેકમાં (૧) દેશથી આહારપૌષધ (૨) સર્વથી આહારપૌષધ, એમ બે બે ભેદ પડે, માટે ઉત્તરભેદ આઠ સમજવા. આમાં એક સંયોગી ભાંગાથી માંડીને ઠેઠ આઠ સંયોગી ભાંગા સર્વ મળીને ૮૦ પડે છે, તેમાં હાલ એક આહાર પૌષધજ બે પ્રકારે (દેશથી અને સર્વથી એમ) કરવાનો વ્યવહાર છે, બાકીના ત્રણ નહિ. એનું કારણ એ કે પરચખખાણમાં 'સાવજ્જં જોગં પન્નવક્વામિ' આમ બોલાય છે. આથી એમ સમજવાનું મળે છે કે આહારપૌષધ સિવાયના ત્રણ પૌષધ સર્વથી જ લેવા

જોઈએ. યાદ રાખવું જોઈએ કે નિર્દોષ શરીર સત્કાર વિગેરે પશુ દોલ વિગેરેને વધારનારા છે, એમ સમજીને તેનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવો જોઈએ. આહારપૌષ્ઠમાં ઉપવાસ કરવાની શક્તિ ન હોય તો ધર્મક્રિયાના નિર્વાહનો મુદ્દો ધ્યાનમાં રાખીને આયંબિલ, નિવિ, એકાસણું વિગેરે કરાય છે. શ્રી મહાનિ-શીથમાં આનો વિધિ આ પ્રમાણે કહ્યો છે:—જેણે દેશર્થે આહારપૌષ્ઠ કર્યો હોય તે ગુરૂ મહારાજની પાસે આયંબિલ વિગેરેનું પરચખખાણ લઈને ‘ આવસ્સહી ’ એમ ખોલીને ઉપાશ્રયમાંથી ખહાર નીકળીને ધર્યાસમિતિની મર્યાદા જાળવીને એટલે કાળજી પૂર્વક નીચી દષ્ટિ રાખીને ઘેર જાય. ત્યાં ઇસ્તિયાવહી પડિક્કમી ગમણાગમણ સૂત્ર ખોલીને ગમણાગમણ (ના દોષ) આલોવીને ચૈત્યવંદન કરી (પરચખખાણ પારીને) જમીન વિગેરે પ્રમાણને કટાસણા ઉપર ઊસે. જમવાના પાત્ર (ભાજન, થાળી વિગેરે) પ્રમાણને, જોઈતી ચીજ પ્રમાણસર હોય. પછી પરચખખાણ સંભારે, મોંદું પ્રમાણને ભોજન કરે, ખાતાં ખાતાં ખોલે નહિ, ખાસ કારણે મોંદું સાફ કરીને ખોલાય. સખડકાના શબ્દ કે અખચખ ન થવું જોઈએ. છાંડવું નહિ, નાહક વધારે ટાઈમ ન લગાડવો. જમી રહ્યા બાદ મોંદું ચોખ્ખું કરી નવકાર ગણી તિવિહારનું પરચખખાણ લઈ ઉલો અય. દેવ વાંદી (ચૈત્યવંદન કરીને) વાંદણાં દઈ પરચખખાણ ધારીને ઉપાશ્રયે કાળજીથી આવે, અને સ્વાધ્યાયાદિ કરે. એમ શ્રાવક પ્રતિક્રમણ (વંદિત્તાસૂત્ર)ની ચૂણિમાં પણ કહ્યું છે. એમ સામાયિક સહિત પૌષ્ઠમાં આહાર કરવાનો વિધિ અત્યંત જોઈએ. એમણે જે ઘડીના સામાયિકમાં આહાર કરાય

નહિ. પોસાતીના નિમિત્તે કરેલો આહાર હોય, તે તેઓ વાપરી શકે, એમ નિશીથભાષ્ય, નિશીથચૂર્ણિ વિગેરે ઉપરથી જાણી શકાય છે. પરંતુ અને ત્યાં સુધી પૌષધમાં શ્રાવકે નિર્દોષ આહાર વાપરવો જોઈએ. અને તમામ આહારના ત્યાગ કરવા રૂપ સર્વોત્કૃષ્ટ પૌષધની અનુમોદના કરવી. એમ દેશથી આહાર પૌષધની ખીના જણાવી. જે ચૌવિહાર ઉપવાસ કરે, એ સર્વથી આહારપૌષધ કહેવાય. અમુક પ્રકારનું સ્નાનાદિ ન કરવું એ દેશથી શરીર સત્કારપૌષધ કહેવાય અને જેમાં સર્વથા સ્નાનાદિનો નિષેધ હોય તે સર્વ શરીર સત્કાર-પૌષધ કહેવાય. તથા દિવસે કે રાતે બ્રહ્મચર્ય વ્રત ધરાય તે દેશથી, અને અહોરાત્રનો જે શીલનો નિયમ તે સર્વથા બ્રહ્મચર્ય પૌષધ કહેવાય. તેમજ અમુક સાવધ વ્યાપાર કરવાનો જે નિયમ તે દેશથી, અને ઘર દુકાન વિગેરે સંબંધી તમામ વ્યાપારનો જે ત્યાગ કરવો એ સર્વથા અવ્યાપાર પૌષધ કહેવાય. અહીં યાદ રાખવું કે દેશપૌષધમાં સામાયિક કરવાનું હોય અને ન પણ હોય, અને સંપૂર્ણ પૌષધમાં સામાયિક એ મહાકલ દેનારૂં છે એમ સમજીને તે જરૂર કરવું જોઈએ.

(૧) શંખશ્રાવક નિર્મલ ભાવથી પૌષધની આરાધના કરતા હતા. તેની પ્રશંસા પ્રભુદેવે સભામાં કરી હતી. ધર્મની આરાધના કરી તે ખેલ્યા દેવલોકની ઋદ્ધિ લોગવીને મહા વિદેહમાં સિદ્ધિપદ પામશે. (૨) રાજા પૃથ્વીપાલ આ વ્રતના પ્રભાવે મરીને મહા ધનવંત શેઠ થયો. અહીં પણ પૌષધની સાધના કરતાં ઘણાં ઉપસર્ગો નિવાર્યા, છેવટે દીક્ષા લઈ કેવલજ્ઞાન પામ્યા. આમાંથી સમજવાનું એ કે પૌષધ આત્માને

સંયમ માર્ગે જરૂર દોરે છે. (લઘ જન્ય છે). (૩) પર્વમાં પૌષધ કરવાથી રાજા સૂર્યયશા કેવલજ્ઞાન પામીને સિદ્ધ થયા, એમ સમજીને શ્રાવકોએ આ વ્રતને અંગે નિયમ કરવો જોઈએ. દર વરસે આટલા (૫-૧૦ વિગેરે) પૌષધ કરવા. તેમાં પણ વ્રતધારી શ્રાવકોએ ત્રણ ચોમાસી, જ્ઞાન-પ્રત્યક્ષી, પર્યુષણા, મૌન એકાદશી આદિ મહા પર્વોમાં તો જરૂર પૌષધ કરવો જ જોઈએ. વળી સંવચ્છરી મહા પર્વમાં પણ જરૂર પૌષધ લઈને પ્રતિક્રમણમાં સર્વ જીવો ખમાવવા એ સર્વોત્તમ કલ્યાણકારી માર્ગ છે. આમાં માંદગી મુસાફરી વિગેરે ખાસ કારણે જરૂરી જ્યણા રખાય.

૥ પૌષધમાં નીચે જણાવેલા નિયમો જરૂર પાળવા જોઈએ ॥

૧ વ્રતધારીનું લાવેલું પાણી વાપરવું. ૨ પૌષધ નિમિત્ત પાછલા દિવસે સરસ આહાર લેવાય નહિ. ૩ એમ જૂદા જૂદા સ્વાદિષ્ટ પદાર્થો લેવા કરી વાપરવા નહિ. ૪ પૌષધમાં અને તે નિમિત્તે પાછલા દિવસે દેહ વિભૂષા ન કરાય. ૫ પૌષધ નિમિત્તે પાછલે દહાડે વસ્ત્રાદિ ધોવા નહિ. ૬ પૌષધમાં કે પૌષધ નિમિત્તે ઘરેણું ઘડાવી ખેડેવાં નહિ. ૭ એમ વસ્ત્ર રંગાવવાં નહિ. ૮ પૌષધમાં શરીર ઉપરથી મેલ ઉતારવો નહિ. ૯ ઉંઘવું નહિ. ૧૦-૧૧-૧૨-૧૩ ચારે વિકથા કરવી નહિ. ૧૪ ઠલ્લે માત્રે જન્ય ત્યારે પૂંજના પ્રમાર્જના ખરો-ખર કરવી. આવીને ઈરિયાવહી વિગેરે કરવા. ૧૫ કોઈની નિંદા કરવી નહિ. ૧૬-૧૭ સંબંધીની અને ચોરની વાત કરવી નહિ. ૧૮ સ્ત્રીના અંગોપાંગ રાગથી જોવા નહિ.

॥ આ વ્રતના નીચે જણાવેલા પાંચ અતિચારો જાણીને
જરૂર ટાળવા ॥

૧—પૌષધમાં ઠલ્લે માત્રે જવાના પ્રસંગે પરઠવવાની જગ્યા જરૂર તપાસવી. જ્યાં જીવાત ન હોય ત્યાં પરઠવવું. પરઠવીને ‘ આજીજાણુહ જસ્સુગહો વોસિરે ’ એમ ત્રણ વાર બોલવું. આમાં ભૂલ કરે તો અતિચાર લાગે.

૨—કોઈ પણ બાજેક વિગેરે ચીજ લેવી હોય કે મૂકવી હોય, ત્યારે લેતાં મૂકતાં ચરવલાથી પૂંજવું જોઈએ, અને જોવું જોઈએ. તેમ ન કરે તો અતિચાર લાગે.

૩—જ્યાં સંધારો કરવો હોય તે જગ્યા ખેલાં ઢંડા-સણથી પૂંજવી જોઈએ, તેમ ન કરે તો અતિચાર લાગે.

૪—પૌષધમાં ક્રિયા કરતાં આદર (પરમ ઉલ્લાસ) ભાવ રાખવો, વેઠ ઉતારવી નહિ, પડિલેહણુમાં બોલાય નહિ. વિગેરે બાબતમાં કાળજી રાખવી.

૫—જે ટાઇમે પૌષધ લીધો હોય, ત્યારથી ચાર ખેડાર કે આઠ ખેડાર બરોબર પૂરા થયા બાદ પોસહ પારવો જોઈએ. આમાં ભૂલ કરે તો અતિચાર લાગે. બીજા ગ્રંથોમાં એમ પણ કહ્યું છે કે પૌષધમાં પારણાનો વિચાર ન કરાય, કરે તો અતિચાર લાગે.

(૧) શેઠ નંદમણિયાર પૌષધમાં દોષ લગાડવાથી દેહ-કાનો અવતાર પામ્યા. એમ સમજીને પૌષધમાં દોષ ન લગાડવા જોઈએ.

(૨) સાગરચંદ્ર કુમાર એ જળદેવના પૌત્ર અને નિષ્ક-ધના પુત્ર થાય. પ્રભુશ્રી નેમિનાથની પાસે તેમણે બારે વ્રત લીધાં હતાં એક વખત પૌષ્ઠ લઈને શ્મશાનમાં કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાને રહ્યા હતા. અહીં નભસેન નામના શત્રુએ માથે અંગા-સની ઠીબ મૂકી. તે પણુ સમતાએ આ વેદના સહન કરી તેથી આઠમા દેવલોકે મહર્દિક દેવ થયા.

(૩) મહાશતક શ્રાવક-રેવતીના ઉપસર્ગોને સમતાએ સહન કર્યાં. પૌષ્ઠમાં સ્થીર રહ્યા તેથી અવધિજ્ઞાન પામ્યા. છેવટે સમાધિમરણે મરણ પામી સૌધર્મ દેવલોકે દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહે સિદ્ધ થશે. શ્રાવકે આ ળીના ધ્યાનમાં લઈને અતિચાર ન લાગે તેવી રીતે પૌષ્ઠ કરવો.

એ પ્રમાણે ઉપર જણાવ્યા મુજબ જ્યણાના સ્થલો ચાદ રાખીને દ્રવ્યાદિકથી છ છીંડી, ચાર આગાર, અને ચાર ખોલે કરી દર વર્ષે (અમુક) પૌષ્ઠ કરવાના નિયમરૂપ આ અગીઆરમા પૌષ્ઠોપવાસ વ્રતને અંગીકાર કરું છું.

॥ આ વ્રતની ભાવના ॥

હું સંચમધારી મુનિવરોને તથા ઉપધાન વહન કરનાર શ્રાવકોને તથા આ વ્રતના સાધક શ્રી સાગરચંદ્રાદિ મહા-શ્રાવકોને દરરોજ વંદન કરું છું. હે જીવ ! તેમના જેવો ધર્મનો દઢરાગી જલ્દી થજે.

॥ (૧૨) અતિથિ સંવિભાગ વ્રત ॥

અતિથિ શબ્દથી જેઓ વ્યાવહારિક પર્વાદિના પ્રસ-ન્નથી અલગ રહીને પંચ મહાવ્રતાદિ મૂલ શુભોગની સમ્ય

ઉત્તર ગુણોની આરાધના કરે છે તેવા સુપાત્ર સંયમધારક શ્રમણ નિર્ગથો લેવા. ઉત્તમ શ્રાવકો તે પૌષધનું પારણું હોય ત્યારે તેમને વિધિપૂર્વક નિર્દોષ આહારાદિ ંહારાવીને પારણું કરે તે અતિથિ સંવિભાગ વ્રત કહેવાય.

આનું ધીળું નામ, 'યથાસંવિભાગ' છે. તેનો અર્થ પણ એજ કે સાધુના નિમિત્તે નહિ, પણ ગૃહસ્થે પોતાના માટે તૈયાર કરેલા જે શુદ્ધ આહારાદિ પદાર્થો હોય તે સાધુને ંહારાવીને પછી પારણું કરવું તે 'યથાસંવિભાગ વ્રત' કહેવાય.

પ્રશ્ન—કઈ વિધિએ શ્રાવક આ વ્રતની સાધના કરે ? એટલે અતિથિ સંવિભાગ કઈ રીતે કરાય ?

ઉત્તર—જઘન્ય, મધ્યમ, અને ઉત્કૃષ્ટ એમ તપ વિગેરે તરફ લક્ષ્ય રાખીને આના ત્રણ ભેદ પડી શકે છે. તેમાં (૧) પૌષધનો દિવસ. (૨) તેની પાછળનો દિવસ અને (૩) પારણાનો દિવસ. આ ત્રણ દિવસનો વિચાર સમજવાનો છે.

૧. ઉત્કૃષ્ટ અતિથિ સંવિભાગ વ્રત—આમાં પાછલે દિવસે જરૂર તિવિહાર કે ઠામચોવિહાર એકાસણું કરવું જ જોઈએ. અને ધીજે દિવસે (પર્વના દિવસે) આઠ ખેહારનો કે ચાર ખેહારનો પાપધ કરે. અહીં ચોવિહાર ઉપવાસ હોય, તથા પારણાના દહાડે એકાસણું કરે, અને સાધુ મહારાજને ંહારાવે. પારણામાં જે ચીજ સાધુને ંહારાવી હોય તે વાપરે.

૨. મધ્યમ અતિથિ સંવિભાગ વ્રત—શ્રાવક પાછલા દિવસે છુટું મોંદું (એકાસણાદિ ન) હોય અને ધીજે દિવસે ઉપવાસ કરી આઠ ખેહારી કે ચાર ખેહારી પૌષધ કરે. અને

પારણાના દહાડે બેઆસાણું તપ કરે કે છૂટા મોઢે હોય. સાધુને ઠોરાવેલી ચીજ વાપરે તે મધ્યમ અતિથિ સંવિભાગ વ્રત કહેવાય.

૩. જઘન્ય અતિથિ સંવિભાગ વ્રત—પાછલા દિવસે છૂટા મોઢે હોય, અને બીજે દિવસે ઉપવાસાદિ તપ કરી ચાર ખેડારનો દહાડે કે રાતે પૌષધ કરે, તથા પારણાના દિવસે છૂટા મોઢે રહે. મુનિને ઠોરાવે અને તેમને ઠોરાવેલી ચીજ વાપરે. આમ વ્યવહાર માર્ગ જરૂર જાળવે.

જે દિવસે અતિથિ સંવિભાગ કરીને પારણું કરવાનું હોય તે દિવસે આ વિધિ જાળવવી જોઈએ. તે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી:—સવારે પૌષધને પારીને ઘેર જાય. અહીં ઉચિત (પોતાને છાજતો) વેષ વિગેરે ખેડીને શ્રાવક ઉપાશ્રયે આવી હાથ જોડી સાધુને કહે કે ‘ કૃપા કરીને ગોચરી પધારો ’ એમ વિનંતિ કરે. આ સાંભળીને સાધુઓ શું કરે ? આના જવાબમાં સમજવાનું એ કે એક સાધુ પદ્ધાનું અને બીજે પાત્રા વિગેરેનું જૂઠું જૂઠું પડિલેહણુ કરે. આમ કરવાનું કારણ એ કે વિલાંબ (ઢીલ) કરે તો અંતરાય દોષ અને સ્થાપના દોષ લાગે. તેથી આવા પ્રસંગે સાધુએ ઢીલ કરવી નહિ. જ્યારે કારણે શ્રાવક ખેડેલી પોરસીમાં વિનંતિ કરે, ત્યારે ગોચરી જનારા સાધુએ સાધુઓમાં તપાસ કરવી કે કોઈને નમુસ્કારસીનું પચ્ચખાણુ છે કે નહિ ? જો તેમ હોય તો જ તે વખતે ગોચરી લેવા જાય. કોઈને નમુસ્કારસીનું પચ્ચખાણુ ન હોય તો આહાર ન લેવો જોઈએ. કારણ કે જાય તો લાવીને સાચવી રાખવો પડે. આ વખતે જો શ્રાવક

કનો બહુજ આગ્રહ હોય તો ગોચરી જ્વાની બાબતમાં સાધુઓએ લાલાલાલનો વિચાર કરવો. જ્વાની જરૂર જણાય તો લાવીને સાચવી રાખે, અને તે આહાર કોને આપે? ઉત્તર-જે તપસ્વી (પોરસી આદિના નિયમવાદા) સાધુ, ઉગ્રાડ પોરસીએ ગોચરીએ પચ્ચખખાણુ પારે તેમને આપે. આહાર લેવા જય ત્યારે ઓછામાં ઓછા બે સાધુઓ વિનંતિ કરનાર શ્રાવકનો સાથે લેગા જય. આ વખતે સાધુ આગળ અને શ્રાવક પાછળ ચાલે. પોતાના ઘેર મુનિરાજ પધારે ત્યારે આસન ઉપર બેસવાની વિનંતિ કરે. આમ કરવામાં વિનય જળવાય. પણ મુનિરાજ તો માંદગી ઘડપણુ આદિ ખાસ કારણે જ બેસે. ત્યાર બાદ દાનના પાંચ ભૂષણો જળવીને અને પાંચે હૂષણોનો ત્યાગ કરીને મુનિરાજને નિર્દોષ પદાર્થો પ્રમાણુસર (જોઈએ તે પ્રમાણુ) ઠોડારાવે, અથવા ખીજા (શ્રાવિકા વિગેરે) ઠોડારાવે. અહીં શ્રાવકોએ ૪૭ દોષોની ખીના જાણવી જોઈએ. તેમાં આઘાકર્માદિ ૧૬ દોષો જે શ્રાવક જાણે તો મુનિરાજને નિર્દોષ આહાર ઠોડારાવી શકે, અને સાધુએ ધાવ દોષ, ફૂટી દોષ વિગેરે ૧૬ દોષોની માહીતગારી મેળવીને તેથી અલગ રહેવું જોઈએ. તથા શંકિતાદિ દશ દોષોની ખીના બંને જણાએ જરૂર જાણવી જોઈએ. કારણુ કે આ દોષો બંનેથી લાગે છે. જાણુપણુ હોય તો શ્રાવક ન ઠોડારાવે અને સાધુ ઠોડારે નહિ, અને છેવટના સર્વોજનાદિ પાંચ દોષો મુનિરાજે જ જરૂર જાણવા જોઈએ, જેથી આહાર કરે ત્યારે તેવા દોષથી બચી શકાય.

એ પ્રમાણે બધા મળીને ૪૭ દોષોનું વર્ણન પિંડ-વિશુદ્ધિ સાર્થપાક્ષિક સૂત્ર, સાધુના આવશ્યક ક્રિયાના સૂત્ર વિગેરે ગ્રંથોમાં જણાવ્યું છે. આ બીના બીજી આવૃત્તિમાં જણાવીશું. અહીં લયાદિ સાત કારણોમાંના કેઈ પણ કારણથી શ્રાવકે સુપાત્ર દાન દેવું નહિ. મુનિ તેમ જાણે તો તે દ્યે મથુ નહિ. શ્રાવક ઠોરાવે ત્યારે મુનિરાજ વાસણમાં કંઈ બાકી રહે તે પ્રમાણે વિચારીને ઠોરે, જેથી શ્રાવકને ફરીથી આરંભાદિ કરવા ન પડે. આ પ્રમાણે પરમ ઉદ્ધાસથી આહારાદિ (લાલ પાણી) ઠોરાવીને સાધુને થોડેક દૂર (ઘરના આરણાં વિગેરે ભાગ સુધી) વળાવીને વંદના કરે, અને 'લાલ દેખે' એમ કહી પ્રાણ ફરી (ઘેર આવી) લોજન કરે. કંઈ રીતે કેવું લોજન કરવું? અને દાનના પાંચ ભૂષણ, તથા દૂષણ, અને સુપાત્રના ભેદો વિગેરેનું વર્ણન શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદાદિ ગ્રંથો શ્રી શ્રાવકધર્મ જાગરિકા અને જૈન સત્યપ્રકાશમાં છપાયેલ દુર્લભ પંચકના લેખમાંથી જાણી લેવું. પારણું કરે ત્યારે પૂર્વે જણાવેલ (સાધુએ જે ચીજો ઠોરાઈ હોય તે જમવાનો) મુખ્ય વ્યવહાર બનતા સુધી જરૂર જાળવવો. આવા પ્રસંગે ગામડાં ગામ જેવા સ્થલે કદાચ સાધુ મહારાજની જોગવાઈ ન મળે તો 'અત્યારે સાધુ મહારાજ હોત તો તેમને ઠોરાવવાનો અપૂર્વ લાલ મળત, અને મારો ઉદ્ધાર થાત' આવી લાવના લાવીને ઉત્તમ સાધર્મી લાઈને હર્ષથી જમાડીને લોજન કરે. કારણે આ રીતે પણ આ વ્રતની અપરાધના થઈ શકે છે.

અહીં એમ કહેવામાં આવ્યું કે સાધુને દાન દઈને પારણું

કરવું, પરંતુ પારણું કરવાની ખેલવાના ટાઇમમાં મુનિરાજનો જોગ (સમાગમ, મેળાપ) મળેજ, એવું બધા સ્થલે બની શકે નહિ. આજ મુદ્દાને લક્ષ્યમાં રાખીને શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદ વિગેરેમાં કહ્યું છે કે પૂજ્ય સાધુ મહારાજને દાન દઈને શ્રાવક પારણું કરે, પણ કદાચ એવો જોગ ન બને તો પારણું કર્યા પછી પણ હર્ષથી અચાનક આવી ચઢેલા સાધુને દાન જરૂર દેવું એમ શ્રી આવશ્યક સૂત્રની નિર્ચુક્રિત, ચૂર્ણિ વિગેરે ઘણા શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે. કઈ રીતે ઠોરાવણું આની સમજણ ન હોય, અથવા તખીયતનું કે સૂતકાદિ ખાસ કારણ હોય તો ઘરમાંના જાણીતા શ્રાવિકા વિગેરે પણ પૂશીથી ઠોરાવી શકે, અને એમ પોતે અતિથિ સંવિભાગ કર્યો કહેવાય. ઠોરાવવાની ઉત્તમ રીત તો એજ છે કે સાધુને આહારાદિ ઠોરાવવામાં લગાર પણ દોષ ન લાગે, તેવી રીતે વિધિ પૂર્વક ઠોરાવે. આવું તો ઠોરાવનાર વિધિનો જાણકાર હોય, તેજ જાણવી શકે. આ ખેલવા નંબરનો ઉત્તમ માર્ગ છે. અથવા ઠોરાવનાર મુનિરાજ જાણકાર છે, તેથી તેમની સૂચના પ્રમાણે ઠોરાવે. આ બીજા નંબરનો માર્ગ છે. આહારાદિના લેનારા મુનિરાજ પોતાને આહારાદિ ઠોરાવવાની અને શ્રાવકે કઈ રીતે તે ઠોરાવવા જોઈએ આ બીના જાણતા નથી, પણ તે બધું શ્રાવક જાણે છે, તો તે પ્રમાણે જાણકાર શ્રાવક ઠોરાવે, એ ત્રીજા નંબરનો માર્ગ છે. તથા જેમાં ઉપરની બીનાના બંને જાણકાર ન હોય એવો માર્ગ તો તદ્દન આચરવા (અમલમાં મૂકવા) લાયકજ નથી. આ ધરાદાથી શાસ્ત્રમાં દાયક અને આહકની ચઉલંગી દર્શાવી (જણાવી) છે, તે શ્રાવકધર્મ જાગરિકામાં કહી છે. ત્યાંથી જાણી લેવી.

॥ ભાત પાણી ંહોરાવવાનો વિધિ ॥

કઈ રીતે મુનિરાજને ભાત પાણી ંહોરાવવા? આ બાબત સર્વની જાણમાં હોય એવું ન બની શકે, અને જાણવાથી અવસરે તેવો (સુપાત્ર દાનનો) લાભ લઈ શકાય આ મુદ્દાથી તેનો (બંહોરાવવાનો) વિધિ ટૂંકામાં જાણાવીએ છીએ, તે આ પ્રમાણે:—મુનિરાજને જે ચીજ બંહોરાવવાની (દેવાની) હોય તે ચીજ (૧) તેમના નિમિત્તે કે (૨) (આ અમુકને બંહોરાવીશું એમ) તેમનું નામ લઈને બનાવેલી ન હોવી જોઈએ, કારણ કે સાધુના નિમિત્તે બનાવીએ તો શ્રાવકના નિમિત્તે સાધુને આધાકર્મી દોષ લાગે, અને બંહોરનાર સાધુનું નામ લઈને ચીજ બનાવીએ તો ઔદેશિક દોષ લાગે. (૩) મુનિરાજને દેવાના જે નિર્દોષ પદાર્થો હોય, તેને અશુદ્ધ આહાર વિગેરેની સાથે ભેજવીને ન દેવાય, કારણકે તેમ કરીએ તો પૂર્તિકર્મ નામનો દોષ લાગે. એમ કહી, ચમચો વિગેરે જે આધાકર્મી આહારથી ખરડાયેલા હોય, તો તેથી શુદ્ધ આહાર પણ ન બંહોરાવાય. કારણકે બંહોરાવવાનો આહાર શુદ્ધ છે, પણ જે દ્વારાએ બંહોરાવાય છે, તે સાધનો અશુદ્ધ આહારથી ખરડાયેલા છે, તેથી બંહોરાવીએ તો એજ પૂર્તિકર્મ નામનો દોષ લાગે. આમાંથી શ્રાવકને સમજવાનું એ મલે છે કે બંહોરાવવાના સાધનો પણ ચોખ્ખા જોઈએ એટલે દૂષિત આહારનો લેપ તેમને ન લાગેલો હોય તો તેથી શુદ્ધ આહારાદિ બંહોરાવી શકાય.

૪—રસોઈ કરીએ કે કરાવીએ ત્યારે શરૂઆતમાં જ પોતાનો અને સાધુનો એમ બંનેનો સંકલ્પ કરીને એટલે ‘જલ્દી

રસોઈ કરે એમ થાય તો આપણે જમીએ અને મુનિરાજને ઠોરાવીએ' આવો વિચાર કરીને આહારાદિ તયાર ન કરાય, તથા ન કરાવાય. કારણ કે આમાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સાધુનું નિમિત્ત જણાવાય છે, તેથી અજ્ઞાણતાં કરે તો આપણા (શ્રાવકાદિના) નિમિત્તે સાધુને મિશ્ર જાતિ નામે દોષ લાગે. (૫) સાધુને ઠોરાવવાને માટે દૂધ વિગેરે જૂદાકઠી વાસણમાં અલગ ન રાખી મૂકાય, તેમ કરે તો સ્થાપના દોષ લાગે. પોતાના માટે તેમ કરાય. (૬) પ્રાભૃતિકા દોષ—ગામમાં સાધુ પધાર્યા છે, એમ જાણીને તે લાલ લેવાની ખાતર જે વિવાહ વિગેરે મોડા કરવાના હોય તે ઠેલાં કરે, અથવા અમુક દિવસો વીત્યા બાદ સાધુઓ પધારશે એમ જાણીને જે વિવાહાદિ નજીકમાં કરવાના હોય, તેવા કાર્યો તેમની સહ જોતાં જોતાં સાધુઓ આવે ત્યારે કરે. આમ કરવાથી અને ઘરમાં સાધુ આવ્યા એમ જાણીને ધક્કાધક્કી કરી સાવધ ક્રિયા સેવીને ઠોરાવે તો સાધુને પ્રાભૃતિકાદોષ લાગે, માટે શ્રાવકે તેમ ન થાય તે તરફ જરૂર લક્ષ્ય રાખવું જોઈએ. (૭) પ્રાહુષ્કરણ દોષ—સાધુ ઘેર ઠોરાવા આવ્યા બાદ તે નિમિત્તે ઠોરાવવાની ચીજ અંધારામાં હોય, તે દીવા વિગેરે સાધનેથી જોઈને ઠોરાવે અથવા સાદડી આદિની પાછળ તે ચીજ રહી હોય, તો તે ખસેડીને ઠોરાવે તો આપણા નિમિત્તે મુનિરાજને પ્રાહુષ્કરણ નામનો દોષ લાગે, માટે ઠોરાવતાં તેમ ન કરવું જોઈએ. (૮) કીતદોષ—મુનિ ઠોરાવા આવ્યા બાદ ખજાનેમાંથી વેચાતી ચીજ લાવીને ઠોરાવીએ તો આ દોષ લાગે, માટે તેમ કરવું નહિ. (૯) પ્રામિત્ય દોષ—સાધુ ઠોરાવા

આવ્યા બાદ તે નિમિત્તે કોઈ ચીજ ઉધાર લાવીને ન ઠહોરાવાય. કારણકે તેમ કરતાં પ્રામિત્ય દોષ લાગે. (૧૦) પરાવર્તિત દોષ—એ પ્રમાણે પોતાની ચીજ સારી ન હોય, અને તેવી ઠહોરાવતાં બીજા જોનારા લોકો મારી નિંદા કરશે, આવો વિચાર કરીને સાધુના નિમિત્તે અદલો અદલો કરીને (પોતાની ચીજ બીજાને દઈને તેની સારી ચીજ પોતે લે, એમ કરીને) સાધુને ઠહોરાવવું નહિ, કારણકે તેમ કરતાં પરાવર્તિત દોષ લાગે. પોતાના નિમિત્તે તેમ કરવામાં વાંધો નહિ. સાધુનું નિમિત્ત હોય, ત્યાં આપણને લઈને તેમને દોષ ન લાગવો જોઈએ. આમ કાળજી રાખવી જોઈએ. એવી રીતે બીજા દોષોની ખાબતમાં પણ એમ કાળજી રાખવી જોઈએ. (૧૧) અબ્યાહુત દોષ—અટવી માર્ગ, સખત ઉનાળાનો કાલ, માંદગી વિગેરે ખાસ કારણ વિના સાધુને આહારાદિ સામા લાવીને ન ઠહોરાવાય. કારણ કે તેમ કરતાં આ દોષ લાગે. (૧૨) ઉદ્વિલિન દોષ—એજ પ્રમાણે, કુડલા વિગેરેમાંથી ઘી વિગેરે ખંડાર કાઢવાના ઇરાદાથી તેની (કુડલા, માટલા વિગેરેની) ઉપરની માટી વિગેરે દૂર કરીને અથવા કપાટ, કમાડ કે તાણું ઉઘાડીને તેમાંની ચીજ ન ઠહોરાવાય. કારણ કે તેમ કરે તો આ દોષ લાગે. ૧૩ માલા(પ)હૂત દોષ—ખેલાં કહ્યું તે પ્રમાણે, મેડી (મેડો, માળ) કે શીકાની ઉપરના ભાગમાંથી નીચે ઉતારીને અથવા નીચે લોંચરા વિગેરેમાંથી ઉપર કોઈ ચીજ લાવીને ન ઠહોરાવાય, કારણ કે તેમ કરીએ તો આ દોષ લાગે. ૧૪ આછિદ્ધ દોષ—બળાત્કારે કોઈની પાસેથી ઝુંટવીને કોઈ ચીજ ન ઠહોરાવાય, તેમ કરે તો આ દોષ લાગે. ૧૫ અનિસ્મૃત દોષ—સમુદાયમાંથી પાંતી ઉધરાવીને જે રસોઈ

કરાય તેના તે બધા માલીક ગણાય, તેમની રબા વિના (તેમને પૂછ્યા વિના) એક જણ ન બહારાવી શકે, તેમ કરે તો આ દોષ લાગે. ૧૬ અધ્યવપૂરક દોષ-રસોઈ તૈયાર થતી હોય, આ અરસામાં 'ગામમાં સાધુ મહારાજ પધાર્યા' આ ખબર સાંભળીને તેજ નિમિત્તે ચાલુ રસોઈમાં વધારે રસોઈ કરાવે. આમ કરીને તે ચીજ ન બહારાવાય. કારણ કે તેમ કરતાં આ દોષ લાગે. આ ૧૬ દોષોનું "ઉદ્ગમના દોષ" આલું નામ પ્રસિદ્ધ છે. ઉદ્ગમન એટલે આહાર બનાવવા વિગેરેના અવસરે શ્રાવકાદિ દાયકના નિમિત્તે ઉપરના દોષો લાગવાનો સંભવ રહે છે. માટે તેનું "ઉદ્ગમન દોષ" આલું નામ પાડ્યું છે. દાયક (૧) અબાણપાણું, (૨) ભક્તિભાવ, (૩) દષ્ટિરોગ, (૪) અભિમાન વિગેરે કારણને લઈને તેમ ન કરે આ ધરિહાથી બહારાવવાની વિધિ જણાવતાં શરૂઆતમાં આ બીના જણાવી છે. તથા બંનેના (દાયક અને ગ્રાહકના) નિમિત્તે ૧૦ દોષો લાગે છે, તેને અંગે પણ શ્રાવકે નીચે જણાવેલી સૂચનાઓ ઉપર જરૂર ધ્યાન આપવું. બહારાવવાના પ્રસંગે એ જરૂર યાદ રહેવી જોઈએ. જેથી બંનેમાંથી એકને પણ દોષ ન લાગે અને શ્રાવકને દેવાનો અને સાધુને લેવાનો વિધિ જળવાય.

૧. શક્તિ દોષ-જેમાં આધા કર્માદિ દોષોમાંના કોઈ પણ દોષની બંને (દાયક અને ગ્રાહક એટલે દેનાર અને લેનાર)માંથી કોઈને પણ શંકા રહેતી હોય તો તેવા ભાત પાણી શ્રાવકે સાધુને દેવા ન જોઈએ અને સાધુએ પણ ન લેવા જોઈએ. એ કે લે તો બંનેને શક્તિ દોષ લાગે.

૨. અક્ષિત દોષ-જે આહારાદિ પદાર્થો સચિત્ત પૃથ્વીના રજકણ વિગેરેથી અથવા મધ આદિ અલક્ષ્ય પદાર્થોથી મિશ્રિત થયા હોય, તેવા પદાર્થો શ્રાવકે સાધુને ન ઠોરાવવા જોઈએ, કારણ કે ઠોરાવે તો આ દોષ લાગે છે. એમ સમજીને સાધુ પણ લ્યે નહિ, લ્યે તો તેમને પણ આ દોષ લાગે.

૩ નિક્ષિત દોષ-નિર્દોષ આહારાદિને પણ સચિત્ત પૃથ્વી, લીલોતરી વિગેરેની ઉપર મૂકેલા હોય, તો તે મુનિ-રાજને ન ઠોરાવાય, અને સાધુથી લેવાય પણ નહિ, કારણ કે દેતાં અને લેતાં નિક્ષિત દોષ લાગે.

૪. પિહિત દોષ-એજ પ્રમાણે સચિત્ત લીલોતરી આદિથી નિર્દોષ એવા પણ આહારાદિ જે ઠાંકેલા હોય, તો તેમાં પદાર્થો દેતાં અને લેતાં પિહિત દોષ લાગે છે, એમ સમજીને આ દોષ ન લાગે તેમ ઠોરાવવું.

૫. સંહૃત દોષ-ઠોરાવવાના પ્રસંગે જે વાસણથી ભાત પાણી ઠોરાવવાના છે તેમાં સચિત્તાદિ (ઠોરાવવાને) અયોગ્ય પદાર્થો ભરેલાં હોય, તે ખાલી કરીને, તે ખાલી કરેલા (ઠોરાવવાના) વાસણથી ભાત પાણી ન ઠોરાવાય, અને સાધુથી ન લેવાય. અથવા જેનાથી ઠોરાવવાનું હોય, તે વાસણમાં રહેલી કાંઈ વસ્તુને સચિત્ત લીલોતરી, માટી વિગેરેની ઉપર મૂકીને તે ખાલી થયેલા (ઠોરાવવાના સાધન-નભૂત) વાસણથી આહારાદિ ન ઠોરાવાય, અને સાધુથી લેવાતા તે આહારાદિ લેવાય પણ નહિ, કારણ કે દેતાં લેતાં સંહૃત દોષ લાગે.

૬. દાયક દોષ-(૧) ખીનસમન્વ બાલક, (૨) ઘરડો માણસ, (૩) નપુંસક, (૪) અશક્તિ આદિને લઈને જેના હાથ ઊંઠારાવતાં ધૂજતા હોય, (૫) આંધળો, (૬) મદોન્મત્ત, (૭) હાથ પગ વિનાનો, (૮) ખેડીમાં નાખેલો, (૯) પાહુકા, ચંપલ જેણે ખેડેરી હોય, (૧૦) તીવ્ર ખાંસીના રોગવાળો, (૧૧) ખાંડનાર, (૧૨) પીસનાર, (૧૩) ભુંજનાર, (૧૪) કાપનાર, (૧૫) પીંજનાર, (૧૬) ઢળનાર, (૧૭) ફાડનાર, (૧૮) તોડવું વિગેરે છ કાયની વિરાધના કરનાર, (૧૯) ગર્ભવંતી સ્ત્રી, (૨૦) જેણે બાલકને તેડયું હોય તેવી સ્ત્રી, (૨૧) બાળકને સ્તનપાન કરાવતી (ધવરાવતી) સ્ત્રી. આમાંના કોઈથી પણ સાધુને ન ઊંઠારાવી શકાય, કારણ કે ઊંઠારાવે તો દાયક દોષ લાગે.

૭. જે સાકર વિગેરે ચીજ ઊંઠારાવવાની હોય, તેની અંદર સચિત્ત અનાજના દાણા વિગેરે લખેલા છે કે નહિ? તે તપાસ કરીને ઊંઠારાવાય. સાકર વિગેરેમાં સચિત્ત પદાર્થ પડેલો હોય, તે જોયા વિના ઊંઠારાવીએ તો “ ઉન્મિશ્ર નામનો દોષ લાગે, માટે સાધુએ આવી ચીજ લેવી પણ નહિ.

૮. સાધુને જે ચીજ ઊંઠારાવવા જેવી નથી, તેનો લેખ વાસણુને કે હાથને લાગ્યો હોય તો તેવા વાસણુથી કે હાથથી નિર્દોષ ચીજ પણ ઊંઠારાવાય નહિ. કારણ કે તેમ કરે તો અંને જણાએ (દેનારે અને લેનારે) સમજવું જોઈએ કે “ક્ષિપ્ત દોષ” લાગે. તેથી આવી ચીજ સાધુથી લેવાય પણ નહિ.

૯. જે ચીજ બરોબર અચિત્ત થઈ નથી, તેવી ચીજ સાધુને ઠોરાવાય નહિ, અને મુનિરાજ દ્વેષ પણ નહિ. કારણ કે તેવી અપરિણત (કાચી પાકી) ચીજ લેતાં અને દેતાં અપરિણત દોષ લાગે. લીલાં મરચાં અને કોથમીની ચટાણી તથા (ચુલે ચઢાવ્યા વિનાનો) પપૈયાનો કચુરો અને ચુલે ચઢાવ્યું હોય, છતાં બરોબર નહિ ચઢેલું એવું કાકડીનું શાક વિગેરે પદાર્થો ઠોરાવતાં અને લેતાં બહુ જ કાળજી રાખવી જોઈએ. કારણ કે ઠોરાવનાર કે લેનાર આ બાબત બેદરકારી રાખે તો આ અપરિણત દોષ લગાડે છે. યાદ રાખવું જોઈએ કે તદ્દન અચિત્ત થયેલો પદાર્થ જ ઠોરાવાય અને સાધુથી લેવાય. આ બાબતની બંને જણાએ જરૂર માહિતગારી મેળવવી જોઈએ. એમ ઉકાળેલા પાણીમાં પણ ચીવટ રાખવી જોઈએ. ત્રણ ઉકાળા આવવામાં લગાર પણ કચાશ હોય, તો તેવું પાણી અચિત્ત કહેવાય જ નહિ. માટે જ તેવું પાણી ઉપવાસાદિમાં પીવાય નહિ, સાધુને ઠોરાવાય નહિ, અને મુનિરાજથી લેવાય પણ નહિ. વિશેષ બીના ‘ શ્રી શ્રાવકધર્મ ભગવિકા ’માંથી જાણવી.

૧૦. છર્દિત દોષ-મુનિરાજને ઠોરાવતાં ધ્યાન રાખવું કે ઘી વિગેરેનાં ટીપાં જમીન ઉપર ન પડવાં જોઈએ. જમીન ઉપર ટીપાં પડતાં હોય ને ઠોરાવીએ તો એમાં જીવહિંસા, અઘડો વિગેરે ઘણું નુકસાન થાય. જુઓ, શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદ વિગેરે અનેક અથોમાં આ બાબત એક દૃષ્ટાંત દીધું છે તે ટુંકામાં આ પ્રમાણે:-વરદત્ત નામના મંત્રી શ્રી સુજાત મુનિને પરમ હર્ષથી ઘી, કૂધ વિગેરે આહાર ઠોરાવવા તૈયાર થયા.

ત્યાં ંહોરાવતાં એક ઘી દૂધનું ટીપું જમીન ઉપર પડ્યું. સાધુમર્યાદા એ છે કે આવું જ્યાં થાય, ત્યાંથી સાધુએ પાછા ફરી ખીજાં સ્થલે ગોચરી જવું જોઈએ. કારણ કે ટીપું પડ્યા બાદ આગળ ંહોરી ન શકાય. જમીન ઉપર આહાર ઢોળાય અને એ રીતે ંહોરાવે તો મહા આરંભ વિગેરે સંભવે છે એમ સમજીને મુનિ ખીજે ગોચરી ગયા. જમીન ઉપર ઘી દૂધનું ટીપું પડ્યા બાદ તેની ઉપર માંખી ઘેઠી. માંખીને જોઈ તેને મારવા ગિરૌળી ત્યાં આવી. તેને મારવા કાકીડો ત્યાં આવ્યો, અને પકડવા ખિલાડી અને ખિલાડીને પકડવા ધરનેા પાળેલો કુતરો ત્યાં આવ્યો, અને મારવા શેરીના કુતરા આવ્યા. આ અવસરે લડાલડી થતાં કુતરાના માલિકે શેરીના કુતરાને માર્યા. તેનું ઉપરાણું લઈને શેરીના માણસો તેની (માલિકની) સાથે લડાઈ કરવા તૈયાર થયા, અને તેઓએ પાળેલા કુતરાને માર્યો. આથી માણસોમાં પણ માંહોમાંહે જબરી મારામારી થઈ. આ બધું લયંકર નુકસાન જોઈને મંત્રી સમજી ગયા કે આવા કારણથી મુનિએ ગોચરી લીધી નહિ અને ખીજે ઘેર ગોચરી ગયા. ‘ ધન્ય છે એ મુનિના ઉત્તમ જ્ઞાનને ’ આમ વિચાર કરતાં મંત્રી જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન પામ્યા. છેવટે મંત્રી વરદત્ત દેવતાએ આપેલા મુનિ વેષને ગ્રહણ કરી સંયમની સાધના કરવામાં ઉજ્જમાલ બન્યા. બંને જણાંએ આ ઉદાહરણ (દાખલો) ધ્યાનમાં રાખીને શ્રાવકે આહાર દેવામાં અને સાધુએ લેવામાં પોતપોતાનો વ્યવહાર બાળવવો જોઈએ. ઉપરની ખીના ધ્યાનમાં રાખીને શ્રાવક જ્યારે મુનિરાજ આહારાદિ લેવા સાવધાન થાય, તે વખતે

તેમને અને પોતાને લગાર પણ દોષ ન લાગે, તેવી રીતે કાળજીથી ઠહોરાવે. જે જે ચીજ પોતે વાપરવાને ચાહે તે અઘી વહોરાવે, પણ વહોરાવતાં દરેક ચીજનું જોઈતું પ્રમાણ જાણીને પછી ઠહોરાવે. પ્રમાણ ઉપરાંત ઠહોરાવાય નહિ. મુનિના આવ્યા પહેલાં આહાર લેવા દેવામાં જે વાસણ વિગેરે વપરાયાં હોય, તેનાથી ઠહોરાવવામાં લાલ એ કે ઠહોરાવ્યાં બાદ મુનિના નિમિત્તે કાચા પાણીથી ઘોવું વિગેરે થાય, તો તેમને પશ્ચાત્કર્મ દોષ લાગે. વપરાયેલાં કડછી વિગેરેથી ઠહોરાવીએ તો આ દોષ લાગતો નથી. એમ મુનિરાજના આવ્યા પહેલાં પણ તે નિમિત્તે કાચા પાણીથી કડછી આદિ ઘોઈને તૈયાર રાખવા વિગેરે કરીએ તો મુનિને પુરઃકર્મ દોષ લાગે કારણ કે મુનિના નિમિત્તે કરાય છે. એમ સમજીને આ બાબત જરૂર શ્રાવકે ઉપયોગ રાખવો જોઈએ.

જેથી સુપાત્ર દાનનો પૂર્ણ લાભ મળે, અને આજ સુદ્ધાથી મુનિનો ગોચરી ઠહોરવાનો વ્યવહાર, પોતે કઈ રીતે મુનિને દાન દેવું?, લક્ષ્યાલક્ષ્યનો વિવેક, સચિત્ત અચિત્તનો કાલ્પ, વિગેરે બીના ગુરૂગમથી શ્રાવકો જાણે તો તે ગીતાર્થ કહેવાય, અને મુનિને સંયમની આરાધનામાં પણ ખરા મદદગાર કહેવાય. કહેવાનું તાત્પર્ય એ કે ઉપર જણાવેલી વિધિ પ્રમાણે ભલે થોડું દાન દઈએ, તો પણ તેનો લાભ ઘણો મળે, કારણકે વિધિથી અપાય છે. જેમ જમીનમાં વડનું નાનું બી વાવીએ, તો પણ તેમાંથી વડનું મોટું ઝાડ થાય છે, તેમ વિધિ જાળવીને થોડું કે સામાન્ય દાન દઈએ, તો પણ ઘણું ફળ મળે. મૂળરાજે ઉદ્ધાસથી વિધિ પૂર્વક મુનિને અડદનું દાન દેતાં રાજ્ય મેળવ્યું. એમ નયસાર

સુપાત્ર દાન દેતાં પ્રભુશ્રી મહાવીર આવા નામે ચોવીશમા તીર્થંકર થયા. ચંદનબાલાએ પ્રભુશ્રી મહાવીરને અડદના બાકળા ઠોડારાવ્યા, જેથી સંયમ સાધીને સિદ્ધિપદ મેળવ્યું. એમ શ્રેયાંસ કુમારનું દષ્ટાંત પણ યાદ રાખવું. તે દાનકુલ-કમાંથી જોઈ લેવું. પાંચ પ્રકારના દાનમાં (૧) અભયદાન, (૨) સુપાત્રદાન મોક્ષને આપે છે. અને (૩) ઉચિતદાન, (૪) (૪) કીર્ત્તિદાન (૫) અનુકંપાદાન આ ત્રણ દાન સાંસારિક સુખને આપે છે. શ્રાવકના બાર વ્રતોમાં પહેલા વ્રતથી અભયદાનની અને છેલ્લા વ્રતથી સુપાત્ર દાનની સાધના જણાવી છે. પ્રભુશ્રી ઋષભદેવ અને શ્રી મહાવીર મહારાજ પણ આ સુપાત્ર દાનથીજ સિદ્ધ થયા. આવા અનેક મુદ્દાઓથી સર્વ દાનમાં પ્રભુએ સુપાત્ર દાન ચઢીયાતું કહ્યું છે. વળી કેટલાએક ઉત્તમ તિર્યંચોને બારમા વ્રત સિવાયના વ્રતોની આરાધના હોઈ શકે, આ ધરાદાથી દેશવિરતિ કહી છે. તેમને સુપાત્ર દાનની સાધના ન હોય, તે મનુષ્ય ભવમાં થઈ શકે છે, એમ સમજીને શ્રાવકોએ આ વ્રતને અંગે નિયમ કરવો જોઈએ કે દર વરસે () વખત અતિથિ સંવિભાગ કરે. અહીં કૌંસમાં જેટલી વાર કરી શકાય એમ હોય તેનો વિચાર કરીને લખવું કે ૨-૪ વાર વિગેરે. અહીં માંદગી મુસાફરી વિગેરે આસ કારણે જયણ રખાય.

॥ શ્રાવકે આ વ્રતને અંગે નીચેની ખીના યાદ રાખવી જોઈએ ॥

૧—અંબિકા નામની બ્રાહ્મણીએ ઉદ્ધાસથી મુનિને દાન દીધું તેથી દેવતાઈ ઋદ્ધિ મેળવી.

૨—સુપાત્ર દાન દઈને જમવું એ દેવલોજન અથવા અમૃતલોજન કહેવાય. દીધા વિના જમવું એ પ્રેતલોજન કહેવાય.

૩—સાધુઓ જ્યાં વિહાર કરતાં આવે જાય, જિનભુવન, ધર્મિષ્ઠ શ્રાવકોનો પાડોશ, આટલા વાનાં હોય ત્યાં શ્રાવકે રહેવું જોઈએ.

૪—દાનના પાંચ ભૂષણો દાન દેતાં સાચવવા, અને પાંચે દૂષણોનો ત્યાગ કરવો, વિગેરે ધીના શ્રાવકધર્મ જાગ-રિકામાં જણાવી છે. તેથી અહીં જણાવવાની જરૂર નથી. જિજ્ઞાસુએ ત્યાંથી જાણવી.

૫—ચિત્ત, વિત્ત, અને પાત્ર આ ત્રણેનો યોગ મહા પુણ્યનો ઉદય હોય, તેજ સુપાત્ર દાન દઈ શકાય.

૬—જેમ સ્વાતિ નક્ષત્રમાં વર્ષાદ થાય ને તેનું ણિદુ છીપમાં પડે, તે મોતી રૂપ ફલ થાય, તેમ સુપાત્રને (માં) દાન દઈએ તે શ્રેયાંસકુમાર વિગેરેની માફક મુક્તિપદ જલદી પામીએ.

૭—સુપાત્ર દાનનો પ્રસંગ કોઈ અલૌકિકજ કહી શકાય, કારણ કે દાનના અવસરે સુપાત્રના હાથની ઉપર દાતારનો હાથ આવે છે.

૮—અનાજ એ પ્રાણને ટકાવે છે, માટે સર્વ દાનના લેહોમાં અન્નદાન વખણાય છે.

૯—મુનિદાનના પ્રભાવે સંગમક નામના વત્સપાળ (વાછરડા ચારનાર) ને આશ્ચર્યકારી લક્ષ્મી મળી, અને

તેજ બાલક બીજા ભવમાં શાલિભદ્ર નામે પ્રસિદ્ધિ પામીને સંયમ સાર્થીને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં દેવ થયો, છેવટે સિદ્ધ થશે.

૧૦—જન્મવાના ટાઇમે ખેલાં સુપાત્રને દાન જરૂર દેવું જોઈએ, કદાચ કોઈક વેલાએ તેવો યોગ ન મલે તો શું કરવું ? ઉત્તર-ઘરની ખહાર આવી ચારે બાજુ ‘ સાધુ આવતા હોય ’ તે જોઈને પછી લોજન કરવું.

૧૧—લોજન કરીએ, ત્યારે બારણાં બંધ ન કરાય. કારણ કે બંધ હોય, ને મુનિરાજ આવી ચઢે તો તે પાછા જાય, તેથી દાનાંતરાય કર્મ બંધાય, અને તે ઉઘાડીને અંદર આવવું એવો મુનિમાર્ગ નથી. તેમજ યાચકો પણ બંધ બારણાં જોઈને નિરાશ થાય. શ્રાવકની ફરજ છે કે આંગણે આવેલાને છેવટે મુઠી ચણાં પણ દેવા જોઈએ, એમ કરવામાં ધર્મની પણ પ્રલાવના થાય છે. આથી જણાવ્યું કે શ્રાવકે અનુકંપાદાન પણ ન ચૂકવું જોઈએ. એમ શ્રી ભગવતીજમાં તુંગિયા નગરીના શ્રાવકોનું વર્ણન કરવાના પ્રસંગે કહેલા “ અવંગુઅદુવારા ” આ પાઠ ઉપરથી સાબીત થઈ શકે છે. પ્રભુશ્રી તીર્થંકર દેવોએ પણ વાર્ષિક દાન દઈને બધા દીન દુઃખિયાનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો એમ વિચારીને વિ. સં. ૧૩૧૫ ની સાલમાં દુકાલ પડ્યો, ત્યારે ભદ્રેશ્વરના વીશાશ્રીમાલી શેઠ જગદુશાએ દાન દેવા માટે ૧૧૨ દાનશાલા મંડાવી હતી. આજ સમયે શ્રાવક શેઠ હમીરે બારહજાર મુઠા અને વીસ-લહેલે ૮ હજાર મુઠા ધાન્યનું દાન દઈને લોકોને સુખી કર્યાં. એમ સમજીને વૈસાદાર શ્રાવકોએ અનુકંપા દાન પણ જરૂર

કરવું જ જોઈએ. કારણકે આમ કરીએ તો ચાલુ આબાદી
ટકે અને દુઃખના દહાડા આવેજ નહિ.

૧૨—શક્તિને અનુસારે દાન દેવું, પણ દીધા પછી
ખેદ ન કરવો, કારણ કે તેમ કરવાથી નિર્ધનપણું મલે. જુઓ
દષ્ટાંત ધન્યકુમારના ભાઈઓનું; એમણે દાન દઈને ખેદ કર્યો,
તેથી નિર્ધન થયા, વિગેરે ખીના ધન્યકુમાર ચરિત્રમાંથી જાણવી.

૧૩—ઠહોરાવતાં ખચકાતાં ખચકાતાં ઠહોરાવવું નહિ.
કારણ કે તેમ કરતાં કૃતપુણ્યની જેમ નિર્ધનપણું મલે છે.

પ્રશ્ન—રાજપિંડ (રાજના ઘરની ગોચરી) મુનિથી
લેવાય નહિ તો શ્રી ભરત મહારાજ વિગેરે રાજઓ આ
વ્રતની શી રીતે આરાધના કરતા હશે ?

ઉત્તર—એ વાત સાચીજ છે કે, રાજને ત્યાં સાધુઓ
ગોચરી માટે જઈ શકે નહિ. ‘તેઓ સાધર્મિક શ્રાવકોની
ભક્તિ કરીને પારણું કરે’ એમ પ્રભુશ્રી રૂપભદ્રેવ ભગવંતના
કહ્યા પ્રમાણે ભરત ચક્રવર્તીએ કર્યું હતું. આ ખીના જાણીને
રાજ કુમારપાલે શ્રાવકોની પાસેથી લેવાતો કર માફ કર્યો,
શ્રાવકોના ઉદ્ધારમાં ૧૪ કરોડ દ્રવ્ય (રૂપિયા) તે વાપરતા
હતા. એમ રાજઓ ખારમા વ્રતની આરાધના કરી શકે.

૧૪—નાંખી દેવા જેવી ચીજ સાધુને ન ઠહોરાવાય.
જો ઠહોરાવીએ તો ભયંકર દુઃખ ભોગવવાં પડે. આ બાબતમાં
ઉદાહરણ એ છે કે, નાગશ્રીએ મુનિને કડવી તુંબડીનું શાક
ઠહોરાવ્યું. મુનિએ જીવહયાની ખાતર તે ખાધું, તેથી કાલ
ધર્મ પામ્યાં. ગુરૂએ આ ખીના જ્ઞાનથી જાણી. આ વાત

લોકમાં ફેલાઈ જેથી તેના પતિએ નાગશ્રીને ઘરમાંથી કાઢી મૂકી. વનમાં દુઃખે દિવસ ગાળવા લાગી. અનુક્રમે દાવાનલથી બળીને છઠ્ઠી નરકે ગઈ. તે પછી પણ ખરાબ તિર્યચ વિગેરેના ભવ પામીને અખેવાર સાતમી નરકમાં ગઈ. તેને ખરાબ દાન દેવાનું પાપ અનંતા ભવો સુધી લોગવવું પડ્યું. છેવટે પુણ્ય યોગે એજ નાગશ્રી દ્રૌપદી નામે પાંડવોની સ્ત્રી થાય છે. વધારે ખીના જ્ઞાતા સૂત્રમાં જણાવી છે.

૧૫—ધર્મના દાન વિગેરે ચાર લેદોમાં શરૂઆતમાં દાન કહ્યું એનું કારણ એ કે (દાનના) લેનાર દેનાર અને અનુ-મોદના કરનાર એમ ત્રણેને તારનારું દાન છે. જુઓ આ બાબત સચોટ સમજાવવા માટે એક નાનકડું દષ્ટાંત—

ભવ્ય રૂપવંત અને મહા તપસ્વી મુનિરાજશ્રી બલભદ્રજી જંગલમાં આકરી તપશ્ચર્યા કરી જ્યારે પારણાના પ્રસંગે તુંગિકગિરિની પાસેના નગરમાં ગોચરી લેવા આવ્યા, ત્યારે કૂવાના કાંઠે પાણી ભરવા આવેલી સ્ત્રીઓ આ તેજસ્વી મહા-ત્માને જોવા લાગી. જોવામાં ધ્યાન હોવાથી એક સ્ત્રી પાણી ભરવા માટે દોરડાનો ગાળો ઘડામાં નાંખવાને બદલે પોતાના છોકરાના ગળામાં નાંખવા લાગી. પોતાના નિમિત્તે આ અનર્થ થવા પામ્યો, એમ વિચારીને બલભદ્રજીએ આવો અભિગ્રહ કર્યો કે “જંગલમાં જે નિર્દોષ ગોચરી મળે, તેથી નિર્વાહ કરવો એ ઠીક લાગે છે” પણ અહીં આવવું વ્યાજબી નથી. ત્યારથી તેઓ તે પ્રમાણે કરવા લાગ્યા. એક વખત હરિણના સંકેત પ્રમાણે જ્યાં રથકાર જમવાની તૈયારી કરતો હતો,

ત્યાં તે પધાર્યા. રથકારે મુનિને જોઈને વિચાર્યું કે, બહુ જ સાડું થયું કે મુનિરાજ અત્યારે પધાર્યા. આવો વિચાર કરીને જ્યારે રથકાર મુનિને ઠોડારાવે છે અને મુનિ તે આહાર લઈ રહ્યા છે ત્યારે આ બનાવ જોઈને પડખે ઉભેલા હરિણે રથકારના દાનની અનુમોદના કરી કે ધન્ય છે આ રથકારને કે, જે આવું ઉત્તમ સુપાત્ર દાન દે છે. હું જો મનુષ્ય ભવ પામું તો આવો લાભ જરૂર લઉં. આજ ટાઇમે ત્રણેનું આયુષ્ય પૂરું થાય છે, જેથી ત્રણે જણા પાંચમા બ્રહ્મદેવલોકની દેવતાઈ ઋદ્ધિ પામ્યા. આથી સાબીત થયું કે દાન એ દાયકાદિ ત્રણેને તારે છે. તેથી દાનાદિ ધર્મમાં પ્રથમ દાન કહ્યું એ વ્યાજબી છે. બાકીની બીના શ્રી શ્રાવક ધર્મ જાગરિકા અને દુર્લભ પંચકાદિમાંથી જોઈ લેવી.

॥ આ વ્રતના પાંચ અતિચારો જાણીને ટાળવા
તે આ પ્રમાણે ॥

૧-જે ચીજ સાધુને દઈ શકાય એવી હોય, તે ચીજને 'નહિ દેવાની બુદ્ધિએ' અથવા અજ્ઞાણપણું વિગેરે કારણથી સચિત્ત પદાર્થની ઉપર મૂકાય, તો સચિત્ત નિક્ષેપ નામનો અતિચાર લાગે, એમ સમજીને શ્રાવકે તેમ કરવું નહિ.

૨-સચિત્તપિધાન નામનો અતિચાર એટલે ઉપર જણાવ્યા મુજબ દેવા લાયક ચીજને અજ્ઞાણપણું વિગેરે કારણને લઈને સચિત્ત પદાર્થ વડે ઠાંકવી નહિ, કારણકે તેમ કરતાં આ બીજો અતિચાર લાગે, માટે તેમ કરવું નહિ.

૩. અન્ય વ્યપદેશ નામનો અતિચાર—ન દેવાની બુદ્ધિએ પોતાની ચીજ હોય, છતાં એમ કહે કે, ‘આ ચીજ મારી નથી’ અથવા દેવાની બુદ્ધિએ પારકી ચીજ હોય છતાં ‘આ મારી છે’ એમ કહે તો પણ આ ત્રીજે અતિચાર લાગે, એમ સમજીને શ્રાવકે તેમ ન કરવું જોઈએ.

૪. સમ્પત્તિ દાન નામનો અતિચાર—સાધુએ માગેલી ચીજ ક્રોધ કરીને ન આપે, અથવા આ ભીખારીએ આવું દાન આપ્યું, તો હું શું તેનાથી ઉતરતો છું? આવું અભિમાન કરીને કે ઇર્ષ્યાથી દાન આપે તો આ ચોથો અતિચાર લાગે, એમ સમજીને શ્રાવકે તેમ ન કરવું જોઈએ.

૫. કાલાતિક્રમ નામનો અતિચાર—ગોચરી ટાઈમ વીતી ગયો હોય, પછી વિનંતિ કરવા જાય, અથવા પૌષધનું પારણું હોય, ત્યારે સાધુને ઠોડારાવ્યા વિના જમે તો આ અતિચાર લાગે એમ સમજીને શ્રાવકે તેમ કરવું નહિ. આમાં એ વાત યાદ રાખવી કે, અજ્ઞાણપણાથી કે અકસ્માતથી વિગેરેને લઈને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કરે તો અતિચાર લાગે, પણ જાણી જોઈને તેમ કરીએ તો જરૂર વ્રતનો ભંગ થાય. વળી દાન દેતાં સંકલ્પ વિકલ્પ ન જ કરવો જોઈએ, તેમ કરીએ તો તો શુકન અને સ્વપ્નાદિની માફક ચોછો લાભ મળે. આ બાબતમાં દૃષ્ટાંત એ કે:—ચંપક શેઠ મુનિને ભાવથી ઘી ઠોડારાવી રહ્યા હતા. એમાં એવી નિર્મલ ભાવના વધી ગઈ કે જો તે ટાઈમે કાલ ધર્મ પામે તો અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ થાય. પણ થોડી વારમાં તેમને એવો વિચાર થયો કે,

‘આ મુનિ આટલું બધું ઘી ઝેરે છે, તેથી લોભી લાગે છે.’ આમ ભાવ પડ્યા તેથી ખારમા દેવલોકે જ્વાની લાયકાત મેળવી. જે ચઢતા ભાવ રહ્યા હોત તો ખેલાં કહ્યું તે પ્રમાણે અનુત્તર દેવ થાત. છેવટે તે શેઠ પૌતાના પાપની આલોચના કરી કાલધર્મ પામી ખારમા દેવલોકે દેવ થયા. આ ખીના યાદ રાખીને દાન દેતાં શ્રાવકે સંકલ્પ વિકલ્પ કરવાની ટેવ છોડી દેવી જોઈએ.

આ વ્રત લેતી વખતે એમ જોલાવું જોઈએ કે, ઉપર જણાવ્યા મુજબ અતિચાર ટાળવાનો ખપ કરી ‘દર વરસે આટલી () વાર અતિથિ સંવિલાગ કરું’ એમ દ્રવ્યાદિકથી તથા છ છીંડી, તથા ચાર આગર અને ચાર જોલે કરી આ ખારમા અતિથિ સંવિલાગ વ્રતને અંગીકર કરું છું.

આ પ્રમાણે જેમાં સમ્યક્ત્વની મુખ્યતા છે એવા ખાર વ્રતો અંગીકાર કરવાનું વર્ણન કર્યું, તેમાં જ્યાં જ્યાં જયણા (આગાર) રાખી છે, ત્યાં ત્યાં ધારેલા ભાંગાને અનુસરતા નિયમો લાગુ પડતા નથી. એટલે કાયાથી આરંભાદિનો નિષેધ કરાય, અને મનમાં વિચાર આવે તથા વચનથી તેવા વેણુ જોલાય, તેની જયણા (મન વચનથી કરવા કરાવવાનો નિયમ નથી કર્યો) રાખી છે. આમાં ખાસ કારણે આદેશ દેવાય, કે ઉપદેશ દેવાય તેની જયણા રાખવી. આ બધા વ્રતોમાં (૧) ધર્મકરણી, (૨) જિનશાસનની પ્રભાવના (૩) શ્રી જિનશાસનનો થતો ઉડાહ અટકાવવા જે કરાય તેની જયણા રાખું છું.

પ્રશ્ન-બારે વ્રતોના બધા મલીને ૧૨૪ અતિચારો કઈ રીતે ગણવા ?

ઉત્તર-બાર વ્રતોમાં સાતમા વ્રતના ૨૦ અતિચારો ગણવા તથા બાકીના ૧૧ માંના દરેકના પાંચ પાંચ અને સમ્યક્ત્વના પાંચ અતિચારો ગણતાં બધા મળીને ૮૦ થાય અને બાકીના ૪૪ રહ્યા તેમાં ૮ જ્ઞાનાચારના, ૮ દર્શનાચારના, તથા ૮ ચારિત્રાચારના અને તપાચારના ૧૨ તથા વીર્યાચારના ૩ અને સંલેખના વ્રતના પાંચ અતિચારો ગણવા. બેથી ૪૪ થાય. એમ ૮૦ અને ૪૪ ભેગાં કરતાં ૧૨૪ અતિચારો બારે વ્રતના થાય છે.

શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદના ત્રીજા લાગમાં ૧૭૬ મા વ્યાખ્યાનમાં નિશ્ચય અને વ્યવહારથી બારે વ્રતોનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે, તે ત્યાંથી જાણી લેવું. અંત વધી જાય તેથી અહીં જણાવ્યું નથી. આ બારે વ્રતની ૧૪ વર્ષ સુધી આરાધના કરવાથી આનંદ વિગેરે મહા શ્રાવકો દેવતાઈ ઋદ્ધિ ભોગવીને સિદ્ધિપદ પામશે. વિગેરે બીના સત્ય પ્રકાશ માસિકના શ્રી પર્યુષણા વિશેષાંકમાંથી જાણી લેવી. તેમજ તેતલી પુત્રે દેવતાના વચને બારે વ્રતની આરાધના કરી, તેથી કેવલી થઈને મુક્તિપદ મેળવ્યું. તથા પ્રદેશી રાજ્યે કુક્ત ૩૬ દિવસ સુધી બારે વ્રતોની આરાધના કરી, તેણે તે સૂર્યાલનામના મહાદ્વિક દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધિપદ પામશે. આવું વિચારીને ઉત્તમ શ્રાવક કુલમાં જન્મ પામેલા લવ્ય જીવેણે આ બારે વ્રતોની જરૂર આરાધના કરવી, અને પોતાના આત્માને પરમ નિવૃત્તિમય સંચમના

રહેતે નિરંતર દોરવો, અને સ્થિર કરવો. જેથી ભવિષ્યમાં સંયમને સાધીને મુક્તિપદ પામી શકાય.

બાર વ્રતની આરાધના કરવાનો અવસર પ્રબલ પુણ્યોદયે મલે છે અને પુણ્યશાલી ભવ્ય જીવો આ વ્રતોની નિર્દોષ આરાધના કરી સંસારની પ્રવૃત્તિમય દુષ્ટ વાસનાઓ મનમાંથી ખસેડે છે, અને ભોગતૃષ્ણાને ગુલામડી બનાવી સંતોષમય જીવન બનાવે છે. શુદ્ધ આચાર પાળીને મુનિઓના ખરા મદદગાર બને છે. ધાર્મિક તેજ વધારીને અને બીજાઓને ધર્મના માર્ગે દોરીને પોતાનું જીવન પરોપકારમય દયારસિક બનાવે છે. છેવટે હસતાં હસતાં સમાધિ મરણ પામીને જરૂર આત્માનું કલ્યાણ કરે છે. આવી હિતશિક્ષા મનમાં ધારણ કરીને આ દેશવિરતિ જીવનને ખેલાં મનન કરીને વાંચવું. પછી આજીવિકા વિગેરેનાં સાધનો તરફ લક્ષ્ય રાખીને બાર વ્રતોની નોંધ કરવી. ત્યાર બાદ તે નોંધ ગીતાર્થ ગુરૂ મહારાજ વિગેરે અનુભવી મહા પુરૂષોને વંચાવવી. જેથી ભૂલ સુધરે, અને યોગ્ય ફેરફાર કરી શકાય. પછી શ્રી ગુરૂ મહારાજની પાસે ઉત્તમ મુહૂર્તે નંદિ (નાંદ) મંડાવીને વિધિ પૂર્વક પંચની સાક્ષીએ બારે વ્રતો અંગીકાર કરવા. આમાં છેવટે આ પ્રમાણે ધારણા રાખવી:—મારી ટીપમાં લખ્યા મુજબ યાવજીવ સુધીને માટે શુદ્ધ ભાવે બારે વ્રતોને સ્વીકારું છું. તેની નિર્મલ ભાવથી આરાધના કરીશ. આ વ્રતોમાં અજાણપણું વિગેરે કારણોને લઈને ભૂલચૂક થાય તો ગીતાર્થ સંવિગ્ન શ્રી ગુરૂમહારાજની પાસે આલોચણા (આલોચના, પ્રાયશ્ચિત્ત) લેવી, અને ફરીથી તેવી ભૂલ ન થાય, તેમ

વર્તવું. પહેલાં અજ્ઞાન અને મોહાદિને વશ થઈને જે કાંઈ ગેરવ્યાજબી મહા આરંભાદિની પ્રવૃત્તિ થઈ હોય, તેની નિંદા કરવી, અને વર્તમાનકાલે અને ભવિષ્ય (હાલ) ટીપમાં લખ્યા પ્રમાણે સંવર કરવા પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવી, અને ભવિષ્યને માટે ભાવના પ્રમાણે પરચખખાણ કરવું. બધા પ્રતોમાં ધર્મકાર્યને અંગે જયણા રાખીને શ્રી અરિહંતાદિની સાક્ષીએ છ છીંડી ૪ આગાર અને ચાર ખોલે કરી ૨૧ ભાંગામાંના અનુકૂલ મૂલ, ઉત્તર ભાંગાએ આ બારે પ્રતો અંગીકાર કરે છું. ભાંગાને એક દાખલો આ પ્રમાણે જાણવો—

મૂલ ભાંગો	ઉત્તર ભાંગો	આ રીત ધ્યાનમાં રાખીને
૬	૨-૩-૫-૬	{ ટીપમાં અનુકૂલ ભાંગા એની નોંધ કરવી. કારણ કે બધા જીવો સરખી રીતે અંગીકાર ન કરી શકે.
૫	૩-૬	
૩	૨-૩	
૨	૩	

શ્રાવકે જે ટીપ તયાર કરવી જોઈએ. તેમાંની એક ટીપ સ્વસ્થાને રહે, અને બીજી ટીપ મુસાફરીમાં સાથે રહે. કદાચ એક ટીપ ખોવાય તો બીજી ટીપનો આધાર ગણાય.

॥ શ્રાવકોએ નીચે જણાવેલી ખીના તરફ લક્ષ્ય
આપી યથાશક્તિ ઉપયોગ જરૂર કરવો. ॥

(આમાં જવજીવ સુધીને માટે કરવા લાયક નિયમોના
યાદી પણ આવી જાય છે)

૧-શુદ્ધ દેવ-અરિહંત સિવાય બીજાને દેવ તરીકે
માનવા નહિ.

૨-કંચન કામિનીના ત્યાગી, સંવિગ્ન, મહાવ્રત પાલક સાધુ મહારાજ સિવાય બીજાને ગુરૂ તરીકે ન માનવા.

૩. પરમ પવિત્ર શ્રી જિનધર્મ સિવાય બીજા ધર્મને ધર્મ તરીકે માનવો નહિ.

(વ્યવહારમાં લગ્નાદિ પ્રસંગે ગોત્રજ વિગેરેનો વિચાર કરી લેવો.)

૪-દેવના, ગુરૂના, શ્રી જિનધર્મના કે શ્રી કલ્પસૂત્રાદિના સોગન (સાચા કે ખોટા) ખાવા નહિ. ઈષ્ટ દેવાદિકની માનતા કરવી નહિ, તેમજ મિથ્યાત્વી દેવાદિની કે પર્વની માનતા કરવી નહિ.

૫-અમુક ટાઈમ સુધી ધાર્મિક વાચનાદિનો નિયમ કરવો. એમાં માંદગી, મુસાફરી વિગેરે જરૂરી કારણે યોગ્ય લાગે તો જયણા રાખવી.

૬-હંમેશાં સવારે, બપોરે, સાંજે દેવ દર્શન તથા સવારે વાસક્ષેપ પૂજા, બપોરે વિસ્તારથી અષ્ટ પ્રકારી પૂજા વિગેરે અને સાંજે ધૂપપૂજા વિગેરે એમ ત્રિકાલ પૂજા, અને ગુરૂવંદન, કરવું. માંદગી વિગેરે કારણે મનમાં ધારણા કરે કે છબી વિગેરેના દર્શન, વંદન કરે. સૂતક, વિકટ મુસાફરી વિગેરે પ્રસંગે જયણા રખાય.

૭-કષાયોદિ કર્મબંધના કારણોથી અલગ રહેવા સાવચેતી રાખવી. ભૂલથી કે રાહસ વૃત્તિથી સેવાય તેનો પશ્ચાત્તાપ કરે.

૮-રાતે સૂવાના ટાઈમે અને સવારે ઉઠીએ ત્યારે

અગર દરરોજ એ વાર નીચે પ્રમાણે વિચારણા જરૂર કરવી. એમ કરીએ તો ભવાંતરે ઉંચ સંસ્કારો ઉદયે આવે જેથી જન્માદિ ફેરો જરૂર ટલે.

(૧) સાત નવકાર ગણી અરિહંતાદિ નવપદોને યાદ કરવા. શ્રી અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ અને શ્રી જિનધર્મનું શરણ અંગીકાર કરવું. (૨) ત્રણે ચોવીશીના તીર્થકરોને વંદના કરવી. (૩) ત્રણે ભુવનમાં રહેલા જિનાલય, તીર્થભૂમિ, કલ્યાણુકભૂમિ, શાશ્વતી અશાશ્વતી પ્રતિમાઓને વંદન કરું છું એમ કહેવું. (૪) અઠી દ્વીપમાં રહેલા ત્રણે કાલના શ્રી અરિહંત તીર્થકર, કેવલી, અવધિજ્ઞાની વિગેરે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ, ખારવ્રતધારી, સમ્યકત્વધારી શ્રાવક શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધ સંઘને વંદના કરવી.

૬-શ્રી શત્રુંજય, અષ્ટાપદ, ગિરનાર, સભેતશિખર, આબુ વિગેરે પવિત્ર તીર્થસ્થલે સિદ્ધિપદ પામેલા મહાપુરૂષોને વંદન કરું છું.

૧૦-અઠારે પાપસ્થાનકોનો ત્યાગ કરું છું અને સર્વે જીવોને ખમાવું છું.

(અહીં સૂતક, મુસાફરી, માંદગી આદિ કારણે જયણા, કારણુ વિના ભૂલી જવાય તો અમુક ચીજ વાપરવાનો ત્યાગ કે અમુક તપ કરવાનો નિયમ કરાય.)

૧૧-ચતુર્થ વ્રતના પાલન કરવામાં ભાવ પ્રમાણે નિયમ પાળું અને પર્વાદિના દિવસોમાં જરૂર બ્રહ્મચર્ય પાળું. અપ-શબ્દ ખોલવા નહિ.

૧૨-આરિત્ર ન લેવાય ત્યાં સુધી અમુક પદાર્થનો ત્યાગ કરવો.

૧૩-હંમેશાં છ વિગઘમાંથી એક વિગઘનો તથા સોપારી આદિ વ્યસની ચીજોનો ત્યાગ કરવો.

૧૪-ખાવીશ અલક્ષ્ય, ખત્રીશ અનંતકાય, ચાર મહા વિગઘ (દાડૂ વિગેરે)નો ત્યાગ કરવો.

૧૫-શ્રી સિદ્ધગિરિ વિગેરેમાંના કોઈ પણ તીર્થની દર વરસે એકવાર યાત્રા કરવી. માંદગી વિગેરે ખાસ કારણે યાત્રા ન કરાય તો ત્યાં ભંડારમાં અમુક રકમ મોકલવી.

૧૬-રાતે ખાવું પીવું નહિ, સવારે નોકારસી વિગેરેનું અને સાંજે ચોવિહાર વિગેરેનું પરચખખાણુ કરવું.

૧૭-કાચો માવો તે દિવસેજ વપરાય, સેકેલો માવો બીજા દિવસે પણ વપરાય. કારણકે તે વાસી ગણાય નહિ. જલેથી ન વપરાય.

૧૮-સાત વ્યસનનો, તથા પતંગ ચઢાવવાનો ત્યાગ કરવો. પતરાળામાં, કેળના પાંદડાંમાં કે કાગળમાં રાખીને ભોજન કરવું નહિ.

૧૯-દીવાસો, બળેવ વિગેરે મિથ્યાત્વીના પર્વોમાં ધર્મ માનીને બીજાને ત્યાં જમણવારમાં જમવા જવું નહિ. (વ્યવહારિક જરૂરી જયણા).

૨૦-ઉકાળેલું પાણી, યોગ શુદ્ધિ, તથા શીલ શુદ્ધિ, અને આરોગ્ય વિગેરેને જાળવવામાં અપૂર્વ સાધન છે. એમ સમજીને વ્રતધારી શ્રાવકોએ કાયમ પીવામાં અચિત્ત (ઉકાળેલું) પાણી વાપરવું જોઈએ. આમાં મુસાફરી વિગેરે ખાસ કારણે જરૂરી જયણા રખાય.

૨૦-બને ત્યાં સુધી ખાવા પીવામાં અચિત્ત પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવો.

૨૧-સમ્યકત્વને શિથીલ કરે એવા બીજા ધર્મના પુસ્તકો તથા શૃંગાર કષાયાદિને પોષનારા પુસ્તકો છાપાં, લેખ વિગેરે વાંચવા નહિ, તેમ સાંભળવા નહિ.

૨૨-બરફ, કરા, આઈસ્ક્રીમ વિગેરે તથા જેમાં બરફ નાંખેલ હોય તેવી ચીજ, સોડા વિગેરે પ્રવાહી પદાર્થો, બિસ્કુટ, ધર્મને બાધ કરનારી વિલાયતી દવાઓ ખાવાના કામમાં કે પીવામાં લેવી નહિ. માંદગી આદિ ખાસ કારણે તથા લયંકર રોગાદિ કારણે બાહ્ય ઉપચારને માટે વિચાર કરીને જ્યણુ રખાય. ક્વીનાઈન, વિલાયતી, એરંડિયુ વિગેરે જરૂરી પદાર્થોમાં વિચાર કરીને જરૂરી જ્યણુ.

૨૩-બબરમાં વેચાતા, જનાવર વિગેરેના આકારના ખાંડના રમકડા, હલવા વિગેરે ધર્મ બાધક ચીજોનો ત્યાગ કરવો. તેમજ કેફી ચીજ, સરખત, તમાકુ, ખીડી, હોકો, સીગારેટ વિગેરેનો ત્યાગ કરવો. આવા પદાર્થો વાપરવાથી ધાર્મિક જીવન બગડે છે. અહીં જ્યક્ષણ વિગેરેને માટે વિચારીને જરૂરી જ્યણુ રખાય.

૨૪-આર્દ્રા નક્ષત્ર બેઠા પછી કેરીનો ત્યાગ કરવો તથા દર મહિને ૫-૧૦ કે ૧૨ તિથિમાં તથા ચોમાસી, પર્યુષણ, નવપદ, ઓળી, વિગેરે મહા પર્વોના દિવસોમાં અનુકૂલતા પ્રમાણે લીલોતરી વિગેરેનો ત્યાગ કરવો તથા શક્તિ પ્રમાણે તપશ્ચર્યા કરવી. માંદગી, મુસાફરી, (સંવત્સરીની પછીની) ભાદરવા સુદ ૫ વિગેરેમાં કારણિક જ્યણુ રખાય.

૨૫-આર્દ્રા બેસે ત્યારથી માંડીને કારતક સુદ ૧૫ સુધી કાચી ખાંડ મોરસ તથા તેની ચીજ વાપરવી નહિ, સાકર વપરાય.

૨૬-મેંદો, રવો, તથા તેની બનાવેલી ચીજો ન ખાવી જોઈએ, તેમાં પણ ચોમાસામાં તો જરૂર તેનો અને વડી, પાપડ વિગેરે તેવી ચીજોનો ત્યાગ કરવો.

૨૭-જમતાં થાળી ઘોઘને તે પાણી પી જવું. એકું છાંડવું નહિ, આમાં માંદગી વિગેરે ખાસ કારણે જયણા રખાય.

૨૮-જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રના ઉપકરણોની, તથા જ્ઞાનાદિ ગુણવંત પુસ્તકોની નિંદા કરવી નહિ.

૨૯-કાગણુ સુદ ૧૫ થી માંડીને કારતક સુદ ૧૫ સુધી બદામ સિવાય પસ્તા વિગેરે મેવાનો તથા લાજનો ત્યાગ કરવો.

૩૦-જ્ઞાનની આરાધના નિમિત્તે 'નમો નાણસ્ત' આ પદની અનુકૂલતા પ્રમાણે અમુક સંખ્યાએ નોકારવાલી તથા કાઉસ્સગ્ગ કરવો. અહીં માંદગી, મુસાફરી વિગેરે જરૂરી કારણે જયણા રખાય.

૩૧-ચારિત્રની લાવના તાજ રહે આ મુદ્દાથી ઘરમાં પવિત્ર સ્થલે મુનિ વેષ રાખી હંમેશા તેને જોઈ પોતે મુનિપણની લાવના લાવવી. કુટુંબી વર્ગને પણ તે રસ્તે દોરવો.

હે શ્રીજિનેશ્વર શાસન રસિક શ્રાવકો ! આ પ્રમાણે શ્રી દેશવિરતિ જીવનમાં જણાવેલી બીના બરોબર સમજીને અને તેની નોંધ કરીને બારે વ્રતોની નિર્મલ આરાધના કરજો, તથા બીજા લબ્ય જીવોને આ રસ્તે જોડજો, અને છેવટે પરમ નિવૃત્તિમય સર્વ વિરતિ ધર્મને સાધીને મુક્તિના સુખ મેળવજો. ૧

બહુ લંબાણમાં કહેતાં ગ્રંથ વધી જાય, તેથી જરૂરી મુદ્દાઓ ધ્યાનમાં રાખીને મેં આ દેશવિરતિ જીવનની રચના

કરી, તેમાં જે કંઈ ભૂલચૂક થઈ હોય, તેની હું શ્રી દેવગુરૂની સાક્ષીએ માફી માગું છું. ૨.

જે પરમોપકારી પૂજ્યપાદ શ્રી ગુરૂ મહારાજના પસાયથી મને આ ગ્રંથ બનાવવાનો શુભ અવસર વિગેરે સામગ્રી મળી, તે ગુરૂદેવના ચરણકમલને વારંવાર વંદું છું, અને તેમના પસાયથી આવો પ્રસંગ મને લવોલવ વારંવાર મળે એમ હું નિરંતર ચાહું છું. ૩

મારા આત્મોદ્ધારક, પરમોપકારિશિરોમણિ, તપોગચ્છાધિપતિ, શાસનસમ્રાટ, સૂરિચક્ર ચક્રવર્ત્તિ, જગદ્ગુરૂ, સુગૃહીતનામધેય પરમગુરૂદેવ, આચાર્ય મહારાજશ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વર ચરણકિંકર વિનેયાણુ વિજયપદ્મસૂરિએ કૃતાસાની (કૃત્તેહશાની) પોખના રહીશ શેઠ હીરાચંદ રતનચંદના પૌત્ર દેવગુરૂ ધર્માનુરાગી શેઠ ચીમનલાલ લાલલાઈની; તથા શાહપુરના રહીશ ખારત્રતધારી શ્રાવક શેઠ ડાહ્યાલાઈ સાંકલચંદની; અને પાડાપોખના રહીશ ખારત્રતધારી શ્રાવક શા. ચીમનલાલ ગોકલદાસની વિનંતિથી જૈનપુરી શ્રી રાજનગર (અમદાવાદ) માં વિ. સં. ૧૯૯૫ ના મૌન એકાદશીના દિવસે આ “શ્રી દેશવિરતિ જીવન” નામનો ગ્રંથ બનાવ્યો. ઉત્તમ શ્રાવકો વાંચીને, સાંભળીને, તેમાંથી યોગ્ય સાર ગ્રહણ કરીને શ્રાવકજીવનને નિર્મલ બનાવી સંસારસમુદ્રનો પાર પામો. ૪

શ્રી દેશવિરતિ જીવન સમાપ્ત.

